

MIRCEA ELIADE

OPERE

EDIȚII CRITICE

MIRCEA ELIADE

OPERE

2

R O M A N E

Ediție îngrijită și variante

de

MIHAI DASCĂL

Note și comentarii

de

MIHAIDASCĂL

MIRCEA HANDOCA

EDITURA MINERVA - BUCUREȘTI - 1997

Coperta și supracoperta de DUMITRU VERDEȘ.

NOTA ASUPRA VOLUMULUI II

După exilarea scriitorului, întreaga sa arhivă din țară a rămas în păstrarea sorei sale, Corina Alexandrescu, care a vegheat asupra ei cu sfințenie și nu tară un anume risc (pentru unele din paginile acesteia, în deceniul '50-'60, se puteau face ani grei de temniță), dar la senectute, sfătuită - după propriile-i mărturisiri - și de Mircea Eliade, a vândut Bibliotecii Centrale Universitare un număr important de manuscrise, între ele fiind și cele ale romanelor *fsabel si apele diavolului* (două redacții), *Maitreyi*, *Lumina ce se stinge*, *Șantier*, *Domnișoara Christina*, *Șarpele*, *Nuntă în cer* (două redacții). Neșansa a făcut însă ca acest gest de reală mărinimie să aibă în timp un deznodământ imprevizibil și dramatic. Cum aminteam și în aparatul critic al volumului *Opere*, I (p. 228), toate aceste manuscrise par să fi ars, alături de alte inestimabile valori patrimoniale, în incendiul care a mistuit clădirea bibliotecii în seara zilei de 22 decembrie 1989. Evenimentul a intrat, de altfel, și în atenția câtorva gazete ale momentului, fiind deplânsă cu deosebire dispariția manuscrisului romanului *Maitreyi*, pe care un eseist mai speculativ o considera chiar o stranie continuare - dincolo de litera scrisă - a afabulației românești, concepută de autor ca operă deschisă: „Destinul manuscrisului completează istoria romanului: la modul simbolic, *Maitreyi*, eroina brahmană, a ars la 22 decembrie 1989 o dată cu filele manuscrisului aflat la Biblioteca Centrală Universitară. Incinerarea ritualică dorită de ea în spațiul bengalez s-a petrecut în patria autorului (și personajului) la timp de Revoluție.” (Aureliu Goci, „*Maitreyi*” si manuscrisul ars in Revoluție, în *Dimineața*, an. III, nr. <85>597, 5 mai 1992, p. 2, rubrica „Simpozion“.)

Lucrând ediția critică încă din anii 1987-1988 și operând numeroase confruntări ale edițiilor romanului cu manuscrisul (simbolizat prin *A* în paradigma *Variantelor*), am avut fericitul prilej să-l cunoaștem în detaliu și să-l exploatăm din punct de vedere textologic. Îl putem descrie de aceea cu lux de amănunte, sprijinindu-ne și pe însemnările făcute atunci.

Reprezenta o redacție olografă destul de lizibilă, care părea o combinație de redacție I cu file recopiate de redacție II introduse în locul celor lucrate mai intens și greu de descifrat. Avea 223 de pagini, plus alte 8 renumerotate de la 1 (și intitulate

Cartea a apărut cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII.

ISBN 973-21-0539-9

ISBN 973-21-0326-4

Epilog). formatul lor variind între 17 cm lățime și 20,50/21,50 cm înălțime. Toate erau scrise cu cerneală neagră (circa 27 de rânduri pe pagină), prezentând însă, alături de corecturi făcute cu aceeași cerneală, și unele operate cu cerneală verde, probabil în etape succesive. Varianta era acefală, începând direct cu capitolul I, dar pe un plic având și funcționalitate de copertă, cineva (după scris pare să fi fost chiar romancierul) făcuse cu creionul următoarea mențiune: „Mss. original în lb. română. 26 dec. 1932 - 15 febr. 1933.” Lipsa de asemenea fila cu *motto*-lil în bengali, la care autorul se gândise probabil mai spre finalul elaborării manuscrisului, întrucât îl exersase grafic (parcă spre a nu-l uita) pe spatele ultimelor trei-patru pagini ale capitolului XIV, la p. 223, verso, reușind să-l cristalizeze foarte caligrafic în această formulare, care diferă de cea ajunsă în variantele editate doar prin dispunerea cuvintelor pe rânduri:

„... *Tomar ki mane acche,
Maitreyi? Yadi thake,
tahale ki kshama karte parol...*”

În text puteau fi observate și două mici contexte eliminate prin hașurare. Primul, la p. 26 (ediția de față, p. 17, între r. 35-36):

„Acolo am rămas până spre sfârșitul lui septembrie, o sarcină grea pe spinarea Societății, dar intervențiile atât de serioase ale inginerului nu s-au lovit niciodată de o prea mare rezistență”.

Al doilea, la p. 98 (în ediția de față, p. 61, r. 5-6, ca variantă primă a acestei fraze: „Rămăsesem îngândurat și dezgustat, mușcându-mi pe furis buzele și privind cele dintâi stele într-un cer încă palid”):

„Rămăsesem puțin îngândurat, privind în sus, încercând să înțeleg dacă într-adevăr iubesc atât de mult pe această fecioară”.

Lipsa de asemenea, inexplicabil, p. 199 (în ediția de față, paragrafele cuprinse între p. 128, r. 36, și p. 129, r. 22), manuscrisul fiind predat, se pare, bibliotecii fără ea.

Din intervențiile abundente ale autorului în pasajele referitoare la tatăl Maitreyiei, Narendra Sen, deducem că, la început, o bună bucată de timp, a fost tentat să-l numească Narendra (Narendranath) Mitra, apelativ la care într-un anume moment al elaborării a hotărât să renunțe, corijând și paginile în care îl folosisese.

De pe la jumătatea textului apoi, numele Maitreyi era menționat întreg doar la genitiv și dativ, în restul cazurilor fiind redus la un simplu M.

Contrasă fusese și secvența lexicală *Nota autorului* (> N.A.), prin care se individualizau în roman reflecțiile protagonistului dintr-o perspectivă ulterioară timpului narațiunii. În ediția definitivă însă, găsind poate artificiiul epic prea puțin accesibil cititorului de rând, scriitorul va reveni asupra prescurtării primului cuvânt, preferându-l întregii construcții (N.A. > *Notă*).

Epilogul nu avea titlu și individualitate în numerotarea paginilor decât în manuscris, în variantele ulterioare pierzându-le pe amândouă prin

inclusiunea în ultimul capitol. El se încheia brusc, fără datare (fapt perpetuat și în prima ediție a romanului).

Cuprinsului nu i se găsisese utilă prezența, întrucât capitolele nu purtau titluri în frontispiciu ca în *Isabel și apele diavolului*, ci doar cifre romane. De altfel, nu va fi socotit necesar nici în celelalte variante.

În text se puteau observa ușor și câteva indicații destinate dactilografei, plasate în genere între paranteze. La p. 69, de pildă (în ediția de față, p. 44, între r. 29-30), scriitorul menționa: „la transcris, se continuă textul direct”; iar la p. 143 (în ediția de față, p. 87, r. 1-2) devenea chiar mai explicit: „p. dactilograf: a se bate în continuare ultimul rând din p. 142”, acesta fiind: „Nu concep un creștinism fără libertate și fără primatul spiritualității...”, enunț scris mai puțin clar în p. 143.

Se poate deduce, așadar, că romanul a mai avut o variantă dactilografiată, destinată în primul rând juriului care trebuia să decidă asupra ei în cadrul concursului de romane inedite al Editurii Cultura Națională. De fapt, în *Memorii* va elucida definitiv problema, servindu-ne aceste informații edificatoare: „...manuscrisul fusese deja dactilografiat de către secretara unui coleg de liceu, așa că am putut depune exemplarele la limp. Nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să aștept. Entuziasmul+Teici dactilografe îmi dăduse curaj. M-a asigurat că nu citise în viața ci un roman mai «sfâșietor de frumos». «Îți vine să plângi», a adăugat. «De fapt, eu am plâns...», mi-a mărturisit în cele din urmă.” (*Memorii*, I, București, Editura Humanitas, 1991, p. 268.)

E posibil ca în această dactilogramă (în mai multe exemplare, am văzut) să se fi produs un număr de lecțiuni deformate, perpetuate apoi în variantele care-i succed (vezi în ediția de față, p. 10, r. 31: „sălbăticia” > „sălbătăcia”; p. 11, r. 10: „24 de ani” > „24 ani”; p. 43, r. 34: „ineficient” > „insuficient”; p. 100, r. 17: „posesiune” > „pasiune” etc).

Textul dactilografiat sau șpalturile lui tipografice suportă apoi o nouă și „activă” lectură a romancierului, în urma căreia rezultă ediția I a romanului, înainte de tipărirea ei însă, scriitorul desprinde trei fragmente cu oarecare autonomie narativă, pe care le publică în gazete în lunile martie și aprilie, poate mai ales pentru a face publicitate apropiatei intrări a romanului în librării. Pe fiecare dintre ele continuă totuși să lucreze cu o vizibilă grijă pentru detaliul stilistic.

De pildă, în fragmentul publicat în *România literară* la 18 martie 1933 (S în paradigma *Variantelor*) elimină un număr apreciabil de cuvinte, urmărind parcă o mai bună fluență și autenticitate a frazei, dar și un context mai larg (în ediția de față, p. 72, r. 3-4), dacă operația nu este cumva contribuția tipografilor revistei.

Cel de-al doilea fragment, publicat în *Vremea* la 26 martie 1933 (C în paradigma *Variantelor*), oferă de asemenea o sumă de stilizări amănunțite (substituirii varii de cuvinte, schimbări de timpuri și moduri verbale etc), culminând cu pierderea unei propoziții, care poate fi atribuită autorului tot cu o anume probabilitate.

Cel de-al treilea fragment (D în paradigma *Variantelor*) apare în *România literară* la 22 aprilie 1933 și continuă să surprindă prin numărul și nuanțele remediilor, tară a ajunge însă la dislocări frastuce.

Prima ediție a romanului, apărută la Editura Cultura Națională în 1933 (*E* în paradigma *Variantelor*), este și primul lui mare moment de reelaborare și restructurare stilistică, de o deosebită anvergură, propunându-și la nivel morfologic obținerea unei mai sporite percutante și proprietăți terminologice („miezul” > „interiorul”; „sumă” > „mulțime”; „auzind” > „ascultând”; „bătrân” > „bărbat” etc), iar la nivelul sintaxei narative, limpezirea unor enunțuri, fie prin restrângere și concentrare, fie prin amplificare (vezi în ediția de față, p. 133, r. 26-p. 134, r. 11; p. 136, r. 12-21; p. 142, r. 39-p. 143, r. 16; p. 145, r. 17-28; p. 146, între r. 1 și 2; p. 147, r. 1-7; p. 149, r. 29-p. 150, r. 1; p. 151, r. 7-8 etc). Afectat sensibil din această operație iese îndeosebi finalul romanului (ceea ce în manuscris se numea *Epilog* și avea opt pagini), care prin prelucrare pierde titlul și un sfert din text (primele două pagini, până la cel dintâi spațiu marcat de asteriscuri), devenind capitolul XV. Paginile excluse (cuprinse în manuscris între paranteze drepte, ce păreau să indice dactilografei omiterea lor la transcriere) introduceau în roman un nou personaj, pe care l-am putea numi „narratorul”. El se prezenta ca prieten intim al protagonistului (individualizat acum prin inițiala numelui de familie: „Allan G...”), care plecând din India, într-un acces de sinceritate, îi încredințase jurnalul sinuoasei sale experiențe asiaticе, cu rugămintea de a-l folosi la cristalizarea unei noi cărți. Din acest jurnal („un caiet de aproape 100 pagini”), „narratorul” desprinsese - ne spune - doar „episodul Maitreyi”, nutrind nădejdea că într-o zi îl va publica integral. În urma lecturii, el lua însă o distanță netă față de autorul confesiunilor, considerându-l prea subiectiv și „păcălit de propriile-i certitudini”. Își permitea de aceea să-i contrazică în genere opiniile asupra altor personaje și chiar asupra sieși, corijându-le în mare măsură. Cu această ocazie, furniza și câteva insolite informații asupra evoluției lor dincolo de orizontul temporal al romanului.

Allan, de pildă, i se părea „narratorul” cu totul deosebit de eroul cărții, atribuindu-i în plus o luciditate și o „capacitate de renaștere” ieșite din comun. El era prezentat ca un inadaptat incorigibil, complăcându-se cu destinul său, care îl făcuse la momentul povestirii tranzitoriu, după opinia sa ampoloiat feroviar în insula Bali.

Deși manuscrisul se termina cu despărțirea de Jenia Isaac, prin vocea noului personaj, „narratorul”, paginile eliminate din *Epilog* vorbeau de o icmlniircrc II eroinei la Calcutta și de o reeditare a asaltului ei erotic asupra lui Allmi NHHMM că, din nou refuzată, ea își puna în practică dictonul preferiți „Tul HMM nimic!”, autoflagelându-se prin experiența prostituției, iltipA uttie, linul nprtiJ) In timp din declin de narator, cu ajutorul „indirect” al lui AHHMM. n]iiiiigen din nun într-un *ashram* din sudul Indiei, legată prin liliAmAiilul lAiT'iii penliii cinci uni Jenia îi apărea acestuia, spre deosebire tic fcit t'ii'ioiuilA di' uniunii HHH• III• II• i. ..mult mai sinceră și mai inteligentă”.

j

Același lucru gândea despre tatăl Maitreyiei, Narendra Sen, văzut ca „un „bărbat cu desăvârșire strălucitor”, căruia Bengalul îi datora enorm, deși boala îi înjumătățise șansele de a se număra printre cei mai cunoscuți fruntași ai lui.

Doar Mantu, Harold și Guertie i se păreau a se suprapune perfect portretelor din jurnalul lui Allan.

Un fapt curios și surprinzător: „narratorul” mărturisea că nu o cunoscuse pe Maitreyi decât prin intermediul unei fotografii și se arăta deprimat că nu o întâlnise efectiv pentru a-i citi drama în priviri. Ultima frază a paginilor eliminate („Dar aș fi vrut să-i văd ochii...”), aparținându-i „narratorului”, o vom regăsi în finalul romanului ca aparținând lui Allan („Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei”). Aici își găsește însă cu adevărat motivația și scapă de retorismul întregului fragment, a cărui înlăturare salvează romanul de o ancorare strictă în contingent, lăsându-l să curgă, cu infinit mai multă modernitate și fluentă narativă, ca o depoziție de martor la persoana I.

Se pare că binele de a-i sugera necesitatea acestor restructurări i-l face lui Eliade prietenul și congenerul său, Șerban Cioculescu, spirit acid și anticalofil, care simte incongruența pasajului în arhitectura narativă a romanului.

Fragmentul epic eliminat va vedea lumina tiparului după mai bine de o jumătate de secol, când *Revista de istorie și teorie literară* (an. XXXIV, nr. 2-3, aprilie-septembrie 1986, p. 136-137) publică textul *Epilogului*, socotindu-l (greșit!) inedit în integralitate.

Deși ediția a II-a a cărții (*F* în paradigma *Variantelor*) apare la circa două luni după prima, în cadrul aceluiași an, scriitorul găsește timp și îndreptățire pentru alte intervenții stilistice. Ele sunt însă mărunte substituiri terminologice, dictate de o mai vădită distanțare în timp de text („jasmin” > „iasomie”; „nu învățasera încă” > „încă nu învățasera”; „reflectând” > „pe gânduri”; „poate” > „poată”; „rochie europeană” > „rochie de stambă”; „țigancă nubilă de la noi” > „țigancă europeană”; „nervii erau” > „îmi simțeam nervii”; „Rămăsei mut” > „Amuții, puțin plictisit de întrerupere”; „el” > „acela”; „tactică” > „strategie”; „două mile” > „doi kilometri”; „patru” > „trei”; „ajungea” > „se ducea”; „brațele” > „brațul”; „Am răscolit” > „Răscolesc” etc).

Din această ediție, textul începe să fie datat în final prin sintagma: „Ianuarie - februarie 1933”.

De aceeași natură, dar ne semnificative numeric în raport cu ele sunt și cele operate în ediția a III-a (G în paradigma *Variantelor*), tipărită după alte patru luni („fals” > „falș”; „încalcă” > „calcă”; „adus” > „dus” etc).

Așadar, procesul reevaluării stilistice a textului debutează cu un moment de explozie între manuscris și ediția I, și înregistrează un declin vizibil în ediția a II-a și a III-a, fenomen care pare să sugereze că forma la care ajunsese romanul începuse să-l satisfacă pe romancier. Faptul putea fi însă valabil doar la sfârșitul lui 1933, întrucât peste câțiva ani, în ultimele luni ale lui 1937, când i se solicita reeditarea cărții în cunoscuta serie de „ediții definitive” a Editurii „Cugetarea” - Georgescu Delafras, scriitorul se arăta

din nou nemulțumit de formula narativă în care se prezenta, trecând la cea de-a doua mare acțiune de restructurare stilistică a ei. De altfel, în această ultimă cristalizare ni s-a transmis, revizuirile ulterioare amendând-o în laturi minore.

Este bine de subliniat însă de la început că noua tentativă de reîmprospătare a textului nu are anvergura morfosintactică a celei din perioada pregătirii primei ediții, menținându-se cu deosebire în limitele unei detaliate primeniri a lexicului. Scriitorul se depărtase de momentul incandescent al elaborării, când era captiv unui bagaj lexical caracteristic prozei de până la anul plecării în India (1928), asezonat cu numeroase construcții neologice, rod al folosirii îndelungate a englezei ca instrument de comunicare și studiu. Se eliberase apoi de graba cu care îl concepea pentru a-l putea prezenta la concursul amintit al Editurii Cultura Națională; și avea acum experiența a altor șase romane scrise și publicate (*întoarcerea din rai, Lumina ce se stinge, Huliganii, Șantier, Domnișoara Christina, Șarpele*), a trei volume de eseuri (*Oceanografie, Alchimie asiatică, Cosmologie și alchimie babiloniană*), a unei monografii despre *India* (și ea în două ediții), a unei lucrări despre tehnicile *Yoga* publicată la Paris, ca să nu mai vorbim de imensa producție de articole risipite în gazete.

Preocuparea de a turna romanul într-o „ediție definitivă” are de aceea rosturi constructive și benefice în plan stilistic. Se apelează, de pildă, la timpuri verbale mai congruente ritmului interior al narațiunii, substituind (pe unde mai rămăsese de la edițiile anterioare) prezentul povestirii cu imperfectul rememorării; se încearcă o debarasare de unele variante lexicale arhaice („Steteam” > „Stăteam”; „coperișul” > „acoperișul”; „jeț” > „fotoliu”; „bucurie aproape entuziastică” > „nemărginită bucurie”; „conștiinții” > „conștiinței”; „întregei” > „întregii” etc), dar și de unele neologisme cu circulație restrânsă („Bqy-ul” > „Feciorul”; „dandy” > „tânăr elegant” etc); se urmărește pe scară largă o mai mare precizie terminologică a cuvântului, o sporire și adâncire a posibilității lui de nuanțare epică („Ideea” > „Gândul”; „detaliile” > „amănunțele”; „creier” > „suflet”; „burlac” > „celibatar”; „excitantă” > „turburătoare”; „feminin” > „delicat”; „întrigat” > „mirat”; „nedumirit-o” > „nedumerit-o”; „închipuim” > „visam”; „invențiunea” > „închipuirea”; „jenase” > „stingerise”; „ripostai” > „răspunsei”; „neînsemnate” > „puțin grave”; „real” > „concret”; „ezitare” > „șovăire”; „Efuziunea” > „Emoția”; „insignifiant” > „neînsemnat” etc). O singură dată doar, scriitorul simte nevoia rescrierii unui întreg context. Este vorba de o frază arborescentă în care un personaj eurasian (Harold) face remarcă grobiene și intrucâtva rasiste la intimitatea tinerelor indiene (vezi *Variante*, p. 123, r. 12). Pasajul va fi drastic redus (la o propoziție) și atenuat în limitele decenței.

În ediția a V-a a romanului, din 1942 (/ în paradigma *Variantelor*), ajunge, așadar, textul mai bine sedimentat stilistic al „ediției definitive”, dar autorul pare să manifeste unele rezerve și față de acesta, deoarece continuă să-l rescrie pe alocuri, folosindu-se de prilejul reeditării („dedea” > „dădea”;

„investmântată” > „înveșmântată”; „odăiei” > „odăii”; „dragostii” > „dragostei”; „celalt” > „celălalt”; „prima noctis” > „prima nox” etc).

Fragmentul din roman inclus de Vladimir Streinu în creștomația de proză intitulată *Literatura română contemporană*, publicată la Editura Dacia, din București, în 1943 (*J* în paradigma *Variantelor*), este preluat din paginile revistei *România literară*, an. II, nr. 62, 22 aprilie 1933, p. III, și supus unui număr de intervenții, pe care, deși au sens în context („Ritmul” > „Ritul”; „luciditate” > „pudicitate” etc), ezităm să le trecem în contul romancierului.

Aceeași rețineră o avem și față de cele (foarte puține) operate în ediția din 1946 a romanului (*K* în paradigma *Variantelor*), an în care autorul, rupând definitiv relațiile cu țara și traversând (se vede din *Memorii*, II, și *Jurnal*, I) un anevoios proces de adaptare la noul context istoric, social, geografic în care e obligat să se implanteze, nu credem că a avut răgazul și dispoziția să se apeleze asupra unei reeditări oarecare. Cine i s-a substituit însă (din familie sau editură) a citit textul cu o atenție remarcabilă, întrucât a făcut o mare descoperire. În penultimul paragraf al cap. III, în pasajul: „După ce pleacă (Maitreyi și tatăl ei, *n. ed.*), fetele se apropiară bufnind de patul meu și începură să mă felicite ironic.

- Hei, Allan, ești pierdut băiete! vorbi Geurtie”, în locul celui pe care Geurtie îl avertizează „ironic” că „s-a pierdut” în fața Maitreyiei, timp de cinci ediții, apare greșit „Harold”, eroarea pornind din manuscris și perpetuându-se. Ediția a VI-a, tipărită de Editura „Cugetarea”-Georgescu Delafras, operează această convenită și salutară rectificare, pe care o credităm și noi, corijând textul de bază.

*

Prezentul volum are ca text de bază cea de-a V-a ediție a romanului (*I*), apărută - cum aminteam - la Editura „Cugetarea” - Georgescu Delafras în 1942. Am optat pentru această variantă din două motive:

1) este ultima ediție a cărții publicată în țară (și susceptibilă deci de supravegherea personală a autorului) înainte ca acesta să se autoexileze;

2) reprezintă în operația de cristalizare definitivă a textului o etapă de evident progres, remediile stilistice întreprinse acum continuând (și desăvârșind într-o anume măsură) eforturile de modernizare a lexicului epic începute în ediția din 1938.

La confruntarea textului de bază cu manuscrisul în cadrul operației de decantare a variantelor filologice, au ieșit la iveală numeroase erori de tipar cu care romanul se încărcase de-a lungul celor patru ediții, mai ales datorită faptului că, la reeditare, romancierul dădea în tipografie ultima ediție și făcea, se pare, doar o simplă lectură liberă a șpalturilor. Ne vom asuma de aceea, cu prilejul acestei ediții critice, obligația firească de a le corecta, menționându-le mai jos. Ele se fac vizibile însă - mai greu, e drept - și în aparatul de variante. Așadar:

a) cuvinte sau secvențe lexicale deturnate prin lecțiuni incorecte de la forma sau sensul lor original, atestat de manuscris:

- p. 16, r. 2: „veni” > „venea”;
- p. 19, r. 31-32: „când ne va ajunge prezența” > „când ea va ajunge prezență”;
- p. 21, r. 34: „tonică” > „tainică” (într-o variantă, G, trecând și prin faza: „tanică”;
 - p. 23, r. 8: „spune” > „spuse”;
 - p. 26, r. 13: „spui” > „spun”;
 - p. 29, r. 21: „se află” > „se afla”;
 - p. 34, r. 23: „mâncăm” > „mâneam”;
 - p. 40, r. 41: „pare-mi-se” • „pasemite”;
 - p. 43, r. 34: „insuficient” > „ineficient”;
 - p. 44, r. 15: „scrie” > „scriese”;
 - p. 50, r. 14: „pasiunea” > „posesiunea”;
 - p. 52, r. 36: „primejdia” > *primejdia*”;
 - p. 53, r. 36: „Senzuală” > „Senzual”;
 - p. 55, r. 31: „După-amiază” > „După-amiaza”;
 - p. 68, r. 33: „apărătoarea” > „apărătoare”;
 - p. 73, r. 25: „spun” > „pun”;
 - p. 80, r. 3: „aducea” > „aduce”;
 - p. 80, r. 26: „gura” > „gură”;
 - p. 80, r. 36: „informam” > „înfioram”;
 - p. 81, r. 20-21: „Nu mai era senzualitatea fiiorului” > „Nu mai era senzualitate fiiorul”;
 - p. 84, r. 28: „luase” > „lăsase”;
 - p. 86, r. 11: „cât” > „tot”;
 - p. 86, r. 31: „cumpărăm” -> „cumpăram”;
 - p. 87, r. 15-16: „de-acuma” > „de-acum”-
 - p. 89, r. 23: „fir” > „fier”;
 - p. 96, r. 1: „găsise” > „găsind”;
 - p. 100, r. 17: „pasiune” > „posesiune”;
 - p. 122, r. 20: „m-au dus” > „m-au adus”;
 - p. 128, r. 32: „portofoliu” > „portofeliiu”;
 - p. 131, r. 4: „mașină” > „mașina”;
 - p. 136, r. 6: „imaginație” > „imagine”;
 - p. 140, r. 23: „i-au relevat” > „i-au revelat”;
 - p. 142, r. 21: „alerg” > „aleg”;
- b) cuvinte absente din textul de bază și prezente doar în manuscris (toate cu logica lor de neignorat în contextul epic):
- p. 11, r. 10: „24 ani” > „24 de ani”;
 - p. 22, r. 36: „înfuriat de” > „înfuriat și de”;
 - p. 30, r. 10: „mă adresai către” > „mă adresai eu către”;
 - p. 31, r. 26-27: „sau auzeam” > „sau îi auzeam”;
 - p. 61, r. 30: „raft, transcrise” > „raft și transcrise”;
 - p. 112, r. 3: „sus, eu” > „sus, și eu”;
 - p. 125. i VS-36: „Nici 24” > „Nici la 24”;

c) alternanțe lexicale populare și dialectale ale unor cuvinte care în manuscris sunt redade *constantin* spiritul limbii literare:

- p. 10, r. 31: „sălbătăcia” > „sălbăția”;
- p. 21, r. 12; p. 102, r. 30: „falș” > „fals”;
- p. 32, r. 34; p. 101, r. 32: „ultimile” > „ultimele”;
- p. 43, r. 23: „obicinuit” > „obișnuit”;
- p. 48, r. 37: „biuou” > „birou”;
- p. 50, r. 6: „plaje” > „plajă”;
- p. 68, r. 8: „desemnând” > „desenând”;
- p. 70, r. 39: „jratec” > „jăratec”;
- p. 86, r. 1: „consimțământul” > „consimțământul”;
- p. 86, r. 8: „octomvrie” > „octombrie”;
- p. 95, r. 23: „noștei” > „noștii”;
- p. 109, r. 15 și 30: „septemvrie” > „septembrie”.

Din moment ce Eliade scria (și probabil rostea) în 1933: „sălbătăcia”, „obișnuit”, „birou”, „consimțământ”, „fals”, „septembrie”, „octombrie” etc. (mărturie stând manuscrisul), ar fi absurd să credem că în 1942, când scrisul său se maturizase stilistic, ar fi putut scoate din fâgașul literar curent aceleași cuvinte prin transcrieri regionale sau populare vetuste. Evident că la fel gândim și în legătură cu celelalte situații, deoarece nu ni-l putem închipui pe scriitor deteriorându-și intențional textul și preferând unor termeni cu tenuitate și relief stilistic alții comuni sau hilari.

Sunt, apoi, greu de acceptat și unele supoziții potrivit cărora Eliade, fiind departe de țară după 1940 (ca atașat și consilier cultural pe lângă ambasadele românești din Londra și Lisabona), nu și-a putut asista îndeaproape ediția din 1942 a romanului *Maitreyi*. Amintim însă că, la numai câteva luni, publica și o „ediție a II-a, revizuită” a *întoarcerii din rai* (Editura „Cugetarea” - Georgescu Delafras, 1943), în care se lansă într-o reelaborare de substanță și de nuanță. Dacă distanța de țară nu i-a stânjenit această inițiativă, de ce l-ar fi împiedicat, cam în același timp, să-și „recitească” mai ofensiv (cum obișnuia la fiecare reeditare) și romanul *Maitreyi*, tipărit de aceeași editură. Cine i-a revăzut ediția a III-a a *Huliganilor* (Editura „Cugetarea” - Georgescu Delafras, 1943) sau a II-a a *Domnișoarei Christina* (Editura Contemporană, 1943) ? Cine i-a mijlocit editarea și cine i-a făcut corecturile tipografice ale unor volume noi precum: *Salazar și revoluția din Portugalia* (Editura Gorjan, 1942), *Mitul reintegrării* (Editura Vremea, 1942), *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (Editura Publicom, 1943), *Insula lui Euthanasius* (Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943) ? Evident, noi opinăm că însuși Eliade, cuprins parcă acum de o febricitantă combustie creatoare și ținând cu viața intelectuală autohtonă și editurile românești o legătură și mai strânsă decât înainte.

Criteriile filologice de transcriere sunt enunțate în nota generală asupra ediției critice, publicată în volumul ei inaugural (*Opere*, I, București,

Editura Minerva, seria „Opere”, 1994, p. XXXIX-XLIII). Conform ei, dezacordurile gramaticale (puține, de altfel, și de același tip precum în scrisul și altor scriitori contemporani romancierului) au fost corijate tacit, cu o singură excepție, pe care o menționăm aici, evitând să încărcăm subsolul paginii respective. Pasajul: „Plec mai mult capul pe fereastră și atunci zăresc în curte, *trântită* pe cele două trepte, trupul aproape descoperit al Maitreyiei...” (p. 10, r. 24-26) > „Plec mai mult capul pe fereastră și atunci zăresc în curte, *trântit* pe cele două trepte, trupul aproape descoperit al Maitreyiei...”.

*

Notele, comentariile istorico-literare și variantele sunt elaborate în întregime (ca și la primul volum al seriei) de Mihai Dascăl, îngrijitorul și coordonatorul ediției critice, ele incluzând în compartimentul de început (ediții românești și versiuni în alte limbi ale romanului, p. 155-160) și informația furnizată de Mircea Handoca, a cărui arhivă ne-a stat cu generozitate la dispoziție. Scrisorile (edite sau inedite) avându-l ca destinatar sau expeditor pe Mircea Eliade, precum și fotografiile de familie reproduse în prezentul volum provin din această arhivă.

Fragmentele citate din cartea Maitreyiei Devi (*Na hanyate*, Calcutta, 1974) sunt reproduse după versiunea română apărută la Editura Românul în 1992, semnată de Ștefan Dimitriu și Theodor Handoca. Traducerea are ca sorginte versiunea engleză a romanului (*// does not die*, Calcutta, 1976).

Transpunerea din câteva limbi străine a unor texte indispensabile elaborării aparatului critic (scrisori, recenzii, cronici, eseuri) s-a făcut cu concursul mai multor colaboratori, între care amintim: pentru engleză, Adriana Cișmaș, Oana Nica, Rodica Mustățoiu, Daniela Neacșu; pentru franceză, Luiza Dascălu; pentru bengali, Carmen Mușat-Coman etc. Le mulțumim tuturor, cu respect, pe această cale.

Un sprijin prompt, care ne-a îndatorat profund, am primit și de la Adelina Patrichi, realizatoarea unui film de televiziune, în trei episoade, despre Maitreyi, difuzat pe postul național în cuprinsul anului 1997. Dânsa ne-a oferit date insolite, colaterale peliculei, privitoare la Chitrita Devi (prototip al personajului Chabu din roman) și ne-a intermediat cunoașterea unui bogat material referitor la filmul artistic de lung metraj (având și o variantă pentru televiziune) *La nuit bengali*, turnat în 1988 după romanul lui Eliade (cu Hugh Grant în rolul lui Allan și Shabana Azmi în rolul Maitreyiei), dar nedifuzat în România și nefișat încă de bibliotecile românești de specialitate.

MIHAI DASCĂL

*...Tomar ki mane acche,
Maitreyi? Yadi thake, tahale
ki kshama karte paro?... **

I

Am șovăit atâta în fața acestui caiet, pentru că n-am izbutit să
aflu încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi. În
însemnările mele din acel an n-am găsit nimic. Numele ei apare
5 acolo mult mai târziu, după ce am ieșit din sanatoriu și a trebuit
să mă mut în casa inginerului Narendra Sen, în cartierul
Bhowanipore. Dar aceasta s-a întâmplat în 1929, iar eu întâlnisem
pe Maitreyi cu cel puțin zece luni mai înainte. Și dacă sufăr
oarecum începând această povestire, e tocmai pentru că nu știu
io cum să evoc figura ei de-atunci și nu pot retrăi aievea mirarea mea,
nesiguranța și turburarea celor dintâi întâlniri.

Îmi amintesc foarte vag că, văzând-o o dată în mașină,
așteptând în fața Itli „Oxford Book Staționar}” - în timp ce eu și
tatăl ei, inginerul, alegeam cărți pentru vacanțele de Crăciun -,
15 am avut o ciudată tresărire, urmată de un foarte surprinzător
dispreț. Mi se părea urâtă, cu ochii ei prea mari și prea negri, cu
buzele cărnoase și răsfrânte, cu sânii puternici, de fecioară
bengaleză crescută prea plin, ca un fruct trecut în copt. Când i-am
fost prezentat și și-a adus palmele la frunte, să mă salute, i-am
20 văzut deodată brațul întreg gol și m-a lovit culoarea pielii; mată,
brună, de un brun nemaiîntâlnit până atunci, s-ar fi spus, de lut și
de ceară. Pe atunci locuiam încă în Wellesley Street, la Ripon
Mansion, și vecinul meu de cameră era Harold Carr, impiegat la
„Army and Navy Stores”, a cănii tovărășie o cultivam, pentru că
25 avea o sumă de familii prietene în Calcutta, unde îmi petreceam și
eu serile și cu ale căror fete ieșeam săptămânal la dancinguri.
Acestui Harold încercai să-i descriu - mai mult pentru lămurirea
mea decât a lui - brațul gol al Maitreyiei și straniul aceluia galben

***...Oare îți mai aduci aminte de mine,
Maitreyi ? Și dacă îți amintești,
cum poți să mă ierți ?... (Trad. beng.)**

întunecat atât de turburător, atât de puțin feminin, de parcă ar fi fost mai mult al unei zeițe sau al unei cadre decât al unei indiene.

Harold se bărbieră în oglinda cu picior de pe măsura lui. Văd și acum scena: ceștile cu ceai. pijamaua lui *inauve* mânjită cu cremă de ghetă (a bătut sângeros pe *boy* pentru întâmplarea aceasta, deși o murdărise chiar el. când se întorsese într-o noapte, beat. de la balul Y.M.C.A.), niște gologani de nichel pe patul desfăcut și eu încercând zadarnic să-mi desfund pipa cu un sul de hârtie, pe care îl răsuceam până ce se subția ca un chibrit.

- Nu zău. Allan. cum de-ți poate plăcea ție o bengaleză? Sunt dezgustătoare. M-am născut aici. în India, și le cunosc mai bine decât tine. Sunt murdare, crede-mă. Și apoi. nu e nimic de făcut, nici dragoste. Fata aceea n-are să-ți întindă niciodată mâna...

Ascultam toate acestea cu o nespūsă desfătare, deși Harold nu înțelesese nimic din cele ce îi spusese eu și credea că. dacă vorbesc de brațul unei fete, mă și gândesc la dragoste. Dar e ciudat cât de mult îmi place să aud vorbindu-se de rău de cei pe care îi iubesc sau de care mă simt aproape, sau care îmi sunt prieteni. Când iubesc cu adevărat pe cineva, îmi place să ascult lumea bârfindu-1; asta îmi verifică oarecum anumite procese obscure ale conștiinței mele, pe care nu le pricep și de care nu-mi place să-mi aduc aminte. S-ar spune că. paralel cu pasiunea sau interesul meu sincer față de cineva, crește și o pasiune vrăjmașe, care cere suprimarea, alterarea, detronarea celei dintâi. Nu știu. Dar surprinzându-mă plăcut impresionat de critica idioată pe care Harold - prost și fanatic ca orice eurasian - o făcea femeilor bengaleze, mi-am dat îndată seama că ceva mai adânc leagă încă amintirea Maitreyiei de gândurile sau dorurile mele. Lucrul acesta m-a amuzat și m-a turburat totdeodată. Am trecut în odaia mea. încercând automat să-mi desfund pipa. Nu știu ce-am mai făcut după aceea, pentru că întâmplarea nu se află notată în jurnalul meu de-atunci. și nu mi-am adus aminte de ea decât cu prilejul coroniței de iasomie, a cărei poveste am s-o scriu eu mai departe, în acest caiet.

Mă aflam, atunci, la începutul carierei mele în India. Venisem cu o sumă de superstiții, eram membru în „Rotary-Club”. foarte mândru de cetățenia și descendența mea continentală, citeam mult despre fizica matematică (deși în adolescență visasem să mă fac misionar) și scriam aproape zilnic în jurnal. După ce am predat reprezentanța locală a uzinelor „Noel and Noel” și fusesem

angajat pentru desen tehnic la noua societate de canalizare a deltei, am cunoscut mai de aproape pe Narendra Sen (care de pe atunci încă era foarte cunoscut și respectat în Calcutta. fiind cel dintâi inginer laureat din Edinburgh). și viața mea a început să se schimbe. Câștigam mai puțin acum. dar îmi plăcea munca. Nu eram nevoit să mă coc în birourile din Clive Street, să semnez și să descifrez hârtii, și să mă îmbăt în fiecare seară de vară ca să mă feresc de neurastenie. Eram plecat la fiecare două-trei săptămâni, aveam inițiativa lucrărilor din Tamluk, și creștea inima în mine când vedeam construcția înălțându-se de câte ori trebuia să vin de la centru și să lucrez pe teren.

Lunile acelea au fost, într-adevăr, fericite pentru mine. căci plecam în zori cu expresul Howrah-Madras și ajungeam înainte de prânz pe șantier. Mi-au plăcut întotdeauna călătoriile în colonii. în India, cele în clasa I sunt chiar o adevărată vacanță. Gara o simțeam prietenă de câte ori scoboram din taxi și alergam vioi pe peron, cu casca maron trasă bine pe ochi. cu servitorul după mine. cu cinci reviste ilustrate subsuoară și două cutii de tutun „Capstan” în mâini (căci fumam mult la Tamluk și, de câte ori treceam prin fața tutungeriei din Howrah, mi se părea că nu cumpărasem destul „Capstan”, iar amintirea unei nopți fără tutun de pipă. silit să fumez mahorcă lucrătorilor, mă înfiora). Nu intram niciodată în vorbă cu vecinii mei de compartiment, nu-mi plăceau acei *bara-sahib* cu studii mediocre la Oxford, nici tinerii cu romane polițiste în buzunări. nici indienii bogați, care învățaseră să călătorească în clasa I, dar încă nu învățaseră cum să-și poarte vestonul și cum să se scobească în dinți. Priveam pe fereastră câmpiile Bengalului - niciodată cântate, niciodată plânse - și rămâneam apoi mut față de mine, fără să-mi spun nimic, fără să-mi cer nimic

Pe șantier eram singurul stăpân, pentru că eram singurul alb. Cei câțiva eurasieni. care supravegheau lucrările aproape de pod, nu se bucurau de același prestigiu; veneau la lucru în clasa [a] III-a, îmbrăcați în obișnuitele costume kaki - pantaloni scurți și bluze cu buzunare largi la piept -, și înjurau lucrătorii într-o hindustani fără greș. Perfecțiunea aceasta în limbaj și bogăția vocabularului de insulte îi scoborau în ochii lucrătorilor. Eu, dimpotrivă, vorbeam prost și fără accent, și asta le impunea, căci dovedea originea mea streină, superioritatea mea. De altfel, îmi plăcea mult să stau cu ei de vorbă, serile, înainte de a mă retrage

5 în cort. ca să scriu și să fumez ultima pipă, pe gânduri. Iubeam bucată aceasta de pământ aproape de mare. câmpia aceasta plină de șerpi și dezolată, în care palmierii erau rari și tufele parfumate. Iubeam diminețile, înainte de răsăritul zorilor, când tăcerea mă făcea să chiui de bucurie; o singurătate aproape umană, pe acest câmp atât de verde și atât de părăsit, așteptându-și călătorul sub cel mai frumos cer care mi-a fost dat să-l văd vreodată.

H) Mi se păreau zilele de șantier adevărate vacanțe. Lucram cu poftă, porunceam în dreapta și stânga plin de voie bună și, dacă aș fi avut un singur tovarăș inteligent pe acolo, sunt sigur că i-aș fi spus lucruri minunate.

15 S-a întâmplat să întâlnesc pe Lucien Metz chiar într-una din zilele când mă întorceam - ars de soare și cu o poftă nebună de mâncare - de la Tamluk. L-am întâlnit pe peron. în timp ce așteptam ca servitorul să-mi găsească un taxi (venise tocmai expresul de Bombay, și era o afluență neobișnuită). Pe Lucien îl cunoscusem cu doi ani mai înainte, la Aden, când eu mă coborâsem acolo pentru câteva ceasuri - în drum spre India -, iar el aștepta un vapor italian ca să-l ducă înapoi în

20 Egipt. Mi-a plăcut de la început acest gazetar incult și impertinent, cu mult talent și multă perspicacitate, care scria un reportaj economic frunzărind pe bordul unui vapor listele de prețuri și comparându-le cu cele din port, și era în stare să-ți descrie perfect un oraș numai după un ceas de plimbare în goana

25 unui automobil. Când l-am cunoscut eu, vizitase de mai multe ori India, China, Malaya și Japonia, și era unul din aceia care vorbeau de rău pe Mahatma Gandhi, nu pentru ceea ce făcea el. ci pentru cele ce nu făcea.

30 - Hei, Allan! mă strigă el, câtuși de puțin uimit că mă întâlnise. Tot în India, *mon vieux?* Ia spune, te rog, tipului ăsta - care se preface că nu-mi înțelege englezeasca - să mă ducă la Y.M.C.A., nu la hotel. Am venit să scriu o carte despre India. O carte de succes, politică și polițistă. Am să-ți spun...

35 într-adevăr, Lucien venise să scrie o carte asupra Indiei modeme și se afla de vreo câteva luni aici, luând *interview-uh*, vizitând închisorile, fotografînd. Mi-a arătat chiar în acea seară albumul lui și colecția de autografe. Ceea ce îl încurca, oarecum, era capitolul asupra femeilor; nu văzuse încă *adevăratele* femei indiene. Știa foarte vag despre viața lor în *pardah*, despre

drepturile lor civile și. mai ales, despre căsătoriile între copii. M-a întrebat de mai multe ori:

5 - Allan. e adevărat că tipii ăștia se însoară cu fetițe de opt ani? Ba da. am citit eu o carte a unui tip, unul care a fost pe aici treizeci de ani magistrat.

io Am petrecut o foarte agreabilă seară împreună, pe terasa „Căminului”, dar cu toate eforturile mele nu i-am putut spune prea mare lucru, căci nici eu nu cunoșteam îndeaproape viața interioară a indienelor și nu le văzusem, până atunci, decât la cinematograful și la recepții. M-am gândit însă că l-aș putea ruga pe Narendra Sen să-l invite o dată la ceai și să-l lămurească. Poate m-am gândit că, cu acest prilej, voi putea și eu privi mai îndeaproape pe Maitreyi, pe care nu o mai văzusem de-atunci, deoarece excelentele mele raporturi cu Sen se reduceau la munca

15 noastră în comun la birou și conversațiile în mașină. Mă invitase până acum de două ori să iau ceaiul cu el, dar cum îmi prețuiam mult timpul liber, dedicându-l în întregime fizicei matematice. îl refuzasem.

20 Când i-am spus că Lucien scrie o carte despre India, pe care o va tipări la Paris, și când i-am mai spus anume ce capitol îi e greu să scrie, Sen m-a rugat să-l chem îndată la ceai, chiar în după-amiaza aceea. Bucuria mea. urcând scările la „Cămin”, să-i împărtășesc vestea! Lucien nu fusese până atunci într-o casă de indieni bogați și se pregătea să compună un reportaj desăvârșit.

25 - Sen ăsta al tău din ce castă e? se informă el.

- Brahman veritabil, dar câtuși de puțin ortodox. E membru fondator la „Rotary-Club”, e membra la „Calcutta-Club”. joacă *tennis* perfect, conduce automobilul, mănâncă pește și carne, invită europeni la el în casă și îi prezintă nevesti-si. Are să te încante, sunt sigur.

30 Trebuie să mărturisesc că surpriza mi-a fost tot atât de mare ca și a lui Lucien. Casa inginerului, în Bhowanipore, o cunoșteam, căci fusese o dată acolo, cu mașina, să ridic niște planuri. Dar niciodată n-aș fi bănuit că în interiorul unei case bengaleze se pot

35 găsi asemenea minunății, atâta lumină filtrată prin perdele transparente ca șalurile, atât de dulci la pipăit covoare și sofale din lână de Kashmir, și măsuțe cu picior asemenea unui talger de alamă bătută, pe care se aflau ceștile de ceai și prăjiturile bengaleze, aduse de Narendra Sen pentru lămurirea lui Lucien.

40 Stam și priveam încăperea, parcă atunci aș fi picat în India.

Viețuisem doi am aici, și niciodată nu fusesem curios să pătrund într-o familie bengaleză. să le cunosc viața lor interioară, să le admir cel puțin lucrăturile, dacă nu sufletul. Trăisem o viață de colonii, singur cu munca mea pe șantier sau în birouri și citind cărți sau văzând spectacole pe care le-aș fi putut foarte ușor afla și în continentele albe. În după-amiaza aceea am cunoscut cele dintâi îndoieli și îmi aduc aminte că m-am întors puțin abătut acasă (Lucien era entuziasmat și își verifica impresiile, întrebându-mă pe ici, pe colo dacă a înțeles bine tot ceea ce îi spusese gazda) și cu o sumă de gânduri pe care niciodată nu le adăpostisem până atunci. Totuși n-am scris nimic în jurnalul meu, și astăzi, când caut în acele caiete orice urmă care să mi-o poată evoca pe Maitreyi, nu găsesc nimic. E ciudat cât de incapabil sunt să prevăd evenimentele esențiale, să ghicesc oamenii care schimbă mai târziu firul vieții mele.

Maitreyi mi s-a părut, atunci, mult mai frumoasă, în *sari* de culoarea ceaiului palid, cu papuci albi cusuți în argint, cu șalul asemenea cireșelor galbene, și buclele ei prea negre, ochii ei prea mari, buzele ei prea roșii creau parr' o viață mai puțin umană în acest trup înfășurat și totuși transparent, care trăia, s-ar fi spus, prin miracol, nu prin biologie. O priveam cu oarecare curiozitate, căci nu izbuteam să înțeleg ce taină ascunde făptura aceasta în mișcărilor ei moi, de mătase. În zâmbetul timid, preliminar de panică, și mai ales în glasul ei atât de schimbat în fiecare clipă, un glas care parcă ar fi descoperit atunci anumite sunete. Vorbea o englezească fadă și corectă, de manual, dar de câte ori începea să vorbească, și eu, și Lucien nu ne puteam opri să n-o privim; parcă ar fi chemat, vorbele ei!

Ceaiul a fost plin de surprize. Lucien lua note după ce gusta din fiecare prăjitură și întreba neconținut. Pentru că vorbea prost englezește și pentru că inginerul îl asigurase că înțelege franceza (fusesse de două ori la Paris, la congrese, și avea în biblioteca lui nenumărate romane franțuzești, pe care, de altfel, nu le citea), el întreba din când în când în *argot-ul* lui parizian, și atunci inginerul îi răspundea zâmbind: „*Oui, oui, cest ca*”, privindu-ne apoi extraordinar de satisfăcut. Lucien s-a rugat să-i fie îngăduit să privească mai de aproape costumul Maitreyiei, bijuteriile și ornamentele, și inginerul a acceptat cu humor, aducându-și fata de mână, căci Maitreyi se rezemase de fereastră, cu buza de jos tremurând și cu șalul căzându-i pe frunte. A fost o scenă

neasemuită acel examen al veștmintelor, acea cântărire în mâini a bijuteriilor, urmată de exclamații și entuziasm, de întrebări și răspunsuri transcrise stenografie de Lucien în carnetul lui de note. În timp ce Maitreyi nu mai știa unde să se uite și tremura toată. 5
palidă, înspăimântată, până ce mi-a întâlnit ochii, și eu i-am zâmbit, și atunci parcă ar fi găsit un ostrov pe care să se odihnească și și-a fixat privirile în ochii mei, liniștindu-se lin, fără spasme, firesc. Nu știu cât a durat privirea aceea, dar ea nu se asemena cu nici o privire întâlnită și îmbrățișată până atunci, și io
după ce a încetat examenul și Maitreyi a fugit iar lângă fereastră, ne-am sfiit amândoi să ne mai privim, într-atât fusese de clandestină și de caldă comuniunea noastră.

Pentru că nu o mai puteam privi pe ea, am privit - cu alți ochi - pe inginer și m-am întrebat cum poate fi un om atât de urât și 15
atât de inexpressiv părintele Maitreyiei. Acum puteam vedea și eu, mai de aproape și în voie, fața inginerului, care se asemena atât de mult cu o broască, ochii atât de bulbucați și gura atât de mare, într-un cap rotund și tuciuriu, cu fruntea joasă și părul negru, încrețit, iar trupul scund, umerii încovoiați, pântecul diform și 20
picioarele scurte. Simpatia și dragostea pe care o răspândea acest patron al meu erau cu atât mai greu de înțeles. Cel puțin pentru mine, Narendra Sen era un bărbat seducător, deștept și subtil, instruit, plin de humor, blând și drept.

Cum stam și-l priveam așa, intră - aducând cu ea o atmosferă 25
stranie de căldură și panică - soția inginerului, Srimati Devi Indira, îmbrăcată într-o *sari* albastră, cu șal albastru muiat în aur și cu picioarele goale, tălpile și unghiile roșite. Doamna nu știa aproape deloc englezește și zâmbea întruna. Probabil că mâncase în acea după-amiază mult *pan*. căci avea buzele sângerii. Când i am 30
privit-o, am rămas uimit; n-aș fi crezut că e mama Maitreyiei, ci mai degrabă sora ei cea mare. Într-atât era de tânără, de proaspătă și de timidă. O dată cu ea venise și cealaltă fată, Chabu, de vreo zece-unsprezece ani, care purta părul tuns și rochie de stambă, dar fără ciorapi și fără pantofi; iar pulpele și brațele ei goale, și 35
fața ei oacheșă, frumoasă, mă făceau s-o compar în gând, amuzat, cu o țigăncușe.

Ce a fost atunci, mi-e peste putință să povestesc aici. Aste trei femei, găsindu-se laolaltă în fața noastră, se strânsă una lângă alta, cu aceeași panică în ochi, și inginerul încercă zadarnic să le 40
încurajeze, să le facă să vorbească. Doamna a voit să servească

inimi, tîni s-a rî/gîndit și a lîsat-o pe Maitreyi sî facî aceasta. Din urașala nu știu cui. ceainicul s-a vîrsat pe lavî și pe pantalonii lui Lucien. și atunci toți s-au repezit sî-l ajute, inginerul și-a pierdut calmul și a început sî-și certe familia, aspru. în bengali, iar Lucien se scuza în franțuzește, fîrî sî izbuteascî sî se facî înșeles. Narendra Sen vorbi. în cele din urmî:

- *Scusez-moi! Ici votre place.*

Fetele au alergat numaidecîat sî schimbe fața de mîtase a fotoliului, și inginerul continua sî le certe, în timp ce noi doi nu știam ce sî facem cu mîinile și pe cine sî privim. Chiar Lucien era pușin încurcat, deși la plecare. în mașinî, a fîcut haz nespuse de acest accident. Numai doamna rîmîsesse cu același zîmbet pe buzele înroșite și aceeași timiditate caldî în ochi.

Conversația n-a mai durat mult. Ingerul i-a arîtat lui Lucien manuscrisele sanscrite din biblioteca unchiului sîu. fost prim-pandît al guvernului, apoi o serie de tablouri și cusîturi vechi. Eu mî apropiasem de fereastrî și priveam în curte, o curte ciudatî, cu ziduri înalte, cu arbuști și glicine, iar dincolo, peste casî. se înîlța buchetul de freamît al unui cocotier. Priveam fîrî sî știu de unde vine farmecul acela, liniștea aceea nemaiîntîlnitî în Calcutta. Și deodatî, aud un rîs nestîvilit, contagios, un rîs de femeie și de copil în același timp. care trecea de-a dreptul în inimî și mî înfiora. Plec mai mult capul pe fereastrî și atunci zîresc în curte, trîntit pe cele douî trepte, trupul aproape descoperit al Maitreyiei, cu pîrul în ochi, cu brașele pe sîni. și o vîd mișcînd din picioare, cutremurîndu-se de rîs. în cele din urmî repezindu-și papucii, cu o aruncîturî de gleznî, tocmai în celîlalt capît al zidului. Nu mî sîturam privind-o, iar acele cîteva minute mi s-au pîrut nesfîrșite. Nu știu ce spectacol sacru îmi apîrea mie rîsul ei și sîlbîțicia acelu trup aprins. Aveam sentimentul cî sîvîrșesc un sacrilegiu privind-o. dar nu gîseam puterea sî mî despart de fereastrî.

Plecînd, îi auzeam rîsul prin toate sîlile prin care am trecut.

Eram o datî la Tamluk și pornisem sî mî plimb în susul apei. Atunci am simșit cît sunt de singur. Mi-aduc aminte cî, numai cu douî zile mai înaite, se logodise Norinne și chefuisem noaptea întregî; bîusem mult, dansasem pînî la ameșire, sîrutasem toate fetele și plecasem în zori cu automobilele la Lacuri. Plînuisem și o seratî a pijamalelor, aș cum fusese și cea din martie trecut, cînd am avut eu conflictul și *malch-vA* de box cu Eddy Higgerig. Pe Norinne o iubisem și eu într-o vreme, aș cum iubim noi, tinerii de 24 de ani; aș fi strîns-o în brașe, aș fi dansat cu ea și aș fi sîrutat-o. Atît. Și umblînd agale, cu pipa într-o mînî și biciușca în cealaltî - soarele nu incendiase încî întinderea, și pîsîrile ciripeau încî prin acei mîcieși cu miros de tîmîie și scorșoarî mi-am dat deodatî seama cî se petrece ceva neobișnuit cu mine, cî am rîmas singur și am sî mor singur. Gîndul acesta nu mî întrista; dimpotrivî, eram liniștit, senin, împîcat cu toatî cîmpia din jurul meu, și dacî mi s-ar fi spus cî trebuie sî mor într-un ceas. nu mi-ar fi pîrut rîu. M-aș fi întins pe iarbî, mi-aș fi pus brașele sub cap și, privind oceanul acela albastru de deasupra mea, aș fi așteptat sî se scurgî minutele, fîrî sî le numîr și fîrî sî le precipit, aproape fîrî sî le simt. Nu știu ce mîreție fireascî și inumanî trîia atunci în mine. Aș fi fîcut orice, deși nu mai doream nimic. Gustul singurîtîții mele în această lume de minuni mî ameșise. Mî gîndeam la Norinne. la Harold, la ceilalți toți și mî întrebam cum au intrat ei în viața mea. ce rost am eu printre existenșele lor atî de tihnite și de mediocre. Umblam fîrî sî înșeleg nimic.

Când m-am întors la șantier, veneam cu o poftă nebună de singurătate, de liniște, și mă bucuram că am să rămân aici. În cort. Încă o săptămână, în care timp n-am să citesc jurnale și n-am să văd lumini electrice. M-a întâmpinat omul de serviciu:

- *Sahib*, aveți o telegramă din Calcutta.

Am crezut că e vorba de o recepționare a materialelor și nu m-am grăbit s-o deschid. Când am citit-o însă, am rămas câteva minute surprins și decepționat. Narendra Sen mă chema de urgență la centra. A trebuit să plec chiar în acea seară, și am regretat privind pe fereastră vagonului câmpia cu aburi, cu umbre palide de palmieri izolați, care mă primise dimineața atât de generoasă în sânul vieții ei. Iară începui și fără sfârșit. Cât aș fi vrut atunci să fiu liber, să rămân în cortul meu cu lampă de gazolină și să ascult milioanele de greieri și lăcuste din preajma mea...

- Allan. Ți dau o veste bună pentru d-ta. Îmi vorbi inginerul. Ne trebuie un om destoinic în Assam, să inspecteze terasamentul și podurile pe linia Lumding-Sadyia. M-am gândit numaidecât la d-ta, și Consiliul te-a acceptat, pe răspunderea noastră. Ai trei zile ca să-ți aranjezi afacerile și să predați Tamlukul...

Mă privea cu o imensă bunăvoință, și fața lui urâtă se iluminase de o căldură și o dragoste care aproape mă stânjeneau. Am aflat mai târziu că avusese mult de luptat cu Consiliul, susținându-mă pe mine, un alb, căci Societatea era svarajistă și încerca să elimineze pe ultimii funcționari străini, înlocuindu-i cu indieni. Postul era și mai important, și mai bine plătit, de la 250 la 400 de rupii lunar, ceea ce întrecea chiar leafa de reprezentat la „Noel and Noel”. Aveam de lucru într-o regiune nesănătoasă și necivilizată, firește, însă dragostea mea de junglă - cu care venisem în India și pe care n-o putusem încă satisface complet - biruia. Am primit și am mulțumit cu căldură. Inginerul îmi puse mâna pe umăr.

- Ni-ești foarte drag, Allan, și mie, și soției mele, și ne gândim adesea la d-ta. Păcat că nu ne înțelegi limba...

Lucrurile acestea nu mi-au dat atunci de gândit. M-am întrebat, foarte vag, de ce m-a preferat Sen pe mine înaintea tuturor conaționalilor săi și-mi răspundeam, simplu, că a făcut-o pentru calitățile mele. Am fost întotdeauna conștient de spiritul meu constructiv, de energia mea de alb civilizator, de folosul meu pentru India.

Când a aflat Harold, a ținut numaidecât să sărbătorim înaintarea mea în grad și în leafă printr-un mic banchet în „China-Town”. Am invitat fetele și am plecat cu două automobile, zgomotoși, bine dispuși și frivoli. Ieșind din Park Street și dând în Chowringhee Road, mașinile noastre s-au luat la întrecere, fiecare dintre noi urlând la șofer (al nostru era un sikh magnific, care făcuse războiul în Franța și striga: „*Diable, diable! Vin roage, vin blanc!*”), bătându-l pe spate. Încurajându-l. Geurtie, care se așezase pe genunchii mei, mă strângea alarmată (aflase de simțitoarea urcare a salariului) și-mi spunea mereu:

- Am să cad! Ți-e frică dacă am să cad?

La întretăierea lui Dhurmtollah Street, taxiul nostru a trebuit să aștepte trecerea tramvaiului. Ceilalți ne luaseră înaintea, și eram cu toții întristați de acest nenoroc. Atunci ne-am încrucișat cu mașina inginerului, și am avut o neașteptată tresărire văzându-l pe el alături de soție și de Maitreyi. M-am roșit prosteste, salitându-l, și mi-a zâmbit disprețuitor, iar d-na m-a privit cu o spaimă și o uimire pe care nu știam cum s-o înțeleg. Singură Maitreyi și-a ridicat palmele în dreptul frunții și mi-a răspuns la salut, amuzată nespun de compania în care mă aflam și de fata pe care o țineam în brațe. Am încercat și eu să schitez acel salut indian, și am simțit, în acea clipă, cât de ridicolă era situația. Am avut atunci câteva clipe de panică, până ce mașina a putut pleca. Întorcând capul, am zărit încă fâlfâind șalul de culoarea ceaiului palid al Maitreyiei.

Tovarășii mei s-au amuzat de respectul și jena cu care salutasem „un negru”.

- A m să te văd curând ducându-te să te scalzi în Gange. Allan! îmi spuse răutăcios Geurtie.

- Cum de poți avea relații cu o familie de negri! se scandaliza încă o dată Harold.

Șoferul însă, care observase scena, era încântat. Când i-am plătit în fața restaurantului, mi-a spus în franțuzește, ca să nu înțeleagă ceilalți:

— *Ță, bien. sahib. jeune fille ă vous; bahut achhal.*

A doua zi de dimineață, când m-am întâlnit cu Narendra Sen, m-a întrebat cu cel mai firesc ton:

- Cu cine erai aseară, Allan'?

- Prieteni, sir. am răspuns eu, supărător de politicoș.

- Dar fata din brațele dumitale? Era foarte frumoasă. Îți place?
'- Sunt prea ieftine ca să-mi placă, mr. Sen. Dar a trebuit să dau un *farewell-party* prietenilor mei, și pentru că erau mulți și voiam să economisesc mașinile, am luat fiecare câte o fată în brațe. Nimic impropriu, sir, ca să zic așa...

Se vede că a simțit exagerarea cu care îi vorbeam, căci m-a bătut pe umăr și mi-a spus:

- Dumneata, Allan, ai alte drumuri înainte. Viața anglo-indienilor ăștia nu e demnă de dumneata. Eu aș crede că îți strică mult faptul de a trăi într-o pensiune anglo-indiană; n-ai să iubești niciodată India, alături de ei...

Mă mira interesul pe care îl purta inginerul vieții mele intime. Până atunci nu mă întrebasesc decât dacă mă împac cu mâncarea, dacă am un *boy* cumsecade, dacă nu sufăr de căldură și de zgomot, dacă iubesc *tennis-ul*.

A trebuit să începem repede lucrul, să semnez o mulțime de hârtii, și la plecare, Sen m-a invitat să mănânc cu el la „Rotary-Club”. Toate scuzele mele - că nu sunt bine îmbrăcat, că mă simt obosit etc. - nu l-au putut convinge. A trebuit să accept, și *speech-ul* pe care l-a ținut în acea zi inginerul, în fața unei săli selecte și entuziaste, m-a mulțumit și m-a flatat oarecum, căci îmi dovedea încă o dată că mă aflu la masa unui om remarcabil.

În acea noapte plecam spre Shillong, Harold singur conducându-mă la gară și dându-mi ultimile sfaturi de cum să mă păzesc de șerpi, de lepră, de *malaria* și de stomac.

- Să bei *brandy* cu *soda* și whisky cu *soda*... mi-a strigat el încă o dată, urându-mi drum bun.

III

Astăzi am răsfoit multă vreme jurnalul meu din Assam. Cu câtă trudă descifram însemnările de peste zi și le transcriam în caietul început o dată cu noua mea viață. Eram cuprins de un sentiment ciudat: că trăiesc o existență de pionier, că munca mea de construcții ferate în junglă este mult mai eficientă pentru India decât o duzină de cărți asupra ei, că lumea aceasta atât de veche și munca noastră laolaltă atât de nouă își așteaptă încă romancierul; căci altă Indie decât cea a reportagiilor de călătorie și a romanelor mi se dezvăluia mie atunci, printre triburi, alături de oameni cunoscuți până atunci numai etnologilor, alături de flora aceea otrăvită a Assamului, în ploaia continuă, în căldura umedă și amețitoare. Voiam să dau viață acestor locuri înecate în feregi și liane, cu oamenii lor atât de crunți și inocenți. Vroiam să le descopăr estetica și morala, și culegeam zilnic anecdote, luam fotografii, schițam genealogii. Cu cât mă aflu mai mult în sălbăticie, cu atât creștea în mine o neștiută demnitate și un nebănuț orgoliu. Eram bun și drept în junglă, mai corect și mai calm ca în orașe.

Dar ploile... Ce nopți de luptă cu neurastenia, ascultând ritmul acela neuitat al apei pe acoperiș, revărsări fără pomină, zile întregi, întrerupte numai de ceasuri de bură pulverizată și fierbinte, prin care treceam ca printr-o seră, căci picăturile acelea nevăzute de mici purtau cele mai istovitoare parfumuri, și anevoie puteam răbda capul plecat, ci trebuia să-l răstorn pe umeri și să alerg cu nările și buzele răsfărânte. Stăteam serile în odaia mea confortabilă și răcoroasă sau mă plimbam pe veranda *bungalow*-ului, încercând să regăsesc gustul tutunului (pe care nici cele mai

exagerate precauții ale mele nu-l feriseră de umezeală), și câteodată simțeam că n-am să mai pot îndura. Îmi venea atunci să strâng pumnii și să lovesc lemnul balustradei, să urlu și să pornesc prin ploaie afară, în întunec, oriunde, într-un ținut în care cerul

5 să nu toarne veșnic și iarba să nu fie atât de înaltă, de umedă, de carnoasă. Aș fi vrut să văd iarăși flori, să mă plimb pe câmpii, asemenea celor din Tamluk, să simt briză sărată sau vânt uscat de deșert, căci aburii și miremele acelea vegetale mă înnebuniseră.

10 Eram singur cu cei trei servitori și paznicul *bungalow-u* și când pica vreun călător, inspector la vreo plantație de iută sau *Departament-Agent*, sau negustor de ceai în drum spre China, beam împreună o sticlă de whisky. Beam în fiecare seară, cum terminam inspecția și veneam la *bungalow* să-mi iau baia. Era un ceas în care anevoie îmi mai simțeam carnea; dacă mă zgăriam

15 atunci, nu mă durea. Și totuși îmi simțeam nervii ca o plasă de argint-viu, tremuram, aveam răsuflarea fierbinte, amețeam de câte ori trebuia să mă ridic de pe scaun și priveam în gol, fără voință, fără timp. Feciorul îmi aducea pe măsută sticla de whisky și butelia cu *soda*, și beam rar, cu bărbia rezemată pe piept, în

20 pijama, întins moale pe *chaise-longue*-~~lx~~ portativ, până ce simțeam o căldură blândă dezmoțindu-mi trupul și, atunci, săream în sus, îmi strângeam tâmplele, mă îmbrăcam și plecam să mă plimb prin ploaie. Respirând văzduhul acela cu picături pulverizate și calde, tânjeam o viață modestă și fericită, o fermă

25 prin apropierea unui oraș, unde aș fi putut ajunge în fiecare zi cu automobilul. Erau ceasurile mele de slăbiciune acele rătăcirii prin ploaie. Rămâneam până ce mă apuca pofta de lucru sau de somn. Dormeam mult și greu, mai ales când am lucrat acele trei săptămâni la patruzeci de mile nord de Sadyia. Veneam la

30 *bungalow* cu mașina, câteodată chiar după miezul nopții, căci trebuia să ocolim drumurile joase și alegeam numai șoselele de pe pantă. Adormeam îmbrăcat și nespălat, după ce înghițeam o ceașcă de ceai cu rom mult și chinină, căci a doua zi, înainte de nouă, trebuia să fim porniți la drum. Neglijasem tot mai mult

35 toaleta. Nu mai era nici un alb prin toată regiunea în acele luni de *monsoon* în toi; numai câteva familii de eurasieni, la care mă abăteam câteodată, din plictiseală, ca să mai aud vorbindu-se englezește și să bem împreună.

40 Duminecile, în timp ce servitorii mei plecau cu trenul la Shillong după provizii, dormeam până la prânz, mă deșteptam cu

capul greu și gura încleiată, și rămâneam ziua întreagă în pat, transcriindu-mi în jurnal însemnările. Voiam să public mai târziu o carte despre adevărata viață a albului în Assam și mă analizam cât puteam mai precis; zilele mele de marasm și neurastenii, alături

5 de zilele, mai numeroase, firește, de pionierat, de orgolios efort, de creștere.

10 În tot decursul lui iulie n-am fost decât o singură dată la Shillong și, acolo, am sorbit soarele, am văzut fărăși cinematograf, mi-am reparat patefonul, mi-am cumpărat romane polițiste, singurele pe care mai eram în stare să le citesc de când venisem în Assam. Totuși, știam că munca mea e bine apreciată la centru, și aceasta nu prin agentul nostru din Shillong - un irlandez îngâmfat, care încercase să mă facă să aștept la ușă -, ci direct de la Narendra Sen, care-mi scria aproape săptămânal câteva

15 rânduri dictate dactilografului, calde și prietenești. În octombrie aveam concediu o lună. Dar puteam veni la Calcutta și pe la mijlocul lui august, dacă predam raportul și încheiam inspecția și reparația acelor puncte dificile din apropierea Sadyiei.

20 S-a întâmplat însă ceva de care mă temeam, în ceasurile mele de totală depresiune. La începutul lui august m-am îmbolnăvit de *malaria*, o *malaria* gravă, întovărășită de un surmenaj nervos. Venisem cu câteva ceasuri mai devreme la *bungalow* și mi s-a părut ceaiul fără nici un gust. Aveam febră și tremuram. M-am culcat după ce înghițisem trei pahare cu *brandy*, amintindu-mi

25 sfaturile lui Harold. Dar a doua zi am început să aiurez, și fiind chemat un eurasiatic, mr. Frank, el înțelese că e *malaria*, și m-au dus chiar în după-amiaza aceea la Sadyia. Soarele ardea de minune, și vedeam flori și paseri, iar în gară m-a zguduit prezența unei femei; nu mai întâlnisem femei albe de patru luni.

30 De-atunci nu-mi mai amintesc nimic. Știu că am fost dus la Shillong și instalat în spitalul european de acolo, că s-a telegrafiat la Calcutta și, până să sosească înlocuitorul meu, a venit mr. Sen să mă vadă, la spital. Peste cinci zile, într-un compartiment clasa I, cu două surori de caritate și cu Harold, plecam spre Calcutta,

35 unde am fost internat direct în spitalul de medicină tropicală.

...M-am deșteptat într-o dimineață și am privit surprins încăperea aceea albă - mirosind a zahăr ars și a amoniac - și pe doamna care citea confortabil într-un jeț aproape de fereastră. Câteva minute am ascultat șuierul ventilatorului, încercând să aflu

40 cine îmi vorbise mie, chiar atunci, de *Lord Jim* al lui Joseph

Conrad. îl auzisem, îi știam glasul și cât n-aș fi dat să mă pot ridica din pat și să-i spun că romanul e mediocru, că nici pe departe nu-l pot asemăna cărții mele favorite *Almayer's Folly*, scrisă de Conrad în tinerețe.

5 - Cine n-a citit *Almayer's Folly* nu cunoaște încă talentul lui Conrad, spusei eu tare către doamna care își continua lectura cu fața întoarsă către fereastră.

- Dumnezeule! vasăzică, n-ai surzit?! exclamă surprinsă la culme doamna, apropiindu-se de mine și sunând. Vrei ceva?

10 - Vreau să mă rad, spusei eu calm, mângâindu-mi obrazii, pe cafe-i simții scofâlciți și reci sub barba crescută în voie. Vă rog să mă iertați dacă mă prezint astfel în fața D-niei voastre. Cred că am fost adus aici în timp ce aiuram. Vă rog încă o dată să mă iertați.

Femeia râse cu poftă. Apoi, serioasă deodată:

15 - Bine că v-ați venit în fire. Desperasem. Ar trebui să telefoniez d-lui Carr. Bietul băiat a întrebat în fiecare zi de dumneavoastră...

Gândul că Harold s-a interesat de mine m-a mișcat atât de profund, încât mă podidiră lacrimile. Mi se părea că sunt singur, 20 părăsit undeva ftră prieteni și fără cunoscuți, și mi-era teamă de moarte. Mă vedeam mort aici, la cinci săptămâni depărtare de țara mea, și gândul acesta mă paraliza, frica îmi înghețase obrazii.

- Ce ai? întrebă ciudat doamna.

25 - Nimic; vreau să mă rad, minții eu, căci mi se părea că n-are să mă înțeleagă.

Dar lacrimile nu conteneau, și atunci o întrebai șoptit:

- Credeți că am să mă fac bine, că am să mai văd New Yorkul și Parisul? Am să mai fiu iarăși zdravăn?

30 Nu-mi aduc aminte ce a răspuns, deși ziua deșteptării mi-a rămas bine fixată în minte. Au venit câțiva doctori, europeni, apoi a intrat Harold, care mi-a strâns mâna două-trei minute în șir.

- Bine, mă?! Bine, mă?! întrebă el, privind-mă.

35 Mi-a spus o mulțime de lucruri care m-au amuzat: Geurtie flirtează acum cu un manager de la „Middle Bank”, un tip subțire, care nu îndrăznește decât s-o sărute și o duce la cinema în locuri de trei rupii și opt annas. Norinne, căsătorită, e mai puțin frumoasă. În odaia mea din Wellesley Street s-a mutat o familie de anglo-indieni sârmani; el, tânăr, aduce fetițe de școală în odaie și le pipăie în fața nevestei, însărcinată în ultima lună, care îi 40 spune:

- Jack, iar ai să te turburi...

în timp ce noi vorbeam prostii, veni inginerul, care îmi strânse mâna cu căldură și mă mângâie pe frunte, privindu-mă lung. L-l prezentai pe Harold, care-i spuse obraznic:

s - încântat să vă cunosc, mr. Sen.

- Allan, ai întrecut măsura lucrând, de aceea ai căzut bolnav, mă consolă inginerul. Să n-ai nici o grijă, am aranjat eu totul.

io Vedeam că e stânjenit de Harold și că mi-ar fi spus mai multe dacă am fi rămas singuri. A făgăduit să revină a doua zi, pe seară, după ce va termina lucrul.

- Tipul ăsta e groaznic, reflectă Harold. Mă mir de ce-ți poartă atâta interes. Nu cumva vrea să te însoare cu fiică-sa?

- Ești absurd, Harold, mă revoltai eu ipocrit, roșind.

15 Imaginea Maitreyiei, de care mă despărțisem de mult, îmi apărură iarăși în fața ochilor, de astă dată mai caldă, mai umană, aproape zeflemitoare, cu zâmbetul ei fardat (căci, ceea ce e curios, fața ei și fața d-nei Sen se împlineau una pe alta în memoria mea, și gura înroșită de *pan* a mamei trecea alături de ochii mari și părul negru, adunat pe ceafă, al fetei). Rămăsei câteva clipe 20 contemplând-o, cu o mirare și o dulce suferință ispitindu-mi sufletul (să fi fost absența ei, să fi fost teama că în curând va trebui s-o văd și poate să-i vorbesc?). Prezența lui Harold mi se păru deodată o impietate, și nu știam cum să-mi explic sentimentul acesta ciudat; nu era în nici un caz dragoste, și nici 25 respect nu era, pentru că Maitreyi mi se păruse până atunci o bengaleză îngâmfată și stranie, care disprețuiește albi și e atrasă totuși de ei. Tot ce mi-a spus Harold nu m-a mai interesat. Aș fi vrut să plece, să pot rămâne singur. Se întâmplau prea multe într-o singură zi. Printre acele multe ghiceam prea bine că se află și 30 imaginea Maitreyiei, răsărită deodată într-o conștiință scăpată de febră, imagine pe care nu știam unde s-o așez și ce să-i spun când ea va ajunge prezență.

Nu fusesem niciodată bolnav, și convalescența aceasta, care se 35 vestește lungă, mă neliniștea. Aș fi vrut să zvârl de pe mine cearceaful, să-mi caut pe undeva hainele și s-o pornesc haihui prin Calcutta, de luminile căreia mi-era dor. Aș fi vrut să ajung în „Orașul chinezesc” și să mănânc *dau* - acei tăieței fierți în unt, cu praz și vegetale multe, cu homari și gălbenușuri de ouă și să mă opresc la întoarcere la „Firpos”, să ascult /azz-ul cu un 40 *cocktail* bun în față. Toată sănătatea mea de alb orgolios se împotrivea regimului anost al sanatoriului. Nu puteam face nimic, nici cel puțin fuma.

Mă plângeam a doua zi fetelor - Geurtie și Clara -, care veniseră cu ciocolată, țigări și fructe:

- Aș vrea să fug de aici și să-mi fac de cap.

Harold plănuia un chef monstru, cu prelungire la Lacuri. În noaptea când voi ieși din sanatoriu. Geurtie, precisă, căută o bucată de hârtie și un creion, ca să facă lista invitațiilor. Pe cei doi Simpson nu îi va chema, pentru că Isaac se ascunde prin colțuri și bea whisky pur, iar Gerald fură țigări; l-a văzut chiar ca la logodna Nonnei. Va trebui, neapărat, s-o invităm pe Catherine. care a întrebă tot timpul de mine și i-a părut atât de rău când a aflat că sunt bolnav la sanatoriu. Despre frații Huber, cu frumoasa Ivy. vom mai vorbi. Ceilalți, se știu.

Ascultând-o cum înseamnă nume și decide pentru mine. nu știam dacă trebuie să mă întristez sau să mă amuz. O priveam, și ochii îmi alunecau adesea de pe chipul ei în gol.

- D-l Sen. anunță sora.

Am avut atunci aceeași dezorientare pe care o am de câte ori trebuie să pun față în față pe un indian pe care îl respect cu tineri sau tinere eurasiene. Fetele au întors curioase capetele către ușă. A intrat, cu același zâmbet lărgindu-i gura, Narendra Sen; iar după el, cu ezitări și pași moi, Maitreyi. Am simțit cum mi se oprește inima și mi-am dat îndată seama că sunt nebărbierit de o zi, că mă aflu într-o pijama streină care mă defavorizează, că, în sfârșit, sunt ridicul. Am strâns mâna inginerului, prefăcându-mă suferind (ca să-mi acopăr orice eventuală ineptie), și am dus palmele la frunte, salutând cu o comică seriozitate pe Maitreyi. Dar care nu mi fu mirarea când, prezentând-o fetelor, se îndreptă hotărât către ele și le strânse mâinile, întrebându-le politicos:

- *How do you do?*...

- Fiică-mea cunoaște două coduri de eleganță, răsă inginerul (trăgând cu ochii la Geurtie, pe care a spionat-o apoi tot timpul, mai ales după ce spunea ceva de spirit). Codul acesta, occidental, îl aplică însă numai față de doamne și domnișoare.

Eu stam ca pe ghimpi. Fetele începură să vorbească între ele, chemându-l și pe Harold, iar inginerul explică ceva în bengali fiicei sale, care privea jur-împrejur cu o curiozitate aprinsă și zeflemitoare totodată. Atunci am observat că, de câte ori ascultă atent ceva care i se spune cu seriozitate, pe buzele Maitreyiei flutură un imperceptibil zâmbet de ironie, de sălbatec sarcasm, pe care anevoie l-ai fi crezut pe fața aceea atât de inocentă și

însăpăimântată. Mă întreb atunci, puțin mâniat de stângăcia mea. ce mă turbură în prezența acestei fete, care nu are nimic fascinant, pe care n-aș putea-o iubi niciodată, cu care mă voi întâlni sporadic și inutil,

- Când veniți la noi, d-le Allan?

Glasul ei sună straniu, și cei trei întoarseră capetele s-o privească.

- Îndată ce mă voi face bine... (Și ezitai, căci nu știam cum să-i spun: miss nu se potrivea, *devi* nu îndrăzneam; încurcătura mă făcea să roșesc și începui să mă scuz.) Iertați-mă dacă m-ați găsit nebărbierit și odaia așa cum e. deranjată. M-am simțit atât de rău astăzi (și schițai același gest fals. de extenuare, rugându-mă în gând să plece odată și să curme o situație care mi se părea insuportabilă).

- Știi, Allan, că m-am hotărât să te invit să locuiești la mine. vorbi inginerul. Soția mea mi-a dat ideea. D-ta nu ești obișnuit cu mâncările acestea de la noi și, dacă va trebui să rămâi în Calcutta. mi-e teamă că viața de aici. așa cum ești slăbit de boală, te va ruina. Apoi, mai e un lucru; ai economisi o sumă importantă de bani și, după un an, doi, ai putea pleca să-ți vezi familia. Pentru noi, prezența d-lale. cred că nu mai e nevoie să-ți spun...

Își încheie vorba cu același zâmbet umed și lung de broască. Maitreyi mă privi drept în ochi. fără să-mi spună ceva, fără să întrebe, așteptând. Ce ciudă mi-e acum că n-am notat, îndată după plecarea îor, foarte turburătoarea stare de suflet pricinuită de cuvintele lui Narendra Sen. Mi-aduc aminte vag (și vagul acesta se datorește nu atât depărtării în timp. cât nenumăratelor sentimente și revolte pe care le-am încercat eu de-atunci și care aproape au neutralizat, au estompat în cenușiu și banal preliminariile), mi-aduc aminte că strigau în mine două suflete; unul mă îndemna către viața nouă, pe care nici un alb, după știința mea, nu o cunoscuse de-a dreptul din izvor, o viață pe care vizita lui Lucien mi-o relevase ca pe o minune, pe care prezența Maitreyiei o făcea mai tainică și mai fascinantă ca o legendă, către care mă simțeam atras și dezarmat; și celălalt suflet se revolta împotriva conspirației acesteia din umbră a șefului meu pentru a-mi paraliza libertatea și a mă implica într-o existență cu rigori și mistere, unde petrecerile mele tinerești vor trebui sacrificate, băaturile excluse, cinematografele rărite. Simțeam tot atât de organic și tot atât de „ale mele” ambele îndemnuri. Dar nu puteam întârzia peste măsură răspunsul și mulțumirile mele.

- Vă rămân atât de îndatorat, mr. Sen. Dar mi-e teamă să nu vă deranjez, îngânai eu cu ochii la fete, care savurau cu ciudă prizonieratul meu (inginerul și cu Maitreyi erau chiar lângă pat. Harold și fetele aproape de fereastră).

- Nu vorbi prostii, râse Narendra Sen. Sunt atâtea odăi libere, jos, lângă bibliotecă. Și apoi, prezența d-tale va fi încă un ferment în opera de civilizare a familiei mele, crede-mă. („A spus asta pe un ton ironic?” mă întrebam.)

Îmi aduc aminte că, vorbind odată cu fetele despre inginer și despre frumoasa lui fiică, le-am spus în glumă că am nevoie de ajutorul lor, și iată cum: dacă ne vom întâlni - fiind de față și inginerul, și ele, și eu -, Geurtie să mă întrebe inocentă: „Allan, ce-ți mai face iubita?” Eu mă voi preface stingherit, voi încerca să fac semne, dar Geurtie va vorbi înainte: „Haide, nu te mai preface că nu știi despre cine e vorba! Te întreb ce mai face Norinne (sau Isabel, sau Lilian, orice nume de fată îi va veni în minte)?”

Uitasem aproape de gluma aceasta, când Geurtie se îndreptă către mine și mă întrebă, clipind șireată din ochi:

- Allan, ce-ți mai face iubita?!

Și, fără să mai aștepte un răspuns (inginerul rămase cu suflul înghețat pe buzele lui groase, Maitreyi ridică ușor capul s-o privească), Geurtie continuă, pare-se foarte bine dispusă:

- Haide, nu te mai preface! Trebuie s-o întreb și pe ea înainte de a te muta la mr. Sen. Nu e așa?

- Fără îndoială, încuviință, încercând să rânjească, inginerul.

Maitreyi o privea cu o adevărată mirare, apoi își pironi privirile în ochii tatălui.

- Ți-am adus ceva de citit, Allan, vorbi inginerul repede, ca să curme scena. Fiica mea a ales *Out of the East* a lui Lafcadio Hearn. Dar acum e prea târziu ca să-ți mai citească.

- N-am să pot ceti deloc, *babă*, vorbi Maitreyi. Englezeasca mea e incomprehensibilă (spuse cuvântul acesta cu o vădită grijă de pronunție și accent).

- Dar, Allan, nu mi-ai spus nimic despre iubita ta, reveni Geurtie, nemulțumită că intervenția ei n-a corespuns așteptărilor.

- Oh! Lasă-mă, că n-am nici o iubită! strigai eu, înfuriat și de prostia mea, și de prostia ei.

- Minte, spuse ea mai încet, aproape confidențial, către inginer. E un marc crai.

Scenă. Ingerul își privea fiica zăpăcit și încurcat. Maitreyi îi privea pe toți, cu ochii ei absenți, inumani. Harold credea că bățalia a fost câștigată și-mi făcea semne de lângă fereastră. Mie mi se părea totul ridicul la culme; și cum într-o situație ridiculă sunt incapabil să iau vreo hotărâre, ci aștept să intervină vreo minune s-o curme, îmi fixasem ochii într-un punct fix și-mi frecam fruntea, să mă scot astfel din eventual, printr-o durere mimată.

- E timpul să-l lăsăm pe Allan să se odihnească, spuse mr. Sen, strângându-mi mâna.

10 - Venim și noi acum, adaogă Harold, luându-și rămas-bun de la inginer și de la Maitreyi (pe care, de altfel, nu știa cum s-o salute).

După ce plecară, fetele se apropiară bufnind de patul meu și începură să mă felicite ironic.

15 - Hei, Allan, ești pierdut, băiete! vorbi Geurtie.

- Dar nu e urâtă, spuse în treacăt Clara, numai că mi se pare murdară, ca orice indiană. Cu ce-și dă pe păr?

20 Pe mine, lașitatea mă cuceră deodată. Începui să bârfesc și pe inginer, și pe Maitreyi, fără să cred un cuvânt din cele ce spuneam, dar ascultând amuzat cele ce-mi vorbeau fetele și Harold. Orice urmă de fascinație și respect pieri din conștiința mea. Mai ales că nu înțelegeam nimic din cele ce se petrecuseră.

25 - Hai să revedem lista, își aminti Geurtie. Cred că ar fi bine să invităm și pe frații Huber. Cel mare, David, are mașină... *À-propos*, ce zici de prezența mea de spirit cu „iubita”? Te-am salvat, Allan, să știi...

IV

Mă deșteptam în fiecare dimineață cu o nouă mirare. Patul meu de campanie se afla chiar lângă ușă. și cele dintâi priviri descopereau o încăpere ciudată, cu fereastra înaltă și zăbreliță, pereții vopsiți în verde, un vast fotoliu de paie și două taburete, alături de o masă de lucru, câteva litotipii bengalice. bătute în ținte de partea dreaptă a bibliotecii. îmi trebuiau câteva minute ca să-mi amintesc unde mă aflu, să înțeleg acele zgomote surde care veneau de afară, pe fereastra deschisă, sau de pe coridor, prin ușa lată, pe care o închideam noaptea cu o bară de lemn. Dedeam la o parte învelitoarea spumoasă care atârna deasupra patului și plecam să mă spăl în curte, într-o cabină de tablă care acoperea cada de ciment, în care senatorii turnau de cu seară câteva duzini de găleți cu apă. Era un ceremonial nou și reconfortant dușul acesta improvizat în mijlocul curții. Scoteam apa cu o cană și o zvârleam pe trup, tremurând tot, căci era iarnă și curtea pietruită. Dar eram mândru de curajul acesta al meu; ceilalți aduceau cu ei și câte o găleată cu apă caldă și, când au aflat că îmi iau întotdeauna dușul rece, nu și-au putut ascunde mirarea și admirația. Câteva zile, toată casa n-a vorbit decât despre baia mea de dimineață, fără apă caldă. Așteptam să-mi spună ceva și Maitreyi, pe care o întâlneam devreme de tot, la ceai, într-o *sari* albă, simplă, și cu picioarele goale. Și într-o zi mi-a spus (primele ei cuvinte neoficiale):

- în țara dumneavoastră trebuie să fie foarte frig. De aceea sunteți albi...

A pronunțat cuvântul „alb” cu oarecare invidie și melancolie, uitându-și fără voie câteva clipe mai mult privirea pe brațul meu, așa cum se rezemase de masă. jumătate gol în bluza de lucru. Am

fost surprins și încântat ghicind invidia aceasta, dar zadarnic încercam să continuu conversația. Maitreyi și-a sfârșit ceaiul, ascultându-ne, pe mine și pe inginer, și aprobându-mă de câte ori o întrebam direct.

- 5 Nu vorbeam aproape niciodată împreună. O zăream trecând pe coridor, o auzeam cântând, știam de ea că își petrece o bună parte din zi închisă în odaie sau pe terasă și mă înclina grozav ființa aceasta atât de aproape de mine și totuși atât de streină. Mi se părea, de altfel, că eram tot timpul observat, nu din cine știe ce io bănuială, ci pentru că se temeau toți să nu fiu stingherit în noua mea locuință. Când rămâneam singur, râzând de tot ceea ce îmi apărea straniu și neînțeles, primeam la fiecare ceas prăjituri și fructe, ceai cu lapte sau nuci de cocos bine curățite. Mi le aducea un servitor, cu bustul descoperit și părșos, singurul cu care puteam 15 schimba câteva cuvinte în hindustani. îl observasem cum privește lacom lucrurile mele, așa cum sta turcește lângă ușă și mă sorbea din ochi, neîndurându-se să plece, întrebându-mă dacă patul e destul de bun, dacă învelitoarea mă apără bine de țăntari, dacă îmi place laptele cmd, dacă am frați și surori, dacă mi-e dor de țară. 20 și știam că într-o cameră de sus îl așteaptă d-na Sen și celelalte femei (pe care nu le cunoscusem), și lor le va repeta cuvânt cu cuvânt tot ceea ce vorbisem.

- Maitreyi mi se părea mândră și disprețuitoare. Adesea, la masă, îi surprindeam un zâmbet distant și puțin răutăcios. Pleca 25 întotdeauna mai devreme, ca să mănânce *pan*, și cum trecea într-o odaie vecină, începea să râdă și să vorbească bengali. Cu mine nu vorbea niciodată când ne aflam mai mulți laolaltă; iar dacă o întâlneam singură, nu îndrăzneam eu. Mi-era teamă să nu calc vreo regulă din acel necunoscut ceremonial al buneipurtări 30 indiene. De aceea mă prefăceam adeseori că n-o văd și mă retrăgeam în odaia mea. Mă întrebam câteodată ce crede ea despre mine. ce fel de suflet ascunde sub expresia aceea atât de schimbătoare a feței (căci erau zile când se urâtea și zile când era frumoasă de nu mă puteam sătura privind-o). Mă întrebam, mai 35 ales, dacă e stupidă ca toate celelalte fete sau dacă e, într-adevăr, simplă ca o primitivă, așa cum îmi închipuiam eu că sunt indienele. Și apoi. ca să nu mă las furat de gânduri inutile, scuturam cenușa pipei și mă reîntorceam în lectură. Biblioteca inginerului ocupa două odăi la parter, și în fiecare zi aduceam pe 40 masa mea alte cărți.

O dată - trecuseră numai câteva săptămâni de la venirea mea în Bhowanipore - m-am întâlnit cu Maitreyi în verandă. O salutai aproape automat, împreunând palmele în dreptul frunții, căci nu știu de ce mi se părea stupid să ridic cascheta colonială în fața unei indiene (poate credeam că aş putea-o jicni cu un salut strein rasei ei; sau poate o salutam așa ca să-i capăt încrederea).

5 - Cine v-a învățat salutul nostru? întrebă ea. zâmbindu-mi neașteptat de prietenește.

io - Dumneata. (îmi amintii scena, penibilă, a întâlnirii din mașină.)

Mă privi o clipă, figura i se descompuse de o frică aproape carnală, buza îi tremură și fugi pe coridor, fără să-mi spună un alt cuvânt. Intrați în cameră stânjenit. Mă hotărâi să-i spun inginerului toate acestea, să-i mărturisesc cât de încurcat sunt, să-i cer să mă învețe ceva.

15 La câteva zile după aceea, când eu mă întorsesem de la birou și stăteam trântit pe pat, obosit, fără gânduri, Maitreyi a bătut la ușa mea.

20 - Vă rog să-mi spuneți când se întoarce tata, vorbi ea, rezemându-se intimidată de ușă.

Sării în sus zăpăcit (mărturisesc că nu știam cum să mă port cu fata aceasta) și-i spusei tot ce știam, în mai multe cuvinte decât ar fi fost nevoie și fără să îndrăznesc s-o poftesc înlăuntru, să șadă.

25 - Mama m-a trimis să vă întreb, adăugă ea, timidă, țintuindu-și totuși privirile în ochii mei. Nu vă distrați destul în casa noastră și de aceea rămâneți ceasuri întregi singur, aici, în odaie. Mama spune că, dacă lucrați după apusul soarelui, vă îmbolnăviți

- Ce-aș putea face altceva.' o întreb.

30 - Dacă vreți, vorbiți cu mine... Sau vă plimbați.

- Nu mai am prieteni, îi spun sincer, apropiindu-mă de ușă, nu mai am la cine să mă duc. Mă plimb destul când mă întorc de la lucru.

35 - Vă distrați mult mai bine acolo, în Wellesley Street, vorbi ea, zâmbind.

Apoi, parcă și-ar fi amintit ceva, se îndreptă către verandă.

- Mă duc să văd dacă au venit scrisori.

4(i) Rămăsei rezemat de ușă, așteptând-o. Fredona un cântec fără melodie, așa cum auzeam serile, înainte de a adormi, din odaia ei. Știam că sus, cu ferestrele în ulicioara ce străbate maidanul și cu o ușă în balconul bine înveșmântat în glicine cu floare roșie, se

află odaia ei. O auzeam cântând și certându-și sora cea mică. o simțeam vag când ieșea în balcon, și de acolo venea glasul scurt, de pasăre surprinsă, când răspundea la vreo chemare de jos: „, Giace!”.

5 Se întoarse cu câteva scrisori și se opri în fața mea. încercând să lege cheia de colțul *san-ei*.

- Eu am grija cutiei de scrisori, spuse mândră. Dar mie nu-mi scrie nimeni, adaogă, puțin întristată, privind numele pe plicuri.

- Cine să vă scrie?

io - Oamenii De ce mai e poștă, dacă nu primesc scrisori de la oameni pe care nu-i văd?

O privii fără să înțeleg. Rămase și ea, câteva clipe, gândindu-se speriată la ceva și închizând ochii.

15 - Mi s-a părut c-am făcut o greșeală de gramatică, își mărturisi ea turburarea.

- N-a fost nici o greșeală.

- Atunci de ce mă priveați așa?

- Nu prea înțelegeam. Cum să vă scrie oameni necunoscuți?

20 - Nu se poate, nu e așa? Și tata spune același lucru. Tata spune că sunteți foarte inteligent, e adevărat?

Zâmbii prostește și încercai să fac o glumă, dar ea continuă:

- Vreți să vedeți terasa?

25 Acceptai cu bucurie, căci tânjeam să mă tolănesc acolo, pe acoperișul casei, să privesc în voie cerul, grupurile de cocotieri și grădina, să văd de sus cartierul acesta numai parcuri și vile, în care mă rătăceam la început aproape în fiecare zi.

- Pot veni așa cum sunt?

Mă privi mirată. Explicai:

30 - Sunt în pantofi de *tennis*, fără ciorapi, n-am guler, n-am haină.

Continuă să mă privească. Apoi întrebă deodată, straniu de curioasă:

- La d-stră cum se suie lumea pe terasă?

- Noi n-avem terase.

35 - Deloc, deloc?

- Deloc.

- Trebuie să fie trist. Cum vedeți, atunci, soarele?

- Pe stradă, la câmp, cum se vede soarele.

Se gândi o clipă.

- De aceea sunteți albi Sunteți foarte frumoși. Și eu aș vrea să fiu albă. Nu se poate asta, nu e așa?
- Nu știu, dar bănuiesc că nu. Pudră.
Avu o uitătură de dispreț.
5 - Pudra se spală. D-stră v-ați pudrat când erați mic?
- Nu, nimeni nu se pudrează când e mic...
Mă privi fericită.
- Dacă vă pudrați, vă îmbolnăveați. Și Tolstoi spune așa.
Iarăși mă mirai, și o priveam probabil foarte amuzat, căci
10 numaidecât deveni serioasă.
- Nu cunoașteți pe contele Lew Tolstoi (pronunță pe Lew în englezește: *Liu*), marele scriitor rus? Scrie foarte frumos; și a fost bogat, dar la bătrânețe a lăsat totul și s-a retras în pădure; parcă ar fi fost indian...
15 își aduse aminte de terasă și mă pofti. Urcarăm amândoi scările, eu puțin intimidat, pentru că trebuia să trec prin fața odăii femeilor, ea încercând să vorbească tare, ca să o audă maică-sa și - cum mi-a mărturisit în urmă - să știe că „mă distrează”. (Gazda mea nu dormise câteva nopți, gândindu-se cât de greu îmi va fi mie fără „distracții”: fără muzică, fără prieteni, fără
20 patefon.) Când ajunsei sus, mă cuprinse deodată o nemărginită bucurie. Niciodată n-aș fi ghicit cât de schimbată se vede lumea de pe acoperișul unei case, cât de liniștită apare cetatea, cât de verde e cartierul nostru. Treceam în fiecare zi pe lângă arborii din
25 Bhowanipore, dar niciodată n-aș fi crezut că sunt atât de mulți. Mă rezemai de parapet și privii în jos, în curte. Îmi amintii ziua când am zărit-o pe Maitreyi trântită pe trepte și râzând. Mi se părea c-au trecut ani de-atunci. Trecuseră ani și de când Maitreyi venise să mă întrebe, fricoasă, la ușa odăii mele: „Vă rog să-mi spuneți
30 când se întoarce tata”... N-o înțelegeam; mi se părea că e un copil, o primitivă. Mă atrăgeau vorbele ei, mă încântau gândirea ei incoherentă, naivitățile ei, și multă vreme, mai târziu, mi-a plăcut să mă consider om întreg alături de această barbară.
- Sora mea nu vorbește bine englezește, îmi spuse venind cu
35 Chabu de mână, dar înțelege totul. Vă roagă să-i spuneți o poveste...Și mie îmi plac poveștile.
Rămăsei iarăși sec și inert în fața fetelor astea, care se țineau de mână, sub cerul unui început de seară așa cum niciodată nu văzusem. Am avut o senzație ciudată de vis, de decor schimbat

într-o clipită. Parcă s-ar fi ridicat de undeva o cortină. Sau poate mă schimbasesm eu; nu știu.

- N-am mai citit de mult povești, răspunsei după o destul de lungă pauză. Și apoi, mai e ceva: eu nu știu să povestesc. E un dar
5 asta, al poveștilor. Nu-l are oricine.

Se întristară amândouă, atât de spontan și de sincer, încât mă simții vinovat și începui a mă gândi dacă nu cumva tot îmi mai aduc ceva aminte din poveștile pe care le citisem în copilărie. Nu-mi venea nici una în minte. Mă simțeam neghiob, și conștiința
10 opacității mele mă paraliza. Trecui repede în revistă: Perrault, Grimm, Andersen, Lafcadio Hearn. Mi se păreau toate cunoscute. Mi se părea că aș fi ridicol să le spun povestea Scufiței Roșii sau a principesei adormite, sau a comorii fermecate. Aș fi vrut să știu o poveste minunată, cu aventuri și complicații multe, care să-i
15 placă și Maitreyiei. Să fie, în sfârșit, demnă de un tânăr inteligent și cetit; să fie originală, impresionantă, simbolică. Și nu-mi trecea prin minte nici o astfel de poveste simbolică.

- Spune-mi o poveste cu un pom, vorbi Chabu, privind-și sora ca să înțeleagă dacă se exprimase bine.

20 Mă gândii că aș putea improviza ceva și începui:

- A fost odată un pom și, la rădăcina pomului, se afla ascunsă o comoară. Un cavaler...

- Ce e aia cavaler? întrebă Chabu.

25 Soră-sa o lămuri în bengali, în timp ce eu încercam să ghicesc ce am să spun mai departe.

- Un cavaler visă într-o noapte că o zână îi arată locul comoarei. (Mi se păru atât de ridicol ceea ce spusese, încât îmi fu rușine să privesc fetele și mă aplecai să-mi înnod șireturile pantofilor.) Cu ajutorul unei oglinzi fermecate, cavalerul găsi
30 comoara. (Îmi era peste putință să continuu. Mi se părea că Maitreyi înțelege jena mea, dar când ridicai ochii, o văzui că asculta foarte atentă și, aparent, foarte interesată de cele ce vor urma.) Care îi fu însă mirarea, când peste comoară descoperi un balaur viu, cu ochi de jeratec și gura de foc. (Roșii pronunțând
35 ultimele cuvinte.) Atunci...

- Dar pomul? înterupse Chabu. Ce-a zis pomul?

- Acela nu era un pom fermecat și n-avea darul vorbirii; așa că n-a zis nimic.

- Dar de ce trebuie să fie fermecat ca să poată vorbi? întrebă Chabu.

Mă simții puțin încurcat și-mi spusei în gând: panteism.

- In sfârșit, așa e povestea; nu toți pomii au suflet, numai cei fermecați.

Chabu vorbi ceva foarte aprins cu Maitreyi, și pentru întâia dată regretai că nu le înțeleg deloc limba. Erau sunete dulci, italienești, și vocale prelungite, parcă dintr-un moment în altul ar fi trebuit să se continue în cântec.

- Ce spune? mă adresai eu către Maitreyi.

- Mă întreabă dacă pomul ei are suflet. Eu i-am spus că toți pomii au suflet.

- Dar arc ea un pom al ei?

- Nu e chiar pom. E arbustul din curte, acela cu ramurile pe balustrada verandei. Chabu îi dă în fiecare zi de mâncare: turtă și prăjituri, și firimituri din tot ce mănâncă ea.

Eram fericit și-mi repetam în gând: panteism, panteism. Mă gândeam ce documente rare am eu în față.

- Bine, Chabu. dar pomul nu mănâncă turte.

- Dar *eu* mănânc! răspunse ea foarte mirată de observația mea.

Mi se părea că descoperirea aceasta nu trebuie pierdută și, pretextând că mă duc să fumez o pipă, mă coborâi în odaia mea. închisei ușa cu bara și scrisei în jurnal: „Prima discuție cu Maitreyi. De remarcat primitivismul gândirii ei. Un copil care a cetit prea multe. Astăzi, pe terasă, o întâmplare penibilă cu povestitul. Sunt incapabil să spun povești; probabil, jena mea de tot ceea ce e inocent și naiv. Revelația a fost Chabu, un suflet panteist. Nu face deosebire dintre sentimentele ei și ale obiectelor; de pildă, dă turte unui pom, pentru că ea mănâncă turte, deși știe că *pomul* nu poate mânca. Foarte interesant.”

După ce am însemnat în jurnal acele câteva linii, m-am întins pe pat și m-am lăsat în voia gândurilor. Nu știu ce îndoieli m-au străbătut atunci, căci m-am ridicat după câteva minute, am redeschis jurnalul și am adăugat: „Poate mă înșel...”

Seara am lucrat cu inginerul în biroul lui. înainte de a ne despărți, își rezemă mâna de umărul meu și-mi spuse:

- Soția mea ține foarte mult la d-ta, Allan. Vreau să te simți atei ca la d-ta acasă. Poți circula în voie prin toate odăile. Noi nu suntem ortodocși și nu avem gineceu. Dacă ai nevoie de ceva. te

rog spune-i soției mele sau Maitreyiei. Cred că sunteți destul de buni prieteni...

întâmplările acestei zile mă ispiteau să spun „da”. Îi mărturisii totuși dificultățile mele.

5 - Orice fată indiană se poartă așa cu un strein...

10 începui apoi să-mi povestesc. O dată, trebuind să ia ceaiul la legația italiană, consulul a voit să ajute pe Maitreyi să traverseze o curte interioară - căci ploua și nu aveau decât o singură umbrelă - și i-a luat brațul. Atât a speriat-o pe Maitreyi gestul acesta al unui necunoscut, încât a rupt-o la fugă prin ploaie, a ieșit în stradă, a sărit în mașină și nu s-a oprit din plâns până în Bhowanipore. după ce s-a repezit în brațele mamei. Și asta se întâmplase numai cu un an înainte, când Maitreyi avea aproape 15 ani și trecuse examenul de matriculație la Universitate, și se pregătea pentru *Bachelor of Arts*. Altă dată, când o familie europeană îi invitase în lojă la Operă și un tânăr elegant încercase să-i apuce mâna, în întunec, Maitreyi îi spuse la ureche, destul de tare ca să audă vecinii: „Am să te bat cu papucul peste gură!”. Panică. Loja, în picioare. D-na X (numele ei este prea cunoscut în Calcutta pentru a-l putea menționa aici) a intervenit. Discuții, explicații, scuze.

- Am făcut vreo greșeală de gramatică? întrebă Maitreyi.

25 Aceasta mă Ucu să râd cu poftă, deși mă întrebam dacă fata aceasta ascunde inocență ori un perfect rafinament, cultivând humorul și amuzându-se pe spinarea noastră. Gândul acesta îmi venea mereu în minte de câte ori. în urmă. o ascultam vorbind sau îi auzeam râsul din celelalte odăi.

- Nu știi că Maitreyi scrie versuri? mă întrebă, foarte mândru, inginerul.

30 - Îmi închipuiam numai, i-am răspuns.

Descoperirea aceasta mi-o făcea oarecum antipatică. Toate fetele scriu versuri, și toți copiii-minune. înțelegeam că inginerul vrea să-și scoată fata un soi de copil-mmune, și aceasta mă dezgusta. De câte ori mai înainte îmi spuse: „Maitreyi are geniu!”, și în acele zile o priveam cu oarecare ciudă. Poate de aceea e atât de încrezută, reflectam eu.

35 - Scrie poeme filozofice, care îi plac foarte mult lui Tagore. adaogă, observându-mă.

- Da? (Mă prefăcui cât mai indiferent.)

Când coboram scările, o întâlnii pe Maitreyi ieșind din bibliotecă.

- Nu știam că ești poetă. vorbii cu un ton pe care îl voiam ironic

5 Se roși și se rezemă de zid. începea să mă supere sensibilitatea aceasta bolnăvicioasă.

- La urma urmelor, nu e nimic rău dacă scrii versuri, adăogai. Totul e să le scrii frumoase.

10 - De unde știți că nu sunt frumoase" mă întrebă, jucându-se cu volumul pe care îl adusese din bibliotecă.

- Nu mă îndoiesc. Mă întrebam, numai, ce poți știi d-ta din viață ca să scrii poeme filozofice.

Se gândi o clipă, apoi începu să râdă. Râdea tot mai sincer, apăsându-și brațele pe sâni cu un gest ciudat de pudoare.

15 - De ce râzi"

Se opri deodată.

- N-ar trebui să râd?

- Nu știu. Nu înțeleg nimic. La urma urmelor, fiecare face ce-i place. Te-am întrebat de ce râzi; credeam că poți să-mi spui.

20 - Tata spune că sunteți foarte inteligent (schițai un gest de nerăbdare). De aceea vă întreb mereu; mi-e teamă să nu fac greșeli, să nu vă supăr.

Avea o expresie care mă făcu fericit.

25 - Și de ce nu vrei să mă superi?

- Pentru că sunteți oaspetele nostru. Un oaspete e trimis de Dumnezeu...

- Și dacă oaspetele e un om rău? o întrebai așa, ca pe un copil, deși fața ei ajunsese serioasă, aproape încruntată.

30 - Dumnezeu îl cheamă înapoi, răspunse ea, prompt.

- Care Dumnezeu?

- Dumnezeului.

- Cum, fiecare om are un dumnezeu *al lui*?

Accentuai ultimele cuvinte. Mă privi, se gândi, închise ochii

35 și-i deschise cu o privire nouă, umedă, calină.

- Am greșit, nu e așa?

- Cum vrei să știu eu? vorbii, ca să-mi ascund încurcătura. Eu nu sunt filozof.

- Eu sunt. spuse ea. repede, fără să clipească. îmi place să gândesc, să fac versuri, să vise/..

îmi spusei în gând: ..Habar n-are de filozofie!", și zâmbii.

- Aș vrea să fiu bătrână. începu ea deodată, cu un glas cald.

5 melancolic, care mă străbătu. Bătrână ca Robi Thakkur.

- Cine e Robi Thakkur? întrebai, turburându-mă fără înțeles.

- Tagore. Aș vrea să fiu bătrână ca el. Când ești bătrân, iubești mai mult și suferi mai puțin.

Apoi se rușina de cele spuse și făcu un gest de fugă. Se opri și se controla, căci mă privise și înțelese probabil cât eram de stânjenit, acolo, rezemat de scară și neștiind cum trebuie să mă port cu ea.

10 - Mama a fost foarte supărată: a cetit într-o carte că în Europa se servește supă în fiecare seară. La noi n-ați avut niciodată supă, de aceea ați slăbit. Noi nu păstrăm fiertura aceea, o dăm la paseri.

15 - Nici mie nu-mi place supa, încercai eu să o liniștesc.

- Aș fi vrut să-ți placă! spuse, și-i sclipiră o clipă ochii.

- La urma urmelor, ce importanță ar fi avut?

- Pentru mama...

20 Ar fi vrut să spună ceva. dar se opri. Eram și eu stingherit de această întrerupere și nu știam cc să cred despre lucirea aceea mânioasă a ochilor. ..Poate că am supărat-o", îmi spusei în gând.

- Te rog să mă ierți dacă am greșit cu ceva, vorbii eu blând. Nu știu cum să mă port cu indienii...

25 Când i-am vorbit, ea deja se pregătea să urce scările, dar s-a oprit să mă asculte. Mă privi iarăși, de astă dată atât de straniu (oh! cum am să pot eu sugera privirile ei, niciodată aceleași, niciodată), încât rămăsei și eu cu ochii deschiși, sorbind-o.

- De ce mi-ați cerut iertare!' De ce vreți să mă faceți să sufăr?

30 - Nici gând, mă scuzai eu zăpăcit. Mi s-a părut că te-am supărat și atunci...

- Cum poate să ceară iertare un bărbat unei fete!'

- Când greșești ceva. trebuie... în sfârșit, așa se obișnuiește...

- Unei fete?

35 - Și unui copil, mă lăudai eu. Cel puțin...

- Așa fac toți europenii?

Ezități.

- Adevărații europeni, da.

Se gândi și închise o clipă ochii, dar numai o clipă, căci izbucni

40 în râs și iarăși își prinse sâni sub brațe, sfioasă.

- Poate că își cer iertare numai între ei, albi între albi. Mie mi-ar cere cineva iertare?

- Desigur.

- Și lui Chabu?

5 - Și ei.

- Chabu e mai neagră decât mine.

- Nu e adevărat.

Îi străluciră iarăși ochii.

io - Ba da. Eu și cu mama suntem mai albe decât Chabu și cu tata. N-ați observat?

- Ei și, ce are a face?

- Cum, asta e indiferent? Chabu are să se mărite mai greu, pentru că e mai neagră și va trebui să i se dea mai mulți bani...

15 Spunând asta, se roși și se turbură toată. De fapt, și eu eram destul de încurcat, căci acum știam mult mai mult despre căsătoria indiană decât știam pe vremea vizitei lui Lucien și înțelegeam cât e de penibil pentru o fată indiană să vorbească despre asemenea târguri. Norocul nostru că pe Maitreyi o chemă d-na Sen de sus. și alergă atunci fericită, cu cartea subsuoară..

20 strigând:

- *Giace!*

25 Mă întorsei în odaia mea cu desăvârșire încântat de tot ce descoperisem în acea zi. Mă spălai, căci se apropia masa (mâneam foarte târziu, pe la 10-11, după obiceiul bengalez, iar după masă, toți se duceau să se culce), și deschisei jurnalul ca să adaug ceva. Așteptai câteva secunde cu stiloul în aer, apoi închisei caietul, spunându-mi: „Prostii...”.

j

,

j

!

V

Aș vrea să mărturisesc de la început și răspicat că niciodată nu m-am gândit la dragoste în cele dintâi luni petrecute în tovărășia Maitreyiei. Mă ispitea mai mult faptul ei, ceea ce era sigilat și fascinant în viața ei. Dacă mă gândeam adesea la Maitreyi, dacă în jurnalul meu din acel timp se găsesc notate o seamă din cuvintele și întâmplările ei, dacă, mai ales, mă turbura și mă neliniștea, aceasta se datora straniului și neînțeleșului din ochii, din răspunsurile, din răsul ei. Este adevărat că spre fata aceasta mă simțeam atras. Nu știu ce farmec și ce chemare aveau până și pașii ei. Dar aș minți dacă n-aș spune că întreaga mea viață din Bhowanipore - nu numai fata - mi se părea miraculoasă și ireală. Intrasem atât de repede și fără rezervă într-o casă în care totul mi se părea neînțeles și dubios, încât mă deșteptam câteodată

10

15

20

15 din acest vis indian, mă întorceam cu gândul la viața *mea*, la viața noastră, și-mi venea să zâmbesc. Ceva se schimbase, desigur. Nu mai mă interesa aproape nimic din vechea mea lume, nu mai vedeam pe nimeni în afară de musafirii familiei Sen și începusem aproape să-mi schimb chiar lecturile. Încetul cu încetul, interesul pentru fizica matematică a scăzut, am început să citesc romane și politică, apoi tot mai multă istorie.

25 S-a întâmplat însă altceva. Maitreyi mă întrebă într-o zi dacă vreau să învăț bengaleza. mi-ar da ea lecții. Eu îmi cumpărasem deja, din cea dintâi săptămână, un manual simplu pentru conversația bengalezi din care citeam pe ascuns, trudindu-mă să prind înțelesul acelor cuvinte pe care le striga Maitreyi când era

chemată sau când se supăra. învățasem, astfel, că *giace* înseamnă „vin acum”; iar *ki vishan!* - pe care îl auzeam în orice discuție - un fel de exclamație și mirare, ceva cam „ce extraordinar!”. Manualul meu nu prea m-a învățat mult și, când Maitreyi mi-a propus să luăm lecții împreună, am primit. În schimb, eu trebuia să-i dau lecții de franceză.

Chiar în acea zi, imediat după masă, ne-am așezat la lucru în odaia mea. Mă sfiisem întâi să luăm lecțiile în odaia mea și propusesem biblioteca, dar inginerul m-a sfătuit să rămânem la mine, unde e mai multă liniște. (Eforturile vizibile pe care le făcea Sen ca să mă împrietenească cu Maitreyi și toleranța excesivă a d-nei Sen mă stinghereau tot mai mult. mă făceau bănuitor, răutăcios. Câteodată mă întrebam chiar dacă nu și-au pus în gând să mă căsătorească cu fata lor, deși, logic, lucrul acesta era o imposibilitate, și ei toți și-ar fi pierdut casta și numele dacă ar fi îngăduit o asemenea nuntă.)

Ne-am așezat amândoi la masă, eu destul de departe de ea, și Maitreyi și-a început lecțiile. Am înțeles îndată că nu voi putea învăța bengaleză decât singur. îmi explica atât de frumos și mă privea atât de aproape, încât o ascultam fără să rețin nimic. Spuneam numai, din când în când: „Da”...

O observam și mă lăsam prins de privirile mele, de acea voință fluidă, care nu are nimic de-a face cu ochii, deși pornește prin ei. N-am văzut niciodată o figură mai insurgentă, refuzându-se cu mai multă îndârjire plastice. Păstrez încă trei fotografii de ale Maitreyiei, dar când le scot din sertar și le privesc, nu o recunosc în nici una.

A urmat după aceea, așa cum ne-a fost vorba, lecția de franceză. Eu am început să-i explic pronumele și pronunția alfabetului, dar Maitreyi mă întrerupse.

- Cum se spune: „Sunt o fată tânără”

I-am spus cum se spune, și repeta fericită:

- *Je suis jeune fille, je suis jeune fille!*

Pronunța cu precizie uimitoare. Dar lecția mea era zadarnică, pentru că mă întrerupea mereu ca să-i spun franțuzește o sumă de propoziții și cuvinte fără nici un rost.

- Vorbiți ceva, îmi traduceți, și eu repet, găsi ea metoda cea mai bună.

Am început atunci o serie de conversații foarte ciudate, pentru că Maitreyi mă întreba mereu dacă îi traduc *exact* cele ce spuneam întâi în franțuzește.

- Eu aș spune ceva și aș traduce altceva, îmi mărturisii.

După câteva lecții nu mai mă privea, ci se juca cu creionul pe caiet în timp ce îi vorbeam. Scria de zeci de ori: Robi Thakkur. Robi Thakkur, apoi se iscălea, desena o floare, caligrafia: „Calcutta”, „îmi pare rău”, „De ce?” sau improviza versuri în bengaleză. Iar eu, când nu-i puteam privi ochii, vorbeam ca în fața unei streine. Totuși, nu cutezam să o rog să înceteze.

5 - De ce nu vrei să-mi spui că nu-ți place să scriu în timp ce d-ta vorbești? mă întrebă ea, brusc, privindu-mă drept în ochi și cu un glas de o feminitate care m-a surprins.

10 Am răspuns ceva în treacăt și mi-am continuat lecția, stingherit, e drept, dar și puțin înfuriat. Ea și-a plecat din nou ochii pe caiet și a scris: „E târziu, prea târziu, dar nu e târziu”.

15 - Ce înseamnă asta? o întrebai, căci nu mă putui opri să nu-mi arunc ochii pe caiet.

- Mă jucam numai, răspunse ea, ștergând cele scrise literă după literă și desenând câte o floare deasupra fiecărui cuvânt. Mi-a venit ceva în cap: am să dau lecții de franceză lui Chabu.

20 Îmi amintesc că m-a apucat un râs nebun, care a înveselit-o și pe ea.

- Crezi că n-aș putea? Aș fi un profesor mai bun decât d-ta, chiar la franceză...

25 Vorbi cu seriozitate șagalnică, privindu-mă pe furis, așa cum nu o văzusem niciodată mai înainte, și aceasta mă făcu să tresar și să mă bucur, căci mi se părea mult mai feminină, mai a *mea* astfel. O înțelegeam mai bine când se juca femeiește decât atunci când rămânea o barbară fără început și fără sfârșit, o „panteistă”. cum o numeam eu. Nu știu ce i-am spus pe franțuzește și n-am vrut să-i traduc. Aceasta a însuflețit-o, s-a roșit și m-a rugat să-i repet încă o dată fraza. A memorat-o perfect și a luat de pe masă dictionarul englez-francez, începând să-l răsfoiască la cuvintele care i se păreau ei că sunt în acea frază misterioasă, pe care nu vroiam s-o traduc. (De fapt, nu era nimic; îi spusese o banalitate oarecare.) N-a găsit nici unul din acele cuvinte în fraza mea, și

30 35 - Nu știi să te joci, îmi spuse.

- Nici nu vreau să mă joc la lecție, răspunse eu, încercând să par mult mai sec decât eram.

40 Asta i-a dat de gândit și a închis o clipă ochii, după obiceiul ei.

Avea pleoapele mai palide, cu o foarte ușoară și fermecătoare umbră viorie.

- Mă duc să văd dacă au venit scrisori, spuse ea și se ridică repede de la masă.

O așteptai puțin cam plictisit, căci vedeam că nu învață nimic și mă temeam să nu creadă inginerul că din vina mea nu învață. Se

5 întoarse foarte repede, foarte abătută, cu două flori rupte din glicina verandei. Se așeză și mă întrebă:

- Nu reîncepem lecția? *Je suis jeune fille...*

- Bine, văd că știi asta, dar mai departe?...

- *J'apprends le français...*

10 - Asta e de săptămâna trecută.

- Pe fata aceea din mașină o învățai franțuzește? mă întrebă ea din senin, privind-mă iar, oarecum înspăimântată.

Înțelesei că se gândește la Geurtie, pe care o văzuse stând în brațele mele, și roșii.

15 - Ar fi fost foarte greu, mă apărai eu. Fata aceea era foarte proastă. Chiar dacă aș fi învățat-o cinci ani...

- Câți ani ai avea peste cinci ani? mă întrerupse Maitreyi.

- Treizeci pe treizeci și unul, răspunsei măgulit.

- Nici jumătate cât el, șoptii mai mult pentru sine

20 Plecă ochii în caiet și începu să scrie. „Robi Thakkur”, și în caractere bengaleze, și în caractere europene. Aceasta mă enervă din mai multe motive; întâi, pentru că mă intriga pasiunea ei pentru un bărbat de șaptezeci de ani; al doilea, pentru că se depărtase discuția de la Geurtie (prin care, crezui eu un moment, aș fi făcut-o un pic geloasă); în sfârșit, pentru că bănuiam că își

25 bate joc de mine și se preface mai naivă decât este. N-aș fi suportat pentru nimic în lume să-și bată joc de mine o fată de șaisprezece ani, pentru care nu simțeam nici un fel de dragoste, ci numai delicii intelectuale. De aceea nu i-am luat în seamă multă vreme o serie de acte foarte abile și discrete, prin care ea poate încerca să mă

30 prindă în cursă și să mă facă ridicul. La urma urmelor, gândeam eu, sunt cel dintâi tânăr pe care Maitreyi îl cunoaște mai de aproape, locuiesc alături de ea. sunt alb, și ar avea atâtea motive să mă placă. Gândul acesta îmi da curaj. Îmi plăcea să-l cultiv,

35 pentru că mă știam imun, simțeam că voi putea rămâne deasupra jocului, implicat în eventuala ei pasiune, dar liber față de mine însumi-. Jurnalul acelor săptămâni dovedește îndeajuns aceasta. Urmăream jocul Maitreyiei cu multă luciditate. Pentru că, într-adevăr, de când îi pierise timiditatea de la început și începuse să

40 vorbească deschis cu mine. Maitreyi îmi făcea impresia că se joacă.

Se ridică strângându-și cărțile și luă în mână o floare.

- Le-am ales pe cele mai roșii, spuse ea, privind ciorchinele glicinii.

Se pregătea să plece.

cu cenușa de la pipă, ca și cum ar fi fost culeasă cu o zi mai înainte. Întâlnii pe Maitreyi la masă. Îi luceau ciudat ochii. Îi venea mereu să râdă.

- Mama spune că ne ținem de prostii...

O privii înghețat și-mi oprii apoi ochii pe d-na Sen, care surâdea foarte mărinimoasă. Gândul că ni se încurajează și glumele sentimentale mă dezgusta. Mi se părea că e un complot general la mijloc, ca samă îndrăgostesc de Maitreyi. Așa îmi explicai atunci de ce suntem lăsați mereu singuri, de ce inginerul se retrage tot timpul în odaia lui, cetind romane polițiste, de ce nici o femeie din câte stau sus nu coboară niciodată să ne spioneze. Îmi venea să fug chiar atunci din casă, căci nimic nu-mi repugnă mai profund decât un complot matrimonial. Plecai ochii în jos și mâneai tăcut. Eram numai noi trei: Maitreyi, d-na Sen și cu mine. Ingerul cina la prieteni. Maitreyi vorbi tot timpul cât a durat masa. De altfel, observasem de mult că nu tace decât când e de față tatăl sau vreun bărbat strein. Cu noi, ceilalți din casă, era foarte vorbăreț.

- Ar trebui să te plimbi puțin, serile, vorbi Maitreyi. Mama spune că iar ai slăbit...

Răspunsei ceva indiferent și pe u. .on distant, ceea ce observă numaidecât d-na Sen. Începu s-o întrebe pe Maitreyi în bengali, și ea răspundea îmbufnată, dând din picioare pe sub masă. Mă prefacui că nu bag nimic în seamă, dar mă durea s-o văd întristată pe d-na Sen, pe care o iubeam ca pe o mamă, deși arăta atât de tânără și de sfioasă. Când plecai, Maitreyi veni după mine pe coridor. Aceasta nu se mai întâmplase niciodată, să se apropie de odaia mea, noaptea.

- Te rog să-mi dai înapoi floarea.

Observai numaidecât că era emoționată. Făcuse chiar o foarte serioasă greșală de gramatică. Nu îndrăzneam s-o poftesc înlăuntru la mine, dar ea intră direct, fără să aștepte. Îi arătai floarea presată și o rugai să mi-o înapoieze, căci eu vreau totuși s-o păstrez (sau cam așa ceva; spusei în orice caz o stupiditate, care se voia misterioasă și oarecum sentimentală). O luă, tremurând, în mână, o privi puțin și apoi începu să râdă, cu atâta poftă, încât trebui să se rezeme de ușă.

- Asta nu e floarea mea, spuse ea, foarte fericită.

Probabil pălîi puțin, căci mă privea biruitoare.

- Cum îți vine să spui asta? mă prefacui eu indignat.

- Floarea aceea avea, împletit, un fir din părul meu...

Mă privi încă o dată, pasemite foarte amuzată, și fugi. O auzii, până târziu după miezul nopții, cântând în odaia ei.

VI

Într-o zi, d-l Sen bătu la ușa mea. Ieșii în prag și îl văzui gata de plecare, iar pe Maitreyi înveșmântată în cea mai frumoasă *sari* pe care o avea, de culoarea cafelei crude, cu șal maron și papuci de aur.

- Fiică-mea ține o conferință despre esența frumosului, îmi spuse.

Eu îi privii surprins și zâmbii cu o mirare și încântare prefăcută. Maitreyi se juca indiferentă cu șalul. Avea un sul scris în mână și coafura foarte îngrijită. Fără îndoială că se parfumase cu „Keora atar”, pentru că pătrundea până la mine esența aceea zăpăcitoare.

- Îi urez din inimă tot succesul. Numai să nu se intimideze, adăogai eu, privind-o.

- Nu e întâia dată când vorbește, lămuri d-l Sen. rf'olios. Păcat că nu pricepi destul de bine bengaleza ca s-o ascuți și d-ta...

Am intrat în odaia mea oarecum intimidat,, cu o turbure dezamăgire în suflet. Mi-am reluat lectura cu greu, căci figura Maitreyiei conferențiind despre frumos mă obseda. „Ori e o farsă la mijloc, ori eu sunt un dobitoc”, îmi spuneam. Niciodată n-aș fi crezut că fata aceasta poate gândi probleme atât de responsabile. Repetam prost: esența frumosului...

Când am auzit mașina oprindu-se în fața casei, peste vreo două ceasuri, am ieșit într-adins pe verandă ca să-i întâmpin. Maitreyi mi s-a părut puțin cam tristă.

- Cum a fost? întreb eu, adresându-mă aniândorora.
- Nu prea au înțeles-o toți, răspunse inginerul. A fost prea profundă, a vorbit de lucruri prea intime: despre creațiune și emoție, despre interiorizarea frumosului, și publicul n-a putut-o urmări întotdeauna.

5 Am crezut o clipă că Maitreyi se va opri să mai stea cu mine de vorbă, dar a trecut prin fața ușii fără să mă privească și a alergat sus. Am auzit-o închizând ferestrele în odaia ei. Nu-mi găseam locul, și atunci mi-am luat cascheta și am pornit să mă plimb în parc. Coborând treptele verandei, mă auzii chemat din balcon.

10 - Unde te duci?
Maitreyi sta aplecată pe balustradă, într-o *sari* albă, de casă, părul lăsat pe umeri și brațele goale. Îi spusei că mă duc să mă plimb prin parc și să-mi cumpăr tutun.

15 - Poți trimite pe servitor să cumpere tutun.
- Și eu ce să fac? întrebai.
- Dacă vrei, vino sus, să stăm de vorbă...

Invitația aceasta mă turbură mult, pentru că, deși puteam circula liber prin toată casa, nu fusesem încă niciodată în odaia Maitreyiei. Ajunsei acolo într-o clipă. Mă aștepta la ușă, cu o față obosită, ochii rugători și buzele straniu de roșii. (Amănuntul acesta m-a frapat; am aflat mai târziu că, de câte ori ieșea în oraș, își vopsea buzele cu *pan*, după ceremonialul eleganței bengaleze.)

20 - Te rog să-ți lași pantofii aici, îmi spuse ea.
Rămăsei în ciorapi, și aceasta mă făcu să mă cred ridicul, zăpăcindu-mă și mai mult. Mă pofti să stau lângă ușa ce da în balcon, pe o pernă. Odaia părea mai degrabă o celulă. Deși era tot atât de mare ca și a mea, nu avea decât un pat, un scaun și două perne. În balcon mai era o măsuță de scris, care aparținea probabil tot odăii. Nici o cadra pe pereți, nici un dulap, nici o oglindă.

30 - În pat doarme Chabu. spuse ea. zâmbind.
- Și d-ta?
- Pe rogojina asta.

Mi-o arătă de sub pat; o rogojină subțire ca pânza, făcută din pai de bambu. Eram emoționat; parcă m-aș fi aflat dintr-o dată în fața unei sfinte. Am adorat-o, aproape, în acea clipă. Dar ea avu un răs ascuns și-mi spuse aproape de ureche:

35 - De multe ori dorm în balcon: bate briza și aud strada, jos.
O stradă pe care nu mai trecea nimeni după ora 8 seara, mai mult un colț de parc decât o stradă.

40

- îmi place să aud strada, vorbi ea, privind peste balustradă. Drumul ăsta de jos cine știe unde duce?
- În Clive Street, spusei eu, crezând că fac o glumă.
- Și din Clive Street?
- La Gange.
- Și apoi?
- La mare.
Tresări și se apropie iar de mine.

5 - Când eram mică de tot, mai mică decât Chabu, mergeam în fiecare vară la Puri, pe malul mării. Bunicul avea un hotel acolo. Valuri ca la Puri nu cred că mai există în alte mări. Când casa asta...
îmi închipuii valurile cât casa și. alături, pe Maitreyi conferențiind despre esența frumosului. Nu-mi putui stăpâni un zâmbet superior, de luciditate.

10 - De ce râzi? mă întrebă, tristă.
- Mi se părea că exagerezi.
- Și atunci trebuia să râzi? Bunicul meu a exagerat mai mult ca mine: a făcut unsprezece copii...

15 Se întoarse iar pe balcon. Crezui că am supărat-o și mormăii o scuză oarecare.

20 - Degeaba, acum nu-mi ceri iertare ca întâia oară, vorbi ea, zâmbind rece. Nici d-ta nu crezi ce spui. Îți place Swinburne?
Eram obișnuit cu vorbirea ei dezordonată și i-am răspuns că-mi place destul Swinburne. Îmi aduse de pe măsuță un volum uzat și îmi indică un pasagiu din *Anactoria*. subliniat cu creionul, îl cetii tare. După câteva versuri, îmi luă cartea din mână.

25 - Poate îți place alt poet, căci Swinburne nu-ți place îndeajuns.
Eram jicnit, și începui să mă scuz, pretextând că întreaga poezie romantică nu valorează cât un singur poem al lui Valery. Mă asculta foarte atentă, privindu-mă în ochi. ca la cele dintâi lecții de franceză, și aprobându-mă cu mișcări supuse din cap.

30 - Vrei să bei o ceașcă cu ceai? mă întrerupse ea tocmai când criticam „poemul filozofic” ca atare, numindu-l hibrid și inefficient.

35 Amuții, puțin plictisit de întrerupere. Ea ieși pe coridor și strigă jos, în curte, la bucătar, să pregătească ceaiul.
- Sper că n-ai să mi-l verși și mie pe pantaloni, cum l-ai vărsat anul trecut pe pantalonii lui Lucien!

Credeam că are să râdă. dar ea rămase deodată împietrită în mijlocii odăii, exclamă ceva în bengali și fugi numaidecât. După pași. bănuii că s-a dus spre biroul inginerului, care era alături de odaia de primire. Se întoarse cu două cărți.

5 - Le-am primit azi-dimineață de la Paris și am fost atât de cufundată în conferința aceea a mea, încât am uitat de ele.

Erau două exemplare din *L inde avec Les Anglais* a lui Lucien și, fiind trimise de editor, nu aveau nici un fel de dedicație.

- Una e a d-tale. spuse Maitreyi.

10 - Știi ce facem? Eu îți dăruiesc cu dedicație exemplarul meu, și d-ta, tot cu dedicație, exemplarul d-tale.

Bătu din palme. îmi aduse cerneală și de-abia își putea stăpâni nerăbdarea, în timp ce eu scriam: „Prietenii mele, Maitreyi Devi, de la un elev și profesor, în amintirea etc”. Acel „etc.” a intrigat-o. Pe exemplarul ei scrisese doar atâta: „Prietenului”.

15 - Și dacă această carte e furată de cineva?

- Ce are a face, și acela poate să-mi fie prieten.

Se așeză pe rogojină, cu bărbia rezemată de genunchi, și mă privi o clipă cum îmi beam ceaiul. Se înserase bine. Jos. în stradă, se aprinsese felinarul, și umbra cocotierului crescuse ciudat de mare și albastră. Mă întrebam ce vor fi făcut celelalte suflete din această casă, de ce nu le aud niciodată nici gura, nici pasul, dacă nu cumva e o conspirație să ne lase întotdeauna singuri, de

25 albastră a felinarului.

- Astăzi începe prietenia noastră, nu e așa? mă întrebă Maitreyi foarte dulce, luându-mi ceașca goală.

- De ce astăzi? Eram prieteni mai de mult, de când am început a vorbi împreună serios.

30 Se așeză iarăși pe rogojină și îmi spuse că, dacă am fi fost prieteni buni de tot, mi-ar fi destăinuit tristețea ei. Am rugat-o, și tăcea mereu, privindu-mă. Am tăcut și eu.

- Robi Thakur n-a fost astăzi la conferință, vorbi.

Mărturisirea aceasta mă făcu să sufăr. Aș fi vrut să spun ceva care s-o jicnească, să-i spun că se înșeală dacă mă consideră prieten, că e ridiculă și îndrăgostită.

35 - îl iubești, insinuai eu, răutăcios.

Mă pregăteam să încep ceva care s-o supere.

Dar ea își întoarse brusc fața de la mine și mă întrebă deodată,

40 aspru:

- D-stră vă place să stați în întunec cu fetele?

- N-am stat niciodată, spusei la întâmplare.

- Aș vrea să rămân singură, vorbi ea după o pauză, sfârșită, obosită, ducându-se să se întindă pe rogojina din balcon.

Leșii, îmi pusei cu greutate pantofii, căci era întunec, și coborâi tiptil scările, cu o ciudată mâhnire și furie în suflet. Am fost foarte emoționat văzând pretutindeni lămpile aprinse.

Din jurnalul acelei luni:

10 „Nu are o frumusețe regulată, ci dincolo de canoane, expresivă până la răzvrătire, fermecătoare în sensul magic al cuvântului. Recunosc că nu mi-am putut lua gândul de la ea toată noaptea. Și acum, în loc să lucrez, mă gândesc la ea, imagine pală în sari albastră de mătase întunecată cu înflorituri de aur. Și părul... Persanii aveau dreptate, în poeme, asemănându-l șerpilor. Ce va fi, nu știu. Probabil voi uita...”

15

„Când voi găsi liniștea, omule, Dumnezeule, prietenul meu?”

„Chabu a scris o poveste, și Maitreyi mi-o traduce astăzi, pe terasă, răsând. S-ar putea rezuma astfel: «Un rege avea un fiu cu numele de Phul. O dată, acesta a ajuns pe cal într-o pădure mare.

20 îndată, tot ce era în pădure s-a prefăcut în flori, numai prințul și calul au rămas aceeași. întors la palat, fiul povesti regelui întâmplarea, dar acesta nu-l crezu și îl mustră că spune minciuni. Chemă pe *pandit-ul* regal și-i porunci să citească prințului pilde și sfaturi despre minciună. Pentru că totuși prințul nu voia să recunoască, regele adună întreaga armată și se duse în pădure, îndată, ei toți se prefăcură în flori. A trecut o zi. Atunci veni Phul, fiul regelui, aducând cu el cărțile în care se găseau pilde și sfaturi despre minciună. Luă cărțile și începu să risipească foile în vânt. Și cum se risipeau foile, așa înviau soldații regelui și regele însuși...»”

30

„Observ câteva trăsături murdare în caracterul inginerului. E plin de el însuși, e de necrezut cât de superior se consideră. Astă-noapte, pe terasă, mi-a cerut discret amănunte despre cocotele din

Paris. Ar vrea să plece pentru câteva luni în Franța, să-și îngrijească presiunea arterială. Suferă, la răstimpuri, de un fel de *mouches-volantes*, din pricina sângelui."

„Vărul inginerului, Mantu, vine acum din Delhi, unde era profesor secundar, ca să ocupe un post de lector în «Government Commercial School». Pare să aibă treizeci de ani, e scund și slab, și locuiește într-o cameră vecină cu a mea. Ne-am împrietenit foarte repede. Îmi mărturisește că a venit să se însoare. El nu vrea, dar d-l Sen vrea. Presimte nu știu ce rău și se teme.

E un băiat bun, care vorbește englezește închizând ochii. Râde mult."

„Ceremonia mariajului lui Mantu, începută acum patru zile, s-a sfârșit ieri-noapte. Ospete au fost și în casa miresei (neagră, comună, dar foarte simpatică), și în casa inginerului. Remarc atitudinea lui Sen în această căsătorie; de fapt, el a aranjat totul și mi se plânge că Mantu «sugerează» prea mult și se precipită. Mantu îl respectă într-atât, încât i-ar fi dat și virginitatea miresei, după cum e obiceiul în anumite părți ale Indiei, ca învățăcelul să acorde *prima nox* lui *guru* (Mantu îmi spune mereu că inginerul nu îi e numai văr, ci și *guru*).

Am fost peste tot, am văzut toate amănunțele, totdeauna în frunte, în costum indian de mătase (mărturisesc că mă prinde foarte bine, iar apariția mea sinceră, spontană, silindu-mă să vorbesc tot timpul bengaleza, mi-a creat o mare popularitate). Recunosc că «societatea» indiană mă încântă, prietenii indieni sunt nestemați. Câteodată sunt îndrăgostit ciudat, în sensul divin al cuvântului (ca în India), socotind orice femeie «mamă». Niciodată n-am simțit o mai devotată, mai curată și liniștitoare dragoste filială ca pentru d-na Sen, pe care - cum e obiceiul aici - fiecare o cheamă «mamă». Când zăresc pe stradă *sari* albastre (ca ale d-nei Sen), chiar fără a vedea fața femeilor, simt aceeași emoție. Simt că sunt «fiu», că nicăieri nu voi găsi o mai dezinteresată, mai curată și mai înaltă pasiune maternă ca în India.

Mi-a plăcut să mă închipui căsătorit cu Maitreyi. Nu pot minți: eram fericit. Am visat-o tot timpul cât a durat căsătoria lui Mantu; logodnică, amantă. Dar nu mi-am pierdut niciodată capul. *{Notă.* Adică voiam să mă conving că nu e atât de frumoasă, îi criticam

șoldurile prea mari pentru mijlocul prea subțire, inventam tot felul de scăderi fizice, crezând astfel că mi-o îndepărtez. De fapt, cum se întâmplă adesea, tocmai aceste scăderi mi-au apropiat-o.)

5 Nu știu dacă toate insinuările pe care prietenii casei mi le fac sunt simple glume sau pornesc din sursă sigură, și serios orientată către mariajul meu, a inginerului. O dată, la masă, am înțeles că și d-na Sen ar dori același lucru. Nu pot spune că e conspirație *{notă:* deși crezusem multă vreme astfel), pentru că ei socotesc căsătoria o fericire și o datorie, mă iubesc mult și sincer, și apoi io Maitreyi e atât de cunoscută în elita bengaleza, încât foarte ușor și-ar găsi un soț superior mie.

Mă gândesc: ce aş deveni eu căsătorit cu Maitreyi? E posibil să-mi pierd într-atât luciditatea, încât, prins în cursă, să accept? Fără îndoială, e cea mai talentată și mai enigmatică fată din câte am cunoscut, dar eu *pur și simplu* nu pot fi căsătorit. Ce ^-ar face libertatea mea? Mă închipui soțul Maitreyiei; aş fi prea fericit. Unde vor fi călătoriile mele pe unde nu-mi vine a crede și cărțile pe care le cumpăr în fiecare oraș ca să le vând în orașul următor?

20 Dar până atunci, ce fericit mă simt. Și câte am văzut. Noaptea de ieri - *prima nox* - în iatacul inundat cu flori, fetele cântând în balcon, Maitreyi cetindu-și poemul, «scris anume pentru această ceremonie»."

25 „O observație pe care am repetat-o până la saturație în ultimele zile: de câte ori înțeleg că se vorbește despre o eventuală căsătorie a mea cu Maitreyi sau de câte ori bănuiesc aceasta, o emoție bruscă și violentă mă străbate. Baza e sexuală: nervozitate excesivă, abstenență prelungită, neastâmpăr pur genital, neliniște internă și groază de destin. Mă tem din ce în ce mai mult, dar situația primejdioasă mă pasionează și nu mă îndur să mă explic, 30 să spun net că nu mă însor. Nici nu pot fugi. Ar fi stupid să fug. Sunt iremediabil un om moral, deși demonul meu mă ispitește contrariul. *{Notă.* Jurnalul e mai întotdeauna un prost psiholog, după cum această povestire va confirma. De aceea extrag notele de față; ca să-mi dau încă o dată seama cât de absurd pluteam în 35 închipuire.)"

„Mantu a mărturisit astăzi femeilor ceea ce îi spusese eu: că nu mă însor și că nu mă voi însura niciodată. Maitreyi e acum mândioasă și disprețuitoare; nu mai vine la lecții, nu mai mă caută când mă întorc de la lucru ca să stăm de vorbă. D-na Sen nu-mi mai arată aceeași afecție.

M-am simțit stingherit de această schimbare, deși o doream și mă temeam de dragostea aceea interesată de mai înainte.

Maitreyi a râs astă-seară enorm, ascultând glumele lui Khokha. (Notă. Un tânăr, rudă săracă de a inginerului, pripășit în Bhowanipore cu prilejul nunții lui Mantu și care dormea pe coridor.) Eu scriam în odaia mea. Am avut o sufocare penibilă de gelozie, de care mi-e rușine. (Notă. De fapt, nu eram prea îndrăgostit atunci. Totuși, eram gelos pe oricine o făcea să râdă pe Maitreyi.)"

10 „Mi-era indiferentă Maitreyi atât timp, cât mă știam căutat cu
afecțiune de întreaga familie; mă temeam când am bănuțit o cursă
matrimonială; dar de îndată ce hotărârea mea de a rămâne celibatar
a fost cunoscută și Maitreyi s-a schimbat cu totul față de mine, a
15 început să-mi fie dragă (notă: nu e adevărat), și sufăr un pic de
gelozie, de singurătate, de menirea mea.

20 S-au schimbat multe; mănânc numai cu inginerul și cu Mantu,
femeile mănâncă după noi. Nu mai au nici o veselie mesele
noastre fără Maitreyi. Aș vrea mult să plec în vreo inspecție prin
sudul Bengalului și, la întoarcere, să pretextez ceva și să mă mut
în altă parte. Experiența începe să dureze prea mult."

25 „De două zile e întunecat și plouă. Azi, adevărate torente. Am
ieșit pe verandă să văd străzile inundate. Am întâlnit pe Maitreyi.
splendid îmbrăcată (vișiniu de catifea cu mătase neagră), privind
și ea. (Știam că a scris poeme asupra ploaiei, poate chiar astăzi,
sus, în camera ei.) Am vorbit puțin și rece. Mă privea indiferentă,
distrată. Aș fi ghicit eu vreodată că se află în ea atâta experiență
feminină și poate intui atât de precis toate atitudinile ce me de
nua situație?

30 Mă simt străin în casa aceasta, unde am cunoscut cea mai
sinceră și cea mai indiană afecțiune. Deodată, totul a înghețat în
jurul meu, și spontaneitatea mi-a dispărut. La masă sunt posac și
tăcut, în odaia mea mă simt aproape bolnav. E drept, la răstimpuri,
am accese de bucurie panică și dansez fredonând (lucru care mi se
întâmplă atât de rar)."

35 „De ieri, relațiile mele cu Maitreyi și familia s-au restabilit pe
vechiul temei de intensă afecție. Poate pentru că am explicat
inginerului - când mă întorceam cu mașina de la birou -
indiscreția lui Mantu; «Care nu a înțeles prea bine concepția mea

asupra mariajului», adăug eu. (Notă. Mi se pare că acea răceală, pe
care jurnalul o atribuia paralizării proiectelor de căsătorie cu
Maitreyi. se datora, de fapt, unei neînțelegeri; Mantu spusese că
eu îmi bat joc de căsătorie, și cum indienii nu concep datorie mai
sacră decât aceasta, firește că au reacționat, poate fără voie.)

Cu Maitreyi am râs mult ieri; astăzi am vorbit mult în
bibliotecă, am citit *Şakuntala* împreună, pe covor, căci venise
profesorul ei particular și mă rugasem să fiu și eu îngăduit să asist
la lecție. Noaptea, pe terasă, recită fără pomină din *Mahuya* lui
Tagore. După aceea se retrage fără s-o simțim, căci poezia e
cuvântul ei ultim, și după ce l-a spus frumos, se posomorăște.

O iubesc?"

Din jurnalul lunii următoare:

„Noi doi, singuri, discutând despre virilitate; Walt Whitman, Papini și ceilalți. Ea a cetit puțin, dar mă ascultă. Știu că mă place. Mi-o spune. Mărturisește că s-ar da ca într-un poem din Tagore, pe plajă, în început de furtună. Literatură.”

„Patima crește, delicios și firesc amestec de idilă, sexualitate, prietenie, devoție. Când stau lângă ea pe covor, cetind împreună, dacă mă atinge, sunt excitat și mă turbur nebunește. Știu că și ea e turburată. (Notă. Nu e adevărat. Maitreyi n-a simțit niciodată patima în timpul acela.) Ne spunem multe prin literatură. Câteodată ghicim amândoi că ne vrem. (Notă. Inexact; Maitreyi era câștigată numai de *joc*. de voluptatea amăgirii, nu de ispită. Nici nu-și închipuia, pe atunci, ceea ce poate însemna posesiunea.)”

„Cea dintâi seară și noapte (până la 11) petrecută singur cu Maitreyi, traducând *Vallaka* lui Tagore și discutând. Inginerul, întorcându-se de la un dîneu în oraș, ne-a surprins în odaia ei, la taifas. Eu, calm, am continuat să vorbesc. Maitreyi s-a zăpăcit, a apucat volumul de poeme și l-a deschis; iar când a intrat d-l Sen în odaie, i-a spus:

- învățăm bengali. .

Așadar, și ea minte?! (Notă. Jurnalul acesta e exasperant. De ce trebuie să sufăr atâta ca să înțeleg un singur om!' Pentru că, mărturisesc, nu înțelegeam nimic din Maitreyi pe atunci, deși credeam că o iubesc și că sunt iubit. Ea nu mințea, ci *uita* numai. Uitase că venisem la ea pentru *Vallaka* și. când a intrat

inginerul, și-a adus aminte, firesc. Dacă ar fi fost alteineva, ar fi continuat conversația, dar în fața părintelui nu vorbea niciodată, de aceea s-a reîntors la carte.)”

5 „I-am adus astăzi lotuși, atât de mulți. Încât luându-i în brațe și mulțumindu-mi, nu i se mai vedea fața. Sunt sigur că Maitreyi mă iubește. (Notă. Cât mi-a trebuit până să înțeleg!) Scrie poeme pentru mine și-mi recită ziua întreagă versuri. Eu nu o iubesc. O admir enorm și mă excită: totul, carnea, ca și sufletul. Am surprins ceva nou în ea. Vorbeam cu Lilu și i-am spus că voi repeta anumite lucruri, auzite de la ea, soțului.

- Și ce îmi va putea face? întrebă insinuant Lilu.

- Știu eu, nu mă pricep în lupte conjugale, am răspuns.

- O va pedepsi, *într-un fel sau altul*, accentua Maitreyi și repeta cuvintele, râzând, când am rămas singuri.

15 Așadar, și ea știe?... De altfel, mi-a mărturisit că ar vrea să se dea într-o nebunie, intoxicată de dragoste sau de patos. Aflu sincerități inaccesibile celorlalți, pe care nu le-aș fi bănuț în cele dintâi zile ale prieteniei noastre. (Notă. Adevărul era că Maitreyi se *juca* pur și simplu și, chiar după ce Lilu îi destăinuise în ce constă dragostea de soție, ea nu înțelegea nimic și repeta anumite lucruri, numai pentru că o desfătau.)”

20 „Escapada noastră - Maitreyi, Lilu, Mantu și cu mine - la un cinematograf de cartier, unde rula un film indian cu Himansural Ray. Cât de mult ne-am vorbit, apropiați, și cât am râs. 25 Dar la plecare a avut o criză și și-a pierdut conștiința. Nu știam cum să mi-o explic: întunerecul. subiectul filmului sau spasm sexual, datorit apropierei mele? Știu că e neînchipuit de senzuală, deși pură ca o sfântă. De fapt, acesta e miracolul femeii indiene (verificat și de confesiunile prietenilor mei bengalezi): o fecioară care ajunge amantă perfectă în cea dintâi noapte.”

30 „Maitreyi îmi insinuează o idilă cu un tânăr superb, un bengalez la studii în Anglia. Așadar, urmează itinerariul tuturor mediocrităților sentimentale... (Notă. Ea voia numai să-mi mărturisească hotărârea de a renunța la tot ceea ce se întâmplase 35 înainte de mine.)”

„Aduc iarăși flori. Ea e supărată că am dat și celorlalte fete, și d-nei Sen. Cred că Mantu a observat familiaritatea noastră, căci

intervine prompt când suntem singuri și, deși Maitreyi îi spune că e *private talk*. el tot rămâne.

Am fost la cinematograful cu inginerul, care îmi vorbește trist de amânarea călătoriei în Franța. Mi s-a părut mie sau a insinuat o eventuală unire a mea cu Maitreyi? Când mă întorc, mă întreb dacă într-adevăr *mi-e dragă*, deși tot timpul, în mașină, eram intoxicat de imaginea patului nostru nupțial."

„Continuu o strategie care mă amuză. Mă feresc să întâlnesc pe Maitreyi, prefăcându-mă că mi-e teamă, că sunt îndrăgostit nebun etc. Mi-a vorbit azi-dimineață, aproape forțându-mă s-o primesc în camera mea. Intimitatea aceasta cu o indiană e ceva nemaipomenit. Nici eu nu știu cum s-o sfârși. Mă turbură, mă fascinează, dar nu sunt îndrăgostit. Mă amuz, numai."

„Neașteptată *volte-face* din partea Maitreyiei. Eu mersesem prea departe, simulând o devoție de copil (credeam că acesta e drumul către inima oricărei indiene). Dar Maitreyi nu e numai o fecioară indiană, ci și un suflet original, cu o voință stranie. O dezgustă devoția, adorarea bărbaților, îmi spune (înțelegându-mă și pe mine alături de ceilalți admiratori platonici). E comun, e banal, copilăresc. Urăște sau disprețuiește pe admiratori. Visează un bărbat excepțional, deasupra sentimentelor și sentimentalismului. Atitudinea mea o enervează.

Bun! Dacă e adevărat ce spune, schimb tactica. Deja, farmecul senzual care mă copleșea în timpul convorbirilor noastre a dispărut îndată ce mi-a mărturisit acestea. Sunt de-acum mult mai liber, mai liberat. Ard de nerăbdare s-o întâlnesc iarăși în camera mea, s-o văd cum va reacționa. Voi arăta Maitreyiei că nu-mi pasă de dragostea ei. Știu că mă iubește. Nu se poate ascunde. Știu că e legată de mine. Iar dacă am rămâne singuri 24 de ceasuri, mi s-ar da fără șovăire.

Dar de ce mă insultă, pentru Dumnezeu? De ce îmi spune că îi repugnă dragostea comună? Este altceva mai bun?"

„Nici o femeie nu m-a turburat atâta. Suferința mea senzuală e un blestem, în această lună aridă, cu atâtea lucrări pe cap. Să fie, oare, misterul trupului ei? Mă îndoiesc: mă turbură orice conversație care îmi insinuează *primejdia*, adică unirea mea cu Maitreyi, care se pune la cale. Știu că sunt în *primejdia* aceasta.

Am atâtea probe zilnice. D-na Sen, îndeosebi, mă covârșește cu simpatia-i maternă. Inginerul mă numește «copilul» său (*Notă*. Nu înțelegeam nimic, firește.)"

„Seara, la masă, d-na Sen se plânge că o chem încă «doamnă», iar nu «mamă», cum e obiceiul în India. Are o blândețe sfântă și comunicativă, o inocență deconcertantă. O iubesc.

Se fac comentarii insinuante. Mantu cere să-l numesc «unchi», iar Lilu «tanti», deși nu are încă 17 ani. Mă amuz.

Problema Maitreyiei. Dintr-un nimic ne-am supărat (de altfel, aceasta ni se întâmplă de două ori pe zi), și a încercat tot felul de gesturi erotic-sentimentale ca să mă împace. Am lucrat mohorât tot timpul, închis la mine în cameră. Eram, însă, fericit, căci speram să se strice prietenia noastră prea familiară și pasiunea noastră nemărturisită. Mi-era teamă că ajunseseam prea departe și mă legam de orice pretext ca să dau înapoi. Dar, nu; ea și-a cerut scuze, și jocul a reînceput. Simt că n-am să pot să mă stăpânesc mult."

„Aproape am sărutat-o astăzi după-amiază, singuri noi doi în odaie. Am făcut eforturi să n-o îmbrățișez, într-atât era de excitată ea și atât de înnebunit eu. M-am mulțumit să-i strâng și să-i mușc brațul. Mai mult n-am vrut. Mi-e teamă, mi-e spaimă de mine. (*Notă*. Maitreyi n-a fost o clipă «excitată», cum credeam eu. O turbura numai atitudinea mea. Ea voise să se joace, iar eu ajunseseam mult mai departe.)

Maitreyi e o fată rară; dar soție nu va fi tot atât de mediocră ca oricare alta?

A venit mai târziu, spre seară, cu acel admirabil șal stacojiu, care o lasă aproape goală și îi vadește sânii bruni într-o paloare ucigător de turburătoare. Știu că a îmbrăcat acest costum obscen și fermecător pentru mine; inginerul e absent, altminteri n-ar fi avut curajul să-l îmbrace. (*Notă*. De fapt, nu era decât un costum de Rajputana, care se poartă de-a dreptul pe trup, nu peste pieptar, cum e obiceiul în Bengal.)

Maitreyi vine mereu în camera mea, vine fără nici un motiv și întotdeauna insinuează sau provoacă. Pasiunea o face frumoasă. Senzual, carnal, e peste fire de ispititoare. Fac eforturi ca să o judec hidoasă, grasă, urât mirositoare și să mă pot stăpâni. E un fel de «meditație prin imagini contrarii» ceea ce încerc eu. Adevărul

este că nervii mi se consumă inutil, și, de fapt, nu înțeleg încă nimic precis. Ce vor cu mine?"

„De dimineață, ceartă cu Maitreyi. Ea se simte jicnită pentru toate nimicurile și amenință să nu vorbească cu mine o săptămână.

5 Azi i-am spus că nu-mi pasă, orice ar face ea. Faptul acesta m-a calmat și m-a ajutat să lucrez. Lilu a venit să intervină, spunându-mi că «poeta e nespun de deprimată». I-am răspuns că eu nu sunt supărat, dar dacă lucrul acesta o amuză...Cât de banale sunt toate femeile, înțelegeam eu. Aceași melodie, aceeași în Europa sau în 10 Asia, cu femei inteligente, stupide, perverse sau fecioare.

Seara am fost la cinematograful singur, petrecând de minune. La cină, Maitreyi s-a așezat lângă mine, într-o *sari* superbă, veche de o sută de ani. Era plânsă, tăcută; de-abia a mâncat. «Mama» a înțeles totul. Mi-a mulțumit că am vorbit cu ea. După cină avem o mică «explicație». Maitreyi îmi spune că n-am înțeles-o atunci când am crezut că disprețuiește dragostea, simpatia..."

„Lupta a durat un sfert de oră. I-am strivit mâinile. Era fermecătoare zbătându-se; fața i se contorsiona, lăcrăma, se ruga în gând la Tagore. Încerca să-și scoată mâinile prinse de încheieturi 20 în pumnul meu; căci aceasta era lupta. Eram calm, experimentând detașat de durerea fizică și de orgoliu.

În sfârșit, a trebuit să recunoască, era înfrântă. Aceasta i-a dat o bucurie amestecată cu senzualitate amară. Știu că era fericită că eu am înfrânt-o. Dar suferea că maestrul ei spiritual, *guru*, nu o 25 ajutase. Etc.

Când ne-am dus spre odaia ei, noi doi singuri, ea mi-a șoptit:
- Mi-ai frânt mâinile!

I le-am luat fără să reflectez și, mângâindu-le, le sărutam. Aceasta e extraordinar pentru India. Să știe cineva, ar ucide-o! 30 (Notă. Exageram.)

După masă, fără să-mi vorbească, mi-a zvârlit în odaie o floare..."

„Cinematograful cu Maitreyi și ceilalți. A stat lângă mine, firește. În întunec mi-a spus că lucruri importante sunt de lămurit.

35 Apoi, când a aflat că mă joc, că puțin îmi pasă de «sentimentele» ei, că o urăsc (mințeam), și-a pierdut calmul ei de regină (Cleopatra?) și a început să plângă. Nu am fost emoționat.

A plâns a doua oară, la ieșire, violent. Eu i-am spus: «Maitreyi!» și am tăcut penibil. În aceeași seară a plâns iarăși la mine în odaie, nervos, acoperindu-și fața în șal. Totdeauna fără nici o lămurire. Dar a avut puterea să râdă când au venit ceilalți."

5 „Neașteptate «explicații» cu Maitreyi. Ea a fost mai tare astăzi. A plâns numai o singură dată. Eu m-am arătat nervos, desperat, insinuând o plecare urgentă. Finalul a fost violent; am rugat-o să plece din odaia mea. M-am trântit pe pat, simulând o criză mai mare decât simpla mea încurcătură. Am fost ridicol. Am făgăduit 10 Maitreyiei că vom ajunge iarăși «prieteni». Ce stupid! Printr-o tactică idioată am «mărturisit» o sută de minciuni care mă banalizează până la greață, am făcut «scene» etc, etc, iar ea a fost de un calm admirabil. Mi-a spus că își are partea ei de vină în «glumele» noastre sentimentale. Pentru aceasta suferă, căci s-a 15 coborât în ochii mei. Dar lucrurile *trebuie* să se sfârșească aici; să fim iarăși prieteni.

Noaptea."

„Oh! Dar lucrurile nu sunt atât de simple. O iubesc mult, feroce, și mi-e teamă de Maitreyi. Mi-a spus că suferă de răul pe care mi l-a făcut. 20

Mi-e teamă, dar mă bucur. Sufletul nu mi-e încă uscat de gândurile noi și nerezolvate. Pot fi încă pătimăș îndrăgostit, deși nu sentimental. Dar, de fapt, ce-mi pasă mie dacă sunt sau nu sentimental?"

25 „Intoxicație? Cad victimă propriei mele farse? Astăzi, de dimineață și până seara târziu, am fost «fericit», înțelegând prin acest cuvânt tern un fluviu irațional de sentimente majore, vitale, restaurând pofta de existență și de joc. Eram gata să-i spun Maitreyiei: «Vrei să fii soția mea?» și sunt gata și acum. Aș fi atât 30 de fericit soțul ei! Atât de purificat, de senin..."

„După-amiază, conversație cu Maitreyi asupra mariajului. Mă gândesc mult și mă închipui soțul ei, șef de familie și miracol etic. Satisfacții, liniște.

35 Seara îmi spune că e disperată că nu i-a scris Tagore. Poetul e pentru ea mai mult decât *guru*, e prieten, confident, logodnic, zeu, poate amant. Îmi mărturisește că nimeni nu bănuiește

legătura lor. O iubire indiană. Sunt gelos? M-am hotărât să-i spun că e inutilă dragostea noastră (de acum, ea știe tot, fie că i-am mărturisit, fie că i-am sugerat sau a înțeles singură: *notă*: totuși, nu știa nimic, nu înțelesese nimic precis), pentru că nu voi
5 accepta ca soția mea să fi iubit întâi pe altul. Ea a observat supărarea mea, oarecum severă și emfatică. După cină n-am vorbit nimic. Mi-a trimis cuvânt prin Khokha, spunându-mi că am jicnit-o. N-am răspuns.

Câteodată, afacerea aceasta mă enervează, alteori mă amuză. În
10 general, sunt intoxicat de dragoste, visez căsătorie și fii. Mă face să-mi pierd mult timp. Concentrarea mintală e dificilă. Dar nu voi renunța la dragoste."

„Noaptea a fost cutremur. Am avut febră tot timpul. Azi-
15 dimineață, când am întâlnit pe Maitreyi, i-am dăruit o carte scumpă."

„Zi de extraordinară emoție, pe care mi-e peste putință s-o
însemn aci. Pe scurt, Maitreyi m-a certat întrebându-mă unde
vreau să ajung, căci nestăpânirea mea o compromite, că Mantu și
20 Khokha au început să afle etc. Plângea cu spasme. Eu n-am scos un cuvânt. Eram mâhnit, o jicniseam. Dar și pozam enorm.

Din nefericire, Khokha era pe verandă, alături de odaia mea, și
a auzit tot. Când Maitreyi a aflat asta, a început să plângă mai
desperat. Mi-a scris pe marginea unui plic că ar vrea să moară.
25 Pentru o indiană, ceea ce știe Khokha acum e dezonoare.

Totuși, când s-a liniștit, mi-a deretecat prin odaie și mi-a
aranjat florile pe masă. Eu n-am vorbit."

„Maitreyi a început să scrie o carte de poeme asupra «iluziilor
și miragiilor frumoase»."

„Azi, pe când îi povesteam destrăbălările fetelor din Europa,
30 ea m-a întrebat dacă sunt pur, și numai gândul că s-ar putea să nu fiu a înspăimântat-o într-atât, încât a început să plângă. Setea aceasta violentă, mistică, după puritate m-a emoționat.

Pe seară, ajungând iarăși să vorbim despre căsătoria ei - cu
un strein, un tânăr bengali, care desigur că nu o va face fericită,
35 recunoaște Maitreyi -, i-am mărturisit că marele meu păcat e acela de a fi născut alb (cred puțin în această mărturisire), că dacă aș fi fost indian, aș fi avut alte șanse etc. Aceasta a

nedumerit-o iarăși, și eu i-am pus marea întrebare: de ce nu putem
fi noi căsătoriți? De ce nu e îngăduită unirea noastră? Ea m-a
privit înmărmurind și a cercetat cu ochii în toate părțile, să vadă
dacă nu m-a auzit cineva.

5 A început a spune că așa e hotărât de soartă sau de Dumnezeu (eu o întrebam dacă Dumnezeu a hotărât astfel sau prejudecățile, dar mi-a răspuns că Dumnezeu își manifestă dorința prin prejudecăți), că poate dragostea mea e numai o iluzie trecătoare etc. Fapt e că dragostea aceasta - pe care o socotisem
10 la început imposibilă, minoră, fantezistă - și atitudinea Maitreyiei - pe care o crezusem multă vreme îndrăgostită de mine, în timp ce ea nu e de nimeni - mă stăpânesc și mă duc departe; într-un suflet al meu. neștiut până acum. într-o margine de gând, unde mă simt fericit și splendid. Nu știu cum să exprim
15 toate sentimentele acestea revelate. Mă gândesc serios la unire..."

*

Din ziua aceea am văzut-o cu greutate. Rămânea tot timpul în
odaia ei, scriind și cântând. I-am trimis câteva bilete inocente prin
Lilu. la care nu mi-a răspuns. Am crezut o sumă de lucruri în
prima noapte, apoi mai puține, apoi n-am mai crezut nimic. Am
20 observat că pot trăi foarte bine și fără Maitreyi.

VIII

Nu mult după aceea am întâlnit într-o după-amia/.ă pe Harold. Mi s-a părut mai rece, mai răutăcios.

5 - E adevărat că te însori cu fata inginerului? mă întrebă el, între altele.

Roșii și începu să-mi bat joc, așa cum fac de câte ori sunt pus în încurcătură, mai ales dacă trebuie să apăr pe cineva drag. Harold a trecut repede peste glumele mele și-mi spuse că a aflat aceasta de la birou, unde mă căutase o dată ca să mă invite la un picnic. A mai aflat tot atunci că vreau să mă lepăd de legea mea și să trec la hinduism. Și, deși el însuși este un mare păcătos și se duce la biserică numai pentru Iris, vestea aceasta la îngrozit îndeajuns. îmi spuse că Sen e un monstru, că am fost fermecat, că ar trebui să dau cinci rupii la „Sisters of the poor” ca să se roage pentru mine.

- Ce mai fac fetele? întrebai.

- Te regretă. îmi mărturisi. Probabil că economisești mult acolo, în Bhowampore, reîncepu el, după o clipă. Nu plătești casă. nu plătești masă și nu ieși niciodată în oraș. Ce faci toată ziua?

20 - Învăț bengaleza ca să-mi iau examenul de *Provincial-Manager*, minții eu. Și apoi, e o lume nouă, nici nu știu cum trece timpul...

îmi ceru cinci rupii împrumut, ca să se ducă seara la balul Y.M.C.A.

!> Nu te tentează? mă iscodi el.

Într-adevăr. nu mă tenta. Mă gândii fără melancolie la acei ani de risipa și eroare petrecuți la Wellesley Street, în Ripon Street. Îl privii pe Harold. și nu-mi evoca nimic trupul lui vlăjgan, fața

oacheșă cu ochi frumoși, în cearcăne. Un strein, acest camarad al meu, cu care alergasem după atâtea fete și pierdusem atâtea nopți. Viața pe care o începusem mi se părea atât de sacră, încât nici nu mă încumetam să i-o destăinui. îmi făgădui să mă viziteze într-o zi și își notă cu atenție adresa. („Pentru vreun eventual mare împrumut”, mă gândii eu.)

Acasă îi găsii pe toți în sufragerie, luând ceaiul. Erau acolo și Mantu, și soția lui, Lilu, și Khokha, și surorile lui Khokha (două din acele femei-umbre. pe care nu le vedeam aproape niciodată).

10 Le povestii cu multă sinceritate întâlnirea mea cu Harold și dezgustul de viața pe care o duc europenii și eurasienii din acest oraș, viața pe care am dus-o și eu atât timp. Mărturisirea aceasta a mea i-a desfătat. Femeile mă sorbeau cu ochii și mă tot laudau în *argot-ul* lor neînțeleș, iar Mantu îmi strângea mâinile și închidea ochii, după obiceiul lui. Numai inginerul, după ce îmi atrase atenția asupra zelului meu prea entuziast, se retrase să-și citească nelipsitul său roman polițist.

M-am dus cu Maitreyi, cu Khokha și cu Lilu sus pe terasă. Așteptam seara întinși pe covoare, vorbind rar și căutându-ne fiecare cea mai comodă poziție, cu perna sub cap. Eu venisem în sandale și-mi jucau picioarele în aer, încercând să le rezem decent și oarecum întâmplător de parapet. Învățasem în aceste ultime luni un întreg ceremonial al picioarelor; știam, de pildă, că de câte ori lovesc pe cineva, fără voie, trebuie să mă plec și să-i ating cu mâna dreaptă piciorul; că niciodată nu trebuie să schițez, nici în glumă, gestul lovirii cu piciorul în cineva, și alte multe. De aceea ezitam înainte de a mă rezema comod de parapet. Auzii atunci pe Lilu vorbind ceva în șoaptă Maitreyiei.

30 - Spune că ai un picior foarte frumos, un picior alb, de alabastru, mă lămurii Maitreyi, fără să-și poată ascunde o privire de neînțeleasă invidie și necaz.

Roșii, și de plăcere (căci, urât fiind, mă încântă peste fire orice laudă adusă ființei mele fizice), și de timiditate; nu știam cum să tâlcuiesc privirile Maitreyiei. îmi fixa picioarele cu un zâmbet disprețuitor, rău, umilit. Eu începui a vorbi stupidități, ca să curm tăcerea, spunând că aceasta nu are o importanță, căci niciodată nu se văd picioarele, cel puțin la noi. albi.

35 - La noi e altfel, mă întrerupse Maitreyi, împlânzită. La noi. prietenii își arată dragostea atingându-și picioarele goale) c ța ț ^ ori stau de vorbă cu prietenele mele, eu le strjag^jejtur/ U^te așa...

își desprinsese. Îmbujorându-se, piciorul din *sari* și—l apropiie de Lilu. Se petrecu atunci ceva ciudat. Aveam impresia că asist la o scenă de dragoste dintre cele mai intime. Lilu strânse între gleznelor ei pulpa de jos a Maitreyiei, tresărind și zâmbind ca descătușată dintr-un sărut. Erau adevărate mângâieri alunecările acelea leneșe pe pulpă, cu degetele strânse, călcâiul aplecat, și apoi strânsoarea, în care carnea se strivea caldă, tremurând. Sufeream cumplit, și de gelozie, și de revoltă, împotriva dragostei acesteia absurde. Între carnea a două femei. Maitreyi își retrase brusc piciorul din îmbrățișare și-l trecu peste laba lui Khokha. Îmi venea să-mi mușc buzele, să fug, căci văzusem deodată cum piciorul acela negru și murdar al lui Khokha, scorojit de arșiță și de trotuare, primește apropierea caldă ca pe o ofrandă a trupului Maitreyiei. Khokha avea un zâmbet de câine mângâiat, și regretai că nu pot vedea ochii Maitreyiei, să ghicesc în ei voluptatea pe care o trăda pulpa în apropierea cârnii băiatului.

Mă gândii atunci că râsul Maitreyiei - pe care îl provoca acel *clown* urât - trăda aceeași abandonare, aceeași posesiune. M-am întrebat, mai târziu, dacă nu există și altfel de posesiuni decât cele cunoscute, mai rafinate și mai inefabile, obținute pe furiș, cu o atingere sau cu o glumă, când femeia se predă total căldurii sau spiritului celuilalt și e luată în întregime, așa cum niciodată nu o vom putea lua noi, chiar în cele mai definitive și mai nebunești ceasuri de dragoste. Multă vreme după aceea am fost gelos nu pe tinerii frumoși, pe poeții și muzicanții care se adunau în casa Sen și cu care vorbea Maitreyi, privind-i lung, zâmbindu-le, iubindu-le cărțile, ci pe oricine o făcea să rădă până la lacrimi, pe Khokha și pe Mantu, mai ales pe acesta din urmă, care, fiindu-i unchi, își putea îngădui să-i strângă brațul, vorbindu-i, sau o putea bate pe umăr și scutura de păr. Gesturile acestea de abandonare inocentă mă chinuiau mai mult decât orice rival. Mi se părea că Maitreyi e neștiutoare de violul săvârșit pe furiș asupra-i de către o carne sau un spirit strein. Și, ca să spun totul, mă făceau să sufăr îndeosebi posesiunile spirituale: un poet tânăr, Acintya, pe care Maitreyi nu-l văzuse decât o singură dată și nu-i vorbea decât la telefon, când trimitea poeme pentru revista *Prabuddha Bharatta*; un matematician care venea foarte rar și despre care Maitreyi îmi vorbea cu entuziasm, mărturisindu-mi că îi plac bărbații înalți; și mai presus de toți, *guru-l* ei, Robi Thakkur. Cu o mare abilitate încercam să-i insinuez că se

abandonează prea mult, fie cu spiritul, fie cu carnea. Dar mă privise atât de inocentă, de mirată și sinceră, încât am renunțat. De altfel, acestea se petreceau în urma celor povestite adineaori. Într-o vreme când eu promisem destule probe că nu am de ce mă teme de nimeni.

...Rămăsesem îngândurat și dezgustat, mușcându-mi pe furiș buzele și privind cele dintâi stele într-un cer încă palid. Conversația continua într-o bengaleză colocvială, din care nu pricepeam decât foarte puțin; de altfel, nici nu încercam să pricep și nu tresăream decât la râsul Maitreyiei, pe care Khokha îl alimenta cu nesfârșite calambururi și schimonoseli. Probabil că ea observă sfiala mea, căci mă întrebă, în englezește, dacă nu sunt prea obosit și dacă n-aș voi să mă distrez ajutând-o în ceasurile mele libere să termine catalogul bibliotecii d-lui Sen. Aceasta m-ar recrea îndeajuns, după munca mea la birou, și am putea sta de vorbă mai mult. (Pentru că, de fapt, în ultimele zile aproape că nu mă întâlnisem cu Maitreyi.) Nu știam nimic de catalog și aflai că d-l Sen, care strânsese până acum vreo patra mii de volume - fie moștenite, fie cumpărate - intenționa să-și tipărească într-o broșură de lux catalogul bibliotecii, ca să poată fi dăruită, în caz de moarte, unui colegiu local. Mi se păreau ridicule toate acestea, dar primii.

- Tata nu îndrăznește să te roage să mă ajuți, mărturisii Maitreyi. Se temea să nu-ți pierzi prea mult timp. Eu sunt mică, n-am ce face toată ziua și-mi place să copiez titlurile cărților...

Îmi amintesc că în seara aceea, rămas singur, mă blestemam că promisem prea repede o propunere care mă va face să-mi pierd aproape tot timpul liber. (După câte înțelesesem eu, trebuiau copiate titlurile pe mici bucățele de hârtie, apoi clasate alfabetic, cu numărul lor respectiv de raft și transcrise din nou într-un dosar, pentru a fi date la tipar. Munca aceasta îmi repugna.) Și mă temeam, de asemenea, că jocul nostru ar putea să reînceapă într-un timp când eu izbutisem să mă cumințesc.

Pe Maitreyi am întâlnit-o a doua zi după-amiază, înainte de ceai, în pragul bibliotecii, așteptându-mă.

- Vino să-ți arăt ce-am făcut, mă chemă ea.

Adusese vreo cincizeci de volume pe o masă și le așezase cu cotoarele în sus, în așa fel, încât să poată fi cetite unul după altul.

5 - D-ta începi din capul ăsta al mesei, iar eu de dincolo. Să vedem la ce volum ne întâlnim, vrei?

Părea foarte emoționată, îi tremura buza și mă privea clipind des din pleoape, ca și cum s-ar fi silit să uite ceva, să destrame o imagine din fața ochilor.

10 M-am așezat la scris cu o presimțire ciudată că se va întâmpla ceva nou și mă întrebam dacă nu cumva aștept dragostea Maitreyiei, dacă surpriza pe care o presimțeam nu era o eventuală împărtășire, o luminare a ascunzișurilor sufletului ei. Dar mă trezeam prea puțin clătinat de întâmplările acestea eventuale. Scriind, mă întrebam: o mai iubesc? Nu; mi se părea că o iubesc, 15 numai atât. Înțelegeai pentru a suta oară că mă atrăgea altceva în Maitreyi: iraționalul ei, virginitatea ei barbară și, mai presus de toate, fascinelul ei. Îmi lămurii perfect aceasta; că eram vrăjit, nu îndrăgostit. Și, ciudat, înțelegeam nu în ceasurile mele de luciditate - multe-puține câte mai aveam -, ci în clipele din 20 pragul experiențelor decisive, în clipele *reale*, când începeam să trăiesc. Reflecția nu mi^a relevat niciodată nimic.

Pusei mâna pe un volum și întâlnii mâna Maitreyiei. Tresării.

- La ce volum-ai ajuns? mă întrebă.

25 -l arătai. Era același la care ajunsese și ea: *Tales of the unexpected* de Wells. Roși deodată, de bucurie, de încântare, nu știu, dar îmi spuse cu un glas stins:

- Ai văzut ce „neșteptat” avem înaintea noastră?

Zâmbii sugestionat și eu puțin de coincidența aceasta, deși majoritatea volumelor de pe masă aveau titluri caracteristice:

30 *Visul, Ia-mă cu tine, Ajutor!, Nimic nou?* și altele. Căutam un răspuns cu mai multe înțelesuri, dar veni Chabu să ne cheme la ceai, și ne-am ridicat de la masă foarte fericiți amândoi, continuând să ne privim. În timpul ceaiului, eu am vorbit cu multă exuberanță despre ultimele mele lecturi, toate relative la Krishna 35 și la cultul *vaishnav*, și povesteam cu atâta entuziasm și sinceritate scene din viața lui Chaitanya, încât d-na Sen nu putu să se mai stăpânească și se apropie de mine cu două lacrimi mari în ochi, spunând:

- Parcă ai fi un *vaishnav*...

40 Eram fericit că-mi vorbise așa. Mărturisii că socotesc

vaishnav-ismvd una din cele mai elevate religii, și de aici porni o discuție asupra religiilor, susținută mai ales de Mantu și de mine, pe care Maitreyi o asculta cu ochii în gol, fără să spună un cuvânt.

5 - Ce știți voi despre religie? izbucni ea deodată, roșind, apoi pâlind, gata să plângă.

Rămăsei surprins, neștiind dacă trebuie să mă scuz sau să mă explic. Mantu voi s-o mângâie, dar ea se smulse și fugi în bibliotecă. Îmi sfârșii ceașca de ceai, intimidat. Nu mai vorbea nimeni. M-am retras în odaia mea, ca să răspund scrisorilor, cu o io neliniște și nerăbdare necunoscute până atunci. Dar, pe când scriam, am simțit deodată nevoia de a vedea pe Maitreyi și m-am dus.

Ziua aceea își are o mare însemnătate în povestirea de față. Transcriu din jurnal. „Am găsit-o abătută, aproape plângând. I-am 15 spus că am venit pentru că m-a chemat, și aceasta a surprins-o. Ne-am despărțit, apoi, pentru cinci minute, ca să sfârșesc scrisoarea. Când m-am întors, dormea pe canapeaua din fața mesei.

Am deșteptat-o. A tresărit; ochii îi erau măriți. Am început s-o 20 privesc țință; ea îmi sorbea privirile, ochi în ochi, întrebându-mă la răstimpuri, șoptit: «Ce?». Apoi n-a mai fost în stare să vorbească, nici eu n-am mai putut s-o întreb; ci ne priveam fix, fermecați, stăpâniți de același fluid suprafiresc de dulce, incapabili să ne împotrivim, să ne scuturăm de farmec, 25 deșteptându-ne. Mi-e greu să descriu emoția. O fericire calmă și în același timp violentă, în fața căreia sufletul nu opunea nici o rezistență; o beatitudine a simțurilor care depășea senzualitatea, ca și cum ar fi participat la o fericire cerească, la o stare de Har. La început, starea se susținea numai prin priviri. Apoi am început 30 să ne atingem mâinile, fără a ne despărți totuși ochii. Strângeri barbare, mângâieri de devot. (*Notă.* Cetisem recent despre dragostea mistică a lui Chaitanya și de aceea îmi exprimam experimentările mele în termeni mistici.) Au urmat, firese, sărutările pe mâini. Era atât de pierdută, își mușca atât de pătimaș (și totuși cast) 35 buzele, încât aș fi putut-o săruta pe buze, aș fi putut face tot. M-am reținut cu multă greutate. Situația era de-a dreptul riscantă. Puteam fi văzuți de oricine scobora scările. Ea este de o emotivitate mistică. (*Notă.* În jurnalul meu de atunci, influențat de anumite lecturi *vaishnav-e*, întrebuițam foarte des termenul de 40 «mistic». De altfel, comentariul acestei întâmplări, așa cum îl

găsesc într-un caiet rătăcit, este străbătut de la un capăt la altul de «experiența mistică». Eram ridicul.) Am întrebat-o. încă o dată. de ce nu putem fi, noi doi. uniți. S-a cutremurat. Ca s-o încerc, i-am cerut să recite de două ori acea *mantra* pe care a învățat-o Tagore. ca să se aplece de primejdiile contra purității. Totuși, după ce le-a repetat, farmecul stăruia. Cu aceasta i-am dovedit, căci credeam și eu, că experiența noastră nu-și are rădăcini sexuale, ci e *dragoste*, deși manifestată în sincerități carnale. Am simțit și verificat această minune umană: contactul cu suprafirescul, prin atingere, prin ochi, prin carne. Experiența a durat două ceasuri, istovindu-ne. O puteam relua de câte ori ne fixam privirile în ochii celuilalt."

Ea îmi ceru să lepăd sandalele și să-mi apropii piciorul de piciorul ei. Emoția celei dintâi atingeri n-am s-o uit niciodată. M-a răzbunat pentru toate geloziiile pe care le îndurasem până atunci. Am știut că Maitreyi mi se dă toată în acea abandonare a gleznei și a pulpei, așa cum nu se mai dăduse vreodată. Scena de pe terasă o uitasem. „Nimeni n-ar putea minți atât de dumnezeiește, ca să pot fi păcălit de atingerea aceasta", îmi spuneam. Mi-am ridicat fără voie piciorul sus pe pulpe, până aproape de încheietura aceea a genunchiului, pe care o presimțeam halucinant de dulce, de fierbinte, pe care o ghiceam brună și virgină, căci, fără îndoială, nici un trup omenesc nu se înălțase atât de departe în carnea ei. În acele două ceasuri de îmbrățișare (erau oare altceva mângâierile gleznelor și pulpelor noastre?) - pe care jurnalul le schițează atât de sumar, atât de șters, încât multă vreme după aceea m-am întrebat dacă mai trebuie să continui însemnarea etapelor noastre - am trăit mai mult și am înțeles mai adânc ființa Maitreyiei decât izbutisem în șase luni de eforturi, de prietenie, de început de dragoste. Niciodată n-am *știut mai* precis ca atunci că posed ceva, că posed absolut.

Nu îi spusese încă răspicat că o iubesc. Amândoi ghiciserăm asta; așa mi se păruse mie. Și eu tâlcuisem, multă vreme, orice gest al ei ca pe un semn de simpatie sau dragoste. Nu mă îndoiam o clipă că mă iubește și nu mă îndoiam că ea știe tot atât de bine aceasta despre mine. De aceea mă mânăneam și mă nelinișteau răzvrătirile ei (muțenia aceea speriată, ochii aceia de panică, mâinile cu care își acoperea fața) de câte ori îi vorbisem până acum de o unire a noastră. Nu înțelegeam; căci mi se părea că ea și părinții favorizează neconștient aceasta.

Îi spusei atunci că o iubesc. Nu știu cum au răsunat cuvintele

mele, căci ea își acoperi ochii și nu răspunse. Mă apropiai și repetai mai cald, mai sincer acele câteva cuvinte de iubire pe care le puteam spune în bengali. Voi să se ridice.

5 - Lasă-mă, îmi spuse cu un glas depărtat, strein. Văd că n-ai înțeles iubirea mea. Te iubesc ca pe un prieten, foarte scump prieten. Altfel nu pot, altceva nu vreau...

- Dar aceasta nu e prietenie, e dragoste, îi răspunsei eu, recăpătându-mi pe neașteptate și humorul, și luciditatea.

10 - Câte feluri de dragoste nu cunoaște sufletul? adaogă ea, privindu-mă.

- Dar pe mine mă iubești, e inutil să te ascunzi, stăruii. Nu mai putem unul fără altul, ne-am chinuit de ajuns până acum ascunzându-ne. Mi-ești dragă, Maitreyi, mi-ești dragă...

15 Îi vorbeam amestecând cuvintele, o frază în bengali și cinci în englezește.

- Spune-mi asta și pe limba ta, mă ragă. I-am spus tot ce mi-a trecut prin minte. Se făcuse noapte, se aprinseseră lămpile pretutindeni. Voui să aprind și eu becul din bibliotecă.

- Lasă așa, vorbi Maitreyi.

20 - Dacă vine cineva și ne găsește pe întunec?

- Ce-are a face? Aici suntem frați...

Mă prefacui că nu înțeleg, dar mă întorsei aproape de ea și-i luai mâinile, mângâindu-le.

25 - De ce nu auzi anumite cuvinte? mă întrebă ea, și ghicii după glas că e gata să râdă.

- Pentru că vorbești prostii, răspunsei, foarte sigur pe mine și pe dragostea Maitreyiei.

Se petrecu atunci un lucru neașteptat. Maitreyi începu să plângă și se smulse din mâinile mele. Voia să fugă. O înlănțuii în brațe și-mi apropiai capul de părul ei, vorbindu-i în șoapte, încercând s-o farmec, s-o rog să nu mai plângă, să mă ierte. Dar nu mă putui împotrivi parfumului și căldurii, și ispitelor aceluia trup neatins încă de nimeni și o sărutai. Maitreyi se zbătu și țipă, ferindu-și gura. Mi-a fost teamă să nu ne audă cineva și-i dădui drumul.

35 din brațele mele cu un suspin care mă umili, dar nu se îndreptă spre ușă, ci spre fereastră. Acolo, la lumina felinarului din stradă, o putui vedea. Mă cutremurai. Avea o căutătură stranie, desperată și plânsă, părul i se răvășise pe umeri, buzele și le mușcase. Mă privea ca pe un duh sau pe un nebun. Îmi arătă cu degetul locul

40 unde o sărutasem, pe obraz. Nu putea vorbi, nu se putea apăra.

Mă apropiai, o luai în brațe și o sărutai iarăși, înnebunit de neînțelegere, întunecat de pasiune. O sărutai pe gură și-i întâlneai buzele umede, fragede și parfumate, cum niciodată n-aș fi crezut că îmi va fi dat să sărut. În cea dintâi clipă se strânseseră sub gura mea, încercând să se apere, dar era atât de slabă, încât le deschise și le lăsă sărutate, mușcate, supte. Îi simțeam sânii, o simțeam toată, și se abandonase atât de decisiv trupului meu, încât avusei chiar o urmă de melancolie că mi se dăruise atât de repede. Nu știu cât a durat această primă îmbrățișare. Am ghicit că se sufocă, se zbate, și i-am dat drumul. S-a prăvălit deodată la picioarele mele.

Am crezut că e leșinată și m-am plecat, palid, s-o ajut, dar ea îmi îmbrățișa picioarele, plângea și se ruga să nu o mai ating, mă implora în numele Dumnezeului meu, în numele mamei mele, în numele d-nei Sen. Mă cutremurai și tăcui. O lăsa să se ridice singură. Își șterse lacrimile în fugă, își potrivea părul, mă privi, fără s-o vad, căci eu eram în lumina palidă a felinarului, iar ea la întunec, și plecă oftând.

M-am întors în odaia mea, agitat, zeci de sentimente străbătându-mă, chinuit și de bucuria că este a mea, și de orgoliu, de remușcare, de teamă. N-am putut face nimic până la masă. Mă întrebam dacă voi avea curajul să o privesc în timpul mesei. Mă întrebam mai ales ce va crede despre mine, dacă nu va spune ceva d-nei Sen sau lui Lilu. Nu știam nimic, nu credeam nimic. La masă n-a venit, dar, îndată după aceea, Lilu se apropie de mine și-mi spuse:

- Poeta vă trimite biletul acesta.

Îl deschisei cu răsuflarea oprită. Ca să nu înțeleagă nimeni, era scris în franțuzește: „*Vous venir matin six heures en bibliotheque*”.

IX

Mă duceam la birou de-abia la zece, iar ceaiul îl luam cu toții la opt dimineața. Puteam sta deci neturburați de vorbă două ceasuri, în noaptea aceea am adormit greu, cu febră și visuri atroce; mi se părea c-o pierd pe Maitreyi, că un înger cu barbă albă mă izgonește din casa aceea, că Sen mă privește absent de pe terasă. Mă deșteptam mereu, cutremurat, cu fruntea rece și umedă. Parcă săvârșisem un mare păcat.

Am găsit-o pe Maitreyi la birou, într-o *sari* albă, cu un șal cenușiu pe umeri, scriind fișe pentru catalog. I-am urât bună-dimineața extrem de încurcat, neștiind dacă trebuie s-o sărut sau să-i zâmbesc numai, sau să mă port ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat de curând între noi. Cea dintâi întâlnire după un episod decisiv în dragoste mi-a cerut întotdeauna un efort de atenție și de imaginație. Nu știu cum să mă port, ce „atitudine” să iau; nu știu dacă trebuie să fiu rigid sau delicat, nu știu mai ales ceea ce crede ea și cum ar vrea ea să fiu. Nehotărârea aceasta mă face să ezit înainte de orice gest, să mă contrazic, să mă scuz, să fiu, în general, ridicol.

Maitreyi, dimpotrivă, arăta liniștită, resemnată, hotărâtă, deși cearcănele și paloarea feței trădau o noapte de rugăciune și de meditație. (Mi se păruse mie sau îi auzisem spre dimineață glasul, îngânând în balcon o rugăciune monoton cântată, întreruptă și reluată de mai multe ori și apoi stinsă brusc, ca într-un plâns?)

M-am așezat în fața ei, la același birou, pe scaunul pregătit mai dinainte de Maitreyi. Am început a scrie mecanic, copiind titlurile cărților, fără să ridic ochii de pe fișe.

- Ai dormit bine? o întreb eu după câteva minute, ca să curm tăcerea.

- N-am dormit deloc, îmi răspunse, calmă. M-am gândit că e timpul să pleci din casa noastră. De aceea te-am și chemat...

încercai s-o întrerup, dar Maitreyi avu un gest de desperată implorare, și o lăsai să vorbească, din ce în ce mai turburat și mai surprins de cele ce ascultam. Vorbea jucându-se cu condeiul pe o coală de hârtie, fără să mă privească, desenând și ștergând, scriind rânduri pe care nu le puteam ceti. făcând semne și figuri pe care nu le înțelegeam. Jocul acesta mi-a amintit începuturile prieteniei noastre și cele dintâi lecții de franceză. Aș fi vrut s-o întrerup, ca să-i spun câte greșeli făcuse în biletul de aseară, dar mi-am surprins joshnicia acestui humor și am tăcut. Nici vreme de reflecții melancolice nu aveam. Maitreyi îmi spunea lucruri pe

15

care nu știam cum să le cred. Mă turburau și mă surprindeau, jicnindu-mă și în orgoliul, și în certitudinea mea. Niciodată nu o ascultasem vorbind atât de mult singură, fără să schimbe subiectul, fără să mă întrebe, fără să aștepte răspuns sau comentarii. Parcă ar fi vorbit într-o odaie goală. Eu nu mai eram.

Mă înșelam, spunea ea, crezând că mă iubește așa cum o iubesc eu. Sufletul ei era de mult dat altuia, lui Robi Thakkur. îl iubește de când avea treisprezece ani și i-a cetit pentru întâia oară cărțile. Verile și le petrecea, până mai anul trecut, la Shantiniketan, găzduiți - ea și familia - chiar la poet acasă. Câte nopți nu petrecuseră ei doi pe terasă, singuri, Maitreyi la picioarele bătrânului, ascultându-l mângâiată pe păr! La început nu știa ce este sentimentul acesta care o face să trăiască aproape fără trezire, ca într-un vis nemaipomenit de frumos; credea că e venerație și iubire filială pentru *gîtru-l* ei. Până ce, într-o seară, poetul i-a spus că aceasta e dragoste. A leșinat atunci pe terasă. S-a deșteptat, nu știe după cât timp, la el în odaie, întinsă pe pat, cu fața udă. Plutea în odaie un parfum proaspăt de iasomie. *Guru* continua s-o mângâie și i-a dat atunci acea *mantra* apărătoare de păcate. Să rămână pură toată viața, așa i-a spus. Să scrie versuri, să iubească,

25

30

35

„Ce cabotin dezgustător, gândeam eu, ars de gelozie, de furie, de neputință. Ce corupător, ce misticism carnal, ce amestec hidos

40

de'devoție și fraudă. Cum am putut crede că fecioara aceasta a fost pură? Cum am putut crede că *eu* sunt cel dintâi care îi atinge trupul?"

Totuși, niciodată n-a sărutat-o, nici n-a mângâiat-o decât pe păr, adaogă Maitreyi, ca și cum mi-ar fi ghicit gândul. De altfel, nici nu l-a mai văzut de mult, căci el călătorește neîncetat; și apoi (ezitarea ei, în această clipă!), se pare că d-na Sen a observat anumite excese sentimentale față de *guru* și n-a mai lăsat-o să-l vadă. Dar nu l-a uitat o clipă. Ar fi vrut să ajungem buni prieteni, să-mi împărtășească mie toate acestea, să-l iubim împreună. Mie nu mi-a fost decât o prietenă, m-a iubit ca o prietenă, niciodată nu s-a gândit la o altfel de dragoste, și jocul nostru trebuia să rămână joc, fără îmbrățișări și fără sărut. (Roși și șopti aceste cuvinte cu multe greșeli, și de gramatică, și de pronunție. De aceea repetă fraza în bengali.) Gesturile ei au fost sincere și calde, căci într-un fel mă iubește mult și îi place să stăm împreună, să glumim, să ne privim în ochi și să ne atingem mâinile, dar toate acestea nu sunt nimic altceva decât prietenie. Dacă am crezut altfel, e din vina ei, care mi-a ascuns multe și m-a provocat să cred orice altceva, să cred chiar că mă iubește.

15

20

25

Când a încetat, obosită și palidă, m-am ridicat de la locul meu (nici nu-mi dam seama ce fac, într-atât eram de năuc) și m-am dus spre ea. Mă privea cu panică și milă. I-am luat capul între mâini și, știind că nu poate țipa, nu poate striga după ajutor, am sărutat-o pe gură. Știam amândoi că în orice clipă se poate coborî cineva de sus și ne-ar fi putut vedea de pe scară, dar aceasta mă făcea să prelungesc și mai mult sărutarea, aproape sufocând-o.

30

35

- De ce faci asta? vorbi ea. Sunt slabă, știi că nu mă pot împotrivi, dar nu simt nimic când mă săruți. Simt buzele ca și cum ar fi ale lui Chabu, ale unui copil. Nu mă cutremură! Nu te iubesc!...

40

O lăsai din strânsoare și trecui în odaia mea. Plecai de-a dreptul la lucru, fără să mai aștept ceaiul, oarecum înseninat de mărturisirea Maitreyiei, deși gelos și infuriat. Mi se părea că tot ce face fata aceasta este contra firii.

În ziua aceea nu o întâlnii și nu o căutai. Seara, la masă, o aveam iarăși la dreapta mea. Am coborât printre cei dintâi. Nu veniseră decât Mantu, Lilu, Maitreyi. Am început a discuta politică: arestarea primarului orașului, discursul lui Sarojini Naidu, numărul închișiilor în revoluția civilă. Îmi făgăduisem să nu

40

privesc pe Maitreyi și să nu o ating nici din întâmplare. Dar simții deodată piciorul ei cald, gol, sub masă, așezându-se tremurând peste al meu. Înfrorarea care m-a străbătut atunci m-a trădat. Maitreyi și-a ridicat, fără să se observe, marginea *sari-ei*, și eu mi-am plimbat piciorul de-a lungul pulpelor ei, fără nici o încercare de a mă împotrivi farmecului, căldurii, senzualității. Ea era palidă, cu buzele roșii, privindu-mă cu ochii adânciți, înspăimântați, dai* carnea ei mă chema, mă îmbia, și a trebuit să-mi înfig unghiile în piept ca să mă trezesc o clipă. Observaseră și ceilalți, cred, pierderea noastră. De atunci, îmbrățișarea pulpelor pe sub masă a rămas una din bucuriile noastre zilnice. Căci numai acolo îi puteam mângâia astfel pulpele, genunchii. Dacă aș fi atins-o cu mâna, Maitreyi ar fi socotit încercarea aceasta un act de dezgustătoare lubricitate și s-ar fi îndoit numaidecât de curățenia simțurilor mele.

15

După masă, Maitreyi mă oprește în prag.

- Vrei să vezi ce-am lucrat până acum?

20

Aprinse lumina în bibliotecă, dar, în loc să se apropie de masa unde se aflau fișele, se îndreptă către cealaltă odaie, unde nu era lampă. Se uită în dreapta și în stânga, nu cumva să o surprindă cineva, și apoi îmi întinse brațul, gol până la umăr.

- Încearcă orice poți cu el, sărută-l, mângâie-l; ai să vezi că nu simt nimic...

25

Cu mult înainte, vorbiseram o dată împreună despre voluptate, și îi spusei că cineva care știe iubi cu adevărat poate experimenta voluptatea oricât de neînsemnată ar fi atingerea trupului celuilalt. Îi explicasem atunci că, pentru mine, posesiunea e mult mai neînțeleasă și mai complicată decât se pare. E foarte greu să ai ceva cu adevărat, să-l capeți sau să-l cucerești. Mai mult ne închipuim că posedăm decât posedăm.

30

Banalitățile acestea, pe care i le spuneam în treacăt, sigur fiind că altceva mai responsabil n-ar fi în stare să rețină, au frământat-o îndeajuns pe Maitreyi. Încerca acum să-și verifice sentimentele prin această „voluptate” esențială de care îi vorbisem atunci.

35

Îi luai brațul și-l privii o clipă fascinat. Nu mai era braț de femeie acela. Căpătase o transparență și o căldură autonomă, parcă întreaga pasiune se concentrase sub pielea aceea brună, mată, și întreaga voință de victorie alături. Trăia prin sine; nu mai aparținea fetei care îl întinse pe jăratec ca să-și încerce dragostea. Îl țineam în mâinile mele ca pe o ofrandă vie. Zăpăcit

40

eu însumi de intensitatea cu care palpita și de ciudățenia faptului care trebuia să urmeze. Începui să-l strâng, să-l mângâi, să-l sărut, sigur fiind că îmbrățișez întreaga făptură a Maitreyiei, că pe ea o mângâi, de ea toată mă bucur. Simțeam cum se pleacă sub voluptate, cum cedează agonizând, simțeam că se deșteaptă la o zi nouă, căci printre săruturi îi observam fața mereu mai palidă, ochii tot mai aprinși, voința tot mai rătăcită. În acea chemare a dragostei mele, plimbată pe carnea brațului gol, o chemam pe ea. Lunecările degetelor mele către umeri se îndreptau spre ea, toată.

5

10

Și o ghiciei atunci cum se clatină și se reazămă mereu, tot mai mult, de mine, până ce și-a încolăcit celălalt braț de umerii mei și a început să mă strângă, lăcrămând, fără suflare. Peste câteva clipe o avui în brațe, dându-mi-se ea (căci nu făcui nici un gest ca să-i violentez alunecarea, hotărât fiind să-i chinui numai brațul),

15

și când o sărutai de astă dată pe gură, înțelesei că nu mai era o sărutare de viol, căci buzele ei se deschideau ca să mă soarbă, dinții ei încercau să mă străbată, încleștarea nu mai era nici împotrivire, nici abandonare, ci coincidență cu dorul meu, cu sângele meu. Am înțeles atunci că orice s-ar fi întâmplat mai înainte în emoțiile și în gândirea Maitreyiei, oricine le-ar fi răscolit mai înainte de mine, urmele acelea s-au șters, arse de ziua aceasta nouă la care se naștea fecioara. O nemaipomenită beatitudine mă invadea atunci pe toate porțile sufletului și ale trupului. Îmi simțeam ființa plinar și continuu, un val inefabil mă

20

înălța din nimic, fără să mă despartă totuși de mine însumi, fără să mă rătăcească. Niciodată n-am trăit mai total și mai nemijlocit ca în acele clipe, care mi s-au părut fără durată. Încleștarea aceea la sânul Maitreyiei era mai mult decât dragoste.

25

Ea s-a deșteptat, cu palmele întoarse acoperindu-și ochii. S-a depărtat de mine agale, privindu-mă, câteodată tresărind, apoi acoperindu-și iar fața. Trecu pe lângă masa cu cărți și spuse automat, arătându-mi-le:

30

- Iată ce-am lucrat astăzi...

35

Au fost o ghicire nefirească vorbele ei. Căci în acea clipă intră Khokha și-i spuse că d-na Sen o cheamă sus, în odaia ei. Am stins luminile, încercând să mă stăpânesc; pentru că eram buimac și fericit, și aproape că-mi venea să-i spun lui Khokha ce fericire mi se dăruise mie din senin, fără să o merit.

40

În camera mea nu-mi găseam locul. Priveam pe fereastra cu gratii, mă trânteam pe pat, mă ridicam și umblam prin odaie.

Doream s-o mai văd o dată pe Maitreyi, să adorm cu figura ei, cu amintirea buzelor neîntreruptă de apariția lui Khokha. Mi se părea că nu ne-am despărțit așa cum trebuie, în intimitatea noastră descoperită astăzi. Nu ne puteam despărți decât printr-o îmbrățișare, și venirea lui Khokha o împiedecase. Sunt sigur că și Maitreyi simțea același lucru, că o auzeam pășind ușor, deasupra, în odaia ei, ieșind în balcon, întorcându-se. Pe zidul din față îi puteam vedea umbra de câte ori se apropia de fereastră. Dar s-a stins lumina, și o ciudată părere de rău mă împietri lângă gratii. Auzii atunci un fluierat, în care s-ar fi putut ghici o melodie, dar eu ghicisem altceva. Mă apropiai de fereastră și fluierai și eu; nu mi se răspunde nimic. Trebuie să fie în balcon, gândii; și, deschizând cu multă luare-aminte ușa odăii mele și ușa, mai grea, a coridorului, ieșii în verandă. Nu mă încumetai să cobor în stradă, căci lumina felinarului era prea puternică. Fluierai din nou.

- Allan, Allan! mă auzii chemat din balcon.

Îmi spunea întâia oară pe nume. Mă coborâi și o zării rezemată de balustradă, numai cu un șal pe umeri, părul atârându-i negru peste brațe, printre glicine. Era o -lariție legendară, de basm oriental, forma ei aproape nudă printre ciorchinele de flori, într-un balcon luminat palid de un felinar de cartier. Am privit-o fără să-i spun un cuvânt. După moleșala brațelor abandonate peste balustradă și după resemnarea cu care își sprijinea capul pe umăr, înțelesei că nici ea nu mai are putere să spună ceva. Ne priveam numai. Apoi, ea a căutat sub șal, la sân, și mi-a zvârlit ceva alb și cu alunecare leneșă în aer; o coroniță din flori de iasomie. N-am mai văzut-o în clipa următoare. Nici nu i-am putut mulțumi.

M-am întors fericit și împăcat în camera mea, după ce am închis ușile cu aceeași grije. Întâlnii pe coridor pe Khokha.

- Am fost să beau puțină apă proaspătă, îmi spuse el, încurcat, înaintea să-i fi vorbit.

Nu m-am întrebat atunci ce căuta el mereu în preajma noastră și dacă nu cumva ne spionează. Purtam coronița de iasomie cu prea multă mângâiere și bucurie ca să mă gândesc la altceva. Am înțeles mai târziu că acesta era semnul logodnei, că fecioara care dăruiește o asemenea coroniță unui tânăr e considerată pe veci a lui, căci schimbul acesta de flori avea valoarea unui legământ dincolo de împrejurări și de moarte. Dar atunci nu-i cunoșteam înău simbolul și o strângeam în mâini, și o sărutam, pentru că **fusesse** n Maitreyiei, se lipise de sânul ei, și de acolo mi-o zvârlise

ea, neprețuit dar mie. Și șezând eu pe pat, și privind florile de iasomie, mă duse deodată gândul la începuturile începutului, când de-abia o văzusem pe Maitreyi și nu-mi plăcuse; când credeam că nimic nu mă va lega de ea niciodată, și înțelesei că, de fapt, eu o iubisem de atunci, deși nu-mi lămuram aceasta și nu voiam să mi-o lămuresc.

A fost o noapte de legănări între vis și amintire, cu parfumul iasomiei ispitindu-mi gura Maitreyiei, o noapte în care mi s-a părut că aud întâia oară cocorii Bengalului, strigătele lor deasupra câmpiilor inundate de la marginea golfului. Am văzut atunci, pe acea poartă de fericire deschisă spre lume, o viață de legendă, pe un târâm cu șerpi și *tam-tam*, în care eu pășeam alături de Maitreyi, doi amanți ai drumurilor.

*

A doua zi am avut mult de lucru la birou și m-am întors târziu după masă. Maitreyi mă aștepta cu dejunul în sufragerie. Își adusese fișele și le clasifica alfabetic, într-o cutie cu tot atâtea despărțituri și litere. A pălit văzându-mă și mi-a adus îndată să mănânc. S-a așezat apoi aproape de mine, cu șalul trecut peste cap până aproape de frunte, privindu-mă. Cât sufeream eu atunci, neștiind ce să-i spun, temându-mă să nu par vulgar (căci eram obosit și mâneam lacom), oprindu-mă din foamea mea ca să-i arunc o privire prin care să-i mărturisesc că n-am uitat-o, că mi-e tot atât de scumpă ca și în noaptea trecută!

- Te-ai gândit la mine azi? o întrebai eu, amintindu-mi că amanții își pun asemenea întrebări dulci.

Închise ochii, și îi zării două lacrimi, mai degrabă sticlin, căci bobul nu crescuse atât ca să se desprindă de pleoape.

- De ce plângi? o întrebai brusc, încercând să par mai emoționat decât eram. (Și totuși, o iubeam, Doamne, o iubeam nebunește! Atunci de ce nu puteam suferi alături de ea? De ce mi-era foame, iar pe ea o podideau lacrimile?)

Nu-mi răspunde nimic, și după ce mă ridicai de la masă ca să o mângâi pe păr, mă reîntorsei ca să beau apă, să mănânc o banană, în sfârșit, să iau ceva ca s-o pot apoi săruta. (Aveam încă superstiția și pudoarea albului; de a nu vorbi cu gura plină, de a nu săruta cu buzele murdare etc, ca și cum acestea ar fi avut ceva de-a face cu dragostea.)

- Allan, vreau să-ți arăt ceva, îmi spuse ea cu cel mai umil și mai melodos glas al ei. (Vorbea în bengali ca să mă poată tutui, căci o exaspera placiditatea frazelor englezești, întotdeauna la persoana [a] II-a plural.)

5 îmi arătă cutiuța dată de Tagore, cu șuvița de păr alb, parfumată și cărlionțată, înlăuntru.

- Fă ce vrei cu ea; dacă vrei, arde-o. Nu o mai pot ține sus la mine. Nu l-am iubit pe el. A fost rătăcire dragostea mea pentru el, căci trebuia să-mi fie numai *guru*, iar eu am crezut că l-am iubit

10 altfel. Dar acum...

Mă privi aproape somnambulic; privirile ei treceau prin mine, pe deasupra mea, ca să se unească cu cine știe ce făptură din viziunea ei, poate tot eu, Allan, dar un Allan mai plin și mai cald, cerut și sorbit de toată setea dragostei ei.

15 - Acum te iubesc numai pe tine; niciodată n-am iubit mai înainte. Mi s-a părut că iubesc. Acum știi, acum e altfel.

Am vrut s-o îmbrățișez, dar se cobora Mantu pe scară, și m-am mulțumit numai să-i strâng brațul. I-am înapoiat cutia, căci mi s-ar fi părut ridicol să mă răzbum pe biata șuviță de păr alb. Și apoi, ce

20 aveam eu cu trecutul ei, cu amintirile ei? Era un ceas, acela, în care simțeam atât de cert că sunt *cel dintâi* și singurul, încât nu mi-era teamă de nimic. Trecutul ei nu mă tortura, așa cum m-a torturat după aceea, de câte ori mi se părea că Maitreyi se depărtează de mine, că poate mă compară cu *celălalt*, că trăiește

25 într-un timp în care eu nu apărusem încă în viața ei și care mă chinuia îndeajuns cu nepătrunsul lui.

Dar ea înțelese, probabil, altfel gestul meu: ca un refuz, o indiferență față de sacrificiul ei, de nuditatea ei.

- Nu vrei să iei șuvița aceasta? mă întrebă ea încă o dată, nevenindu-i să creadă.

30 - Ce vrei să fac cu ea? Arde-o tu mai bine, îi răspunsei cât se poate mai cald.

- Dar pentru mine nu mai prețuiește nimic acum, se miră ea.

Nu prea înțelegeam, și am luat șuvița, împachetând-o frumos și

35 punându-mi-o în buzunarul vestei. Am plecat apoi să-mi iau baia, și fluieram cu atâta bunăvoie în timp ce-mi zvârleam apa rece pe trup, încât Lilu, care trecea prin curte, îmi ciocăni la peretele de tablă al cabinei și mă întrebă:

- Ai visat urât?

Gluma aceasta, în aparență insipidă, se lega de un foarte serios joc al nostru din luna trecută, prin care eu încercam să-mi ascund melancolia și neliniștea („problema Maitreyi”, cum o numeam în jurnal) spunând că am avut coșmare. Amintirea acelor timpuri de incertitudine și agonie făcea și mai viguroasă bucuria și siguranța mea de acum. Mă întorsei în odaia mea, tremurând de voluptate și victorie.

5 Nici n-am apucat să mă îmbrac bine, și Maitreyi bătu la ușă. Cum intră, trase perdeaua în urma ei (ușa ar fi fost mai riscant s-o închidă) și mi se zvârli în brațe.

io - Nu mai pot fără tine, îmi spuse.
O săntai. Se zbătu și fugi lângă ușă.
- Oare nu e păcat? întrebă.
- De ce să fie păcat? o liniștii. Noi ne iubim.

15 - Dar ne iubim fără știrea mamei și a lui *babă*, se cutremură ea.

- într-o zi o să le spunem.
Se uită la mine ca și cum aș fi rostit o vorbă de nebun.

20 - Nu se poate să spui asta!
- într-o zi va trebui, repet eu. Va trebui să te cer de soție. Am să le spun că ne iubim, și d. Sen nu poate să ne refuze. Știi cât de mult ține la mine, ai văzut cum el însuși m-a adus în casă, m-a îndemnat să mă împrietenesc cu tine.

25 Nu mai continuai, căci Maitreyi dădea semne de o suferință și de o turburare neașteptată. Mă apropiai iarăși, încercai să o iau în brațe, dar se împotrivi.

- Tu nu știi un lucru, îmi spuse. Nu știi că noi te iubim *altfel* (ezită și se corectă), ei te iubesc *altfel*, și eu ar fi trebuit să te iubesc tot așa, nu cum te iubesc acum. Trebuia să te iubesc tot

30 timpul ca la început, ca pe un frate...

- Nu vorbi prostii, o întrerupsei eu, sărutându-i brațul. Nici ei nu se gândeau îa „frate”.

- Ba da, se răzvrăti Maitreyi. Tu nu știi nimic...
începu să plângă.

35 - Doamne, Doamne, de ce s-a întâmplat astfel?
- îți pare rău? o întrebai eu.
Se lipi de mine.

- Știi că nu-mi pare rău, că orice s”-ar întâmpla nu te voi iubi decât pe tine, că sunt a ta. Și într-o zi mă vei lua cu tine în țara voastră, nu e așa? Voi uita India atunci, vreau *eu* s-o uit...

40 Mă mângâia plângând și se lipea de trupul meu cu o prospețime și totuși cu o siguranță pe care n-aș fi bănuț-o la o fată care își sărutase iubitul pe gură de-abia cu o zi mai înainte.

- Dar lor să nu le spui nimic. N-au să primească niciodată să fiu soția ta. Ei te iubesc, pentru că vor să fii al lor, să fii copilul lor.

Mă surprindeau și mă bucurau cele ce ascultam, dar Maitreyi se cutremură.

- Ei mi-au spus mie: „Maitreyi, o să ai de acum un frate, pe Allan. Cată să-l iubești, va fi fratele tău, și *babă* îl va înfia, și la ieșirea la pensie ne vom duce cu toții în țara lui; acolo, cu banii noștri, vom trăi ca un rajah; acolo nu e cald și nu e revoluție, și albi nu sunt răi ca englezii de aici, și ne vor socoti frații lor...” Și eu, acum, ce-am făcut? Cum te iubesc eu acum, tu înțelege cum te iubesc eu acum?

A trebuit s-o prind în brațe, căci se prăbușea. Am așezat-o pe fotoliu, năucit. Am stat mult împreună, fără să ne spunem o vorbă.

X

Au început de atunci altfel de zile. Despre fiecare din ele aș putea scrie un caiet întreg, într-atât erau de bogate și într-atât au rămas de proaspete în amintirea mea. Ne aflam pe la începutul lui august, în vacanță. Rămâneam aproape tot timpul împreună, eu retrăgându-mă în odaia mea numai ca să mă schimb, să scriu în jurnal și să dorm. Restul timpului învățam împreună, căci Maitreyi se pregătea în particular pentru *Bachelor of Arts*, și eu o ajutam. Ceasurile noastre de atunci, ascultând comentariile *Șakuntalei*, unul lângă altul, pe covor, nepricepând un singur cuvânt din textul sanscrit, dar șezând alături de Maitreyi, pentru că îi puteam strânge pe furiș mâinile, o puteam săruta pe păr, o puteam privi și necăji, în timp ce profesorul, un *pandit* miop, îi corecta traducerea sau răspunsurile la chestionarul gramatical.

Cum îmi interpreta ea pe Kalidasa și cum găsea în fiecare vers de dragoste un amănunt din dragostea noastră tăinuită. Ajunsesem să-mi placă numai ceea ce îi plăcea și ei; muzica, poezia, literatura bengaleză. Mă străduiam să descifrez în original poeziile *vaishnav-e*, citeam emoționat traducerea *Șakuntalei*, și nimic din cele ce mă interesau odinioară nu mai îmi reținea acum atenția. Priveam rafturile cu cărțile de fizică fără nici un fior. Uitasem tot, în afară de munca mea (pe care o sfârșeam în silă, așteptând să mă întorc mai curând acasă) și de Maitreyi.

Câteva zile după mărturisirea noastră veni să-mi spună că mi-a ascuns atunci ceva. Eram atât de infatuat de siguranța dragostei Maitreyiei și de voluptatea care mă cuprindea întotdeauna în apropierea ei, încât o luai îndată în brațe și începui s-o sărut.

- Trebuie să mă ascuți, repetă ea. Trebuie să știi tot. Tu ai mai iubit vreodată așa, ca acum?

- Niciodată, răspunsei repede, fără să știu dacă mint sau exagerez numai.

5 (De altfel, ce erau acele dragoste efemere și senzuale din tinerețea mea, alături de patima asta nouă, care mă făcea să uit tot și să mă mulez după sufletul și vrerile Maitreyiei?)

- Nici eu, mărturisi Maitreyi. Dar alte iubiri am mai avut. Să ți le spun?

1° - Cum vrei.

- Am iubit întâi un pom, din aceia pe care noi îi numim „șapte frunze”, se pregăti ea să povestească.

incepui să râd și o mângâiai protector, ridicul.

- Asta nu e dragoste, scumpa mea.

15 - Ba da, e dragoste. Și Chabu iubește acum pomul ei; dar al meu era mare, căci ședeam pe atunci în Alipore, și acolo erau arbori mulți și voinici, și eu m-am îndrăgostit de unul înalt și mândru, dar atât de gingaș, atât de mângâietor... Nu mai mă puteam despărți de el. Stam ziua întreagă îmbrățișați, și-i

20 vorbeam, îl sărutam, plângeam. îi făceam versuri, fără să le scriu, i le spuneam numai lui; cine altul m-ar fi înțeles? Și când mă mângâia el, cu frunzele pe obraz, simțeam o fericire atât de dulce, încât îmi pierdeam răsuflarea. Mă rezepam de trunchiul lui, ca să nu cad. Fugeam noaptea din odaie, goală, și mă urcam în pomul

25 meu; nu puteam dormi singură. Plângeam, sus, între frunze, până ce se apropia ziua, și începeam să tremur. O dată era să mă prindă mama, și am tras o spaimă de am rămas multe zile în pat. De atunci m-am îmbolnăvit eu de inimă. Și nu puteam sta în pat dacă nu mi se aduceau în fiecare zi ramuri proaspete din pomul meu cu

30 „șapte frunze”...

O ascultam cum se ascultă o poveste, dar în același timp simțeam cum se depărtează de mine. Cât de complicat îi era sufletul! înțelegeam încă o dată că simpli, naivi și clari suntem numai noi, civilizații. Că oamenii aceștia, pe care îi iubeam atât

35 de mult, încât aș fi voit să ajung unul din ei, ascund fiecare o istorie și o mitologie peste puțință de străbătut, că ei sunt stufoși și adânci, complicați și neînțeleși. Mă dureau cele ce spunea Maitreyi. Mă dureau cu atât mai mult, cu cât o simțeam în stare să iubească totul cu aceeași pasiune, în timp ce eu voiam să mă

40 iubească veșnic numai pe mine. O ființă care iubește întruna, pe oricine; poate fi chin mai insuportabil pentru un amant?

Mi-o închipuiam goală și adolescentă, încleștându-se de pom cu toată nebunia pasiunii ei. Era o imagine care mă turbura, mă irita, căci mi se părea că voluptățile cunoscute de ea atunci nu i le voi putea dărui niciodată eu, nici nu le voi putea șterge. Era altfel de

5 dragoste unirea aceea cu frunzele și cu ramul. M-au torturat, mai târziu, multe întrebări: cum se dădea ea lui? Cum o înfiorau pe carnea goală frunzele acelea cu șapte degete? Ce cuvinte i-a spus când s-a simțit pentru întâia oară posedată, robită numai lui?...

îmi adusesse, învelită în hârtie argintie, o crenguță cu frunze,

io presată, parfumată, uscată. Am avut o nestăvilă pornire de furie văzându-le și le-am luat, am încercat să le privesc disprețuitor, dar nu m-am putut stăpâni și le-am fărâmat în palme, mușcându-mi buzele.

- Și el tot așa a vrut să facă, îmi mărturisi Maitreyi. Dar pe el

15 nu l-am lăsat...

îngălbenii. Vasăzică, și el tot așa de mult a iubit-o, și tot atât de crâncen a suferit ghicindu-se anticipat în dragoste, printr-un pom. Unde îmi era siguranța întâietății mele, liniștea mea? Maitreyi începu să-mi sărute mâinile și să-mi spună că acum i-a uitat și pe

20 guru, și pe arbore, că nu mă iubește decât pe mine, că celelalte dragoste n-au fost așa. Rămăsei mut, cu o sfâșietoare durere în suflet; se năruise ceva, simțeam o sfârșeală și o furie împotriva mea, necunoscute până atunci. „Asta e gelozie?” mă întrebam.

- Dacă nu te-aș iubi numai pe tine, n-aș avea curajul să-ți spun toate acestea, plângea Maitreyi. Trebuie să-mi spui și tu toate fetele pe care le-ai iubit înainte de mine...

25 - N-am iubit niciodată, răspunsei eu, întunecat.

- Cum ai putut trăi fără dragoste? se minună ea. Și ești mult mai mare decât mine, te-ai fi putut dărui în voie atâtor iubiri...

30 Ezitai o clipă, pe gânduri, Maitreyi mă ghici.

- Nu, nu dragostele tale, fetele pe care le-ai ținut în brațe. Să nu-mi spui de ele. Murdărie, nu dragoste, au fost acelea...

începu să plângă în hohote. Pe coridor trecu șoferul, care se opri o clipă, mirat de plâns, apoi plecă mai departe, cu pași lini. (Și el

35 era unul care ne spiona, am observat mai târziu aceasta.) Maitreyi încercă să se stăpânească adunându-și șalul la gură.

- De ce mă chinui? se revoltă ea, deodată. De ce crezi că n-am fost pură în dragostea mea și în trupul meu?

Rămăsei încremenit. „Eu o chinui? mă întrebam. îmi spune

40 lucruri care mă ard, și tot ea se răzvrătește. Eu, care n-am spus

nimic, care o iubesc ca un nebun, neputând să mă împotrivesc nici patimii mele, nici dorințelor ei. Eu, care vreau nebunește ca întreg trecutul să se șteargă, iar Maitreyi mi-l aduce neconținut în față, îl viețuiește continuu." (Judecam și sufeream ca un civilizat, ca unul care preferă întotdeauna să uite și să acopere cu cenușă, să ignore sau să tolereze, numai liniștea și confortul lui să nu fie stingherite. Maitreyi nu cunoștea nici una din aceste superstiții albe și mi se oferea continuu, întreagă, cu tot ce trecuse și fecundase sufletul ei până atunci. Căci trupul, am știut aceasta, și-l păstrase neatins; cel puțin, neatins de nici o mână virilă.)

Mi-a mai spus, tot în după-amiaza aceea, de o altă dragoste a ei. Avea pe atunci doisprezece sau treisprezece ani și se duse cu d-na Sen la marele templu de la Puri, la Jaganath. Pe când ocoleau, laolaltă cu mulțimea, coridoarele întunecate din jurul sanctuarului, cineva se apropie pe nesimțite de Maitreyi și îi puse o ghirlandă de flori peste cap. La cea dintâi haltă în lumină, d-na Sen observă ghirlanda și, aflând că i-a fost pusă pe întunec, i-o scoase și o păstră pe brațul ei. Dar cum intră în întunec, Maitreyi simți iarăși o ghirlandă în jurul gâtului. Și pe ea i-o scoase d-na Sen, la lumină. De data asta o luă la braț, dar se petrecu același lucru de cum pășiră în întunec. Când ajunseră la sanctuar, d-na Sen avea pe braț șase ghirlande. Se uită în dreapta și în stânga foarte măhnită, pentru că o ghirlandă atârnată de gâtul unei fecioare înseamnă logodnă. Și atunci apărură un tânăr de o rară frumusețe, cu lungi plete negre pe umăr, cu ochi pătrunzători și gură roșie (suferii cumplit ascultând pe Maitreyi descriindu-mi-l), care căzu la picioarele d-nei, îi atinse tălpile cu mâna și îi spuse: „Mamă”. Atât. A dispărut apoi.

L-a iubit pe tânărul acesta ani de-a rândul, chiar după ce începuse să se îndrăgostească de Tagore. (Amănuntul l-am reținut; dacă se întâmplă să iubească pe Tagore, deși e îndrăgostită acum de mine? Sau dacă, după mine, în timpul cât o iubesc eu, va mai veni altul?) Pe urmă i-a mărturisit lui Tagore episodul din templu, și „poetul” i-a spus că tânărul acela era un mesager al dragostei, că cele șase ghirlande erau nu știu ce lucru simbolic, și altele. Ascultând-o, mă înfioram de câtă junglă se află încă în sufletul și mintea Maitreyiei. Câte întunecimi, ce floră tropicală de simboluri și semne, ce atmosferă caldă de eventualități și senzualitate. Unde eram eu, în toate acestea? Și eram iubit de o fecioară de 16 ani, pe care nu o sărutase încă nimeni pe gură în afară de mine...

- Acum sunt numai a ta, numai a ta, izbucni Maitreyi, înlănțuindu-mă. Numai tu m-ai învățat ce este dragostea, numai tu m-ai înfiorat; ți-e m-am dat. Când ai rupt frunzele, eram fericită. Ce mult îmi place să te văd mândru ca un vânt, să mă calci în picioare, să nu-ți pese de mine. Te iubesc așa. De ce te temi?...

Într-adevăr, nu aveam nici un motiv să mă tem. Maitreyi mă căuta mereu în odaia mea, în acel ceas al după-amiezii când toți dormeau sus, sub ventilatoare. Aproape mi se dădea acolo, pe jețul imens, făcut din pai de bambus. Sărutările alunecau acum pe trup, coborând de-a lungul gâtului, pe umerii goi sub șal, pe brațe, pe piept. Când i-am mângâiat întâia dată sânii, cu o mână sinceră și înfometată, s-a adunat întreagă într-un singur fior înghețat. S-a destins apoi și și-a deschiat pieptarul, cu tot ce mai rămăsese spaimă și voluptate în priviri. Mi i-a dat înnebunită, înfricoșată, așteptând parcă un trăsnet care să ne năruie pe amândoi. Niciodată n-am văzut sânii mai frumoși, la nici o statuie din lume, căci paloarea aceea întunecată a trapului Maitreyiei se îmbujorase acum sub cea dintâi dezvelire, și frumusețea perfectă, de sculptură, a bustului se iluminase așteptându-mă. Trapul tot era o așteptare, fața încremenise, ochii mă priveau ca pe o minune. Nu mai era senzualitate fiorul acela care o străbătea și o ucidea alături de mine. Eu mă trezeam lucid și ațâțat, experimentând în etape dragostea, în timp ce ea se dăruise toată miracolului unei atingeri bărbătești de trupul ei, fiind încă fecioară. Am înțeles mai târziu că voluptatea aceasta adâncită în carne, când era încă numai îndrăgostită, o crucifica. A avut atunci curajul să mă întrebe, cu un braț încheștat pe speteaza jețului și cu mâna cealaltă mângâindu-mi părul:

- Nu e păcat?

I-am răspuns ca de obicei, cu o consolare stupidă, câteva fraze fără nici un conținut și am continuat să mă pierd în descoperirea treptată a trupului ei. Când o priveam, la răstimpuri, uimit eu însumi de abandonarea atât de complectă, o zăream cum stă cu capul pe jeț, ochii închiși, tremurând, lacrimile alunecându-i pe obraji, lipindu-i șuvițe de păr la colțul buzelor și pe bărbie.

- Când vom fi uniți, o consolam eu, ne vom iubi fără hotare. Te voi avea toată, atunci.

- Dar acum, nu e păcat? revenea ea, strângându-și ochii, mușcându-și buzele.

- Acum te sărut numai și-ți mângâi numai o parte din trup. Atunci va fi altfel, vei fi a mea, a mea...

- Nu sunt și acum? spunea ea, cu un glas stins. Nu e *păcat*?

Mi-au trebuit câteva zile până am înțeles ce vroia ea să-mi spună. Era păcat, pentru că ea simțea voluptatea complect și se temea ca roua dragostei astfel risipită să nu strice orânduiala lumii. O dată ce-mi dăduse buzele și mă îmbrățișase, cu trupul ei tot lipit de al meu, noi eram uniți. Și dragostea trebuia să se săvârșească până la capăt, altminteri voluptatea ajungea viciu, iar bucuria unirii noastre, o tristețe a cărnii. Păcatul nu erau încercările de a-i cunoaște tot mai mult trupul, ci limitarea îmbrățișărilor mele, care o făceau să cunoască cele mai definitive spasme fără ca rodul acestor bucurii să se adune, să crească. Risipirea rodului era păcat, în simțirea și judecata ei indiană. După datina lor, trebuia să fim uniți în pat, și din mângâierile noastre să răsară roade vii, pruncii... Căci, altminteri, dragostea se pierde, bucuria ajunge stearpă, iar unirea noastră, viciu...

M-am cutremurat înțelegând că nu senzualitatea și dragostea ei pentru mine o sileau să-mi ceară aceasta, ci o superstiție, o teamă de *karma*, de zei, de strămoși. În noaptea aceea mă gândeam unde se găsește adevărata sinceritate a simțurilor, adevărata inocență a cărnii, la ei sau la noi. civilizații? Oare Maitreyi n-a activat ca o hipnotizată, ca un automat, de când m-a sărutat întâia oară? Și spontaneitatea, vastitatea dragostei ei față de mine nu sunt oare simple consecințe ale celei dintâi căderi, acte determinate de conștiința ei barbară, superstițioasă?

Ajunsesem să evit pe cât puteam îmbrățișările prelungi în singurătate, pentru că adoram aproape pe d-na Sen și respectam pe d-l Sen, și așteptam să găsesc un prilej de a le cere pe Maitreyi pentru mine înainte de a o avea. Am fost un om moral, de aici mi se trag toate tragediile. Am iubit întotdeauna pe mai multe planuri, n-am știut să sacrific totul pentru un singur sâmbure de adevăr sau de viață, de aceea m-am lovit de toate pragurile și m-au dus valurile cum au vrut.

De altfel, iubeam atât de mult pe Maitreyi, încât preferam o comuniune mai caldă, mai completă, așa cum o aveam în plimbările cu mașina prin împrejurimile Calcuttei, zeci de kilometri făcuți până aproape de miezul nopții, dincolo de Barackpur, de Hoogly, de Chandernagore. Cu ea (spun cu ea - deși eram întotdeauna întovărășiți de d-na sau de d-l Sen, de Lilu

și Mantu, de Chabu sau de Khokha - pentru că nu ne vedeam și nu ne simțeam decât pe noi, pe noi doi), cu ea am vizitat atâtea sate din jurul Calcuttei, am dorit atâtea case ascunse între cocotieri. unde ghiceam din ochi că ne-ar fi plăcut să ne ascundem, am lăsat
5 atâtea amintiri pe șoselele acelea întunecate de umbra arborilor care le încolonau. Atâtea lacuri artificiale pe marginea cărora ne-am așezat amândoi, strângându-ne pe furiș mâinile, în timp ce ceilalți aduceau din mașină coșulețe cu *sandwich-mi* și fructe. Atâtea halte în noapte, pe șoseaua Chandernagorului, încremeniți
10 cu toții de tăcere, de arbori, de licuricii care zburau în jurul nostru ca într-o Urwald. Cu deosebire îmi amintesc o noapte, când ni s-a oprit mașina chiar pe șoseaua aceea feerică a Chandernagorului. și șoferul a pornit cu Mantu să caute niște scule într-un sat din apropiere. Inginerul, obosit, a rămas să dormiteze în mașină, iar
15 noi trei, Maitreyi, Chabu și cu mine, am plecat să recunoaștem pătura. Vară fără lună, cu atâtea stele câte are Bengalul și licurici așezându-ni-se pe umeri, pe față, pe gât, pe într-un basm cu bijuterii. Nu ne spuneam nimic și, pe nesimțite, ne-am înflăntuit, temători de Chabu, încurajați de tăcerea și întunecul acela
20 fermecat. Nu știu ce suflet necunoscut din mine izbucni atunci chemat de toată această Indie nebănuită. Pătura părea că n-are nici început, nici margini. Arbori de eucalips, fără vârstă, prin care cerul se ghicea anevoie, într-atât erau de mincinoși licuricii și de depărtate stelele. Ne-am oprit în fața unui eleșteu artificial.
25 unul din acele bazine în care agricultorii cresc pește. Am amuțit acolo toți trei. Cine știe ce minuni se urzeau atunci printre lotușii cu frunzele strânse, în apa aceea fără tresărire, în care se oglindeau zborurile boabelor de aur? Mă scuturam mereu, pentru că preajma noastră se prefăcuse în basm, și omul tânăr din mine,
30 omul ceasului acela de amăgiri, se lăsa adormit de sfințenia și irealul prezenței noastre în fața acestui eleșteu încremenit. Am stat așa mult timp și n-am cutezat atunci s-o sărut pe Maitreyi. Nu mai doream nimic, nu mai simțeam nevoia vreunui gest. Era o seninătate nefirească în sufletul meu, deși taina și miracolul din
35 jur mă exaltase, mă narcotizase, mă răzvrătise. Nu știu cum s-a petrecut aceasta...

Altă dată, am găsit o casă părăsită, la marginea unui câmp de orez, în care eu mă avântasem și mă întorsesem ud până aproape de genunchi. Am stat pe zidul ruinat al casei, pe pietrele acelea amenințate de vegetație, uscându-mă. Nu răsăriseră încă stelele, și
40

seara era caldă, cu adieri de eucalips. Alături, încercând să stea tot atât de confortabil, deși venise într-o *sari* cu fir, Maitreyi căuta cu privirea începutul pădurii, dincolo de câmp. Nu știu ce tainică împărtășire a dorinței noastre de fugă, de izolare împreună, a trecut atunci peste tot. Pădurea ne îmbia cu desimea ei de arbori și umbre, cu păsările ei fericite. Ne-am privit, și o emoție dincolo de fire ne-a invadat, ca și atunci în bibliotecă. Am ajutat-o să sară de pe zid și i-am sărutat în fugă părul, dar sărutul a fost sufletu-mi întreg, căci Maitreyi s-a abandonat cu ochii închiși, fără să se mai gândească la Lilu și la d-na Sen, care ne-ar fi putut vedea din mașină. Ne întorceam întotdeauna lângă ei cu inimile înspăimântate: dacă ne-au văzut?

Plimbările acelea mi-au rămas acum mai proaspete și ucigător de dulci în amintire. Căci dacă amintirea cărnii se trece ușor, dacă unirea, cât de perfectă, a trupurilor e asemenea setei și foamei, și se uită, nimic din opacitatea aceasta nu era în comunicarea noastră din afară de oraș, când ochii își spuneau singuri tot și o simplă îmbrățișare înlocuia o noapte de dragoste. Numai acolo mai puteam regăsi fiorul acelor priviri fixe, hipnotice, nesățioase, descoperite în cea dintâi zi a noastră, în bibliotecă. Când ne opream la bariere, în plină lumină, ochii noștri se căutau, se găseau și se înlățuiau exasperați, dânduindu-și atât de nebunește privirile, încât mă întreb și acum cum de nu au ghicit ceilalți patima noastră. Să fi crezut, oare, că e dragostea pe care o voiseră ei?

O dată am văzut Chandernagorul noaptea. Bulevardul iluminat pe amândouă părțile nu mi-a putut șterge impresia de obosită melancolie pe care mi-o lăsaseră ruinele palatului, atât de glorios cândva în această veche și uitată de Dumnezeu colonie franceză. La întoarcere m-am gândit serios cât de puternică și de nepieritoare este această Indie, care rabdă și înghite totul fără să-i pese de năvălitori și de stăpâni. Alergam într-o mașină a secolului al XX-lea și alături de mine aveam un suflet nepătruns și neînțeles, tot atât de himeric și de sfânt ca și al celeilalte Maitreyi, sihastra din *Upanișade*. I-am atins brațul ca să mă deștept. Fata *aceasta* mă iubește pe mine?

La Belur-Math, în *ashram-ul* lui Swami Vivekananda, veneam de cele mai multe ori, mai ales sărbătorile, pentru că Gangele curge acolo chiar pe treptele *math-w\w* și priveliștea e minunată. aerul, îmbălsămat. Acolo ne plimbam noi nestingheriți, fără multe

cuvinte și fără gesturi de dragoste. Acolo mi s-a părut că aflu o liniște pe care sufletul meu n-o cunoscuse nicăieri mai înainte. Erau dragostea pentru Maitreyi sau convingerile mele bine justificate, acelea care m-au făcut pentru întâia oară să mă gândesc la convertire? Voiam să trec la hinduism, și atunci n-ar mai fi existat nici o piedică în drumul unirii noastre. Și mă întrebam așa. dacă e adevărat că toate religiile sunt bune, că același Dumnezeu se manifestă în fiecare din ele, atunci de ce n-aș putea îmbrățișa credința Maitreyiei? Nu-mi lepăd legea din spaimă sau de pofta câștigului, ci pentru că dragostea mă pune la această încercare. Dacă o dogmă moartă poate stăvili o dragoste vie, ce fel de dragoste e aceea? Dacă sunt convins că adevărul e pretutindeni, în toate credințele, de ce nu schimb în fapte convingerea aceasta? E foarte ușor să spun, ca orice misionar modernist, că toate religiile sunt bune. M-am săturat de vorbe. Vreau să-mi dovedesc mie însumi că hinduismul e tot atât de bun ca și creștinismul, dacă cred, într-adevăr, într-un singur dumnezeu; după cum amândouă legile ar fi inutile, dacă n-aș crede.

Când i-am spus Maitreyiei acest lucru, acolo, la Belur-Math, a rămas o clipă uluită de hotărârea mea și mi-a mărturisit că, dacă trec la hinduism, nimeni nu ne-ar mai putea despărți. Mi-a citat câteva cazuri de asemenea convertiri. (Pe un francez, profesor la Shantiniketan, căsătorit cu o bengali, îl cunoscusem chiar eu și rămăsesem impresionat de seninătatea și fericirea lui, sădit într-un pământ strein, având fii și fiice pe care îi creștea ca adevărați copii indieni.) Și în aceeași seară, la întoarcerea în Bhowanipore, Maitreyi mărturisi d-nei Sen hotărârea mea. A fost atât de fericită, încât se coborî la mine să-mi spună că „mama” e copleșită de bucurie, că toate femeile de sus nu vorbesc decât de asta și că acum, așteptând ceasul prielnic, aș putea-o cere fără teamă. Ne-am îmbrățișat atunci cu o siguranță și o împăcare de sine care mi-au dat mai târziu de gândit. „Oare toleranța aceasta, patronarea aceasta generală, nu va fi hotarul dragostei noastre?” mă întrebam.

D-I Sen, când a auzit de convertire, s-a supărat și mi-a spus că nu trebuie să mă entuziasmez atât de repede pentru o religie în care nu mă atrage, deocamdată, decât ineditul și ceremonialul; că religia mea e mult mai bună decât a lui, și dacă el nu și-o poate lăsa pe a sa, pentru că și-ar pierde locul în societate, eu nu am nici un motiv să încerc această experiență. De altfel, el nu va

5 accepta decât după ce va primi consimțământul celor din țară. Nu
trebuie niciodată să uit că o religie se păstrează nu din
convingere, ci din dragoste și respect pentru cei aproape nouă și
care cred încă în ea. (, JJar dragostea mea *nouă* și *vie*? "îmi spuneam
ascultându-l, pentru că avea și el dreptate, dar aveam și eu.)
Această opoziție netă și vigoasă a d-lui Sen ne-a deprimat, pe
mine și pe Maitreyi. Ne-am hotărât ca eu să plec o lună la Puri,
prin octombrie, și să mă întorc convertit gata. Atunci, nici o
discuție nu va mai fi posibilă.

10 De altfel, s-a întâmplat ca d-l Sen, care suferea de câteva luni de
presiune arterială tot mai gravă, să aibă două-trei atacuri repetate
de „*jnouches-volantes*”, și aceasta a alarmat toată casa. Plimbările
noastre cu mașina s-au rărit, mai toată vremea trebuind să stau în
odaia d-lui Sen, cetindu-i fie romane, fie cărți de psihologie și
15 medicină. (Căci inginerul, de când s-a văzut silit la imobilitate, a
început să se gândească la suflet și la boală, și dorea să se
documenteze.) Făceam cu schimbul, Mantu, eu și Maitreyi. D-l
Sen nu suferea, dar era nevoit să petreacă o bună parte din zi
întins pe pat, cu ochelari negri la ochi. Boala aceasta, care dura
20 de câteva luni, aproape că nu o observasem, într-atât eram de
preocupat și fascinat de jocul dragostii noastre.

Am înțeles atunci câte lucruri se petrecuseră în jurul meu fără
ca eu să le bag în seamă. Revoluția civilă amenința iarăși, cu cei
50 000 de naționaliști în temnițe. A trebui să asist la câteva scene
25 brutale, câteva șarje de poliție căiăreață, o devastare a cartierului
sikh din Bhowanipore, copii bătuți și femei rânite, ca să mă revolt
și eu de-a binelea. Dar atunci n-am mai judecat și osândeam pe
britoni fără rezervă, mă înfuria orice nouă brutalitate pe care o
aflam din ziare, priveam scârbit orice alb întâlnit în tramvaie și am
30 renunțat la tutunul englezesc, la pasta de dinți englezească, la orice
lucru adus din Anglia. Nu mai cumpăram decât obiecte *swadeshi*
sau, dacă nu găseam de acestea, marfă japoneză. De altfel, viața
mea în Bhowanipore mă silise să renunț de mult la majoritatea
cumpărăturilor europene.

35 Câteva zile după devastarea cartierului sikh, mă vizitează
Harold. Ghicisem; venise pentru un împrumut, de data asta mare,
o sută de rupii. Aveam banii la „Chattered Bank” și i-am dat
cecul, încântat că-l pot servi (bietul băiat nu-și plătitise chiria de
trei luni și nu mai avea ce să mai mănânce până la leafă), dar în
40 același timp înfuriat că ajut un dușman al Indiei. Ajunsesem

s aproape șovinist și, după ce Maitreyi ne-a servit ceaiul și a
întârziat puțin de vorbă în camera mea, am încercat să aduc
discuția despre Gandhi și despre revoluția civilă. Harold, ca orice
eurasian, nu putea nici să audă de asemenea lucruri și era fericit
de teroarea dezlănțuită de poliție și armată; dar în ziua aceea
venise să-mi ceară 100 de rupii și nu putea să mă contrazică.
Am avut atunci intuiția lașității lui și m-am recunoscut atât de bine
în jena lui de a discuta o credință, încât m-am întristat. Dar mai
era ceva; Harold venise și pentru a mă spiona, să vadă cum
io locuiesc aici, dacă duc, într-adevăr, o viață de „brută neagră”,
cum credea el, sau am oarecare confort. Venise, mai ales, pentru
Maitreyi; și când a văzut-o servind ceaiul, roșind, privindu-mă pe
furiș, zâmbind, familiară cu odaia și cu prezența mea, a înțeles și
mi-a spus-o.

15 - Dragul meu Allan, ești pierdut fără putință de scăpare de-
acum...

- Ar fi cea mai mare fericire a mea dacă aș izbuti să fiu primit
în lumea aceasta, fi răspunsei întărâtat, privindu-l drept în ochi. O
lume vie, cu oameni vii, care suferă și nu se plâng, care au încă o
20 etică, iar fetele lor sunt sfinte, nu târfe ca ale noastre. Să mă
căsătoresc cu o albă? îl întrebai eu, încercând să fiu sarcastic, cu
o fată care n-a cunoscut niciodată virginitatea și nu va cunoaște
niciodată desăvârșita abandonare? E o lume moartă lumea noastră,
continentele noastre albe. Nu mai găsesc nimic acolo. Dacă aș fi
25 primit, cum mă rog lui D-zeu să fiu, într-o familie indiană, aș
găsi puteri să-mi refac viața aceasta clădită pe nimicuri, pe
interese stupide și pe abstracțiuni. Aș vrea s-o iau de la capăt, să
cred în ceva, să fiu fericit. Nu pot fi fericit decât într-o dragoste
perfectă și nu găsesc asemenea dragoste decât aici, în casa, în
30 cartierul ăsta...

Vorbisem aprins, sincer, revelându-mi mie însumi anumite
gânduri, pe care nu le întregisem până atunci. Harold mă privea
surprins, amuzat, stânjenit. Nu avea ce să-mi răspundă, pentru că
nu pricepuse mai nimic din acea „moarte a continentului alb”,
35 care mă obseda pe mine de atâția ani, și apoi, nici nu avea chef de
vorbă, nerăbdător fiind să plece și să soarbă un pahar de whisky,
din care nu mai gustase cam de mult. Mă întrebă într-o doară:

- Dar religia ta?

40 - Pentru mine, creștinismul nu s-a născut încă. N-au fost decât
biserici creștine, dogme și rituale. Creștinismul se naște aici, în
India, pe pământul cel mai împăcat cu D-zeu, unde oamenii sunt

însetați de iubire, de libertate și de înțelegere. Nu concep un creștinism fără libertate și fără primatul spiritualității...

Harold, care mă auzise pe mine vorbind numai de construcții și de fizică sau comentând ultimele întâmplări frivole, rămase și mai surprins ascultându-mi apologia noului creștinism indian. De fapt, în acele clipe ezitam chiar eu, căci îmi dădeam perfect seama că tot zelul meu se datora dragostei pentru Maitreyi și consecințelor ei religioase și politice. „Nu cumva tot ce facem e determinat de asemenea robiri sentimentale?” mă întrebam eu mai târziu, în acele luni în care încercam din nou să aflu adevărul. Adevărul.

- Eu nu te prea înțeleg. îmi spuse Harold. Să dea D-zeu să fie bine și să te apere de farmece, adaogă el, ridicându-se să plece.

Eram oarecum încălzit de discuție și mă plimbam prin odaie, întrebându-mă dacă am spus tot ce gândesc, când Maitreyi intră și mă îmbrățișa.

- Bine c-a plecat. îmi spuse. Mi-era dor de tine...

Strângându-o în brațe, am simțit pentru întâia dată teama că dragostea Maitreyiei ar putea cândva să mă obosească. Aș fi vrut să rămân și eu singur, măcar un ceas după plecarea lui Harold, căci prezența lui mă agitase și voiam să meditez, să fac un efort de înțelegere, să-mi precizez anumite hotărâri. Iar Maitreyi de-abia aștepta ca să plece musafirul, pentru ca să-mi cadă în brațe. Simțeam că mi se răpește ceva al meu, mi se calcă un petec de loc rezervat numai mie. Mă dămisem cu desăvârșire Maitreyiei și nu rămâneam o clipă singur; chiar în preajma somnului, imaginea ei mă urmărea. Când aveam nevoie de singurătate, de ce nu mi-o ghicea? De ce nici dragostea cea mai mare nu poate ghici dorința celuiilalt?...

O păstram încă în brațe, odihnindu-mi buzele pe creștetul ei parfumat cu ulei de *coco*. Atunci intră Khokha, ne văzu o clipă și se retrase strigând:

- Pardon...

întorcându-mă din oraș, găsii pe masa mea un bilet: „Vino în bibliotecă!” întâlnii pe Maitreyi, care îmi spuse înspăimântată:

- Khokha știe!

? încercai să par neturburat și s-o conving că aceasta nu înseamnă nimic. Maitreyi mă privea fix, strângându-mi mâinile, căutând parcă în certitudinea mea un sprijin.

- Trebuie să ne logodim înainte de a-i spune lui *baba*. El este acum bolnav, e greu să-i spunem, îl va turbura mai mult.

10 - Dar nu suntem noi logodiți de atâta vreme? mă mirai eu. Nu mi-ai dat ghirlanda și nu te-am strâns în brațe?

- Acum ne-a văzut Khokha, îmi explică Maitreyi, uitându-se în toate părțile cu teamă. Trebuie să întărim unirea noastră, să nu fim blestemați, să nu supărăm ritmul.

15 încercai aceeași deziluzie și desfătare pe care o aveam de câte ori descifram în dragostea și sufletul Maitreyiei jungla superstițiilor. Ritmul, *karma*. strămoșii... Câte puteri trebuiau întrebate și invitate pentru asigurarea fericirii noastre?...

20 - Ți-am ales piatra pentru inel, îmi spuse Maitreyi, dezlegând din colțul *sa>i-ei* o nestemată verde-neagră în forma unui cap de șopârlă, străbătută în creștet de o geană sângerie.

25 începu să-mi explice inelul. Va fi lucrat după ceremonialul căsătoriei indiene - din fier și aur -, ca doi șerpi încolăciți, unul întunecat și altul galben, cel dintâi reprezentând virilitatea, celălalt feminitatea. Piatra o alesese ea dintr-o grămadă întreagă, adunată din strămoși și păstrată în sipetul d-nei Sen. N-avea nici un preț, și nimeni nu putea spune că a furat-o luând-o fără știrea mamei. De altfel, mai erau multe altele la fel, acolo, în sipetul cu

bijuterii. (De ce încerca ea să se scuze și să se apere atâta? Am aflat mai târziu; se temea să n-o judec „creștinește”, printr-un criteriu moral sau civil.) Nu toate logodnele sunt sfințite așa. De obicei, mă lămurii Maitreyi. numai soția primește o brățară în care
5 s-au împletit, pe dinăuntru, cele două fire de aur și de fier: soțul poartă numai un inel. Dar pentru că ea nu putea purta brățara de logodnică, trebuia să adunăm ambele simboluri într-un singur inel...

Mi-a vorbit mult în seara aceea, și eu o ascultam vrăjit: deși
Ki rămășița de luciditate pe care o mai aveam se răzvrătea împotriva acestui ceremonial incert și mistificat. Mi se părea că e un viol săvârșit asupra dragostei noastre orice tendință de legiferare și exteriorizare simbolică. Ceea ce iubeam eu mai însetat în dragostea noastră era tocmai spontaneitatea și autonomia ei.

Totuși, când bijutierul mi-a adus meiul, l-am luat în mâini și
15 l-am învățat în toate felurile cu o copilărească bucurie. Era durat cu atâta măiestrie, încât putea trece drept un inel oarecare, mai original ca altele, e drept, dar camuflându-și perfect simbolul. Toți cei din casă l-au privit astfel și. dacă Lilu și Mantu au făcut
20 reflecții asupra unei eventuale sau anticipate căsătorii cu o indiană, toate acestea s-au desfășurat într-o atmosferă de glumă. De altfel, inginerul era încă bolnav, concediul i se prelungise, și toți din casă nu se preocupau decât de îngrijirea lui.

A doua zi, Maitreyi s-a prefăcut mai obosită decât era și a cerut
25 să se plimbe cu mașina la Lacuri, către seară, când știa că aproape toată lumea era ocupată. Singură Chabu a voit să ne întovărășească, dar cum ea nu prea se afla tocmai bine de câteva zile (tăcea întruna, fără să spună ce are, privea fix în gol, cânta fără nici o noimă), d-na Sen n-a lăsat-o și ne-a dat drept tovarășă pe
30 sora lui Khokha, o văduvă tânără și timidă, care muncea ca o roabă și nu avea altă dată prilejul să se plimbe cu mașina. La plecare, eu m-am suit lângă șofer, iar ele două la spate, dar îndată ce am ajuns la Lacuri, văduva a rămas în mașină (pe care o trăsesem alături de alee, lângă un eucalipt uriaș), șoferul a plecat
35 să-și cumpere limonada și noi doi am pornit pe marginea apei.

Lacurile erau tot ce iubeam eu mai mult în Calcutta; tocmai pentru că erau singurul lucru artificial în acest oraș ridicat din junglă. Aveau o liniște de *aquarium* și. în timpul nopții, păreau
40 înghețate sub boarea brățării de globuri electrice. Parcul mi se părea nesfârșit, deși știam bine că e îngrădit, pe de o parte, de linia

ferată, iar de cealaltă, de șosea și de mahalale. îmi plăcea să rătăcesc pe alei și să cobor pe marginea apei. unde arbori mai tineri, răsădiți după terminarea lucrărilor, creșteau în voie, cu o perfectă individualitate, ghicind parcă jungla care fusese
5 odinioară pe acolo și străduindu-se să recâștige acea libertate pierdută. Lângă un asemenea buchet de pomi ne-am oprit noi atunci. Ne ascundeau fără grijă, din toate părțile. Maitreyi mi-a scos inelul din deget și l-a închis în pumnii ei mici.

- Acum ne logodim. Allan, îmi spuse ca, privind înainte spre
io apă.

Începutul acesta solemn mă irită puțin. Nu puteam scăpa de luciditate. (Și o iubeam. Dumnezeu, cât o iubeam!) Mi se părea că va fi o scenă din romane, din baladele aceluiași Ev Mediu indian, cu dragoste legendare și demente. Purtam cu mine spaima și
15 superstițiile unei întregi literaturi, pe care. dacă nu o cetisem, o văzusem evoluând lângă mine. în adolescență și în cei dintâi ani ai tinereții. Mă stingherea, ca pe orice civilizat (eu, care credeam că mă pot dispensa de civilizație, o pot dezrădăcina din mine), fiecui gest solemn, fiecui cuvânt responsabil, fiecare făgăduință.

Maitreyi continuă totuși cu o simplitate care începu să mă
20 cucerească. Vorbea apei, vorbea cerului cu stele, pădurii, pământului. își sprijini bine în iarbă pumnii punând inelul și făgădui:

- Mă leg pe tine, Pământule, că eu voi fi a lui Allan, și a
25 nimeni altuia. Voi crește din el ca iarba din tine. Și cum aștepti tu ploaia, așa îi voi aștepta eu venirea, și cum îți sunt ție razele, așa va fi trupul lui mie. Mă leg în fața ta că unirea noastră va rodi, căci mi-e drag cu voia mea, și tot răul. dacă va fi, să nu cadă asupra lui, ci asupra-mi, căci eu l-am ales. Tu mă auzi, Mamă-Pământ, tu nu
30 mă minți, maica mea. Dacă mă simți aproape, cum te simt eu acum, și cu mâna, și cu inelul. Întărește-mă să-l iubesc totdeauna, bucurie necunoscută lui să-i aduc, viață de rod și de joc să-i dau. Să fie viața noastră ca bucuria ierburilor ce cresc din tine. Să fie îmbrățișarea noastră ca cea dintâi zi a *monsoon-whxi*. Ploaie să fie
35 sărutul nostru. Și cum tu niciodată nu obosești, maica mea, tot astfel să nu obosească inima mea în dragostea pentru Allan, pe care cerul l-a născut departe, și tu, maică, mi l-ai adus aproape.

O ascultam tot mai fascinat, până ce nu i-am mai putut înțelege
40 cuvintele. Vorbea o bengaleză de prunc, simplificată, aproape cifrată. Auzeam sunetele, ghiceam pe ici, pe colo câte un cuvânt,

dar îmi scăpa tâlcul acestei incantații. Când a tăcut, parcă mi-
era teamă s-o ating, într-atât mi se părea de fermecată, de
inaccesibilă. A vorbit tot ea întâi. (Rămăsesem cu o mână pe
genunchi și cu cealaltă apăsată palmă pe pământ, parcă mă
5 legasem și eu, printr-o magie a gestului.)

- Acum nu ne mai desparte nimeni, Allan. Acum sunt a ta,
cu desăvârșire a ta...

0 mângâiai, căutând cuvinte pe care nu i le mai spuseseam până
atunci, dar nu găsii nimic inedit, nimic care să corespundă cât de
10 cât febrei mele interioare și transfigurării ei. (De mult încetase de
a mai fi Maitreyi din mașină; avea o fixitate ciudată a feței, care
m-a urmărit multă vreme după aceea.)

- într-o zi ai să mă faci soția ta și ai să-mi arăți lumea, nu e
așa?

15 îmi spuse aceasta pe englezește și i se păru că s-a exprimat
vulgar.

- Vorbesc acum foarte prost englezește, nu e așa, Allan? Cine
știe ce lucruri ai gândit despre mine, auzindu-mă... Dar aș vrea să
văd lumea cu tine, s-o văd cum o vezi și tu. E frumoasă și mare,
20 nu e așa? De ce se bat oamenii în jurul nostru? Aș vrea să fie toți
fericiți. Ba nu, vorbesc prostii. Ce bine îmi pare că e așa, ce bine
îmi pare...

începu să râdă. Mă trezii cu o Maitreyi din iarnă, cu acea față
inocentă și sperioasă, vorbind discontinuu și paradoxal. Se
25 ștersese parcă întreaga ei experiență, care o maturizase, o
adunase, o apropiase de femeie.

Am înțeles în zilele următoare că logodna aceasta îi redase
liniștea și patima ei de joc, de liberă bucurie. Din ceasul în care a
mărturisit unirea noastră, teama i-a pierit, obsesia păcatului n-a
30 mai chinuit-o. Regăseam în ea pe aceeași neînțeleasă Maitreyi, pe
care o priveam la început cu stupoare și admirație și care îmi
intrase pe nesimțite în suflet, în timpul jocului, prin acele curse
de o desăvârșită platitudine intelectuală pe care credeam că i le-am
întins eu.

35 A trebuit să plecăm repede spre mașină, căci se întunecase de-a
binelea. A fost, acela, singurul ceas când n-am îmbrățișat pe
Maitreyi. Am găsit pe însoțitoarea noastră moțând în fundul
mașinii, cu șalul bine tras pe creștet, și ne-a privit cu o bucurie de
complice când ne-a văzut venind, unul lângă altul, eu mai înalt
40 decât Maitreyi, dar ea mai tânără și neînchipuit de frumoasă, cu

expresia ei atentă la tot din jur, cu bucuria regăsitei libertăți în
jocul feței. (Am aflat mai târziu, tot de la Maitreyi, că sora lui
Khokha știuse cea dintâi de dragostea noastră și o protejase pe cât
i-a stat în putință; că ea - care suferise atâta din cauza unei
5 căsnicii nepotrivite, fiind măritată, la 12 ani, cu un bărbat pe care
nu-l văzuse niciodată și de care se temea, pentru că o violase brutal
și o bătea în fiecare noapte, înainte și după dragoste -, ea o
sfătuisese mereu pe Maitreyi să nu se lase intimidată de legile castei
și de rigorile familiei, ci să treacă la fapte, iar în cazul unei
10 opoziții îndărătnice, să fugă cu mine în lume. Pe această prietenă
a mea și tovarășe a Maitreyiei, singura care a consolat-o în zilele
ei de blestemată mizerie, o vedeam foarte rar, îi vorbeam numai
întâmplător și nu i-am știut niciodată numele. Am recitat de mai
multe ori jurnalul ca să-l regăsesc; nu l-am găsit, pentru că nu-l
15 notasem. Și totuși, femeia aceasta a fost singura care ne-a iubit
înțelegător și dezinteresat pe noi doi în casa Sen.)

Chiar în noaptea aceea, lui Chabu i-a fost mai rău și a trebuit să
doarmă în odaia d-nei Sen. Nimeni nu bănuia ce ar putea să aibă,
dar simptomele erau îngrijorătoare, căci Chabu voia mereu să se
20 plece pe fereastră sau pe balcon, și tot i se părea că vede ceva jos,
în stradă, ceva care o cheamă.

Eu m-am culcat puțin obosit de întâmplările zilei și începusem
probabil să visez ceva ciudat, cu plimbări pe ape, cu lebede, cu
licurici, căci m-am trezit oarecum uluit, auzind câteva bătăi în
25 ușă. Am întrebat cine e, dar nu mi-a răspuns nimeni. Mi-era
puțină frică, s-o mărturisesc, și am aprins lampa. Ventilatorul
alerga cu acel zgomot de care îți dai seama numai când îl oprești.
Am deschis și am rămas împietrit. Venise Maitreyi, tremurând
toată, în picioarele goale, ca să nu facă zgomot, și cu o *sari*
30 verzuie, subțire. Nu știam ce să fac.

- Stinge lumina, îmi șopti ea, intrând în cameră și tupilându-
se repede în dosul fotoliului de paie, ca să nu fie văzută
întâmplător din stradă.

Am stins lumina și m-am apropiat de ea, întrebând-o stupid:
35 - Ce e cu tine? De ce ai venit, Maitreyi? Ce ai, Maitreyi?

Nu mi-a răspuns nimic, ci numai și-a deznodat marginea *sari-ei*
și a rămas goală până la pântec, în câteva gesturi pe care le-a
împlinit cu ochii închiși, strângându-și buzele și oprindu-și

micvoic suspinul. Vedenia trapului ei gol, în acea foarte palidă boare luminoasă din odaie, m-a izbit ca un miracol pe care niciodată nu l-aș fi putut intui în toate amănuntele lui precise și carnale, faci dacă mă gândeam adesea la prima noapte pe care o vom petrece împreună și dacă îmi închipuiam însetat patul nostru unde o voi cunoaște pe ea, niciodată nu-mi puteam închipui trupul adolescent al Maitreyiei, dezvelindu-se de bunăvoie și din proprie pornire, noaptea, în fața mea. Acest lucru nu mi-l puteam închipui, deși visam uneori o unire vertiginoasă, în împrejurări stranii. Mă lovea, în acest act, tocmai simplitatea și naturalitatea lui; fecioara care vine singură în odaia logodnicului, pentru că nimic nu-i mai desparte de acum.

Incet-încet am cuprins-o în brațe, ezitând la început să o apropii prea mult de mine, așa prea goală cum era, dar întâlnindu-i șoldurile încă acoperite de *sari*, am coborât într-o singură mângâiere mâinile de-a lungul spatelui ei arcuit și am dezvelit-o până la pulpe, tremurând tot de acest sacrilegiu și îngenunchind în fața acestui trap gol, care depășise pentru mine orice frumusețe și participa acum la miracol. Și-a înlănțuit ea singură brațele de umerii mei, implorându-mă să mă ridic, fără o vorbă (căci tremura toată, și imensa bucurie care o adusese în odaia mea nu putea izgoni totuși spaima ceasului acela). S-a apropiat de pat cu pași mici și moi, și întreg trupul căpătase un alt ritm în acea înaintare. Am vrut s-o duc în brațe, dar s-a împotrivit și s-a culcat ea singură, sărutându-mi perna. Numai o clipă am văzut-o, întinsă ca un bronz viu pe cearceaful alb, tresărind, răsuflând și chemându-mă. În clipa următoare închideam ferestrele cu oblonul de lemn, și încăperea noastră se topi în întunec. Am simțit-o lângă mine, strângându-se toată, parcă ar fi încercat să se ascundă, să se uite. Nu mai era sete trupească aceea, ci sete de mine tot; ar fi vrut să treacă în mine toată, așa cum trecuse sufletul ei. Nu-mi mai amintesc nimic apoi; căci am cunoscut-o fără să știu, fără memorie. Câteva ceasuri după aceea, apropiindu-se zorile, ea s-a ridicat de lângă mine și și-a pus *sari-a* fără să mă privească. Mi-a spus numai atât, când i-am deschis ușa (cu câte precauții, cu câte bătăi de inimă):

- Unirea noastră a fost poruncită de Cer. Nu vezi că astăzi, în ziua inelului, Chabu n-a dormit cu mine?

Am ascultat-o urcând scările spre odaia ei, dar n-am mai auzit nimic, într-atât aluneca de ușor pe lângă perete.

*

Dimineța, ea a fost aceea care m-a chemat la ceai. Adusese și flori din grădină și mi le-a aranjat în vase cu un zâmbet prețuind
5 cât o îmbrățișare. Era izbitor de palidă, părul lăsat pe umeri (îl încurcasem eu, mi-a spus mai târziu, și i-a fost peste puțină să-l pieptene) și buzele mușcate. Privii cu o imensă beatitudine urmele primei noastre nopți de dragoste. Maitreyi era acum de o frumusețe ațățată, parcă întreg trupul se deșteptase în ea, și buza
10 aceea de jos, cărnosă și fragedă, își purta mușcăturile ca o victorie, ispitind privirea și turburând-o. M-am întrebat cum de a trecut neobservată schimbarea aceasta, cum de au fost atât de ușor acceptate explicațiile ei. (Că boala lui Chabu n-o lăsase să doarmă, că, venindu-i să plângă toată noaptea, și-a mușcat buzele
15 până la sânge, că boala tatălui o obosise prea mult etc.)

Ziua a trecut repede, aproape fără s-o văd. Căci a trebuit să rămân tot timpul la birou, lucrând cu înlocuitorul d-lui Sen. Când m-am întors acasă, am găsit-o pe Maitreyi așteptându-mă în verandă, lângă cutia cu scrisori. Mi-a arătat un inel făcut dintr-un
20 ac de cap încolăcit pe deget, purtând în loc de piatră o boabă de glicină.

- La noapte să nu mai încui ușa cu bara, mi-a spus ea, fugind.
A venit spre miezul nopții; de astă dată fără să tremure. Aproape a răs când m-a îmbrățișat. Eram fericit că păcatul n-o
25 deprimă, că nu vine în ceasurile de dragoste cu teama că face un rău. N-am recunoscut-o, într-atât erau de sincere îmbrățișările ei, atât de însetate chemările ei, atât de măiestre mângâierile. Când am surprins-o mângâindu-mă, nu-mi venea să cred că fusese fecioară cu o noapte înainte. Aveam impresia că nu o mai stingherește
30 nimic, deși nu avusese un singur gest impudic sau de inconștient exhibiționism. Se regăsise pe sine în îmbrățișarea noastră, regăsise jocul și-l împlinea dăruindu-mi-se toată, fără nici o restricție, fără nici o teamă. Fata aceasta, care nu cunoscuse nimic din dragoste, nu se temea de ea. Nu o obosea nici o mângâiere, nu
35 o surprindea nici un gest bărbătesc. Curajul tuturor îmbrățișărilor

5 îl accepta aproape fără pudoare, găsind o maximă voluptate oriunde, nedezgustând-o nimic, neobosind-o nimic. Dacă nu s-ar fi temut să fie auzită, ar fi cântat după fiecare îmbrățișare, ar fi strigat de durere și de bucurie în clipa unirii, ar fi dansat prin odaie, cu pașii ei moi și neumani. Descoperise gesturi de amantă care mă umileau. Eu, care credeam că experiența mea anterioară

10 îmi va da oarecare superioritate, cel puțin tehnică, în nopțile noastre de dragoste, fusesem de mult depășit în închipuirea mângâierilor. Siguranța cu care săruta, perfecțiunea îmbrățișării ei, ritmul uluitor al trupului ei, pe fiecare ceas altul, pe fiecare ceas mai curajos, mai nou, mai spontan, toate acestea aproape că mă umileau. Ghicea orice sugestie și desăvârșea orice început cu un instinct pe care i-l invidiam. Descifra doml trapului meu cu o precizie care la început mă stingherise. Știa perfect clipa când

15 voiam să rămân singur, alături de ea. În pat, departe de atingere, ținându-i numai mâna, și se retrăgea simplu, ca pentru o clipă de odihnire. Când rămâneam pe gânduri, ea se încolăcea lângă pernă, îmbrățișând-o, și închidea ochii, ca și cum mi-ar fi cerat să n-o turbur. Descoperisem o lampă mică, de noptieră, pe care o puneam înapoia jețului, acoperind-o cu șalul ei, și care ne dădea în odaie o lumină umilă, în care formele ei se rotunjeau și se bronzau. Maitreyi nu putuse suporta multă vreme întunerecul. Vroia să mă aibă cu toți ochii, cu toată setea ei de mine, și îmbrățișarea din întunerecul celor dintâi nopți o înspăimântase.

25 Adesea mă întrebam când doarme, căci pleca întotdeauna în zori. iar peste două-trei ceasuri (în care timp medita și scria, ca să mă desfete pe mine a doua zi, la birou, cu poeme și scrisori făcute pentru dragostea noastră) se cobora să pregătească ceaiul. Tot ea era aceea care îmi bătea în ușă dimineața, foarte discret și foarte prudentă. Iar de câte ori întârziam cu spălatul, mă mustra copilărește. Avea atunci un glas de mătușă, ceva familiar și protector, aproape matern, care la început mă jenase, pentru că eu aș fi voit-o pe ea numai îndrăgostită, dar care izbuti să mă farmece în cele din urmă, descoperindu-mi adâncimi și specii de dragoste pe care nu le cunoșteam și pe care le osândisem aprioric, fără să le bănuiesc dulceața.

30 Eram obosit în fiecare după-amiază și la birou lucram prost, dezgustat, umilit de noul meu patron, un inginer proaspăt venit din America și mare dușman al tradiției indiene. (Deși bengalez.

40 nu umbla îmbrăcat decât în costume europene, chiar acasă, și era

cu desăvârșire ridicol.) Khokha a observat, fără îndoială, schimbarea mea, căci îmi spuse:

- Arăți foarte palid. De ce dormi cu ferestrele închise?

5 Aceasta mă făcu să înțeleg multe. Khokha ne spiona, cu șiretenie și gelozie. Am fost de atunci sigur că el știa de venirea Maitreyiei nopțile și mi-a fost teamă să nu ne trădeze. De aceea mă purtam cât mai bine cu el, îi cumpăram țigări. Îi dăruiam cărți. Era un băiat deștept și ambițios, și scria scenariu de filme pentru companiile indiene, care îi erau însă întotdeauna refuzate. Ne ura pe

10 toți, deși râdea mult și se arăta prietenos.

Lui Chabu îi era tot mai rău. Doctorii chemați (la început indieni, apoi englezii cei mai renumiți) nu știură ce să spună. Probabil nebunie precoce, credeau unii; alții, o nevroză sexuală, provocată de o deplasare a uterului. (Biata fată făcuse în ultimul timp câteva sărituri primejdioase din pom și sarea întotdeauna treptele, pe orice scară.) Chabu trebuia acum să stea în pat, într-o odăiță vecină cu dormitorul d-nci Sen. Nu vorbea mai nimic, și când vorbea, pomenea de Robi Thakkur, de „calea”, adică dramul pe care îl vedea din odaia Maitreyiei și, de câte ori rămânea singură, fugea în balcon, ca să-l privească, și cânta de acolo, îi făcea semne cu brațele, plângea. De aceea era todeauna păzită de Lilu și de surorile lui Khokha. Ciudat, nu recunoștea decât pe Maitreyi și pe mine; foarte rareori pe d-na Sen. (Mă întrebam, atunci, cum își poate păstra calmul și zâmbetul biata d-nă Sen, cu soțul bolnav de ochi și copilul aproape nebun, cum putea să vadă de toate în această casă mare, să fie atentă pentru fiecare din noi. să nu întârzieze niciodată cu masa. cu ceaiul... Mă mustram sincer că, în timpul acesta, eu mă culc cu Maitreyi. Așteptam ziua când ea va ști și ne va ierta. Plecarea mea la Puri, pentru o eventuală convertire, fusese din nou amânată din cauza bolii inginerului. De altfel, Maitreyi se împotriva, iar d-nei Sen îi era teamă, deoarece mișcările politice deveneau tot mai sângeroase în sudul Bengalului.)

35 Chabu îmi văzu inelul și mă ragă să i-l dau să se joace cu el. Am șovăit atunci, pentru că făgăduisem Maitreyiei că nu mă voi despărți niciodată de inelul acesta, nici chiar pentru un ceas. Am întregit-o din ochi, și a trebuit să încuviințez și ea această despărțire, căci Chabu plângea și-mi cerea neconținut inelul. Când i l-am dat, l-a înnodat de o batistă și și-a pus batista la gât. Nu știu ce o atrăgea în piatra aceea neagră; o privea mereu, o răsucea în degete. Începea să vadă prin ea.

Cu toate intervențiile medicilor, nebunia lui Chabu rămânea mereu aceeași. Au fost atunci chemați din nou vracii și descântătoarele. Veni un unchi de al fetelor, un bătrân foarte blând și liniștitor, care cânta ziua întreagă imnuri *vaishnav-e*, melodii sfâșietoare și crude, ce-ți muiau voința și-ți înduioșau sufletul, și atunci asista întreaga casă, cu inginerul trântit pe un *chaise-longue*, cu perna sub cap și cu ochelarii negri, iar femeile, cu Mantu, cu Khokha și cu mine așezați pejos, ascultând cântecul cu capul rezemat în palmă. Atunci am văzut eu minunea aceea, emoția care i-a covârșit pe toți într-atât, încât însuși inginerul plângea cu lacrimi rare, iar Maitreyi își ascunsese capul în șal și suspina. M-am răzvrătit împotriva acestei pătimi, care violenta sufletele, și am ieșit din cameră. Nu puteam face însă nimic odată ajuns în odaie, căci *kirtan-ul* străbătea prin toată casa și îl auzeam mai turburător din izolarea mea. Același unchi, care încerca să liniștească mintea bieteii Chabu prin cântec, adusese un leac popular, un fel de pastă de buruieni frământate cu miere, care trebuia pusă în creștetul capului, de-a dreptul pe piele. Și am asistat la o scenă amară, când nimeni nu avea curajul să taie din rădăcină părul fetei, și m-au hotărât pe mine s-o fac. Chabu nu-și dădea seama de nimic. Am mângâiat-o pe frunte, o priveam în ochi și am lăsat foarfecele să taie în voie, în timp ce îi vorbeam ca să nu audă scrâșnetul metalului, iar Maitreyi, din spatele patului, primea șuvițele în mâini și le ascundea într-o năframă, ca nu cumva să le observe Chabu. Mi-a trebuit vreun sfert de ceas până să izbutesc să-i las creștetul gol, și atunci, d-na Sen i-a lipit pasta aceea caldă. Chabu ne-a privit o dată pe toți, a încercat să-și pipăie capul, apoi și-a smuls batista cu inel de la gât și a început să plângă, lin, numai lacrimile alunecând șiroaie pe fața ei neagră, frumoasă, fără să suspine, fără să se zguduie. N-am știut dacă plânge pentru că înțeleșese că e pe jumătate cheală, deoarece ea plângea mereu, și din senin, de când se îmbolnăvisese, și mai cu înverșunare atunci când voia să se ridice și să privească pe fereastră, iar noi nu o lăsam.

Au fost zile de care nu-mi mai amintesc nimic acum, într-atât s-au scurs de agitate. Știu că veneam de la birou și mă suiam direct sus, să aflu cum îi mai este inginerului și lui Chabu, apoi scoboram să-mi iau baia și să mănânc, mă duceam iarăși sus, ca să stau de pază la căpătâiul fetei (pe mine mă chema adesea în aiurările ei, mă striga „Allan-**ofoafă**!” și, de câte ori veneam eu, se

liniștea puțin), iar noaptea o petreceam cu Maitreyi, care mi se dădea nebună, înspăimântată de tot ce se petrecea în jurul nostru, dorindu-mă tot mai sincer și mai însetată. Mă deșteptam diminețile cu o oboseală cumplită și nelămurită teamă. D-l Sen își amâna mereu operația la ochi, și medicii îi recomandaseră liniște deplină, iar tot ce se întâmpla în casă și tot ceea ce putea izbucni din ceas în ceas îi primejduia vederea. De aceea mă temeam să nu ne trădăm prea devreme, căci Maitreyi venea la mine, noaptea, când ceilalți încă nu adormiseră bine, iar în odaia lui Chabu îmi strângea brațul, își rezema trupul de umărul meu, îmi săruta mâna, și toate acestea puteau să fie observate în orice moment. De altfel, Khokha ne surprinsese îmbrățișați de câteva ori, iar Lilu și Mantu bănuiau foarte mult iubirea noastră, deși nici pe departe faptul că eram amanți.

Maitreyi avea totuși câteodată o purtare pe care nu o înțelegeam, care mă făcea să mă îndoiesc sălbatec și să mă chinui. Pentru că suferise cândva de *biri-biri*, i se umflau seara, imperceptibil, pulpele picioarelor, și medicii îi recomandaseră masajii în zilele de umezeală mare. Erau dimineți când Lilu sau surorile lui Khokha o masau pe tot trupul, goală, cu un soi de oloi greșos, pe care apoi cu anevoie îl puteau spăla. Dar câteodată, Maitreyi simțea dureri, și trebuiau făcute imediat masajii numai pe pulpe, și pentru aceasta chema pe Khokha în odaia ei. Lucrul ăsta mă irita, și i l-am spus o dată Maitreyiei, dar ea mă privi uluită și îmi răspunse că doar nu mă așteptam să mă cheme pe mine pentru un lucru atât de puțin plăcut, pe care îl fac maseurii, pentru plată. Khokha nu era însă un profesionist, era tânăr și o făcea să rădă, iar atingerea aceasta a trupului ei cu mâinile lui negre și pofticioase mă făcea să mă cutremur. O dată, pe seară, Maitreyi strigă din balconul interior pe Khokha, apucată fiind de jungiuri (căci plouase două zile de-a rândul), și pentru că el lipsea, îl chemă pe șofer. Aceasta mă făcu să-mi pierd mințile, și eram ispitit să mă urc la ea în odaie și să-i spun ceva sălbatec, dar îmi fu rușine de gândul meu, deși nu mi-a fost rușine, câteva minute după aceea, s-o spionez din grădină. Într-adevăr, nu se vedea încă aprinsă lumina în odaia ei, deși ar fi putut s-o facă, din decență și din dragoste pentru mine. Îmi aminteam atâtea episoade din romanele citite, în care șoferii ajung amanții femeilor de lume, atâtea reflecții asupra necredinței femeilor, asupra minciunei totale care

dospește ni sufletul lor. O sumă de mici detalii, nebăgate în seamă, îmi podidiră atunci mintea. O dată, Mantu închise ușa cu bara în camera Maitreyiei, și îi auzeam de jos cum se luptă și zbiară, căci, chipurile, era o luptă corp la corp, dar când au ieșit, 5 Mantu era roșu și zăpăcit, iar Maitreyi palidă, cu părul zbătut pe umăr. (E adevărat că ea îmi spusese mai de mult că Mantu e scârbos, că a vrut să o pipăie, și ea l-a plesnit, că s-a plâns tatălui, dar de când acesta era bolnav. Mantu ajunsese indispensabil casei și nu putea fi dat afară. De asemenea, îmi amintesc că Maitreyi io îmi mai spusese că un alt unchi al ei, tot văr al inginerului, încercase o dată să-i sărute sânii și s-o îmbrățișeze, dar atunci d-l Sen a intervenit îndată, și acel biet om își regretă și acum gestul, căci a fost dat afară din slujba pe care o avea și s-a retras în satul lui, unde duce o viață de câine. Maitreyi mi se plângea adesea de 15 pasiunea aceasta carnală, pe care o deșteaptă în bărbați, chiar apropiați ei prin sânge, și care o face să sufere atât, căci ar fi dorit să exalte altceva în oameni decât o simplă poftă de posesiune.) Mi-au trecut atunci prin fața ochilor și alte scene; Khokha, de pildă, cu care a întârziat Maitreyi mult pe verandă, în întunec, și a venit la masă turburată, iar băiatul nici n-a avut curajul să apară, 20 într-atât, credeam eu, era excitat. Și toate amănuntele acestea mă chinuiam, și mi se părea că toți o doresc pe Maitreyi, că ea se abandonează tuturor. De ce ne spionează șoferul, dacă nu o dorește, dacă nu speră că, într-o zi, să riște tot și să intre în camera ei, chit că ar fugi chiar în acea noapte, fără leafă? îmi închipuiam lucruri cu desăvârșire absurde și sufeream cumplit, căci imaginația nu mă cruța o clipă, ci îmi filma cele mai chinuitoare amănunte. Eram incapabil să mă smulg din această durere bolnăvicioasă de a vedea pe Maitreyi în brațele altora. 30

M-am întors în odaia mea abătut de moarte și, în timpul mesei, mi-am ferit picioarele, ascunzându-le sub scaun. Am pus bara de lemn la ușa când m-am culcat, hotărât să nu deschid Maitreyiei. orice s-ar întâmpla. Eram deștept când a venit și a încercat ușa, dar m-am prefăcut că dorm și că nu aud. A început să bată mai tare, 35 apoi să mă cheme, tot mai puternic, în cele din urmă să zgâlțâie ușa. Mi-a fost teamă să nu audă cineva și i-am deschis.

- De ce nu mă lași să intru? izbucni Maitreyi cu fața în lacrimi, palidă, tremurând. Nu mai mă vrei?

Am închis iar ușa și, așezându-ne amândoi pe pat, eu ferindu-mă s-o îmbrățișez, i-am spus cum m-am priceput suferința mea. 40

Și-a încolăcit brațele pe umerii mei și a început să mă sărute, lacom, înfigându-și în același timp unghiile în carnea mea. Continuum să vorbesc, nesimțitor la căldura trupului ei, spunându-i tot ce am suferit când am știut-o singură cu un bărbat străin, care-i masa pulpele. I-am arătat ce hidoasă este această abandonare în mâinile altuia. 5

- Aș fi preferat să mă siluiască, vorbi deodată Maitreyi, izbucnind în plâns.

- Cu tine. așa cum ești, senzuală și inconștientă, i-ar fi fost io foarte ușor s-o facă, răspunsei eu, pnvind-o sălbatec. Tot îți plac ție posesiunile acestea neverosimile, siluirile acestea barbare și grotești. în fond, extraordinar de ieftine, cu care ți-a umplut capul bestia aceea bătrână, care ți-a fost, chipurile, maestru spiritual...

Mă ridicai de lângă ea și începui să mă plimb agitat prin odaie, 15 spunându-i cruzimi și jicnind-o cu fiecare cuvânt al meu. O uram cumplit în acele clipe, și nu pentru vă mă înșelase, ci pentru că mă făcuse să cred orbește în dragostea și puritatea ei. mă făcuse ridicul, silindu-mă să dau tot ce aveam, să mă descopăr în fața ei, să îi asimilez dorurile și voința; eram înnebunit la gândul că 20 renunțasem la mine pentru o fecioară care mă înșeală cu primul-venit. Pentru că, deși nu crezusem o clipă în realitatea „înșelării”, mă sugestionasem vorbind și sfârșisem prin a vedea în toată atitudinea Maitreyiei o farsă. Dacă ar fi fost o femeie albă, n-aș fi crezut toate acestea, pentru că, deși le cunoșteam substanța lor 25 inconsistentă și capriciile lor nebunești, le știam totuși animate de oarecare mândrie, de oarecare cumpănire, care le-ar fi împiedecat să se dea primului-venit. Dar pe Maitreyi nu o înțelegeam, nu o puteam fixa într-un cadru bine stabilit de reacțiuni eventuale, și mi se părea că, primitivă și inconștientă cum era, s-ar fi putut 30 dărui oricui, fără să se gândească o clipă la grozăvia acestui act, fără să fie responsabilă. în acele clipe de gelozie, transformată în ură, uitam toată experiența mea din ultimele șapte-opt luni, uitam inocența aproape superstițioasă a Maitreyiei și le consideram pe toate amăgiri. Atunci am înțeles că nimic nu durează în suflet, că 35 cea mai verificată încredere poate fi anulată de un singur gest, că cele mai sincere posesiuni nu dovedesc niciodată nimic, căci și sinceritatea poate fi repetată, cu altul, cu alții, că, în sfârșit, totul se uită sau se poate uita, căci fericirea și încrederea adunată în atâtea luni de dragoste, în atâtea nopți petrecute împreună, pieriseră acum ca prin miracol, și nu supraviețuiseră în mine decât 40

un întărâtat orgoliu masculin și o cumplită furie împotriva mea însumi.

Maitreyi ascultase toate acestea cu o suferință care mă exaspera și mai mult. Își mușca buzele până la sânge, mă privea cu ochii mari deschiși, ca și cum nu s-ar fi dumirit dacă visează sau trăiește această scenă aieva.

- Dar ce-am spus, Dumnezeuul meu, ce-am spus? izbucni ea în cele din urmă.

- Vorbeai de un viol, lămurii eu, încercând să mă stăpânesc.

10 - Dar de ce nu înțelegi? se lamenta ea, plângând. Te-ai dezgustat de mine într-atât, încât nu vrei nici să mă înțelegi. Nu te gândești deloc la mine. Mi-ai spus odată că, dacă aș fi fost violată și zvârlită afară din casă, tu m-ai iubi încă. Mă gândeam ce bine ar fi fost să se întâmple așa. N-ar mai rămânea atunci nici o piedecă în

15 calea unirii noastre. Allan, înțelege că noi nu vom putea fi uniți și vom muri așa, cu păcatul nostru deasupra. Nici dacă te vei converti tu, nu vor accepta să-mi fii soț. Ei vor altceva, de ce nu-ți amintești? Dar dacă cineva m-ar necinsti, vor trebui să mă arunce pe străzi, pentru că, altminteri, păcatul ar cădea asupra

20 casei întregi. Și atunci aș putea fi soția ta, voi fi și eu creștină, pentru că pentru un creștin nu e păcat să fii necinstită cu forța, și tu m-ai iubi și atunci. Nu e așa că mă vei iubi mereu? Spune-mi, Allan, spune-mi că n-ai să mă uiți. Știi ce mă așteaptă, dacă mă uiți...

25 Eram emoționat, o mărturisesc, parcă m-aș fi deșteptat dintr-un coșmar; furia îmi trecuse, și mă dureau vorbele pe care i le spusese. Aș fi vrut să-mi cer iertare, dar nu știam cum, mă stingherea orice gest pe care îl anticipam mental, orice gest de împăcare (mă vedeam căzut la picioarele ei, și actul acesta mi se

30 părea fals, ridicul, hidos; sau să-i apuc mâna, la început prietenește, apoi să i-o strâng mai călduros și să i-o sărut? Nu-mi spunea nimic nici această încercare de apropiere, era mai mult un automatism, și mi se părea că Maitreyi mi-ar surprinde îndată jena cu care l-aș face.) Nu știam ce să fac și o priveam numai,

35 încercând să pun toată căința și toată dragostea mea în priviri. Dar Maitreyi avea ochii în lacrimi și era prea rătăcită ca să vadă părerea mea de rău, și atunci se prăvăli ea la picioarele mele, înlănțuindu-mi genunchii și întrebându-mă dacă dragostea ei mă obosește, dacă mi-e teamă de păcatul nostru și alte asemenea

40 întrebări, care acum, când scriu, mi se par stupide, dar atunci

parcă ar fi fost purtate de foc, într-atât de sufocante și de chinuitoare le simțeam. Am luat-o în brațe, și Maitreyi a simțit după strânsoarea mea și vorbele fără șir pe care le spuneam că dragostea mă arde tot atât de nesățios și a ghicit cât sufăr din orbirea mea, din neînțelegerea mea. Ne-am ferit amândoi să mai vorbim despre căsătorie, pentru că începeam să înțeleg că

5 lucrurile nu sunt chiar atât de simple pe cât credeam eu la început, și atunci preferam să evit gândul acesta decât să rabd imaginea unei posibile și eventuale despărțiri de Maitreyi.

10 Ni s-a părut la amândoi că auzim pași în dreptul ferestrei și am tăcut, stingând lampa. Dar apoi pașii s-au îndreptat spre verandă, și am auzit ciocănituri în ușa coridorului. Înmărmuriserăm amândoi de spaimă. CiocănituriJ^e aiLîncetat câteva minute, ca să revină la fereastra mea, oblonită. Am înțeles atunci că e Khokha, întors

15 probabil târziu de la un cinematograf de cartier, și m-am prefăcut că întârzii să-i deschid, ca să-i dau timp Maitreyiei să ajungă sus, în odaia ei. Khokha mă întrebă în treacă:

- Vorbeai cu cineva?/

- Nu, răspunsei eu, scurt, închizând ușa.

20 Dar atunci auzii și glasul d-nei Sen, sus pe galeria paralelă odăii în care dormea Maitreyi.

Am crezut că s-a aflat tot și m-am zvârcolit toată noaptea, fără să pot închide ochii. Spre dimineață, Maitreyi a venit iarăși la mine, fără s-o simt, și mi-a strecurat pe ușă un bilet. „Mama nu știe nimic. N-ai nici o grijă. Nu te trăda. Maitreyi.” Când l-am citit, mi se părea că sunt grațiat sau că mi se amână pedeapsa. I-am scris o lungă scrisoare Maitreyi, în care îi spuneam că trebuie să mai conținem cu imprudentele noastre întâlniri noaptea, acum când toată lumea veghează și pe inginer, și pe Chabu.

Adevărul era că nu știam nici eu cum o să se termine legătura aceasta a noastră. Maitreyi făcuse o sumă de aluzii d-nei Sen, pretextând că eu m-am îndrăgostit de o prietenă a ei (pe care noi o poreclisem Anasuya încă pe când citeam și comentam împreună *Śakuntala*) și că nu știu cum să fac s-o cer în căsătorie; iar doamna Sen răspunsese că asemenea căsătorii, rezultate dintr-o simplă infatuare sentimentală, nu conduc decât la nenorociri pentru ambii soți, pentru că nimic durabil și nimic fericit nu poate ieși dintr-o pasiune, când această pasiune n-a fost corectată de tradiție, adică de familie, de oameni care cunosc ce înseamnă căsătoria și dragostea, fapte mult mai grele decât ne închipuim noi, tinerii, căci a fi căsătorit nu înseamnă „a culege flori împreună”, nici a se lăsa consumați de o pasiune efemeră și amăgitoare. Mărturisesc că m-am recunoscut pe de-a-ntregul în judecata d-nei Sen, căci n-aveam alt izvor decât pasiunea și nu ne gândisem decât la noi, iubimdu-ne. Iar doamna Sen, discutând camuflata mea dragoste pentru Anasuya, spunea Maitreyiei că o căsătorie nu se întemeiază niciodată pe dragoste, ci pe sacrificiu, pe renunțare, pe abandonarea desăvârșită în voința destinului. Era

aceasta o concepție pe care nici indianizarea mea cea mai sinceră nu o putea accepta. Dar ea mă făcuse să înțeleg câte obstacole voi întâlni în ziua când mă voi hotărî să o cer pe Maitreyi de soție. Mă gândeam chiar dacă soluția ei - violul - n-ar fi mai eficace. Atunci se vor afla în fața unui fapt împlinit și vor trebui să mi-o dea, căci nimeni altul nu ar fi luat-o. De-abia acum înțeleg cât de mult o iubeam pe Maitreyi, dacă mă gândeam la asemenea soluții fantastice.

Zilele s-au scurs aceleași, cu repetate spaime și cu tot mai primejdioase riscuri, până la faptul pe care îl voi povesti mai jos. Un singur eveniment a întrerupt șirul acesta de zile desperate și fără memorie (căci, dacă n-aș avea jurnalul, nu mi-aș aminti nimic din acea vreme, într-atât de viu și de atent eram la cele ce se petreceau în jurul meu și niciodată nu aveam răgaz să-mi amintesc sau să meditez, să leg faptele unele de altele, să reactualizez anumite scene; așa că acum trebuie să mă conduc după firul acelor foarte sumare însemnări, ca și cum aș descifra viața altuia, căci memoria acelor zile și nopți de arzătoare agonie nu o mai am.) Acel eveniment a fost ziua de naștere a Maitreyiei, la 10 septembrie. Inginerul a ținut să o sărbătorească cu tot fastul, deși el era încă bolnav, iar Chabu aproape inconștientă. Împlinea Maitreyi 17 ani, și vârsta asta are nu știu ce tâlc ascuns în India; în plus, volumul ei de versuri, *Udahlitta*, tipărit cu câteva zile mai înainte, fusese primit de presa bengaleză ca o adevărată revelație, și domnul Sen ținea să invite toată elita literelor și artelor din Calcutta la această ceremonie, pe care o voia transformată în *tournoi* artistic. Venea tot ce are mai de seamă Bengalul, în afară de Tagore, care se afla încă în Europa. Era așteptat Chatterji, autorul lui *Sri Kantha*, și dansatorul Uday Shankar, pe a cărui frumusețe de zeu și fascinant ritm eu fusesem multă vreme gelos, căci la un festival de al lui, în august, Maitreyi mă uitase cu desăvârșire și—l privea rezemată cu brațele de balcon, robită, halucinantă. Câteva zile după aceea nu vorbise decât de el și ținuse numai-decât să-l cunoască, să „învețe”, spunea ea, „taina dansului”. Tot atunci trebuia să vină și redacția revistei *Prabuddha Bharatta*, printre care Maitreyi număra numeroși admiratori, ca acel foarte original poet Acintyia, mult discutat atunci, pentru că începuse să publice un roman asemănător lui *Ulysses* al lui James Joyce și-și ridicase împotriva sa toată pleiada de bătrâni scriitori bengalezi.

Eu eram puțin intimidat de pregătirile care se făceau pentru 10 septembrie. Știam că în ziua aceea Maitreyi îmi va aparține mai puțin ca niciodată, căci era orgolioasă și curtenitoare, și va încerca să seducă pe toți musafirii. Îi cumpărasem și eu câteva cărți în dar, și am vrut să i le dau chiar în zorii acelei zile. Noaptea rămăsese la mine numai o jumătate de ceas, căci muncise ca o roabă să deretice casa (scara era toată înveșmântată cu covoare vechi, se pusese vase cu flori pretutindeni, se goliseră două încăperi de sus pentru primire, aducându-se saltele și șaluri care le transformară în două imense divanuri, pe care trebuia să te urci cu picioarele goale ca să-ți poți lua locul; femeile toate munciseră cumplit pentru această ceremonie, iar Maitreyi, care voia să decoreze covoarele de pe scară cu tablouri, scăpase jos o cadra cu un portret magnific al lui Tagore, dat chiar de poet cu o dedicație, și faptul acesta a cutremurat-o, căci vedea în el un semn foarte rău, mai ales că rama se făcuse țândări și pânza se crăpase).

Am întâlnit-o în zori în bibliotecă, unde i-am adus cărțile, fiecare cu o dedicație inocentă, și am îmbrățișat-o urându-i o viață senină și toată fericirea pe care o merită. Aveam lacrimi în ochi spunându-i acele câteva cuvinte banale. Mi s-a părut totuși că era oarecum absentă. S-a desprins din brațele mele mult mai ușor ca alteori.

După-amiaza a fost pentru mine o nesfârșită mascaradă, îmbrăcasem costumul bengalez, de mătase, și trebuia să întrețin pe toți acei oameni iluștri ca o adevărată gazdă, căci inginerul era imobilizat pe un jeț în mijlocul odăii (singurul scaun de-acolo; toți ceilalți ședeau pe saltele), doamna Sen și celelalte femei aveau grijă de doamne, care stăteau în altă odaie, nevăzute, iar Mantu rămăsese jos, pe coridor, să servească de ghid musafirilor. Numai Maitreyi mai venea pe la noi, ca să împartă volume din *Uddhita* și să aducă dulciurile. Vedeam cum o sorb toți din ochi (căci era admirabilă atunci, palidă și blândă, cu brațele goale ieșind dintr-o *sari* de mătase albastră), cum o doresc, și spectacolul acesta mi-era insuportabil, pentru că nimeni de-acolo nu știa că Maitreyi este a mea și numai a mea, și poate că fiecare își crea mental o sumă de eventualități asupra ei. Când a venit frumosul Uday Shankar (e drept, mai puțin frumos văzut de aproape decât era pe scenă, dar, oricum, cel mai fascinant bărbat pe care l-am cunoscut, tocmai pentru că, alături de un trup viril și elastic, avea

o extraordinară suplețe în gesturi și în priviri, o feminitate care nu te stingherea, o căldură și o comunicativitate extraordinară). Maitreyi s-a îmbujorat toată și l-a chemat să mănânce pe balcon, pentru că atât se îmbulzeau în jurul lui vizitatorii, încât bietul Uday nu putea să înghită. Căutam să-mi ascund turburarea, pentru că ghiceam în dansatorul acesta magnific ceva mai mult decât un bărbat seducător, ghiceam de-a dreptul o magie, care ar fi făcut să-și piardă mințile un oraș întreg, nu numai o îndrăgostită zăpăcită cum era Maitreyi. Știam că lui nu i-ar fi putut rezista nimeni și, dacă îl invidiam pentru aceasta, nu îl uram, căci mi-ar fi plăcut să descopăr în privirile Maitreyiei preferința pentru el, ca să mă pot dezbăra și eu de dragoste. Știam că în clipa când voi vedea cu certitudine o preferință, dragostea mea se va năruși fără nici o șovăire. Îmi spuneam că, dacă Maitreyi nu poate opune magiei lui Uday Shankar mistica dragostei noastre, nu merită decât să fie părăsită ca cea din urmă femeiușcă.

Am ieșit întâmplător pe coridor și am văzut-o pe Maitreyi șezând lângă Uday, întrebându-l foarte sfioasă lucruri pe care nu le puteam auzi. M-a mirat cât de senin priveam spectacolul acesta. Peste câteva minute mă întâlnesc cu Maitreyi pe scară, și ea îmi spune, strângându-mi brațul pe furiș.

- Am încercat să aflu de îa Shankar cheia dansului, dar nu-mi poate spune nimic. E un mare prost. Nu înțelege ritmul și vorbește ca din cărți. Mai bine nu-l invitam. Pe scenă era ca un Dumnezeu, dar când l-am rugat să-mi vorbească, a bâlbâit prostii, ca un simplu meseriaș... Cum de nu l-a făcut înțelept dansul?

Nu știam cum să-i mulțumesc pentru aceste câteva cuvinte. Ea mă îndreptă în bibliotecă și-mi spuse, aprinsă, mângâindu-mi mâna:

- Mi-ești drag, Allan, mi-ești din ce în ce mai drag...

Mă pregăteam s-o strâng în brațe, când am auzit oarecare larmă sus, doamna Sen strigând pe Maitreyi, și alte glasuri de femei alarmate. Am alergat amândoi cu o inexplicabilă spaimă în suflete, parcă am fi presimțit o nenorocire. Am găsit pe Chabu zbatându-se să sară peste balcon, în stradă, și câteva femei încercând s-o țină în brațe. Biata fată fusese lăsată aproape singură, în această zi în care nimeni nu-și mai știa unde e capul, și atunci ea se îmbrăcase cu cea mai frumoasă *sari* pe care o avea (de obicei umbla îmbrăcată în rochițe scurte, europenești și, când punea *sari*, părea mult mai înaintată în ani) și voise să asiste și ea

la sărbătoare. Când ieșise pe coridor, a văzut lume prea multă și s-a speriat. Atunci s-a dus în balcon, unde stătuse Shankar cu puține minute în urmă și, de acolo, a început să contemple „calea” și să cânte, după obiceiul ei. Au observat-o două invitate, în clipa
5 când voia să încalce balustrada, și au sărit s-o prindă. S-a zbătut mult, și toată lumea se înghesuise pe coridor (inginerul își pierduse iarăși cumpătul și-și certa brutal nevasta). A trebuit s-o iau în brațe și s-o duc ca pe un copil în odaia ei, căci pe mine m-a recunoscut numaidecât și s-a lipit de pieptul meu, plângând,
10 strigându-mă:

- *Allm-dadâ, Allan-dadâ!*

Când am așezat-o pe patul ei, m-a întrebat, posomorându-se deodată:

- Vor s-o vândă pe Maitreyi?

*

15 A doua zi, toți erau oboșiți de marea ceremonie, care costase aproape cinci sute de rupii și atâta trudă. Se ținuseră discursuri, fusese masă îmbelșugată pe terasă, și Maitreyi primise numeroase cadouri, mai ales cărți. Numai în dimineața zilei de naștere, cineva trimisese un buchet imens de flori, cu un plic, și când
20 Maitreyi a văzut scrisul, s-a turburat toată și a cetit repede scrisoarea, temându-se neîncetat să nu o surprindă cineva. Auzind pași pe scară, a intrat repede în odaia mea și mi-a dat scrisoarea:

- Ascunde-o în birou și vezi să n-o ia nimeni. Am să ți-o cer mai târziu, îmi spuse ea, roșie.

25 Mărturisesc că nu înțelegeam nimic, dar nici nu bănuiam ceva rău, pentru că, altminteri, nu mi-ar fi dat să păstrez o scrisoare pe care, deși scrisă în bengaleză, o puteam descifra sau puteam niga pe un prieten indian să mi-o traducă precis. Păstrez și acum acea scrisoare, deși nu m-am încumetat încă s-o citesc. Mă gândesc
30 adesea ce adorator i-a trimis atunci florile, și de ce a mințit Maitreyi, spunând că primise buchetul de la o prietenă de școală care nu putuse veni...

Au urmat apoi aceleași zile și aceleași nopți, de foarte puțină durată, e drept, căci numai la o săptămână după ziua de naștere a
35 Maitreyiei s-a întâmplat faptul pentru care am început eu a scrie

acest caiet. Ar trebui să povestesc mai pe larg aceste ultime zile, dar nu-mi amintesc mai nimic, iar jurnalul - care nu prevedea o schimbare atât de apropiată - nu păstrează decât scheletul unei vieți pe care acum nu o mai pot intui și nu o mai pot evoca. Mai
5 târziu, și chiar în timpul când am scris această povestire, m-am gândit asupra destinului meu de a nu ghici niciodată viitorul, de a nu prevedea niciodată nimic dincolo de faptele de fiecare zi. Cine ar fi crezut că, pe nesimțite, schimbări atât de mari se pot împlini...

10 Mergeam în fiecare seară la Lacuri și, câteodată, o luam și pe Chabu. Inginerul a fost acela care ne-a convins că și eu, și Maitreyi trebuie să ne odihnim, serile, de viața agitată pe care o dusesem în ultimele săptămâni, îngrijind bolnavi. E drept că Maitreyi începuse să slăbească, iar Chabu, care se liniștise
15 deodată după criza din 10 septembrie, avea și ea nevoie de plimbări în aer liber, după atâta timp petrecut închisă într-o singură cameră. Și plecam astfel în fiecare amurg, ca să ne întoarcem la nouă sau zece noaptea. Chabu nu vorbea aproape nimic și sta de obicei pe bancă sau la marginea apei, privind,
20 cântând ușor, lăcrămând. Noi doi rămâneam aproape de ea și ne vorbeam mult. Ne îmbrățișam în ascuns, ne căutam mâinile, făceam planuri. Maitreyi îmi spunea mereu, ca un *leitmotiv* care o obseda:

- într-o zi ai să mă iei de aici, și am să merg în lume, ai să-mi arăți și mie lumea...

25 Începuse să se gândească serios la fugă, mai ales că eu îi mărturisisem că am economii importante la bancă, deoarece din leafa mea de 400 de rupii nu cheltuiam aproape nimic de când venisem la Bhowanipore.

30 într-o seară (era 16 septembrie), lui Chabu i-a fost rău pe când privea lacul, și am luat-o în brațe ca s-o întind pe o bancă. Acolo ne-am așezat, Maitreyi și cu mine, aproape de ea, și o mângâiam pe cap, îi vorbeam frumos, încercam s-o fac să râdă, căci Chabu, în aceste ultime zile, râdea de toate nimicurile, și asta îi făcea
35 bine, spuneau doctorii.

- De ce nu iubești pe *dadâ?* se adresă ea deodată către Maitreyi.

Nouă ne-a venit să râdem, pentru că Chabu vorbea adesea prostii și nu ne temeam de ea.

40 - Ba îl iubesc foarte mult, răspunse Maitreyi, zâmbind.

- Dacă îl iubești, sărută-l, ceru Chabu.

Maitreyi începu să rădă mai tare și-i spuse că vorbește prostii și că o fată cuminte ca ea nu trebuie să vorbească prostii.

- Dragostea nu e prostie, spuse Chabu, foarte serioasă.

5 Haide, sărută-l. Uite, eu îl sărut.

într-adevăr, se ridică de pe bancă și mă sărută pe obraz, și atunci, tot râzând, Maitreyi mă sărută pe celălalt obraz.

- Ești mulțumită acum? o întrebă.

- Tu trebuia să-l săruți pe gură, răspuse Chabu.

io - Haide, stăpânește-te, făcu Maitreyi. roșind.

Dar eu eram fericit că această soră mai mică a mea (într-adevăr, o iubeam foarte mult pe Chabu) a înțeles dragostea noastră, și îi spuneam Maitreyiei să mă sărute. Cum ea nu voia, eu mi-am strecurat mâna spre sânul ei, pe sub șal, și mi-am oprit palma

15 adunată mângâietor pe sânul stâng, apăsând ca să-i simt inima și în același timp s-o silesc să mă sărute. (Maitreyi nu putea suporta mângâierea aceasta fără ca să-mi cadă imediat în brațe.) Din întâmplare, Chabu a vrut să pună și ea mâna pe pieptul Maitreyiei, ca s-o roage să mă sărute. Și a întâlnit acolo mâna mea, pe care

20 mi-am retras-o cât am putut mai repede, dar nu înainte de a atrage atenția lui Chabu. Ea începu să rădă.

- A i văzut că *dadă* își ține mâna la pieptul tău? izbucni Chabu, biruitoare.

- Nu vorbi prostii, se răsti Maitreyi. Era mâna mea.

25 - Parcă eu nu știu, parcă eu n-am simțit inelul lui *dadă*...

M-a înfiorat puțin precizarea aceasta, dar cum știam ce Chabu vorbește multe lucruri fără șir, nu m-am temut de consecințele ei. De sărutat pe gură, Maitreyi nu m-a sărutat, și în curând a trebuit să ne întoarcem la mașină, căci se înnoptase bine. Până acasă am

30 uitat întâmplarea.

în noaptea aceea. Maitreyi nu a venit la mine. Din prudență, îmi mărturisii ea a doua zi. Nu-mi amintesc cum am petrecut timpul până aproape de ora șase, când m-am îmbrăcat în costumul meu bengalez, așteptând să plecăm cu mașina. Dar nu venea ni-

35 meni să mă anunțe. Puțin enervat, am întrebat șoferul dacă nu mergem în seara aceasta la Lacuri, și el îmi răspuse (mi se păruse mie sau fusese, într-adevăr, obraznic?) că a primit ordin să ducă mașina la garaj. Peste câteva minute întâlnii pe Lilu pe coridor, îmi spuse că doamna Sen nu mai lasă nici pe Maitreyi, nici pe

40 Chabu să iasă la Lacuri. Toate acestea mi se păreau foarte turburi;

și mă înclina misterul, mi se părea că mi se ascunde un adevăr de care am absolută și neîntârziată nevoie. Am încercat s-o întâlnesc pe-Maitreyi, fără să izbutesc, și atunci am rămas în odaia mea, muncit de gânduri. (Ciudat, nu-mi era teamă; doream numai să

5 știu precis ce s-a întâmplat, de ce dăduse doamna Sen ordin șoferului să ducă mașina la garaj și de ce nu puteam vedea pe Maitreyi.)

La masă, când m-a chemat servitorul (de obicei mă anunța cineva al casei), am găsit pe doamna Sen și pe Maitreyi. Nu vorbeau. Voiam să par neturburat și cred că am izbutit de minune.

io Doamna Sen îmi căuta ochii, și eu nu mi-i feream. Mă minunau privirile ei drepte, scrutătoare. încercând parcă să pătrundă în adevăratul meu suflet; fața căpătase o concentrare ciudată, cu un zâmbet batjocoritor înverșunându-i buzele înroșite, ca totdeauna, de *pan*. Mă servea tăcută, politicoasă și apoi se așeza iarăși cu

15 coatele pe masă și mă privea. Se întreba, poate, cum am izbutit s-o înșel atâta vreme, cum am păcălit-o cu puritatea și respectul meu. Ghiceam în prezența ei ostilă și ironică o necurmată întrebare: am putut fi eu oare așa? Nu știu ce fel de „așa” știa doamna Sen, dar simțeam întrebarea și de aceea căutam să par cât

20 mai degajat, vorbeam, o priveam în ochi, întrebam cum îi mai merge domnului Sen, de ce nu vin și ceilalți la masă, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Maitreyi îmi strângea picioarele să mi le frângă. își punea toată pasiunea ei ultimă și toată spaima ei în această înclăștare a pulpelor. Voia să mă mângâie mai dulce ca

25 niciodată, și simțeam talpa ei caldă atingându-mi încet, blând, alinător, pulpa; parcă ar fi vrut să mă consoleze, să mă întărească în această primejdie, pe care eu o ghiceam, dar nu o cunoșteam. Apoi îmi prindea piciorul între pulpele ei și-l strângea ca într-o îmbrățișare de pe urmă. ca și cum s-ar fi străduit să-mi comunice

30 o căldură și o pasiune pe care să n-o uit când voi rămâne despărțit de ea, departe.

Pe doamna Sen a chemat-o cineva sus, și îndată ce-am rămas singuri, Maitreyi mi-a șoptit mușcându-și buzele ca să-și stăpânească emoția:

35 - Chabu a spus tot mamei, dar eu am tăgăduit. Să n-ai nici o teamă, rămân a ta. Dacă te întreabă, să nu mărturisești nimic, altminteri, cine știe...

Au podidit-o lacrimile și a vrut să-mi apuce brațul, după obiceiul ei, dar se cobora doamna Sen pe scară, și atunci mi-a șoptit printre dinți:

40

- Vino mâine înainte de zori în bibliotecă...

5 Acestea au fost ultimele cuvinte pe care mi le-a spus Maitreyi. căci doamna Sen a luat-o sus. și eu m-am dus în camera mea extrem de abătut, zăpăcit și aproape incapabil să înțeleg ce s-ar putea întâmpla a doua zi.

10 N-am putut dormi deloc, ci fumam pipă după pipă, în jețul larg și odihnitor, așteptând zorile. Băteau unul după altul ceasurile în noapte, și eu evocam cu fiecare din ele venirea Maitreyiei în acea odaie și aproape că nu-mi venea să cred că ar fi posibil să n-o mai văd aici, lângă mine, gata să se dezbrace de îndată ce eu închideam ferestrele, gata să mă îmbrățișeze și să plângă. Mă gândeam că nu e posibil ca, numai după două-trei săptămâni de dragoste, Maitreyi să-mi fie luată. Cum stam singur, în întunec, o revedeam în toate colțurile, în toate atitudinile ei de 15 îndrăgostită, uitam toate chinurile pe care le îndurasem din pricina ei, toate îndoielile, și simțeam cum crește în mine. fără hotare, o dragoste pe care Maitreyi niciodată n-o bănuise. Așteptam zorile ca să-i pot spune că o simplă despărțire de o noapte și amenințarea dragostei noastre îmi revelase adevărata 20 iubire și numai acum am înțeles cât îmi era de dragă, acum, când mă temeam că o pot pierde. Aproape că am plâns, acolo, singur, gândindu-mă că aș putea-o pierde; numai gândul că n-am s-o pot avea din nou alături de mine mă înfiora și îmi întuneca mintea. Nu credeam că aș fi putut supraviețui sănătos unei despărțiri de 25 Maitreyi. Dacă atât timp cât o știam a mea, de nimeni stingherit să-i vorbesc și să mi-o apropiu când vream, o iubeam, apoi acum, când eram despărțiți prin nu știu ce primejdie, dragostea crescuse până la sufocare și simțeam că înnebunesc așteptând ceasul când am s-o pot vedea și strânge din nou în brațe.

30 în timpul nopții am ieșit de mai multe ori în curte, să spionez, și vedeam mereu lumină în camera inginerului, auzeam acolo glasuri, câteodată un scâncet, pe care nu-l ghiceam al cui poate să fie (Maitreyi, Chabu, sora lui Khokha?). Toate acestea mă alarmau nespun. Mă întorceam iarăși în jețul meu și mă trudeam 35 să înțeleg ce poate să însemne vorbele Maitreyiei: „Chabu a spus tot...”. Ce ar fi putut spune Chabu în nebunia ei? Tot ce-a putut vedea și înțelege ea? Mă gândeam că poate a surprins-o vreodată pe Maitreyi venind sau plecând din odaia ei, dar am aflat mai târziu că cele ce spusese ea au fost lucruri mai puțin grave. în ziua aceea, doamna Sen o spăla pe cap, și Chabu plângea mereu. A

întrebat-o de ce plânge, și a răspuns că pe ea nu o iubește nimeni, iar pe Maitreyi toată lumea. Toată lumea a venit de ziua ei, aducându-i daruri. Și mai ales eu o iubesc mult pe Maitreyi. „De unde știi?” a întrebat-o doamna Sen, în glumă. „*Allm-cladă* o 5 sărută și ține mâna la pieptul ei, iar pe mine nu mă sărută nimeni...” Suferea și plângea atât de sincer, încât doamna Sen a întrebat-o de mai multe ori, și Chabu a mărturisit tot ce-a văzut: cum stam noi doi împreună și râdeam, și ne sărutam, și ne strângeam în brațe la Lacuri (iar eu, care credeam că Chabu nu 10 observă nimic...). Doamna Sen a chemat îndată pe Maitreyi și a întrebat-o dacă e adevărat cele spuse de Chabu. Apoi a poruncit șoferului să ducă mașina în garaj și a luat-o pe Maitreyi sus, pe terasă, a pus-o să jure pe strămoși și pe zei. și a început s-o descoase, amenințând-o. Maitreyi a tăgăduit totul, recunoscând 15 numai că m-a sărutat dc câteva ori în glumă, iar eu am sărutat-o pe frunte, dar altceva nu s-a întâmplat. Și a rugat-o în genunchi să nu mai spună nimic inginerului, căci am să sufăr eu, și eu nu sunt vinovat. Dacă i se cere, Maitreyi nu mă va mai vedea niciodată, căci numai ca a fost aceea care a păcătuit. (Se gândea, am aflat mai 20 târziu, că între timp va putea fugi cu mine. Îi era teamă numai de domnul Sen, care ar fi putut-o închide în camera ei sau mărita în câteva zile, înainte ca ea să aibă timp să mă vadă și să poată aranja fuga.) în noaptea aceea au încuiat-o în odaia doamnei Sen. iar doamna Sen a spus totul inginerului, stând până târziu la sfat 25 despre cele ce trebuie să facă, așa fel încât nimic să nu se afle de către vecini, căci atunci blestemul va cădea asupra întregii familii...

30 Toate acestea le-am știut numai a doua sau a treia zi, de la Khokha, dar în noaptea aceea bănuiam lucruri mult mai grave, bănuiam că Chabu a surprins-o într-o noapte și a spus aceasta d-nei Sen. înainte de patru dimineața m-am dus în bibliotecă, s-o aștept pe Maitreyi cu vești. Am stat acolo până ce s-a luminat bine, ascuns după rafturi, dar Maitreyi n-a venit, și nici sora lui Khokha sau Lilu, prin care ar fi putut să-mi trimeată un bilet 35 scris. La șapte s-a coborât d-na Sen jos să pregătească ceaiul, și a trebuit să mă strecur cu multă grijă în odaia mea, că să nu fiu observat.

40 Așteptam tocmai să mă cheme la ceai, când inginerul intră la mine în odaie, cu ochelarii negri ascunzându-i bine privirile, puțin tremurând de slăbiciune, și începu oarecum emoționat, dar prietenește:

- Dragă Allan, m-am hotărât să-mi fac operația aceea de ochi, pe care mi-o cer de atâta timp doctorii. Va trebui să stau la sanatoriu probabil vreo două-trei luni și atunci m-am gândit să trimit familia la Midnapur, la niște rude de ale mele. Și pentru că și d-ta ești puțin obosit, ai face bine să te recreezi undeva în munți.

- Când trebuie să plec? articulai eu cu un calm care mă mira. (De altfel, nu-mi dădeam încă bine seama ce se petrece cu mine și am săvârșit. În acea zi. o sumă de lucruri fără să-mi dau seama de ele.)

- Chiar astăzi, căci după-masă eu mă duc la sanatoriu, vorbi inginerul, observându-mă la adăpostul sticlelor negre.

- Bine, dar nu am unde să mă duc, trebuie să-mi găsesc casă, trebuie să-mi iau lucrurile acestea...

Găsiți putere să mă împotrivesc, deși tot sângele parcă mi se scursesese din vine, și arătați nevolnic acele câteva lucruri pe care le aveam: un pat, un șifonier, biblioteca, două cufere, masa de scris. Inginerul zâmbi foarte politicos.

- Un băiat energetic ca d-ta iese întotdeauna din încurcătură. Dacă pleci chiar acum, găsești casă până la unu. Khokha îți va aduce lucrurile după-amiază cu un camion. Poate ai să locuiești cu unul din prietenii d-tale până când vei pleca la munte, și apoi ai să te aranjezi mai bine...

Tremuram tot când s-a ridicat să plece. Eu m-am îndreptat instinctiv către șifonier, să-mi iau casca și să plec îndată, dar d-na Sen, care stătuse pe coridor și ascultase tot, intră în odaie și-mi spuse zâmbind:

- Nu poți pleca de aici până nu mănânci...

- Nu mai pot mânca nimic, spusei eu, stins.

- Am să te rog eu, și ai să mănânci, continuă d-na Sen, pe același ton. Ceaiul e gata.

- La ce bun, acum? întrebai eu, tot mai stins. (Simțeam că aș putea să mă prăvălesc din clipă în clipă, căci știam că plec și nu o văzusem încă pe Maitreyi, și nu știam ce face ea acolo sus.)

Inginerul plecă, și izbucni în plâns nebunește, smulgându-mi părul, mușcându-mi pumnii. Mă întinsei în fotoliu sfârșit, aproape sufocat de o durere pe care nu știam pe ce nume să-i spun, căci nu mai era nici dragoste, nici suferință, ci un sentiment de totală năruire, ca și cum m-aș fi trezit deodată singur într-un cimitir, fără nimeni lângă mine căruia să mă plâng, de la care să aștept

mângâiere. Parcă fusesem rupt în zece bucăți, căci îmi simțeam trupul numai o rană, sufletul risipit, nu mai aveam nici voință, nici putere să mă dezmeticesc o clipă. Intră Lilu. în lacrimi și ea,

și îmi întinse repede un petec de hârtie. „Nu mă lasă să te văd. Nu-ți zădărnici viața, nu te lăsa înfrânt. Pleacă în lume și arată tuturor curățenia ta. Fii om. Ai să afli de mine în curând. Maitreyi.” Era un scris împleticit, într-o englezească improvizată, cu pete de cerneală. Ascunsei repede hârtia în palmă, căci venea d-na Sen, cu servitorul, aducându-mi ceaiul.

5 - Nu pot mânca, nu pot mânca nimic, spusei eu, plângând.

- Te rog eu să iei o ceașcă de ceai, vorbi blând d-na Sen.

Am crezut că întrevăd în glasul ei milă și puțină înțelegere și, amintindu-mi cât de bună fusese cu mine, cât de mult mă iubise și mă chema fiul ei, căci atâta dorise să aibă un fiu, alături de cele două fete, nu m-am mai putut stăpâni și am căzut la picioarele ei, îmbrățișându-i-le, plângând.

10 - Iartă-mă, mamă, nu mă lăsa să plec de aici! izbucni eu, iartă-mă, iartă-mă...

Lilu plângea, rezemată de ușă. D-na Sen n-a făcut o singură mișcare de mângâiere, ci a rămas dreaptă și zâmbitoare cât timp eu m-am zbatut la picioarele ei. Am simțit gheața aceasta și m-am ridicat, ștergându-mi ochii, suspinând.

- Ia-ți ceaiul, vorbi

Am pus mâna pe ceașcă, dar m-a înăbușit un hohot și mi-am ascuns fața cu brațul. Lilu n-a mai putut răbda și a fugit pe coridor, plângând. D-na Sen a rămas tot acolo, lângă ușă, privindu-mă cu același surâs înghețat, puțin batjocoritor, îndemnându-mă:

- Ia-ți ceaiul...

30 Am curățit ca prin somn o banană și am sorbit din ceașca în care se răcise ceaiul. Îmi contenise plânsul deodată și suspinam numai. Când m-a văzut că mi-am sfârșit ceașca, d-na Sen a ieșit pe coridor și a chemat servitorul să ridice tava.

- Pot vedea copiii înainte de a pleca? mă rugai eu, cerșind.

35 D-l Sen intră chiar atunci și-mi spuse:

- Maitreyi e puțin bolnavă, nu se poate da jos din camera ei. Așteaptă până când te aduc către d-na Sen:

I

(

j
|
î
§
f
i;
I

"i
|
I
|

Cum ieși d-na Sen din odaie, inginerul îmi întinse un plic închis și-mi spuse:

- Să citești asta numai după ce părăsești casa mea. Și dacă vrei să-mi mulțumești pentru binele pe care ți l-am făcut, aici. în India, respectă cele ce te rog eu...

Plecă înainte ca eu să am timp să mai spun o vorbă. Luai plicul cu un tremur de slăbiciune și-l vârâi automat în buzunar. Când o văzui pe Chabu, o cuprinsei numaidecât în brațe și începui s-o leagăn plângând.

- Ce-ai făcut, Chabu, ce-ai făcut?

Biata fată nu înțelegea nimic, dar văzându-mă plângând. Începu și ea să plângă și să mă sărute pe obraz, căci eu îmi aplecasem capul către trupul ei plâpând și o legănam așa, în neștire.

- Ce ai făcut, Chabu? atât îi puteam spune.

- Dar eu ce știam? întrebă ea, încercând parcă să se trezească. De ce plângi, *dadă*? Tu de ce plângi?

Am lăsat-o din brațe ca să-mi șterg fața. De altfel, d-na și d-l Sen veniseră din nou și ședeau în ușă. amândoi de gheață, parcă mi-ar fi spus: „Haide, e timpul să pleci”...

Am sărutat-o încă o dată pe Chabu pe amândoi obrații, apoi venindu-mi în fire, mi-am luat casca, am îngenuncheat în fața d-nei și d-lui Sen, punându-mi palmele pe piciorul lor drept - cel mai venerabil salul pe care îl știam eu - și am plecat.

- *Good-bye*, Allan, îmi spuse inginerul, întinzându-mi mâna.

Dar eu mă prefacui că nu văd și trecui înainte, pe coridor. Chabii alergă după mine, hohotind.

- Unde pleci, *dadă*? Unde pleacă *AMan-dadă*? întrebă pe maică-sa.

- *Dadă* e bolnav și se duce să se vindece, îi spuse d-na Sen într-o bengaleză șoptită, apucând-o în brațe, ca să nu iasă în stradă după mine.

Când am coborât treptele verandei, mi-am ridicat ochii spre balconul cu glicine și am văzut o clipă pe Maitreyi. Atunci m-am auzit strigat, un țipăt scurt și înspăimântat, și am zărit-o cum cade lată în balcon. Am vrut să mă întorc, dar m-am întâlnit cu inginerul pe coridor.

- Ai uitat ceva, Allan? mă întrebă el. bănuitor.

- Nimic, sir, n-am uitat nimic...

Am plecat repede. M-am suit în cea dintâi mașină și am dat adresa lui Harold. Când porneam, am încercat să mai privesc încă

o dată casa din Bhowanipore. dar mi s-au înlăcrămat ochii, mașina a virat, și n-am mai văzut nimic.

M-am trezit când mașina tocmai ocolea către Park Street. Am desfăcut plicul lui Sen și am cetit, cu inima strânsă, cele ce-mi scria el, în englezește, fără cuvântul de început, pe o coală care purta în colțul de sus cuvintele „Strict confidențial” subliniate.

„D-ta ești străin, și eu nu te cunosc. Dar dacă ești capabil să consideri ceva sacru în viața d-tale, te rog să nu mai intri în casa mea, nici să încerci să vezi sau să scrii vreunui membru al familiei mele. Dacă vrei să mă vezi personal, caută-mă la birou, și dacă ai vrea vreodată să-mi scrii, scrie-mi numai acele fapte pe care un necunoscut le poate scrie unui necunoscut sau un funcționar superiorului său. Te rog să nu pomenești de această notă nimănui și rupe-o după ce o vei ceti. Rațiunea acestei purtări trebuie să-ți fie evidentă, dacă ți-a mai rămas cât de puțină minte în nebunia d-tale. Îți cunoști ingratitudinea și ofensa pe care mi-ai adus-o!

Narendra Sen

P.S. Te rog nu fi inoportun, încercând să te explici și adăogând astfel alte minciuni la depravatul d-tale caracter.”

XIII

Nu l-am găsit pe Harold acasă, dar gazda mi-a descuiat camera și m-a lăsat să intru și să mă trântesc pe pat, cu fața în sus, sub ventilator. Biata d-nă Ribeiro nu știa cum să se poarte cu mine și

5 cum să mă întrebe.
- Nu mi s-a întâmplat nici o nenorocire, mrs. Ribeiro, o asiguram eu. Trebuie să fie operat astăzi inginerul Sen, patronul meu, și asta mă neliniștește.

io Nu voiam să mă trădez, nu voiam să spun nici lui Harold pricina pentru care plecasem din Bhowanipore. M-ar fi dezgustat cumplit bârfeala lor, căci nu mă îndoiam că Harold ar fi repetat tuturor „prietenilor” eurasieni întâmplarea mea, și fetele ar fi încercat să mă consoleze cu veșnicele lor stupidități sentimentale, îndemnându-mă să beau și să fac dragoste, iar eu eram incapabil

15 să primesc orice consolare, fie ea cât de brutală. Mi se părea că nu am voie nici să menționez numele Maitreyiei în mijlocul lor. Eram însă atât de năuc, atât de desăvârșit mă predam durerii, încât nu mă gândeam la nimic precis, ci încercam numai să intuiesc, să simt concret despărțirea mea de Maitreyi. Nu izbuteam; tresăream

20 speriat de câte ori vedeam imaginea ei ultimă, trupul ei căzut în balcon, și o alungam. Nu știam pe ce să-mi fixez gândul și alegeam câteva scene mângâietoare pentru mine (coronița de iasomie, biblioteca, Chandernagorul), pe care le contemplant liniștindu-mă, dar îndată filmul se desfășura către final, vedeam

25 pe d-na Sen la masă, privindu-mă rău, sau pe d-l Sen spunându-mi: „Dacă vrei să-mi mulțumești pentru binele...”, și aceasta îmi amintea iarăși, tot atât de acut și de sfâșietor, despărțirea mea de Maitreyi, și trebuia să închid ochii, să mă mișc în pat, să oftiez adânc ca să alung gândurile.

D-na Ribeiro, după ce lipsise vreun ceas, prinsă de treburile casei, intră iar în cameră, întrebându-mă ce doresc să beau; un ceai, whisky sau bere? Refuzai cu un gest atât de obosit, încât bătrâna se apropie de patul meu, serios îngrijorată.

5 - Dar d-ta ești bolnav, Allan, îmi spuse.

- Nu știu ce e cu mine, mă prefacui eu. Am fost extenuat în ultimele luni, căci nu m-am dus nicăieri în vara aceasta, și nenorocirea inginerului m-a mișcat profund. Vreau să plec din Calcutta pentru câțiva timp...D-ta mai ai vreo cameră liberă, d-nă

10 Ribeiro?

Când a auzit de cameră liberă, gazda s-a turburat toată de fericire, m-a îndemnat să văd odaia de alături de Harold, m-a întrebat de ce nu mai rămân în Bhowanipore, apoi, văzând că cercetările acestea mă obolesc, a schimbat vorba, s-a interesat de

15 temperatura mea, m-a sfătuit să plec îndată din Calcutta pentru două-trei săptămâni, undeva la munte (Darjeeling, de pildă, sau Shillong, sau chiar la mare, la Gopalpur-at-Sea, unde *father* Justus s-a vindecat de surmenaj, pentru că aerul e admirabil și la hotel nu mai locuia aproape nimeni). O ascultam cum vorbește și

20 o aprobam întocmai, numai ca să nu mă silească să răspund, să discut, să gândesc. Mi-a adus îndată din *hali* jurnalul, *The Statesman*, ca să caute adrese de pensiuni, și comenta fiecare localitate, îmi spunea cine a fost acolo și cu ce prilej, iar eu, ascultând-o, mi se părea că trăiesc un vis, într-atât era de

25 neverosimilă prezența mea aici, și chiar viața mea, trupul întreg pe care mi-l întinsesem pe pat, țigările pe care le fumam, în timp ce eu *trebuia* să mor, căci fusesem despărțit de Maitreyi. „Cum de pot fi asemenea lucruri pe lume - mă întrebam eu, fără să gândesc întrebarea, ci simțind-o numai -, cum de se poate ca un

30 ceas după plecarea din Bhowanipore să pot asculta vorbăria acestei bătrâne, care nici nu bănuiește ce epavă are în față?” Totul mi se părea irațional, imposibil, și ghiceam că aș înnebuni dacă aș rămâne multă vreme cu asemenea oameni alături, dacă nu mă înfund undeva în singurătate, să uit, să mă uit. Plecarea îmi apărea singura salvare, cel puțin pentru un timp. Mă hotărâsem să plec chiar a doua zi, oriunde.

-Telefonează, te rog, la d-l Sen, South 1144, mă adresai eu d-nei Ribeiro, și spune-i să-mi trimeată lucrurile aici...

D-na Ribeiro s-ar fi simțit oricând jicnită să telefoneze unui

40 „negru”, dar în acel ceas era atât de fericită, încât am ascultat-o

cum vorbea politicos, probabil lui Mantu. și cum mulțumea pentru bunăvoință.

- Mă duc să aranjez odaia. îmi spuse.

M-am bucurat că pleacă și că pot acum ofta în voie și plânge. Mă străbătu deodată gândul că am îmbătrânit și că părul mi-e alb de supărare, și sării în sus. ca să mă uit în oglindă. De-abia mă recunoscui. Fața îmi era palidă, suptă, uscată, și sprâncenele răvășite, parcă le smulseam; nu știu ce dungă se adâncise la colțul buzelor, care mă schimba cu desăvârșire, dându-mi un aer de aprigă voință. Mă minunai descoperind pe fața mea o hotărâre virilă și putere de a acționa. însușiri pe care le pierdusem de mult. (De atunci nu mai cred în expresia oamenilor. Mi se pare că regulile schimbării feței nu au nimic de-a face cu adevăratele experiențe sufletești. Poate numai ochii, singurii, pot trăda un om.) M-am întors abătut în pat și am aprins altă țigare.

Când a venit Harold, m-a întâmpinat cu urale. D-na Ribeiro îi lămurise în câteva cuvinte vizita mea. El încercă să mă facă să vorbesc, dar pretextai o durere de cap și-i spusei numai în treacăt de ce am venit. Ceru numaidecât băuturi. îmi spuse că orice febră și orice durere trece cu whisky. Băui și eu un pahar, dar amețeala mă făcea să simt și mai viu depărtarea de Maitreyi. Aproape că îmi venea să urlu. Când a sosit Khokha, credeam că am să-l îmbrățișez de emoție. Parcă aducea cu el toată dragostea, toată India. Venise într-o *dhoti* destul de murdară, cu picioarele lui crăpate, fără sandale, și toți din casă îl priveau cu dispreț, cu scârbă, dar el, știindu-se „la mine”, intra și ieșea mândru, aducând lucrurile din camion, conducând hamalii prin *hali*. Ardeam de nerăbdare să-mi spună ce s-a mai întâmplat acolo. în Bhowanipore. Când am plătit camionarul și hamalii, l-am luat cu mine în cameră, am cerut ceai d-nei Ribeiro și am deschis o nouă cutie de țigări. Harold spumega că nu rămân cu el de vorbă, dar probabil că a ghicit în plecarea mea bruscă de la Sen ceva mai mult decât îi mărturisisem și nu cuteză să vină și să ne întrenipă.

Khokha îmi aduse un exemplar din *Uddhitta*, pe care Maitreyi scrisese ultimele ei cuvinte: „Către dragul meu, către dragul meu, Maitreyi, Maitreyi”. „Numai atât?” mă întristam eu. Khokha îmi spuse să mă uit și la sfârșitul cărții. „Adio, scumpul meu, n-am spus nimic care să te facă pe tine vinovat. Am spus numai că m-ai sărutat pe frunte. Trebuia să spun; era mama noastră și știa. Allan, prietenul meu, dragul meu, adio! Maitreyi.”

Am rămas mut, privindu-i scrisul. Khokha fuma, tăcând și el o bucată de vreme, apoi vorbi deodată, parcă și-ar fi continuat un gând.

5 - ... Și atunci trebuia să se afle. Prea ați fost imprudenți. Vă vedea toată lumea când vă sărutați pe jeț. Șoferul a spus și lui Mantu. și lui Lilu. N-a avut nimeni curajul să vă atragă atenția...

Mă întreb dacă și Khokha știe numai cât știu ceilalți sau a înțeles mai mult. Dar mi-am dat seama cât de puțin important e acum lucrul acesta și m-am lăsat dus de alte gânduri.

10 - Chabu și-a revenit, vorbi iarăși Khokha. Cum a văzut-o pe Maitreyi leșinată, parcă s-a deșteptat din somn. A întrebat de tine: „Unde e *dada*?” așa întreba pe toată lumea și se ținea de d-na Sen, trăgând-o de *sari* și întrebând. I-am spus că vin să te văd. și atunci mi-a dat biletul ăsta...

15 Pe o foaie ruptă dintr-un caiet de școală, Chabu scrisese în bengali, cu cea mai frumoasă caligrafie a ei: „Dac/o iubit, mă poți ierta tu vreodată? Nu știu cine m-a pus să spun: credeam că nu fac nici un rău spunând, căci nici voi nu faceți rău iubindu-vă. Maitreyi suferă cumplit. Poți s-o faci să nu mai sufere? Atunci unde e dragostea voastră? Aș vrea să mor.”

20 - Plângea când l-a scris și mi-a spus să ți—l dau neapărat și să-i telefonezi într-o dimineață. Nu mai e nebună acum, nu mai pare nebună. Săraca...

Tăcu iarăși o bucată de vreme, apoi oftă deodată.

25 - Ce ai, Khokha? îl întrebai eu.

- Ah, ce să-ți mai spun ce am când te văd pe tine cât suferi!...

30 Vorbise emfatic, teatral, silindu-se să obțină o mască îndurerată, care să-mi atragă atenția. Dar tonul cu care spusese acele câteva cuvinte mă făcu îndată să mă simt străin de el. Poate a ghicit și Khokha această jenă, căci a schimbat vorba.

- Când am început să iau lucrurile din camera ta, Maitreyi a fugit jos și a început să le îmbrățișeze, să țipe. A trebuit s-o ia cu forța înapoi. D-l Sen, care e o brută, a lovit-o peste față cu pumnii până a podidit-o sângele. A leșinat în odaia ei...

35 Ascultam lăcrămând, dar fără ca durerea să-mi crească. „Ce ne putea face mai mult decât să ne despartă? Dacă m-ar bate oricât, dacă m-ar pălmui, aș suferi oare mai mult?” O vedeam cu fața însângerată, dar nu rănile ei îmi sfășiau inima, ci însăși făptura ei. prezența ei, pe care o știam departe.

-...Au închis-o în odaie, aproape goală, ca să nu se mai poată coborî în camera ta. Cât era leșinată, o stropeau cu apă, ca să învie, apoi, când se deștepta, o băteau ca să spună. „Îl iubesc. Îl iubesc”, atât auzeam, de jos, cum urlă. „El nu e vinovat, ce aveți cu el?” mi-a spus soru-mea că le țipa. „Ce aveți cu el...?”

Și totuși, mie nu-mi făcuseră încă nimic. „Mai bine m-ar fi pălmuț”, gândeam. De ce n-a avut curajul d-l Sen să mă pălmuiască? De ce mi-a întins mâna laș, spunându-mi: „*Good-bye, Allan!*”

10 - Înainte de a veni ei s-o ia sus. Maitreyi mi-a șoptit: „Îi telefonez mâine”. Dar poate n-are să izbutească. D-l Sen o păzește închisă. Îl auzeam vorbind cu mama de căsătoria ei cât mai repede.

Am înlemnit. Khokha observă spaima mea și continuă mai arzător:

15 - Vor s-o mărite cu un profesor din Hoogli. și asta îndată ce se vor întoarce din Midnapur. Știi că vor să plece la Midnapur⁹ - Știu, răspunsei eu, aproape indiferent.

- Sunt brute, toți sunt brute, se aprinse Khokha. Nu îi urăști?
- De ce i-aș uri? Eu le-am făcut tot răul. Ce vină pot avea ei?
20 Afară, doar, de faptul că m-au adus în casă...

- Voiau să te înfieze, mă lămuri Khokha.
Zâmbii. Ce deșarte, ce inutile mi se păreau toate acestea, toate faptele care s-ar fi putut împlini, dacă eu eram altfel, toată fericirea pe care aș fi putut-o avea, dacă... Mi se părea fără sens să
25 mă gândesc la cele ce s-ar fi putut întâmpla. Eram singur, singur, aceasla era durerea, prezentul. Nu puteam înțelege nimic altceva.

Khokha mă privi. Îmi văzu lacrimile și oftă.
- Mama mea e foarte greu bolnavă, și eu n-am nici un ban.
30 nici o rupie să-i dau. Mă gândeam să-ți cer un împrumut până voi primi onorariul de la „Bengal Film Company”..

- Cât vrei?
Tăcea. Eu nu cutezam să-l privesc în ochi. Mă durea minciuna lui, căci știam că maică-sa nu e bolnavă și că de ea are grijă un
35 cumnat al lui, negustor în Kalighat.

- Treizeci de rupii ți-e de ajuns? Îl întrebai și, fără să mai aștept răspuns, am scris cecul și i l-am dat.

Îmi mulțumi stânjenit și începu să vorbească iar de Maitreyi. L-am rugat, stins, să plece.

40 - Khokha, mi-e somn, mă doare capul...

Seara, vestite de Harold, au venit fetele să mă vadă. Au pus patefonul în *hali*, au comandat whisky și oranjadă și-și exagerau veselia ca samă consoleze pe mine. (Harold le spusese că sufăr de o depresiune nervoasă, un surmenaj sau ceva asemănător, și că,
5 înainte de a pleca din oraș, trebuie „să mă amuz” ca să uit.)

- Hei, Allan, îmi spunea Geurtie, ce stai așa posac, băiete? Nu ai tu fata ta lângă tine?

10 Mi se așeză pe genunchi, și mie îmi era atât de odioasă atingerea aceea. Încât mă cutremuram tot, și o rugai să mă lase, căci sunt obosit și bolnav.

- Nu cumva ești îndrăgostit? clipea ea, șiret, din ochi. Te-o fi fermecat vreo indiană. Vreo nespălată neagră, cum îți place ție...

Hohoteau toți. D-na Ribeiro, care îmi aranja odaia alături, veni și ea.

15 - Lăsați băiatul în pace. Hai, Allan, bea un pahar de whisky. Să vezi cum trec toate. O operație la ochi nu e chiar un lucru atât de grav...

- Dar ce crezi mata, mrs. Ribeiro, că Allan de operația aceea plânge? Întrebă sarcastic Geurtie. Are el altceva, mai grav, i-o fi fugit vreun lăutar cu fata...

20 - Taci din gură, mă răstii eu, înfuriat deodată, sculându-mă de pe scaun.

- Te rog să fii mai politicos cu mine, îmi răspunse Geurtie, roșind. Aici nu ești la negrii tăi din Bhowanipore.

25 - Geurtie! țipă Clara, apucându-i brațul. Lasă-l, bietul băiat.

- Prea l-ați cocoloșit toți, „bietul băiat” în sus, „bietul băiat” în jos. Plânge ca o muiere și se consolează cu bengalezii lui murdari. N-are el dreptul să mă insulte pe mine, o creștină.

- Dar și el e creștin! interveni Clara.

30 - Ha, așa crezi tu, că mai e creștin, râse Geurtie. Ce spui, Harold? Dar când îți vorbea ție de hinduism și de vacile lui, și înjura pe Domnul nostru Iisus Hristos? Și acum îmi spui mie să tac din gură...

Harold era extrem de încurcat, pe d-na Ribeiro o covârșise
35 panica.

- Ia astâmpărați-vă! vorbi.

- Eu mă duc, le pusei, sfârșit, și mă ridicai.

Geurtie mă privi îmbufnată.

- Se duce să se roage la templul lui. Nu-i ajută Dumnezeu...

Am avut o noapte sălbatecă. De cum am rămas singur (umblasem mult pe străzi, fumând în neștire și căutând tot mahalele indigene, a căror larmă și forfot, și limbă îmi aminteau de zilele mele cu Maitreyi) și m-am dezbrăcat, chinul, pe care oboseala îl adormise oarecum, mă năvăli iar, de data aceasta fără să-i mai pot întâmpina nici o rezistență. Zadarnic mușcam perna, zadarnic mă loveam să nu țip. Spuneam întruna: „Maitreyi, Maitreyi, Maitreyi”... până ce nu mai înțelegeam nimic din acest nume de fată, sunetele lui nu-mi mai evocau nimic și rămâneam năuc, cu fața între perne, fără să știu ce s-a întâmplat cu mine, ce s-a rupt înlăuntrul meu, ce se petrece. Gândurile îmi alergau de la un fapt la altul fără nici o legătură, revedeam Tamlukul, Sadyia, alte nenumărate locuri, pe care le cunoscusem, fără să înțeleg nimic. Îmi era numai spaimă să mă gândesc la orice îmi putea evoca figura Maitreyiei în seara despărțirii sau glasul d-lui Sen spunându-mi: „*Gooci-bye*, Allan!”, sau privirile d-nei Sen stăruind: „Ia-ți ceaiul!”... De câte ori scenele acestea încercau să reînvie în minte, mă zbăteam. Îl auzeam pe Harold cum sforăie, din odaia cealaltă, auzeam la răstimpuri ceasul de la biserica protestantă cum numără în noapte. Ca să mă liniștesc, mă gândeam la moarte. Să mă înec în Gange, și să afle Sen cât de curat o iubeam pe Maitreyi. A doua zi, ziarele ar fi vorbit de acest tânăr european, sinucis fără motiv, prins în marginea orașului de barcagiii care se întorc seara. Maitreyi ar fi leșinat auzind, d-na Sen s-ar fi căit, căci ar fi înțeles și ea atunci cât de sincer, de total, o iubisem pe Maitreyi. Gândul morții era singura alinare. Întârziem cu voluptate asupra fiecărei imagini, asupra fiecărui gest: cum scriu scrisoarea d-lui Sen, cum mă îndrept spre pod și acolo plâng puțin, dar numai puțin, câteva lacrimi, și apoi, pe balustradă, privesc în jos cum curg apele galbene, cu mâl mult, amețesc și gata... Reluam filmul, mereu de la început. Așa am adomit în zori.

M-a trezit Harold, ca să-mi spună că mă cheamă cineva la telefon. Am alergat ca un nebun în *hali*. numai în pijama. Am

•

•

I

I

I

I

I

I

1

1

I

10

I

I

|

I

|

|

|

|

I

20

|

|

|

25

|

|

|

|

|

r<

30

|

|

|

j

35

I

|

[

'

recunoscut îndată glasul Maitreyiei, pe care l-am sorbit însetat, deși mă temeam să-i vorbesc, ca să nu mă audă Harold sau vreun alt pensionar al d-nei Ribeiro. Îmi spunea lucruri pe care le ghiceam mai mult, căci vorbea încet, ca să nu deștepte pe ceilalți, probabil, și izbucnea mereu în plâns. Parcă venea din închisoare glasul ei, dintr-o celulă ferecată. Într-atât îi era de sfâșietor plânsul și de dornic de libertate glasul.

- Allan, mai mă cunoști tu? Sunt eu, tot eu. rămân aceeași, Allan. orice s-ar întâmpla... Fii bărbat și lucrează înainte, nu deznădăjdui... Nu mai pot, Allan, iartă-mă... nu mai pot. Aș vrea să-ți spun...

Glasul i-a amuțit deodată. Venise cineva, probabil d-na Sen. Am strigat în zadar:

-*AllolAUo!*

15 Nu mai răspundea nimeni. M-am întors abătut de moarte în odaie. Aș fi vrut să fug. pereții mă sufocau, mă chinuiau lucrurile acelea ale mele. jețul de pai. pe care de atâtea ori se așezase Maitreyi. Fiecare din ele îmi evoca o scenă, un cuvânt, și eram incapabil să mă trezesc, să pun odată capăt amintirilor acestea de cumplită tristețe, care mă făcuseră din om neom, numai într-o zi.

- Cum îi merge inginerului. Allan, i s-a făcut operația? mă întrebă Harold.

- încă nu, răspunsei în treacăt. Poate i se face azi...

- Bietul om...

25 M-am trântit pe pat, fumând iarăși. Ajunsesem acum aproape inert, numai mâinile îmi tremurau, încolo fața îmi încremenise fără expresie, fără mobilitate, nu mai puteam nici plânge, ci stam așa, sub ventilator, fără să știu ce am să fac. ce are să se întâmple.

Pe la zece se opri în fața casei un comisionar, cu bicicleta, întrebând de mine. D-na Ribeiro îmi aduse un plic. Omul nu aștepta răspuns. Îmi scria Sen.

„*Domnule,*

înteleg acum că nu ai nici respect, nici onoare. Te credeam numai nebun, dar văd că procedezi ca un șarpe din iarbă, cămia, dacă nu îi strivești capul când trebuie, se întoarce și te mușcă. Nici la 24 de ore de când ți-ai dat cuvântul că nu încerci să comunici cu nici un membru al familiei mele, ți l-ai călcat ca un laș, făcând să sufere o biată copilă, asupra căreia, din nenorocire, ai avut oarecare influență. Dacă mai încerci o dată asemenea lucruri, voi face

tot ce-mi va sta în putere ca să fii expatriat. Credeam că vei avea bunul-simț să părăsești orașul acesta. Prin telefon am dat ordin să te concedieze astăzi. Singurul lucru pe care îl ai de făcut e să-ți ieși salariul și să pleci îndată, ingratitudinea d-tale trebuie să aibă o limită.

Narendra Sen."

Am cetit scrisoarea uluit. Nu pentru că mă concediasse, deoarece eu însumi mă hotărâsem să plec, căci n-aș mai fi putut da a doua oară ochii cu Sen după cele ce-mi spusese Khokha. Eram uluit, pentru că înțelegeam că Maitreyi va face tot mai multe asemenea greșeli, de pe urma cărora va suferi mereu, și suferințele ei le înzeceau pe ale mele, căci știam că nu-i pot fi de nici un folos, și mă chinuiam inutil, singur, depărtat. Am strâns plicul și am plecat, luându-mi numai casca.

- Vii la masă, Allan? mă întrebă d-na Ribeiro.

- Desigur.

- Ți-am gătit mâncărurile favorite, mi le-a spus Harold, ai să vezi... Și nu te mai gândi...

Am zâmbit și am ieșit pe poartă, năuc, fără nici o țintă. Mă gândeam că ar fi bine să ridic ceva bani de la bancă, dacă într-adevăr trebuia să părăsesc orașul într-o zi sau două. Dar nu-l părăseam din ordinul lui Sen, nu mă intimidau amenințările lui. Plecam, pentru că știam prea bine că numai așa i-aș putea fi de vreun folos Maitreyiei; că numai așa ea mă poate uita. Gândeam ca un adolescent. Am ajuns la bancă pe jos, deși distanța din Royd Lane în Clive Street era destul de mare. După ce mi-am împachetat bine bancnotele în portmoneu și mi-am împărțit argintul prin toate buzunarele, am pornit mai sus, spre gară. Când am trecut podul de la Howrah, m-am aplecat să privesc Gangele, murdar și înfesat de bărci, și gândul sinuciderii mi-a apărut deodată în lașitatea și tot ridicolul lui. În gară m-am oprit să beau un pahar de limonada. Se făcuse ceasurile douăsprezece. Am ieșit și am apucat-o la dreapta, pe șoseaua de centură, care duce în satele dimprejurul orașului și trece prin Belur. Când am intrat de-a binelea în șoseaua umbroasă, m-am simțit mai puternic, mai liniștit și m-am așternut înverșunat la drum. Nu mă opream deloc, nici să fumez, ci mergeam întruna, cu pași mari, hotărâți. Treceau pe șosea mașinile care fac cursa Gară-Hoogli, și aproape toate se opreau lângă mine, căci li se părea ciudat să vadă

un european mergând pe jos, pe un drum afară din oraș. M-am oprit numai la o baracă sărmană, unde o bătrână vindea limonada. *pan* și ardei; m-am oprit să beau ceva rece. Parcă m-a mângâiat întâlnirea aceea, căci i-am vorbit bătrânei în bengali, nu în hindustană, cum s-ar fi convenit, și limba aceasta a Maitreyiei îmi era un adevărat balsam.

Am ajuns pe la două jumătate la Belur-Math, după ce mă plouase doi kilometri și îmi udase hainele până la piele; am ajuns stropit de noroi, cu o privire rătăcită, care l-a înspăimântat pe Swami Madhvananda, un călugăr pe care îl cunoscusem mai de mult, de când veneam aici cu mașina inginerului. M-am dus pe malul Gangelui să mă usuc și, cum stam trântit acolo pe iarbă, cu ochii în soare, revedeam toate plimbările noastre, alături de Maitreyi, mă revedeam fericit și fără griji. Nu mai m-am putut stăpâni și, pentru că nu puteam plânge, am scos carnetul din buzunar și am început să scriu, numai pentru mine. (Recitesc astăzi acele însemnări scrise cu sânge, și mi se par atât de reci, atât de oarecare. De pildă: „De ce-au trecut toate? Un pustiu imens în mine. Nimic nu mai are sens. Când aud un cântec bengalez, sus la *math*, îmi vine să plâng. Maitreyi, Maitreyi, Maitreyi. Nu o voi mai vedea niciodată...” Cât de incapabili suntem să redăm, chiar atunci, substanța unei bucurii sau unei dureri prea mari. Am ajuns să cred că pentru aceasta numai memoria, numai distanța le poate da viață. Jurnalul e sec și ne semnificativ.)

Swami a încercat să afle ce e cu mine. dar când i-am spus că am venit pe jos din Calcutta și că n-am mâncat, căci nu pot mânca nimic, s-a speriat și m-a rugat să plec îndată, nu cumva să mă îmbolnăvesc, să iau *malaria* (știa că suferisem cu un an înainte de *malaria*) și câte altele. Avea un ton poruncitor și probabil că mă disprețuia mult. covârșit de patimă și durere cum eram. Călugării aceștia indieni nu te pot consola niciodată, căci li se pare nevrednic de consolată acel suflet robit durerii, și idealul lor de atroce detașare nu are nimic de-a face cu omenescul care suferă, cu mizeria experienței. Trăiesc oarecum prea dumnezeiește oamenii aceștia, al căror ideal este suprema placiditate.

De altfel, cum eu nu venisem la *math* pentru consolare, ci numai pentru că acolo aș fi putut-o revedea pe Maitreyi a mea, cea din amintire, cea adevărată, nu m-au jicnit prea mult vorbele lui Swami; m-au făcut, numai, să mă simt mai singur. Am plecat, mulțumind pentru fructele și dulciurile pe care mi le adusese un

frate. Nu am mai luat drumul întoarcerii, ci am pornit mai departe, pe aceeași șosea, spre Ranaghat. Ajung în Bally aproape de apusul soarelui. Caut și aci Gangele, îl privesc lung, fumând alene, îl privesc cum curge lin și vast către orașul nostru. Stau pe
5 o piatră, înconjurat de câțiva copii, care la început îmi strigă într-o engleză stropșită: „Maimuță albă!”, apoi văzând că nu mă supăr, ci îi privesc îngândurat, cu lacrimi, se apropie de mine, stânjeniți, până încep să vorbesc cu ei în bengali și le împart gologani. Mă conduc cu alai, până la capătul satului. O seară puțin răcorită de
10 ploaie, dar senină și îmbietoare la drum. Curând rămân singur pe șosea. Trec câteodată mașinile spre Calcutta, cu faruri mari, aprinse. Câte un om, doi, grăbiți. Mă întreb, așa, ce devreme se culcă oamenii în India!... îmi amintesc atunci de Bhowanipore, și parcă un val cald mi se urcă în gâtleej. Grăbesc pasul. Nu mă
15 opresc decât la o dugheană ca să-mi cumpăr țigări „Scissors”, singurele pe care le găesc. Ardea o lampă de acetilenă, și câțiva drumeți se odihneau fumând *huka*, cu pufăituri lungi, potolite. M-au privit toți cu mirare, și unul a ieșit chiar în șosea, să mă vadă cum pornesc mai departe, singur, în întunerecul dinainte.
20 Nu știu până la ce ceas am mers și prin ce sat am trecut. Nu-mi era nici somn, nici obosit nu mă simțeam, ci marșul acesta în întunerec începuse chiar să mă încânte, adormindu-mi oarecum gândurile și flatându-mă puțin, căci credeam' că o fac aceasta din prea mare suferință, o fac pentru Maitreyi. Am găsit pe drum, la
25 câțiva metri de șanț, o fântână cu acoperiș și acolo m-am oprit să mă odihnesc. Am adormit în neștire, cu capul rezemat de cască, de-a dreptul pe lespezi. Aceleași visuri, cu Maitreyi, care mă deșteptau la răstimpuri și mă făceau să tremur de frig, de singurătate. Au venit oameni la fântână, și zgomotul m-a deșteptat.
30 (Straniu, cu toată durerea mea, eram conștient că port asupra-mi cinci sute de rupii și, de câte ori se apropiau oamenii, duceam instinctiv mâna la portofelul meu.) Mă priveau toți mirați, necutezând să mă întrebe nici unul, căci deși hainele îmi fuseseră stropite cu noroi și pantofii de pânză desfigurați, se vedea totuși că sunt un
35 *sahib*, și încă un *sahib* alb.
Mi-am răcorit fața și am plecat mai departe, de astă dată mai repede și mai preocupat, căci șoseaua începea să fie mai frecventată acum, la revărsarea zorilor. Priveam mai mult în jos. Mă opream numai când, printre palmieri sau la vreun cot al
40 șoselei, puteam zări fluviul. Nu știu ce mângâiere îmi dădea

Gangele, pe care îl știam că se îndreaptă acolo de unde venisem eu, spre orașul Maitreyiei. Aproape că nu-mi mai dădeam seama de obârșia durerii mele. Nu mă întrebam ce va spune Harold sau d-na Ribeiro. Aveam o singură bucurie: că poate va veni Khokha și, aflând că am plecat de o zi și nu m-am întors, va spune aceasta inginerului. Aș fi vrut ca Sen să creadă că am murit, să reflecteze puțin asupra celor ce făcuse.
5 în acea zi am mâncat într-un han din apropiere de Ranaghat. Am mâncat orez cu *carr*i și pește fiert, și am mâncat cu mâna, ca un indian, spre uimirea și încântarea celorlalți comeseni, care mă auziseră, de altfel, vorbind o elegantă bengali. Numai înfățișarea mea le dădea de gândit. Ghiceam că am o față descompusă, cu barba crescută, cu părul strivit în timpul somnului, hainele murdare și mâinile negre.
10 în acea zi am mâncat într-un han din apropiere de Ranaghat. Am mâncat orez cu *carr*i și pește fiert, și am mâncat cu mâna, ca un indian, spre uimirea și încântarea celorlalți comeseni, care mă auziseră, de altfel, vorbind o elegantă bengali. Numai înfățișarea mea le dădea de gândit. Ghiceam că am o față descompusă, cu barba crescută, cu părul strivit în timpul somnului, hainele murdare și mâinile negre.
15 începusem să mă uit, să uit de mine, și aceasta îmi dădea și mai multă poftă la drum. Am mers până la apusul soarelui fără să mai întâlnesc sate, întâmpinând numai care cu boi și câte un camion hodorogit. A fost o zi de cumplită arșiță ziua aceea, și mă opream la fiecare fântână să beau și să-mi răcoresc fața. M-am
20 culcat o dată cu răsăritul stelelor, lângă un mango uriaș, crescut singuratic la capătul unui heleșteu părăsit. M-au chinuit multă vreme țânțarii, dar în cele din urmă oboseala m-a covârșit, și nu m-am deșteptat decât târziu în zi, cu mădularele supte, aproape fără să-mi dau seama unde mă aflu... Visasem probabil ceva
25 înspăimântător, căci m-am deșteptat transpirat și tremurând. Am luat-o aproape la goană pe șosea, înainte. A fost o zi de umbrelt în neștire, din care nu-mi aduc nimic aminte, în afară de faptul că am întrebat ca prin somn pe un căruțaș unde mă aflu și cum pot ajunge spre o gară. M-a îndreptat către o haltă din apropiere de
30 Burdwan, pe care am găsit-o în înnoptat. Primul tren venea tocmai spre ziuă și nu oprea aci. A trebuit să mă sui într-un personal pe la miezul nopții, într-un vagon de clasa [a] III[-a] (căci nu aveam curajul să intru într-un alt compartiment), cu care am ajuns la Burdwan.
35 M-au orbit și speriat la început farurile electrice prin stații. Eram ca un bolnav deșteptat prin alarmă, aproape buimac, neștiind la ce ghișeu să mă îndrept ca să-mi cumpăr biletul de *inter-class* (de data aceasta mi-era rușine să mă înghesui alături de bătrâne și zdrențăroși, în fața ghișeului de cl[asa a] III[-a]; rușine nu
40 de mine, ci de cei câțiva eurasieni și englezi de pe peron, care-mi

priveau foarte bănuitori hainele). Am așteptat zgribulit acceleratul de Lucknow, sorbind ceaiuri multe și încercând să reconstitui de la început escapada mea. Erau lacune de ceasuri, de nopți, și golul acesta din memorie mă obseda. „Dacă am înnebunit?” mă
5 întrebam. îmi porunceam să nu mă gândesc la nimic. „Totul va trece, totul trece”, mi-am spus. (De atunci am învățat eu refrenul acesta, care mi-a ajuns mai târziu un adevărat *leitmotiv* al vieții mele.)

10 în Howrah eram din nou emoționat, parcă tot așteptam să întâlnesc pe cineva din Bhowanipore. (îmi amintii că fusese vorba de o plecare la Midnapur, și deși lucrul acesta mă chinuia de ajuns, pentru că mă depărta și mai mult de Maitreyi, totuși avea și el o parte de mângâiere, deoarece nu mă mai aflam în același oraș cu Sen și nu riscam să-l întâlnesc.) Mașina m-a adus acasă tocmai
15 în ceasul când poliția din Park Street începuse cercetările pentru găsirea mea. D-na Ribeiro aproape că leșină când mă văzu coborând din taxi. cu casca ruptă, nebărbierit de patru zile. cu hainele pătate.

20 - Unde ai fost, pentru Dumnezeu, unde ai fost? A telefonat mereu South 1144 pentru d-ta, și băiatul acela, mr. Chatterjee, Khokha, cum îi spuneți acolo, a venit mereu să te caute... Doamne, Doamne...

25 Am lăsat-o vorbind și m-am dus să mă spăl. O baie era singurul lucru pe care îl mai doream acum. Harold a telefonat de la birou să întrebe dacă s-au primit ceva vești și, când d-na Ribeiro i-a spus că am venit și cum am venit, băiatul a luat o mașină ca să mă vadă mai repede.

- Bine, mă! Bine, mă! îmi strângea el mâinile în neștire.

30 Emoția aceasta îmi făcu bine, și-l bătui pe umăr.

încercă să mă consoleze.

- Nu-i nimic, *old man*. Trece și asta. Dar ce-i cu tine? Unde ai fost până acum?

- M-am plimbat. Nimic grav. O simplă plimbare...

Zâmbeam.

35 - Tu ce mai faci?

- Veniseră fetele ieri, alarmate. Am fi vrut să improvizăm ceva la „China Town”, de bucurie că ai scăpat din ghearele idolatriilor. Bine, mă! Ce-i cu tine? A venit negrul ăla să te caute. Mi se pare că s-a cam supărat. Mă plictisea și i-am spus s-o
40 șteargă. „Acum e din nou creștin”, așa i-am spus...

Khokha îmi telefona imediat după masă, dintr-o librărie de pe Asutosh Mukerjee Road. unde avea el prieteni. îmi spuse în grabă că lucruri grave s-au întâmplat și că trebuie să vină să mă vadă negreșit. L-am rugat să ia mașina. L-am așteptat în verandă.

5 - Unde ai fost? mă întrebă el.

- Am să-ți spun pe urmă, îi răspunsei puțin răstit. Povestește-mi ce mai e nou...

Foarte multe lucruri noi. Pe Maitreyi au vrut s-o mărite, dar ea a țipat că va mărturisi soțului, în noaptea nunții, că s-a culcat cu
10 mine și va compromite întreaga familie, căci va fi dată afară cu scandal, și tot orașul va afla de rușinea ei. Inginerul, auzind-o, a lovit-o o dată peste față. de a trântit-o la pământ, în sânge. Dar a avut și el imediat un atac, și a fost dus la spital. Nu mai vede deloc. I se va face operația într-o zi sau două, dacă se va liniști.

15 Dar el e atât de agitat, încât se tem și doctorii. Pe Maitreyi au închis-o în odaie, după ce d-na Sen a chemat șoferul s-o bată cu vergile în fața ci, până când a căzut în nesimțire. I-a cerut și lui Khokha să facă același lucru, dar el a fugit. Chabu a încercat să se sinucidă cu creolină. E și ea, acum, la spital. Maitreyi îmi trimite
20 un plic în care de-abia avusese timp să închidă o ramură de oleandru înflorit, iar pe o frunză scrisese, cu creionul, apăsător: „Allan, ultimul dar de la mine”... Mă roagă să nu plec decât după cinci zile. Nu știa nimic de fuga mea, și mai bine că n-a știut. Ar fi crezut că m-am sinucis și cine știe ce prostie ar fi fost în stare să facă.

25 îl ascult ca prin vis. încercând să mă conving de gravitatea și consecințele veștilor aduse de Khokha, dar neînțelegând aproape nimic în afară de faptul că Maitreyi suferă și mai mult și că e închisă. Khokha îmi cere câteva rânduri scrise pentru Maitreyi, dar îmi aduc aminte de promisiunea către Sen și îl refuz.

30 - La ce bun? îi spun trist. La ce bun acum? Să mă uitate. Trebuie să mă uitate, trei sau cinci ani, până va fi din nou a mea...

Mă trezesc aiurând. încep să plâng, stupid, apoi simt că totul se învârtește în jurul meu și îi spun:

35 - Dacă aș putea-o iubi, dacă aș putea!... Dar nu o iubesc.

Khokha mă privește rânjind.

- Aș vrea s-o iubesc, urlu, aș vrea să fiu în stare s-o iubesc...

Vine d-na Ribeiro, uimită, și mă întreabă ce am.

40 - Aș vrea să iubesc pe Maitreyi, îi spun cu lacrimi. De ce nu pot s-o iubesc? Ce i-am făcut eu? Ce au cu mine? Ce aveți cu mine?...

îmi amintesc apoi de un telefon dat de Maitreyi într-o dimineață.

- Adio. Allan, adio, scumpul meu. În viața viitoare ne vom întâlni iar, dragule. Ai să mă recunoști atunci? Ai să mă aștepti? Așteaptă-mă, Allan, nu mă uita. Eu te aștept. Altul nu se va mai atinge de mine...

Eu nu-i puteam spune decât atât.

- Maitreyi, Maitreyi...

Am plecat în a șaptea zi de la despărțirea mea de Bhowanipore. Am plecat după ce ultimele două nopți le petrecusem ascuns în fața casei lor, spionând lumina în odaia Maitreyiei. A fost tot timpul întunec.

Chabu a murit în aceeași zi.

XIV

Lunile pe care le-am petrecut în Himalaya, într-un *bungalow* dintre Almora și Ranikhet, sunt prea triste și prea senine pentru a le putea povesti, ca o urmare nefirească la dragostea și despărțirea mea de Maitreyi.

Am ajuns aici după ce am fugit rând pe rând din Delhi, Simla, Naini-Tal, unde întâlneau prea mulți oameni, și mai ales prea mulți albi. Mă temeam de oameni, pentru că trebuia să le răspund la salut, să vorbesc lucruri fără nici o importanță, să-mi pierd timpul; și, astfel, nu puteam rămâne atât de singur pe cât voiam eu. Singurătatea îmi era acum și mângâiere, și hrană. Puțini moderni, cred, au cunoscut o solitudine mai aspră și mai deznădăjduită ca mine. Din octombrie până în februarie n-am văzut decât un singur om: pe paznicul *bungalow-ului*. Numai el putea intra în camera mea de lemn, numai cu el vorbeam, o dată sau de două ori pe zi, când îmi aducea mâncarea sau îmi schimba urciorul cu apă. Petreceam tot timpul în pădure, căci vecinătățile Almorii cuprind cele mai frumoase păduri de pin pe care le are Himalaya, și le cutreieram în lung și în lat, reluând neconștient același film interior al dragostei mele cu Maitreyi, închipuind fel de fel de întâmplări, unele mai fantastice decât altele, prin care noi doi ajungeam fericiți, întâlnindu-ne într-o singurătate nepătrunsă de nimeni sau în acea cetate moartă de la Fatehpur-Sikhri, sau în vreo colibă părăsită din junglă.

Asistam ziua întregă la desfășurarea aceluiși vis fantastic, care ne izola pe noi doi. pe mine și pe Maitreyi, de cealaltă lume.

Fapte de mult uitate își recăpătau prospețimea, și închipuirea mea le împlinea, le adâncea, le lega între ele. Amănunte pe care atunci nu le luasem în seamă schimbau acum întregul câmp al viziunii mele interioare. Oriunde mă duceam, o întâlneam pe ea, printre
5 pini și mesteceni, pe stânci, pe drumuri. Atât de mult trăiam cu povestea aceasta minunată, încât orice chemare din afară mă înspăimânta, aproape mă făcea să sufăr fizic. Știam că și Maitreyi, acolo, în celula ei din Bhowanipore, se gândește tot atât de adânc
10 la mine, la viața noastră împreună, și comuniunea aceasta în închipuire ne lega parcă pe deasupra evenimentelor, ne lega în ciuda despărțirii și a morții.

Când era lună, trecem prin pădure, până la pâraul din vale, și întârziam mult pe o stâncă, privind apa, strigând: „Maitreyi! Maitreyi!” până ce oboseam și îmi auzeam glasul tot mai stins,
15 aproape o șoptă. Atunci mă întorceam acasă, pe același drum, cu o împăcare nespusă în suflet, căci mi se părea că Maitreyi îmi ascultase chemarea, că vorbele mele au fost purtate de apă și de vânt până la ea. Nu știu dacă viețuiam sau nu real, în atâtea luni de completă solitudine, dar aceasta era singura mea puțință de
20 supraviețuire. Nu mai eram de mult tânărul vânjos și optimist, știind ce vrea și ce poate, europeanul îndrăgostit de tehnică și pionierat, care debarcase cândva în India ca s-o civilizeze. Totul mi se părea zadarnic, fără sens. Totul, în afară de acele câteva luni ale dragostei și nenorocirii mele. Căci nu sufeream numai pentru
25 că mă despărțisem de Maitreyi, sufeream și pentru crima săvârșită față de un binefăcător al meu, față de o mamă nemaiîntâlnită, față de viața micuței Chabu, pe care, fără îndoială, eu o îndreptasem către moarte. Toate certitudinile acestea mă împiedecau să respir în voie. Trebuia să le adorm, să le narcotizez printr-un vis tot mai
30 puternic, în care nu exista nici moarte, nici păcat, nici despărțire.

Reciteam mereu jurnalul, dar niciodată nu aveam curajul să mă apropiu de 18 septembrie. De altfel, ziua aceea era oarecum înmormântată pentru mine. Într-un plic gros, sigilasem câteva
35 bilete ale Maitreyiei, scrisorile inginerului, aceea a lui Chabu, ramura de oleandru, un ac de cap, câteva bucați de hârtie cu însemnări de mâna Maitreyiei (multe din ele de pe vremea lecțiilor de franceză), într-un cuvânt toate urmele aceluia episod definitiv al tinereții mele. (Plicul l-am deschis zilele trecute, când am scris

ultimele capitole. Câte lucruri deprimante aș putea spune eu despre relicve și amintiri!...) îmi plăcea, mai cu seamă, să recitesc preliminariile dragostei mele, să-mi bat joc de naivitatea mea, de infatuarea mea sentimentală, care mă făcuse să trăiesc atâta vreme
5 o iluzie.

Nu primeam, nici nu scriam scrisori. O dată sau de două ori pe lună, paznicul *bungalow-ului* se ducea la Naini-Tal pentru anumite provizii, pe care nu le putea găsi în satele din vale, și atunci trimeteam și eu câteva rânduri la bancă, pentru bani, sau o
10 telegramă lui Harold, ca să știe că trăiesc încă. Prin apropierea Crăciunului am avut o surpriză care mi-a descoperit cât de mult sunt încă legat de trecutul meu și cât de primejdioasă ar fi o întoarcere la Calcutta. Khokha, interesându-se la bancă, a aflat de adresa mea la Naini-Tal (*poste-restante*) și mi-a scris. Când mi-am
15 văzut numele pe plicul adus de paznic, parcă nu-mi venea a crede că-mi este adresat mie. Mi se părea că acel Allan nu mai există de mult, că îl lăsasem undeva în urmă. Am tras zăvorul la ușă și am cetit scrisoarea lui Khokha, palpitând, parcă m-aș fi aflat deodată în fața lui Sen sau a Maitreyiei, sau a d-nei Sen. Îmi scria că
20 familia petrecuse o lună la Midnapur, de unde chiar Maitreyi îmi trimitea câteva rânduri scrise pe petece de jurnale, pe afișe din gară, alături de flori umile de câmp, culese probabil în plimbările ei sub pază pe la marginea satului. Am înțeles că Maitreyi suferise
25 prea mult ca să mai păstreze imaginea mea omenească, reală, carnală. Ea își crease acum un alt Allan, o întregă mitologie, superbă și inaccesibilă, pe care o nutrea neconștient, ca s-o ridice cât mai sus, în plin ireal. Îmi scria: „Cum te-aș putea eu pierde pe tine, când tu ești soarele meu, când razele tale mă încălzesc pe drumul acesta de țară? Cum să uit eu soarele?” Pe o altă hârtie mă
30 numea „soare, aer, flori”. „Nu te sărut eu acum, o dată cu buchetul pe care îl strâng la piept?” Sau: „Noaptea, tu vii la mine, cum veneam eu altădată, în camera noastră de dragoste din Bhowanipore. Dar eu veneam ca o femeie, căci mă făcuseși
35 femeie; pe când tu vii acum ca un zeu din aur și din pietre scumpe, și te ador, căci tu ești mai mult decât dragostea mea, tu ești soarele meu, viața mea!”

M-am gândit, atunci, cât de ciudată este retragerea aceasta a ei în mitologie, cât de dureroasă pentru mine această abstractizare

continuă a mea. făcut din om zeu. din amant soare. Eu descoperisem visul, dar un vis în care întâlneam pe aceeași Maitreyi din Bhowanipore și o strângeam tot atât de bărbătește în brațe. Visul meu, cât de fantastic ar fi fost, continua aceeași viață dusă împreună și aceeași dragoste, desăvârșind-o. împlinind-o. Dar mitologia ei mă transformase de mult în imagine, în idee, și nu mă regăseam, așa cum aș fi vrut, cu scăderile și patimile mele, în „soarele” ei, în „florile” ei.

Am citit scrisoarea cu o ușoară strângere de inimă. De ce se depărta Maitreyi de mine? De ce mă implora s-o uit, ca s-o întâlnesc într-o viață viitoare? Ce-mi păsa mie de viața viitoare și de toți zeii ei?...

Eram însetat de concret, de viața nemijlocită, de prezență. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu și imediat, și neînlocuibil în făptura ei, și pe această Maitreyi, de suflet și carne, o doream, pe ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele. Nu voiam cu nici un preț să dispar, în dragostea ei, înlocuit fiind de o idee, de un mit. Ni. voiam să mă consolez cu o dragoste eternă și cerească; dragostea mea cerea împlinire, viețuire pe pământ, nu pereche îngerească...

Khokha îmi dedia și alte vești: operația inginerului nu reușise prea bine, și concediul i se prelungea cu încă șase luni. D-na Sen a albit, fața îi e acum ca de sfântă. Maitreyi a slăbit înspăimântător și refuză cu încăpățănare orice propunere în căsătorie. De când s-a întors din Midnapur, întreabă mereu de mine la telefon, în Royd Lane, și crede că e mințită, că eu mă aflu din nou în Calcutta, dar nu vreau s-o văd. A fost o dată, el, Khokha, la gazda mea, și d-na Ribeiro se plângea că nu mai știe nimic de mine, că a fost vorba să mă duc pentru două-trei săptămâni, și iată, sunt trei luni de când nu mai dau nici un semn de viață, în afară de telegramele către Harold. Pe Mantu, inginerul l-a dat afară din casă, pentru că fusese obraznic cu d-na Sen, iar acum bietul băiat o duce foarte prost, căci trebuie să-și plătească datoriile făcute cu nunta, și trăiește despărțit de Lilu, ea la părinți, iar el într-un cămin studentesc, unde mănâncă numai pâine cu ceai, ca să-și achite mai repede datoriile și să poată fi iarăși la un loc cu Lilu.

Khokha termina scrisoarea întrebându-mă când am de gând să

mă întorc și implorându-mă să nu-mi ratez cariera, nici să-mi spulber tinerețea pentru un simplu episod de dragoste. Toți oamenii trebuie să treacă prin asemenea încercări. Și ei trebuie să iasă mai întăriți, mai puternici, nu să se retragă în fundul munților. Aceasta nu este o soluție, încheia Khokha. Așadar, când mă întorc?

Aceasta mă întrebam și eu. Nu mă puteam împăca cu gândul unei noi viețuiri în Calcutta. De altfel, nici nu știam ce voi mai putea face acolo, căci de lucru nu mai aveam, certificate nu obținusem și, la birou, ca să le cer, îmi era peste putință să mă duc. Aveam destui bani strânși ca să pot trăi retras încă vreun an. Dar după aceea? O voi lua iar de la capăt, voi pleca mai departe, spre Java, de pildă, și acolo voi avea curajul să încep o viață nouă... Gândurile acestea însă erau simple gânduri. Căci nu mă puteam închipui despărțit de India și nu mă puteam închipui așezându-mă din nou la lucru. Orice activitate, orice ambiție, orice țel mi se păreau atât de zadarnice, încât simpla lor amintire mă întrista de moarte. Stam pe veranda *btmgalow-uhxi*. când nu mai era nici un vizitator, și priveam pădurile de pin, întrebându-mă: poate fi altceva mai bun? Poate altceva avea mai mult sens decât această pădure, de nimeni întrebată de ce crește și pentru cine își dezvăluie neîntâlnita ei frumusețe? Aș vrea să fiu o buturugă, plutind alene, senină, beată, pe apele Gangelui. Să nu mai simt. să nu-mi mai amintesc de nimic. Oare nu poate fi un sens al existenței această întoarcere la mineral, la cristal, de pildă? Să fii un cristal, să trăiești și să împărți lumina ca un cristal...

O sumă de întrebări stupide, fără nici o legătură cu filozofia, îmi treceau atunci prin cap. Nu-mi luasem nici o carte cu mine și gândeam, la întâmplare, tot ce-mi plăcea, tot ce mă consola. Tăcând întruna, vorbeam foarte mult cu oameni pe care îi închipuiam eu, toți semănând cu mine, dar mult mai profunzi, mai bărbați, mai liberi. Tânjeam după libertate cum niciodată cred că n-a tânjit un prizonier. Mă simțeam atât de legat, din toate părțile. Aveam zone interzise în mintea mea; de pildă, zona de dincoace și de dincolo de 18 septembrie...

*

Pe la începutul lui februarie a sosit. În plin miez de noapte, o necunoscută, care a deșteptat paznicul, cerând o cameră, dar într-o limbă atât de neînțeleasă, încât omul a venit la mine să-l descurc. Am ieșit cu pelerina aceea îmblănită, himalayană, care îmi dă un aspect de muntean mongol. Pe un *chaise-longue* din verandă se trântise, istovită, o femeie, din care n-am văzut la început decât părul bălai și mâinile puțin prea mari, cu care își ținea strâns pe trup un *trench-coat* mizer. Nu știa decât câteva cuvinte în hindustană, și i s-a luminat toată fața de bucurie când a dat cu ochii de mine. Respira agitată. În curte, un băiețuș cu bagajele. Veniseră pe jos din Ranikhet, pierzând de mai multe ori cărarea și trebuind să treacă prin pârâu ca să urce spre *bungalow*. Îmi spusese toate acestea palpitând, căci, după câte am înțeles, avusese vreo aventură neplăcută în Ranikhet și plecase după căderea serii. Se numea Jenia Isaac, din Capetown. Africa de Sud, și se afla de câteva luni în India, cutreierând Himalaya în căutarea unei mănăstiri care s-o primească. Îmi făcu de la început impresia unei exaltate reci, lucide, exaltată mai mult din dezamăgire decât din sete pentru un altfel de adevăr. Când paznicul aprinse felinarul cel mare, am privit-o mai de aproape; destul de tânără, fără expresie, fața rotundă, ochii albaștri, glas de fetiță, contrastând cu trupul ei bine legat, înalt, puternic, cu brațe vânoase și piept larg. Era îmbrăcată ciudat, într-o toaletă de voiaj prin colonii, adaptată foarte curios la un drum de munte. Era atât de înghețată, încât paznicul a trebuit să facă ceai mult, și l-a sorbit lacomă, vorbind mereu, întrebând, suspectându-mă. Mă plictisea oarecum această vizita-toare inoportună, dar m-am liniștit aflând că peste două zile cel mai târziu pleacă spre Maikhali. Voind să ajungă la Bhadrinath. Până la Bhadrinath e un drum bun, de trezeci de zile. Am zâmbit ascultând-o, căci crestele erau acum cu desăvârșire înghețate, cărările acoperite cu zăpadă, și apoi, drumul către Bhadrinath nu trece pe la Maikhali, ci prin Hardwar. I-am dat toate lămuririle, sfătuind-o să se ducă la Kotwara, de unde ar putea lua trenul până la Hardwar. M-a întrebat dacă eu plec undeva, dacă am să stau mult aici. Îmi repugnă orice încercare de a pătrunde în sufletul

meu, de a-mi cunoaște prezentul, de a-mi ghici trecutul. I-am răspuns, scurt și aspru, că nu știu ce am să fac, dar deocamdată am să rămân aici, pentru că acesta e un *bungalow* puțin cercetat de drumeți, și îmi priește de minune aerul pădurilor de pini...

5 A doua zi am plecat în zori, după obiceiul meu. Am ocolit muntele, mi-am luat baia sub stâncă, am mâncat turtele cu miere și m-am întors noaptea. Paznicul îmi spuse că *mem-sahib* e bolnavă și că a întrebat de mine. „Cum o fi ghicit el asta?” mă amuz eu, gândindu-mă la bruma de hindustană pe care o știa Jenia Isaac.
10 Ciocănesc la ușă, și îmi răspunde un glas schimbat de febră. Asta m-a necăjit puțin, căci ideea că va trebui să stau mereu în preajma unei bolnave, și încă a unei bolnave albe, îmi era insuportabilă. Am găsit-o cu temperatură, tremurând, dar destul de inimoasă. Mă rugă să scriu o listă de cuvinte hindustane uzuale și să-i prepar
15 o ceașcă de cacao, căci paznicul nu se pricepe. Nu era deloc impresionată de faptul că se afla bolnavă aici, în creierul munților, singură, fără să cunoască limba și fără să nădăjduiască vreun ajutor. Îmi spune că suferă de febră de vreo trei săptămâni, că a zăcut pe moarte în casa unui bhutanez de lângă Almora, dar
20 că nu îi e teamă. Am întrebat-o așa, într-o doară, ce-a făcut-o să vină în India, și ea roșește puțin; apoi, brusc:
- Vreau să găsesc absolutul!...

Mă ispitește un râs năpraznic. Simțul acesta al humorului, reînviat deodată în fața răspunsului necunoscutei, mă întristează și
25 mă neliniștește. Credeam că nici o emoție și nici un ridicul nu mă mai poate impresiona. Credeam că am ajuns nesimțitor, și proporțiile sau nuanțele nu mai îmi pot stimula atenția; treceam pe lângă ele cum ai trece pe lângă o piatră. Dar seriozitatea Jeniei, când a spus „absolutul”, m-a deșteptat deodată la o lume de farsă
30 și ineptie, de păcăleală și somn. de ridicul și dramă. Lumea în care viețuisem și eu atâta vreme...

Cu multă greutate am izbutit să schimb vorba, întrebând-o ce crede despre Gandhi și despre mișcarea naționalistă indiană. E
un lucru pe care îl fac întotdeauna când vreau să țin departe pe un
35 om oarecare. Jenia îmi mărturisește că, deși supusă engleză, aparține unei familii de evrei finlandezi, stabiliți pe la sfârșitul secolului trecut în sudul Africei, că nu poate suferi ipocrizia albilor, că a venit aici hotărâtă să uite tot și să intre într-un

ashram. să caute adevărul, viața, nemurirea. O ascult, fără nici o schimbare a feței, îi ascult toate superstițiile culese despre India fachirică și mistică, toate ineptiile din cărțile lui Ramacharaka, toată pseudocultura care circulă prin orașele anglo-saxone. Simt că a rămas multă vreme singură și că ar vrea să-mi spună tot, fericită că a găsit un om care s-o asculte și „s-o înțeleagă”. Nu mai contenește cu confesiunile, îmi spune deodată că are încă patru surori, că era celistă la orchestra municipală din Capetown. că a dat concerte în Johannesburg, că avea 40 de lire sterline pe lună, dar nu se împăca cu familia („burghezi care vroiau s-o mărite!”) și atunci s-a retras la o fermă din apropiere, unde se ducea în fiecare noapte, după concert, cu un *baby-car*, pe care și l-a cumpărat numai din economiile ei...

Ar fi continuat cu mărturisirile, dacă nu m-aș fi scuzat că e prea târziu ca să mai pot întârzia în odaia ei, și după ce am întreat-o dacă mai dorește ceva, m-am retras strângându-i foarte sobru mâna și urându-i grabnică însănătoșire.

M-am gândit multă vreme, în acea noapte, la iluzia acestui „absolut” pe care îl căuta biata muzicantă și am simțit o imensă milă reflectând că și-a părăsit un cămin și o libertate în civilizație, numai pentru că cetise cărțile aceluși farseur englez cu pseudonimul de Ramacharaka. (Am aflat mai târziu că însăși lectura acestor cărți - „care i-au revelat o altă lume dincolo de simțuri” - fusese plină de peripeții și de mistere. O dată visase numele unei librării pe care nu o cunoștea: chiar a doua zi, automobilul ei a avut un accident pe una din străzile puțin populate, și când a ridicat ochii, a văzut că se află în fața librăriei din vis! A intrat și a găsit într-un raft o sumă de cărți de teozofie, ocultism și yoga; dar a cumpărat numai cărțile lui Ramacharaka, prin care a avut „revelația Indiei”)

Două zile n-am putut să-mi fac plimbările mele lungi, n-am putut visa și medita cum obișnuiam de atâtea luni, pentni că Jenia era încă bolnavă și avea nevoie de mine aproape la fiecare ceas. Simțise și ea, în cele din urmă, că mă cam plictisește puțin, dar era atât de singură și atât de nenorocită, încât își călea peste orgoliu și trimetea mereu să mă cheme, născocind pretexte. În acele ceasuri de tovărășie își continua confesiunile, ca și cum i-ar fi fost peste puțină să comunice sufletește cu mine înainte de a-mi spune

m
w
p
j;

i
i ,

fI
i

î
|

;
"

,

|
|

5 întreaga ei viață și a-mi lumina toate ascunzișurile sufletului ei, pe care îl voia divers de al celorlalți moderni, când. ca și oricare altul, trăia și ea un permanent bovarism, nutrindu-se cu idei maxime și adevăruri cu majusculă. Jenia mi-a destăinuit astfel
10 întregul ei dezgust de lume, de societate, de familie și de dragoste, de nesfârșitele ei suferințe, până ce și-a regăsit libertatea, renunțând la totul. Numai despărțirea de muzică, de artă, a fost mai grea. Despre dragoste avea o părere prea rudimentară ca să-i dea de gândit. Nu se îndrăgostise niciodată, și
15 cel pe care crezuse un timp că l-a iubit s-a logodit cu alta. Arunci a înțeles că numai i s-a părut că iubește. Ar fi vrut mult să cunoască experiența dragostei complete înainte de a renunța la viața aceasta efemeră pentru a căuta absolutul. Deci, înainte cu două săptămâni de a părăsi Africa, s-a dat unui camarad, un
20 neamț simpatic, excelent dansator, care o curtase cândva și care n-a vrut s-o creadă când i-a spus că era fecioară. Prietenul acela, brutal sau neîndemânatec. o făcuse să se dezguste definitiv de apropierea carnală a bărbaților. Era chiar încântată că viața pe care și-o pregătea o va împiedeca să iubească și să fie iubită. Ajunsese să creadă că orice bărbat e o brută, un porc sau un imbecil, și că
25 singurii masculi care merită vreo considerație sunt cei care renunță la „plăcerile” lumii, adică sihastrii, filozofii, misticii. În capul Jeniei se băteau o sumă de idei inconsistente, alături de dezamăgiri sentimentale și superstiții femeiești (cultul „omului superior”, al „omului singur”, izolarea, aventura, renunțarea). Aproape că mă îngrozeam ascultând-o, căci de când mă
30 retrăsesem aici, ajunsesem să gândesc un lucru până la capăt, să cercetez o idee în toate implicațiile ei, și mă făcea fără voie să sufăr substanța hibridă și incongruentă a conștiinței acestei tinere fete în căutare de absolut.

De câte ori mă întorceam în odaia mea. însemnam în jurnal judecăți și impresii, căci mi se părea că prezența Jeniei este mai mult decât o întâmplare oarecare; este însuși contactul meu cu o lume, și o gândire, din mijlocul căreia mă smulsesem cândva. O
35 săptămână de la venire, în care timp Jenia avusese timp să se vindece și să se întremeze, dar încă nu plecase, îmi schimbasem complet atitudinea față de ea. De unde la început mă plictisea și mă irita, acum mă interesa ca un spectacol, ca o verificare. Cea

dintâi verificare am făcut-o cu privire la lumea noastră albă, europeană, pe care o părăsisem și în care trebuia să mă întorc, mai curând sau mai târziu. A doua verificare, și mult mai serioasă, a fost cu privire la însăși viața și tinerețea mea.

Trebuie să spun că aproape m-am înspăimântat când, surprinzând o dată pe Jenia pe jumătate goală în cameră, n-am avut nici o tresărire și am privit-o ca pe un obiect oarecare. Am gândit mult în noaptea aceea, întrebându-mă dacă nu cumva dragostea mea prea mare pentru Maitreyi și șocul atât de aspru al despărțirii, și solitudinea n-au contribuit să mă neutralizeze sexualicește, n-au făcut din mine un neputincios sentimental și fricos; dacă nu cumva trăiesc departe de lume, pentru că nu o pot înfrunța, și m-am hotărât să renunț la dragoste și la femeie, pentru că nici una, nici alta nu mă mai pot ispiti. Am trecut ceasuri de cumplită groază, gândindu-mă că s-ar putea să fiu o simplă epavă, reacționând automat și păstrând toată viața semnul primei înfrângerii. Recunosc, lumea - cu femeile și iluziile ei, cu realitățile și luptele ei - nu mai mă interesa. Dar cu nestăvilită sete voiam să știu dacă m-ar mai putea interesa toate acestea. Nu cumva eu mă retrag și mă simt dezgustat numai pentru că *trebuie* să fac astfel? Dacă eu nu mai sunt liber să aleg?

Priveam iarăși pe Jenia, și nu simțeam față de ea nici o turburare, nici un gând pătimaș, nici o libertate mentală, și atunci încercam s-o iscodesc, s-o silesc să fie feminină, așa cum, fără îndoială, fusese înainte de a pleca din Capetown; gândeam că poate astfel va izbuti să mă tenteze. Și dacă ea mi-ar fi dovedit că omul din mine nu murise, că eu am rămas același, cu păcatele, cu micimile, cu patimile mele, atunci m-aș fi putu retrage din lume, aș fi fost liber să-mi aleg drumul pe care mi-l hotărâsem, aș fi fost liber să fac orice, tocmai pentru că puteam face contrariul. E adevărat că Jenia se arăta câteodată foarte feminină față de mine. De unde, de obicei, îmi ținea discursuri asupra teozofiei și „secretelor din centrul Tibetului” (căci avea o sumă de mituri în care credea orbește), vorbind cu ochii pe jumătate închiși, cu un glas puțin voalat, misterios, câteodată, dimpotrivă, râdea mult, îmi servea foarte drăgălaș o ceașcă cu ciocolată, se pudra (renunțase la pudră și *rouge* de cum ajunsese la Himalaya) și tot încerca să mă facă să-i spun cum am ajuns eu în singurătate și care este tâlcul inelului cu piatră neagră pe care îl port.

5 Este ciudat cât de mult mă gândeam la Maitreyi privind și vorbind cu Jenia. O aveam mereu în minte, pe ea, singura, și adesea, închipuindu-mă îmbrățișând o femeie oarecare, pe Jenia, de pildă, mă nedumiream, de imposibilitatea acestei imagini, de 5 irealitatea oricărei eventualități jmmoroase. Hotărât, o iubeam atât de nebunește pe Maitreyi, și amintirea ei îmi anula atât de decisiv orice prezență străină. Încât mă întrebam chiar dacă trăirea aceasta într-un trecut viu nu e degradantă. Mă surprindeam întrebându-mă 10 cu spaimă ce am să fac eu tot restul vieții, dacă nu voi repeta povestea lui Abelard și a Heloisei. Aș fi vrut să mă simt iarăși liber, să-mi verific libertatea, ca s-o pot iubi pe Maitreyi fără teama că mă retrag din fața vieții. Mi-este foarte greu să lămuiesc aici toate acele sentimente obscure care m-au îndemnat atunci la o descătușare, la o nouă experiență. Poate nici eu nu le înțeleg. 15 Poate.

Jenia își hotărâse plecarea într-o luni dimineața și trimesese chiar vorbă la Ranikhet pentru hamal. Cu trei zile mai înainte devenise foarte insinuantă, profitând de multe vorbe inocente ale mele ca să rădă cu înțeles, plângându-se că renunță la o viață pe 20 care nu o cunoaște, că n-ar vrea decât o singură experiență, căci nimic nu merită să fie repetat în dragoste etc. Pe mine mă desfătau de minune toate aceste reveniri la feminitate. Și pentru că sâmbătă seara a fost o lună minunată, și pentru că aveam poftă să vorbesc, să înțeleg ce se întâmplă cu mine, de ce tac atât și de ce mă ascund, am rămas amândoi pe verandă și i-am povestit de-a fir-a-păr povestea Maitreyiei.

Aproape de miezul nopții s-a făcut frig afară, și am intrat în camera ei să termin povestea și să bem o ceașcă cu ceai. Când i-am spus totul și i-am rezumat scrisoarea lui Khokha. și i-am 30 mărturisit hotărârea mea de-a o uita pentru a nu o face să sufere (nu înțelegeam ce poate însemna aceasta, dar era o frază care suna frumos, și i-am spus-o; mai ales că, surprinzător pentru sinceritatea mea de cele mai multe ori stupidă, în seara aceea jucasem chiar puțin teatru), Jenia a rămas tristă, tăcută, cu o 35 lacrimă la colțul genelor. Am întrebat-o, într-o doară, de ce plânge. N-a răspuns. M-am apropiat de ea, i-am luat mâinile, am întrebat-o din nou, i-am strâns brațul. Tăcea întruna. Și atunci mi-am apropiat fața mai mult, răsuflarea mea aproape de gura ei.

întrebând-o tot mai încet, mai insinuant. A oftat o dată lung, a închis ochii și și-a încolăcit brațele de umerii mei, sărutându-mă pe buze, mușcător, sălbatec. Am avut o ciudată bucurie când m-am dus să zăvoresc ușa.

*

S-ar părea că cele ce-am scris în ultimele pagini nu mai interesează povestea Maitreyiei. Și totuși, nu e decât o continuare a ei. La Maitreyi m-am gândit îmbrățișând acel trup bălan și robust de evreică finlandeză; pe Maitreyi o căutam în sărutare, de ea voiam să mă dezbar, pe ea voiam s-o uit. O căutam și o izgoneam. Cerșeam un singur amănunt care să mi-o amintească; și în același timp știam că m-ar fi zguduit și m-ar fi dezgustat să-l aflu, undeva, de-a lungul trupului ăsta alb, peste care dragostea trecuse fără să se oprească.

...Voiam s-o uit cu adevărat sau voiam să-mi dovedesc că numai pe ea am iubit-o și că orice altă dragoste ar fi zadarnică? Nu știam dacă este o simplă verificare sau cea dintâi fugă, cea dintâi haltă în noroi. Nu-mi venea a crede că s-ar putea uita vreodată asemenea lucruri. Nu puteam crede că sunt și eu asemenea celorlalte mii de muritori nefericiți care iubesc și uită, și mor fără să socotească nimic etern, nimic definitiv. Numai cu câteva săptămâni mai înainte mă simțeam atât de legat și atât de sigur în iubirea mea pentru Maitreyi. Să fie, oare, viața toată o asemenea farsă?...

Îmi puneam astfel de întrebări stupide, pentru că îmi era teamă să constat imensa tărie a dragostei pentru Maitreyi. Fără îndoială că îmbrățișările Jeniei m-au dezgustat profund. De acum sunt sigur că va trece mult timp până ce voi mai avea din nou curajul să mă apropiu de femeie, și aceasta numai dacă împrejurările se vor schimba. Pe Maitreyi o iubesc, numai pe ea! Și scrâșneam din dinți, născocind tot felul de mângâieri care o ucideau pe nevinovata Jenie, dar pe mine mă întăreau și mai mult, căci nu izbuteau să mă abrutizeze pe cât aș fi voit, nu izbuteau să șteargă din memoria vie a simțurilor mele pe cealaltă, pe singura, pe

Maitreyi.

Am întrebat:

- De ce mi-ai căzut în brațe, atunci?

5 - Aș fi vrut să mă iubești și pe mine ca pe Maitreyi, mi-a spus, privindu-mă cu ochii ei albaștri, inexpressivi.

Am rămas mut. E cu puțință atâta sete de amăgire, atâta dor de dragoste?

- Îmi povesteai cum o iubeai pe Maitreyi, și eu mă gândeam la mine, cât de singură și nefericită am fost, și mi-a venit să plâng...

10 Cred că a înțeles că niciodată nu o voi putea iubi; nici măcar trupește. Am plecat în zori din odaia ei, extenuat, inuman de lucid, și ea a rămas pe patul răvășit de spasmul tuturor încercărilor de a o uita pe Maitreyi.

...Am condus-o, luni, până la pârâul ce străbate pădurea cu pini.

15 De ce mi-a scos-o Dumnezeu înainte? Jenia Isaac. ne vom mai întâlni noi vreodată?

Am rămas iarăși singur; dezgustat, năuc, încercând să înțeleg ce are să se întâmple cu mine, încercând să mă întorc iar în dulcele meu somn alături de Maitreyi. Nu voi izbuti niciodată să scriu tot ce

20 mi-a trecut atunci prin minte, în lungile săptămâni ce au urmat plecării Jeniei. Îmi amintesc vag de insomniile mele, de zădărnicia zilelor.

Și parcă totul a trecut într-o singură clipă, deșteptându-mă o dată dimineața ceva mai devreme, privind surprins soarele drept

25 în față, lumina, verdeața. Scăpasem de ceva greu, de ceva ucigător. Îmi venea să cânt, să alerg. Nu știu cum s-a întâmplat aceasta. Se coborâse ceva în mine, mă năpădisese ceva.

Și atunci m-am întors.

XV

...Caut ziua întreagă de lucru la birourile de pe chei. Promisiunea lui B. că îmi va găsi un post de traducător din franțuzește, la consulat, nu se realizează. Mai am vreo sută de
5 rupii, deși multă lume îmi datorează aici bani. Harold se poartă foarte urât. I-am cerut să împartă camera cu mine. căci de la 15 ale lunii sunt nevoit să mă mut. și refuză pe un motiv stupid: că nu mai sunt creștin! Că nu poate dormi cu un idolatru! Adevărul este că știe de acum totul, știe că nu mai am bani, nici speranțe pentru
10 o leafă mare. D-na Ribeiro, care îmi vede cămașa murdară, a uitat acum tot binele pe care i l-am făcut, cu toată sărăcia mea. De-abia îmi dă un ceai când mă duc să-l văd pe Harold. Nu mai am nimic de vândut. Am rămas cu vreo șase-șapte cămăși. Zi deprimantă; multe, prea multe plictiseli.

15 ...întâlnire cu Khokha. îmi aduce iar o scrisoare de la Maitreyi. Refuz s-o primesc; îi spun că mi-am dat cuvântul (dar oare mi l-am dat? Nu știu nici acum) către inginer. Khokha pretinde că Maitreyi mă roagă mult s-o întâlnesc o dată, fie în parcul Bhowanipore, fie la un cinematograf; sau să-mi telefoneze. Refuz
20 totul, net, îndârjit, suferind cumplit. La ce bun s-o iau de la capăt când toate se vor încheia tot acolo, în lacrimi, în nebulie?

- Spune-i să mă uite! Allan a murit. Pe cine mai așteaptă acum?

Mă gândesc dacă există vreo nebulie prin care, înfăptuind-o, Maitreyi ar ajunge din nou a mea, pentru totdeauna. Dar nu găsesc nimic, nu îmi închipui nimic. Să fug cu ea în lume... Dar cum s-o fur, cum să pătrund din nou în acel Bhowanipore păzit de Sen?...
5 Și poate mai e ceva; poate nu o mai merit. Nu știu nimic, nimic. Aș vrea să mă uite, să nu mai sufere. Dragostea noastră s-a oprit aici.

... De ieri-dimineață, telefoane la fiecare ceas. „Unde e Allan? Vreau să vorbesc cu Allan! Spune-i că este ceva urgent de la
10 Maitreyi, de la iubita lui!*" Doamna Mctire sfârșește prin a se revolta. îmi spune:

- Allan, vino de sfârșește odată cu bruta asta neagră!
îmi vine s-o lovesc cu palma peste gură, dar zâmbesc sălbatec.
„Așa, așa, mai mult, mai sângeros, până ce voi cădea în genunchi
15 și voi urla: «Dumnezeule, mi-e de ajuns...»."

...Seara, la Geurtie. E o fată bună, admirabilă, această Geurtie a mea. îi spun:

- Fată, o duc prost de tot. N-am de lucru...
Și îmi dă, pe sub masă, o bancnotă de zece rupii.
20 - Lasă, Allan, râde ea, câte de astea ai cheltuit tu cu mine!... Ce vrei să bei?
- Whisky, cer eu, whisky, că numai așa începi să uiți...
- Să uiți ce? se încruntă. Sărăcia sau dragostea?
- Te face să uiți ziua, Geurtie; e groaznic să trăiești numai în
25 zi, să nu mai întâlnești odată noaptea, să nu mai dormi niciodată. Ce zi lungă, Geurtie, ce zi fără sfârșit...

...Nu mă așteptam și la asta. Iată-mă iubit și - Doamne, Doamne! - *iubind pe* Geurtie. Mi se dă așa, deodată, când eu venisem la ea pentru o cină mai ca lumea și ca să-mi împrumute o
30 pijama. De atâta vreme dorm cu pijamale străine. Și mă pomenesc dormind în patul ei. Zău că viața aceasta este o minune!

- Tu ești băiatul meu scump! mă mângâie ea.

Sunt insensibil. Parcă mi-ar fi spus: miroși a apă de colonie. Tot atât de ne semnificativ mi se pare. Dar, cum am ajuns un laș în ultima vreme, de când mi-e foame, nu zic nimic, ci o mângâi și eu: „Obraznico, obraznico!” îi spun, și aceasta o încântă nespun.
5 Pleacă la lucru la zece, dar după ce îmi dă *breakfast* și-mi cumpără țigări „State Express 555”! De când n-am mai fumat o țigară atât de bună... Vreau să plec acasă, îi spun cât sunt de încurcat cu gazda, și ea mă invită să locuiesc la ea.

- Ce-mi pasă mie de lume? se strâmbă.

io Nu mă așteptam la atâta curaj de la o eurasiană. Eu, care o credeam interesată numai de bani. (De altfel, știu că are doi tipi cu parale, doi *bara-sahib!*) îmi mărturisește că e îndrăgostită de mine din prima seară. Și eu care nu știam nimic!

15 ...Terminasem azi o conversație la telefon cu B., când aud și recunosc, cu ce spaimă, glasul Maitreyiei:

- Allan! De ce nu mă lași să-ți vorbesc?! Allan, ai uitat?...

20 închid telefonul și, aproape ținându-mă de mobile, mă târăsc până în camera mea. Doamne, de ce nu pot să uit? De ce nu se stinge odată jarul ăsta, fără sens și fără rod? Aș vrea să fac ceva care s-o dezguste pe Maitreyi de mine, s-o silească să mă uite. Căci noi nu puteam fi niciodată unul al altuia. Am să mă duc să locuiesc cu Geurtie și am să-l trimit pe Khokha să spună totul Maitreyiei.

25 ..Tatonări cu „Burma Oii Company”. Au nevoie de un agent fluvial. Cred că mă pricep și la asta. Trebuie. Am petrecut după-amiaza la Biblioteca Institutului Tehnic, să văd ce înseamnă aceea agent fluvial. De două ori până acum s-a interesat poliția de mine. Transportă mereu șomeuri, dincolo, în Europa. Asta ar însemna pentru mine cea mai cruntă înfrângere; să mă expatrieze...
30 Geurtie mi-a mai dat douăzeci de rupii; cu lacrimi în ochi, săraca.

...Răscolesc astăzi prin hârtiile mele mai vechi și dau peste scrisoarea trimisă Maitreyiei de ziua ei de un necunoscut,

împreună cu acele flori magnifice. Doresc nebunește să știu ce scrie acolo și, cum bengaleza mea e acum foarte incertă, mă rog de un farmacist din apropiere să mi-o traducă, lat-o: „Neuitata mea lumină, nu pot veni astăzi să te văd, căci pe tine nu te pot
5 vedea decât singură, numai pentru mine, așa cum te aveam eu cândva, în brațele mele, și ziua aceea...”.

io Nu mai pot transcrie. Sufăr de o gelozie nebună, inumană. Îmi venea să mușc lemnul mesei. Aș fi vrut să mă cheme Maitreyi la telefon atunci. Doamne, când mă înșel eu? Unde mă înșel eu? Sau
toată lumea are, totdeauna, dreptate?...

15 ...N-am mai scris de mult în jurnal. Sper s-o termin repede cu India. Am promisiuni sigure, deși fără contract anticipat, la Singapore. Nu știu încă ce am de făcut acolo, dar văd că mi se pregătesc bani de drum. N-am spus nimănui. Prea m-am lăudat mult că am să găsesc post.

20 Cu Harold ain rupt-o definitiv. Dacă n-ar fi fost Clara acolo, l-aș fi doborât la pământ. Am grozavă poftă de bătaie. Geurtie, din cauza acestui incident, s-a certat cu Clara. De când m-am mutat cu Geurtie în aceeași cameră, lumea ne crede cei mai fericiți „soți” (căci nu știu cine le-a băgat în cap că noi suntem căsătoriți „în secret”). Faptul este că Geurtie știe adevărul: că sunt îndrăgostit nebun de Maitreyi și că m-am mutat la ea numai ca să mă răzbun. (Toate astea simt povești: m-am mutat, pentru că nu mai aveam ce mânca.)

25 Khokha m-a căutat de nenumărate ori. Am lăsat vorbă să nu fie primit. Îmi trimite scrisori pe care le citesc numai pe jumătate, căci sunt scrise într-o englezească mizerabilă. Îmi tot spune că Maitreyi s-a hotărât să facă o nebunie ca s-o dea afară din casă și să vină după mine. Mă cutremur de câte ori încerc să mă gândesc și
30 de aceea evit cu îndârjire orice gând care ra-ai apropia de Maitreyi. Khokha îmi spune că ea ar tt în stare să se dea unui necunoscut, numai ca să fie zvârlită pe drumuri și să poată să ajungă iarăși alături de mine. Literatură.

...Mă întâlnesc cu J., nepotul doamnei Sen, venit aici pentru un angajament la o mare tipografie. Bucurie, îmbrățișări, amintiri. E cel dintâi cunoscut pe care îl văd în Singapore. îl invit la masă, și după a treia țigare îmi spune, privindu-mă în ochi, serios:

5 - Allan, știi că Maitreyi te-a iubit foarte mult? A aliat toată lumea de dragostea aceasta...

io Eu încerc să-l opresc, căci dacă îmi place să întâlnesc câteodată oameni din acele locuri, apoi mi-e peste putință să-i aud compătimentându-mă sau comentând dragostea noastră. Știu, acum, că s-au aflat multe. Dar la cel bun dacă s-au aflat?

- Nu, nu, stăruie el, am să-ți spun lucruri triste.

- Nu cumva a murit? mă înspăimântai eu. (Deși nu puteam crede în moartea ei, căci știu că am să simt ceasul acela, dacă se va întâmpla ca Maitreyi să moară înainte de mine.)

15 - Ar fi fost mai bine să moară, adaogă J., superstițios. Dar a făcut un lucru netrebnic. S-a dat vânzătorului de fructe...

îmi venea să urlu, să râd. Simțeam că, dacă nu mă apuc bine de masă, îmi pierd cunoștința. J. observă schimbarea mea și mă consolează.

20 - A fost o lovitură grea pentru noi toți. Maica e aproape nebună de durere. Maitreyi a plecat la Midhapur, să nască, chipurile, în taină, dar toată lumea a aflat. Au încercat să cumpere pe nemernicul acela, dar acum sunt în proces...

25 Nu mai înțelegeam nimic. Și nu înțeleg nici acum. Cine este în proces?

îl întreb dacă au dat-o afară pe Maitreyi.

30 - Sen nu vrea sub nici un chip s-o gonească. A spus că mai bine o omoară cu mâna lui decât s-o dea afară. Vor s-o facă poate filozoafă, mai știu eu ce... O păstrau pentru o partidă bună, dar acum se știe aproape tot... Cine are s-o mai ia? Și, totuși, nu vor s-o gonească. Maitreyi țipă întruna: „De ce nu mă dați la câini? De ce nu mă aruncați în stradă?!” Eu cred că a înnebunit. Altminteri, cine ar fi făcut una ca asta?...

Sunt ceasuri de când mă gândesc. Și nu pot face nimic. Să telegrafiez lui Sen? Să scriu Maitreyiei?

5 Simt că a făcut-o asta pentru mine. Dacă aș fi citit scrisorile aduse de Khokha... Poate plănuiase ea ceva. Sunt foarte turbure, acum, foarte turbure. Și vreau totuși să scriu aici tot, tot.

...Și dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce să cred? De unde știu? Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei...

Ianuarie - februarie 1933.

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

I. GENEZA ROMANULUI

1. *Ediții în limba română.* Elaborat între 26 decembrie 1932 și 15 februarie 1933, conform unei însemnări făcută cu creionul pe o copertă improvizată a manuscrisului (deși volumul tipărit va da acesteia o formulare mai evazivă: „Ianuarie - februarie 1933”), romanul *Maitreyi* apare la sfârșitul lunii aprilie 1933 (revista *România literară* anunțându-i intrarea în librării încă din data de 15 a lunii) la Editura Cultura Națională din București (director Alexandru Rosetti), după ce - la 14 martie 1933 - fusese încununat cu premiul „Techirghiol-Eforie” (20000 lei, plus editare imediată), acordat de respectiva editură în cadrul unui concurs de romane inedite, prin intermedierea unui juriu prestigios, compus din Cezar Petrescu, Mihael Ralea, Perpessicius, Șerban Cioculescu și G. Călinescu. *In Memorii* (I, București, Editura Humanitas, 1991, p. 268), încercând să individualizeze percutant intervalul elaborării, autorul îi mai adaugă, surprinzător, o lună. Scrie, de pildă: „Cred că am terminat romanul cu câteva zile înainte de 15 martie”. Memoria îi joacă însă, tară îndoială, un renga, întrucât, cum aminteam, pe 14 martie, juriul dăduse deja publicității rezultatul concursului (evident, după timpul necesar lecturii și deliberării), iar începând cu 17 martie, admiratorii și detractorii lui Eliade se puseseră și ei pe treabă, umplând coloanele gazetelor cu marginalii la eveniment (vezi Mihael Sebastian: *Premiul „Techirghiol-Eforie” lui Mircea Eliade*, în *Cuvântul*, an. IX, nr. 2836, 17 martie 1933, p. 1; Mihael Sevastos: *Premiile literare*, în *Dreptatea*, an. VII, nr.1659, 5 aprilie 1933, p.1; Cezar Petrescu: *Cu prilejul unui premiu literar. Editori vechi si scriitori noi*, în *Curentul*, an. VI, nr. 1866, 12 aprilie 1933, p.-1-2 etc).

Intenția de a exploata într-un roman drama sa pasională de la Calcutta, care îi deturnase destinul de doctorand în filozofie indiană, îl preocupa pe Eliade încă de la revenirea în patrie (decembrie 1931), dar satisfacerea serviciului militar (ianuarie - noiembrie 1932), munca la o nouă teză de doctorat și reintrarea în caruselul publicisticii autohtone îl ținuseră departe de proiect. Concursul Editurii Cultura Națională îl adusese însă în atenție ca pe o tentație irezistibilă, preecipitându-i hotărârea de a-l realiza și chiar ritmul redactării.

De altfel, într-un interval acordat *Vieții literare*, după apariția romanului, recunoaște acest lucru: „Ideea mă urmărea de mult, dar graba realizării a fost produsă de premiu. În proiectele mele era să-l scriu la vară. Pe măsură ce-l scriam, îl dădeam dactilografei. Ultimul capitol a fost încheiat cu câteva ceasuri înainte de închiderea termenului pentru depunerea manuscriselor.” (Gh. Preda, *Viața indiană*.)

De vorbă cu el-nul Mircea Eliade., în *l'iața literară*, an. VIII, nr. 145, 1-30 iunie 1933, p.1-2.)

La senectute, va acorda însă acestui impuls o mai mare însemnătate: „Adesea, răsufălăm ușurat când regăseam singurătatea mansardei Aveam tot mai multă nevoie de această singurătate. Teza era aproape sfârșită, și Nina Mareș îmi dactilografia capitolele pe măsură ce i le duceam. Dar în afară de traducerea și prelucrarea tezei, în afară de articolele pe care le scriam, de conferințele la Radio și participarea la simpoziioane, un nou proiect începuse să mă ispitească. Citisem în ziare anunțul unui premiu literar pe care-l crease Editura Cultura Națională pentru un roman inedit. Printre membrii comisiei figurau Perpessicius, Șerban Cioeulescu, G. Călinescu. Numele acestea mă încurajaseră să mă prezint. Îmi spuneam că cel puțin voi fi judecat de critici literari autentici. La început, voiam să mă reapuc de romanul început la Calcutta, *Petru și Pavel*, dar fragmentele pe care le recitisem mă dezamăgiseră. Am hotărât atunci să scriu *Maitreyi*. Pe de o parte, simțeam că trebuie să rețrăiesc, ca să pot consuma definitiv, această dramă, care-mi schimbase radical viața, silindu-mă să renunț la toate proiectele pe care le tăcusem în legătură cu șederea mea în India. Pe de altă parte, simțeam că aș putea termina romanul până la 15 martie, data prescrisă pentru depunerea manuscriselor, în timp ce *Petru și Pavel* mi-ar fi cerut cel puțin șase luni de lucru. Cum manuscrisele trebuiau prezentate anonim, nu vorbisem nimănui de hotărârea mea.

Într-o seară de decembrie m-am așezat la masa de lucru și, cu emoție, am desfăcut plicul în care adunaseram, în toamna anului 1930, câteva relieve: biletele pe care mi le trimisese Maitreyi după ce nu ne-am mai putut vedea, scrisorile lui Dasgupta, o fotografie veche, câteva flori uscate, o suviță de păr. Apoi am început să recitesc jurnalul acelor ani, chiar și paginile pe care nu îndrăznisem niciodată până atunci să le recitesc. Nu-mi dădeam seama, în acea seară, că hotărându-mă să scriu *Maitreyi*, îmi anulam ultima șansă de a mă reîntoarce în India.” (*Memorii*, I, București, Editura Humanitas. 1991, p. 257-258.)

Prima ediție se epuizează până la sfârșitul lui iunie 1933, editura tipărind în luna următoare o a II-a ediție. Epuizând-o însă și pe aceasta în cuprinsul verii, în octombrie 1933 o tipărește pe cea de-a III-a, reușind să vândă până la sfârșitul anului - performanță atinsă în moment doar de editurile care tipăreau cărțile unor autori populari precum Cezar Petrescu sau Ionel Teodoreanu - circa 10 000 de exemplare. La 27 februarie 1937, scriitorul era avertizat printr-o adresă că și această ediție se epuizase, situație în care se putea considera eliberat de vechile clauze contractuale:

„Domnului Mircea Eliade.

Loco, str. Palade nr 43.

Prin prezenta vă informăm că ediția a treia a romanului dv. *Maitreyi* este complet epuizată și, prin urmare, sunteți liber a publica edițiile următoare oriunde veți crede de cuviință.

Vă salutăm, cu toată stima,
Editura Cultura Națională S.A. ”

E posibil ca această dezlegare să fi fost solicitată chiar de autor, la sugestia Editurii „Cugetarea” - Georgescu Delafras, care-l invitase să-și retipărească *Maitreyi* sub egida ei într-o „ediție definitivă”. După o atentă recitare a textului, soldată cu revizuirii stilistice importante, Eliade își publică, așadar, cea de-a IV-a ediție a romanului. Ea intră în librării la începutul anului 1938.

Următoarele două ediții, a V-a (1942) și a VI-a (1946), sunt tipărite tot de Editura „Cugetarea” - Georgescu Delafras, preluând cu infime revizuirii textul „ediției definitive”. Sigur este că mai ales ultima ediție, cea din 1946, datorită contextului istoric care-i întrerupe brusc scriitorului legăturile cu viața culturală din țară, nu este supravegheată de acesta.

După un sfert de veac de absență din peisajul editorial românesc, echivalând în general cu vitregia „obsedantelor decenii” de proletcultism ale căror victime sunt, un timp mai scurt, și alți mari scriitori români (Măiorescu, Lovinescu, Arghezi, Blaga, Ion Barbu etc), în 1969, Editura pentru Literatură retipărește *Maitreyi* în cuprinsul volumului *Maitreyi. Nuntă în cer*, prefațat, printr-un amplu și aplicat studiu, de Dumitru Micii. Este cea de-a VII-a ediție (preliminată de o bogată corespondență a editurii și a prefațatorului cu autorul), care-i prilejuiește lui Eliade o reală surpriză și bucurie. „Pentru mine - va mărturisi el într-o scrisoare către Dumitru Micu, datată 21 decembrie 1969 -, reapariția în librării după 24 de ani înseamnă aproape un al doilea debut literar.

Până la următoarea ediție a romanului, a VIII-a, trec alți șaptesprezece ani. Ea apare în 1986 la Editura Minerva, în seria de mare tiraj „Arcade”, într-un volum cu sumarul celei din 1969 (alăturând adică romanului *Maitreyi* și *Nuntă în cer*), dar în îngrijirea lui Mihai Dascăl și cu un aparat critic (postfață și bibliografie) semnat de Gabriel Dimisianu. Ediția fusese programată să apară încă din 1982, dar diligentele Editurii Minerva pe lângă forurile tutelare întâmpinaseră mari rezistențe (legate probabil de refuzul lui Mircea Eliade de a intra în comunicare cu regimul din țară sau poate de biografia sa anticomunistă), reeditarea nefiind posibilă decât după moartea scriitorului. De altfel, editura cunoscuse anterior dificultăți similare și cu un mai vast proiect de editare critică a operei lui Eliade, ce urma să se bucure de supravegherea autorului.

Ediția din 1986 va fi reeditată, fără aparatul critic final și fără menționarea îngrijitorului de ediție, în 1991, la Casa Editorială „Odeon”.

Tot în 1991 apare la Editura Minerva o nouă ediție a romanului, beneficiind de astă dată de o confruntare atentă cu manuscrisul tăcut în 1987-1988, când acesta se mai afla în inventarul Bibliotecii Centrale Universitare. Volumul este prefațat printr-un percutant text eseistic scris de Mihail Sebastian în 1933, iar îngrijirea textului este semnată de Mihai Dascăl.

La începutul anului 1994, Editura Minerva retipărește *Maitreyi* în colecția „Cartea elevului”, alături de nuvela *La țigănci*. Îngrijirea ediției și crestomația paginilor de exegeză aparțin lui Mihai Dascăl, iar cronologia succintă a vieții autorului, aflată în același sumar, lui Mircea Handoca.

Spre sfârșitul anului, conformându-se aceluiași cerințe de bibliografie școlară, Editura Albatros, prin colecția „Lyceum”, reeditează inițiativa Editurii Minerva, punând din nou alături romanul *Maitreyi* și nuvela *La țigănci* și adăugându-le un

complex aparat critic (prefață, tabel cronologic, comentarii literare, referințe critice, bibliografie) semnat de Ion Bălu. Textul romanului preia ediția îngrijită de Mihai Dascăl în 1991 pentru Editura Minerva.

2. *Ediții în limbi străine.* Popularitatea rapidă și constantă a cărții în plan autohton îi facilitează intrarea în circuitul literaturii europene. Prima versiune străină editată a romanului este cea italiană, semnată de Giovanna Calvieri Caroncini și tipărită în 1945 la Roma, sub titlul *Passione a Calcutta*, de către Casa Editrice „La Caravella”. Biblioteca Academiei Române deține însă (la cota ms. it. 45) și manuscrisul autograf al unei versiuni italiene anterioare (127 fi; 21,5 x 17 cm), realizată în 1938 de un student italian și rămasă, se pare, neterminată. Textul ei are corecturi abundente făcute de Eliade, care, încercând să o mai limpezească, îi recopiază chiar capitolul I. Șantierul traducerii este părăsit însă de amândoi, cauzele reale ale acestei decizii fiind lămurite abia în *Memorii*: „Asta se întâmplă în dimineața zilei de 14 iulie. După-amiază, a venit să mă vadă un student italian, care începuse să traducă *Maitreyi*. Abia apucase să citească o pagină, când am auzit bocanci și pași grăbiți urcând pe scări, și câteva clipe în urmă au năpădit în birou vreo șase-șapte agenți și doi jandarmi. Pătrunseseră în casă prin toate intrările deodată și au ocupat toate încăperile, chiar și odaia de baie, unde au lăsat un jandarm de pază. Șeful echipei m-a privit curios, a privit bibliotecile și, după ce a identificat pe studentul italian, mi-a spus, destul de politic: «Veniți cu noi la Siguranță, să dați o declarație. Dar luați-vă o pijama și ce mai trebuie. Poate o să fie nevoie de o anchetă...»” (*Memorii*, II, București, Editura Humanitas, 1991, p. 21-22.) Este vorba de arestarea întempestivă a scriitorului din vara anului 1938, alături de alți prieteni și colegi de generație, act prin care artizanii dictaturii regale încercau să-și intimideze și chiar să-și reprime adversarii politici.

În limba germană apare în 1948, la Nymphenburger Verlagshandlung, München, sub titlul *Das Mädchen Maitreyi (Domnișoara Maitreyi)* și în traducerea lui Gunther Spaltman. După un sfert de veac, în 1975, romanul este retradus de Edith Silbermann și publicat, sub același titlu, la Suhrkamp Verlag, Frankfurt pe Main, în colecția „Bibliothek Suhrkamp”, sub numărul 429. Editura avea să retipărească această versiune și douăzeci de ani mai târziu, în 1995.

În 1950 este editat și în franceză, la Editura Gallimard, colecția „La Meridienne”, sub titlul *La nuit bengali*, versiunea aparținând lui Alain Guillerrou. În *Jurnal*, Eliade consemnează chiar data precisă a intrării cărții în librăriile pariziene, ea fiind 14 septembrie 1950. Tot acolo notează și câteva amănunte interesante privitoare la traseul întrucâtva sinuos al pregătirii ediției. Aflăm, de pildă, că inițiativa traducerii a avut-o, la începutul anului 1949, Brice Parain, care citind versiunea germană a romanului, a fost atât de sedus de ea, încât a propus Consiliului Editurii Gallimard traducerea lui urgentă. Editura s-a executat destul de repede, deoarece la 13 iulie 1949 ea fusese deja terminată. Nu i se accepta însă titlul, socotit necomercial, și i se căuta unul nou, ezitându-se între *Amour bengali* și *La nuit bengali*.

Versiunea avea să fie reeditată de editura elvețiană „Gilde du Livre”, din Lausanne, în 1966, și de Gallimard, în 1979 și 1996, de fiecare dată în colecția „Folio”

încercări de traducere în franceză s-au tăcut și în țară, chiar la câteva luni după apariție. Autorul romanului fiind însă destul de tânăr și neavând faima europeană de care se bucura în 1950, ele au rămas nefinalizate. Merită totuși să le menționăm. Un anume Vasile Marcu, adresându-i-se scriitorului cu familiaritate de bun amic sau fost coleg, îi cere, de pildă, într-o scrisoare caligrafiată pe o hârtie purtând în frontispiciu antetul Administrației Financiare a județului Târnava-Mică și datată 19 octombrie 1933, urgentarea „contractului” (de care știu amândoi) cu o editură franceză pentru traducerea pe care o pregătește și din care îi promite o „mostră”. Din text reiese că optase pentru *Maitreyi* și aștepta nerăbdător revizuirile și rectificările pe care știa că autorul le va întreprinde în ediția a III-a. „Nu uita să-mi trimiți *Maitreyi*, revizuită și întregită, pentru a putea continua traducerea, îi scria el în maximum două luni cred că va fi sub presă. Am recitit capitolul tradus și, ce să-ți spun, merge perfect în franțuzește (îți voi trimite o mostră).

În același timp, făcând contractul cu editura franceză: cred că va fi și o bună afacere, pe lângă lansarea ta pe piața occidentală...”

Pe 11 decembrie 1933, S. Rivain, traducător și popularizator al multor nuvele și romane interbelice românești, își manifesta și el, într-o scrisoare către Eliade, dorința de a traduce *Maitreyi*, trimițându-i autorului o probă. Ambele proiecte par să fi rămas însă la acest stadiu, întrucât nu și-au lăsat urma în cataloagele și fișierele bibliotecilor.

Un an mai târziu, la 1 iunie 1934, scriitorului i se cerea din nou acordul pentru traducerea romanului, tot printr-o scrisoare, solicitanta fiind de astă dată studenta Lydia Lax, care își dădea o adresă și un telefon din București:

„Stimate domnule Eliade,

Am plăcerea de a vă face cunoscut că am tradus în limba franceză romanul d-astră, *Maitreyi*. Cu autorizația d-astră, m-ar interesa foarte mult să perfecționez această lucrare spre a o tipări la unul dintre bine cunoscuții editori din Paris, dacă, bineînțeles, sunteți de acord.

Sperând că voi obține de la dv. un răspuns favorabil, vă stăm la dispoziție pentru a vă arăta cele traduse.

Primiți, vă rog, domnule Eliade, salutările mele distins.

Lydia Lax.

Str. Vasile Conta no. 9. Tel. 2 56 18.”

Eliade pare să fi fost încântat de eșantioanele din traducere, fapt pe care îl deducem și din această dedicație, mai mult decât completă, pe care o dă traducătoarei pe un exemplar din *Maitreyi*, la 16 iunie 1934:

„Domnișoarei Lydia Lax,

Căreia nu știu cum să-i mulțumesc pentru sacrificiul mental pe care îl face traducând această carte, dar față de care nu pot avea decât teama pe care o ai față de acela ce cunoaște mai mult decât trebuie din romanjajipeasfarc—rTv^U'ALĂ \

Omagiul lui
Mircea Eliade. "

Versiunea a fost în eele din urmă finalizată și trimisă de scriitor la Paris, lui Jacques Lassaigne, care urma să tacă demersurile pentru tipărire. Într-o epistolă din 12 august 1935 către Eliade, el își mărturisea însă dorința de a fi dânsul „le premier traducteur en francais” al romanului, asociindu-și eventual soția, care cunoștea bine limba română. Poate și din această cauză, inițiativa Lydiei Lax nu se concretizează editorial.

Ediția franceză publicată de Gallimard pare să fi inspirat și versiunea spaniolă a lui Manuel Peyrou, editată în anul următor (1951) la Buenos Aires de „Emece Editores”, în colecția „Grandes Novelistas”. Ea îi preia titlul (*La Noche Bengali*), fiind reeditată și în 1962.

În versiune portugheză, *Maitreyi* avea să apară abia în 1961 (tot cu titlul ediției franceze: *Noite Bengali*), la editura lisaboneză „Ulisseia”, colecția „Successos literarios”, nr. 24, semnată de Măria Leonor Buesco, soția cunoscutului profesor și traducător român stabilit în Portugalia, Victor Buescu.

În aria de cultură portugheză, unde scriitorul era prezent în presă și chiar editat (*Os Romanos, Latinos do Oriente*, 1943), întrucât din 1941 devenise consilier al Ambasadei Române din Lisabona, se fac însă eforturi de traducere a romanului încă din anul 1945. Pe fundalul tulburii al sfârșitului de război, editarea întârzie însă, și manuscrisul este pierdut. Ne parvin informații despre acest regretabil eveniment îndeosebi din scrisorile lui Victor Buescu, cel care, la rugămintea lui Eliade, face demersuri repetate - fără vreun rezultat însă - de a-i da de urmă (vezi scrisorile din 23 decembrie 1951 și 10 martie 1952, în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, I, București, Editura Minerva, 1993, p. 118-119).

În limbile cehă și slovacă, că romanul a fost tradus în 1988. La editura din Praga „Melantrich”, colecția „Panorama”, nr. 78, apare, de pildă, volumul *Bengalska noc* (cuprinzând, alături de *Maitreyi*, și *Nuntă în cer*), în traducerea Evei Strebingerova și a lui Jiri Nasinec, ultimul semnând și o postfață, iar la cea din Bratislava, numită „Slovensky Spisovatel”, *Maitreyi. Slecna Kristina (Maitreyi. Domnișoara Christina)*. Un proiect de traducere a romanului în aceste limbi exista însă încă din 1936, întrucât în arhiva scriitorului se păstrează și două scrisori prilejuite de el. Astfel, la 28 decembrie 1936, Traian Ionescu-Nișcov, aliat la Praga ca funcționar diplomatic, îi solicita câte un exemplar din romanele *Maitreyi* și *Domnișoara Christina*, întrucât întrevădea posibilitatea traducerii măcar a unuia dintre ele. Iată cum își argumenta el inițiativa:

„Stimate domnule Eliade,

Deși nu vă cunosc personal, totuși vă scriu rândurile acestea, nădăjduind că ele vă vor interesa chiar mai mult decât pe mine. Iată de ce e vorba: există la Praga o asociație cu caracter editorial, care traduce și tipărește în limba cehă cele mai bune romane din literatura universală. Prețul de vânzare al unui volum, tipărit în cele mai bune condițiuni tehnice, e de 29 coroane cehe, plătite lunar de fiecare membru al acestei asociațiuni. În fiecare lună apare o carte nouă, care nu se împarte decât

membrilor, în comerț nu se atle. Numărul membrilor, răspândiți în toată Europa, e de 9000. Numai o mică socoteală de cifre și se poate vedea soliditatea financiară a acestei ingenioase organizațiuni. Desigur că operele literare sunt alese de un comitet de scriitori și profesori universitari, al căror gust și sentiment de obiectivitate nu pot fi puse la îndoială.

În calitate de membru, am propus și traducerea unui roman din literatura română. De aceea mă adresez dv. cu rugămintea de a-mi trimite romanele *Maitreyi* și *Domnișoara Christina*, în câte un exemplar, pentru ca împreună cu un ceh care cunoaște limba românească să le prezentăm comitetului. Totodată, vă mai rog, dacă se poate, și câteva aprecieri critice din gazetele românești, care să mărturisească temeinicia afirmațiilor noastre că unul din romanele dv. merită să fie tradus în limba cehă.

Aș vrea însă să mă credeți că toate acestea sunt și vor fi până la o anumită dată numai proiecte, mai ales că clubul literar, de care am amintit mai sus, a alcătuit deja programul traducerilor pentru prima jumătate a anului 1937.

În așteptarea răspunsului dv., vă rog să primiți asigurarea sentimentului de stimă.

Traian Ionescu-Nișcov.
Fochova 62/111,
Praga/XII.

Praga, 28.XII.1936."

Anul următor, la 29 martie 1937, Măria Kojechă, traducătoarea pentru care optase Traian Ionescu-Nișcov, recomandându-se prin talmăcirea mai multor romane românești (*Ion, Pădurea spânzuraților, Calea Victoriei* etc), îl anunța pe Eliade că se opriese doar la romanul *Maitreyi*, de care se arăta efectiv sedusă. Îi cerea, de aceea, asentimentul scris pentru editare, necesar „definitivării formalităților”. Din păcate, nici această proiectată versiune n-a avut sorți de realizare și tipărire, stânjenită probabil de furtunile care s-au abătut la scurt timp asupra statului cehoslovac:

„Domnule Eliade,

Prin bunăvoința d-lui Tr. Ionescu-Nișcov, căruia i-ați trimis romanele dv., *Maitreyi* și *Domnișoara Christina*, am putut lua cunoștință de conținutul lor. Mi-a plăcut îndeosebi *Maitreyi*, pe care aș vrea să-l traduc în limba cehă. Cum sunt pe cale să tratez definitiv cu un editor publicarea lui, vă rog să-mi trimiteți în scris cedarea dreptului de traducere pentru a putea proceda la definitivarea formalităților.

Eu am mai tradus în graiul nostru: *Ion, Pădurea spânzuraților. Calea Victoriei* și *Diplomatul, actrița și tăbăcarul*, [pe] ai căror autori îi cunoașteți.

Cu deosebită stimă,
Măria Kojechă.
Praga XI, Jeseniova 1275.
Cehoslovacia.

Praga, 29.III.1937."

În 1988 apare la **Varșovia**, sub egida unei cunoscute edituri, „Czytelnik”, și o traducere poloneză a romanului, semnată Irena Harasimowicz. Volumul este prefăcut de traducătoare și postfațat de Lech Budrecki. Ca și în cazul versiunii cehe însă, el a fost precedat și de proiecte interbelice, zădărnice - bănuim - tot de război. Arhiva scriitorului conține, de pildă, această epistolă, trimisă de la moșia Grușevița, județul Hotin, de o anume Tomira Zori și datată 20 aprilie 1939:

„Mult stimată domnule,

Aș vrea mult să traduc în polonește (*sic*) cartea Domniei voastre, *Maitreyi*. M-a impresionat adânc măiestria stilului, finețea analizei psihologice și cunoștința obiceiurilor orientale, precum și originalitatea romanului d-stră.

Îmi veți acorda permisiunea să traduc *Maitreyi*? Dacă da, vă rog să-mi trimiteți cât mai curând consimțământul «oficial» și condițiunile sau adresa editorului d-stră, cu care aș putea să discut aceste condițiuni.

Totodată, v-aș ruga câteva indicațiuni biografice - fără date precise -, pentru prefață, și fotografia.

Aștept cu mare nerăbdare răspunsul d-stră.

Cu cea mai profundă stimă și admirație sinceră pentru talentul Domniei voastre.
Tomira Zori. "

În 1989, romanul *Maitreyi* este tradus și în Bulgaria, fiind editat alături de Șarpele în cea mai importantă editură din Sofia, „Narodna Kultura”. Versiunea este semnată de Valentin Haralampiev, iar prefața (având în obiectiv ambele romane), de Vasilka Aleksova.

Având obsesia indiscrețiilor săvârșite prin romanul său, pentru a-l feri de ochii Maitreyiei și ai celor apropiați ei din cercurile intelectuale ale Calcuttei, Eliade nu a încurajat sau autorizat în timpul vieții nici o traducere engleză a cărții. După moartea sa însă, dar și a Maitreyiei, în 1993, o editură din Manchester, „Carcenet”, își ia libertatea unei astfel de versiuni, sub semnătura Catherinei Spencer. Transpunerea se face totuși din franceză, după ediția apărută la Gallimard în 1950, *La nuit bengali*, motiv pentru care i se preferă titlul: *Noapți bengaleze*.

3. *Fragmente din roman publicate în periodice sau crestomații*. Înainte de intrarea în librării a romanului, în scop publicitar mai ales, câteva capitole sau părți bine individualizate din ele au fost publicate în periodice, uneori cu mențiunea că sunt „fragmente din roman”. Le enumerăm mai jos în ordinea cronologică a apariției: *Maitreyi*, în *România literară*, an. II, nr. 57, 18 martie 1933, p. III; *Maitreyi*, în „*Vremea*”, an. VI, nr. 281, 26 martie 1933, p. 6; *Maitreyi*, în *România literară*, an. II, nr. 62, 22 aprilie 1933, p. IV.

Ultimul dintre ele este inclus, la mai bine de un deceniu de la apariția romanului (alături de eșantioane din *Isabel și apele diavolului și întoarcerea din rai*), și în sumarul unei antologii reprezentative de proză națională, alcătuită de criticul Vladimir Streinu (*Literatura română contemporană*, București, Editura Dacia, 1943, p. 271-279).

4. *Ecranizări. Dramatizări radiofonice*. Deja cunoscut în spațiul francofon prin cele trei reeditări ale versiunii lui Alain Guillerrou din 1950, romanul a captat și

interesul oamenilor de film, fiind ecranizat în 1988 de Nicolas Klotz, după un scenariu semnat de Jean-Claude Carriere. Producția filmului este rezultatul unei asocieri între: Les Films Plain-Chant (F.P.C. Productions; C.F.C. Cyril de Rouvres-Christian Charret) și Films A2, având și concursul firmelor specializate: Canal +. George Reinharth Production (Zurich), Solicas Sotimage et Inveslimage, Centre National de la Cinematographie și Canal SEPT. Distribuția impresionantă prin câteva nume sonore: Hugh Grant (în rolul lui Allan), Shabana Azmi (în rolul Maitreyiei), John Hurt, Anne Brochet etc. Profesorul și filmologul canadian de origine română Michel Buruiană lua act de existența peliculei în 1990 și o semnală într-o gazetă din diasporă (*Universul*, an. IV, nr. 132, octombrie 1990, p. 10) sub titlul *Romanul „Maitreyi” de Mircea Eliade transpus pe ecran*.

Deși la apariție n-a stârnit un ecou deosebit, trecând aproape neobservat. În 1995, adică șapte ani mai târziu, *La nuit bengali* revenea în atenție, transformat în film serial (trei episoade a 52 de minute fiecare). Pe 13, 20 și 27 mai 1995 era programat, de pildă, pe Canal „Arte”. Stârnită de acest eveniment, revista franceză *Premiere* îi consacra, în numărul din iunie 1995, un comentariu pe câteva coloane. Găsind versiunea televizată „foarte îngrijită și chiar inspirată pe alocuri”, dar considerând că scenariul complicase inutil mesajul romanului: „Deși adaptat de Jean-Claude Carriere după un roman de Mircea Eliade, scenariul este până la urmă cel care păcătuiește. Problema nu constă în faptul că ghicești ce se întâmplă ca în majoritatea filmelor seriale de televiziune, ci mai degrabă că nu înțelegi prea bine ce se petrece sub ochii tăi și nici din ce cauză. Cei sensibili la misterele Indiei vor fi totuși fermecați de mobilitatea regiei, cu deosebire deplanurile de ansamblu și travellingurile de toată frumusețea...”

În 1997, romanul avea să devină și suportul unui splendid eseu cinematografic (*Eliade și Maitreyi: dragoste sau foc de paie*), în trei părți, difuzat de Televiziunea Română pe canalul 1 (I, 24 februarie, II, 3 martie; III, 3 aprilie), în cadrul rubricii „Cultura în lume”. Realizatoarea lui, Adelina Patrichi, făcea cititorilor lui Eliade o veritabilă surpriză, aducând în prim-plan, printr-un seducător interviu, pe Chabu (numele ei literar de mai târziu fiind Chitrita Devi), sora mai mică a Maitreyiei, a cărei moarte - în romanul lui Eliade - era destinată să inducă o anume undă de tragic. „Am plecat după ce ultimele două nopți le petrecusem ascuns în fața casei lor, spionând odaia Maitreyiei, ni se confesează Allan. A fost tot timpul întunec.

Chabu a murit în aceeași zi.”

Bolnavă realmente în epoca la care face aluzie romanul (de o gravă formă de anemie, aflăm astăzi), Chabii reușește să se însănătoșească, depășind cu bine bulversantul moment al anului 1930 prin care trece familia Dasgupta și devenind, în timp, ca și Maitreyi, o scriitoare cu incontestabilă faimă în Bengal,

Maitreyi a incitat și la o dramatizare radiofonică, realizată de Rodica Suciu-Stroescu și transmisă la Radio București (programul • „România-Cultural”), pe 27 septembrie 1991, ora 11,00. În distribuție au intrat actori cunoscuți precum: Mirela Gorea, Adrian Pinteau, Constantin Codrescu, Margareta Pogonat, Mihai Dinval, Valeria Ogășanu, Șerban Cella, Mihai Mereuță, Catrinel Dumitrescu etc., iar regia artistică a fost semnată de Leonard Popovici.

5. „Maitreyi” între autenticitate și ficțiune. Problema autenticității biografice în *Maitreyi* a cunoscut, în procesul și pe parcursul receptării romanului, interpretări variate. Uneori le-a alimentat chiar scriitorul, știind că o anume doză de picanterie, mai ales când are în subsidiar și motivații reale, stârnește interesul pentru carte, într-un interviu din 1934, de pildă, limita caracterul acțiunii al romanului la zero. „Cartea aceasta este adevărată de la început până la sfârșit”, declara el inflexibil interlocutorului. Iar ceva mai departe îi și explica opțiunea pentru formulă: „Eu iubesc și susțin o anumită autenticitate, și cred că literatura personală are mult mai multe șanse să surprindă sufletul unei epoci. De altfel, cam tot ce scriu este personal; chiar când scriu lucrări științifice. Pentru mine, întreaga cultură trebuie să fie personală, viscerală, cum îi spuneam, pentru că la baza oricărui organism cultural există o intuiție irațională care nu se poate observa, nu se poate deduce, nici coordona, nu poate fi transmisă prin experiența altora, nu poate fi învățată.” (*România literară*, an. III, nr. 89, 6 ianuarie 1934, p. 4.)

Mai târziu, probabil și după ce află de șocul pe care iomanul i l-a produs Maitreyiei, scriitorul devine mai atent la nuanțe și mai sincer. În *L'epreuve du Labyrinthe* (Paris, Belfond, 1978), recunoaște, de pildă, furat de intimitatea dialogului cu Claude-Henri Roquet, că *Maitreyi* e un roman numai „pe jumătate biografic”.

Lămuri. . v însă definitiv această problemă în *Memorii*, unde disociază cu precizie proporțiile și limitele implicării sale autobiografice în roman. Pasajul respectiv antrenează și câteva date importante privitoare la epoca elaborării: „Scriam mai ales nopțile, când știam că nimeni nu va mai veni să bată la ușa mansardei. Primele capitole le-am scris repede, aproape fără dificultate. Dar pe nesimțite m-am trezit din nou în timpul acela fabulos din Bhowanipore și mi-am dat seama că nu mai scriu un roman, așa cum hotărâsem, ci o confesiune. Adesea transcriam pagini întregi din *Jurnal*, și dacă *Jurnalul* acelei veri. 1930. ar fi fost mai copios, poate că l-aș fi transcris în întregime. O singură clip : mi-a dat de gândit indiscreția pe care mă pregăteam s-o săvârșesc. În fața hâi Jbe. scriind despre oameni și întâmplări care au avut un rol hotărâtor în tinerețea mea, mi-era peste puțină să inventez. Am schimbat, evident, numele personajelor, în afară de al lui Maitreyi și al surorii ei, Chabu, dar am lăsat întocmai datele, adresele, numerele de telefon. Schimbam, de asemenea, meseria lui Dasgupta și a povestitorului, și am modificat radical finalul, ca și cum aș fi vrut să mă despart definitiv de Maitreyi (aruncând-o în brațele unui vânzător de fructe, împingând-o până în marginea sinuciderii). Și, evident, scâldasem lumea aceea depărtată în lumina palidă, aurie. pe care o irizau amintirile și melancolia. Dar nu e mai puțin adevărat eă, dacă ar fi fost citit de anumite persoane din Calcutta, romanul n-ar fi avut nevoie de nici o cheie ca să fie descifrat. Nu mă gândeam însă că ar putea fi citit la Calcutta. De fapt, nu mă gândeam nici că va fi citit de cititori necunoscuți, aici, la București, unde îl scriam. Nu «vizualizam» publicul. Cel mult, mă întrebam ce vor gândi prietenii, dacă romanul va avea norocul să fie premiat și tipărit. Și nici măcar nu puteam spune că scriam pentru mine sau pentru Maitreyi. Scriam oarecum «impersonal», ca o măturie in aeternum.” (*Memorii*, I, București, Editura Humanitas, 1991, p. 259-260.)

Așadar, *Maitreyi* nu mai narează, precum *Isabel și apele diavolului*, o aventură intelectuală virtuală, ci o experiență existențială trăită efectiv, transmisă cu fidelitate și prelungită în ficțiune doar din când în când, pentru a o apropia mentalității cititorului european.

a) *Allan/Mircea Eliade - Narendra Sen/Surendranath Dasgupta*. Până unde conduce romancierul dorința de autenticitate descoperim, fascinați, în corespondența sa din această epocă, un adevărat „roman al romanului” pentru *Maitreyi*. De pildă, veninoasa epistolă din finalul capitolului al XH-lea, prin care Narendra Sen îi anunța lui Allan ruperea relațiilor, nu este altceva decât transpunerea în românește, cuvânt cu cuvânt, a scrisorii lui Surendranath Dasgupta, tatăl Maitreyiei, către oaspetele și discipolul său Mircea Eliade, datată 18 septembrie 1930, ziua în care se declanșează marea dramă a îndrăgostiților. O reproducem mai jos spre exemplificare, alături de „copia” ei fidelă din roman:

„Strictly confidential.

Dr. M. Eliade,

You are a foreigner and I do not know you. But if you are capable of considering anything sacred in your life do not please enter into my house again or try to see or come in correspondence. with any member of my family. If you wish you may sometimes see me in the College or the University. If you ever write you will please write to me only such facts as a stranger may write to a stranger or a pupil to a teacher. Please do not mention of this note to any one and leave it after reading. The reason of this kind of behaviour to be manifest to you if you have any grain of sense left in you. You know your grave offence and ingratitude

S. N. Dasgupta.

P.S. Please do not show any inopportunities or try to explain yourself by adding so brouders or falshood cm your depraved character.”

„Dumneata ești străin, și eu nu te cunosc. Dar dacă ești capabil să consideri ceva sacru în viața d-tale, te rog să nu mai intri în casa mea, nici să încerci să vezi sau să scrii vreunui membru al familiei mele. Dacă vrei să mă vezi personal, caută-mă la birou, și dacă ai vrea vreodată să-mi scrii, scrie-mi numai acele fapte pe care un necunoscut le poate scrie unui necunoscut sau un funcționar superiorului său. Te rog să nu pomenești de această notă nimănui și rupe-o după ce o vei citi. Rațiunea acestei purtări trebuie să-ți fie evidentă, dacă ți-a mai rămas cât de puțină minte în nebunia d-tale. Îți cunoști ingratitudea și ofensa pe care mi-ai adus-o!

Narendra Sen.

P.S. Te rog nu fi inoportun, încercând să te explici și adăogând astfel alte minciuni la depravatul d-tale caracter.”

În *Maitreyi*, replica epistolară a lui Allan se lasă așteptată. Cea a lui Eliade, în schimb, există, și o reproducem mai jos în versiune română:

„Dragă profesore,

Plec acum la Rishikesh, și nu veți mai putea să mă revedeți nici dumneavoastră, nici altcineva din familia dumneavoastră. Fiecare zi pe care o stau în India este

pentru mine o tortură, dar consider că aceasta este o binemeritată penitență, și nu mă voi înapoia acasă. Vă rog, nu-mi considerați comportamentul actual drept o manifestare inutilă de romantism. Nimeni nu-l va înțelege, și la înapoiere nu voi trece prin Calcutta și nu voi scrie nimănui. Singura mea speranță este că va veni o zi când amintirile se vor șterge de la sine. Aceasta este ultima scrisoare pe care v-o scriu din India. Sunt conștient de marele meu păcat. Aveți toate motivele să mă considerați un *șarpe în iarba*, dar vă rog să nu-mi amplificați vina, socotindu-mă și mincinos sau ipocrit. Cu câteva săptămâni în urmă am scris mamei acasă și i-am cerut permisiunea de a deveni *hindus* și de a încerca să mă căsătoresc cu o hindusă în același timp așteptam răspunsul Regelui și pentru actele universitare care aveau menirea de a-mi asigura existența în India până în anul 1934, cu un venit lunar de 35 lire sterline. Acestea sunt faptele. Poate că am fost nebun să cred că acest vis s-ar putea realiza, dar eu totdeauna am avut credința că sunteți un filozof și pentru dumneavoastră nu există bariere rasiale când conveniențele sociale sunt îndeplinite. Ați insistat asupra faptului că, în India, filozofia este viață și nu o chestiune livrescă, de aici a pornit greșeala mea. Iar greșeala a devenit mai mare, pentru că nu v-am dezvoltat-o dvs., ci altcuiva. Am înțeles acum că pierderea a ceea ce încă numesc iubire nu se compară cu nimic față de pierderea mamei mele și a *guru-ului*. Puteți zâmbi, căci invocați faptul că dvs. m-ați făcut indian, iar acum nu mă mai pot înapoia la viața și civilizația mea. Puteți crede că mă comport într-o manieră europeană, dar după mulți ani, când mă veți ierta, veți ști că nu am jucat teatru. Am de gând să accept inițierea în hinduism acum. Voi fi un brahman pe viață. Orice ați gândi despre mine, vă rog să îmi faceți o ultimă favoare. Nu dezvoltăți niciodată păcatul meu fraților mei mai mici. Sunt acum fără mamă și tată. Dar v-am venerat pe dvs.

Al dvs., cu obediență,
Mircea Eliade."

Următoarea scrisoare a lui Dasgupta către Eliade devine sorginta epistolei din roman a lui Narendra Sen. Aceasta n-o copiează însă identic, ci îi reface în mare doar vehemența, întrucât profesorul de filozofie face aluzii transparente la calitatea de doctorand român a scriitorului și chiar la România, amănunte fără nici o legătură cu biografia și țara de obârșie a protagonistului. Iată în traducere românească scrisoarea neînduplecatului tată, trimisă în a doua parte a lunii ianuarie 1931:

„Confidențial.

Presidency College,
Calcutta.
20.1. '31.

M. Eleade,

Am înțeles din scrisoarea dumată anterioară că: sau vei deveni un sfânt *vaishnava*, sau vei părăsi India pentru o altă țară, dar văd că ai revenit la Calcutta și, după cum spui, ai de gând să rămâi pentru un timp. De asemenea, ați promis să

nu comunicați cu nici un membru al familiei mele, dar am văzut că ai fost în corespondență cu Mantu.

După ce și-am descoperit adevăratul caracter, îmi este imposibil să îți dau vreo dovadă de orice fel. Pe de altă parte, de când am scris Majestății Sale, Regele României, și Universității din București în favoarea dumată, ridicându-ți în slăvi calitățile, și de când prin puterea acestora și-a fost acordată bursa, îmi datorez atât mie, cât și acestor autorități străine o relație exactă a poveștii dumată și cum ai încercat să violezi ospitalitatea sacră a unui profesor indian, căruia, și recomandărilor căruia, îi datorezi așa de mult. Nu am făcut-o mai de mult, căci nu am vrut să fiu vindicativ și am crezut că ai plecat din India și nu vei încerca să mai faci vreo răutate compatrioților mei. Dar de când te-ai întors la Calcutta, fără îndoială cu planuri diabolice, cred că nu trebuie să mai întârzi în a scrie autorităților din țara dumată. Am aflat, de asemenea, că ai scris Maharajahului pentru a te susține. Acesta ar fi fost un lucru rușinos pentru orice alt om, dar pentru dumneata nimic nu poate fi rușinos. Ești un mare maestru în arta disimulării. Dacă dorești să răspunzi la această notă, scrie-mi pe adresa colegiului, dar nu încerca să mă vezi nicăieri. *Niciodată, niciodată, niciodată să nu încerci să vii la mine acasă, sub nici un motiv.* Dacă ai o urmă de rușine în dumneata, nu ar trebui să mai stai în această țară, să abuzezi de ospitalitatea ei. În ceea ce privește recomandările, consideră răspunsul negativ. Voi scrie Majestății Sale, Universității și presei din țara dumată cu poșta aceasta sau următoare.

S. N. Dasgupta."

Amenințările lui Dasgupta nu-l mai înspăimântă însă atât de ușor pe cel retras din lume și cauterizat de liniștea și modestia *ashram-mWot* himalayene. O dovedește, de pildă, o scrisoare către profesorul italian Macchioro, datată 15 martie 1931, în care se arată încă interesat de trecerea la hinduism, urmărit, se pare, la fel de intens, de gândul căsătoriei cu Maitreyi. De altfel, într-o altă epistolă, trimisă în afară fostului său coleg Valeriu Livovski la 23 aprilie 1931, deci la o lună, găsim această frază, care-l arată pe Eliade captiv încă fascinelor Maitreyiei: „Anul trecut am stat zece luni în casa profesorului meu indian, privilegiu unic unui european. Și avea profesorul o fată!...în sfârșit, acestea au trecut de acum..”(Două scrisori inedite ale lui Mircea Eliade, în *Flacăra*, serie nouă, nr 0, aprilie 1996, p. 10; arhiva Șerban Velescu.)

b) *Khokha, prototip real și personaj.* Khokha, ruda săracă a Maitreyiei, e un personaj percutant în roman, cu un comportament labil, alternând între slugărnicie și poza unei demnități rănite de vitregia condiției sociale, grandilocvent uneori, mai ales când încearcă să fie interlocutorul egal în pretenții intelectuale al lui Allan, afișând o generozitate exagerată față de îndrăgostiții, dar neuitând să-și pretindă plata pentru ea.

Din scrisorile către Eliade, prototipul lui real, adevăratul Khokha, are același statut social și vădește aceeași mobilitate a caracterului. Iată-l, de pildă, în acțiune, făcând pe mesagerul între Maitreyi și Eliade și încercând să le domolească suferința, dar neuitând să-i tapeze, sub pretexte diferite, de câteva rupii, dându-i îndrăgostitului nefericit sfaturi pretențioase inspirate de filmele proaspăt vizionate

și numindu-l invariabil „*My dear Mircea*”. în textele originale, Khokha (Sukumar Dasgupta) are ezitări în transcrierea din bengali a numelui său (îl vom găsi semnând uneori *Khoca. Khoka. Koca* sau *Coca*).

Pentru a nu lăsa loc vreunei confuzii, noi vom opta însă pentru transcrierea lui Eliade din roman (*Khokha*):

„Madhupur.
Vineri, 25.IX.1930.

Dragă Mircea,

Pe data de 24 am mers cu familia la gară, unde profesorul m-a luat cu el ca să-l ajut la bagaje. De aceea ți-am teiegrafiat. Plec la Calcutta pe 29. Sper să ne întâlnim acolo. Nu pleca din oraș până nu ajung și eu. Dacă pleci, lasă-ți lucrurile la d-na Perris și spune-i să mi le dea mie; lasă-i și o scrisoare. Poeta noastră e bine, dar nu și-a depășit încă perioada de criză.

Domnul s-o ajute!

Nu uita să-mi scrii. Îți dau din nou adresa mea de aici:

Sukumar Dasgupta
51 Mahim Halder St.,
Kalighat, Calcutta.

Primește din partea mea salutări și «*namaskar*»

Cu prietenie,
Khokha.”

„51, Mahim Halder St.,
Kalighat.

[6 octombrie 1930; ștampila poștei.]

Dragul meu Mircea,

De când ai plecat din Calcutta, n-am primit nici o veste de la tine. Te rog scrie-mi cum îți merge acolo.

Imediat ce voi primi răspuns, o să-ți scriu mai pe larg.

Am acasă două scrisori pentru tine. Cred că sunt de la tatăl tău. Comunică-mi, te rog, dacă vrei, să ți le trimit sau nu.

Aștept nerăbdător scrisoarea ta binevoitoare.

Primește «*namaskar*» din partea mea.

Al tău,
Khokha.”

P.S. Chiar acum am primit scrisoarea ta. O să-ți răspund cât de curând.”

„51, Mahim Halder Street,
Kalighat.
04.10.'30.

Dragul meu doc,

Chiar acum am primit scrisoarea ta. O așteptam cu nerăbdare. Cartea poștală am trimis-o la adresa ta, pe care am luat-o din scrisoarea lui Mantu.

Mi-ai scris să nu te mai consolez. Nici nu am de gând să o tac, pentru că te cunosc. Dar, de dragul meu, te rog ai grijă de sănătatea ta. Încearcă să te menții în formă pentru viitorul război cu lumea.

Fii bărbat și tâ-i să înțelegă și pe ceilalți ce ești și ce poate un om să facă doar pentru a-și dovedi lui însuși ceea ce este! Nu te gânde că viața ta e pustie. În curând vei găsi o lume nouă în *ashram*. Citește sanscrita și nu-ți pierde timpul gândindu-te la ce a fost. Curentul vieții trece și nu se oprește pentru nimeni.

Încearcă să ajungi la țărâm, vâslind de unul singur împotriva curentului. Vei reuși. Eu cred, și toată lumea va spune la fel, că un om ca tine va ajunge curând la țărâm, dacă va încerca. Desigur că toată lumea de-aici crede același lucru ca mine (și Ruby*, și alții).

Te rog, te rog, te rog, de dragul meu și în numele Cerului, ai grijă de sănătatea ta. Încă un lucru. Nu uita că aici mai este cineva care a trecut prin aceeași criză ca și tine. Iar eu sunt singurul om care o consolează. Dar acum sunt în Calcutta singur, ca să am grijă de casă. Iar ea este acum în Madhupur. Cred că situația ei e și mai proastă decât a ta.

Totuși, nu vreau să-ți mai scriu acum despre ea.

Te rog, încearcă să-mi scrii măcar o dată pe săptămână.

Gândește-te la mine ca la un frate mai mic, ca la un prieten.

Dragostea mea pentru tine și, ca pentru un frate mai mare, respectul meu («*namaskar*»).

Cu prietenie,
Khokha.”

P.S. Mantu ți-a trimis unele din scrisorile tale la bancă. Te rog să te duci să le iei. Am retrimis două cărți poștale pentru tine, de-acasă, la adresa 82 Ripon Street.

Și aici, îți trimit două scrisori de la tatăl tău, cred. Una dintre ele a fost recomandată și am luat-o de la mesager.

Un bilet scurt este trimis aici, din Madhupur, și niște flori și un spic de grâu cules de cineva pentru tine.

Serie-mi dacă ți-ai ținu! *Jurnalul* sau nu. Răspunde imediat după ce primești această scrisoare.

Anunță-mă dacă vrei să-ți retrimite corespondența la tine sau la doamna Penic.

Cu prietenie,
Khokha.”

„51, Mahim Halder Street,
Kalighat.

11.10.1930.

Dragă Mircea,

Poate că de data aceasta ai primit scrisoarea mea recomandată.

* **Apelativ familia/ pentru MaiU'eyi** (*n.ecl.*)

'69

Am fost astăzi la «Glove». unde i-am văzut pe Regele și Prințul tău. Au făcut acest Ulm cu ocazia inspecției Gărzii de Onoare în sfârșit, ți-am văzut pământul, Regele și Prințul pe ecran. Am fost foarte încântat. Ți-am simțit absența acolo.

Dacă totul ar fi fost la fel ca acum două luni, ce-aș fi tăcut după vizionarea acestui film? Aș fi venit acasă și ți-aș fi vorbit de el toată noaptea, și aș fi făcut totul ca să te pot vedea și după aceea.

Dar - vai! - această lume nebună s-a schimbat pentru noi, și întotdeauna se schimbă pentru orice ființă.

Când mă gândesc la tine! Numai că lupta vieții a început și continuă încă. Și nu-mi pot imagina ce rezultat va avea. Nu te gândi nici o clipă că ai pierdut și că lupta s-a încheiat. Acesta nu este decât începutul. Va trebui să-ți croiești drum în continuare pentru tine însuși, ca să mergi prin această lume nebună pentru ceva, pentru ceva, pentru ceva.

Azi am văzut un film: *Această lume nebună*. Povestea-i așa: o tânără spioană germană și un tânăr spion francez. Se iubeau, dar copleșiți de datoria față de țările lor, nu s-au putut întâlni în această lume. Acea fată, loială patriei ei, și-a predat iubitul. Știa că pedeapsa pentru un spion era moartea. Iar după aceea, știi ce a făcut? S-a sinucis. Acesta este sfârșitul filmului.

Analizează-ți datoria și întreab-o ce e de făcut acum. Urmează ceea ce îți ordonă. Cred că atunci gândurile noastre se vor împlini. Să nu crezi că te consolez. Am vrut doar să vorbesc cu tine, să stau cu tine, să-ți văd fața umplându-mi scrisoarea. De aceea, numai de aceea, scrisoarea mea e voluminoasă.

12.10.1930.

Acum îți voi povesti despre familie. Toți sunt acum amărâți din cauza bolii micuțului Kabu. S-au întors aici din Madhupur, și atunci l-am văzut pe Kabu «stând eu capul în poala mamei sale, cu o'pungă de gheață la cap». Sir Nilralăusarker a venit ieri și a spus că are o formă serioasă de «febră tifoidă», care va dura cel puțin o lună ca să se vindece. Deci, o formă foarte gravă. Toți sunt supărați acum. Dar eu cred că supărarea aceasta a început din data de 18 a lunii trecute

Să ne rugăm însă Domnului să se vindece repede micul Kabu, care te iubește foarte mult

Acum, «cineva» de aici m-a rugat să-ți scriu câteva rânduri din partea ei.

1. Scrie-i ceva în scrisoarea mea, și după ce va citi, scrisoarea îți va li înapoiată. Iar dacă tu crezi că acest lucru este un păcat, atunci totul în această lume este păcat. A terminat de citit cele două scrisori de la tine și poate să le spună din memorie. Deci vrea cuvinte noi, proaspete de la tine.

O torturează acum ca pe un animal

De dragul ei, fii om și dă-i voie să fie fericită cel puțin văzând în tine un om, un om adevărat.

Nu pleca din Rishikesh. Rămâi și fă-ți studiile acolo unde nimeni nu te va privi urât. Nu fugi încoace și încolo. Concentrează-ți mintea.

Ea nu te poate uita. Te va iubi atâta vreme, cât sufletul ei va exista, și nu numai trupul care-l adăpostește. Generație după generație, iubirea ei va veghea asupra ta.

M-a mai rugat să-ți scriu multe alte lucruri, dar acum nu mi le pot aminti.

Cel puțin, permite-mi să aștept o scrisoare de la tine în fiecare săptămână

Astăzi am retrimis o scrisoare de-acasă către locul unde ești acum. Dă-mi de știre, dacă ai primit-o.

Îți scriu stând sus pe terasă. S-a lăsat seara și nu mai pot să văd. Îți voi scrie după ce voi primi o scrisoare de la tine.

Cu dragoste și prietenie,

Khokha. "

„51 Mahim Halder Street,
Kalighat.
20.10/30.

Ieri am primit scrisoarea ta după mult timp. Oricum, am primit-o și sunt fericit. Te rugasem să scrii o scrisoare pe săptămână. Oare chiar nu poți să-mi scrii în mod regulat o scrisoare în fiecare săptămână?

I-am dat biletul tău. Ea l-a citit, a plâns și a râs de fericire.

Fratele meu mai mic, Kabu, e bine acum. Chabu e de asemenea bine. Profesorul se află acum în spital.

Sunt foarte obosit în clipa de față din cauza tuturor acestor lucruri: familie - fericire - înțelepciune - bogății. Nu-ți pot spune deocamdată de ce a intervenit această schimbare azi.

Nu te rog nimic altceva decât să-mi spui în fiecare săptămână cum stai acolo.

Chiar acum ți-am trimis două scrisori și un pachet de acasă. Anunță-mă dacă le-ai primit sau nu. Sunt obosit azi.

Mă rog Domnului pentru fericirea prietenului meu.

Primește sincera mea prietenie

Al tău prieten,

Khokha.

P.S. Scrie-mi cu regularitate de oriunde ai fi și despre orice vei face. Ai înțeles?
Khokha. "

„51 Mahim Halder St.
Kalighat.
5 nov. '30.

Dragul meu Mircea,

Iartă-mă că-ți răspund cu întârziere. Câteva zile n-am avut deloc timp să trec pe acasă ca să văd scrisoarea ta. De-abia ieri am ajuns pe aici și am citit-o, dar luându-mă cu alte treburi, n-am avut timp să-ți scriu până acum.

Lui Kabu i-a scăzut febra de acum 5 zile. Azi e complet restabilit, dar primejdia încă n-a trecut. Totuși, acum sunt speranțe în ce privește boala lui.

Mi-ai scris că între noi doi a fost o neînțelegere, dar mie nu mi se pare să ti fost așa. Dar fiindcă ei au râs de tine și de scrisoarea ta, zicând că Chaitanya așa și pe dincolo - cuvinte pe care n-am reușit să le aud prea bine nici eu, nici Ruby -, iată de ce te-am sfătuit să nu le mai scrii niciodată. Asta nu înseamnă că între noi doi e o neînțelegere. Prietene, poate că eu nu știu ce înseamnă *vairagya*, dar nici nu vreau să știu, pentru că am familie și mi-e dragă ambiția.

Un lucru vreau să-ți spun, și anume, că munca unei pietre care nu are nici un fel de ambiție în legătură cu strădania ei e o muncă lipsită de viață. Așa se întâmplă cu acei «Bus», care trăiesc foarte puțin, dar muncesc pentru familie, pentru vecini, prieteni etc; deși nu se pot bucura de roadele muncii, gândul că își fac datoria ca indivizi este adevărată bucurie a vieții lor. Aș vrea să te bucuri și tu de viață, măcar în felul ăsta. Dacă nu poți munci pentru tine însuși, atunci fă-o pentru ai tăi, pentru prieteni, mama, tata, sora ta, și pentru țara ta, dar mai presus de toate, pentru lumea aceasta.

Totuși, eu nu te sfătuiesc să-mi urmezi vorbele, ci ascultă de propria ta conștiință și încearcă să înțelegi încotro te îndreaptă ea.

În legătură cu sufletul, ideile mele nu reprezintă ceva deosebit, de aceea nu sunt în stare să discut despre suflet. Din puțina mea știință, am încercat să împărtășesc aici câte ceva celui mai bun și mai iubit prieten al meu. Dacă am spus ceva care să te supere, te rog să mă ierți.

Despre ea ce să-ți spun, e tot în starea aceea de criză. Mă rog la Dumnezeu pentru fericirea și liniștea ta și a ei, fiindcă amândoi îmi sunteți prieteni. Nu pot să vă descriu cât de tare m-a zguduât povestea voastră.

Dar să nu uit. Răspunde-mi imediat la scrisoare, neapărat, fiindcă nu mai am vești de la tine de mai multe zile.

Dacă ai nevoie de ceva de aici, scrie-mi te rog. R.T.C.

Pot să-ți trimit ziare, hârtie, plicuri, cărți, cerneluri; nu șovăi să-mi scrii, dacă ai nevoie de ceva.

Ce mai fac mama și sora ta? Lor le-ai scris ca să le spui ceva? De la familia ta n-am mai primit nici o veste și nu știu care e motivul. Te rog să-mi scrii și îmi despre toate astea.

Cu toată dragostea,
al tău prieten,
Khokha.

P.S. Te rog răspunde-mi imediat, cât mai pe larg.

Khokha. "

„51 Mahim Halder St.,
Kalthat,
Calcutta.
11.XI. 1930.

Draga - A r Mircea,

Din păcate nu am mai primit nici un rând de la tine de vreo 20-25 de zile. Ce ți s-a întâmplat? Sunt foarte îngrijorat din pricina ta. Te rog răspunde-mi urgent la scrisoare. Nu știu care este motivul tăcerii tale îndelungate.

Îți trimit toată dragostea mea.

Cu prietenie,
Khokha. "

„Calcutta, 21.XI.1930.
51 Mahim Halder St.,
Kalthat.

Dragul meu Mircea,

Îmbucurătoarea ta scrisoare a sosit aici acum cinci zile, dar, din nefericire, eu am primit-o abia ieri. Oricum, îmi cer scuze pentru întârziere.

Mă bucur să aflu de la tine despre pasiunea noastră comună. De asemenea, sunt bucuros să aud că Societatea din Cihianywarner a ales cartea ta drept cel mai bun roman al anului 1930. Primește felicitările mele!

Mircea! De ce nu scrii surorii și mamei tale despre acest lucru? Ar fi bine să știe și ele totul despre tine și să te mai duci și tu pe-acolo câtva timp. Iar dacă tu nu vrei să te duci, înștiințează-le pe ele despre tot ceea ce faci, prin scrisori.

Oh! Nu am primit nici o scrisoare recomandată de atunci. Nu știu dacă Mantumoama a retrimis scrisorile tale la bancă sau nu. Ar trebui să te interesezi la Banca din Calcutta. Eu îți trimit corespondența cu regularitate. Deci unde este problema?

Mă simt foarte rău acum - duc aceeași și aceeași viață, am nevoie, nevoie de dragoste, nevoie de hrană corespunzătoare, nevoie de bani -, n-am primit nimic ca să pot pleca undeva. Nu știu cât timp mai trebuie să aștept.

Primește dragostea mea și cele mai bune urări pentru lucrarea ta literară (care nu îți place). Așa-i?

Cu dragoste, al tău,
Khokha.

P.S. Scrie-mi despre tine în fiecare săptămână."

„51 Mahim Halder Street,
Kalthat.
23.XI.'30.

Dragul meu Mircea.

De două săptămâni n-am primit nici o scrisoare de la tine.

Tatăl meu a suferit un blocaj intestinal acum vreo trei săptămâni. Tu cunoști foarte bine situația mea și a familiei mele. A trebuit să plătesc aproape 90 de rupii familiei mele luna trecută și încă mai am de plătit 130 de rupii urgent, din cauză că doctorii l-au sfătuit pe tata să mai stea la pat încă o lună cel puțin.

Sunt într-o situație dificilă acum. Nu e prima oară când te rog să mă ajuți. Îți datorez mult și nu știu când voi putea plăti.

Cu toate acestea, am încă nevoie de ajutorul tău. Dacă ai putea trimite niște bani bietului tău prieten! Dacă o faci, fă-o imediat, te rog! Am necazuri mari cu tatăl meu și cu familia mea.

A l tău,
Khokha."

„51 Mahim Halder St.,
Kalthat.
25.11.'30.

Dragul meu Mircea,

Acum două zile ți-am scris despre problemele mele financiare.

Ca prieten, te-am rugat să mă ajuți și de data aceasta. Știi că tata e convalescent. Doctorul l-a sfătuit să mai stea la pat cel puțin încă o lună Am nevoie de bani. Nu-i pot cere nimic acum profesorului, îl știi. Kabu și Ruby au fost de asemenea bolnavi,

deci s-au cheltuit și cu aceștia niște bani. Ki nu mă pot ajuta deocamdată. Ești ultima mea speranță.

Te rog mult să îți seamă de situația mea. Pune-te tu în locul meu și apoi gândește-te cum stau lucrurile.

Orice ai de gând să faci pentru mine, fă-o repede.

Toată nădejdea mi-e în ajutorul tău acum.

Al tău,
Khokha.

P.S. Liloa a venit aici sâmbăta trecută. Pochis este încă supărată. Cum ar putea uita? Nu e așa ușor să uiți un trecut, care poate să ti fost frumos sau urât.

Scrie-mi despre tine și despre cartea ta.

Al tău,
Khokha."

„51 Mahim Halder St.,
Kalighat.
1.XII. 1930.

Dragul meu Mircea,

Chiar acum am primit scrisoarea ta. Nu știu ce-o să mă fac. Nu mai aveam bani deloc și de aceea, după multă chibzuință, te-am rugat cândva să mă ajuți. Era ultima mea încercare. Iar tu ai fost ultimul pe care l-am rugat să mă ajute. Acum nu știu ce să fac și de unde să fac rost.

Tata se simte mult mai bine, dar e încă foarte slăbit. Kabu e bine acum. Profesorul tot mai suferă cu ochii.

Am primit biletul tău, împreună cu scrisoarea, în urmă cu patru-cinci zile. M-am bucurat că mi-ai trimis fotografia ta. De atâta timp așteptam ajutor din partea ta. Dacă ți-am greșit cu ceva, te rog să mă ierți.

Vremea nu stă în loc pentru mine. Ea trece, chiar dacă am sau n-am ce mânca. Nu-i pasă de mine.

Cu toate astea, sunt disperat acum, fiindcă n-am bani. Așteptăm cu nerăbdare ajutorul tău. Iartă-mă. . iartă-mă...

Știi foarte bine că omul aflat la necaz nu se mai sfiește de nimic. De aceea am apelat la tine, nu știam cum îți merge. Te rog să mă ierți.

M. se simte mai bine acum. Dar tot n-a depășit starea de criză.

Te-am rugat să mă ajuți, fiindcă te consider cel mai bun prieten, iartă-mă, te rog, nu fi supărat pe mine.

Al tău prieten sărman,
Khokha."

„1/1 Mayerpore Road,
Alipore P.O.,
Calcutta.

[1930. sfârșitul lunii decembrie]

Draga ... Mircea,

Din cauza unor probleme nu am putut să-ți răspund. Observă, te rog, că ne-am mutat de la vechea adresă. De-acum înainte, te rog să-mi scrii la adresa de mai sus.

Tu îmi cunoști situația bine. Încerc de o lună și mai bine să obțin niște bani. Dar este foarte greu acum. Sunt într-o situație foarte dificilă Nu știu ce să fac.

Maitreyi are toate scrisorile tale și nu-mi spune nimic. Gesturile și acțiunile ei sunt complet schimbate. E prea tăcută acum. De câteva zile mă roagă să-ți scriu, dar din cauza problemelor mele n-am putut s-o fac.

Te rog să-mi răspunzi imediat, sper că ești bine acum. Spune-mi mai multe despre cei de acasă.

Ți-am mai trimis o scrisoare recomandată primită de la ai tăi. Anunță-mă, dacă ai primit-o.

Al tău,
Khokha.

P.S. Iarăși te rog să mă ajuți cu niște bani, dacă poți. Ia rugămintea aceasta ca din partea fratelui tău mai mic. Am ajuns la disperare fără nici o lețcaie.

Iartă-mă că te deranjez.

Al tău,
Khokha. "

„11 Mayerpore Road,
Alipore P.O.,
Calcutta.

[10.1.1931; stampila poștei.]

Dragul meu Mircea,

N-am mai primit nici o scrisoare de la tine de 20-25 de zile. Te rog să-mi spui exact când vei sosi aici. Vreau să te văd cât mai repede. Să nu crezi că am să-ți mai cer iar ceva. Oricum, sărăcia mea mă îndurerează mult. Să nu-ți închipui însă că n-o să-mi plătesc datoriile. Astăzi sau mâine, trebuie să mi le achit. Acum, toată lumea are ceva împotriva mea, fiindcă sunt sărac; chiar propria mea familie.

Comunică-mi, te rog, adresa ta de la Calcutta.

Al tău,
Khokha. "

„1/1 Mayerpore Road,
Alipore, Calcutta.
11.11.1931.

*Dragă * Mircea,*

Am auzit de curând că ai sosit aici acum o lună. Ți-am scris între timp două scrisori la Rishikesh, dar n-am primit nici un răspuns.

Spune-mi, măcar de data asta cel puțin, care este motivul tăcerii tale îndelungate.

Cu mult drag,
al tău,
Khokha. "

„C/O Chandra Mohon Benerjee,
Telenipara. Hoogly.

Dragă Mircea,

îmi pare rău că nu te-am putut informa privitor la venirea ta aici, dar ploile au fost într-adevăr neplăcute și au constituit o piedică pentru orice fel de muncă sau

distracție. Doar ceva mat târziu vremea a început să se comporte civilizată, și abia acum te pot invita cu încredere. Este greu să înfăptuim ceea ce credem noi că ar trebui tăcut, căci, așa cum știi, planurile oamenilor sunt puse la încercare de Mâna Providenței, pleeâm spre un loc foarte îndepărtat, despre care pot să te informez, încrezător, că va fi o scenă minunată, de mare interes pentru ambele părți.

Cât despre mine, sunt nerăbdător să aflu noutăți despre ultimele tale scrieri și publicații, noutăți despre familia ta, despre problemele cu «Nepal Goot», când te-ai hotărât să te duci acasă și etc., etc., în ceea ce te privește.

E prea lungă scrisoarea? Nu a fost posibil să aranjez înmănarea fotografiei pe care mi-ai dat-o.

Acum închei cu multă dragoste.

Altău,
Khokha.

10 iulie 1931.

P.S. Sper să-mi răspunzi repede."

c) *Maitreyi și Chabu concurându-și dublurile literare.* În roman, după marea despărțire, Maitreyi își mai face simțită prezența printr-o dedicație întrucâtva cifrată, aruncată în fugă pe un exemplar din *Uddhitta*, volumul său de debut, ajuns la Allan, în Ripon Street, cu sprijinul lui Khokha (și având pe prima pagină textul benign: „Către dragul meu, către dragul meu, Maitreyi, Maitreyi...”, menit a ascunde această fierbinte mărturisire, plasată strategic pe ultima pagină: „Adio, scumpul meu, n-am spus nimic care să te facă pe tine vinovat. Am spus numai că m-ai sărutat pe frunte. Trebuia să spun; era mama noastră și știa. Allan, prietenul meu, dragul meu, adio! Maitreyi”), prin trei intervenții telefonice, întrerupte brusc („Allan, mai mă cunoști tu? Sunt eu, tot eu, rămân aceeași, Allan, orice s-ar întâmpla... Fii bărbat și lucrează înainte, nu deznădăjdui... Nu mai pot, Allan, iartă-mă... nu mai pot. Aș vrea să-ți spun...”; „Adio, Allan, adio, scumpul meu. În viața viitoare ne vom întâlni iar, dragule. Ai să mă recunoști atunci? Ai să mă aștepti? Așteaptă-mă, Allan, nu mă uita. Eu te aștept. Altul nu se va mai atinge de mine...”; „Allan! De ce nu mă lași să-ți vorbesc?! Allan, ai uitat...”), printr-o mică însemnare încrustată cu creionul pe frunza unei ramuri de oleandru („AUan, ultimul dar de la mine...”) și câteva bilețele din perioada voiajului forțat la Midnapur, scrise pe frânturi de ziare sau afișe și trimise în primul plic expedit de Khokha însinguratului din Himalaya. A supra lor ne informează chiar protagonistul, care le analizează și substratul psihologic. Cităm din roman: „Am tras zăvorul la ușă și am cetit scrisoarea lui Khokha, palpitând, parcă m-aș fi aflat deodată în fața lui Sen sau a Maitreyiei, sau a d-nei Sen. Îmi scria că familia petrecuse o lună la Midnapur, de unde chiar Maitreyi îmi trimitea câteva rânduri scrise pe petece de jurnale, pe afișe din gară, alături de flori umile de câmp, culese probabil în plimbările ei sub pază pe la marginea satului. Am înțeles că Maitreyi suferise prea mult ca să mai păstreze imaginea mea omenească, reală, carnală. Ea își crease acum un alt Allan, o întreagă mitologie, superbă și inaccesibilă, pe care o nutrea neconștient, ca s-o ridice cât mai sus, în plin ireal. Îmi scria: «Cum te-aș putea eu pierde pe tine, când tu ești soarele meu, când razele tale mă încălzesc pe drumul acesta de țară? Cum să uit eu soarele?» Pe o altă hârtie mă

numea «soare, aer, flori!». «Nu te sărut eu acum, o dată cu buchetul pe care îl strâng la piept?» Sau: „Noaptea, tu vii la mine, cum veneam eu altădată în camera noastră de dragoste din Bhowanipore. Dar eu veneam ca o femeie, căci mă tăcuseși femeie; pe când tu vii acum ca un zeu din aur și din pietre scumpe, și te ador, căci tu ești mai mult decât dragostea mea, tu ești soarele meu, viața mea!»”

Arhiva din țară a scriitorului, vegheată cu grijă de sora sa cât a fost în viață, păstrează mai multe texte caligrafiate de mâna Maitreyiei (alături chiar de frunzele de oleandru și florile câmpiilor din Midnapur la care face aluzie romanul). Unele din ele sunt doar crochiuri complice din perioada incipientă a flirtului, când pe fundalul lecției de franceză îndrăgostiții se tachinau, dându-și replica pe aceeași foaie de hârtie (o astfel de filă are scris, de pildă, pretutindeni și în toate direcțiile, numele „Mircea”, alternat din când în când cu propoziția: „*Mircea please...*”: alta e plină de contexte nefinalizate în engleză și ștersături, prin care răzbat, într-o românească neaoșă, și enunțurile: „Te iubesc” și „Te urăsc mult”), altele sunt mesaje de un intens dramatism, aparținând momentului de vag și dezastru sufletesc traversat după acel funest 18 septembrie 1930. Le reproducem mai jos, în traducere, cu mențiunea că toate scrisorile la care ne referim în acest context sunt redactate în limba engleză:

„Nu te mai pot vedea. Sunt departe de tine acum. Și totuși voi fi întotdeauna cu tine. Nu vreau să te pierd. Tu ești Cerul meu, și doar acolo o să te mai am.

«Ascunsă e iubirea sacră a vieții

*In adâncul inimii întunecate, precum piatra prețioasă în țărână, care Neagră se arată în lumină...»**

Niciodată nu voi putea să te uit. Îmi voi face datoria. Sunt obligată să fac asta. Nu ți-ai gândi că m-ai pierdut. Tu nu poți să mă pierzi. Eu voi fi cu tine. Vei fi un om adevărat, bun, și un sfânt.

Rugăciunile mele, dorința și iubirea mea te vor salva întotdeauna, și întotdeauna, prin ele, voi fi cu tine.

Cu bine, suflet drag. Într-o bună zi, când datoria mea va fi îndeplinită, te voi revedea.

Așteaptă-mă,
Maitreyi. "

„Mircea,

Oare atât de mult m-am depărtat de tine?

(5 nov. 1930)
Maitreyi"

Dacă aceste „documente sufletești” autentice ar fi intrat în roman, nu ar fi fost mai prejos decât cele închipuite de Eliade.

O coplesitoare surpriză ne face însă și descoperirea între ele a unei epistole aparținând micuței Chabu, având același destinatar. Chabu dorește să se convingă dacă Eliade o absolvă într-adevăr de vină (cum i se spusese probabil des pentru a i

•Text în bengali (citat dintr-un poem propriu?) (n.ed.)-

se menaja convalescența) și dă câteva informații despre atmosfera grea din jurul „captivei” Maitreyi. Ea își începe scrisoarea printr-un ezitant „*My dear dadă*”, dar renunță imediat la engleză, hașurând și ce scrisese și concepând totul în bengali. Ultimele două rânduri devin însă deodată greu lizibile, parcă sub imperiul unui eveniment neprevăzut (apropierea cuiva de care trebuia să se ferească, plecarea iminentă a mesagerului, poate chiar o stare de rău etc). Din aceeași cauză, se pare, scrisoarea rămâne neșemnată. Conținutul ei, apelativele folosite pentru Eliade și Maitreyi (*dadă* - frate mai mare; *didi* - soră mai mare), identice cu cele din roman, faptul că se arată copleșită de o anume vinovăție față de destinatar și chiar perspectiva vizibil simplificatoare prin care privește lucrurile ne indică sigur ca autoare pe Chabu. Acceptăm însă și ipoteza ca ea să fi dictat textul Maitreyiei. În sprijinul acestei idei ar putea fi asemănarea frapantă între grafia epistolei și cea a unei dedicații în bengali făcută de Maitreyi pe pagina de gardă a romanului său dăruit Amitei Bhowse. Cităm scrisoarea în traducere, cu omisiunea celor două rânduri imposibil de descifrat:

„*Dragă dadă,*

M-ai iertat, dar cum eu sunt sora ta, oare m-ai iertat și în această calitate? *Didi* plânge mereu, și cred că se distruge astfel. Tata i-a interzis categoric să-ți scrie. *Didi* însă e convinsă că tu vei ajunge un om mare, și lumea va înțelege în sfârșit că nici acum nu ești altfel. Despre ea, în schimb, spune că nu va fi decât o simplă muritoare. Oare mă vei ierta?...”

De acest bilet, parvenit prin Khokha, vorbește și Eliade în roman, preferând să-l transcrie într-o versiune proprie, nu prea depărtată de tristețea și disperarea originalului, dar parcă mai puțin confuză. Iată pasajul:

„- Chabu și-a revenit, vorbea iarăși Khokha. Cum a văzut-o pe Maitreyi leșinată, parcă s-a deșteptat din somn. A întrebat de tine: «Unde e *dadă*?», așa întreba pe toată lumea și se ținea de d-na Sen, trăgând-o de *sari* și întrebând. I-am spus că vin să te văd, și atunci mi-a dat biletul ăsta...”

Pe o foaie ruptă dintr-un caiet de școală, Chabu scrisese în bengali, cu cea mai frumoasă caligrafie a ei: «*Dadă* iubit, mă poți ierta tu vreodată? Nu știu cine m-a pus să spun; credeam că nu fac nici un rău spunând, căci nici voi nu faceți rău iubindu-vă. Maitreyi suferă cumplit. Poți s-o faci să nu mai sufere? Atunci unde e dragostea voastră? Aș vrea să mor.»

- Plângea când l-a scris și mi-a spus să ți-l dau neapărat și să-i telefonezi într-o dimineață. Nu mai e nebună acum, nu mai pare nebună. Săraca...”

Textul autentic, tradus aici, este scris - exact cum ne încredințează romanul - pe o foaie ruptă dintr-un caiet dictando, „de școală”.

La senectute, în interviul pe care i-l acordă Adelinei Patrichi, Chabu (Chitrita Devi) contestă faptul că i-ar fi trimis vreun bilet îndrăgostitului alungat din Bhowanipore, dar își amintește că și-a mărturisit Maitreyiei deznădejdea pentru suferința pe care i-o pricinuisse, recunoscându-și vinovăția. E posibil de aceea ca Maitreyi să fi trecut imediat la redactarea lui, exersându-și talentul literar pentru a-l face tânguios și implorator, deci credibil. Citez:

„A.P.: În roman, el scrie că, fiind foarte necăjită pentru că ați favorizat drama despărțirii lor, i-ați scris lui un biletel...”

C.D.: Lui? Nu, doar i-am spus lui *did*.

A.P.: Dar lui nu i-ați spus?

C.D.: N-am mai avut ocazia. Deja nu mai era în casă. Eram cu adevărat nefericită pentru ce făcusem...”

Cu aceeași precizie își amintește Chitrita Devi scena de la Lacuri, creditând, se pare, ipoteza că idila celor doi ajunsese destul de departe. De pildă, o auzim caracterizându-se pe sine ca o persoană „de modă veche” și „opusul” surorii sale, întrucât nu prețuisse niciodată dragostea înainte de căsătorie. De altfel, față de Maitreyi, și chiar Eliade (care - deducem din roman și *Memorii* ~ îi arătase o sinceră și fraternală afecțiune, îngrijorat de suferințele ei fizice), manifestă o detașare rece, tăioasă uneori. Perspectiva ei asupra evenimentelor care au declanșat cele două romane, ca și asupra celor care au devenit protagoniștii lor este de aceea cu atât mai insolită, cu cât se dorește mai obiectivă și mai omnicientă.

Se naște astfel în fața ochilor noștri un alt „roman”, un roman al romanelor celor doi îndrăgostiți, percutant și imprevizibil, care le luminează din alte unghiuri, precum o făceau scrisorile lui Khokha. Cităm de aceea, mai jos, fragmente semnificative din acest interviu, legate strict de problematica celor două cărți:

„Chitrita Devi: Literatura nu poate fi ruptă de viață. Toată literatura e, de fapt, biografie...Așa cred eu...”

Adelina Patrichi: Credeți că a fost iubire adevărată între ei?

C.D.: Ea...cred că a făcut o pasiune pentru el...

A.P.: De tinerețe...

C.D.: Da. Cât despre el, cred că pur și simplu a luat-o ca pe o distracție.

A.P.: Credeți?

C.D.: Nu cred că a fost serios!

A.P.: Știți că romanul lui a primit un premiu important în România? Și al ei în India?

C.D.: Da. Romanul ei a fost foarte popular și faimos aici.

A.P.: Cum vi s-a părut ca persoană? Nu vă amintiți nimic de Eliade?

C.D.: Oh, ba da, îmi amintesc...Dar nu prea înțelegeam ce se întâmpla...Era plăcut ca persoană? Nu am schimbat prea multe cuvinte cu el.

A.P.: El scrie în carte că vă plăcea. Că vă iubea chiar, dar în sensul că...

C.D.: Ca pe un copil...

A.P.: Sunteți un personaj viu, prezent în carte.

C.D.: Asta-i foarte...Poate pentru că eram foarte inocentă. Îmi amintesc ceva. Mă jucam într-o zi în fața terasei cu o prietenă, Urna, care a murit mai târziu. Eram în vacanță, cred. Urna mi-a zis deodată: «Vino repede să vezi ceva». Și atunci l-am văzut pe Eliade pe terasă, pe o pătură, întins...

A.P.: Se bronza!

C.D.: Da, făcea plajă...

A.P.: Da, se bronza, ca orice european.

C.D.: Să-l fi văzut cum arăta! Am luat-o la fugă.

A.P.: Da, am citit și în cartea ei.

C.D.: Eu n-am înțeles mai nimic atunci... Dacă mă întrebați despre faptul că eu am fost cea care i-am spus mamei... Ce am văzut? Am văzut ceva care în ochii mei era foarte ciudat, ceva ce n-am înțeles. I-am întrebat atunci: «Ce-i asta?» Ei au spus: «Nu, nimic!» Și n-am putut suporta minciuna.

A.P.: Înțeleg. Dar până la urmă dvs. ați declanșat totul...

C.D.: Da, eu am fost cea vinovată de tot ce s-a întâmplat apoi.

A.P.: Știți, în ambele cărți există descrisă aceeași scenă: cea de la Dhakuria, la Lacuri, unde dvs. veneați și îi vedeți sărutându-se. Așa s-a întâmplat cu adevărat?

C.D.: Nu sărutându-se. L-am văzut pe el... Am văzut altceva. Să vă spun? Bine, vă spun...

A.P.: Vă rog, povestiți-mi.

C.D.: Ea avea un *sari* foarte subțire. Eu eram bolnavă, aveam anemie, aveam nevoie de aer curat. Deci din cauza mea au mers în ziua aceea acolo. [...] Așa că, deodată. Pe bancă, era la lacul cel nou. Tocmai se amenaja. Stăteam întinsă pe bancă. *Didi* era și ea, și Eliade. Deodată m-am ridicat puțin și am văzut ceva alb, semănând cu o mână, aici sub *sari*. Era foarte albă, nebronzată... *Sari*-ul era albastru, mâna prea albă sub el... I-am întrebat: «Ce e? Ce-i asta?» «Nu, nu, nimic.» mi-au zis ei. N-am realizat imediat că era mâna lui Eliade. După aceea mi-am dat seama...

A.P.: Și atunci i-ați spus mamei dvs. ce-ați văzut.

C.D.: Vedeți dvs., mama era o persoană foarte blândă. Obișnuia să primească în casă persoane suferinde, sărace, chiar dacă nu-i erau rude. Atunci era la noi o fată pe care mama a ajutat-o să intre la o școală, să învețe. De fapt, ei i-am spus: «*Didi*, oare ce să-nsemne asta?» Bineînțeles, ea a priceput prea bine ce se petrecea...

A.P.: Spre deosebire de dvs.

C.D.: «Poți să-i spui mamei?» am întrebat-o. «Da, de ce nu?» «Bine, atunci spune-i!» Și i-a spus. După asta s-a întâmplat ce știți. Și sora mea a scris toate astea.

A.P.: Cred că tatăl dvs. a înnebunit!

C.D.: Da, s-a înfuriat, a strigat.

A.P.: Ați suferit pentru ce ați făcut?

C.D.: Da. Eram de-a dreptul nefericită. Mă simțeam vinovată pentru toată agitația iscată în casă. Eu făcusem totul. Eliade a fost alungat, *did*i plângea întruna.

C.D.: Ce fel de om era tatăl dvs.?

C.D.: Era foarte drăguț. Dar când se înfură, se înfură rău. Deseori... Mulți apelau la el. Îl respectau pentru erudiția lui.

A.P.: A ajutat pe mulți...

C.D.: Da. Chiar și pe Eliade. Tata i-a aranjat bursa plătită de Maharajah. Apoi, Maharajahul a murit și... După incident ne-am mutat într-o altă casă. Ca s-o facă pe sora mea fericită, s-o facă să uite, mama și tata ne-au luat într-o călătorie. Am mers în Benares. Apoi s-au dus la Agra și în alte locuri, numai ca s-o liniștească. Dar n-am fost geloasă că am fost lăsată acasă.

A.P.: Întotdeauna ați fost lăsată acasă...

C.P.: Mai târziu, sora mea a avut o viață foarte fericită la Mongpu. Un loc foarte frumos, liniștit.

A.P.: În munți?

C.D.: Da, în Himalaya. În munți. De-aia i-a plăcut și lui Tagore atât de mult. Copaci înalți, o grădină mare. Lui *did*i îi plăcea să trăiască. Ea și cumnatul meu tăceau excursii cu barca. A uitat complet de dragostea pentru Eliade.

A.P.: V-a spus ceva despre vizita pe care i-a făcut-o lui Mircea Eliade la Chicago, când era deja bătrână?

C.D.: A povestit în carte.

A.P.: Da.

C.D.: Ați citit?

A.P.: Da.

C.D.: Cum Eliade o privea cu ochi goi, ați citit?

A.P.: Da. Ce spuneți de asta?

C.D.: La început am zis: «Ce, Eliade orbise?» După aia am înțeles că era orb în sensul că n-o vedea pe ea. Mulți oameni au zis că a fost urât din partea lui să facă asta!

A.P.: V-a zis ceva sora dvs. despre asta?

C.P.: Nu. După apariția cărții, relațiile noastre s-au cam rupt.

A.P.: Știți cumva opinia soțului lui Maitreyi despre toate acestea?

C.D.: Da. N-am știut că ea îi spusese despre această poveste. Așa scrie ea în roman. Se poate să-i fi spus, pentru că era un om foarte bun la suflet. Dar știu că, mai târziu, lui nu i-a mai plăcut ce s-a întâmplat...

A.P.: Când ea a scris...

C.D.: Când Maitreyi a plecat în America.

A.P.: Dar când ea a scris cartea, nu a fost nefericit?

C.D.: Ba sigur că da. Cum să nu fie?

A.P.: Se manifesta?

C.D.: Nu. Era un tip foarte liniștit și blând. Când ea a plecat la Chicago... Se vedea că asta l-a făcut nefericit. După asta a fost un om terminat. Un om distrus...

A.P.: De ce credeți că s-a dus la Chicago?

C.D.: Cred că a vrut să reînvie flacăra... Ce prostie din partea ei...

A.P.: Soțul a murit înaintea ei?

C.D.: Da. Era mult mai în vârstă.

A.P.: A murit repede după evenimente?

C.D.: Da.

A.P.: Nu credeți că faptul că s-a căsătorit cu altul a tăcut-o nefericită?

C.D.: N-am văzut-o niciodată nefericită.

A.P.: Din cartea ei așa se înțelege...

C.D.: Poate din carte. În realitate, n-a fost niciodată așa. S-a bucurat de viață... Poate că nu i-a plăcut prea mult soțul... Nu era deloc chipeș. Dar era o persoană cultă. Ca student primise toate premiile posibile, la Universitate. Era erudit, dar și plin de umor. Când vorbeai cu el, nu-ți mai trebuia nimic!

A.P.: Există și asemenea persoane!

C.D.: Da! Nu știu despre relațiile de alt tip... A avut cu el doi copii...

A.P.: Și era chiar fericită?

C.D.: Da. În fond, dacă nu era soțul ei, nici n-ar fi putut vreodată să-l ia pe Tagore la ei în casă. Soțul ei era întotdeauna de ajutor și foarte bun la suflet.

A.P.: Poate i-a lipsit partea romantică.

C.D.: Poate...Dar de ce să-i lipsească? Poate că nici nu și-a dat seama, dar o dată ce s-a apucat de scris...Atunci, toate i-au revenit în cap! Știți, noi ne certăm mereu cu soții noștri, sunt adevărate lupte...Dvs. nu obișnuiți? În India e un lucru foarte obișnuit! Altfel cum să dureze dragostea? De-asta rămânem 50-60 de ani împreună. Dacă ar fi numai dragoste, tară luptă, ce-ar fi?

A.P.: V-ați certat cu soțul?

C.D.: Da, și când o fac, tot ce mi-a lipsit, tot ce am așteptat de la el, toate îmi vin în minte. Iar el zice: «Nu-mi amintesc despre ce vorbești!»

A.P.: Deci dragostea trebuie aici să aibă și o latură de luptă.

C.D.: De luptă, da. Poate că din cauza asta rezistă. E o balanță. Suișuri și coborâșuri...Soțul meu a zis: «Vreau să văd fata înainte de căsătorie». Nu prea se obișnuia. Sora mea nu l-a întâlnit pe cumnatul meu înainte de nuntă. Toată lumea a sfătuit-o să-l vadă, dar ea a zis NU. Iar el a zis că nici el nu vrea să vadă fata. Zicea: «Am auzit că fata e frumoasă, ceea ce eu nu sunt. Dacă mă vede, cine știe ce va face?...»

A.P.: Ce s-a întâmplat când dvs. v-ați văzut soțul?

C.D.: Când l-am văzut...

A.P.: V-a plăcut?

C.D.: Ei bine...Cu timpul poate...Eram foarte...cum să spun...eram...uit cu vintele...îmbătrânesc.

A.P.: îngrijorată?

C.D.: Nu. Cred că pot spune «de modă veche». Nu-mi doream deloc să fac dragoste...înainte de nuntă. Eram exact opusul surorii mele. Cine poate ști adevărul când e vorba de dragoste? Cât poate cineva iubi?

A.P.: Spuneți că n-a fost nefericită.

C.D.: Nu. A fost chiar foarte fericită. Avea o fire temperamentală. Uneori se enerva și striga la alții.Dar avea o mare putere de muncă. Era o femeie foarte capabilă. Mult mai capabilă decât mine. A făcut o mulțime de lucruri. Le-a început și le-a dus până la capăt. Eu m-am gândit la multe, dar am renunțat la ele.

A.P.: Despre Mircea...Cum a primit societatea bengaleza cartea lui? Apoi a ei...

C.D.: A lui n-a fost deloc populară. Nimeni n-o știe. Dar pe a ei o știe toată lumea. Fetelor tinere le place foarte, foarte mult cartea ei. Și din cauză că le e interzis să facă ce scrie acolo...N-au șansa să trăiască așa ceva.

A.P.: A murit recent, nu?

C.D.: Cred că acum 5 ani.

A.P.: De ce?

C.D.: Era bătrână...probleme cu inima...[...] O vizitam des pe *didi* în Mongpu, pentru că se simțea singură.

A.P.: Când asta? După...

C.D.: După ce s-a căsătorit. Îi arătam cum dansez. Nici prin cap nu mi-a trecut că are resentimente împotriva mea.

A.P.: Poate că n-a avut...

C.D.: Nu vreau să vorbesc împotriva lor. Cumnatul meu era un om foarte deosebit. S-ar fi putut scrie un roman foarte bun despre viața ei. Dar și ea, și Mircea

au scris acele romane îngrozitoare...Au vrut să vorbească despre dragoste. Nu era dragoste...doar sex. Asta nu mi-a plăcut. Eu puteam scrie un roman de o mie de ori mai bun - despre ea, soțul ei, viața lor..." (*Eliade și Maitreyi: dragoste sau foc de paie*, I, II, III, film difuzat de TVR 1, pe 24 februarie, 3 martie, 3 aprilie 1997, în cadrul rubricii „Cultura în lume”)

d) *Seducătoarea Jenny alături cu antipatica Jenia*. O surpriză la fel de mare ne fac și epistolele altui „personaj” memorabil al romanului, Jenia Isaac (semnând Jenny). Prezentată în genere din perspectiva devastatoarei iubiri pentru Maitreyi și comparată tot timpul cu ea, Jenia este, în carte, o tânără a cărei prezență fizică nu-l prea încântă pe Allan și a cărei cultură „hibridă” îl irită, fiindcă îi amintește superficialitatea lumii din care se desprinsese. Iată, de pildă, cum și-o reprezintă Allan: „Se numea Jenia Isaac, din Capetown, Africa de Sud, și se afla de câteva luni în India, cutreierând Himalaya în căutarea unei mănăstiri care s-o primească. Îmi făcu de la început impresia unei exaltate reci, lucide, exaltată mai mult din dezamăgire decât din sete pentru un altfel de adevăr. Când paznicul aprinse felinarul cel mare, am privit-o mai de aproape; destul de tânără, fără expresie; fața rotundă, ochii albaștri, glas de fetiță, contrastând cu trupul ei bine legat, înaltă, puternică, cu brațe vânjoase și piept larg. Era îmbrăcată ciudat, într-o toaletă de voiaj prin colonii, adaptată foarte curios la un drum de munte. Era atât de înghețată, încât paznicul a trebuit să facă ceai mult, și l-a sorbit lacomă, vorbind mereu, întrebând, suspectându-mă. Mă plictisea oarecum această vizitatoare inoportună, dar m-am liniștit aflând că peste două zile cel mai târziu pleacă...” Și ceva mai departe: „Simțise și ea, în cele din urmă, că mă cam plictisește puțin, dar era atât de singură și atât de nenorocită, încât își călca peste orgoliu și trimitea mereu să mă cheme, născocind pretexte. În acele ceasuri de tovrășie își continua confesiunile, ca și cum i-ar fi fost peste puțină să comunice sufletește cu mine înainte de a-mi spune întreaga ei viață și a-mi lumina toate ascunzișurile sufletului ei, pe care îl voia divers de al celorlalți moderni, când, ca și oricare altul, trăia și ea un permanent bovarism, nutrindu-se cu idei maxime și adevăruri cu majusculă. Jenia mi-a destăinuit astfel întregul ei dezgust de lume, de societate, de familie și de dragoste, de nesfârșitele ei suferințe, până ce și-a regăsit libertatea, renunțând la totul. Numai despărțirea de muzică, de artă, a fost mai grea. Despre dragoste avea o părere prea rudimentară ca să-i dea de gândit. Nu se îndrăgostise niciodată, și cel pe care crezuse un timp că l-a iubit s-a logodit cu alta. Atunci a înțeles că numai i s-a părut că iubește. Ar fi vrut mult să cunoască experiența dragostei complete înainte de a renunța la viața aceasta efemeră, pentru a căuta absolutul. Deci, înainte cu două săptămâni de a părăsi Africa, s-a dat unui camarad, un neamț simpatic, excelent dansator, care o curtase cândva și care n-a vrut s-o creadă când i-a spus că era fecioară. Prietenul acela, brutal sau neîndemănat, o făcuse să se dezguste definitiv de apropierea carnală a bărbaților. Era chiar încântată că viața pe care și-o pregătea o va împiedica să iubească și să fie iubită. Ajunsese să creadă că orice bărbat e o brută, un porc sau un imbecil, și că singurii masculi care merită vreo considerație sunt cei care renunță la «plăcerile» lumii, adică sihastrii, filozofii, misticii. În capul Jeniei se băteau o sumă de idei inconsistente, alături de dezamăgiri sentimentale și superstiții femeiești (cultul «omului superior», al «omului singur», izolarea,

aventura, renunțarea). Aproape că mă îngrozeam ascultând-o, căci, de când mă retrăsesem aici, ajunsesem să gândesc un lucru până la capăt, să cercetez o idee în toate implicațiile ei, și mă făcea fără voie să sufăr substanța hibridă și incongruentă a conștiinței acestei tinere fete în căutare de absolut."

Prototipul ei real, Jenny, transpare din epistole cu altă statură intelectuală și cu o seducătoare feminitate. Ea e pusă tot timpul pe șotii și mici malițiozități (într-o scrisoare îi face chiar inventarul greșelilor de limbă engleză găsite în ultima lui epistolă) și pare sincer îndrăgostită, deși tară speranță. Invers de cum prezintă faptele cartea, ea pleacă ultima din sihăstria himalayană, continuând să-și expedieze scrisorile de acolo până spre vara lui 1931. Iată câteva dintre ele, cele care au contingență mai vizibilă cu problematica romanului (menționăm că, în textele originale, prenumele scriitorului, probabil greu de pronunțat pentru vorbitorii de limbă engleză, este transcris uneori „Măriei" sau „Măriei", forme pe care noi le corijăm):

.Aproximativ 8 seara, minutul al 18-lea.
[15 ianuarie 1931; ștampila poștei.]

Dragă Mircea,

Mi se pare că nu ți-a plăcut scrisoarea mea. Îmi pare rău. Mi-am dat seama, pentru că tonul scrisorii tale de răspuns a fost cam amar. Te rog să mă ierți dacă am spus ceva care te-a ofensat sau ți-a rănit sentimentele. De asemenea, nu ai mai binevoit să-mi faci favoarea altor mărturisiri privind afacerile tale, probabil gândind că nu am apreciat încrederea ta de până acum în mine, pierzându-mi astfel dreptul la confidențe pe viitor. Poate ai dreptate. Dar am fost într-adevăr foarte curioasă să aflu cum te-ai descurcat în privința doamnei Perris și a profesorului tău, apoi despre ce a gândit doamna Perris în legătură cu faptul că ți-ai luat o secretară la Rishikesh, cum le-a plăcut barba ta etc. Așa că am fost cam dezamăgită de tăcerea ta de piatră în legătură cu aceste probleme. Dar sigur că tu știi cel mai bine, și departe de mine intenția de a pătrunde cu forța în problemele private și personale ale altora.

Scriu această scrisoare în pat, deoarece mă retrag destul de devreme zilele astea, pentru că serile par acum teribil de lungi. Dar fiindcă nu am putut dormi deloc, am aprins lampa din nou și am început să scriu unei persoane pline de resentimente, cam depărtate în momentul de față.

Știi că nu ai putut rezista tentației de a o vedea pe draga ta domnișoară Bannerjee încă o dată. Nu pretinde că a fost un accident că ai pierdut expresul de Dehra Dun - nu mă poți înșela! Știi că a fost aranjat dinadins ca s-o mai poți vedea o dată pe fata ca o floare și silueta îngerească a celei atât de iubite. Ce durere trebuie să fi fost să te smulgi după atât de puține ore de beatitudine. Vai! Inima mea sângerează pentru tine. Dar nu-ți face probleme! Tu, efectiv, *trebuie* să-ți petreci următoarea vacanță în *Missouri*!

Guananand a trecut pe aici în dimineața de 15. Am bănuțat că nu s-a bucurat de o primire prea călduroasă la Roorkee. Zicea că bătrânul parcă a înnebunit; nu l-a lăsat să predice în incinta bisericii. A mai spus, de asemenea, că eu nu m-am simțit bine la Roorkee și am fost grozav de geloasă tot timpul dacă altcineva îndrăznește să-ți vorbească. Nu-i caraghios? M-a informat că bagajele sale erau de cealaltă parte a

râului, la Kali Kumbli Chetlar, și nu le-a putut traversa, deoarece nu avea bani pentru un hamal; însă, pentru că nu era nimic de făcut în acest scop, a plecat și nu s-a mai întors. Dar, înainte de a pleca, m-a informat că urma să aibă *kutiar-uX* tău și că-l pierduse pe credinciosul Shivananda. Am fost foarte amuzată: Mary și-a pierdut mielușelul; ce-ai zice de un anunț în *The Statesman*: «Pierdut, furat sau rătăcit un câine credincios pe nume Shivananda. Foarte rău, nu mușcă, de fapt, vă mănâncă din palmă. Semne particulare, o pereche bună de pantofi maro și nici un ban.» Totuși, un *yatri* m-a informat ieri că Guanand renunța la Rishikesh pentru următoarele câteva luni. Sigur că am fost teribil de supărată să fiu astfel privată de compania și conversația sa stimulative și iluminantă

Ești foarte nedrept. Ți-am scris o scrisoare lungă, și tu mi-ai răspuns eu una atât de scurtă, de rece și de «stai-la-distanță», și nimic despre tine. Te rog nu fi supărat pe mine, tratându-mă cu atâta indiferență.

Cred că este destul pentru astă-seară. Voi încheia mâine. Așa că: «*Bon nuit*». Ce-ai zice dacă ne-am întâlni în seara asta, pe la 12, în "3ț"cj^" ^iri j ^? Crezi că zeii ne-ar dori spirit? Sigur că nu, dacă amândoi am veni în corpurile noastre *ashall*

încep să am dubii serioase în legătură cu «*Bon nuit!*»; sunt sigur că am greșit, dar pur și simplu nu-mi amintesc, așa încât pentru a-ți plăti pentru răs, voi face lista tuturor greșelilor din ultima ta scrisoare. Iată:

<i>Errata</i>	<i>Corectare</i>
1. <i>I thought at you</i>	<i>I thought of you</i>
2. <i>Sceptism</i>	<i>Scepticism</i>
3. <i>One own s truth</i>	<i>One 's own truth</i>
4. <i>Aventure</i>	<i>Adventure</i>
5. <i>You have dispose</i>	<i>You have disposed</i>
6. <i>Gange</i>	<i>Ganges</i>
7. <i>Guirlanded</i>	<i>Garlanded</i>
8. <i>I wishyou good</i>	<i>I wish you well</i>
9. <i>Strenghtfor fight</i>	<i>Strength for battle</i>
10. <i>I didn 't came</i>	<i>I didn 't come</i>
11. <i>Soliloquii</i>	<i>Soliloquy</i>
12. <i>Slaid</i>	<i>Slayed</i>
13. <i>Wielgot</i>	<i>Wiel get</i>

Nu te supăra pe mine. Ți-am arătat greșelile, ca să-ți dovedesc că trebuie să scrii scrisori mai lungi tocmai pentru exercițiu, mai ales că viitorul tău roman urmează să fie în engleză (sector în care mai este încă mult loc de mai bine, *n'est [ce]pas, mon ami?*).

Trebuie să scrii și să-mi spui dacă profeția înțeleptului de la Brahmapuri, referitoare la boala și vindecarea surorii tale și, în același timp, la sfârșitul necazurilor în 15 zile, se dovedește corectă.

(Ziua următoare.)

Încearcă să citești piesele lui Galsworthy și Barry în orele tale «libere»; de asemenea, *Steppenwolf* (Herman Hesse) și *Seraphita* (Balzac), dacă poți pune mâna pe ele. Mi-ar plăcea să-ți aud părerea despre ultimele două.

Nu te teme, nu te căi, tu ești Atman, fîj Q roj J" | i e f j ^ ' ' ' (Ui amintești?)
Cu munți de urări de bine pentru un viitor senin și netulburat.

Sincer, a ta,
Jenny."

Tocmai îți terminasem scrisoarea, când un vizitator a sosit să mă vadă, același care te-a favorizat cu o vizită înainte de a pleca, adică omul cu lista de reguli de *ashram*. I-am spus să-i comunice *Mohan-l-u'm* că nu voi mai produce *ashram-u\ii* nici o neplăcere prin prezența mea nedorită și că voi împacheta și voi pleca imediat. Gândindu-mă încă o dată, acest mod de acțiune se va dovedi necorespunzător, deoarece rufele mele sunt cu Doby, poșta din Africa nu a sosit încă etc. Totuși mă voi gândi și voi decide asupra planului celui mai bun.

Probabil voi pleca azi sau mâine, după ce voi aranja totul. Încă nu știu unde voi merge. Voi lăsa lucrurile tale și ale lui Shivananda, de asemenea, ligheanele, ceainicul etc. Ia credinciosul Mănu Lai. El va avea grijă de toate cum se cuvine.

Deci,

a ta în incertitudine,
Jenny. "

„Apusul soarelui.
Aceași zi.

Din adăpostul meu.

[21 ianuarie 1931; ștampila poștei.]

Dragă Mircea,

Ziua de azi a fost groaznică, atât de lungă și de stearpă, și în fundal o suferință imposibilă, dureroasă, oribilă, care nu poate fi ignorată. Mă simt într-adevăr «abandonată», ca în visul tău. Vezi, deși teribila Gargi este atotputernică precum de obicei, și mâine probabil se va ridica cu mânie și o va duce la tăcere pe sentimentală Sita, acum simt cumva că o urăsc. Da, trebuie să recunosc că au fost vărsate câteva lacrimi de crocodil, de n-ar fi mâine Gargi furioasă. Te rog, trebuie să mă ierți dacă uneori am fost brutală, dar vezi, tot ce vreau este să-i ofer lui Dumnezeu tot ce-i datorez, astfel încât, atunci când un posibil rival intră în scenă, să cad asupra lui și să încerc să-l rup în bucăți, chiar dacă ar fi să pier eu însămi în încercare. Cred că înțelegi. Măine, Sita nu va mai fi ucisă de triumfătoare Gargi, dar în noaptea aceasta ea se simte foarte rebelă, plină de curajul disperat pe care îl încearcă numai sufletele condamnate în ajunul execuției. Este foarte periculos să scrii scrisori într-o astfel de dispoziție emoțională, deoarece în momentul când ești din nou zdravăn, scrisorile nu mai pot fi aduse înapoi și rupte, așa cum merită să fie.

Mă întreb unde ești acum? Probabil suportând o obositoare călătorie cu trenul. Și mă întreb la ce te gândești în aceste clipe? Poate la sărmana și micuța «Julietta», **NI**unui A în turnul său de veghe?

Acum Onte exact ora când «Romeo» venea să-și bea cacaua. Ce ceașcă vrei, cea limiP «nu **VOM** imen'r Ai destul zahăr sau să-ți mai pun? Nu uita să mesteci din când llt i'dtlil. ннрп uMi'tuui sc va lăsa la fund. Ce vom discuta în seara asta? Ramacharaka |l mlan lIunuri|rr' (inul vei primi această scrisoare, vei fi stabilit în Calcutta, și

ixr,

șederea ta la Rishikesh îți va apărea ca un vis, plăcut, tară îndoială, dar îndepărtat și ireal. Sper că ai să poți să-ți aranjezi toate problemele în mod satisfăcător și că nu te vei lăsa prea săcâit de ele. Crede-mă, sunt cu totul alături de tine, în toate încercările prin care vei trece în următoarele câteva săptămâni, până când toate vor fi definitiv aranjate.

Te rog să nu te alarmezi că primești o scrisoare de la mine atât de curând și să-ți închipui că ea este predecesoarea multor altor scrisori și a unor frecvente neplăceri. (Dar poate până acum mă cunoști destul de bine ca să nu faci o asemenea greșală!)

Tu ai norocul să fii în condiții complet noi, dar totul în această cameră goală vorbește despre tine. (Vei înțelege că eu continuu această scrisoare jos, în camera mea, la lumina lămpii.) Oriunde privesc, ochii mei cad pe obiecte asociate cumva cu tine. Este într-adevăr *hapasya* crudă! (L| Wt'0|~ ț)

Devin teribil de sentimentală. Gargi mă va pedepsi sever mâine pentru asta! N-are importanță; mâine, corpul neînsuflit al Sitei va pluti în jos pe Gange. Așteaptă cadavrul la Calcutta!

Mănu Lai tocmai a fost și a plecat. El a adus ca de obicei *angeti* (?), dar eu nu pot să-mi beau cacaua. Atât el, cât și Ram Dien (?) au arătat foarte deprimăți astăzi. Mă întreb de ce? Poate au pierdut ceva? Amândoi îți trimit «*namaskars*» și vorbesc despre tine în cei mai călduroși termeni, cu afecțiune și dragoste.

Îți spun acum «Noapte bună», pentru că am scris destul, poate prea mult.

Nu contează, acesta este cântecul de lebedă al Sitei, și acum cântecul s-a sfârșit. Adio Sita!

(Iese Sita. Cade cortina; sfârșitul actului I.)

Dimineața următoare.

(Actul II. Cortina se ridică dezvăluind-o pe Gargi monologând.)

- Ah, sunt bucuroasă că am scăpat în cele din urmă de creatura aceea mică și proastă. Cine s-ar fi gândit că o să fie atât de dificilă? Dar, din fericire, totul s-a terminat acum, și voi rămâne de acum înainte în splendoarea mea solitară. Este bine. Dumnezeu! Cum dansează aceste mici păpuși în sunetul muzicii *Maya*. Cum se lasă orbite de colbul *Maya*, cum se lasă duse de vârtej încoace și încolo, ca frunzele moarte în vânt. Și cât de serios se amăgesc singure! Când, oh, când se vor trezi și vor fi mai lucide? Oarbe, vai oarbe!

(Iese Gargi încrunțată și hotrâtă, iar piesa se termină.)

P.S. Tocmai a fost Mănu Lai. Spune că nu a putut dormi toată noaptea, gândindu-se la *brahmachari* și făcându-și griji cu plecarea lui. Așa că vezi că ai făcut mult rău în *ashram*. Sper că totul merge bine pentru tine. Sincer, îți urez mult noroc și un viitor strălucit.

întotdeauna, bunata prietenă,
Jenny."

„Hardwar Station.
8.30 seara, 26.1.1931.

Dragă Mircea,

Trebuie să-ți mulțumesc foarte mult pentru scrisoare și instantanee. Păreai total schimbat fără barbă și mustață. Nu te-aș fi recunoscut niciodată; totuși, te prefer cu

187

barbă și mustață. Trebuie să remarc că am fost foarte impresionată de frumusețea doamnei de la masa ta din unul din instantanee; este cât se poate de atrăgătoare. Cum vezi, plec din I Hardwar de-abia la noapte. Am mai rămas așteptând ca Doby să-mi aducă lucrurile și pândind sosirea poștei (africană, nu englezească, cum vezi, nu vin din Missouri!); și apoi trei prinți nepalezi, plus soțiile lor, *retenue* etc, au venit să-mi ia *darstan-ul* pe 22, și am acceptat invitația lor insistentă de a-i vizita la Delira Dun, deoarece mă simțeam atât de nehotărâtă în ceea ce privește planurile etc, de asemenea, eram atât de curiosă să-i studiez, încât am plecat cu ei în aceeași zi, într-una din mașinile lor. Dumnezeu! Vizita a cam fost un fiasco! Ca să scurtez povestea, în ziua următoare, eu purtam straie europene din curtoazie pentru ei, deoarece m-am gândit că .saW-urile *khaddar* ar putea să-i stânjenească, dar prințul cel mare părea să fi pus ochii pe mine, și am descoperit că dorea să fim lăsați singuri tot timpul; fusese comandată chiar o masă în *tete-ă-tete*, pentru noi doi, la un mare hotel hindustan; eu

I-am refuzat și m-am retras la culcare devreme, cam întoarsă pe dos. Cele trei doamne (soțiile fraților mai mare și mai mic, și sora celor trei frați, toate femeii cât se poate de frumose și de elegante) străluceau prin absență, și soția fratelui mai mare a avut un atac de tensiune. Așa încât m-am gândit că era timpul să pornesc și am plecat în ziua următoare, regretând amarnic vizita mea, care a fost un eșec absolut de la cap la coadă. *Comprenez-vous!* Pe viitor voi evita cu atenție amestecul cu aristocrația, mai bine oameni simpli! (Nu ești flatat că am refuzat să te văd din nou?!) Sărmana de mine! Oriunde merg, apar complicații! Dacă port *khaddar*, poliția se ține după mine, crezând că sunt spioană bolșevică și fac bombe etc, iar dacă port haine europene, aduc multe neazuri. Dacă stau într-un *ashram*, nu sunt binevenită acolo, și totuși, dacă stau la palatul unui prinț, iar nu-i bine. Dumnezeu! Ce trebuie să facă o biată creatură urmărită, hăituită! Uneori, aproape întotdeauna, mă simt obosită, obosită. Viața este atât de nesfârșit de lungă, atât de futilă, și nu merită să fie trăită.

(1,30 a.m., 28.1.1931)

Deoarece nu pot dormi, m-am gândit să profit de ocazie să-ți termin scrisoarea. Vezi cum profit de tine, scriindu-ți atunci când nu pot dormi! În ciuda faptului că m-ai enervat cu obligația de a-ți răspunde la ultima scrisoare, eu totuși o fac, astfel dovedindu-ți (inutil, nu mai este nevoie s-o spun!) încăpățânarea și firea capricioasă a femeilor!

A propos, ai mai auzit vreodată despre turcul care-ți ridică în slăvi reputația la Calcutta? Ar fi amuzant să-l întâlnesc, nu crezi? (Iartă-mi mângăleala, dar mintea mi-e teribil de tulburată.)

«Mai multe *Upanișade*» a venit într-o zi, înainte de a pleca, pentru «4 a[mra]s mărunț», dar neavând nici un fel de mărunțiș, i-am dat o rupie, nemaisperând să-l mai văd; spre surpriza mea, s-a întors curând cu 11 a[mra]s mărunț. Cam patetic, nu-i nșn? Dur mă numea «doamnă învățată», și asta face câțiva amras!

II suspectez foarte tare pe Guanand că a pus umărul pentru plecarea mea din *ti, ihr<im*, deoarece:

I Aven unu multe polițe de plătit împotriva mea.

2. A văzut că nu mai putea avea nici un profit de pe urma mea.

3. Aștepta *kuliar-ul* meu (pusese ochii pe el de câțiva timp, de când aflase).

4. Știa că am să plec cu două zile înainte și chiar l-a informat pe Sunderbai.

Sunt sigură că, în clipa aceasta, el este comod *instalat* în *kutiar-ul* meu. Într-un fel, a făcut aluzie la adresa ta, dar nu i-am dat-o, deoarece m-am gândit că s-ar putea să nu fii prea încântat. Am dat *Mohant-ului* 30 de rupii la plecare, deoarece nu voiam să rămân obligată față de *ashram*.

Este imposibil să scriu în aceste condiții, așa încât te voi scuti de altă oboseală a ochilor!

A ta, cu scuze,

Jenny. "

„Sri Aurobindoghose Ashram,

Pondicherry.

11.3.31

Dragă Mircea,

Îți mulțumesc foarte mult pentru carte, ca și pentru notița din interior în care te plângi că nu ți-am răspuns la scrisoare. Ei bine, nici n-am primit vreo scrisoare. *Karma* nefastă a acestei vieți este cea care face să nu primesc niciodată scrisorile care-mi sunt adresate, iar oamenii cărora le scriu să nu-mi primească niciodată scrisorile. Asta e pedeapsa mea pentru a nu fi răspuns la scrisori în viața anterioară!!

Despre *ashram* mi-e teamă să zic ceva, pentru că gusturile noastre sunt atât de diferite (ale mele fiind net inferioare în comparație cu ale tale), și de data aceasta sunt sigură că ai prea puțină încredere în recomandările mele, și bine faci!

Oricum, tot ce pot să spun e aceasta: dacă ești în căutarea unui *rishi* adevărat, autentic, superior oricăruia altul pe care l-ai putea găsi în India sau în întreaga lume, atunci o să-l găsești în persoana lui Sri Aurobindo, o ființă perfecționată și desăvârșită, cu o mare forță, vigoare și experiență.

Dacă ești în căutarea celei mai înalte filozofii și în același timp a unei metode practice de a trăi și de a realiza ceva, aici ai să le găsești.

Dacă te afli în căutarea unui *ashram* ideal, unde totul e menit să dezvăluie într-un mod magnific calitățile cele mai de preț ale fiecărei individualități și unde totuși orice este subordonat iubirii și slujirii Divinității, unde partea practică și cea spirituală a vieții sunt perfect armonizate, iar latura practică servește ca cel mai eficient mod de realizare a celei spirituale, atunci aici vei găsi ceea ce cauți.

După cum știi, înainte să vin aici, nu citisem efectiv nici una din cărțile lui Sri Aurobindo, dar acum tocmai am terminat *Eseuri despre Gita*, carte pe care o găsec pur și simplu o revelație. Îți amintești că așadar, vezi că iar ai câștigat, recunosc că ai avut dreptate în criticile tale, inclusiv în demolarea operelor lui Vivekananda după ce ai citit cartea lui Ghose. Am terminat eu greu cărțile lui Vivekananda; par atât de slabe prin comparație. Sigur, acum nu am deloc răbdare (vei fi încântat să auzi asta) să mai citesc pamflete, reviste etc. cu subiecte

religioase. In prezent sunt perfect satisfăcută de ce știu și nu am nevoie să mai caut, ci doar să încerc să realizez în mine însămi idealurile *ashram-ului*.

Am fost destul de norocoasă (oricum, poate că n-a fost doar șansă) să ajung aici, la Pondicherry, chiar cu câteva zile înainte de 21 februarie, una dintre cele trei zile din an când îl poți vedea pe Sri Aurobindo. M-a acceptat ca discipol, iar eu am dat tot ce am *ashram-ului* (nu foarte mult, din nefericire) și acum trăiesc viața total și cu entuziasm. Desigur, încă mă simt rătăcită și neștiutoare, dar sper că în curând, dacă se va considera că merit, voi fi asimilată în viața *ashram-ului*.

Sri Aurobindo nu mai poate fi văzut până în august, așa că dacă intenționezi să vizitezi *ashram-ului*, **SLT** trebuie să încerci să vii atunci. Te rog să nu ai rețineri din cauza faptului că sunt aici; nici nu trebuie să ne vedem. De fapt, nici nu avem voie să primim vizitatori. Nu vreau să stau în calea ta, să-ți împiedic întâlnirea cu cel mai mare geniu spiritual al epocii.

Mother domină *ashram-ului* ca un înger păzitor; ea este, de asemenea, un spirit desăvârșit, care s-a realizat deplin prin sine.

Acel faimos cântăreț bengalez de care ai pomenit e aici de doi ani și mi-a spus că nu și-a imaginat niciodată că va putea găsi atâta fericire undeva.

Sper că ai putut să-ți faci o idee despre acest loc din toată vorbăria mea confuză. Desigur, tu singur vei hotărî. Vei veni, dacă vei simți tu că e bine să vii. Dar nu te gândi să renunți doar din cauza ultimei noastre întâlniri. Nu mi-ar plăcea deloc să fiu o piedică în calea desăvârșirii tale spirituale. Vorbesc foarte serios, am găsit acum acel climat real și autentic pe care l-am căutat îndelung și cu atâta strădanie, în ciuda greșelilor de mai înainte, pentru care m-am căit sincer.

In speranța că ești bine,

a ta cu sinceritate,
Jenny. "

„Ashram,
28.3.'31.

Dragă Mircea,

M-a mișcat profund ultima ta scrisoare. Nu m-am gândit că scrisoarea mea va avea un asemenea efect asupra ta, dar mă bucur tare mult și simt că ești absolut sincer în ceea ce-mi scrii.

Când vii, să stai la Hotel Europa, care e cel mai bun aici; foarte curat, «mâncare bună» și 5 rupii pe zi (asta, desigur, până când te vei stabili aici).

Sunt sigură că vei găsi în Sri Aurobindo ceea ce cauți și vei fi mulțumit din toate punctele de vedere, chiar și intelectual, fapt care poate să spună multe. Cât despre Chandernagore, sunt acolo niște foști discipoli ai lui Sri Aurobindo, numai că acesta a tăiat orice legătură cu ei și nu trebuie să-i iei drept exemplu pentru yoga lui. Aici sunt aproape o sută de emuli ai săi, și toți au fețe deosebit de spiritualizate, o adoră pur și simplu pe *Mother* și îl venerază pe Sri Aurobindo, a cărui influență, deși nu-l văd, domină întregul *ashram*.

Unul dintre ei a fost profesor la Universitatea din Lucknow, succesorul lui Nickson; destul de straniu. Se pare că ăsta e un fotoliu cu ghinion pentru

Universitate, de vreme ce am senzația că cel de dinaintea lui Nickson și-a lăsat de asemenea postul pentru același motiv. Este vorba de mr. Chadwick, și e englez.

Mă gândeam astăzi că această metodă de yoga este într-un fel mai grea decât idealul vedantic al lui *Sarrgas* (leețiune posibilă, *n.ed.*), pentru că, deși e un lucru similar, deși nu e cu mult mai profundă, aici, renunțarea nu mai reprezintă aceeași compensație sau credit pentru ceva. De asemenea, nu mai trăim într-un spațiu închis, «departe de lumea dezălnuită», ci în plin oraș, ceea ce îți poți imagina că este mult mai greu. Aici întreprindem ceva, și nu doar vorbim despre ce trebuie să facem, deși mă tem că oriunde în altă parte se procedează exact invers. Citesc acum volumul al doilea din *Eseuri despre Gita* și îl găsesc foarte stimulat și însuflețitor; o carte atât de simplă și clară, dar totuși atât de profundă.

Ce să-ți mai sptm? Trebuie să judeci singur, și am să te las să faci propriile tale descoperiri când ai să vii.

Arșița e supărătoare, dar din fericire sunt aproape de mare și, când adie vântul, nu e chiar rău. Inșă am auzit că acum e frumos, aprilie și mai sunt cele mai urâte luni, așa că am ce să aștept cu nerăbdare, *n'est [ce]pas?* Apropo, franceza îți va fi utilă aici, de vreme ce aproape toată lumea o știe. Intenționez să-mi cizelez și eu franceza mizerabilă pe care am învățat-o în școală.

Luna plină e minunată aici. Iese direct din mare, imensă, strălucitoare, purpurie, că îți taie pur și simplu răsuflarea. E minunată chiar și atunci când apune. N-am văzut niciodată așa ceva.

Ei bine, trebuie să închei acum. Sper că ești liniștit și că afacerile îți merg bine. Crede-mă,

prietena ta sinceră,
Jenny. "

Date esențiale asupra acestui capitol din viața lui Eliade, care-i inspiră episodul Jeniei din roman, le găsim și în însemnările memorialistice ale senectuții. Cităm câteva fragmente semnificative: „în preajma Crăciunului sosise în Svarga-Ashram o violencelistă din Johannesburg. Swami Shivananda a luat-o sub protecția lui și, spre mirarea tuturor, i s-a îngăduit să locuiască în casa pe care și-o clădise o *maharani*, chiar pe malul Gangelui. Jenny părăsise pentru totdeauna Johannesburgul și muzica, pentru a căuta «absolutul» în India. îmbrăcase o *sari* simplă, albă, și medita pe terasă sau asculta pe Shivananda explicându-i rudimentele filozofiei Vedanta. O indiană bătrână din Hardwar îi împrumutase un patefon și câteva plăci. Uneori, serile, Swami Shivananda și cu mine veneam să ascultăm *Simfonia neterminată* sau *Jupiter*, și Jenny ne oferea o ceașcă de cacao.

Aveam atâtea lucruri de făcut, încât o vedeam destul de rar. Lunile de iarnă au trecut repede. Rămâneam aproape tot timpul închis în *kutiar-ului* mei, lucrând, iar noaptea scriam ultimele capitole din *Lumina ce se stinge*. Așteptam primăvara ca să pot pleca spre Bhadrinath. Și pe nesimțite m-am trezit, Iară să vreau, implicat într-o nouă dramă. Fiind singurul european tânăr în tot *ashram-ului*, Jenny se îndrăgostise de mine. Când am înțeles asta, i-am mărturisit că ultimul lucru la care m-aș gândi, mai ales aici, într-o sihăstrie himalayană, ar fi o aventură amoroasă.

Credeam că rămăsesem bine înțeleși, dar destinul hotărâse altfel. Swami Shivananda plecase la Benares, și Jenny m-a rugat să continuu eu lecțiile despre Vedanta. I-am răspuns că n-o pot face; pe de o parte, n-aveam timp; pe de altă parte, Vedanta nu mă pasiona. I-am explicat de ce. I-am vorbit despre Samkya-yoga, despre teza mea, despre tantrism, adăugând că yoga tantrică mă interesează îndeosebi, dar iară să intru în amănunte. Venită în India să caute «absolutul», Jenny nu s-a lăsat abătută de rezerva și indiferența mea. Discret, dar cu multă dibăcie, reușea să mă antreneze în discuții din care afla întotdeauna ceva mai mult despre ritualele tantrice. Continua să mă invite la ceașca cu cacao pe terasă și, deși refuzam de câte ori puteam, tot acceptam să mă duc s-o văd o dată, de două ori pe săptămână.

O dată i-am făgăduit că vin și am uitat. Pe seară, am auzit bătăi timide în ușa *kutiar-ului* meu. Îmbujorată, stânjenită, cu lacrimile în ochi, Jenny mi-a mărturisit că mă așteptase toată după-amiază, iar în cele din urmă izbucnise în plâns, văzându-se umilită și disprețuită. M-am scuzat cum am putut, dar pentru că o vedeam atât de abătută, i-am spus că voi veni, mai târziu, să ascultăm împreună *Peer Gynt*.

Am înțeles, mai târziu, cum un amănunt oarecare, o întâmplare fără nici o semnificație aparentă, îți poate schimba radical viața, împingându-te pe un drum care, doar cu puține ceasuri mai înainte, ți se părea indiferent sau improbabil. Viața mea în India ar fi fost alta dacă, în acea seară de februarie, nu m-aș fi dus s-o văd pe Jenny. De cum am intrat, am simțit că se *schimbă* ceva în văzduhul camerei vaste și albe, cu ferestrele spre Gange, în chipul și purtarea lui Jenny. Nu era numai faptul că pentru întâia oară își fardase buzele și îmbrăcase o *sari* de mătase transparentă. Era mai ales sentimentul că mă aștepta o încercare grea și că această încercare e de ordin «inițiativ», adică de ea depinde o împlinire ulterioară sau un lamentabil eșec. În ceasul care trecuse de când o descoperisem plânsă și umilită, la ușa *kutiar-ului* meu, Jenny se transformase total. Prin ce miracol regăsise misterul propriului ei corp și dobândise gravitatea aproape rituală a vocii, lumina secretă a privirilor, n-am înțeles niciodată. Dar de această Jenny nu mai mi-era milă. Aproape că mi-era frică. În locul blondei, timidei îndrăgostite, care mă plectisea și mă încurca, apăruse o ființă a cărei simplă prezență provoca o confruntare cu mine însumi. Simțeam că orice drum aș fi ales, nu voi mai putea reintegra seninătatea și plenitudinea pe care le cucerisem cu atâtea eforturi în ultimele cinci luni. Dacă m-aș fi retras îndată în *kutiar-ul* meu, mi-aș fi spus că mi-a fost frică de prima ispită reală care-mi ieșise în cale și m-aș fi simțit umilit pentru tot restul vieții. Dacă aș fi acceptat ceea ce mi se părea inevitabil, șederea mea în *ashram* ar fi devenit ridicolă și umilitoare.

Ca de atâtea alte ori în viață, soluția se afla între cele două alternative, într-adevăr, când, după ce-mi adusese ceașca de cacao, Jenny m-a întrebat dacă am văzut vreodată o *nayika* în carne și oase, am înțeles. Sensul atmosferei rituale care mă turburase de cum intrasem în odaia aceasta era: fără să-și dea seama, Jenny întrupase o *nayika*, partenera consacrată în anumite ceremoniale tantrice. I-am răspuns că, nefiind inițiat, n-am putut vedea o *nayika* în nuditatea ei rituală. «Am putea să ne inițiem împreună?» m-a întrebat Jenny. «E imposibil fără un *guru*», i-am răspuns eu. «Am putea să-l căutăm, a stăruit Jenny. Iar până atunci. .»

• Știam ce vrea să spună. Până ce vom găsi un *guru* (dar eu știam mai dinainte că
• nu-l vom găsi în acest *ashram*), am putea încerca ritualele preliminarii, de care-i
II vorbisem odată. Dar și asemenea ritualele preliminarii implicau o seamă de riscuri.
I îmi era totuși peste putință să nu le înfrunt.

• De-atunci, veneam târziu, după miezul nopții, și mă reîntorceam în *kutiar-ul*
• meu un ceas înainte de zori. Izbutisem să-mi păstrez luciditatea și stăpânirea de sine
I nu numai în «ritualele preliminarii», ci și în tot ce-a urmat. Jenny era uluită, iar eu
jr simțeam că sunt pe cale să devin un alt om. Dormeam uneori numai două-trei
<| ceasuri și nu eram obosit. Lucram tot timpul și lucram mai bine ca niciodată. Am
î înțeles atunci temeiul acelei orgolioase beatitudinii pe care o proclamă unii asceți,
• meșteri în Hatha-yoga. Am înțeles și cauza pentru care anumiți yoghini se socotesc
II asemenea zeilor, dacă nu chiar superiori lor, și vorbesc despre transmutarea și chiar
i nemurirea trupului.

I în timpul, întorcându-mă o dată în zori, am găsit pe vecinul meu *naga*
% așteptându-mă pe prispă. «Știu de unde vii», mi-a spus el îndată ce-am intrat
I împreună în *kutiar*. «Crezi că te poți compara cu Maha Bhairava. Dar ai destulă
! *virya* (energie) ca să înaintezi pe drumul acesta? Oamenii din ziua de astăzi sunt
.! impuri și slăbănogi. Foarte curând ai să simți o fierbințeală puternică în creștetul
? capului. Să știi atunci că nu mai ai mult. Mai bine, oprește-te înainte...»

Vorbise cât putuse mai clar, utilizând propoziții întregi în sanscrită, ca să-l pot
înțelege. îl înțelesesem. «Dar dacă voi găsi un *guru*!», l-am întrebat. «Ai avut deja
un *guru*», mi-a spus zâmbind. Apoi m-a salutat ducându-și palmele la frunte și s-a
retras în coliba lui.

Nu m-am mai culcat. Am rămas câteva ceasuri nemișcat, lângă perete, acolo
unde învățasem primele, ppziții yoghice și mă deprinsesem să-mi ritmez respirația,
concentrându-mă asupra unui singur obiect mental. încet, încet, am început să
înțeleg. Pentru a doua oară în mai puțin de un an, mă lăsasem păcălit de propria mea
imaginație; în termeni indieni, de nălucirile urzite de *Maya*. înțelesesem greșit
afecțiunea pe care mi-o arătase familia Dasgupta și mă lăsasem orbit de o pasiune
pe care, dacă mi-aș fi păstrat luciditatea, aș fi putut-o evita. Tocmai acum, când mi
se părea că mă «deșteptasem», căzusem pradă celei dintâi ispite magice pe care
neodihnită *Maya* mi-o scosese în cale. într-adevăr, nu iubeam pe Jenny și nici măcar
nu eram atras trupește de ea. Și totuși, acceptasem să-i cunosc corpul în chip
«magic», adică lucid și detașat, așa cum numai un «inițiat» își poate îngădui s-o
facă, și eu știam bine că nu există inițiere fără *guru*. Mă lăsasem antrenat într-un
«joc magic» fără sens și, așa cum mi-o anunțase *naga*, extrem de primejdios.

De data aceasta, o fată tânără întrupase o taină pe care nu știusem s-o descifrez.
Și, încă o dată, ignoranța sau nepriceperea mea îmi închisese încă un drum către
«India», cu care voiam să mă identific. Ratasem «adoptarea» mea de către Dasgupta
și, deci, India «istorică». Iar acum, în urmă, îndată după plecarea lui Swami
Shivananda, pierdusem și șansa de a mă integra Indiei «eterne», transitorice. Nu
mai aveam dreptul să rămân în acest *ashram*. Va trebui să iau totul de la început,
mai târziu, în alt *ashram*. Dar, deocamdată, trebuia să plec, și imediat.

Nu puteam ști atunci că eterna *Maya*, în oarba ei înțelepciune, provocase și acest
al doilea *malentendu* ca să mă ajute să-mi regăsesc propriu) meu destin. Nici viața

de «bengalez adoptat», mei eea de sihastru himalayan nu mi-ar fi îngăduit să-mi împlinesc virtualitățile cu care venisem pe lume. Mai curând sau mai târziu, m-aș fi trezit din «existența mea indiană» - istorică sau transistorică - și mi-ar fi fost greu să mă reîntorc, pentru că n-aș mai fi avut douăzeci și trei de ani. Ceea ce încercasem eu să fac, și anume, să renunț la ereditatea mea occidentală și să-mi caut o «casă» sau o «lume» într-un univers spiritual exotic, echivala, într-un anumit fel, cu renunțarea înainte de vreme la toate posibilitățile mele de creație. N-aș fi putut fi creator decât rămânând în lumea mea, care era în primul rând lumea limbii și culturii românești. Și n-aș fi avut dreptul să renunț la această lume decât după ce mi-aș fi făcut datoria față de ea, adică după ce-aș fi istovit posibilitățile mele creatoare... Aș fi avut dreptul să mă retrag definitiv în Himalaya la capătul activității mele culturale, iar nu la începutul ei. A crede că, la 23 de ani, aș fi putut sacrifica istoria și cultura pentru «absolut» era încă o dovadă că nu înțelesesem India. Vocația mea era cultura, nu sfințenia. Ar fi trebuit să știu că nu ai dreptul să «arzi etapele» și să renunți la creativitatea culturală decât în cazul unei vocații speciale, pe care nu o aveam... Dar, evident, toate acestea le-am înțeles mai târziu.

Calm, înseninat, m-am dus s-o vestesc pe Jenny de hotărârea pe care o luasem. A împietrit, apoi a izbucnit în plâns. Am trecut pe la *Mohant*, i-am mulțumit de găzduire și, îmbrăcând pentru prima dată hainele europene după aproape șase luni, am plecat la Hardwar și m-am suit în primul tren spre Delhi. A treia zi de dimineață eram la Calcutta. Am provocat o adevărată senzație în 82 Ripon Street, ars de soare și cu barbă scurtă, roșie, care-mi dădea aerul unui student din piesele lui Leonid Andreev." (*Memorii*, I, București, Editura Humanitas, 1991, p. 214-218.)

Correspondența freneticeii Jenny începe chiar la câteva ore de la această precipitată fugă, închipuind „destinatarul” în trenul luat de la Hardwar.

e) *Gwen Perris / blânda doamnă Ribeiro*. Un număr de scrisori primite de Eliade de la doamna Gwen Perris, prima sa gazdă din Calcutta, circumscriu perioada refugiuului său în Himalaya și se referă, de oriunde ar porni, la recuperarea sa sufletească de după incidentul din Bhowanipore. În ele freacă, cu pitorească autenticitate, atmosfera de infernală aglomerare umană a pensiunii din 82 Ripon Street, completând admirabil scenele cu același subiect din roman. De altfel, doamna Perris este și prototipul doamnei Ribeiro, gazda lui Allan (deși servise cu câțiva ani înainte și la creionarea caracterologică a doamnei Axon din *Isabel și apele diavolului*):

„6.10.1930.

Dragă Doc,

Scrisoarea ta din data de 3.X. o am în mână și-i anexas într-un plic două cărți poștale primite astăzi.

Am telefonat la South 1144 și i-am întrebat despre scrisorile tale; iar el a spus că are 3, din care eu am citit doar două. A mai spus că una era de la tatăl tău. El, Khokha, m-a întrebat unde ești și i-am spus că nu știu nimic, deci nu-i pot da nici o informație.

Sper să-ți revii până când te întorci acasă. Noi suntem bine cu toții, mulțumesc, și toți îți trimit dragostea lor, inclusiv Jim.

Cu sinceritate,
G. Perris. "

„82 Ripon Street.

18 oct. 1930.

Dragul meu Doc,

Am primit scrisoarea ta și sunt bucurată să aflu că ești bine, căci și noi suntem bine; dar, din păcate, d-l Perris a avut febră în ultimele trei zile.

Aici n-a sosit nici o scrisoare sau ziar pentru tine, deci nu-ți pot trimite nimic.

Doc, pentru că nu știi când o să te întorci la Calcutta, îl mut pe Lawrie și pe cei doi tineri în camera din spate și o închiriez pe cealaltă, căci, așa cum știi foarte bine, nu-mi pot permite să țin camere libere; încă de luna trecută am probleme mari, și dacă nu ai fi venit tu să stai la noi, aș fi închiriat una din camere, iar cei doi tineri ar fi împărțit camera cu Lawrie, ceea ce fac acum. A fost foarte greu pentru mine să mă descurc, deci când te gândești să te întorci, vom face tot ce vom putea ca să te simți bine. Așa că, te rog, nu înțelege nimic greșit. Astăzi se împlinește o lună de când ești aici, dar cum pot să conțez pe asta când tu ai stat doar o săptămână și apoi ai plecat, iar eu mă aflu într-o situație-limită și încerc să fac tot ce îmi stă în putință pentru a o scoate la capăt.

De mâine, Norinne intră în serviciu de noapte, așa că va trebui să doarmă toată ziua. Îți trimit dragostea noastră.

Cu sinceritate,
Gwyn Perris. "

„82 Ripon Street.

28.X.'30.

Dragă Doc,

Nu mai știm nimic despre tine. Sper că ești bine, și când ai de gând să te întorci?

D-l Perris este foarte bolnav din data de 16, luna aceasta, și se simte doar puțin mai bine, totuși nu poate merge la birou. Și Norinne a venit azi bolnavă de la birou, cred că din cauza vremii proaste pe care o avem.

Doc, Maharajahul ți-a trimis banii luna trecută și îți mărturisesc că am folosit din ei 5 rupii pentru cheltuielile curente și te rog să nu te superi. M-am descurcat foarte greu luna aceasta, și oamenii aceia care au plecat nu mi-au plătit nici un ban, iar boala lui Perris m-a cam dat peste cap. Sper să nu fi furios.

Ți-am dat toate rufele la spălat și ți le-am aranjat în cufar.

Doc, scrie-mi ca să ne spui ce mai faci.

Cu dragoste,
G. Perris. "

„82 Ripon Street.

9 noiembr. 1930.

Dragul meu Doc,

Am primit scrisoarea ta, iar scrisoarea pentru Maharajah am pus-o la poștă, dar n-am primit nici un răspuns. Dragă Doc, am fost foarte îngrijorată și supărată pentru

că d-l Perris e foarte bolnav din data de 16, luna trecută, și nu știu altceva decât doctori și medicamente. Cu toate acestea, el încă nu se simte prea bine și n-am putut să-ți trimit banii aceia; camera este încă neocupată, căci am refuzat să o închiriez, deoarece ai spus că te vei întoarce repede, deci de-atunci nu s-a mai instalat nimeni acolo. De îndată ce vine scrisoarea de la Maharajah, o să ți-o trimit.

Nota ta de plată, pentru septembrie, o jumătate de lună, și camera pentru octombrie și noiembrie, ajunge la:

sept.: 1/2 lună	12-8
oct.	25-0
noiembr.	25-0
10 zile masă	20-0

Rupii 82-8

Chiria este de 25 de rupii pe lună, Doc.

Sper că ești bine. *Grannie* s-a îmbolnăvit și ea, deci n-am o clipă liberă și sunt foarte îngrijorată.

Salutările noastre,

G. Perris. "

„21.XI.1930.

Dragă Doc,

Îți trimit cartea așa cum m-ai rugat și sper să-ți parvină fără probleme. Nu a sosit nici un fel de corespondență pentru tine; dacă vine ceva, cu siguranță că-ți voi trimite.

Îmi pare rău că ai fost dezamăgit, dar dacă ai fi aici, ai ști în ce încercătură suntem.

D-l Perris este bolnav de o lună. din data de 16 octombrie; nici acum nu este refăcut pentru a se putea duce la serviciu, dar trebuie să meargă.

Camera ta e încă neocupată, iar Bill nu are slujbă, așa încât îmi pare rău că nu-ți pot trimite nimic încă și cred că nici luna viitoare, căci e luna Crăciunului, Dacă aș fi avut camerele închiriate sau tu ai fi fost aici ca să poți plăti chiria întreagă, aș fi putut să-ți dau ceva. Însă, așa cum stau lucrurile, te rog să nu aștepti nimic de la mine.

I-am dat în judecată pe oamenii aceia pentru banii mei, deci D-zeu știe când o să-i am. Așa că, te rog, nu fi supărat.

Sper că ești bine și te simți în formă.

Cu dragoste din partea tuturor,

a ta,

G. Perris."

„82 Ripon Street.

6.XII.1930.

Dragă Doc,

Scrisoarea ta m-a surprins și îți răspund pe dată. Ți-am trimis cartea la adresa pe care mi-ai dat-o («Swami Swananda», pentru dr. Mircea Eliade); ți-am trimis și

corespondența recomandată, pe bază de recipisă. Ți-am scris și despre necazurile mele. Lawrie a eșuat în 'încercarea de a fugi de acasă, dar ne-a anunțat că o va face în februarie din nou.

I-am dat un bilet d-lui Barbu să se mute, dar am amânat, pentru că nu știm ce să facem cu toate lucrurile tale; deci mai stăm puțin, să vedem ce ne va aduce noul an. D-lui Perris i-au sistat salariul din cauza concediului medical de o lună. Acum trebuie să se lupte să-l capete înapoi.

Când te întorci?

Cu dragoste.

G. Perris. "

1) „*Maitreyi*”, ca roman retrăit de *Maitreyi*. La apariție, s-a vorbit de *Maitreyi* ca despre un „fapt excepțional”, unic și irepetabil în cariera scriitorului și chiar în literatura română. Era socotit deci, precum orice carte, un fenomen literar revoluționar, clasabil. Destinul i-a fost însă altul, cu totul paradoxal. Dincolo de previziunile celor mai divinatorii dintre critici, *Maitreyi* s-a dovedit nu doar suportul unor traduceri în mai multe limbi europene, ci „mirabila sămânță” a unui alt roman, care-l completează și continuă, sporindu-i autenticitatea și tragismul. Este vorba de replica narativă dată lui Eliade, peste patru decenii, de *Maitreyi Devi*, prototipul real al personajului din roman. Ea a fost publicată în bengali, la Calcutta, în 1974, sub titlul *Na hanyate (Cea fără de moarte și fără de sfârșit)* - sintagmă inspirată din *Upanișade*, fiind, de fapt, un citat din *Gita*: „*na hanya te*” -, și doi ani mai târziu (1976) în engleză, sub titlul // *does not die (Nu face să mori)*. în românește fiind transpus abia în 1992, la Editura Românul, cu titlul *Dragostea nu moare*. Autorii versiunii: Ștefan Dimitriu și Theodor Handoca.

Cartea autoarei bengaleze reinterpretează din perspectiva personajului *Maitreyi*, cu aceeași suplețe a cauzisticii psihologice, drama pasională pe care își axează afabulația romanul românesc, prelungind-o dincolo de orizontul lui cronologic, până spre anul elaborării (1974), când atât eroii, cât și inspiratorii lor din viața reală se apropiau de o veritabilă senectute. Ea reprezintă pentru cartea lui Eliade un fel de volum II sau *addenda*, realizând, cu mult mai credibilă și percutantă veracitate decât o fac memorialistica și corespondența, un spațiu complementar de rezonanță, în care aceiași eroi mor sau își reformulează surprinzător comportamentul sub tirul unor evenimente ulterioare anului 1930, atitudinile lor fiind supuse unor exigențe morale noi, care le conduc destinele la consecințe epice diferite și insolite. Întrebată într-o scrisoare de exegetul american al operei lui Eliade, Mac Linscott Ricketts, ce este adevărat în romanul ei, *Maitreyi Devi* i-a răspuns: „*Totul este adevărat*, cu excepția descrierii din ultimul capitol, unde am încercat să utilizez simbolul...” (*The Romanian Roots. 1907-1945*, New York, Columbia University Press, 1988, cap. 12. *Maitreyi*, p. 464-486). Așadar, replica unui roman autobiografic este tot un roman autobiografic, păstrând simetria până și în micile și rarele devieri tificionale. De pildă, finalul ușor melodramatic al romanului *Maitreyi*, cu abandonul autopedepsitor al eroinei în brațele negustorului de fructe, inventat de la un capăt la altul, își găsește corespondent în finalul metaforic și de un infinit tragism al romanului-

replică, în care protagoniștii se reîntâlnesc în sfârșit, dar senectutea, lovindu-i pe amândoi cu o cecitate senzuală iremediabilă, le tace imposibilă comunicarea.

Interesant de urmărit însă în confesiunea autobiografică a Maitreyiei Devi sinuozitățile dramatice ale vieții ei dincolo de fruntariile anului 1930, peste care cade implacabilă cortina romanului. După plecarea precipitată a lui Eliade din Bhowanipore, urmărită de imaginea chipului său torturat de scena despărțirii, trăiește o cruntă suferință fizică, refuzând mult timp să mănânce și apropiindu-și uneori gândul sinuciderii. O mângâie doar speranța întoarcerii lui, în care crede cu obstinație angelică, punând întârzierea pe seama riscurilor reale la care s-ar supune și a tendinței pe care i-o observase spre autoflagelare. Disperată de așteptare, profită de o călătorie cu familia în Himalaya și îi caută urma în *ashram-urile* Rishikeshului. Timpul îi mai domolește înfrigurarea, dar nu și speranța, fiind convinsă mai mult decât înainte de maturitatea sentimentelor ei. Între timp face studiile universitare, pentru a scăpa într-un fel de agresiunile familiei pe tema măritişului. După patru ani de suferință atroce, fizică, începe să perceapă lipsa vreunui semn din partea lui Eliade ca pe o formă voalată de ingratitudine, și iubirea intensă îi alunecă încet în ură și aplatizare. I se pare că este victima unei convenții secrete între el și Dasgupta, și că iubitul, fie de frică, fie interesat, preferase fuga. Nu își mai suportă tatăl și pentru a scăpa de atmosfera opresivă a casei își îndeamnă familia să îi găsească un soț, fiind indiferentă cum arată el și nevoind să-l vadă înaintea nunții. La un moment dat este pregătită să ia de bărbat chiar pe un pretendent bizar, care își dorește o mireasă foarte înaltă, socotind înălțimea medie a rasei indiene o formă de degenerescență. „Neîntrunind” însă dimensiunile cerute, este respinsă. Se va căsători totuși în 1934, cu un inginer chimist, mire tomonic având 14 ani peste vârsta ei. Nu i se va dăruî însă în noaptea nunții, agresată până la disperare de amintirea vechii iubiri. Soțul este însă, contrar așteptărilor și a mentalității obișnuite, de o exacerbată bunătate și cu tact, în timp, îi aduce în cuget o liniște aproximativă. O ține însă departe de cercurile intelectuale, obligată să muncească și să trăiască într-o zonă pitorescă, dar lipsită de civilizație. Va naște doi copii, și greutățile vieții domestice îi vor îndepărta un timp năluca lui Eliade din minte. Prima informație asupra acestuia îi parvine totuși în 1938 prin tatăl ei, care, mânat de egoismul lui malign și neclintit în intoleranța-i rasială, după ce îi spune că vechiul ei iubit fusese condamnat în țara sa pentru pornografie, o anunță sardonice că i-a dedicat și ei o carte. Din acel moment, Maitreyi își va închipui această carte plină de enormități puse pe seama ei și va percepe gestul lui Eliade ca o incalificabilă ofensă și insanitate. Deși acest sentiment n-o părăsise în 1953, când se afla în trecere prin Paris, aflând că Eliade locuiește la câteva străzi de hotelul ei, îi scrie și-i solicită o întâlnire la Londra. Nu primește însă nici un răspuns, fapt care îi sporește și ura, și nelămurirea. În 1958, când i se aduce iar aminte de carte, are acest tragic acces de furie împotriva mamei sale, atestând încă o trăire intensă a regretului pentru iubirea ratată: „Ajunsă acasă, am găsit-o pe mama așteptându-mă la poartă. La vederea ei, mânia mi-a incendiat sufletul. Această doamnă era cauza tuturor suferințelor noastre. Mi-a distrus viața ca să-i fac «lui» pe plac. Tot ce el cerea, trebuia împlinit până la capăt. «Copilul» trebuise să fie potolit. Nu contau suferințele celorlalți. Toată lumea trebuia să se rotească în jurul «lui», dar care a fost

câștigul? S-a amăgit pe sine însăși timp de zece ani, visând că totul se va termina cu bine. Ea ne-a dus pe toți la ruină, pe tata, pe ea însăși, dar și pe mine. Acum se mândrește că m-a măritat atât de bine. «Bine», într-adevăr! Dacă lucrurile s-au întors spre binele meu, asta nu e meritul ei. Numai pentru a-i face soțului ei pe plac, ea a comis o faptă pe care o știa nedreaptă. Ei m-au măritat cu un bărbat cu paisprezece ani mai în vârstă decât mine și m-au condamnat la un fel de prizonierat în izolare. S-au străduit cât au putut să-mi calce-n picioare sufletul. Acum, ea își proclamă meritele. Îi place să spună adesea: «Da, ginerele meu este Mahadev însuși. Ai moștenit o *karma* bună, dintr-o viață dinainte, de aceea ai un soț ca el. Cum de cutezi să bombănești?»

Este cu siguranță adevărat că el este însuși Mahadev, un yogi. Toate calitățile pentru care alții se luptă din greu, el le are înnăscute. Dar mi-am dorit eu oare un urmaș al lui Gita, un yogi? O, nu, eu am vrut o ființă umană, din carne și sânge.

Mama m-a întrebat:

- Ce-i cu tine atât de târziu?

M-am dat înapoi și i-am răspuns furioasă. Biata mama, lovită de grosolănia mea, a spus cu deznădejde:

- De ce te aprinzi tară rost? Așa faceți toți! Toate supărările voastre vi le revărsați asupra mea!" (*Dragostea nu moare*, București. Editura Românul 1992 p. 236-237.)

Teroarea vieții ei nu mai este însă acum pasiunea adolescenței, cât fluxul și refluxul sentimentelor generate de informațiile contradictorii asupra cărții pe care i le furnizează cei din jur.

O scot întrucâtva la un liman două cruciale evenimente: întâlnirea din 1972 cu Sergiu Al-George, renumitul sanscritolog român, și descoperirea, cutremurătoare pentru ea, că mesajele însinguratului iubit din Himalaya existaseră, dar îi fuseseră ascunse timp de patruzeci și doi de ani de Khokha. Ele îi întorc ura persistentă și profundă în remușcare. Iată reacția la citirea tardivă a scrisorilor, rememorată în romanul său: „Pe când citeam scrisorile, m-am gândit că Mircea risipise mărgăritare dinaintea unui porc. Fusesse constrâns să tăgăduiască părinților mei că nu va lua legătura cu mine, astfel încât îi scrisese lui Khokha. El fusese sigur că acesta o să-mi arate scrisorile și că, astfel, eu am să fac ceea ce trebuie, la timpul potrivit. El avea o totală încredere în priceperea mea de a face ceea ce trebuie. El credea în mine, iar eu ce am făcut? Toată viața îmi imaginam că m-a înșelat. În realitate, aș fi putut face multe. Eram în țara mea. Aveam mulți prieteni, și câțiva dintre ei erau oameni iluștri. Nu aș fi găsit pe cineva care să mă sprijine? De ce nu am cerut ajutorul? Numai pentru că aveam ideea preconcepută că în asemenea probleme bărbatul trebuie să ia inițiativa, și nu femeia. Ar fi fost o nerușinare ca femeia să acționeze. Era și aceasta un soi de prejudecată și vanitate. Fusesem o fată nebună, îngâmfată și fără cuvânt. Ar fi trebuit să-mi dau seama că, în calitate de străin, avea o poziție vulnerabilă. Desigur, nici vorbă să află la vremea aceea că tata trimisese poliția să-l avertizeze. Tata îi spusese că, dacă încearcă să ia legătura cu mine, va fi imediat trimis înapoi în țara lui. Tata îi scrisese: «Mi-ai întinat casa-. Ai fost ca un șarpe ascuns în iarbă; când șarpele își arată capul, trebuie să-l izbești puternic, astfel încât am izbîit.»

Firește că el nu avea alternativă; totuși eu îi tăcusem reproșuri toată viața. Pe de altă parte. Khokha îi spusese numai minciuni. Îl mințise că mi-a arătat scrisorile, până acolo. Încât, atunci când fusese vorba de fotografie, inventase că eu l-am sfătuit să-și radă barba. Este cu neputință, deci, ca el să nu mă considere la rândul lui o decepție. Poate că s-a gândit că eu am evitat dinadins să fac «lucrul potrivit la timpul potrivit», pentru că nu aveam încredere în mine.

Scrisorile astea fuseseră păstrate la două mile de casa mea în toți acești patruzeci de ani, și eu le descopeream acum, după patru decenii! Aceasta e *karma*, acesta e destinul!

Khokha pâlăvrăgea înainte...

- De ce să nu le citești mai târziu? Hai să vorbim despre copilăria noastră, Ru...
- Porcule, am spus eu. Tremuram de mânie.

El a încremenit de uimire, auzindu-mă vorbind atât de vulgar pe mine, o persoană atât de sofisticată.

- Ce-ai spus, Ru?

- Nimic. Am spus numai numele unui animal.

- Și ce-ai vrut cu asta?

- Exact ce-am spus. Dar, Khokha, spune-mi, de ce nu mi-ai arătat aceste scrisori?

- Ba ți le-am arătat!

- Mincinosule! Spune-mi de ce i-ai înșelat încrederea.

- Ce-ai fi putut să faci, chiar dacă ți le-aș fi arătat? Aveai tu puterea să faci ceva?

L-am privit atentă. Transpirația se prelingea pe figura lui brutală. În lumina pâlăitoare a lumânării, îmi apărea ca un soi de animal primitiv într-o peșteră. De ce se purtase omul acesta cu atâta prefăcătorie? Nu există răspunsuri la asemenea întrebri. Și la ce mi-ar folosi, dacă ar exista? Mă port inutil de dur. Bietul băiat n-a priceput mare lucru din toate astea.

- Oricum, Khokha, eu am plecat. Ți mulțumesc că ai păstrat toate scrisorile atâta vreme.

Mi-am deschis geanta și eram gata să le îndes înăuntru, hârtii îngălbenite de vreme. Khokha a spus:

- Știi și tu, Ru, cât au crescut prețurile în aceste zile. De mult timp n-am mai avut o slujbă, dacă mi-ai da câteva rupii, aș putea să cumpăr rația pe săptămâna asta.

Am luat câteva rupii din geantă și, aruncându-le spre el, am făcut câțiva pași spre ieșire. Simțeam un fel de greață." (*Dragostea nu moare*, p. 282-283.)

Scrisorile lui Eliade îi dezvăluiau Maitreyiei că Golgota suferinței lui fusese la fel de chinătoare și că, asemeni ei, nesuspectând buna-credință a „mesagerului”, iubitul îi așteptase „semnele” și chiar posibila implicare în rezolvarea problemei. O impresionează mai ales descoperirea că el trăise același greu deznădăjduit în fața încrengăturii de prejudecăți pe care își sprijinea aparenta fericire familia Dasgupta și că părăsise India cu convingerea, poate, că și ea devenise prizoniera lor. Preluăm din cartea poetei bengaleze aceste scrisori (*Dragostea nu moare*, p. 279-281), documente inestimabile pentru „dosarul” istorico-literar al romanului lui Eliade (lăniise probabil în arhiva autoarei și deci greu accesibile cercetătorului român), avertizând cititorul că, obligată de convențiile narațiunii sale, Maitreyi și-a înlocuit

numele real cu cel al protagonistei ei, Amrita, și că a transcris numele sorei sale mai mici, Chabu, prin diminutivul apropiat Sabi. Ne facem însă datoria de a aminti că Eliade, recitindu-le în cartea fostei sale iubite, le depistase o ușoară prelucrare, mărturisindu-și impresia și biografului său american, Mac Linscott Ricketts (vezi *The Romanian Roots*. 1907-1945. New York, Columbia University Press, 1988, cap. 12. *Maitreyi*, p. 464-486).

„Svarga Ashram,

Rishikesh.

10 nov. 1930.

Dragul meu Khokha,

M-am întors aici ieri-noapte, după mai multe zile de singurătate, petrecute în pădurea Brahmapuri, și am găsit scrisoarea ta. Neînțelegere, între tine și mine! Nici vorbă. Au existat numai câteva detalii necunoscute de tine, și din acest motiv ți le-am explicat. Lasă să-mi zică lumea Sri Chaitanya, această ieftină zeflema nu mă turbură. Sunt bucuros că cei doi prieteni ai mei (tu și A.) nu îi cred.

Când îmi analizezi *vairagya*, nu mă judeca așa cum o fac europenii, poartă-te ca un indian. Vei înțelege mai bine decât mine de ce Iisus a avut de trecut prin douăzeci de ani de grele încercări, în pustiu, mai înainte de a-și rosti mesajul. Ia aminte, Iisus nu a predicat decât optsprezece luni și a schimbat lumea, iar eu cunosc multe creiere strălucite din zilele noastre, care au predicat toată viața fără să-și poată schimba nici măcar propriul suflet. Nu mă grăbesc deloc să revin în lume. Lumea a venit ea la Sri Ramakrishna după izbânda lui, în timp ce Swami Vivekananda a călătorit prin toată lumea fără să poată converti pe nimeni. Prea multe palavre, prea multe palavre! *Sadhana* nu înseamnă să te apuci de treabă citind, scriind cărți, dându-ți palme și învățând neghiobiile fără de număr ale timpului nostru. La urma urmei, pentru mine, *sadhana* înseamnă ceva mai altfel și ceva mai mult.

Tatăl, mama și sora mea mă așteaptă acasă, astfel încât nu am mai primit de mult vești de la ei.

Manuscrisul cărții mele *Lumina ce se stinge* a fost primit de prietenul meu în «aceeași» anume zi, adică optsprezece septembrie. Nu e ciudat?... Societatea femeilor literate, «Femina», a ales ultimul meu roman pentru a-l premia pe 1930... Și toate astea, și celelalte, și câte încă sunt fleacuri, lucruri tară sens și minciuni...

Fii bun și arată-i această scrisoare lui A.

Cu prietenie, al tău

Mircea.

„Svarga Ashram.

25 noiembrie 1930.

Dragul meu Khokha,

Așteptam scrisoarea ta și am citit-o în grabă. De ce nu am scris acasă despre ghinionul meu? I-am pomenit ceva surorii mele. Ei toți știu puține lucruri despre mine și despre gândurile mele, cât lasă să se înțeleagă scrisorile mele. Ei știu că intenționez să mă căsătoresc cu o fată hindusă și că mă pregăteam să mai rămân în India cinci ani. E numai greșeala mea că le-am spus atâtea. În ceea ce privește

sufletul meu. sunt întotdeauna și față de toți taciturn... Totuși le voi spune totul, totul, dar nu acum. Acum aștept să apară și pentru mine zorii. Crezi că mai am mult de așteptat până vor veni?

Vezi, fleacurile legate de faima mea literară nu mă pot ajuta cu nimic în suferința de acum și de aceea mă sinchiesc prea puțin de literatură și de distincții. Citesc acum fără încetare, zi și noapte. *Upanisadele* și părți întregi din *Veda*. Am fost la «Gurukul» Hardwar, faimosul colegiu al lui Arya Samaj, și am fost invitat să țin prelegeri de religie comparată. În principiu am acceptat, pentru că în «Gurukul» am să am ocazia să vorbesc în sanscrită. Acolo, băieții duc o viață în cel mai mare spirit al arianilor antici, într-o minunată puritate, sub copaci, în aer liber. Este singura viață pe care aș putea-o duce acum.

Mă întreb de ce nu mă duc pentru scurt timp acasă? Pentru că ei nu-mi vor mai îngădui să mă întorc aici. Ei vor citi în ochii mei cât de mult m-a învățat India. Se vor speria și vor încerca să mă oprească în Europa. Europa este pentru mine continentul viselor. Acolo am fost eu liber și tânăr, acolo am fost nepăsător față de viață și fericit în ignoranța mea. Toate astea sunt acum pentru mine un vis, țărmurile Siciliei și ruinele Romei, și cerul albastru-închis al Florenței, și singurătatea Elveției nu le voi mai vedea niciodată. Eu am de luptat aici, în India, cu India. India m-a făcut sclav, India îmi va reda libertatea... Nu fac pe nebulul, nici față de mine însumi, nici față de țara mea. Așa încât, ce rost ar avea să mă întorc acolo și să spun la minciuni despre minunatele mele studii de Yoga, când adevărul este... agonia.

Îți cer mai multă înțelegere și simpatie, tu nici nu-ți închipui ce dezastru m-a lovit, ce dezastru absolut. Deocamdată mai rămân aici. Muncesc ca un nebul în domeniul filozofiei sanscrite și indiene. Acum am o lampă. Lucrez mult noaptea. E un loc friguros și pustiu. Acum sunt și eu un *hindu*.

Te rog, arată-i lui A. această fotografie și scrisoarea mea. Ea știe că mi s-a interzis să-i scriu și că sufăr mult din acest motiv.

Ce mai fac Sabi și copiii?

Cu drag,
Mircea. "

„Svarga Ashram.
5 dec. 1930.

Dragul meu Khokha,

Am citit scrisoarea ta. De ce să te iert? Ai făcut exact ce trebuia vorbindu-i prietenului tău despre dificultățile financiare care te hărțuiesc. Este vina mea că sunt incapabil să te ajut. Așa încât nu te necăji și fii din nou Khokha cel dintotdeauna! Lucrez ca un nebul. Am tradus *Katha Upanishad* în limba noastră și mi-am completat lungul articol despre filozofia *Upanisadelor*... Pot spune despre *Upanisade*: «Au fost mângâierea vieții mele și vor fi mângâierea morții mele».

Când sunt obosit și sătul de lucru, scriu literatură... scrisul este singura mea odihnă de după-amiază...

Aș vrea să te întreb ceva: i-ai arătat fotografia mea lui A.? Ce proiecte are? Îmi scrii în fiecare scrisoare că ea «trece încă printr-o criză», dar acest cuvânt este la urma urmei numai un cuvânt. Înțelege că sunt dornic să știu totul despre ea. Știu că

ea face și va face întotdeauna exact ce se cuvine, dar mi-ar plăcea să aflu mai multe despre ea. De ce nu-i arăți scrisorile mele atunci când e singură? Ai putea să-mi dai, indirect, detalii despre adevărata ei stare sufletească. Nu e nevoie să spui că «ea nu poate uita trecutul», pentru că «trecutul» este numai un cuvânt. Înțelegi ce vreau să spun?... Experiența nebunească (tu poți să-i spui iubire) care m-a torturat în ultimele trei luni începe acum să-și arate aspectele ei pozitive, concrete și veșnice. Ea mi-a schimbat viața, făcându-mi-o de o mie de ori mai bună. Deșteptarea este marea ca un răsărit de soare. Am văzut Realul, dar am văzut și toată mizeria lumii intelectuale și sociale. Toate sunt numai murdărie și lașitate. Iar eu simt o inexprimabilă și volatilă bucurie știindu-mă pe mine însumi pur și puternic printre acești viermi care-și halesc fetida lor fericire în numele legii, al normelor sociale etc. Cu cât descopăr mai multă minciună, cu atât mă consolez mai mult că nu sunt destinat să mă bucur de o asemenea viață. Nu mă voi bucura de nimic. Voi renunța la totul. Arată-i scrisoarea asta lui A., te rog, te rog.

Prietenul tău,
Mircea. "

Simțindu-se de astă dată ea vinovată, manifestă o disperată și irezistibilă dorință de a-l vedea. La 1972 însă este cuprinsă de aceleași spaime și candori ca la 1930: „Pe măsură ce aflam mai multe despre el, deveneam tot mai neliniștită. Acum sunt convinsă că suferința mea nu se va stinge până când nu îl voi întâlni. Acum mă întreb: «Pe cine voi vedea? Unde este băiatul acela de douăzeci și trei de ani? Sau, pe cine va vedea e/? Unde este fata aceea de șaisprezece ani?» Dar cum el nu dorește să mă vadă, nu mă mai necăjește cu problemele lui. Iar problema mea este: «Unde aș putea s-o găsec pe persoana pe care visez s-o întâlnesc? Oare îmi doresc să întâlnesc un bărbat de douăzeci și trei de ani? Aproape un copil. Un copil? Ce altceva? La vârsta mea de azi, el mi-ar veni nepot. Dacă, printr-o șansă, l-aș întâlni pe acel Mircea, am putea fi oare prieteni? Totuși, persoana pe care o voi întâlni acum este un bărbat bătrân și absolut străin. Ce fel de mângâiere poate fi el pentru mine? Cum se poate, mă întreb singură, ca omul acesta, absolut străin, să mă atragă într-atât, încât puternicele legături ale lumii mele prezente să se piardă?»

Este de înțeles faptul că această misterioasă patimă a nopților mele tară de somn, această neîncetată dorință de a porni într-o călătorie spre necunoscut nu au alt scop decât să întâlnesc un străin, un necunoscut locuind într-un oraș pe care nu-l cunosc? Poate fi el rațiunea acestora toate sau este vorba de o altă putere, dintr-un alt plan, care mă împinge spre un destin tainic? Se ascunde aici cineva care este izvorul înțelepciunii și al iubirii? De acolo să vină mesajul? Mintea mea agnostică nu poate admite cu bucurie, dar îndoiala mă împovărează. În amurgul vieții mele, mă încălzește lumina dimineții. Dimineața și seara s-au amestecat. Timpul este instantaneu." (*Dragostea nu moare*, p. 266-267.)

Întâlnirea se produce în cele din urmă pe 13 aprilie 1973, la Chicago, unde Eliade funcționa (încă din martie 1957) ca profesor de istoria religiilor la Universitatea locală. Ea pare să-i fi contrariat însă pe amândoi, deși din motive cu totul diferite. O atestă modul în care fiecare se raportează ulterior la eveniment și

eforturile comune de a-i cobori semnificațiile. Maitreyi îl consideră, de pildă, inferior îndelungilor și torturantelor sale preliminare, narându-l în culori întunecate și trecându-l prin filtrul unei metafore de sfâșietoare tristețe. Eliade îl trăiește ca pe un debusolant și stânenitor șoc, expediindu-l în colțul unei pagini de *Jurnal* prin aceste trei propoziții, malițioase și evasieliptice: ... întâlnire cu M. După aproape 43 de ani. Totul mi se pare neverosimil, ireal, fals și, într-un anumit sens, de prost-gust." Din romanul său autobiografic, dar și din cartea lui Ricketts, aflăm însă posibila motivație a acestei întorsături a lucrurilor. Se pare că fosta iubită, voluntară și originală și la senectute, și-a regizat cu abilitate vizita, învăluind-o într-un mister absolut. Ea nu și-a anunțat-o nici măcar prin clopoțelul soneriei și, folosind liftul privat al clădirii „Meadville Seminary” în care se afla locuința scriitorului, i-a apărut acestuia în față asemeni unui inger răzbunător. În mână cu sabia de foc a dreptății. Surpriza s-a dovedit atât de mare pentru Eliade. încât l-a lipsit de grai și l-a făcut deodată vulnerabil. Reacția sa nu trebuie să ti fost de aceea prea departe de cea imaginată de autoare în această scenă de roman, povestită în termeni identici și de biograful lui Eliade: „Am intrat în cameră. în același moment, bătrânul a exclamat: «Ohh!» și a topăit în loc. Pe urmă s-a așezat, s-a ridicat iar și s-a întors cu spatele la mine. «Ce-o ti asta, mi-am spus, m-o li recunoscut? Cum a putut? Nici nu s-a uitat la mine, e cu puțință să-mi ii recunoscut zgomotul pașilor? Imposibil.» În orice caz, farsa asta nu mai putea continua." (*Dragostea nu moare*, p. 294.)

După această întâlnire se vor mai vedea totuși de câteva ori, Maitreyi fiind nevoită să rămână mai multe săptămâni în America pentru a-și ține conferințele programate anterior. Din însemnarea tăcută de Eliade în *Jurnal* la 26 aprilie, se poate deduce că vizita îi tulburase ritmul existențial și chiar îl cam stresase: „M. pleacă să conferențeze în mai multe universități. Deci, o săptămână, două, în liniște.

N-am notat aici nimic în legătură cu această vizită. Va trebui să povestesc totul, pe îndelete, în al doilea volum al *Autobiografiei*. Deocamdată, un singur amănunt: admirabila («angelica», spune Y.) purtare a lui Christinel. A întovărășit-o peste tot, a fost tot timpul liber ei, (Sunt multe altele de adăogat.)" Din păcate, cel de-al doilea volum al *Autobiografiei* (primul a apărut, în versiune engleză doar, abia în 1981), amânat *sine die* (poate și din teama că o va supăra din nou pe Maitreyi), nu va mai fi scris.

Părăsind însă S.U.A., Maitreyi nu-și găsește liniștea până când, spre sfârșitul aceluiși an, nu-i vizitează și familia din țară (mai trăiau mama și sora), avându-l, se pare, alături și pe Constantin Noica. Poate și fiindcă, la 1930, în perioada marii confruntări cu tatăl ei, închipuise de nenumărate ori varianta unei existențe senine alături de Eliade și familia sa, în strada Melodieii.

Întoarsă la Calcutta, va trece la elaborarea romanului ei autobiografic, folosind, cum aminteam, pseudonimul Amrita (nectarul nemuririi, apă vie, în traducere) pentru sine și Mircea Euclid pentru Mircea Eliade.

Contorsionat însă și tragic este - aflăm din cartea sa - și destinul familiei Dasgupta. Profesorul, moralistul inflexibil și punitiv, la un an după conflictul cu Eliade, își aduce în casă, pentru aceleași munci pe care le prestaseră îndrăgostiții, pe Rama, o doctorandă venală, care devenind concubina lui, îl determină cu timpul

să-și abandoneze soția și copiii. Blanda doamnă Dasgupta va rămâne fără mijloace de subzistență, făcând mari eforturi pentru a-și păstra casa. Mantu, soția lui și sora lui Khokha, delicata confidentă a Maitreyiei, părăsesc și ei casa dezgustați, sub agresiunea atmosferei și a lipsurilor. Khokha le urmează, dar norocul nu-i prea surâde în viață, ajungând la bătrânețe într-o sărăcie umiltoare și tată a doisprezece copii. Familia Dasgupta se dezagregă deci parcă sub apăsarea unui blestem, Maitreyi neezitând să-i găsească motivația în izgonirea iubitului ei din casă într-o lună când, potrivit tradițiilor religioase locale, chiar câinilor li se oferea adăpost.

g) „*Maitreyi*” de Mircea Eliade / „*Na hanyate*” de Maitreyi Devi - un roman cu doi autori. Ca rezultat complementară și uneori polemică a aceleași experiențe existențiale, cartea poetei Maitreyi Devi își propune să dezvăluie ceea ce este esențialmente real și autobiografic în romanul lui Mircea Eliade, compensându-i uneori omisiunile involuntare sau programatice. Corelând de aceea perspectivele lor narrative, obținem un nou și tulburător roman pasional, care nu este altul decât „romanul autobiografic” al celor doi autori.

Să-l urmărim în coordonatele lui generale, știind că traiectul său sinuos și tragic este parcurs nu de Allan sau Mircea Euclid, nu de fiica inginerului Narendra Sen sau de Amrita, ci de Mircea Eliade și Maitreyi Devi, fiica profesorului de filozofie Surendranath Dasgupta.

Iată, de pildă, scena în care protagoniștii iau act de prezența lor, narată succesiv din perspectiva fiecăruia:

Maitreyi (1933): „Îmi amintesc foarte vag că, văzând-o o dată în mașină, așteptând în fața lui «Oxford Book Stationary», în timp ce eu și tatăl ei, inginerul, alegeam cărți pentru vacanțele de Crăciun, am avut o ciudată tresărire, urmată de un foarte surprinzător dispreț. Mi se părea urâtă, cu ochii ei prea mari și prea negri, cu buzele carnoase și răsfrante, cu sâni puternici, de fecioară bengaleză crescută prea plin, ca un fruct trecut în copt. Când i-am fost prezentat și și-a dus palmele la frunte, să mă salute, i-am văzut deodată brațul întreg gol și m-a lovit culoarea pielii: mată, brună, de un brun nemaifântălnit până atunci, s-ar fi spus, de lut și de ceară.”

Dragostea nu moare (1974): „După câte mi-aduc aminte, în această perioadă, Mircea obișnuia să-l viziteze pe tata. Dar nu l-am remarcat. Într-o după-amiază, tata se afla la biroul său, iar în fața sa stătea Mircea. Tata m-a chemat să mi-l prezinte:

-Aceasta este fiica mea.

Și, întorcându-se spre mine:

-Acesta este studentul Mircea Euclid.

Mircea s-a ridicat. Am observat că purta ochelari cu lentile groase, părul său era moale, fața pătrată, fruntea boltită, pomeții obrazilor osoși și buzele delicate. Îmi place obiceiul europenilor de a se ridica atunci când întâmpină o femeie. Băieților noștri nu le pasă niciodată de asta. Stau așezați picior peste picior și nici nu te bagă în seamă ori sunt excesiv de servili.

- Mircea nu e mulțumit de actuala sa locuință, așa că l-am invitat să stea la noi. Pregătește o cameră pentru el, mi-a spus tata.

Pentru o clipă, inima mi-a tresărit. Am spus ezitând:

- *Babă*, de ce trebuie să locuiesc un englez la noi?

Tata a fost surprins de obiecția mea. Puțin enervat, mi-a răspuns prudent, în bengali:

- Nu este un englez, Ru. Vine dintr-o mică țară europeană. Și chiar dacă era englez, ce-ar fi fost? Pentru asta ai șovăit atâta?

L-am privit cu atenție pe Mircea Euclid. Nu-i englez. Tenul său este alb, dar nu are părul roșcat, ci negru și pieptănat pe spate, â la Albert, cum spuneam noi. Și-a fixat ochii pe mine pentru o clipă și apoi și-a întors privirea* în altă parte. Obiecția mea nu era îndreptată anume împotriva englezilor; am preferat să spun așa, mi se părea că sună mai «drăguț».

Iată-i în faza unor timide tatonări erotice, prin care își descoperă fiecare nebănuite căi de comunicare senzuală.

Maitreyi (1933): „Emoția celei dintâi atingeri n-am s-o uit niciodată. M-a răzbunat pentru toate geloziiile pe care le îndurasem până atunci. Am știut că Maitreyi mi se dă toată în acea abandonare a gleznei și pulpei, așa cum nu se mai dăduse vreodată. Scena de pe terasă o uitasem. «Nimeni n-ar putea minți atât de dumnezeiește, ea să pot fi păcălit de atingerea aceasta, îmi spuneam. Mi-am ridicat fără voie piciorul sus pe pulpe, până aproape de încheietura aceea a genunchiului, pe care o presimțeam halucinant de dulce, de fierbinte, pe care o ghiceam brună și virgină, căci, tară îndoială, nici un trup omenesc nu se înălțase atât de departe în carnea ei. In acele două ceasuri de îmbrățișare (erau oare altceva mângâierile gleznelor și pulpelor noastre?) - pe care jurnalul le schițează atât de sumar, atât de șters, încât multă vreme după aceea m-am întrebat dacă mai trebuie să continuu însemnarea etapelor noastre - am trăit mai mult și am înțeles mai adânc ființa Maitreyiei decât izbutisem în șase luni de eforturi, de prietenie, de început de dragoste. Niciodată n-am știut mai precis ca atunci că posed ceva, că posed absolut.»

Dragostea nu moare (1933): „Tata trona într-un capăt al mesei, iar mama în celălalt. Era ora prânzului. Mircea stătea la mijloc, în fața mea. în timp ce discuta cu tata filozofie adâncă, și-a întins încet picioarele ca să mi le atingă pe-ale mele. Mi-am retras de îndată picioarele, încercând să mă conving că este vorba de un accident.

L-am privit puțin speriată. Un fior straniu mi-a străbătut trupul și un gând absurd m-a fulgerat fără voie. *Ce voi face când acest om va pleca!* Și deodată m-am simțit foarte dezolată și nenorocită.

Când ceilalți s-au dus, i-am vorbit pe un ton aspru:

- A fost un accident? Eu nu cred.

- Nu, n-a fost un accident, a replicat el, calm.

- Ce impertinență, ce îndrăzneală! Să presupunem că l-ai fi atins pe tata. Ce te-ai fi făcut?

- Hm, ar fi fost cel puțin un *pranam*.

- Cum ți-ai fi dat seama?

- Ha-ha, și-a răsturnat el capul pe spate, răsând. Crezi că nu pot deosebi picioarele tale de cele ale tatălui tău?

Și atunci, cu nonșalanță, și-a întins piciorul din nou, lipindu-și-l de-al meu.

•
•
I
;
;
;
i
t
I
l
I
I
I
|

i
»

i
I
j

i

Asta se întâmpla în urmă cu 42 de ani. Și, minune! într-adevăr, minune! Stau încă la masa aceea și-l văd, cu siguranță îl văd. Poartă o cămașă descheiată la primii doi nasturi - ceea ce-mi permite să pot vedea o porțiune din pieptul său atât de alb -, mâinile i se odihnesc pe masă, dar nu îndrăznește să le atingă pe ale mele. încerc cu greu să-mi retrag piciorul, dar îmi este imposibil, pur și simplu îmi lipsește puterea. E imoral? Săvârșesc un păcat? Ce-ar trebui să fac? Mama îmi spusese: «Niciodată să nu atingi un bărbat, dacă nu-ți este rudă. Poți să te simți rău dacă o faci.» Desigur, ea spunea adevărul. Sunt epuizată, și sângele îmi bubuie în vine. El încă nu și-a retras piciorul, îl atinge foarte apăsător pe al meu, chiar și acum, chiar și aici."

Sau:

Maitreyi (1933): „După masă, Maitreyi mă oprește în prag.

- Vrei să vezi ce-am lucrat până acum?

Aprinse lumina în bibliotecă, dar în loc să se apropie de masa unde se aflau fișele, se îndreptă către cealaltă odaie, unde nu era lampă. Se uită în dreapta și în stânga, nu cumva să o surprindă cineva, și apoi îmi întinse brațul, gol până la umăr: - încercă orice poți cu el, sărută-l, mângâie-l; ai să vezi că nu simt nimic...

Cu mult înainte, vorbiseram o dată împreună despre voluptate, și îi spusese că cineva care știe iubi cu adevărat poate experimenta voluptatea oricât de neînsemnată ar fi atingerea trupului celuilalt. îi explicasem atunci că, pentru mine, posesiunea e mult mai neînțeleasă și mai complicată decât se pare. E foarte greu să ai ceva cu adevărat, să-l capeți sau să-l cucerești. Mai mult ne închipuim că posedăm decât posedăm.

Banalitățile acestea, pe care i le spuneam în treacăt, sigur fiind că altceva mai responsabil n-ar fi în stare să rețină, au frământat-o îndeajuns pe Maitreyi. încerca acum să-și verifice sentimentele prin această «voluptate» esențială de care îi vorbisem atunci.

îi luai brațul și-l privii o clipă fascinat. Nu mai era braț de femeie acela. Căpătase o transparență și o căldură autonomă, parcă întreaga pasiune se concentrase sub pielea aceea brună, mată, și întreaga voință de victorie alături. Trăia prin sine; nu mai aparținea fetei care îl întinsese pe jăratec ca să-și încerce dragostea. îl țineam în mâinile mele ca pe o ofrandă vie, zăpăcit eu însumi de intensitatea cu care palpita și de ciudățenia faptului care trebuia să urmeze. începui să-l strâng, să-l mângâi, să-l sărut, sigur fiind că îmbrățișez întreaga făptură a Maitreyiei, că pe ea o mângâi, de ea toată mă bucur. Simțeam cum se pleacă sub voluptate, cum cedează agonizând, simțeam că se deșteaptă la o zi nouă, căci printre săruturi îi observam fața mereu mai palidă, ochii tot mai aprinși, voința tot mai rătăcită. în acea chemare a dragostei mele, plimbată pe carnea brațului gol, o chemam pe ea. Lunecările degetelor mele către umeri se îndreptau spre ea, toată. Și o ghicii atunci cum se latină și se reazămă mereu, tot mai mult, de mine, până ce și-a încolăcit celălalt braț de umerii mei și a început să mă strângă, lăcrămând, fără răsufare. Peste câteva clipe o avui în brațe, dându-mi-se ea (căci nu făcui nici un gest ca să-i violentez alunecarea, hotărât fiind să-i chinui numai brațul), și când o sărutai de astă dată pe gură, înțelesei că nu mai era o sărutare de viol, căci buzele ei se deschideau ca să mă soarbă, dinții ei încercau să mă străbată, încleștarea nu mai

era nici împotrivire, nici abandonare, ci coincidență cu dorul meu, cu sângele meu. Am înțeles atunci că orice s-ar fi întâmplat mai înainte în emoțiile și în gândirea Maitreyiei, oricine le-ar fi răscolit mai înainte de mine, urmele acelea s-au șters, arse de ziua aceasta nouă la care se năștea fecioara. O nemaipomenită beatitudine mă invadea atunci pe toate porțile sufletului și ale trupului. Îmi simțeam ființa plină și continuu, un val inefabil mă înălța din nimic, fără să mă despartă totuși de mine însumi, fără să mă rătăcească. Niciodată n-am trăit mai total și mai nemijlocit ca în acele clipe, care mi s-au părut fără durată. Încleștarea aceea la sânul Maitreyiei era mai mult decât dragoste.

Ea s-a deșteptat, cu palmele întoarse acoperindu-și ochii. S-a depărtat de mine agale, privindu-mă câteodată tresărind, apoi acoperindu-și iar fața. Trecu pe lângă masa cu cărți și spuse automat, arătându-mi-le:

- Iată ce-am lucrat astăzi...

Au fost o ghicire nefirească vorbele ei. Căci în acea clipă intră Khokha și-i spuse că d-na Sen o cheamă sus, în odaia ei. Am stins luminile, încercând să mă stăpânesc; pentru că eram buimac și fericit, și aproape că-mi venea să-i spun lui Khokha ce fericire mi se dăruise mie din senin, fără să o merit."

Dragostea nu moare (1974): „Lupta dintre bine și rău îmi răscolește tot timpul ființa, totuși mi-am format unele idei despre castitate. Ce parte a corpului constituie un păcat dacă o atingi? De pildă, în fiecare zi, când stăm la masă, el își pune picioarele peste ale mele. Poate fi asta un păcat? Imposibil, nu poate fi un păcat să atingi picioarele cuiva, așa în continuu. Nu poate fi un păcat să-ți atingi mâinile. Ne strângem cu toții mâinile - mama dă mâna cu profesorul Tucei - , este asta imoral? Așa că, într-o zi, în bibliotecă, i-am spus:

- Mircea, poți să-mi iei mâna. Și mi-am întins-o spre el.

Mi-a prins-o cu amândouă palmele. Am înțeles acum de ce brațul este comparat cu o tulpină de lotus: deoarece palma apare ca o floare. Dar mâna lui peste a mea părea foarte albă, într-adevăr. Am privit-o cu ochi geloși. Mi-a prins brațul cu două mâini infometate și și-a lipit fața de el. De la umăr spre palmă, i-am simțit buzele cum freamătă. Mâna mea se desprinsese ușor de trup sau eu devenisem întreaga mână. Toate simțurile mele erau concentrate acolo, și întreaga mea ființă a început să pulseze în locul acela. Nu mi-am dat seama cât timp și-a ținut mâna mea lipită de piept. Pieptul și gâtul său le simțeam pe cot, iar fața, peste umărul meu. Nu stătea, se mișca mereu. Treptat, mâna mea s-a transformat. Nu a mai rămas un obiect din carne și sânge, întreaga materie solidă a dispărut. S-a prefăcut într-o străfulgerare din infinitul cer. Toți atomii și moleculele ei s-au dezagregat, s-au rotit și au dansat asemenea stelelor și constelațiilor; planete, stele, luna și soarele se aflau acum în locul lor. Stăteam nemișcată. Aveam ochii închiși, și lacrimile îmi curgeau pe obraji.

- Mircea, Mircea, Mircea, ce s-a-ntâmplat? Ce e asta?"

Primul sărut este, pentru amândoi, bulversant. Percepția gestului nu se mai însoțește însă, în romanul poetei Maitreyi Devi, de spaima atroce pe care - mai aproape de eveniment și găsind sprijin în jurnalul acelor zile - Eliade o zărește în ochii iubitei, ci pare trecută prin filtrul elegiac al *Cântării cântărilor*.

Maitreyi (1933): „Se tăcuse noapte, se aprinseseră lămpile pretutindeni. Vooi să aprind și eu becul din bibliotecă.

- Lasă așa, vorbi Maitreyi.

- Dacă vine cineva și ne găsește pe întunec?

- Ce-are a face? Aici suntem frați...

Mă prefacui că nu înțeleg, dar mă întorsei aproape de ea și-i luai mâinile, mângâindu-le.

- De ce nu auzi anumite cuvinte? mă întrebă ea, și ghicii după glas că e gata să rădă.

- Pentru că vorbești prostii, răspunsei, foarte sigur pe mine și pe dragostea Maitreyiei.

Se petrecu atunci un lucru neașteptat. Maitreyi începu să plângă și se smulse din mâinile mele. Voia să fugă. O înlănțui în brațe și-mi apropiai capul de părul ei. vorbindu-i în șoapte, încercând s-o farmec, s-o rog să nu mai plângă, să mă ierte. Dar nu mă putui împotrivi parfumului și căldurii, și ispitelor aceluia trup neatins încă de nimeni și o sărutai. Maitreyi se zbătu și țipă, ferindu-și gura. Mi-a fost teamă să nu ne audă cineva și-i dădui drumul. Fugi din brațele mele cu un suspin care mă umili, dar nu se îndreptă spre ușă, ci spre fereastră. Acolo, la lumina felinarului din stradă, o putui vedea. Mă cutremurai. Avea o căutătură stranie, desperată și plânsă, părul i se răvășise pe umeri, buzele și le mușcase. Mă privea ca pe un duh sau ca pe un nebun. Îmi arătă cu degetul locul unde o sărutasem, pe obraz. Nu putea vorbi, nu se putea apăra. Mă apropiai, o luai în brațe și o sărutai iarăși, înnebunit de neînțelegeră, întunecat de pasiune. O sărutai pe gură și-i întâlnii buzele umede, fragede și parfumate, cum niciodată n-aș fi crezut că îmi va fi dat să sărut. În cea dintâi clipă se strânseseră sub gura mea, încercând să se apere, dar era atât de slabă, încât le deschise și le lăsă sărutate, mușcate, supte. Îi simțeam sânii, o simțeam toată, și se abandonase atât de decisiv trupului meu, încât avusei chiar o urmă de melancolie că mi se dăruise atât de repede. Nu știu cât a durat această primă îmbrățișare. Am ghicit că se sufocă, se zbate, și i-am dat drumul. S-a prăvălit deodată la picioarele mele. Am crezut că e leșinată și m-am plecat palid, s-o ajut, dar ca îmi îmbrățișa picioarele, plângea și se ruga să nu o mai ating, mă implora în numele Dumnezeului meu, în numele mamei mele, în numele d-nei Sen. Mă cutremurai și tăcui. O lăsa să se ridice singură. Își șterse lacrimile în fugă, își potrivea părul, mă privi, fără s-o văd, căci eu eram în lumina palidă a felinarului, iar ea la întunec, și plecă oftând.

M-am întors în odaia mea, agitat, zeci de sentimente străbătându-mă, chinuit și de bucuria că este a mea, și de orgoliu, de remușcare, de teamă. N-am putut face nimic până la masă. Mă întrebam dacă voi avea curajul să o privesc în timpul mesei. Mă întrebam mai ales ce va crede despre mine, dacă nu va spune ceva d-nei Sen sau lui Lilu. Nu știam nimic, nu credeam nimic. La masă n-a venit, dar, îndată după aceea, Lilu se apropie de mine și-mi spuse:

- Poeta vă trimite biletul acesta.

Îl deschisei cu răsuflarea oprită. Ca să nu înțeleagă nimeni, era scris în franțuzește: *«Vous venir matin six heures en bibliotheque.»*

Dragostea nu moare (1974): „Aranjăm cărțile, scriem nume pe fișe și le ordonăm într-o cutie, muncind în tăcere. Din când în când, îl privesc cu coada ochiului. Mâinile îi tremură puțin, cine știe ce se petrece în mintea lui. Exact ce și

când s-a întâmplat, n-aș putea spune, și nici unde s-a întâmplat. În camera lui sau în bibliotecă? Nu pot să văd. Zăresc numai o fereastră mare și brusc mă pomenesesc în brațele lui, cu fața sa aplecându-se peste mine. Încerc să scap, mă lupt cu el, dar de ce? De ce o fac? Nu știu. Poate vreau să fiu învinsă. Cert este că nu încerc să-mi păstrez virtutea. Am fost înfrântă. Mircea și-a lipit buzele de ale mele. La această atingere, gura mea s-a deschis și am simțit gura lui apăsându-mă. Întregul meu trup a început să cânte. Și totuși, lacrimile au început să mi se rostogolească pe obraji. Așa sunt eu, nu pot să deosebesc necazul de bucurie. Nu știu de unde avea Mircea atâta bucurie în el. «Ce minunat este, mult mai grozav decât orice altceva ce știu de atâta vreme. Nimeni nu poate învăța realitatea din cărți ori din experiențele altora.» Toate aceste gânduri îmi treceau prin minte. Capul îmi era plin de gânduri. Nu am simțământul unui păcat. Și de ce l-aș avea? Nu am comis nici un păcat. Am încercat să-l opresc pe Mircea. N-am făcut-o oare? Îl las să comită păcatul, dar asta nu este un păcat în țara lor, așa am dedus din toate povestirile pe care mi le-a spus. M-a lăsat. Îmi aranjez părul și, potrivit-mi *sari-ul*, un cântec a început să murmure în mine: «Am nectar în inimă, îl dorești?».

- Ru, Ru, Ru! mă aud strigată.

- Vin, mamă.

Trupul mi-a devenit mai ușor - nu pot merge, plutesc -, de ambele părți ale umerilor, șuvițe de păr îmi flutură în vânt, au devenit aripi, păunul și-a înfocat penele și dansează în mine, zbor spre stele. «Pălcuri de stele foșnitoare, nebune de bucurie - pe tremurătoarele frunze proaspete, zefirul depune un sărut.» Brusc am ridicat privirea și am văzut-o pe Shanti ținându-se de balustradă și privind-mă. În ochii ei nu am distins gelozie sau dezaprobare, ci doar o întrebare, mica dorință de a ști. O străfulgerare de teamă m-a făcut să transpir: «Tremurătoarele frunze proaspete» au împietrit, iar sărutul zefirului a fugit spre o destinație necunoscută. Știu că am nevoie de curaj - teama este primejdioasă -, așa că am spus pe un ton amical:

- La ce te uiți așa?

- La ce mă-uit eu? m-a întrebat înțepată. Unde ai dispărut tu atât de multă vreme?

Atacul este cea mai bună apărare, m-am gândit, așa că am spus:

- Nu știi unde am fost? Nu știi că lucrăm la cataloage?

Shanti a rămas fără replică. A rămas acolo, cu o privire pierdută. Oare avea lacrimi în colțurile ochilor?"

Îmbrățișările, umbrite de prejudecata *păcatului* ancestral de care se lasă prăbușită Maitreyi, prilejuiesc celor doi autori rememorări aproape identice.

Maitreyi (1933): „Maitreyi mă căuta mereu în odaia mea, în acel ceas al după-amiezii, când toți dormeau sus, sub ventilatoare. Aproape mi se dădea acolo, pe jețul imens, făcut din pai de bambus. Sărutările alunecau acum pe trup, coborând de-a lungul gâtului, pe umerii goi sub șal, pe brațe, pe piept. Când i-am mângâiat întâia dată sânii, cu o mână sinceră și înfometată, s-a adunat întreagă într-un singur fior înghețat. S-a destins apoi și și-a deschiat pieptarul, cu tot ce mai rămăsese spaimă și voluptate în priviri. Mi i-a dat înnebunită, înfricoșată, așteptând parcă un trăsnet care să ne năruie pe amândoi. Niciodată n-am văzut sânii mai frumoși, la nici o

statuie din lume, căci paloarea aceea întunecată a trupului Maitreyiei se îmbujorase acum sub cea dintâi dezvelire, și frumusețea perfectă, de sculptură, a bustului se iluminase așteptându-mă. Trupul tot era o așteptare, fața încremenise, ochii mă priveau ca pe o minune. Nu mai era senzualitate fiorul acela care o străbătea și o ucidea alături de mine. Eu mă trezeam lucid și ațățat, experimentând în etape dragostea, în timp ce ea se dăruise toată miracolului unei atingeri bărbătești de trupul ei, fiind încă fecioară. Am înțeles mai târziu că voluptatea aceasta adâncită în carne, când era încă numai îndrăgostită, o crucifica. A avut atunci curajul să mă întrebe, cu un braț încleștat pe speteaza jețului și cu mâna cealaltă mângâindu-mi părul.

- Nu e păcat?

I-am răspuns, ca de obicei, cu o consolare stupidă, câteva fraze fără nici un conținut și am continuat să mă pierd în descoperirea treptată a trupului ei. Când o priveam, la răstimpuri, uimit eu însumi de abandonarea atât de completă, o zăream cum stă cu capul pe jeț, ochii închiși, tremurând, lacrimile alunecându-i pe obraji, lipindu-i șuvițele de păr la colțul buzelor și pe bărbie.

- Când vom fi uniți, o consolam eu, ne vom iubi fără hotare. Te voi avea toată atunci.

- Dar acum nu e păcat? revenea ea, strângându-și ochii, mușcându-și buzele.

- Acum te sărut numai și-ți mângâi numai o parte din trup. Atunci va fi altfel, vei fi a mea, a mea...

- Nu sunt și acum?'spunea ea, cu un glas stins. Nu e păcat?"

Dragostea nu moare (1974): „Stau în camera lui, privind pe fereastră. Încerc să dau glas aceluia cântec, dar așteptarea mă face să tremur în sinea mea. Stă în spatele meu, foarte aproape de mine. Ține o mână în jurul taliei mele, iar cealaltă atârnă pe umărul meu, spre piept, ca un nesfârșit colier. Fața lui e lângă urechea mea, îmi atinge obrazul, îmi șoptește ceva la ureche.

- Mircea, mi-e frică, mi-e tare frică.

- De ce? De ce ți-e frică?

Tremur toată. Știu ce se va întâmpla acum, ceea ce am citit în acea dezgustătoare carte, *Hunger* (Foamea). M-a așezat pe un fotoliu de trestie. Trupul mi-i amorțit. E după-amiază. Casa întreagă s-a scufundat într-o leneșă siestă. Am venit jos să mă uit după scrisori, în cutia poștală. Știu că trebuie să mă ridic și să plec. Totuși, mi-am lăsat mâna pe gâtul lui, în îmbrățișare. Nu am puterea să mă mișc. Și la pieptul meu dezgolit, el și-a îngropat fața. Trupul mi-e slab, nu am puterea de a-mi impune voința, mirosul părului său mi-a umplut răsuflarea. El murmură ceva, poate: «Zeiță, zeiță!», iar eu șoptesc: «E păcat, Mircea, e un păcat». Au trecut câteva secunde. Undeva, cineva a deschis o ușă. El m-a eliberat și s-a depărtat într-o clipă. Mi-am revenit în fotoliul de trestie și mi-am aranjat *sari-ul*. Nu trecuseră mai mult de trei minute, dar lumea se schimbese pentru mine. N-aș fi putut să visez niciodată că așa ceva mi s-ar fi putut întâmpla. Repetam «E un păcat», dar nu aveam sentimentul păcatului, chiar dacă repetam asta. Ciufulindu-mi părul, el a spus:

- Amrita, nu este un păcat, pentru că asta este dragoste, și Dumnezeu este dragoste.

L-am văzut pe Jharu intrând în curte, apoi în bucătărie. Nu observase nimic. Suntem acum la cel puțin un picior și jumătate unul față de celălalt. M-am liniștit. Strig:

- Jharu, fă ceaiul!

Astea sunt mofhuri. Am adoptat o atitudine falsă. Oare nu procedez rău? Ce spune cântecul? «Chiar dacă-ți pare rău, nu lua o atitudine falsă, chiar dacă trebuie să faci față pedepsei, nu spune o minciună. Slavă Domnului!» Deci? Oare nu fac ceva fals? Dar n-are nici un rost să-i spun toate astea lui Mircea. E bine că el nu consideră asta un păcat. N-ar fi mai frumos să considere așa și să plece? Și eu îl doresc. Dacă mă îmbrățișează din nou, îi voi ceda cu siguranță. îl privesc, buzele îi sunt strânse, mâinile îi tremură, pare nervos, nerăbdător. De ce-o fi nerăbdător? Este oare supărat că am vorbit de păcat? Oare să mă duc lângă el și să-l îmbrățișez? Cum aș putea? Jharu e pe aproape. Atunci, celălalt eu a început să spună: «Nu, nu, nu! Nu trebuie să mai rămâi aici nici un moment. Pleacă, pleacă de-aici, fugi!» M-am ridicat iară să mă întorc să-l privesc și-am pornit-o pe scări în sus, cu pași repezi și-mpleticiți.

În noaptea aceea, n-am reușit să dorm. Vreme îndelungată am simțit pe trup atingerea sa. Era dificil pentru mine să încerc o asemenea experiență. Nu sunt obișnuită să-mi ascund faptele. Oare din această cauză sunt atât de neliniștită? Sau mai aștept altceva? Ce altceva? Proprii-mi ochi privesc în negura abisului necunoscut din mine cu severă dezaprobare."

Posesiunea, o pagină de infinită poezie, a cărei cheie muzicală nu va mai fi regăsită vreodată de Eliade în romanele sale ulterioare, este prezentă ca circumstanță epică doar în *Maitreyi*. Ea e contestată în cartea poetei bengaleze, deși o ambiguitate abil întreținută în jurul problemei ne determină să credem că gestul e mai mult o concesie făcută mentalității conaționalilor săi. De altfel, ca să ne dăm seama ce presiuni psihologice a avut de înfruntat (și învins) Maitreyi pentru a accepta și cât recunoaște în romanul său autobiografic, amintim un fapt paradoxal și întrucâtva anecdotic, pe care Eliade îl consemnează în *Jurnalul* său la 29 februarie 1984. Nu cu mult timp înaintea acestei date, fusese chemat la telefon din California de fratele mai mic al Maitreyiei, aflat în trecere prin S.U.A., care îi cerea o „tăgăduire scrisă” a idilei cu sora lui, motivând că, din cauza scandalului iscat încă de ea, nu-și mai poate mărita fetele.

Iată scena mult controversată, așa cum apare ea în romanul lui Eliade: „Eu m-am culcat puțin obosit de întâmplările zilei și începusem probabil să visez ceva ciudat, cu plimbări pe ape, cu lebede, cu licurici, căci m-am trezit oarecum uluit, auzind câteva bătăi în ușa. Am întrebat cine e, dar nu mi-a răspuns nimeni. Mi-era puțină frică, s-o mărturisesc, și am aprins lampa. Ventilatorul alerga cu acel zgomot de care îți dai seama numai când îl oprești. Am deschis și am rămas împietrit. Venise Maitreyi, tremurând toată, în picioarele goale, ca să nu facă zgomot, și cu o *sari* verzuie, subțire. Nu știam ce să fac.

- Stinge lumina, îmi șopti ea, intrând în cameră și tupilându-se repede în dosul fotoliului de paie, ca să nu fie văzută întâmplător din stradă.

Am stins lumina și m-am apropiat de ea, întrebând-o stupid:

Ce c cu tine? De ce ai venit, Maitreyi? Ce ai, Maitreyi?

Nu mi-a răspuns nimic, ci numai și-a deznotat marginea *sari-ei* și a rămas goală până la pântec, în câteva gesturi pe care le-a împlinit cu ochii închiși, strângându-și buzele și oprindu-și anevoie suspinul. Vedenia trupului ei gol, în acea foarte palidă boare luminoasă din odaie, m-a izbit ca un miracol pe care niciodată nu l-aș fi putut intui în toate amănunțele lui precise și carnale. Căci dacă mă gândeam adesea la prima noapte pe care o vom petrece împreună și dacă îmi închipuiam însetat patul nostru unde o voi cunoaște pe ea, niciodată nu-mi puteam închipui trupul adolescent al Maitreyiei, dezvelindu-se de bunăvoie și din proprie pornire, noaptea, în fața mea. Acest lucru nu mi-l puteam închipui, deși visam uneori o unire vertiginoasă în împrejurări stranii. Mă lovea, în acest act, tocmai simplitatea și naturalitatea lui; fecioara care vine singură în odaia logodnicului, pentru că nimic nu îi mai desparte de acum.

Încet-încet, am cuprins-o în brațe, ezitând la început s-o apropii prea mult de mine, așa prea goală cum era, dar întâlnindu-i soldurile încă acoperite de *sari*, am coborât într-o singură mângâiere mâinile de-a lungul spatelui ei arcuit și am dezvelit-o până la pulpe, tremurând tot de acest sacrilegiu și îngenunchind în fața acestui trup gol, care depășise pentru mine orice frumusețe și participa acum la miracol. Și-a înlănțuit ea singură brațele de umerii mei, implorându-mă să mă ridic, fără o vorbă (căci tremura toată, și imensa bucurie care o adusese în odaia mea nu putea izgoni totuși spaima ceasului acela). S-a apropiat de pat eu pași mici și moi, și întreg trupul căpătase un alt ritm în acea înaintare. Am vrut s-o duc în brațe, dar s-a împotrivit și s-a culcat ea singură, sărutându-mi perna. Numai o clipă am văzut-o întinsă ca un bronz viu pe cearceaful alb, tresărind, răsufând și chemându-mă. În clipa următoare închideam ferestrele cu oblonul de lemn, și încăperea noastră se topi în întunec. Am simțit-o lângă mine, strângându-se toată, parcă ar fi încercat să se ascundă, să se uite. Nu mai era sete trupească aceea, ci sete de mine tot; ar fi vrut să treacă în mine toată, așa cum trecuse sufletul ei. Nu-mi mai amintesc nimic apoi; căci am cunoscut-o fără să știu, fără memorie. Câteva ceasuri după aceea, apropiindu-se zorile, ea s-a ridicat de lângă mine și și-a pus *sari-a* fără să mă privească. Mi-a spus numai atât, când i-am deschis ușa (cu câte precauții, cu câte bătăi de inimă):

- Unirea noastră a fost poruncită de Cer. Nu vezi că astăzi, în ziua inelului, Chabu n-a dormit cu mine?

Am ascultat-o urcând scările spre odaia ei, dar n-am mai auzit nimic, într-atât aluneca de ușor pe lângă perete.

Dimineața, ea a fost aceea care m-a chemat la ceai. Adusese și flori din grădina și mi le-a aranjat în vase cu un zâmbet prețuind cât o îmbrățișare. Era izbitor de palidă, părul lăsat pe umeri (il încurcasem eu, mi-a spus mai târziu, și i-a fost peste puțință să-l pieptene) și buzele mușcate. Privii cu o imensă beatitudine urmele primei noastre nopți de dragoste. Maitreyi era acum de o frumusețe atâtă, parcă întreg trupul se deșteptase în ea, și buza aceea de jos, cărnosă și fragedă, își purta mușcăturile ca o victorie, ispitind privirea și turburând-o."

Nici episodul plimbării la Lacuri, alături de Chabu, care declanșează marea tragedie a îndrăgostiților, nu are în *Dragostea nu moare* îndrăznelile romanului lui Eliade. Iată-le în paralel:

Maitreyi (1933): „Într-o seară (era 16 septembrie), lui Chabu i-a fost rău pe când privea lacul, și am luat-o în brațe ca s-o întind pe-o bancă. Acolo ne-am așezat, Maitreyi și cu mine, aproape de ea, și o mângâiam pe cap, îi vorbeam frumos, încercam s-o fac să râdă, căci Chabu, în acele ultime zile, râdea de toate nimicurile, și asta îi tăcea bine, spuneau doctorii.

- De ce nu iubești pe *dadă*? se adresă ea deodată către Maitreyi.

Nouă ne-a venit să râdem, pentru că Chabu vorbea adesea prostii și nu ne temeam de ea.

- Ba îl iubesc foarte mult, răspunse Maitreyi, zâmbind.

- Dacă îl iubești, sărută-l, ceru Chabu.

Maitreyi începu să râdă mai tare și-i spuse că vorbește prostii și că o fată cuminte ca ea nu trebuie să vorbească prostii.

- Dragostea nu e prostie, spuse Chabu, foarte serioasă. Haide, sărută-l. Uite, eu îl sărut.

Într-adevăr, se ridică de pe bancă și mă sărută pe obraz, și atunci, tot râzând, Maitreyi mă sărută pe celălalt obraz.

- Ești mulțumită acum? o întrebă.

- Tu trebuia să-l săruți pe gură, răspunse Chabu.

- Haide, stăpânește-te, făcu Maitreyi, roșind.

Dar eu eram fericit că această soră mai mică a mea (într-adevăr, o iubeam foarte mult pe Chabu) a înțeles dragostea noastră, și îi spuneam Maitreyiei să mă sărute. Cum ea nu voia, eu mi-am strecurat mâna spre sânul ei, pe sub șal, și mi-am oprit palma adunată mângâietor pe sânul stâng, apăsând ca să-i simt inima și în același timp s-o silesc să mă sărute. (Maitreyi nu putea suporta mângâierea aceasta fără ca să-mi cadă imediat în brațe.) Din întâmplare, Chabu a vrut să pună și ea mâna pe pieptul Maitreyiei, ca s-o roage să mă sărute. Și a întâlnit acolo mâna mea, pe care mi-am retras-o cât am putut mai repede, dar nu înaintea de a atrage atenția lui Chabu. Ea începu să râdă.

- A i văzut că *dadă* își ține mâna la pieptul tău? izbucni Chabu, biruitoare.

- Nu vorbi prostii, se răsti Maitreyi. Era mâna mea.

- Parcă eu nu știu, parcă eu n-am simțit inelul lui *dadă*...

M-a înfiorat puțin precizarea aceasta, dar cum știam că Chabu vorbește multe lucruri iară șir, nu m-am temut de consecințele ei. De sărutat pe gură, Maitreyi nu m-a sărutat, și în curând a trebuit să ne întoarcem la mașină, căci se înnoptase bine. Până acasă am uitat întâmplarea."

Dragostea nu moare (1974): „Boala lui Sabi era ciudată. Câteodată ea zburda ca un fluture primăvara. Alteori devenea incoerentă și isterică. În seara aceea, hoinăream pe lângă Lacuri. Shanti dusese copiii puțin mai departe de noi. Stăteam în spatele unui tufiș. Era destul de târziu. Eram aproape unul de celălalt. Pe apa liniștită și întunecată din fața noastră pluteau umbrele noastre îngemănate. Ca și natura înconjurătoare, mintea îmi era liniștită, învăluită de pace. Dar el nu avea liniște, era nerăbdător. M-a înconjurat cu brațul. Ca și cum asta nu ar fi fost de ajuns, mi-a atins coapsa.

- Nu, nu, Mircea, nu!

- De ce nu? Nu vei fi niciodată a mea? Nu-ți place de mine?

- Crede-mă, nu se va întâmpla niciodată. Ei nu vor accepta.

- Dar de ce? Aproape că ei mi te-au dăruit.

Bietul de el, nu înțelegea rânduiala noastră, tradițiile și obiceiurile noastre, în ciuda tuturor studiilor lui.

- Lasă-mă să plec, mi-e teamă! am încercat eu să mă desprind din îmbrățișarea lui.

- Niciodată, niciodată în această viață nu te voi lăsa să pleci.

Chiar atunci s-au auzit niște strigăte. Shanti mă chema.

- Ru, Ru! Uită-te ce face Sabi!

Am alergat împreună și am găsit-o pe Sabi zbatându-se pe jos și murmurând ceva neînțeles. Mircea a ridicat-o și a întins-o pe o bancă de la marginea apei. I-am mângâiat părul și am încercat să o liniștesc. Luna începea să apară și să strălucească, nepăsătoare, ca de obicei, la tot ceea ce este martoră. Shanti i-a dus pe copii la mașină. Sabi se clătina și striga:

- Euclid-da, vino lângă mine, mângâie-mă, sărută-mă, te rog!

Mircea a îngenunchat și a sărutat-o pe frunte.

- Ce s-a întâmplat, Sabi? Ce te neliniștește?

Ea a început să țipe:

- Mângâie-o pe airfi, mângâie-o! Hai, hai, hai!

- Ce prostii spui, Sabi?

Am încercat s-o opresc. Dar cu cât încercam mai mult s-o liniștesc, cu atât mai tare se înverșuna. Mircea era însă prea fericit pentru a înțelege exact ce se întâmplă.

- Da, da, trebuie s-o sărut și pe *didi* •spuse el, dublându-și mângâierile.

Instantaneu, l-am împins înapoi.

- Pleacă! am spus eu supărată.

După o clipă, ea strigă din nou:

- Ce i-ai făcut lui *didi*, ce i-ai făcut?

- Nimic, Sabi. N-a tăcut nimic. Stă lângă tine. Hai să mergem la mașină.

Am încercat s-o calmez, deși nervii mei deveneau tot mai încordați. Căutând să-i vorbesc, un îngrozitor presentiment al dezastrului iminent mi-a sfâșiat inima. Bucuria dragostei era înlocuită de teamă în pulsația venelor mele. Frica își înfigea colții în mine, asemenea unei vipere. Gura îmi era amară. Am mers la mașină. Shanti ne aștepta. Mircea nu avea nici un fel de presimțire neagră. Fericit și tară griji, stătea lângă șofer. Sabi s-a liniștit în mașină. Speram: «Va uita. Nu e decât un copil bolnav.» Când am ajuns acasă, el s-a dus în camera lui și eu într-a mea. Vocile părinților, pe care le auzeam de peste tot, îmi dădeau fiori."

După această scenă și o zi plină de obstacole în calea celor doi, urmează o noapte albă, întunecată doar de gânduri negre și o alarmă sufletească rău prevestitoare. Iată cum e ea rememorată de Eliade: „N-am putut dormi deloc, ci fumam pipă după pipă, în jețul larg și odihnitor, așteptând zorile. Băteau unul după altul ceasurile în noapte, și eu evocam cu fiecare din ele venirea Maitreyiei în acea odaie și aproape că nu-mi venea să cred că ar fi posibil să n-o mai văd aici, lângă mine, gata să se dezbrace de îndată ce eu închideam ferestrele, gata să mă îmbrățișeze și să plângă. Mă gândeam că nu e posibil ca, numai după două-trei săptămâni de dragoste, Maitreyi să-mi fie luată. Cum stam singur, în întunec, o revedeam în toate

colțurile, în toate atitudinile ei de îndrăgostită, uitam toate chinurile pe care le îndurasem din pricina ei, toate îndoielile, și simțeam cum crește în mine, fără hotare, o dragoste pe care Maitreyi niciodată n-o bănuise. Așteptam zorile ca să-i pot spune că o simplă despărțire de o noapte și amenințarea dragostei noastre îmi revelase adevărata iubire și numai acum am înțeles cât îmi era de dragă, acum, când mă temeam că o pot pierde. Aproape că am plâns, acolo, singur, gândindu-mă că aș putea-o pierde; numai gândul că n-am s-o pot avea din nou alături de mine mă înfiora și îmi întuneca mintea. Nu credeam că aș fi putut supraviețui sănătos unei despărțiri de Maitreyi. Dacă atât timp cât o știam a mea, de nimeni stingherit să-i vorbesc și să mi-o apropiu când vream, o iubeam, apoi acum, când eram despărțiți prin nu știu ce primejdie, dragostea crescuse până la sufocare și simțeam că înnebunesc așteptând ceasul când am s-o pot vedea și strânge din nou în brațe.

În timpul nopții am ieșit de mai multe ori în curte, să spionez, și vedeam mereu lumină în camera inginerului, auzeam acolo glasuri, câteodată un scâncet, pe care nu-l ghiceam al cui poate să fie (Maitreyi, Chabu, sora lui Khokha?). Toate acestea mă alarmau nespun.

Neliniștea iubitudinii era însă justificată. Realitatea întrecea plâsmuirile sale. Iată ce se întâmpla, de fapt, sus „în camera inginerului”, scene de care n-am fi aflat dacă protagonistă a dramei reale, Maitreyi Devi, nu ar fi rețrăit în romanul său, după 42 de ani de tăcere, momentul. Episodul compensează parcă golul resimțit în cartea lui Eliade: „Ori de câte ori îmi amintesc seara aceea, mă gândesc la groaza îngemănată cu experiența unei dragoste pătimase. Era o crimă pentru o fată de 16 ani și pentru un băiat de 23 de ani să fie îndrăgostiți? Oriunde și oricum, acesta este darul cel mai de preț lăsat de Dumnezeu pe pământ; altfel, cum oare s-ar fi putut naște dragostea? În ce societate amenințătoare și încruntată trăim?

După mai puțin de o oră, mama a intrat în camera mea.

- Ru, hai să mergem pe terasă.

Mama avea o înfățișare solemnă, iar vocea ei era voalată. Am urcat. Era o noapte răcoroasă, luminată de stele. Teama se estompase. Mă simțeam liniștită. Da, voi fi cu siguranță în stare să-i fac față mamei.

- Ce spune Sabi, Ru? Nu pot să-mi cred urechilor.

Pe terasă se afla o canapea de lemn. Mama stătea pe ea, cu picioarele apropiate și cu mâinile în jurul genunchilor. Părul îi atârna lung, formând un fundal negru pentru minunatul ei trup. Razele lunii îi străluceau pe față. Arăta întocmai ca o icoană așezată pe-un pedestal, luminată de candelă. Mama era cu numai 16 ani mai în vârstă ca mine. Treptat, devenisem prietene.

- Spune-mi totul, Ru.

Am îngenuncheat și mi-am plecat capul la picioarele ei.

- Ma, ma, ma...

- Spune-mi, Ru, vrei să te căsătorești cu el?

Firea mea era de așa natură, încât și în momentele cele mai grave mă străfulgerau anumite idei. Gândindu-mă la Thakurma, mi-am înăbușit un chicotit. Ce-ar fi spus ea dacă s-ar fi aflat aici? «Fată fără rușine - s-ar fi strămbat ea la mine -, cum să discuți despre propria-ți căsătorie?»

Mama a repetat blând:

- Spune-mi, Ru, vrei într-adevăr să te căsătorești cu el? În cazul ăsta, voi aranja eu totul, cu siguranță. Nici în gând nu voi permite ca fata mea să nu fie castă.

Cu capul încă plecat la picioarele ei, am suspinat:

- Ma, ma, ma, da, vreau! Nu voi trăi fără el!

- Așa, deci. Bine, atunci vom vedea, a zis ea, oftând.

M-am întins lângă mama. Noaptea răcoroasă mă învăluia, ca și afecțiunea mamei, liniștindu-mi mintea tulburată. Lumea întreagă părea senină și liniștită. Într-o clipă, teama mi-a dispărut. Ar fi trebuit să-i spun mai de mult. N-am înțeles-o deloc. Mama nu mi-a spus că ar fi fost o greșeală să-l iubesc ori că era un păcat să-l ating. După un timp, m-a îndemnat să mă duc în cameră.

- Stai acolo, nu veni în sufragerie. Îți voi aduce mâncare în cameră.

Nu l-am văzut în noaptea aceea. Nici n-a cântat la pian. Când el cânta jos, la pian, și muzica plutea până la mine, eu - rămânând să-l ascult târziu, în noapte - puteam să simt o stranie senzație de comuniune.

M-am întins în pat, frământându-mă. Îi vorbisem de atâtea ori despre temerile mele, dar nu-i pot spune acum că nu mai este nici o primejdie. Probabil că i-o va spune mâine mama. Cu ochii somnoroși, rămân scufundată în visuri... îl văd stând pe un scaun de lemn pictat, purtând un *dhuti* de mătase și o eșarfă peste trupul său alb, având un semn pe frunte; ca însuși Sri Krishna. Oh, nu, Sri Krishna era tucuriu, oricât de minunat ar fi Sri Krishna, tot mai bine e să fii alb. Oare îi vor pune ei un colier sacru la gât? O, nu, asta e imposibil. Iar în timpul «viziunii favorabile», când ne vor ține o eșarfă peste capetele noastre, pentru a le ascunde celorlalți primul moment al «întâlnirii privirilor», va muri oare Malabika de gelozie? Ea moare chiar de pe acum, pentru că m-a ironizat spunându-mi: «Ce se mai aude cu Kacha și Devajani?». Nu va spune: «De ce fata cea mai grozavă a desăvârșit deja ceremonia privirilor de bun augur». Și Runu? Colega mea de școală mă va privi cu ochi mari. «Hm! Deci o căsătorie din dragoste. Ai, desigur, curaj.» Ce vor spune Milu, Aradhana sau Didima? Sunt sigură că toți vor fi fericiți. Nimeni nu mă va vorbi de rău. Stând întinsă pe pat și gândindu-mă la toate acestea, fața sa adormită îmi apărea înaintea ochilor ca norii vătuiți pe cerul albastru al toamnei. Bietul băiat, nu știe că visul i s-a împlinit. Mă dorește atât de tare, iar eu nu pot fi lângă el pentru mai mult de câteva minute. De-acum i se vor sfârși toate grijile. Dar eu voi suporta oare să fiu despărțită de părinți? Desigur, nu va fi nevoie de asta. El mi-a spus că va trăi aici. Asta n-ar fi destul de bine, oare? Va trebui să-i vizitez țara; nu trebuie să-i cunosc mama și sora? Gândindu-mă la țara lui, m-am gândit la cheiul Princep Ghat. Ne-am dus să-l vedem pe Rabi Thakkur, atunci când a plecat spre Europa. Ce vapor imens! Acum, că mi-a dispărut teama, o slăbiciune ciudată a făcut ca sângele să-mi părăsească fața. Acum trebuie să i se spună. Dar cine îi va spune? Cine altcineva, dacă nu eu? Dar când? Când vine la Calcutta. De mai bine de un an e plecat din țară. Noapte. Mă întind, pe jumătate trează, pe jumătate adormită. Privesc cele două țărături, în timp ce vaporul «Strathaird» alunecă prin strâmtoare. Acesta este Canalul Suez și după el vine Mediterana. Pe măsură ce vaporul înaintează despiciând valurile albastre, el se transformă într-un vas de agrement din țara minunilor.

A doua zi, când mama a intrat în cameră, inima a început să-mi zvâcnească. Ochii îi erau umflați, vocea stinsă. Oare nu avusese somn?

- Ru, nu trebuie să cobori astăzi. Stai aici. Nu vorbi cu nimeni, nici cu Shanti sau Chutki. Mă întorc imediat.

Am rămas paralizată. Ce s-o fi întâmplat oare? Genunchii au început să-mi tremure. M-am întins din nou pe patul desfăcut, în care zăcusem toată noaptea. După puțin timp, mama a venit cu un pahar de lapte.

- Bea-I! Am multe să-ți spun.

Niciodată nu mi-a plăcut laptele, dar de data asta n-am protestat. Mama s-a așezat lângă mine, vorbind încet.

- Ru, tatăl tău m-a pus să te interoghez. Spune-mi cât de departe ai mers?

Am rămas mută. Mă întrebam cine o fi mințit. Shanti obișnuia să umfle lucrurile, dar nu ar fi făcut-o împotriva mea. Săbi n-ar fi mințit niciodată. Nici eu nu mințeam. Mama ne spusese de nenumărate ori: chiar dacă trebuie să suporti vreo pedeapsă, nu trebuie să rostești nici un cuvânt fals. Vocea mea îngăimă:

- N-am mers prea departe. Doar până lângă Lacuri. Poți s-o întrebi pe Shanti.

Mama și-a dat seama că nu am înțeles semnificația întrebării. Se simțea edificată. Am rămas tăcute. Auzeam larma copiilor de jos, zgomotul unui robinet deschis, strigătele lui Jharu, care gonea o cioară încăpățânată. Pe culoarele răcoroase ale casei, viața de fiecare zi începuse. Dar chiar în acel moment, mama și cu mine eram scufundate în alte probleme, în altă lume, în alt timp. Ea oftă zgomotos și spuse:

- Ru, spune-mi adevărul, ce ți-a tăcut Euclid?

Mi-am îngropat fața în pernă. Nu voi răspunde la această întrebare sau voi spune o minciună. Cum i-aș putea spune adevărul? Atunci, totul va fi din pricina lui. Dar este oare numai vina lui? Vinovăția mea nu e mai mică. El nu are pe nimeni aici, rude sau prieteni. Tata este tot ce are el. Acum, dacă și tata este împotriva lui, din cauza mea, va fi groaznic pentru el. Mama repetă:

- Ru, ridică-te și privește-mă!

Este imposibil să spui o minciună în fața privirilor ei necruțătoare. Buzele îmi sunt ferecate. De ce trebuie să sufăr atât pentru un lucru minunat?

- De ce nu-mi răspunzi? De ce nu te uiți la mine? a continuat mama. Apoi a adăugat: De ce fața ta a devenit albastră? Unde este fiica mea care nu a făcut niciodată compromisuri? De ce se află astăzi într-o astfel de stare? Ru, capul ți-e plecat de rușine, ești strivită de vinovăție. Ce nenorocire pentru mine să trebuiască să văd așa ceva!

Vocea mamei era gătită de emoție. Știu că reproșurile ei sunt drepte. Totuși, oricât de mult aș greși, o voi minți. N-o voi lăsa să se necăjească. Ce va fi dacă voi lua asupra mea tot păcatul?

- Spune-mi, Ru, a insistat mama, te-a sărutat?

- Da.

- Unde?

Acum trebuia să mă gândesc la un loc precis. Știam că buzele nu intră în discuție.

- Pe frunte, i-am spus.

- Atâta tot?

- Da.

- Ai procedat ca în *Gandharvavivaha!*

- Cum adică? am întrebat-o, surprinsă peste măsură.

- Nu știi ce înseamnă? Schimburi de ghirlande.

- Nu, astfel de lucruri nu ne-au trecut niciodată prin cap.

Mai târziu, am înțeles că mama ne căuta o ieșire. I-ar fi fost astfel mai ușor să ne ajute.

- Acum, Ru, trebuie să-ți spun că nu pot face cum ți-am promis și cum aș dori. Tatăl tău este neînduplecat.

Am început să suspin. Ea și-a pus mâna pe mine.

- Liniștește-te, mi-a spus.

- De ce, ma, de ce?

- Tatăl tău spune că nu știm nimic despre el, despre originea lui... cine știe, poate are vreo boală contagioasă.

Sunt împietrită. Ce vrea să spună? A fost împreună cu noi aproape un an și n-a avut nici măcar temperatură. De ce ar trebui să fie bolnav?

- O nu, nu acest fel de boală. Tatăl tău spune că el cunoaște toate locurile rele din Paris. Nu trebuie să înțelegi. Tu nici nu știi ce răi sunt francezii. Necivilizați.

- Dar el nu este francez.

- Tot cam același lucru. Au adoptat cultura franceză.

- Dar de ce este cultura franceză rea? Întreaga Europă îi imită pe francezi.

- Și a devenit oare, astfel, mai bună?

- Nu e bună Europa?

- Nu despre asta e vorba, Ru. Nu știi nimic despre societatea lor. Când vei crește și vei citi povestirile lui Maupassant, vei ști. Soțul și soția sunt necredincioși unul față de celălalt. Ei se căsătoresc cu o persoană și aleargă după altele. Nu vei fi niciodată în stare să trăiești într-o astfel de societate îngrozitoare.

- A m citit *Colierul* lui Maupassant. Nu e nimic rău acolo.

- Nu, nu, Ru, există de asemenea și povestiri groaznice. Ceea ce mi-a spus tatăl tău mă face să tremur de teamă. Acolo nu poate fi nimic bun pentru tine.

- Ma, ma, dragă!

- Ce-aș putea face, Ru? El spune că, dacă insiști, va muri. Vrei să-ți omori tatăl? Nu-l iubești? Il iubești mai mult pe acest băiat decât pe noi?

Am fost șocată, dându-mi seama că nu simt nici o compasiune pentru boala tatei. Dimpotrivă, sunt mâniașă pe el. O ține pe mama mereu sub teroare cu tensiunea lui și o face sclava voinței sale. Așa că am început să mă rog: «De ce nu am tensiune? O, Doamne, lovește-mă cu tensiunea chiar acum!»

Mama a continuat:

- Ru, dacă insiști prea mult, atunci ar putea să aibă un accident vascular, asta vrei? Controlează-te! Putem avea oare întotdeauna tot ceea ce ne dorim?

Nu știu cum au trecut orele. Mama a venit pe la prânz.

- Ridică-te, Ru! Mircea pleacă. Spune că dorește să te mai vadă o dată, înainte de a dispărea pentru totdeauna.

Nu mă puteam ridica. Oasele îmi erau pulverizate. Cum aș fi putut sta în picioare?

- Ridică-te, Ru, ridică-te! El stă în bătaia soarelui, în stradă. Tu vei sta pe verandă. Tatăl tău a fost de acord. Te mai poate vedea o dată."

Iată cutremurătoarea scenă a despărțirii în viziunea celor doi autori și tragici „actori” ai ei:

Maitreyi (1933): „Parcă fusesem rupt în zece bucăți, căci îmi simțeam trupul numai o rană, suflul risipit, nu mai aveam nici voință, nici putere să mă dezmeticesc o clipă. Intră Lilu, în lacrimi și ea, și îmi întinse repede un petec de hârtie. «Nu mă lasă să te văd. Nu-ți zădărnici viața, nu te lăsa înfrânt. Pleacă în lume și arată tuturor curățenia ta. Fii om. Ai să afli de mine în curând. Maitreyi.» Era un scris împleticit, într-o englezească improvizată, cu pete de cerneală. Ascunsei repede hârtia în palmă, căci venea d-na Sen, cu servitorul, aducându-mi ceaiul.

- Nu pot mânca, nu pot mânca nimic, spusei eu, plângând.

- Te rog eu să iei o ceașcă de ceai, vorbi blând d-na Sen.

Am crezut că întrevăd în glasul ei milă și puțină înțelegere și, amintindu-mi cât de bună fusese cu mine, cât de mult mă iubise și mă chema fiul ei, căci atâta dorise să aibă un fiu, alături de cele două fete, nu m-am mai putut stăpâni și am căzut la picioarele ei, îmbrățișându-i-le, plângând.

- Iartă-mă, mamă, nu mă lăsa să plec de aici! izbucni eu, iartă-mă, iartă-mă...

Lilu plângea rezemată de ușă. D-na Sen n-a făcut o singură mișcare de mângâiere, ci a rămas dreaptă și zămbitoare cât timp eu m-am zbatut la picioarele ei. Am simțit gheața aceasta și m-am ridicat, ștergându-mi ochii, suspinând.

- Ia-ți ceaiul, vorbi.

Am pus mâna pe ceașcă, dar m-a înăbușit un hohot și mi-am ascuns fața cu brațul. Lilu n-a mai putut răbda și a fugit pe coridor, plângând. D-na Sen a rămas tot acolo, lângă ușă, privindu-mă cu același surâs înghețat, puțin batjocoritor, îndemnându-mă:

- Ia-ți ceaiul...

Am curățit ca prin somn o banană și am sorbit din ceașca în care se răcise ceaiul, îmi contenise plânsul deodată și suspinam numai. Când m-a văzut că mi-am sfârșit ceașca, d-na Sen a ieșit pe coridor și a chemat servitorul să ridice tava.

- Pot vedea copiii înainte de a pleca? mă rugai eu, cerșind.

D-l Sen intră chiar atunci și-mi spuse:

- Maitreyi e puțin bolnavă, nu se poate dajos din camera ei.

Apoi, adresându-se către doamna Sen:

- Cheamă pe Chabu.

Cum ieși d-na Sen din odaie, inginerul îmi întinse un plic închis și-mi spuse:

- Să citești asta numai după ce părăsești casa mea. Și dacă vrei să-mi mulțumești pentru binele pe care ți l-am făcut, aici, în India, respectă cele ce te rog eu...

Plecă înainte ca eu să am timp să mai spun o vorbă. Luai plicul cu un tremur de slăbiciune și-l vârâi automat în buzunar. Când o văzui pe Chabu, o cuprinsei numaidecât în brațe și începui s-o leagăn plângând.

- Ce-ai făcut, Chabu, ce-ai făcut?

Biata fată nu înțelegea nimic, dar văzându-mă plângând, începu și ea să plângă și să mă sărute pe obraz, căci eu îmi aplecasem capul către trupul ei plâpând și o legănam așa, în neștire.

- Ce-ai făcut, Chabu? atât îi puteam spune.

- Dar eu ce știam? întrebă ea, încercând parcă să se trezească. De ce plângi, *dada!* Tu de ce plângi?

Am lăsat-o din brațe ca să-mi șterg fața. De altfel, d-l și d-na Sen veniseră din nou și ședeau în ușă, amândoi de gheață, parcă mi-ar fi spus: «Haide, e timpul să pleci»...

Am sărutat-o încă o dată pe Chabu pe amândoi obraji, apoi, venindu-mi în fire, mi-am luat casea, am îngenuncheat în fața doamnei și domnului Sen, punându-mi palmele pe piciorul lor drept - cel mai venerabil salut pe care îl știam eu - și am plecat.

- *Good-bye*, Allan, îmi spuse inginerul, întinzându-mi mâna.

Dar eu mă prefacui că nu văd și trecui înainte, pe coridor. Chabu alergă după mine, hohotind.

- Unde pleci, *dada!* Unde pleacă Allan-dWd? întrebă pe maică-sa.

- *Dadă* e bolnav și se duce să se vindece, îi spuse d-na Sen într-o bengaleza șoptită, apucând-o în brațe, ca să nu iasă în stradă după mine.

Când am coborât treptele verandei, mi-am ridicat ochii spre balconul cu glicine și am văzut o clipă pe Maitreyi. Atunci m-am auzit strigat, un țipăt scurt și înspăimântat, și am zărit-o cum cade lată în balcon. Am vrut să mă întorc, dar m-am întâlnit cu inginerul pe coridor.

- Ai uitat ceva, Allan? mă întrebă el, bănuitor.

- Nimic, sir, n-am uitat nimic...

Am plecat repede. M-am suit în cea dintâi mașină și am dat adresa lui Harold. Când porneam, am încercat să mai privesc încă o dată casa din Bhowanipore, dar mi s-au înlăcrămat ochii, mașina a virat, și n-am mai văzut nimic."

Dragostea nu moare (1974): „Stau în mijlocul verandei. El este jos, în stradă. Ramurile agățătoare de *madhavi*, legănându-se în bătaia vântului, aruncă o umbră ce-l protejează de razele soarelui. Și-a ridicat fața spre mine. O față de om torturat. Parcă cineva îi răsuțește pe dinăuntru un fier înroșit. Până acum n-am mai văzut o față mai nenorocită ca asta. Și-a întins palmele, făcându-mi *namaskar*, «la revedere». În acel moment, am înțeles greșeala mea. Eu nu-i spusese niciodată că și eu îl iubesc. M-am tot gândit să-i spun, dar am lăsat-o baltă. Acum, acest lucru nu va mai fi spus niciodată. Am gemut:

- Oh, nu! Nu, Mircea, nu!

Și atunci, totul a devenit gol. Am auzit mai târziu că m-am prăbușit pe podea, căci puterea îmi părăsise picioarele. Când mi-am revenit, zăceam pe jos și mama mă stropea cu apă pe față, murmurând:

- Durga Srihari! Ce voi face acum? Ce voi face?

Și lacrimile îi curgeau pe obraji.

Mircea a plecat, cine știe încotro. Cine-mi va spune oare? Nu văd pe nimeni. Mama vrea să mă ferească de ochii curioșilor. Toți ar fi râs de mine. Nu mâneam nimic, înghițeam numai băuturi răcoritoare. Îmi era imposibil să mănânc. Mama procedează aproximativ ca un doctor: nu mă obligă să mănânc. Spune că în timpul unor astfel de tulburări emoționale și supărări, organismul secretă otrăvuri, așa că este nevoie doar de lichide pentru a elimina aceste otrăvuri.

Mă întreb câteodată dacă ar trebui să o cercetez pe Sabi, dacă el nu i-a spus ceva, dar nu știu ce mă face să mă opresc. Ea este o copilă. Destul de rău că trebuie să asiste la toate acestea. Totul a fost din vina mea. Am auzit mai târziu că el i-ar fi spus:

-- Ce-ai făcut, Sabi, ce-ai făcut?

- Și biata copilă a murmurat:

- N-am știut, Euclid-da, că tu și cu *didi* veți suferi atât de mult.

Nu-mi aduc aminte cu câte zile mai târziu mi-am dat dintr-o dată seama că este spre seară. Afară, pe cer, mai pâlpaia încă soarele. În cameră, într-un colț, o lampă împrăstia o lumină slabă. Deodată a intrat cineva. Nu i-am putut vedea fața, dar îmi amintesc cuvintele pe care mi le-a spus. I-am văzut picioarele acoperite de *sari* apropiindu-se. Cine să fi fost oare? Kakima, Shanti sau Chapadidi. S-a oprit în picioare lângă mine și mi-a spus:

- Nu încerca să fugi, Ru. Asta nu-ți va reuși. Ești încă minoră. Dacă o vei face, vei fi adusă înapoi cu forța. Nu vei mai suferi, dar el va fi întemnițat. Nu în acel tip de închisoare în care sunt câteodată ținuți băieții noștri, ci va avea de trăit printre criminali. Va purta o uniformă de pușcăriaș și va fi dus să spargă pietre.

Mi-am îngropat fața în pernă.

- De ce vrei să mă înspăimânti? am suspinat. Cât de neputincioasă sunt, cât de neputincioasă! Nu mă duc nicăieri, sufăr aici de una singură.

- Nu vreau să te înspăimânt, ci numai să te previn..."

După dimineața - fatală îndrăgostiților - de 18 septembrie, știm ce se întâmplă cu eroul, din romanul *Maitreyi* și *Memorii*. Ajuns în 82 Ripon Street, nu-și găsește locul și traversează o stare de devastare sufletească vecină cu nebunia, care îl împinge în cele din urmă în sihăstriile Himalayei. Ce se întâmplă cu Maitreyi aflăm (în afara unor informații contradictorii și inconsistente venite, în romanul lui Eliade, dinspre Khokha) după patru decenii, când ea se hotărăște să se confeseze în romanul său.: „Au trecut două sau trei zile. Sufeream mai ales pentru că nu am putut să-i spun nimic ori măcar să-mi fi luat la revedere.

E dimineață devreme. Ușa s-a deschis și a intrat Khokha. Și, în felul său obișnuit de a lua totul în glumă, a început:

- De ce toate aceste lacrimi? Rușine să-ți fie! «De unde ai venit, oare, o, crudule călător?» a recitat el cuvintele lui Devayani către Kakha. Apoi, devenind brusc serios: Mircea vrea o carte de-a ta. Nu are nici una la el.

- Știi unde s-a dus?

- Desigur. în casa din Ripon Street.

- în casa acelor anglo-indieni? O, Doamne, dar se pierde ducându-se acolo. Fetele acelea sunt rele Khokha.

- Dar unde în altă parte s-ar fi putut duce? Unde se poate duce un străin, dacă se vede dat afară?

- O, Khokha, dragă frate Khokha, ce să fac?

- Ssssstttt!... își duse el degetul la buze. Apoi șopti: Sunt spioni peste tot. Du-te și adu-mi repede cartea.

I-am adus-o și atunci m-am gândit să-l previn. Am scris pe spatele cărții - mâna îmi tremura, așa că literele porniseră într-un vals ciudat - și nu am realizat atunci

că, prin puterea dragostei mele, fabricasem o minciună nepieritoare: «Mircea, Mircea, Mircea, i-am spus mamei că m-ai sărutat numai pe frunte».

I-am dat cartea lui Khokha. Mă simțeam mai bine. Acum știam ceva.

- Khokha, îi voi trimite o scrisoare. Trebuie să-mi aduci răspunsul.

- Foarte bine, dar fii rapidă.

Am luat o foaie de hârtie și am început să scriu. Aveam atâtea de spus, dar gândurile îmi zburau, împrăștiindu-se ca aburii dintr-un ibric ce dă în clocot. Știam numai două lucruri - va trebui să-mi țin aceste promisiuni - și am scris: «Nu te voi uita niciodată», și apoi, pe partea cealaltă: «Te voi aștepta, te voi aștepta, te voi aștepta». Am repetat aceste rânduri din nou și din nou, și i-am dat hârtia lui Khokha, spunându-i:

- Du-i-o!

Ceva trebuia să se întâmple acum.

Aveam părul lung. în acele zile, se încurcase de tot. N-o lăsasem pe mama să mi-l pieptene. Sunt tot timpul agitată. Ea îmi tolerează hachițele în tăcere. După ce am trimis scrisoarea, m-am întins din nou pe pat, aruncându-mi părul pe pernă și mi-am acoperit ochii cu mâna. Atunci am luat o hotărâre: «Nu voi uita, nu, nu voi uita. Tata nu are putere asupra minții mele.» Ideea aceasta a început să se miște în sufletul meu, să coboare cu pași ușori în adânc, în taințele nesfârșite ale minții mele, acolo unde cuvintele nu răsună, unde nu există zi și noapte, unde soarele și luna nu strălucesc, nici stelele nu licăresc, și pătrunzând în acest hău, a căzut într-o toropeală yogină. Cine s-ar fi putut gândi că, după 42 de ani, ea se va trezi din nou?

Zilele treceau, și Khokha nici gând să apară. Dar, în cele din urmă, l-am prins:

- Ce mai e nou? I-ai dat cartea și scrisoarea de la mine?

- Desigur.

- Ei și?

- Nimic.

- Cum adică nimic? Nu ți-a dat ceva pentru mine?

- Nu.

- De ce nu? Găsește-l chiar acum și spune-i că vreau un răspuns.

- Dar nu mai este acolo, nu știu unde poate fi. Mi-au spus că a plecat.

- Oh, ce spui tu, Khokha? De ce nu m-ai anunțat mai de mult?

- Ce-ai fi putut să faci, chiar dacă ți-aș fi spus?

- O, Khokha, fa ceva, bunul meu frate. Te implor, adu-mi vești de la el.

- Da, bine... s-a bălbăit Khokha.

Dimineața și noaptea au trecut nici nu știu când. Ce lege infailibilă determină mișcarea roții? Această roată ce aduce experienței noastre bucurie, tristețe, nenorocirea și fericirea, și transformă o substanță în alta, ca o mașină centrifugă ce aruncă apa de prisos și condensează materia. Mama spune că flacăra nenorocirii pârjolește trei zile, apoi, încet-încet, flăcările tind să se stingă. O mamă își revine după pierderea fiului, iar o văduvă învață să fie ea însăși. în fiecare zi pierdem și în fiecare zi primim compensații. Toate acestea sunt bine cunoscute. Unii o află din cărți sau din experiențele altora, dar eu o știu din experiența mea directă. Mă gândeam să-mi tai părul; nu am facut-o, dar acum nici nu mă mai gândesc la asta.

Celălalt eu îmi spune; «Ce-aș câștiga tăindu-mi părul? Voi arăta urât.» Aceasta este poftă de viață, eu pot s-o recunosc.

Mama a început să flecărească pentru a-mi distra atenția. Mantu este cam colțuros cu ea. Nevastă-sa e o scorpie Bârfește despre noi cu părinții ei, chiar și despre mine. Dar nu dau atenție comentariilor mamei. Să se ducă la naiba dacă doresc, de ce trebuie să-mi pese?

Mama își trecea degetele prin părul meu, încercând să-mi desfacă nodurile și să-mi împletească o coadă lungă. Vorbea încetișor;

- Să știi, Ru, că și necazurile își au valoarea lor. Toți gânditorii din lume spun asta. Roagă-te lui Dumnezeu, el te va liniști. Numai suferința îl face pe om să-l caute pe Dumnezeu. Apoi murmură un cântec. «Străpuns de săgeata iubirii, cineva ți se prăbușește la picioare.»

Stingându-mi lumina, mama m-a lăsat să dorm. Versurile cântecului îmi vibrau în auz, dar mintea mea agitată nu putea înțelege nimic. «Cineva pe care îl lovești cu o floare, cineva a cărui rană e tăinuită de alinare, a cărui rea faimă e persistentă ca parfumul, cineva care nu a văzut fața ta crudă, lipsită de binecuvântare, acel cineva, o, Doamne, nu-ți cunoaște strălucirea.» Ce înseamnă acest cântec? mă întreb. Oare am eu o faimă proastă? Da, desigur, vecinul nostru B.B. a spus;

- Ce lucru ciudat! De ce să inviți un creștin în casă?

Tata a spus că o să ne mutăm. N-avem de ce să rămânem într-o astfel de localitate refractară la nou. Toată lumea vorbește. încet-încet, o senzație ciudată de stupoare mă învăluie, totuși cântecul vibrează încă în mine. «Să cadă la picioarele tale, o, Doamne, să cadă la picioarele tale...» Versurile deveneau săgeți ce mă loveau într-un vârtej continuu. Mă răsuceam în pat. Deodată, am căzut.

Când mi-am revenit, am găsit întreaga casă adunată în camera mea. Chiar și tata venise. Era pentru prima oară când îl vedeam, după plecarea lui Mircea. L-am auzit spunându-i mamei:

- Dă-i un pic de coniac cu lapte. Mâine va trebui să chemi doctorul.

Atunci, unchiul Mantu i-a vorbit cu asprime tatălui meu și a părăsit camera. Am fost surprinsă de impertinența lui. Era pentru prima oară când l-am văzut supărat pe tata.

L-am privit mută, cu ochii larg deschiși. Două lumini puternice s-au aprins, totuși, figurile lor sunt ca niște umbre. îl văd pe tata - nu, nu pe el, ci silueta lui - deplasându-se către raftul meu de cărți. Tata caută printre cărți. A luat una despre mitologia japoneză, legată în mătase albastră, cu o gravură de aur pe copertă. Tata a deschis-o la prima pagină, pe care a rupt-o, Mircea mi-o dăruise cu dedicație. Apoi, una câte una, a scos toate cărțile și a smuls paginile pe care erau scrise cele două nume, al celui ce dăruia și al celui ce primea cadoul. N-a descoperit însă pagina din *Viața lui Goethe*, ea a rămas lipită de copertă, așa că asta era tot ce-mi mai rămăsese din partea lui Mircea. Tata a rupt încet hârtiile în bucățele și le-a aruncat pe fereastră. în orice altă casă, aceste cărți ar fi fost distruse. Dar așa ceva nu se putea petrece în casa noastră. Aveam și noi un Genghis-Khan. Numai că el nu ardea cărțile. Oamenii, da, puteau fi arși, dar nu și cărțile. Pentru el, cărțile erau Dumnezeu.

Prietenul tatei și familia sa se duceau la Madhupur, pe timpul vacanței. Tata a spus că vom merge împreună și vom locui în aceeași casă. Schimbarea de decor și mai ales șederea în mijlocul naturii îmi vor cicatriza rana. Dar eu știam că e slabă speranța. O întrebare mi se răsucesc ca un pumnal în inimă și-mi face mult rău: de ce nu mi-a răspuns la scrisoare? Cum pot să iau legătura cu el? Știu unde este Ripon Street, dar cine mă va însoți până acolo? Nu mă pot duce singură. Aș putea merge cu șoferul, dar nu am încredere în el, mă înspăimântă. El ne urmărea cu priviri de hienă. Khokha dipăruse. în ziua în care trebuia să plecăm la Madhupur, Khokha a venit la gară. L-am luat deoparte și l-am întrebat:

- De ce nu vii, Khokha?

El a rămas tăcut.

- Spune-mi, de ce nu mai vii?

- Nu pot suporta că suferi atât de mult, Ru. Există o limită a răbdării umane.

- Dar nu-ți dai seama că eu mor să aflu totul despre el? Ce face acum?

- Nu este aici. A plecat în Himalaya. •

- Himalaya? De ce nu spui Darjeeling?

- Nu, nu la Darjeeling. în păduri. A devenit *sannyasi* (pustnic).

- *Sannyasi*? De ce a trebuit să faci asta? De aceea nu mi-a răspuns la scrisoare?

în tren m-am acoperit cu un cearceaf și am început să mă gândesc. Această nouă veste m-a lăsat perplexă. Oare își ieșise din minți? Ar fi trebuit să ia legătura cu mine și să cadem la o înțelegere, în loc să fugă în Himalaya. Mult bine o să mai iasă din asta! Am început să plâng. Ceilalți vorbeau în șoaptă. Mama trebuia să hrănească copiii, să pregătească patul, să facă totul. Cine s-o ajute?

Eu m-am scufundat în supărarea mea. Tata e un copil în astfel de lucruri. El nu și-a luat singur, niciodată, nici măcar un pahar cu apă.

încet-încet, lacrimile mi s-au uscat, intensitatea durerii mele a scăzut. Privită din viteză, lumea părea trecătoare, efemeră. Simțurile îmi amortiseră de-atâta suferință. în această stare, pe jumătate adormită, am auzit vocea tatei:

- Trage jaluzelele din dreptul ei. Ar putea să sară pe fereastră.

în gândul meu, mi-am zis: «N-aș face niciodată așa ceva. Viața este minunată. La fel și supărarea mea. Această viață arde ca o lampă.» «Aprinde cu lumina *viraha* tristețea despărțirii», mi-am amintit atunci cântecul.

Casa de la Madhupur este frumoasă. Natura înconjurătoare îmi pansează rănilile. Cerul azuriu și lanurile unduitoare mă fac să uit cât de cât povara din sufletul meu. Natura e ca o mamă. O am și pe mama cu mine. Dar el nu are pe nimeni. Trebuie să fie teribil de singur în pădure. într-o zi, pe când ședeam pe treptele terasei, mama mi-a spus:

- A cum fii tare, Ru! Nu-l vei mai vedea niciodată în această viață.

- De ce, ma/de ce?

- Neînduplecatul tău tată l-a făcut să promită că nu te va mai vedea niciodată.

- De ce trebuie să-și țină această promisiune? S-a călugărit? am sărit eu. Dar vorbele mamei - «Nu-l vei mai vedea niciodată în această viață» - mi se răsuceau ca un cui în inimă."

Cele două romane au același obiect, în genere aceiași eroi, dar se diferențiază ca retorică narativă, autorii lor fiind formați la școli literare diferite. De pildă,

cazuistica pasiunii în *Maitreyi* - beneficiind de exercițiul literar sporit al autorului și mai ales de cunoașterea experienței romanului modern european - are o adâncime, o suplețe psihanalitică și o vigoare care îl fac comparabil oricărui mare roman al lumii. În cartea poetei Maitreyi Devi, ea se desfășoară însă cu lentoarea și meandrele povestirilor orientale, fiind mai sfătoasă și mai poematică, deci mai livrescă. Romanciera reușește să-l concureze în schimb pe Eliade prin dexteritatea intervertirii timpilor în narațiune, care o face să trăiască repetat și verosimil, în cadrul aceluiasi capitol și chiar al aceleiași pagini, mai multe vârste deodată, trecerea de la una la cealaltă fiind abia sesizabilă. Și Eliade încercase în romanul său experiența, uzând de artificul epic al „jurnalului” din altă epocă, dar tară performanța - credem - de mai târziu, a fostei sale iubite.

6. *Maitreyi Devi, Chitrita Devi și Surendranath Dasgupta. Câteva repere biografice reale.* Ar merita să ne oprim puțin și asupra operei literare a Maitreyiei Devi (bibliografiile indiene de limbă engleză îi transcriu prenumele: „Maitreyee”) mai ales că ea se concretizează un timp chiar sub ochii romancierului. Născută la 10 septembrie 1914, debutează în 1929 cu volumul de poeme *Udita (Răsăritul)*, Calcutta, Chakrabarty Chatterjee & Co., 144 pag. + ilustrații, prefațat chiar de Rabindranath Tagore. (în roman, Eliade plasează debutul Maitreyiei în 1930, „cu câteva zile mai înainte” de ziua sa de naștere, când își închipuie că se pregătea de aniversarea a 17 ani; în realitate, ea împlinea doar 16; transcrie, de asemenea, titlul volumului, constant, *Uddhita*, opțiune pe care i-o respectăm în prezenta ediție; bibliografiile și enciclopediile indiene îl ortografiază însă *Udita*). Marcată de marea dramă a vieții sale și făcându-și tot acum studiile universitare, reappare cu următorul volum abia după șapte ani, din acest moment cariera sa literară având o mai mare coerență. Este vorba de placheta de versuri *Chittachhāyā (Umbra sufletului)*, Calcutta, Mitra o Ghos, 1936, 114 pag., urmată la doi ani (1938) de o alta, *Hiranmoy pakhi (Pasărea care vorbește)*. În 1941 murind Tagore, începe să fie preocupată tot mai vădit de ideea de a-i perpetua legenda în postumitate. Scrie, de aceea, cartea memorialistică *Mongpu Rabindranath (Rabindranath la Mongpu)*, Calcutta, Abhiān Publishing House, 1943, 299 pag., care relatează experiența sa insolită din epoca (la care se referă și romanul său) în care poetul îi este oaspete în satul Mongpu (districtul Darjeeling), unde trăia alături de soțul ei un fel de exil voluntar, iar peste un deceniu se încearcă într-un demers eseistic, luându-și ca obiect poezia lui Tagore: *Kavi sarvabhauma (Incursiune în orizontul fundamental al poetului)*, Calcutta, Amiya Mukhopādhyāy, 1951, 185 pag. În 1957 publică o altă carte de eseuri, intitulată „*Rig veder*” *debata o manus (Zei și oameni în „Rigvede”)*, dar revine asupra poetului în 1976, când publică importanta monografie *Rabindranath: gribe o bishwe (Rabindranath: casa și lumea)*. Își finalizează și încununează preocupările privind personalitatea lui Tagore cu o culegere de scrisori trimise de poet, în diverse etape ale vieții sale, autoarei și tatălui ei. Volumul are titlul *Swarger kachhakachhi* și este îngrijit și adnotat de Maitreyi Devi. Călătorind în China de două ori în perioada relativei liberalizări de după înfrângerea „revoluției culturale”, dar și în Japonia apoi, scrie două cărți de călătorii: *Achena Chin (Necunoscuta Chină)* și *Chine oJapane (China și Japonia)*. În 1974, cum aminteam,

publică în bengali romanul său autobiografic avându-l pe Mircea Eliade protagonist, intitulat în limba sa *Na hanyate*. Stârnește cu el senzație și aprinse controverse în viața literară a Calcuttei, ecoul lor dăinuind până în 1976, când este încununat cu unul din cele mai importante premii ale Indiei, „Sahitya Akademi” (Premiul Academiei de Litere). Tot în 1976, romanul este tradus și în engleză. În timpul vieții, Maitreyi Devi era cunoscută și prin conferințele sale, ținute atât în India, cât și în afara ei, prima dintre ele fiind, probabil, cea despre frumos susținută la 16 ani, de care Eliade vorbește în roman și intrigat, și sedus. Oricum, în India, și mai ales în statul său de obârșie (Bengal), este - prin propria-i operă de poet și eseist, dar și prin cărțile de biografie și exegeză dedicate lui Tagore - o autoare marcantă și deosebit de prețuită. Moare în 1990, la vârsta de 76 de ani, supraviețuind lui Eliade doar patru ani.

Chitrita Devi s-a născut în anul 1919, având în 1930. când Eliade locuia în casa părinților ei, 11 ani. Urmează Universitatea, dar căsătorindu-se cu un tânăr dintr-o familie bogată și conservatoare este nevoită să o părăsească. Își continuă însă instrucția ca autodidactă, prin lectură împătimită. La 18 ani îl cunoaște pe Tagore, care exercită și asupra ei o covârșitoare și benefică influență. Scrie la început poezie, apoi povestiri, romane istorice, eseuri, piese de teatru (și chiar un *music-hall*) etc. Face traduceri din sanscrită; conferențiază pe diverse teme culturale; editează un ziar. Mai cunoscute sunt volumele sale în engleză: *Upanișadele pentru toți* și *Tagore în căutarea absolutului*. În bengali, o face cu adevărat populară o adaptare pentru scenă a *Cenușăresei*, intitulată *Hārāno-nupur* (adică, în traducere liberă, *Pierdutul lăncșor cu clopoșei de la gleză*). Amita Bhowe, care îi era și prietenă apropiată, pregătea o versiune românească a operei sale poetice, dar moartea a împiedicat-o să-și finalizeze proiectul.

Și mai renumit, depășind prin formație intelectuală și operă orizontul restrâns al culturii sale naționale, este Surendranath Dasgupta, tatăl lor, prezentat de *Encyclopedia of Indian Literature (Enciclopedia literaturii indiene)* ca un „savant de renume mondial” și creator al unui original sistem filozofic, cunoscut sub numele de „teoria emergenței dependente”. Născut în 1885 la Kustia, localitate aparținând astăzi Bangladeshului, el absolvă Universitățile din Calcutta și Cambridge, specializându-se în sanscrită și filozofie. Devine apoi, la numai 22 și 24 de ani, doctor în filozofie al celor două universități, ulterior luându-și și doctoratul în litere la Universitatea din Roma. Predă toată viața sanscrita și filozofia la mai multe universități indiene și participă la numeroase congrese internaționale de filozofie și religie, uneori chiar conducându-le (Congresul Indian de Filozofie din 1932). Are o operă impresionantă, care cuprinde cinci volume de *Istoria filozofiei indiene* (1922-1955), un *Studiu asupra lui PataUjali* (1920), o lucrare despre *Filozofia Yoga în relație cu alte sisteme ale gândirii indiene* (1930), o *Istorie a literaturii sanscrite* (1947), scrisă în colaborare, câteva volume eseistice investigând din perspectivă filozofică opera poetică a lui Tagore sau alte probleme culturale, unele în engleză (*Rabindranath, Poetul și Filozoful*, 1948), altele în bengali (*Lumina soarelui, Considerațiile poetului, însoțit de experiență*). Moare în 1952.

II. PERSPECTIVĂ ASUPRA EXEGEZEI

1. *Controverse în jurul premierii romanului.* Primele referințe cu valoare estimativă la romanul *Maitreyi* se fac (anunțând parcă destinul de excepție al cărții) înainte de apariția sa în vitrinele librăriilor. Le suscită publicitatea în jurul concursului inițiat de Editura Cultura Națională, dar și faptul că laureatul este Mircea Eliade. De pildă, la numai trei zile de la data comunicării în presă a rezultatului, Mihail Sebastian publică un articol intitulat sugestiv *Premiul „Techirghiol-Eforie lui Mircea Eliade*, în care, deși recunoaște că nu a citit încă manuscrisul, îl consideră pe autorul lui (luând în calcul prezența sa percutantă în viața culturală a momentului și romanul *Isabel și apele diavolului*) o garanție ideală pentru viabilitatea premiului și o ștachetă sigură ridicată în calea nonvalorii: „Am spus în nenumărate rânduri că vieții noastre literare îi lipsește un premiu de prestigiu critic. Ale Academiei sunt totdeauna inactuale. Ale Ministerului sunt oficiale și moarte. Ale S.S.R.-ului sunt, sau cel puțin au fost până într-un timp, «aranjate».

Toate, în sfârșit (și să nu le uităm pe cele «naționale», compromise de o serie de gafe), toate sunt lipsite de autoritate. Nici unul nu are priză asupra publicului.

Când acum două luni, Societatea «Techirghiol-Eforie» institua un premiu de 20000 lei pentru un roman inedit, făcea, desigur, un act ce o cinstea, întreprinderile comerciale neavând, după știința noastră, asemenea îndeletniciri la noi. Era o faptă excelentă. Dar când, constituindu-și juriul de decernare, Societatea alegea cinci nume de scriitori, dintre care trei erau cei mai autorizați critici ai vieții literare actuale, aceasta nu mai era o faptă bună, ci de-a dreptul un fapt cultural. D-nii Perpessicius, Șerban Cioculescu, G.Călinescu, Cezar Petrescu și Mihai D. Ralea aveau sarcina, nu dificilă, dar obligatorie și plină de răspunderi, de a reabilita instituția premiului literar și de a nu lăsa să se piardă o bunăvoință, care nu se găsește chiar pe toate drumurile.

Alegerea lui Mircea Eliade transformă dintr-o dată Premiul «Techirghiol-Eforie» într-o valoare. Va fi de aici încolo un criteriu, un îndreptar.

Nu cunosc manuscrisul romanului *Maitreyi*, pe care cei cinci lectori din juriu l-au ales din cincizeci. Dar e nevoie să-l cunosc, pentru a ști că desemnarea aceasta este un act profund și esențial critic?

Mircea Eliade este cea mai răscolitoare apariție a ultimului deceniu în literatura românească. O minte solicitată de atâtea probleme, o curiozitate de ascuțimea aceasta, o virulență critică de mare inițiativă au făcut din el centrul motor a ceea ce s-a numit abuziv «generația tânără» și care mai propriu s-ar putea numi viața culturală a ultimilor șase ani, în ce a fost mai viu și mai agitat.

Isabel și apele diavolului, romanul lui prim, venea uluitor în mijlocul unei cariere științifice, și cartea aceasta fierbinte, torturantă, colțuroasă, schimba dintr-o dată peisagiul literaturii noastre, îi siluia hotarele strâmte, i le lărgea sălbatec, rictiv. Cred și astăzi, cum am crezut la apariție, că *Isabel...*, dacă ar fi apărut într-o zi cu circulație, ar fi fost un mare eveniment, cu rezonanțe nici astăzi... **Noi, uilAm și îngropăm, cu o dezinvoltură fără pereche, fiecare victorie plătută și licieuc muncă trebuind să fie reluată veșnic de la început.**

Știu bine că *Maitreyi*, care va fi un roman de tensiunea lui *Isabel...*, nu însemnează pentru Mircea Eliade decât o paranteză, un fruct pierdut în drum, un incident, și că la acest ceas, eu scriu despre un lucru și despre o operă peste care el a și trecut. Câte premii și câte edituri ar trebui, pentru ca să se golească toate sertarele lui cu manuscrise și câte tipografii ar trebui să urmeze de-aproape cursa prin lume a lui Mircea Eliade, pentru ca să izbutească a ne ține în actualitate cu ce gândește, cu ce transformă, cu ce arde acest furtunos și năvalnic ins?

Mă întreb, cu teamă, cine va putea să poarte pe umerii săi, fără dificultate, la anul, o distincție pe care anul acesta o poartă Mircea Eliade.

Premiul «Techirghiol-Eforie» debutează fixându-și cadre de o exigență descu-rajatoare. Cu atât mai bine." (*Premiul „Techirghiol-Eforie” lui Mircea Eliade*, în *Cuvântul*, an. IX, nr. 2836, 17 martie 1933, p. 1.)

Mihail Sevastos, care se dovedise destul de inabil în a-și ascunde antipatia față de Eliade și în timpul preliminarilor tipografice ale romanului *Isabel și apele diavolului*, apleacă urechea la șușotelile răutăcioase ale unor competitori învinși, insinuând că decizia juriului ar avea în subsidiar un anume partizanat. El se face avocatul acestora sub pretextul „*audiat et altera pars*”, suspectându-l pe Perpessicius că și-a impus părerea celorlalți, iar pe aceștia, că s-au lăsat ușor ademeniți datorită comodității. Cităm în mare acest articol, probă pitorescă de balcanism gazetăresc, pe care mulți dintre comentatorii ulteriori ai romanului îl vor avea în vedere, dezavuându-l grăbiți sau polemizând manifest cu el: „Deci, un premiu «Techirghiol» pentru cel mai bun roman românesc...

Editura a fixat un juriu, format de d-nii Ralea, Călinescu, Cezar Petrescu, Perpessicius și Cioculescu.

Bazați pe numele membrilor din juriu, vreo câteva zeci de autori și-au trimis lucrările la București. Rezultatul se știe. A fost premiat romanul d-lui Mircea Eliad. Concurenții merg din redacție în redacție și povestesc lucruri curioase asupra operației de inventar. Cum ei sunt parte în proces, le luăm declarațiile sub beneficiu de inventar. Totuși, nu le putem trece sub tăcere. Prea coincid... Și apoi, nu-i exclus să fie exacte.

Concurenții susțin următorul lucru, verificat de dânsii:

- că d-nii Ralea (D-sa era la Geneva), Călinescu și Cezar Petrescu n-au văzut mei un manuscris;
- că d. Cioculescu a citit patru-cinci manuscrise;
- că restul de câteva zeci a fost dus acasă la d. Perpessicius, care a hotărât premiarea d-lui Mircea Eliad.

Colaboratori la același ziar, d-nii Perpessicius și Mircea Eliad își cunosc, desigur, scrisul, ceea ce face ca secretul numelui, pus în plic cu *motto* etc, să fie un mof.

După verdictul d-lui Perpessicius, d-nii Cioculescu și Cezar Petrescu și-ar fi dat asentimentul, auzind că-i vorba de d. Mircea Eliad... scriitor pe care dumnealor îl consideră de talent.

Cu alte cuvinte, concurenții pretind că numai unul din juriu a putut ceti toate manuscrisele: d. Perpessicius. Pe cuvântul unuia dintre membrii juriului, alți doi membri și-ar fi dat adeziunea. (Nu se știe bine «cum a devenit cazul», întrucât editura n-a publicat un proces-verbal.)

Aceștia doi însă - așa se susține - nici n-ar fi cunoscut manuscrisul cu pricina. Noi credem că o atare afirmațiune nu poate fi exactă. D-nii Cezar Petrescu și Cioculescu au luat, desigur, cunoștință de lucrarea premiată.

Situația este, totuși, gravă, din pricină că membrii juriului care au votat premiarea, n-au citit toate manuscrisele." (*Premiile literare*, în *Dreptatea*, an. VII, nr. 1659, 5 aprilie 1933, p.1.)

În final, autorul articolului se întreabă insidios dacă nu cumva e nevoie de o anchetă „ca-n Parlament”. Răspunsul prob i-l dă însă Cezar Petrescu, care cu argumente inflexibile și profesioniste îi spulberă orice posibilitate creditabilă de recidivă. Din intervenția sa aflăm și câteva dintre titlurile celorlalte manuscrise aflate în concurs, numărul doi în ierarhia juriului reprezentându-l *Polca pe furate* de Mihail Celarianu, narațiune umoristică destul de fragilă artistic și comună (tipărită în anul următor la Editura Adevărul), departe cu ani-lumină de autenticitatea, originalitatea și modernitatea romanului lui Eliade. Reproducem judiciosul punct de vedere al lui Cezar Petrescu, care este în același timp și o febricitantă pledoarie pentru sprijinirea și promovarea creativității generației tinere, în perimetrul căreia simte germeii înnoirii prozei românești: „Prea puțin răsunset a avut chipul cu totul occidental și departe de bagatelizările cafenelei în care a luat ființă Premiul «Techirghiol-Eforia», a fost alcătuit juriul, s-au cercetat manuscrisele și s-a făcut alegerea romanului de cea mai înaltă ținută literară.

A fost o excepție de la năravurile pământului. O cinstită și laudabilă preocupare de a reabilita proasta reputație a premiilor distribuite după ochi, prietenii, sentimente caritabile sau coterii de cenacluri cu ceai și pesmeți. Întru aceasta au contribuit, în egală măsură, inițiatorii premiului: Editura Cultura Națională cu al său civilizat director, îndrăgît de carte și literatură, profesorul Rosetti-Bălănescu, și cu mai tânărul ei gospodar Isaia Răcăciuni; membrii juriului: Mihail Ralea, Perpessicius, G. Călinescu, Șerban Cioculescu și modestul semnat al acestor reflecții întârziate. N-a existat nici o impietare în deplina libertate de judecată. Nici o sugestie abil strecurată sau impusă de-a dreptul cu o grosolană tactică electorală, cura de ani de zile asistăm la spectacolul urât de la S.S.R. Alcătuirea juriului a fost o garanție de strictă obiectivitate, prin diversitatea de optică, de temperament, de concepție și de afinități a celor cinci lectori de manuscrise. Nimic nu putea îndreptăți ofensa unei prealabile mize în scenă pentru a laurea cu tam-tam un roman dinainte, bucurându-se de preferința editorului. Asemenea bănuiele au fost rostite încă de la anunțarea premiului, cu ușurătatea caracteristică mahalalei noastre literare. Romanul ales între toate va apărea de sub tipar peste câteva zile.

Atunci, juriul va avea de răspuns pe față opiniei publice dacă s-a pronunțat ori nu cu aceeași cinică ușurință, cu care au fost rostite anticipat suspiciunile flecarilor gata să descopere o mașinațiune suspectă sub cea mai onorabilă intenție. Fără îndoială, atunci când romanul apărut în vitrină va ratifica în fața opiniei publice seriozitatea cu care a procedat juriul în judecata sa, meritul cel mai mare va reveni în primul rând confrăților Perpessicius și Șerban Cioculescu, fiindcă mai ales aceștia doi și-au sacrificat un timp prețios citind absolut toate cele 50 manuscrise prezentate editurii, inclusiv elucubrațiile dovedite ca atare de la lectura primelor pagini. Celorlalți, sarcina le-a fost mai ușoară, orientându-ne între zece-cincisprezece manuscrise reținute după primul triaj.

Romanul laureat al tânărului coleg întru scris, Mircea Eliade, e sub teacul tiparniței. Peste o săptămână va fi în toate mâinile. De prisos deci să anticipăm judecata criticei, după ce din partea juriului votul unanim a însemnat deja o fermă opinie, asumându-și respectivele grele răspunderi. Am crezut însă de cinstită datorie să stăruim asupra celorlalte manuscrise care au fost puse în discuție după primul triaj. Au fost subliniate șase-șapte titluri. Sunt poate mai multe, până la 10-12, care merită atențiunea editorilor. Premiul era pentru un singur roman. Pentru cel care întrunea, la intersecția opiniilor, cele mai multe și indiscutabile însușiri, de originalitate, de ținută literară, de promisiuni pentru viitor, și care se apropia mai mult de... programul unei edituri. Cultura Națională și-a statornicit printre celelalte edituri românești o carieră singuratecă, izolată. N-a vânat succesul de tiraj. A făcut cât mai puțină negustorie. Editează clasicii noștri în ediții critice îngrijite și cu tiraj limitat, cum nu-și îngăduie ceilalți editori. Din literatura contemporană a mers către scriitorii care se adresau unei pătri de subțire intelectualitate. Un premiu patronat de asemenea editură în orice caz nu viza o carte de mare succes în librărie. Ci una de o deosebită valoare, dincolo de considerentele de tiraj. Adică una din acele pe care tocmai ceilalți editori ar fi stat în cumpănă să o tipărească oricât s-ar convinge de valoarea în sine a operii, prea bine cunoscând dintr-o îndelungă experiență că în bilanțul unei întreprinderi de comerț literar calitatea stă scrisă la o rubrică deficitară de cele mai adesea ori, iar tirajul la o rubrică mult mai îndepărtată; în judecata juriului n-au lipsit și aceste criterii.

Valoarea romanului premiat a fost măsurată în absolut. Nu s-a avut în vedere perspectiva unui succes de mare public. Dimpotrivă, manuscrisele care îndreptăteau asemenea pronosticuri au fost cercetate mai circumspect și au fost oarecum sacrificate, socotind că își vor face liberă cariera în vitrina librăriei și fără banderola unui premiu literar.

Asupra acestor romane simțim de a noastră datorie să revenim. Au fost mai multe. Cum erau anonime, cu un simplu număr de înregistrare, îndreptăteau cele mai contradictorii ipoteze. Unele ni s-au părut scrise de oameni care posedă cu maturitate tehnica literară. Altele, pline de sevă, dar încă stângace în amănunte de construcție. Toate însă justificând din plin optimiste așteptări asupra destinului literar de mai târziu al autorilor și câteva, chiar asupra destinului imediat al romanelor, de îndată ce-și vor găsi un editor, să vadă lumina tiparului. Romanul în scrisori *Polca pe furate* depășește în calitate multe cărți apărute în ultima vreme și semnate de scriitori de mult cunoscuți. *Cei șapte frați siamezi* ar fi precumpănit poate în alegerea juriului, dacă autorul, necunoscut, nu s-ar fi întâmplat să apară prea mult tributar subsemnatului în problematică, atmosferă, ritm și procedeu de construcție. (Diagnoza amicului Perpessicius.) *În credința celor 7 sfeșnice*, un roman masiv, tumultuos, pornit pe o matcă largă de roman-fluviu, cu o amplă rezonanță epică și mișunând de notații surprinse din cea mai vie actualitate; dar roman mult prea voluminos pentru cutezanța și riscurile oricărui editor din țara românească. (Dacă ținem bine minte, peste 1600 pagini bătute la mașină.) *Iahul alb* amintește grația artificioasă și de subțire humor sentimental din tradiția romanelor lui Henri Duvernois, Francis de Miomandre, regretații și puțin cunoscuții Jean Pelerin și Toulet. *Marșul femeilor*. *Plozii lui Kukuruz* ar merita atenția oricărei

edituri și nu s-ar decolora în vitrină așteptând un problematic lector. Sunt opere de o fină artă, unele cu o desăvârșită stăpânire a meșteșugului (căci romanul e înainte de toate operă de artizan); multe depășesc în calitate romanele pe care editorii le tipăresc pe necitite, fiindcă sunt semnate cu nume de circulație literară. Remarcabilă e mai ales diversitatea de inspirație, de climat, de lume zugrăvită și de drum parcurs, o abundență de resurse uimitoare și neașteptată, de la acest tineret pe care editorii îl ignoră sistematic, cerându-i mai întâi să se... afirme. Dar cum? Dar unde? Revistele cele mai multe, în loc să deschidă dezinteresat coloanele talentelor tinere, le supun la o carantină și la o tutelă odioasă, caută să le înregimenteze în garda cutărei ori cutărei doctrine socio-politice. Dezgustați și înăcriți, tinerii își pierd generozitatea și loialitatea atât de încântătoare a vârstei. Fac ucenicia strategiei literare de cafenea: lingușitori cu unii, vindicativi cu alții, se constituiesc în trupă de manevră a gălăgioșilor și nerăbdătorilor «șefi de generație», ne înstrăinează deja chemarea și pasiunea lor creatoare, nădăjduiesc să se afirme dărâmand, ca și cum timpul nu le-ar fi aliatul lor cel mai sigur și ca și cum o operă are nevoie de ciomăgari, pentru a-și face loc sub soare. Cercetarea celor cincizeci de manuscrise prezintate juriului de la Cultura Națională ne-a prilejuit aceste reflecții optimiste. Scriitorii tineri, încă netipăriți, întrec în mare măsură puerila originalitate a scriitorilor tot tineri, dar tipăriți în ultimii 3-4 ani, cu o originalitate mirosind prea mult moda Parisului de acum 7-8 ani, pe vremea manifestului suprarealiștilor de la moartea lui Anatole France, pe vremea când mănzocii lui Grasset au pornit cu atâta vâlvă, ca să nu mai ajungă la potou decât în număr de 2-3, din 20-30. Generația aceea, la dansa acasă, e considerată lichidată de un Marcel Arland, de un Daniel Rops, de un Drieu de la Rochelle, de un Henri de Montherlant, adică tocmai de cei mai străluciți reprezentanți ai ei, care au supraviețuit efemerelor gloriole, fiindcă aveau ceva de spus. Printr-un foarte tradițional obicei al pământului, moda răsuflată la Paris a căpătat de-abia acum căutare și în țara românească, după cum magazinele din Lipscani aduc drept ultima noutate soldurile galeriilor pariziene de la lichidarea fiecărui sezon. E ceea ce garantam că se va întâmpla întocmai, acum 4-5 ani, confrăților și amicilor de la Paris, Marcel Arland, Emanuel Bove, Maurice Betz... E ceea ce s-a întâmplat și nu poate încânta pe nimeni, fiindcă, iată, există o generație care are ceva mai mult de spus și o spune mai bine decât impacienții săi misionari, cu manifeste, programe și planuri de machiavelică strategie literară." (**Cu prilejul unui premiu literar. Editori vechi și scriitori noi, în Curentul**, an. VI, nr. 1866, 12 aprilie 1933, p.1-2.)

De fapt, chiar dacă am admite cazul că demersul lui Cezar Petrescu este doar un **pro domo** în numele juriului sau că cititori sensibili și exersați precum Perpessicius și Cioculescu s-au lăsat într-atât de fascinați de **Maitreyi**, încât n-au mai fost interesați de continuarea lecturii celorlalte manuscrise care-l concureau, gândind astăzi, când cunoaștem și posibilele alternative, că orice altă alegere s-ar fi dovedit esteticeste greșită, subvalorică, le dăm dreptate. Aflat în al șaselea deceniu de existență și neumbrită celebritate, negăsindu-și în tot acest răstimp egal în literatura română și căutându-l încă în literatura universală, în al cărei circuit a pătruns deja, **Maitreyi** este opera care a făcut chiar din evenimentul perisabil al premierii un fapt marcant de istorie literară.

2. *Cronici, recenzii, eseuri având ca obiect romanul. Puncte de vedere autohtone.* Ca de obicei, primul între recenziile cărților lui Eliade, Ionel Jianu, publică în *Rampa* un text „fierbinte”, pasional, subjugat de autenticitatea tumultuoasă a romanului. El consideră *Maitreyi* o carte cu totul „nouă” în literatura română, greu de inclus unei formule narative consacrate prin faptul că ajunge la un paroxism al veracității, care o face confundabilă cu viața însăși: „*Maitreyi* e povestea unei iubiri. E o operă de o intensitate extraordinară, un tumult de viață, cu frământări adânci, turburătoare prin neliniștea ei, prin avântul cu care e scrisă, prin înfiorarea evocărilor.

Nu e un roman. E mai mult decât atât: e povestea unui suflet ce se consumă la flacăra iubirii. O iubire atingând paroxismul vieții, ca primăverile în jungla sălbatecă. O iubire ce-și află tragismul și intensitatea în apropierea a două lumi diferite, depărtate, contrarii prin mentalitate, structură și concepții. O iubire ce pustiește sufletul, și îl rodește totuși prin vigoarea ei.

Maitreyi - un nume cu sonorități adânci, plin de farmec exotic, de parfum greu și [nejbănuite melodii - e cea dintâi poveste de iubire adevărată din literatura română.

Ea va rămâne prin intensitatea și tumultul de viață ce le cuprinde, prin înfiorarea clipelor viețuite, prin tulburarea pe care o răspândește și prin frumusețea evocărilor sale.

Și mai ales, va rămâne prin autenticitatea ei.

Maitreyi nu prezintă conturări de personaje puternic reliefate, nici caractere, nici aventuri.

Maitreyi nu e decât povestea unei iubiri.

Cadrul nu e decât accesoriu. Personajele celelalte sunt numai schițate, ca un fundal necesar. Pe primul plan apare numai povestea iubirii dintre un alb și o bengaleză, dintre Allan și *Maitreyi*.

Romanul lui Mircea Eliade nu e însă liric. Nici analiză psihologică: e viață intensă, puternică, tumultuoasă, cu îndoieli, cu bucurii, cu avânturi, cu așteptări, împliniri și înfrângeri.

Extraordinara vitalitate a lui Mircea Eliade se răspândește ca un val ce cuprinde pe cetitor, îl antrenează și îl subjugă.

Cartea aceasta se citește așa cum a fost scrisă: dintr-o dată, dintr-un avânt." („*Maitreyi*" de Mircea Eliade, în *Rampa*, an. XVI, nr. 4584, 27 aprilie 1933, p. 1, în cadrul rubricii „Cărți noi".)

Cărnii Baltazar, poet de stirpe bacoviană, dar și intuitiv interpret de literatură, simte percutanta și individualitatea stilistică a romanului *Maitreyi* dintr-un fragment publicat în presă. Strecoară de aceea într-un articol pe alte probleme, înainte de apariția cărții, aceste considerații: „Am citit pentru prima dată o pagină ruptă din alt soi de peniță și de altă substanță: fragmentul din *Maitreyi* publicat în unul din numerele trecute ale *României literare*.

Fraza nu mai era cheală; cuvântul se înflorea de o căldură din întrerânduri; totul era învăluit și de un farmec stilistic care se vedea că vine de undeva, de mai adânc decât stereotipa vezică a gazetăriei mecanice." (*Intre originalitate și autenticitate, în România literară*, an. II, nr. 60, 8 aprilie 1933, p. IV, în cadrul rubricii „Carnetul meu".)

Când romanul apare, îi consacră una din cele mai entuziaste cronică, care, dincolo de perspectiva incandescent sentimentală (relevabilă chiar din titlu: *Cartea inimii mele*), lansează câteva aserțiuni memorabile, preluate și dezvoltate ulterior chiar de profesioniști ai cronică literare precum Mihail Sebastian sau Perpessiciu. Camil Baltazar este de părere, de pildă, că romanul *Maitreyi* atinge pe alocuri tensiuni și praguri de capodoperă, și că de la *Pan* al lui Knut Hamsun nici o fiziologie a iubirii n-a mai avut suplețea, acuratețea și verosimilitatea lui artistică. Ii prevedea de aceea viitorul unor călii fundamentale precum *Tristan și holda* sau *Suferințele tânărului Werther*, adică acela de a deveni „biblia”, cartea de căpătâi a mai multor promoții sociale: „Mă simt stingherit începând să scriu despre ultimul roman al domnului Mircea Eliade. Sunt încă sub febra contagioasă a lecturii (fiindcă *Maitreyi* este o carte care contagiază) și mă gândesc că aceste rânduri nu pot avea, scrise sub teroarea farmecului cărții, obiectivitatea necesară. Dar, pentru mine, care nu sunt critic, lucrul acesta este secundar.

S-a întâmplat în ultimul timp să scriu cu aderență și entuziasm, care putea să pară un act de lirism pur și simplu, despre câteva cărți dragi. Nu mă jenează această eventuală opinie. Adeziunea mea, plasticizată în câteva rânduri entuziaste, va să fie luată ca un act de confesiune a unui lector. Astfel m-a cucerit și m-a încântat *Patul lui Procust*, fiindcă aducea o zestre de substanță cerebrală pe care o găsești numai la câțiva foarte rari scriitori de la noi; m-a încântat mai ales prezenta continuă și lucidă a scriitorului, pe care îl simți, stăpân și sigur, printre rânduri. Astfel m-a cucerit *Maidanul cu dragoste* al lui George Mihail Zamfirescu: e o lume acolo, vie, văzută viu, pitoresc; înțelegea *uman* și înălțată până la potența ei spirituală ultimă.

Cartea lui Mircea Eliade m-a cucerit însă altfel. E cartea inimei mele. Mărturisirea este gratuită și, pentru un principiu critic elementar, aș putea să pun punct aici. Voi încerca însă, pentru cinstirea unui firesc prestigiu de recenzent, să arăt și de ce m-a cucerit, oricât de greu îmi vine s-o fac.

Maitreyi este spovedania unui tânăr inginer european care, gonit de febra mistică și de un proces de conștiință religioasă, evadează în Indii.

Întreprinderea la care se angajează îi prilejuiește cunoștința unui ins care începe prin a-i fi șef și sfârșește prin a-i fi un mare și adevărat prieten. Așa de mare și de adevărat prieten, încât până la urmă îl va invita și găzdui în casa sa pe tânărul inginer european. În casa aceasta, în preajma acestor oameni de castă brahmană, tânărul inginer va trăi o mare și tragică experiență, întâi de ordin etic și apoi de ordin pasional.

Deși de castă brahmană și supus unor severe legi etice, absolut de neînțeles pentru noi, europenii, inginerul Sen e, totuși, un ins larg, generos și foarte puțin ortodox. O dată cu el, familia sa va îmbrățișa pe tânărul inginer european, care duce o viață stingheră și aspră printre streini, îi va oferi un cămin agreabil și o ambianță sufletească de frumoasă elevație; vor merge până colo, încât vor încerca, în virtutea naivelor canoane ale eticei lor, să-l «înfiieze», să facă din ființa lui stingheră și aventuroasă un ins legat de casa și de sensul spiritual care animă pe gospodarii ei.

În admirabila lor etică și bunătate, bengalezii ignorează un singur lucru: prezența în casă a suavei *Maitreyi*, fiica lor mai mare, ciudată și unică apariție și care nu se putea să nu cucerească până la sfârșit atenția tânărului inginer european.

Aci începe cartea. Când eroul cărții o vede mai de aproape, pentru a doua oară, «*Maitreyi* mi s-a părut mult mai frumoasă, în *sari* de culoarea ceaiului palid, cu papucii albi cusuți în argint, cu șalul asemenea cireșilor galbene, și bucelele ei prea negre, ochii ei prea mari, buzele ei prea roșii creau parcă o viață și mai puțin umană în acest trup înfășurat și totuși transparent care trăia, s-ar fi spus, prin miracol, nu prin biologie».

Această impresie de puritate desăvârșită, altoită pe imaginea carnală a unui trup dotat cu toate atributele plastice, fizice, îl va urmări până la urmă pe tot traiectul idilei de vis pe eroul cărții; ea îl va face chiar să mărturisească la un moment dat: «știu că e inimaginabil de senzuală, deși pură ca o sfântă».

Jocul începe cu vagi și subtile atingeri de suflet. Pentru europeanul trăit la clima și moravurile ferme ale dragostei de la noi, apariția fecioarei bengaleze e o continuă nedumerire și revelație. Firește, el caută să nu calce vreo regulă din acel necunoscut ceremonial al buneipurtării indiene și al eticei lor ciudate. În epoca de tatonări și nedumeriri, cei doi tineri nici nu-și vorbesc când sunt cu alții laolaltă. Jocul de apropieri și retrageri, de neglijente dăruiri de priviri și respingeri brusce își urmează traiectoria plină de farmec și surpriză: «Nu știu cât a durat privirea aceea, dar ea nu se aseamăna cu nici o privire întâlnită și îmbrățișată până atunci, și după ce a încetat examenul și *Maitreyi* a fugit iar lângă fereastră, ne-am sfiit amândoi să ne mai privim, într-atât fusese de clandestină și de caldă comuniunea noastră».

Pentru orice altă poveste de dragoste, convertirea unei fecioare, a unei fete de mare și reală puritate spirituală la jocul carnal și definitiv al dragostei ar fi poate un loc comun. Însă pentru această apariție de ființă jumătate rustică, jumătate intelectuală, cu aleasă intuiție și inteligență, pentru această fată crescută în spiritul severelor legi ale castei brahmane, convertirea ia o nuanță și frumusețe de simbol. De altfel, toată cartea e scrisă pe marginea de cuțit a acestei situații echivoce: a fetei care se angaja și urma regulile unei afecțiuni fizice, încredințată însă tot timpul că actul ei se umple de un principiu de puritate și sfințenie. Aceasta, de altfel, dă farmecul rar și nemaîntâlnit cărții.

Când alfabetul primar al atingerilor prietenești de la început e abandonat și cei doi prieteni trec la experiența mai dificilă a apropiierilor fizice, *Maitreyi* îl întreabă pe iubitul ei dacă este «pur». Tot astfel cum, după ce încheie între ei o logodnă stelară și fecioara neștiutoare de ieri, fecioara sperioasă și dificilă la cine știe ce gest neritual în altă împrejurare, vine goală în odaia prietenului și i se oferă ca o ofrandă, ea se supune unui imperativ mistic. Dacă legătura aceasta, începută în jocul de priviri, îi dă eroului «o fericire calmă și în același timp violentă, în fața căreia sufletul nu opunea nici o rezistență, o beatitudine a simțurilor care depășea senzualitatea, ca și cum ar fi participat la o fericire cerească, la o stare de Har», mai târziu, când legătura fizică îi va fi înlăunțuit de-a binelea, Allan îi va explica *Maitreyiei* că «experiența lor nu-și are rădăcini sexuale, ci e dragoste, deși manifestată în sincerități carnale...».

Iar atunci când ferveerea erotică ia forma de totală libertate și când mâna iubitului atinge pentru întâia oară sânul sacru al *Maitreyiei*, ea «se adună întregă într-un singur fior înghețat. Se destinse apoi și-și deschise pieptul, cu tot ce mai rămăsese spaimă și voluptate în priviri.»

fi dă sâni întregi, «înnebunită, înfricoșată, așteptând parcă un trăsnet care să-i năruie pe amândoi».

Dorind să dea legăturii lor o justificare legală și un suport etic, Allan vrea să treacă în casta brahmană și s-o ia în căsătorie. [...]

Pagina în care domnul Mircea Eliade descrie jertfa supremă a tinerei fecioare bengaleze e de-a dreptul o capodoperă... [...]

Și legătura dintre Allan și Maitreyi rămâne sub același semn de puritate și elan mistic chiar după ce Allan descoperă, cu uimire, dispensa de stagiu în știința sexuală a tinerei indiene, măiestria ei în mângâieri și abandonări de femeie consumată în vâlvorile focului erotic. Fecioara de funciară și miraculoasă puritate de ieri îmbracă vestmântul exterior al unei febrile curtezane, aducând însă în jocul acesta, pe jarul simțurilor, aceeași candoare, frăție și abandonare totală de mamă și amantă, de soră și camaradă, asupra căreia fulgeră semnul unui sens și al unui crez mistic.

Domnul Mircea Eliade a desemnat cu precizie, savoare și talent epic remarcabil primele evoluții ale acestei ciudate indiene. Dacă paginile tremură de un acces liric incontestabil, nu-i mai puțin adevărat că drama se desfășoară pe traiectul dens al unei reale justificări psihologice.

Peste tot, prezența scriitorului e activă și momentele de pasionalitate, ca și cele de imponderabilă atingere sunt redată cu o peniță care se naște o dată pe veac.

Cunosc atâtea povești de dragoste, atâtea suave elevații pe un scut ideal și romantic al unei idile obișnuite, dar mărturisesc că de la *Pan* al lui Knut Hamsun nici o carte nu m-a emoționat, nu m-a cucerit și nu m-a făcut să ader la focul ei magic și să sufăr, și să mă zbat cu eroii ei laolaltă ca aceasta.

Imaginea de purități unice a acestei Maitreyi, ființa ei care ia, prin sacrificiul și etica personală, o apariție de mit, se alătură marilor apariții suave din marile cărți de dragoste ale literaturii universale.

Regret numai că, după baia de spiritualitate și sfințenie a unei idile care va rămâne în veac și o vor ceti generații, și o vor ține drept carte de căpătâi, regret sfârșitul tragic și barbar al cărții. Fiindcă acesta este reversul medaliei și sfârșitul poveștii de pure arginturi și elevații: tatăl Maitreyifei], aflând de relația dintre tânărul inginer adăpostit atât de frățește și fiică-sa, fără să știe nici pe de departe proporția și gravitatea relațiilor, va izgoni pe acel care trebuia să devină un fiu spiritual al căminului lor, va supune unui regim infernal și barbar pe Maitreyi. Și, pe măsură ce va afla traiectoria reală a relațiilor, va supune pe fiică-sa loviturilor la propriu ale unor pumni sălbateci și ale unor corecțiuni fizice, pe care o minte de european cu greu o va putea pricepe.

Cartea sfârșește în moarte și tragic. Este singurul ei mare defect.

Peste baia de lumină reconfortantă de la început, peste idila de amare virginități a celor doi tineri, se abate apoi vântul distrugător al opacității etice a părinților, a prejudecăților lor religioase, care ia forme infernale.

Maitreyi, despărțită cu sălbăticie de Allan, Allan izgonit, amândoi puși în imposibilitate să se mai vadă; prima va primi bucuroasă purgatoriul corecțiunii Il/loo, n chinurilor sălbatice și a penitenței mistice, cel de-al doilea va rătăci năuc și înnebunit, devinstnt și convins că destinul nefast și tragic nu poate fi clintit și că nu **M< MIM!** ! ptinlc revedea cu Maitreyi. Chabu, sora eroinei, aceea care print-o delajaune

nevinovată a dezlănțuit furtuna, moare. Maitreyi, într-un ultim elan mistic disperat care crede că o va aduce iar lângă iubitul ei, se pretează unui sacrificiu scabros, inutil și neînțeles pentru etica noastră; totul se sfârșește în tragic și nebulie.

E singurul lucru pe care nu i-l pot ierta lui Mircea Eliade.

Cartea, însă, tradusă în câteva limbi europene, va ajunge biblia de căpătâi și confesiune a tuturor acelor care și-au însoțit o afecțiune de un principiu de puritate și elevație, care cred în acest principiu și vor plânge și suferi pe paginile *Maitreyifei* J cum plâng de atâtea decenii generații întregi pe paginile lui *Werther*, ale lui *Hero* și *Leandru*, cum plâng pe paginile poveștii *Tristan și holda*. " (Cartea inimii mele, în *România literară*, an. II, nr. 63, 29 aprilie 1933, p. I-II.)

La numai câteva luni, Camil Baltazar publică un alt articol privitor la *Maitreyi*, interesat cu deosebire de modul în care este receptat. El constată că marea autenticitate a romanului tentează în genere cititorii (chiar instruiți) la o evaluare etică a afabulației, fiind puțini cei care izbutesc să se mențină într-o expectativă constant și dominant estetică. Deși autorul este de astă dată ceva mai temperat, el apelează încă la superlative, continuând să socotească *Maitreyi* „o carte unică și care se scrie o singură dată într-un veac”, tentaculară în seducția ei precum o molimă: „Ca pentru orice carte dragă, m-am ostenit, firește, să conving lumea că *Maitreyi* este o carte unică și care se scrie o singură dată într-un veac. Și desigur că entuziasmul e molipsitor, și urmarea la îndemnul meu a fost că, într-adevăr, toți prietenii și cunoștii mai de aproape, care mă înconjoară, s-au împărțășit, mai devreme sau mai târziu, de farmecele acestei cărți. Și cum experiența de lector a fiecăruia mă interesa în mod deosebit, am cerut tuturor celor cari au cetit Maitreyi să-mi spună de ce le-a plăcut. Firește că foarte puțini mi-au știut răspunde de ce. Cartea cucerește ca o pasiune primordială, ca o epidemie, ca un flagel.

Și s-a întâmplat ca, în colinda asta a mea de investigații, să stau de vorbă și cu un cărturar autentic, scriitor de *aleasă* rasă și, întâmplător, funcționar superior într-o direcție de educație culturală a unui minister al statului. Lectorul meu, cărturar, scriitor și mare educator social, e și tată de copii. De aceea, părerea lui îmi era și mai prețioasă. În cercetările mele eram avid să știu dacă valoarea și drama etică a cărții lui Mircea Eliade incită conștiința lectorului, dacă mustrea pe care o încearcă e mai mare decât fiorul artei sau dacă, dimpotrivă, farmecul artei cucerește definitiv și integral, înăbușind graiul conștiinței.

Și mi-a fost dat să constat cu surprindere că scriitorul, mare lector, dar în același timp și tată de copii, iubește cartea, că o găsește admirabilă, dar că este indignat de «canailieria» autorului, care a omorât în mod atât de crud și de inuman eroina, respectiv pe Maitreyi. Așadar, era un lector în care problema etică a romanului lui Mircea Eliade reușise să domine fiorul de artă și omul rămase cU convingerea că romanul *Maitreyi* este o urâtă faptă etică.

Argumentul meu că lectorul nu trebuie neapărat să suprapună pe afabulația cărții o realitate trăită efectiv și mai ales să nu o puie în sarcina autorului n-a fost de natură să convingă pe subtilul meu interlocutor.

Și s-a întâmplat acest accident minunat ca, în chiar a doua zi, să găsesc pe *Maitreyi* în mâinile venerabile ale unei prea scumpe și apropiate ființe dragi. Mamă și bunică în același timp, ființa de care se înfioară aici condeul meu amintind-o

întrunește în alba și înzăpezită ei făptură o inimă cum numai la zile mari și revelatorii se cunoaște. Pontifă înțeleaptă a unei familii de biblică și dulce ambianță și patriarhalitate, femeia aceasta a trecut cu același creștet, înzăpezit o dată de o ninsoare prematură a firelor de păr, înzăpezit a doua oară de o superioară și minunată intuiție, care i-a dictat îngăduință și înțelegere mai presus de toate. Și acolo unde trebuia să invoace legea cu canini severi a etice și moralei, dragostea de care este în stare a înțeles și a îmbrățișat, deși îmbrățișarea îi umplea inima de un foc care nu știa bine dacă este învâlvorare sau incendiu dezastroos.

Mă interesa neînchipuit de mult să aflu opinia acestei venerabile mame în privința cărții lui Mircea Eliade. Cum și uneia din copilele ei i se putea întâmpla cînta experiență pe care o însângera Eliade în cartea lui, eram curios să văd cum se reflectă în conștiința unei mări și adevărate mame problema etică a poveștii lui Maitreyi.

Ei bine, am fost consternat de înduioșare aflând că *Maitreyi* a cucerit-o integral. Inima acestei minunate intuitive a ridicat manile înțelegătoare ale dragostei acolo unde mă așteptam să agite cumpăna de metal dur a unei judecăți etice. Dragostea care incendiază paginile lui *Maitreyi* și îi ridică un rug de sfințenie a convins mai degrabă inima simplă, dar cât de înaltă a ființei acesteia atât de dragi umanității umile din mine. Și, înainte de a aplica romanului lui Mircea Eliade preceptele castei ei burgheze și imperativul etic care se deșteaptă în orice mamă, ea a înțeles mai bine ca oricine că adevărul e dragoste și Dumnezeu e dragoste; și legea e dragoste, fiindcă dragostea împăratește, elevează și sfințește, singură ea, ființa noastră cea de lut și de toate zilele." (*Lectorii lui „Maitreyi”*, în *România literară*, an. II, nr. 76, 29 iulie 1933, p. IV, în cadrul rubricii „Carnetul meu”).

Fiind unul dintre criticii care făcuseră o bună primire romanului *Isabel și apele diavolului*, prețuindu-i noutatea și semnalând eforturile autorului său de a renova retorică romanului românesc, Șerban Cioculescu este ispitit să descopere în *Maitreyi* semnele continuității și ale convergenței cu el. Are însă surpriza să găsească noua carte a lui Eliade construită după exigențe deliberat și fundamental tradiționale, propunând personaje complexe și credibile, scăpate de livrescul echivoc al celor din *Isabel*... Allan nu mai este, de pildă, asemeni „doctorului”, un seducător demonic, împovărat de ticuri kierkegaardiene și gidiene, ci un îndrăgostit „clasic”, modelat parcă la școala romanelor morale de secol XIX. Nici Maitreyi nu mai păstrează sinuozițările lirice de caracter ale Isabelei, manifestându-se, în ciuda biografiei sale exotice, asemeni unei Eve eterne, pregătită să-și asume deopotrivă curajul păcatului originar, ca și pe cel al redempțiunii. Combustia lor pasională, axul central al romanului, i se pare criticului a aproxima artistic „viața în resorturile ei permanente”, biblice. Doar Camil Petrescu, prin protagoniștii *Patului lui Procust*, îi mai lăsase această impresie, fapt pentru care îi consideră pe amândoi în avangarda procesului de înnoire a romanului românesc: „Dacă *Isabel și apele diavolului* este o carte foarte frumoasă, elogiată în aceste coloane de mine și de d. F. Aderca, rămasă totuși nerăspândită suficient, aceasta se datorește substanței delicioase, amestecului teologal de diabolism și redempțiune, influențelor lui Gide

Kiuleniînd, inoportune sau premature în romanul nostru incipient. Am relevat hun ilr nimici crt, cu lol mediul exotic, indian, romanul este psihologic și recomandă

pe autorul său ca pe un cert romancier, de vocație precisă. Nu am putut verifica evoluția acestei autentice chemări în *Lumina ce se stinge*, roman pe care nu l-am urmărit în foileton, așteptându-l fără folos în volum.

Maitreyi prezintă la prima vedere aceleași caractere exterioare, ca și *Isabel și apele diavolului*, de roman exotic și întrucâtva autobiografic. Acțiunea, povestită iarăși la persoana întâia, se deplasează însă de la transparentul alter-ego al autorului, indianistul român cu nume tănuit, la mai puțin identificatul inginer Allan, găzduit de șeful său, inginerul bengalez Narendra Sen, tatăl turburătoarei Maitreyi. Aceleași sunt și împrejurările în care precedentul indianist a cunoscut-o pe Isabel, cu deosebire că diabolicul gidian și kierkegaardist era un seducător de profesie, un experimentator la rece, care urmărea modificarea în existențele semenilor săi, cu o lucidă perversitate, exercitată când asupra Isabelei, când asupra fratelui ei Tom sau a surorilor ei, Lilian și Verna. Allan nu mai e un Don Juan diabolic, derivat din *Jurnalul unui seducător* (în daneză «*Enten-Eller*», în traducere germană «*Entweder-Oder*», pe românește «Sau-Sau»), ci un inginer de șosele, colon sănătos, la fizic și moral, necomplicat de problematice subtile și contestabile. [...]

În cadrul tropical al Indiilor, care adaugă splendoarea sălbatecă a naturii dezlănțuirii pasionale, se consumă astfel povestea acestei iubiri absolute.

D. Mircea Eliade nu a cultivat însă exotismul pentru exotic, ci numai ca un complement firesc psihologiei tenebroase a femeii primordiale. Sub mască h tuciuire și incertă a Maitreyiei joacă trăsăturile insesizabile ale Evei eterne, ale eternului feminin. Clasabil ca romantic numai exterior, prin culoarea locală, surprinsă din căminul inginerului Sen și urmărită în detaliile ambianței naturale, romanul *Maitreyi* apare clasic ca tratare morală, întocmai ca *La Princesse de Cleves* sau *Adolphe*.

Pitoresc în amănuntele decorului, de un pitoresc intens, într-adevăr, filtrând misterul tortelor nebănuite ale pasiunii în gest, vorbă și act, *Maitreyi* nu e numai o simfonie a dragostei trupești, o *Kamasutra* sublimată, chintesențială. Prin lucida dramatizare a pasiunii, romanul d-lui Mircea Eliade se situează în universal, omenesc, în miezul substanțial al psihologiei generale. Clasic, cum ar spune Andre Gide, pentru că se potrivește *pe măsura omului*, nelatitudinal.

Pasiunea lui Allan și a Maitreyiei este «eterna alergare» după mirajul imposibil, arderea pe altarul Erosului neînduplecat.

Dacă mai considerăm combustionea internă, temperatura înaltă, tensiunea neîntreruptă a unui scris nervos, ne vom da seama de valoarea indiscutabilă a romanului d-lui Mircea Eliade.

Maitreyi nu este numai un punct culminant în evoluția talentului d-lui Mircea Eliade, ci un moment care va marca evoluția romanului românesc. Alături de *Patul lui Procust*, romanul admirabil al d-lui Camil Petrescu, *Maitreyi* se așează în fruntea epiceii noastre de substanță, care captează viața în resorturile ei permanente." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”. roman <Premiul literar al Societății „Techirghiol-Lforia”. 1913>*, în *Adevărul*, an. XLVII, nr. 15130, 29 aprilie 1933, p. 1,2, rubrica „Cronica literară”).

De la o premisă insolită de analiză pornește în lectura romanului V. Cristian, publicist asidui în câteva importante gazete culturale interbelice. Sprijinindu-se pe

cugetările lui Edgar Allan Poe asupra conceptului de poezie, el încearcă să ne convingă că **Maitreyi** este un veritabil și nedezmintit „poem”, de un „lirism total, cuprinzător și fără spații de luciditate”, apropiat ca factură doar tragicelor istorii cavalierești (gen **Tristan et Iseut**, **Helo'ise et Abelard**) sau narațiunilor fataliste ale lui Knut Hamsun. În eșecul iubirii celor doi protagoniști este tentat să descopere de asemenea ceva mai mult și mai general, adică eșecul unei etici unanimiste, care ignora prăpastia dintre mentalitatea Asiei, hrănită de o viață interioară intensă, primară, nebuloasă, abisală, și mentalitatea Europei, secată de nostalgii cosmice și de puritatea originară. Finalul romanului, cu întoarcerea eroului la optica sa de european (refacerea legăturii cu Geurtie, faptul de a se lăsa întreținut de ea, escapadele sale bahice nocturne etc), îl măhnește de aceea, lăsându-i impresia unei inabilități artistice și a unei căderi în prozaic. Deși logica și argumentele investigației sunt întrucâtva excentrice, cuceresc cu adevărat cutezanța și originalitatea ipotezelor: „Mărturisesc de la început că de mult n-am mai citit cu atâta pasiune, cu atâta ferventă prezență, participând după toate regulile vieții, respirând și suferind, o carte, ca atunci când am citit acest **Maitreyi**.”

O carte disperantă ca o muzică prea intensă și care te face să suferi pentru că vrei s-o receptezi în toată desfășurarea de falduri sonore. O carte plină ca, știu eu, cea mai perfectă imagine a plinătății. În sfârșit, o carte în care, ți se pare, autorul a găsit vrăjitoarea artă de a povesti istoria unui amor clătinat între o lume de o astrală puritate și între o realitate de cea mai dureroasă esență, fără să se rătăcească pe planurile încâlcite ale unei asemenea acțiuni.

Nu știu care a fost viața autorului aceluia medieval poem de dragoste și moarte **Tristan și holda**, dar bănuiesc că după terminarea lui îl obseda până la nebunie, ca și pe fervenții lui cititori, ultimele versuri, care sună:

«La Mort blanche couvrit le corps d'holde

Et Tristan preş d'elle s'endormit amoureux».

Mircea Eliade a scris un poem de o dureroasă inspirație, un poem, adică ceva nedefinit, mai mult decât un roman, mai mult decât ori ceea ce s-ar putea clasa după toate regulile obiectivității critice.

O carte care, judecată critic, și mai ales urmărind în paginile ei evoluția psihologică a eroilor (deși și din acest punct de vedere e profund satisfăcătoare, ceea ce vom însemna mai jos) așa cum de obicei lectorul a obișnuit s-o facă, adică, lucid, exterior, rămâne ca o abluție paradisiacă, ratată.

Aș vedea utilitatea perfectă a criticii, dacă vreodată cineva ar reuși să enunțe metoda, sau metodele utilizabile de lector, pentru a nu rămâne obtuz înțelegerii unei cărți care se refuză ca substanță, sau ca inspirație, oricărei analogii.

Adică să anunțe modul de a intra în raporturi nemijlocite cu valori nemai-verificate, printr-un fenomen de trăire simultană la fel de intensă a inteligenței în afară, a sensibilității înăuntru sau, știu eu, printr-o (simplă?) acțiune magică.

Cred că mulțumită acestei cărți care se adaogă (și ce admirabil și festiv adagio) la lecturi ca, de pildă, scrisorile Heloisei și ale iubitului ei Abelard, **Tristan et Iseut** (**L'Amour dune Cocodette**, pusă pe seamă lui Stendhal), m-a preocupat ca un suprem joc de inspirație găsirea cheiei care să deschidă lectorului porțile misterioase ale cărților ciudate ca niște paradisuri visate și ilogice.

Și această cheie o închidem în următoarea formulare: un lirism total, cuprinzător, fără spații de luciditate, prin care propriul tău «eu» să trăiască realitatea lui din afară de carte. Și înțeleg prin acest lirism un amestec floral de sensibilitate, fantezie, umanism, animism, inteligență, și prin toate acestea posibilitatea de a trăi panteic, participând și la miracolul cărții, și în același timp la propriul tău miracol de lector, în fața căruia se deschide cerul somptuos al experiențelor altuia și ale tale totuși, ritmul ideilor și sentimentelor altora, respirate de tine, o dată cu ei, printr-o simplă răsturnare de cronologie.

Lecturii lui **Maitreyi** îi datorăm toate aceste efluvii ciudate și dezordonate care, poate la lumina unui criticism rațional, ar părea (ce paradoxal!) simplele notații ale unui lector eunuc.

Această chestiune nu prezintă interes pentru mine. Ceea ce mă preocupă, mă obsedează, mă frământă încă, atunci când am citit și acum când scriu, gândul că Mircea Eliade a scris una dintre cele mai bune cărți citite de mine. (Și dacă n-am citit cantitativ mult, trebuie să recunosc că am citit calitativ, adică intensiv, mai mult decât aș putea exprima.)

Și iată încă o problemă: mă aflu în fața unei cărți despre care sunt obligat să scriu pentru ca să-mi demonstrez mie însumi faptul că n-am trăit un vis sau o supraréalitate citind-o și că realmente mă aflu în fața unei opere de artă, pe care aș putea-o discuta și logic, situându-mă pe un plan critic (pot gândi la meșteșugul ei, pot comunica, instinctual, liric, generos, cu inspirația ei).

Spuneam că această carte e pentru mine ceva nedefinit, și de aceea poem, și mi se pare că pot adânci această interpretare, după normele stabilite de Edgar Allan Poe (**Genese d'un poeme**).

Poemul trebuie să conțină ca elemente: spectacolul frumuseții, principiul suprem al perfecțiunii, principiu care planează inuman, peste oameni, și ca o aureolă deasupra artistului.

Și pentru ca această frumusețe să devie accesibilă oamenilor (prin poem), pentru ca acest principiu să scoboare din sfera abstractă în care artistul îl va fi descoperit, e necesar ceva profund uman, deci contrar frumuseții, așa, de pildă, durerea, drama, care diformează, umanizează desfigurând, concretizând.

Așa, de pildă, în cartea aceasta, Maitreyi este pentru Allan ceva abstract, principiul frumuseții ei îi este străin, și numai printr-un zbor ciudat și dintr-o dată monstruos de profund, Allan poate să comunice prin rîcoșă cu ea.

Maitreyi este un inel împletit cu toate celelalte ale unui lanț de superstiții, concepții, idei, sentimente, care, în fond, sunt cuprinse în viața aceea indiană, telurică, stufoasă, străbătută de mituri în care omul este, prin unitatea lui, oglinda unui univers familiar, comod.

O femeie ieșită din această lume e un mister pentru civilizatul îmbibat de conștiința că natura este în continuă adversitate cu omul, pentru civilizatului care-și ordonează viața pe fișe și jetoane; Maitreyi reprezintă, poate, în construcția cărții, tocmai acea abstracție presupusă de principiul frumuseții, neînțeles astfel de două ori.

Cum se petrece acea funestă interpătrundere cu sfâșieri tragice, demonstrează că a doua condiție a poemului a fost realizată: drama, numai durerea o umanizează pe această Maitreyi, o integrează în viața lui Allan.

La început, Maitreyi este ca și universul indic: o sferă necunoscută, peste care plutesc toate intuițiile lui Allan, o apariție supratereastră și pură, pe care numai pasiunea o situează pe pământ.

Din toată această carte (și aici Mircea Eliade îndeplinește o altă condiție a conceptului poesc) respiră un larg suflu umanitar, etica unei înfrățiri unanime: India și Europa, una înnebunită de o viață intensă, cealaltă secată de senzuri.

Dacă sfârșitul n-ar aduce intervenția aceluși cortegiu de superstiții indice, cartea aceasta ar fi fost un miracol realizat de un european în cel de-al XX-lea ev. Miracolul unei reveniri la senzuri pe care civilizația funcționalistă și utilitaristă le-a pierdut, în paguba unui spirit care poartă semnul orgoliului sterp.

Ceea ce este însă în miezul cărții, nu în simbolica ei mistică, e profund impresionant, ca un patetic cor de pasiuni primare, cosmice, nebuloase. (Paginile plecării din casa Sen.)

Nu știu de ce finalul a trebuit să fie atât de tragic, ca un ultim spasm în care cetitorul va suferi (după aceeași concepție a lui Poe), pentru că într-adevăr sfârșitul e tragic, demoralizant, ca acele sfârșituri din cărțile lui Hamsun sau din operele amintite (*Tristan și Isolda*, *Heloise și Abelard*).

Păcat că resemnarea lui Allan a fost tradusă tot într-un mod de viață europeană: dragostea cu Geurtie, revenirea la un europenism sec și blestemat.

Mult timp vor răsuna fatalele cuvinte, care au vigoarea chemărilor unui zeu înnebunit și suferind de viziunea paradisului pierdut: «Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei.» („*Maitreyi*” de *Mircea Eliade sau notele unui liric pe marginea unei cărți inspirate*, în *România literară*, an. II, nr. 63, 29 aprilie 1933, p. I-II.)

După circa șase luni de la primul articol, incitat de tipărirea celei de-a doua ediții a romanului, V. Cristian scrie din nou despre *Maitreyi*, de astă dată mai mult pentru a-și contesta sau atenua vechile paradoxuri. El regretă frugalitatea și intemperanta primelor sale opinii, descoperind acum în *Maitreyi* „un adevărat roman, așa cum puține cărți izbutesc să fie, roman prin conformitate la toate regulile genului”. Chiar faptul de a-l fi predispus la mai multe interpretări i se pare o calitate de excepție, vădindu-i modernitatea și complexitatea. De altfel, ca și la prima lectură, este convins de individualitatea romanului în contextul literaturii române („face figură unică în literatura noastră”) și are mare încredere în posibilitățile lui de a fertiliza „drumul” romanului autohton: „Romanul lui Mircea Eliade, *Maitreyi*, ne-a prilejuit atunci când, la apariția lui, entuziasmul nostru ne-a pus condeiul în mână, în paginile săptămânale ale *României literare*, o exclamație (lirică fiind numai exclamația) în care închideam surpriza, admirația și bucuria de a fi descoperit, într-un om pe care-l cunoșteam, pe un scriitor adevărat. *Maitreyi* era pentru noi, atunci, cartea care surprindea, prin seducătoarea-i arhitectonică simplă, lineară, imaginea pe care mai de mult ne-o lăsase lectura acelei complexe cărți, prin acțiunea-i de luciditate și halucinație, *Isabel și apele diavolului*, imaginea unui Mircea Eliade bântuit de visuri și viziuni, de idei și de sentimente difuze.

Maitreyi părea scris de altcineva decât de autorul *Isabelei*, și totuși, pe alocuri, ni-i iln unde le așleplai mai puțin în paginile ei, ceva, poate mai puțin decât o virgulă MIM mi puni I. aiiiulca *apele diavolului*.

I
I
Acum, când revenind asupra celor scrise la apariția cărții cu scuza acestei a doua ediții, am voit să salutăm câteva din caracterele acestei cărți, care face figură unică în literatura noastră.

Romanul d-lui Mircea Eliade este în primul rând un adevărat roman, așa cum puține cărți izbutesc să fie, roman prin conformitate la toate regulile genului. Nimic imaginat, nimic artificializat, atmosfera Indiei, oamenii, vorbele lor se împleteau organic, pe firul pur al epicei lui Mircea Eliade. Istoria acelei dragoste a lui Allan pentru Maitreyi, vraja amară care se dezlipea de ea, ne-a dictat primul nostru articol în care încercam să demonstrăm că această carte e de esență lirică și că toată construcția d-lui Mircea Eliade nu e decât un poem, elaborat după regulile poeziei ale poemei.

Dar o carte e cu atât mai bună, cu cât o poți vedea și înțelege în mai mult decât într-un mod, și iată, revenind asupra *Maitreyiei*, o găsesc roman prin acțiune, prin plan, prin amănunt, prin viață.

Faptul că icoana Maitreyi[ei] stăruie mai vie decât toate celelalte din carte, că Allan e mic și supt de focul degajat de ea, faptul că viața ei învăluiește protectoare toate celelalte forme de viață din roman, poate fi o concepție spiritualistă, religioasă, care stă la baza inspirației d-lui Mircea Eliade.

Această carte se fixează adânc în literatura actuală, luminând ca un far drumul de mâine al romanului. („*Maitreyi*” de *Mircea Eliade*, în *Facla*, an. XII, nr. 820, 20 octombrie 1933, p. 1.)

Tot în *Facla*, C. Panaitescu își propune o perspectivă mai lucidă asupra romanului, menită a atenua entuziasmul general al congenerilor. Premisele îi sunt însă, uneori cu stridență, contradictorii și naive. Astfel, deși simte cartea provocatoare prin „autenticitate”, „exotismul de bună calitate” și „descripția de sălbatecă frumusețe”, deși îi atribuie, ca „poem” și „imn” închinat iubirii, mari șanse de perenitate, trage concluzia că ea n-ar atinge cota valorică a primului roman, *Isabel și apele diavolului*, ba nici măcar n-ar „îndritui” speranțele ocazionate de acesta. El își sprijină obiecțiile pe „deficiențe” închipuite precum: „uită să consolideze scheletul acțiunii” (pretinzând într-un roman de analiză și introspecție psihologică, narat la persoana I, ceea ce chiar i-ar fi dăunat epic) sau „se ferește să aprofundeze sufletul atât de complex al eroilor săi, mulțumindu-se cu contururi” (incriminarea punând în discuție personaje pur episodice, al căror profil tipologic augmentat ar fi deteriorat echilibrul interior al romanului). Demersul are pitoresc doar prin impresionism și demonstrează că uneori Eliade n-a avut, printre exegeți, interlocutori pe măsură: „Romanul d-lui Mircea Eliade, distins cu Premiul «Techirghiol-Eforie», fără să fie excepțional, cum ne așteptam și cum ne îndrituia să credem mai de mult apărutul *Isabel și apele diavolului*, se situează totuși pe primul plan al producției literare din acest an.

Firește, începând nota de față cu o obiecțiune, nu ne-am gândit, o clipă cel puțin, să vizăm filonul scriitoricesc atât de autentic - subliniem - al d-lui Mircea Eliade. *Maitreyi* însăși a dovedit că D-sa e un romancier de vaste resurse, un scriitor care știe dăltui fraza și modela acțiunea până la perfecția cea mai desăvârșită. Dar cu atât mai mare ne-a fost surpriza, cu cât în afara descripției de sălbatecă frumusețe, adevărat poem închinat dragostei, de ieri, de azi, de mâine și de

totdeauna, d. Mircea Eliade se ferește parcă să aprofundeze sufletul atât de complex al eroilor săi, multumindu-se doar cu contururi, pe alocuri imprecise, ba uneori chiar confuze (Narendra Sen).

Ne-a mai surprins faptul că, după exact 220 pagini, desfășurările, până aci calme, și totuși de o intensitate care face să vibreze strunele sufletești ale lectorului, se difuzează pe mai multe planuri și diluează finalul, care - după noi - putea fi văduvit de capitolul închinat Jeniei Isaac sau dacă nu terminat cu el. Am fi avut atunci un final episodic, ceea ce nu e cazul acum, când eroul se reîntoarce la ținta dureroasă a dragostei sale, ocupând inutil spațiul unor pagini cari nu contribuiesc cu nimic la conturarea sufletească a vreunui din personaje.

Lăsând însă de o parte aceste obiecțiuni, care nu alterează întru nimic frumusețea literară a acestui minunat imn plâsmuit din dragostea unui alb pentru o fecioară bengaleză, *Maitreyi* aduce pagini frumos realizate, un exotism de bună calitate și, mai mult ca orice, mărturia că valoarea unui bun scriitor nu poate fi știrbită nici chiar atunci când, dus de cursivitatea frazei, se pierde și uită să consolideze scheletul acțiunii.

E cazul d-lui Mircea Eliade, care putea să exploateze mult mai mult materialul atât de bogat pe care i l-a furnizat tristul capitol de dragoste al tulburătoarei *Maitreyi*." (*Mircea Eliade: „Maitreyi” <Cultura Națională, 1933>*, în *Facla*, an. XII, nr. 675, 30 aprilie 1933, p. 2.)

Mihail Sebastian, destul de exigent în ipostaza de cronicar literar (chiar și când se ocupă de operele unor scriitori consacrați precum Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Mihail Sadoveanu, I. Al. Brătescu-Voinești), surprinde printr-o cronică literară cu o formulă originală, neobișnuită fiindu-i și exaltarea. Deși titlul textului anunță clar că și-a propus să comenteze *Maitreyi*, în tot cuprinsul lui acuză un anume blocaj emoțional în fața romanului și se scuză pentru faptul de a nu-l putea aborda. Justificându-și însă tracul cu o anume abundență de argumente (asemeni unui avocat abil care mimează în fața barei incapacitatea de a pleda, rostindu-și, de fapt, pledoaria), Sebastian întreprinde cea mai profundă și pertinentă evaluare critică pe care a cunoscut-o vreodată un roman românesc. El vorbește de *Maitreyi* ca de o „întâmplare miraculoasă” în proza secolului, pe care n-o poate lega de vreun precedent literar și nici nu-i poate prevedea vreoaică posibilitate de repetiție. Nu folosește superlative, găsind instrumentarul tradițional al criticii prea caduc pentru a da concretețe permanentei stări de grație pe care o trăiește. Apelează în schimb la o perspectivă metaforic-afectivă, avertizând că ceea ce scrie e o confesiune, „o mărturisire personală” prilejuită de „dezastrul sufletesc” pe care i-l produce lectura. De altfel, consideră romanul într-atât de autentic, încât îl crede capabil să supună cititorul unui veritabil șoc, „dezadaptându-l”, scoțându-l din contingent. Doar Baudelaire sau Mallarmé prin unele poeme, doar Turgheniev, Knut Hamsun sau Alain-Fournier prin unele din operele lor i se mai par cronicarului potențiali creatori ai unui astfel de fenomen. Socotește de aceea cartea, mai ales în raport cu literatura de vechili, cucoane romanțioase și ratați de provincie a momentului, aflat încă în trena sămănătorismului, „o puternică și decisivă revoluție”, oferind romanului autohton, „prin ferestre brusc deschise”, alte zări, „alte ținuturi umane”, alte culori, alte lumini, alte psihologii, într-un cuvânt, „alt drum în arta noastră literară”.

Așadar, cu o excepțională economie de calificative, cu o simplitate patetică și tristă a tonului (având parcă în subsidiar regretul de a nu fi el autorul cărții), cu o tenuitate sigură a enunțului și o acuitate memorabilă a reflecției critice, dar și cu o sentimentalitate vulnerabilă de scrisoare deschisă, Mihail Sebastian consacră romanului *Maitreyi* cele mai frumoase pagini ale exegezei. Despre care carte românească s-a mai scris, de pildă, că lasă cititorul într-o adevărată convalescență, pe care trebuie să o depășească pentru a mai putea mânca, bea, gândi, râde, pentru a-și mai putea practica profesia, pentru a mai putea reintra în vechiul fâgaș existențial? Vom cita de aceea articolul în întregime: „Dacă aș fi cu desăvârșire sincer cu mine și cu dumneata, cititorule, aș tipări aici, în locul cronicii literare, o singură mărturisire: nu pot să scriu despre *Maitreyi*. Cu asta aș termina socotelile și am trece mai departe, să vorbim despre altele, cărți, probleme literare, polemici, idei, că sunt, slavă Domnului, destule. Se întâmplă și în viață - nu-i așa? - lucruri pe care le păstrezi exclusiv pentru tine și peste care arunci o lespede interioară, niciodată bănuită de ceilalți, pentru ca altminteri să continui să râzi, să umbli, să mănânci și să ai opinii ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Aș fi atât de bucuros să am curajul de a face același lucru cu *Maitreyi*. Cartea aceasta îmi deschide atâtea porți intime, încât a vorbi despre ea mi se pare un act de proprie devastare. Nu e o lectură pe care o judec. Este un ceas de viață proprie asupra căruia sunt silit să fac un oribil referat. Ar fi trebuit - toți cei care am citit *Maitreyi* - să oblonim în noi povestea asta și să convenim a o trece în tăcere, fiecare păstrând-o pentru consolările sau dezastrurile lui personale.

Se zice că oamenii care supraviețuiesc unei mari catastrofe - un naufragiu sau un incendiu - nu vorbesc niciodată între ei despre ce s-a întâmplat. *Maitreyi* este un asemenea dezastru sufletesc. După ce ai închis cartea, viața din jur ți se pare scăzută, mediocră, nici suficient de trivială măcar, cu toate orizonturile trăite. Pentru o bună bucată de vreme, *Maitreyi* te dezadaptează. Ți se pare deșert să te duci la lucru, să saluți, să scrii. Te apleci asupra vieții tale ca asupra unui destin străin. Își trebuie o convalescență de câteva zile ca să revii la agenda ta de avocat, profesor, gazetar sau ce se întâmplă să fii. În cazul nostru, din nefericire, critic literar.

Niciodată exercițiul criticii nu mi s-a părut mai sterp. Comentarii, comentarii... Știu atât de bine că există în *Maitreyi* un punct de foc pe care nici eu, nici nimeni nu-l va capta! Și totuși, iată, sunt gata să dau ocolul cărții și să precizez: «judecați de valoare», ca un farmacist, care, când a spus prețul unui gram de mercur, crede că a spus ceva despre esența mercurului.

Simplu gând de a vorbi despre cartea asta într-o cronică săptămânală, de a o înscrie deci într-o «mișcare literară», de a o pune alături de alte nume și opere, de a o încadra într-o categorie critică, acest simplu gând mi se pare că este de la început o trădare, căci *Maitreyi* este un fapt unic, fără precedent și fără urmare, un fapt pe care ar trebui să-l iubim și să-l înțelegem în afară de orice deprinderi curente de judecată critică.

Mă întreb cum anume vă voi face lămurit acest lucru și aducându-mi aminte că am scris în fiecare săptămână aici despre atâtea cărți bune și proaste, nu știu cum să vă spun mai categoric că *Maitreyi* trebuie scoasă din rândul lor, că nu este vorba

acum de o carte excelentă sau detestabilă, ci de altceva, pentru care toate formulele noastre critice sunt insuficiente. Talent, psihologie, emoție, profunzime, atmosferă, construcție etc, etc, etc. Cât de inexpressive sunt jucăriile acestea critice.

Maitreyi le depășește pe toate. *Maitreyi* îl depășește pe Mircea Eliade însuși, nu în sensul că i-ar întrece posibilitățile de creație, dar în sensul că această carte trece dincolo de cariera sa de scriitor («dincolo» nu înseamnă «mai sus», ci «pe alt plan»), dincolo de preocupările sale de cugetare, dincolo de problemele sale spirituale. *Maitreyi* este un miracol împlinit. Mircea Eliade - acest Mircea Eliade cu care scriem în aceeași redacție, cu care mergem la cinematograf, pe care îl necăjim și care ne necăjește în discuții amicale -, el nu are în împlinirea acestei întâmplări miraculoase care se numește *Maitreyi* decât rolul unui martor. Fiecărui timp, probabil, îi trebuie o carte frumoasă de iubire. *Daphnis și Cloe*, *Paul et Virginie*. *Maitreyi* este această carte de iubire. Destinul l-a solicitat pe Mircea Eliade să o scrie și să ne-o dea. Vedeți, destinul știe să-și aleagă oamenii.

Cred cu atâta certitudine că *Maitreyi* este un fapt excepțional, încât nici nu încerc să-l leg de antecedentele literare ale lui Mircea Eliade. Ar fi ușor - și interesant, de altfel - să observăm în ce relații se află cartea aceasta recentă față de *Isabel și apele diavolului*, dar ar fi vorba de relații strict artistice, adică neglijabile și în orice caz de plan secund. Că viziunea de romancier a autorului s-a netezit de la *Isabel...* încoace, devenind mai sobră, mai liniară și mai fermă, se vede foarte bine din lectura lui *Maitreyi*. Dar acest lucru îl puteam afla din alte pagini (*Jurnalul* publicat în revista *Azi*, de excepțională valoare pentru definirea scriitorului epic Mircea Eliade). Că problematica din *Isabel...*, de un juvenil și profund totuși satanism, și-a liniștit de atunci apele tulburi, evoluând spre un simț tragic, mai puțin exterior, mai resemnat, mai împăcat cu sine însuși și atenuat de un vag umor, pe care întâile fapte literare ale lui Mircea Eliade nu-l aveau deloc, că neliniștea ce tăia adânc, până la tumult și confuzie, în paginile lui din primii ani, dinaintea plecării în India, sau din anul întâi al șederii sale acolo, că această neliniște, fără să se piardă, a luat de atunci forma matură de expresie și căutare, o aflăm, desigur, și din *Maitreyi*, dar mai ales din alte pagini recente ale sale, din fragmentul romanului *Victorii*, tipărit tot în *Azi*, și din aproape toate eseurile sale publicate anul acesta în *Vremea*, eseuri care vor trebui tipărite neapărat în volum, pentru a se înțelege că genul acesta abia cu Mircea Eliade începe să creeze valori originale la noi.

Dar, repet, este inutil să-i solicităm lui *Maitreyi* semnificații critice, pe care autorul ni le oferă larg în toate celelalte scrieri recente ale sale. *Maitreyi* trebuie păstrat pentru ceea ce are absolut unic, unic nu numai în literatura noastră, dar în literatura lui Mircea Eliade însuși.

E neîndoios că istoria literară românească va păstra cartea aceasta pentru nenumărate argumente de ordin artistic. Într-o epică plină de averi, arendași, revoltați sociali de stil sămănătorist, cucoane sentimentale și eroi superiori ratați în provincie, într-o asemenea epică, oamenii, culorile, situațiile, portretele lui Mircea Eliade însemnează o puternică și decisivă revoluție. Lucru pe care l-am remarcat și altă dată, când am vorbit despre turburătoarea domnișoară Roth din *Isabel...* Paul SliTinu îmi spunea de curând că plecarea lui Mircea Eliade în Indii echivalează priini romanul românesc cu plecarea lui Delacroix în Algeria pentru plastica

franceză. Comparația mi se pare neasemuit de fericită. Cine a văzut vreodată o colecție Delacroix va verifica această apropiere. Mircea Eliade îi deschide romanului românesc ținuturi umane noi, îi aduce, prin ferestre brusc deschise, un alt cerc, o altă lumină, alte culori, de o intensitate până la el neștiută, psihologii, siluete, drame și momente, care nu creează numai un mare scriitor, dar inaugurează un alt drum în arta noastră literară.

Dar toate acestea, toate rămân sub *Maitreyi*. Fiindcă *Maitreyi*, după câte am spus până aci, continuă totuși a fi altceva.

«Altceva» - e foarte ușor de spus. Ce anume însă?

Nu știu. Un poem poate, o legendă, un mit. Vedeți, tot ce vă pot spune despre *Maitreyi* este o mărturisire personală, în nici un caz o precizare critică. O dată cu închiderea cărții, povestea iubirii lui Allan și a *Maitreyi*[ei] a trecut în mitologia noastră intimă, în rădăcinile cele mai adânci ale folclorului nostru personal. Îmi aduc aminte de tragedia aceasta, ca de un sămbure nestins al unei dureri mari din trecut, din propriul meu trecut. Îmi aduc aminte, poate, de o noapte petrecută singur pe ocean. Îmi închipui că trebuie să fie un sentiment asemănător. Este un sentiment ireductibil, care nu se explică. Îl trăiești - sau nu.

Dacă ar ajuta la ceva, v-aș spune că e cea mai frumoasă și mai tristă carte pe care am citit-o. Sau mi-aș corecta această confesiune categorică, amintind de alte pagini frumoase, de unele poeme ale lui Baudelaire, de unele versuri ale lui Mallarme, de anumite povești ale lui Turgheniev, de *Pan* al lui Knut Hamsun, de *Le Grand-Meaunes* al lui Alain-Fournier... Dar nu ajută la nimic. Misterul lui *Maitreyi* rămâne mai departe închis ca un inel aruncat în mare.

Și e cu atât mai greu de explicat acest mister, cu cât nu știți de unde începe, totul fiind cuprins într-o derutantă simplitate, de la prima pagină până la cea din urmă. Mircea Eliade este un scriitor lucid, și cele mai febrile pagini ale sale indică în cele mai patetice momente prezența unui ochi scrutător, ce nu iartă evadări lirice.

«Când iubesc cu adevărat pe cineva, îmi place să ascult lumea bârfindu-l; asta îmi verifică oarecum anumite procese obscure ale conștiinței mele, pe care nu le pricep și de care nu-mi place să-mi aduc aminte» (p. 9).

O asemenea observație (și sunt multe în cursul acestei cărți, totuși pastorală) ar putea să schimbe drumul poveștii spre interpretări psihologice, probleme intime, căutări complexe. Ar trebui în orice caz să rupă cercul magic de incantație și vrajă ce înconjoară drama din *Maitreyi*. Totuși, prin nu știu ce inexplicabil dar de poetice cartea este construită pe elemente strict epice și pe observații continue lucide, fără lirism, într-o lumină calmă și dureroasă de poem.

Din halucinantă rătăcire a lui Allan (p. 212-218), din această goană disperată, strivitoare, plină de cea mai năvalnică sfâșiere interioară, din aceste pagini pe care nu le recitesc fără strângere de inimă, rețin totuși curioasa paranteză de la pagina 216, atât de precisă, practică și crudă în brutalitatea notației:

«Straniu, cu toată durerea mea, eram conștient că port asupra-mi cinci sute de rupii și, de câte ori se apropiu oameni, duceam instinctiv mâna la portofeliiu».

Asemenea remarcă îl trădează pe romancier și psiholog, pe observatorul exersat, pe căutătorul de detalii exacte. Este uluitor, repet, cum din asemenea trasaturi epice se clădește o carte atât de vrăjită, purtând peste toate imaginile ei

obiective nimbul unor emoții care ridică cele mai ușoare detalii la o înaltă semnificație.

Bănuiesc că trebuie să fie aici, sub această definitivă simplitate, foarte multă artă și o extrem de subtilă tehnică. Dar mi-e cu neputință să discut opera din acest punct de vedere. Poate altă dată, mai târziu, la o a doua lectură, când voi fi uitat melodia cărții, când îi voi fi pierdut gustul acesta inexprimabil de bucurie și de moarte. Sunt câteva rânduri în *Maitreyi* care exprimă, cu multă liniște și cuprinzând nesfârșite orizonturi lăuntrice, acest sentiment pe care ți-l lasă lectura cărții.

«Aș vrea să fiu o buturugă, plutind alene, senină, beată, pe apele Gangelui. Să nu mai simt nimic, să nu-mi mai amintesc de nimic. Oare nu poate fi un sens al existenței această întoarcere la mineral, la cristal, de pildă? Să fii un cristal, să trăiești și să împărți lumina ca un cristal...»

Poate că *asta*, sentimentul ăsta, este *Maitreyi*, poate că aici stă cheia legendei, punctul de foc al poemului, centrul care îi unește toate drumurile torturate și i le pacifică. Vreau să întărez cât mai mult în această lumină și nu consimt să o sacrific unei cronici. Îngăduie-mi, cititorule, să-ți vorbesc altă dată despre cartea lui Mircea Eliade. Te-am prevenit, de altminteri, că nu pot să o fac astăzi." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”* <Editura Cultura Națională, Premiul Techirghiol-Eforie>, în *România literară*, an. II, nr. 64, 6 mai 1933, p. III, rubrica „Cronica literară”.)

Deși cu *Isabel și apele diavolului* fusese mai generos, Lucian Boz consacră romanului *Maitreyi* numai câteva rânduri, în spațiul parcimonios al recenziilor din *Dimineața*. Enumera cu această ocazie și unele „deficiențe” (că amintește șabloanele romanelor exotice și mai ales pe Conrad; că scenele pasionale sunt „banale” și chiar „inutile”; că în ultimul capitol, cel cu recluderea în Himalaya a protagonistului, se mai simt procedeele sale „forțat” simbolice și aride ale primului roman), dar nu pentru a-l desființa, ci pentru a arăta mai degrabă că, dacă alte cărți s-ar scufunda sub greutatea lor, *Maitreyi* rezistă și impune prin „viața care trece vastă prin ea, ca fluviul Gange”. Găsește de asemenea romanul scris cu liniște și sobrietate, în progres vizibil față de *Isabel...*, care i se pare a fi abuzat întrucâtva de paradoxuri și metafore: „Laureatul premiului instituit de Societatea «Techirghiol-Eforia» este, indiferent de ideile ce le profesază, o figură reprezentativă printre tinerii scriitori. *Maitreyi*, selecționat de un areopag de critici dintr-un vraf de cincizeci de romane, nu dezice cu nimic locul câștigat de d. Mircea Eliade. Cu atât mai mult, cu cât față de primul roman al d-sale, *Isabel și apele diavolului*, o foarte tinerească încercare, romanul de față are liniștea și ponderea necesară genului. Spre deosebire de *Isabel...*, care era o foarte amalgamată încercare, plină de idei sclipitoare și situații forțat simbolice, *Maitreyi* este o simplă, caldă și calmă poveste de dragoste petrecută în India și ai cărei eroi sunt: Allan, un tânăr funcționar, și *Maitreyi*, o fecioară indiană și, pe deasupra, poetă. Allan este simpatizat de șeful său, un inginer indian care îl ia la el acasă, cu gândul secret de a-l înfia. Se împletește încet firul dragostei între fiica inginerului, *Maitreyi*, și Allan. Izbucnirea dragostei, evoluția bruscă de la feciorie la feminitate, posesiunile pasionate sunt descrise cu toată culoarea necesară. Inginerul află de fapta *Maitreyiei* și-l gonește pe Allan. Acesta decade moralmente, se izolează de oameni, pierde serviciul, pleacă prin jungle și munți, unde într-o sihăstrie mai posedă o dată, *in efigie!*, pe *Maitreyi*, în chipul unei roșcovane exaltate.

Romanul acesta se citește cu plăcerea descoperirii unei banane răcoroase. Nu formulăm rezerve față de acest roman ușor și fluent. Că este scris după șablonul zecilor de romane exotice (Conrad etc.) în care albul îndrăgostit de-o indigenă sfârșește prin a deceda, că sufletul *Maitreyiei* e foarte netransparent, că sunt scene de sexualitate acum prea banale și deci inutile sau că scena finală din munți e o rămășiță din vechile d-sale procedee simbolice, aceasta nu are nici o importanță, deoarece cartea își trage frumusețea din viața ce trece vastă prin ea, ca fluviul Gange." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”* <Ed. Cultura Națională, 251 pag. Lei 60>, în *Dimineața*, an. XXIX, nr. 9467, 9 mai 1933, p. 3.)

Într-un text cam stufos, cu preliminarii abundente, și dintr-o perspectivă întrucâtva rigidă, cronicarul literar al *Curentului*, Nicolae Roșu, încearcă să lămurească un număr de probleme mult discutate în legătură cu personalitatea romancierului Eliade. Îl preocupă, de pildă, cât este de „original” și cât este de „autentic”, merite care i se par supralicite de comentatorii lui. Concluzia, foarte difuză, este defavorabilă lui Eliade. După Nicolae Roșu, romanele sale inspiră o „atmosferă” în care au mai „respirat” și alții, iar eroii săi nu sunt „descălecători”, au modele, au o „filiațiune”. Cronicarul se contrazice însă: îi cere deci romancierului originalitate absolută, dar în cuprinsul aceluiași text consideră conceptul o aberație, „ca multe alte aberațiuni cerebrale”. De asemenea, nici prea „autentic” nu i se pare a fi autorul romanului *Maitreyi*, cu toate că nu-și explică prea bine noțiunea, găsind-o încă „fluidă” și „nedefinită”. I-ar fi atribuit această calitate, spune, dacă jurnalul experienței trăite ar fi fost menținut în forma sa primară, dacă n-ar fi fost „corupt” prin literaturizare. Obiecția este o vădită inabilitate de receptare critică și pare mai mult o săgeată polemică trimisă celor care îl făceau pe Eliade campionul „autenticității” epice. De literaturizare efectivă suferă, de fapt, expozeul critic al comentatorului: „Există ceva autentic în viața și în opera literară a unui «om»? Nu a unui scriitor. Ceva care nu s-a mi repetat în alte vremuri și în împrejurări aproximativ similare? De câte ori critica literară s-a pronunțat despre cărțile literare ale d-lui Mircea Eliade, au fost pomenite nume de autori și titluri de cărți.

Critica romanului *Isabel și apele diavolului* a adus în discuție numele lui Soren Kierkegaard și Andre Gide. Prin apropiere respiră *Adolphe* a lui Benjamin Constant și chiar *Le disciple*. Paul Bourget, lângă Andre Gide, face figură interesantă.

Iată, dar, că „atmosfera” există și că în ea au mai respirat și alții. Chiar d. Mircea Eliade își lasă eroii în voia cerebralității și îi pune să vorbească despre cărți cu oameni și despre scriitori cu idei. Iar în bogata activitate publicistică, risipită în ziare și reviste, numele lui Andre Gide, Unamuno, James Joyce și chiar utopicul Julien Benda vădesc o netăgăduită influență. Chiar Unamuno, care a învățat limba daneză pentru a citi în original pe Soren Kierkegaard, făcând pe protestantul individualist în țara clericalismului, nu este atât de prost după cum îl cred impresarii săi, încât să nu recunoască imperativul unei realități inexorabile: «Mijlocul locomoției individualiste este de a merge singur, cu picioarele și desculț, și numai acolo unde nu sunt drumuri. Aceasta înseamnă să trăiești singur, gol și în pustiu.» De altfel, individualismul și originalitatea sunt aberații, ca multe alte aberațiuni cerebrale. Romanele d-lui Mircea Eliade respiră într-o «atmosferă» și eroii săi au o filiațiune. Nici chiar bolșevismul, acest considerabil proces de

reclădire a umanității, nu inversează planurile de cunoaștere ale lumii. Metafizica materialistă este o excrescență aberantă a capitalismului burghez. Un neoplasm social, al cănii punct de plecare este cunoscut și verificat. Numai simetria evoluției îi aparține.

Cât de departe este d. Mircea Eliade de adevărata autenticitate și cât este de fluidă și nedefinită această noțiune. Numai experiența personală, care se rezumă la trăirea intimă a unui fapt, poate însemna cel mult o metodă, dar în nici un caz autenticitatea însăși.

Privit din acest punct de vedere, romanul *Maitreyi* adună și contopește substanța unei experiențe trăite, iar expunerea autobiografică, încadrându-se uneori în tehnica jurnalului intim, consemnează tendința manifestă la introspecție și individualism psihologic, dacă mi se îngăduie acest eufemism. Dacă jurnalul cu însemnări cotidiene al lui Allan ar fi fost transcris, așa cum se afla, după prima redactare, primitivă, spontană, neprelucrat și, firește, neliteraturizat, atunci am fi avut impresia sincerității și a autenticității pe care tinde să o releve acest experiențialism. Autobiografia posibilului, în cadrul unui jurnal intim, este redusă la o formă simplă, nediferențiată. în cadrul social al romanului, care literaturizează aspectele colective sau individuale ale cunoașterii, intervin elemente artificiale, caduce, care transcend autobiografia și se încadrează în posibilitățile de devenire ale lumii exterioare.

Începi să te cunoști prin alții, să trăiești parazită și subaltern vieții altora."

Concluzia criticului este în concordanță cu aleatoriul demonstrației sale: romanul nu are o „teză”, un ax teoretic, autorul fiind captiv „literaturii” și literaturizării: „în acest roman, experiențialist și, prin urmare, autobiografic, sincer redat (condiție indispensabilă a artei), a cărui tehnică învederează un mănunchi de calități, am găsit un singur pasagiu care îngăduie să aflăm și o teză.

Îată-l: «Pentru mine, creștinismul nu s-a născut încă. N-au fost decât biserici creștine, dogme și rituale. Creștinismul se naște aici, în India, pe pământul cel mai împăcat cu D-zeu, unde oamenii sunt însetați de iubire, de libertate și înțelegere. Nu concep un creștinism fără libertate și fără primatul spiritualității.» (Pag. 147.)

Este prea puțin, pentru a nu crede că spiritualitatea d-lui Mircea Eliade se înămoalește în «literatură», cu un sens pejorativ." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, roman, Ed. Cultura Națională, în Curentul, an. VI, nr. 1892, 11 mai 1933, p. 1-2, mbrica „Cronica literară”.*)

Ovidiu Papadima, cronicar literar respectat al cotidianului *Calendarul*, condus de Nichifor Crainic, simte în *Maitreyi* începutul unui proces de clasicizare a scrisului lui Eliade, coincident distanțării vădite de livrescul și tendința de ideologizare violentă a epicului semnalate de critică în *Isabel și apele diavolului*. „Cumințirea” i se pare totuși fragilă (premoniția avea să i se verifice, de altfel, la mai puțin de un an, când Eliade publica *Lumina ce se stinge...*) și capabilă să-l atragă în orbita literaturii romantice (Chateaubriand, Pierre Loti etc), cu care se intersecta în predilecția accentuată pentru eroii, fundalul și problematica unor medii exotice. Câteva elemente ținând de exercițiul prozei moderne, de proaspătă actualitate, îl fac însă pe cronicar încrezător în posibilitățile de individualizare ale scriitorului. De pildă, efortul de obiectivare a perspectivei epice, observat pretulindcii în narațiune, adâncirea analizei psihologice, evitarea pitorescului și a

efuziunilor lirice în fața peisajului, ipostazierea pasiunii erotice ca un proces analizabil și influențabil, și nu ca o fatalitate (deși incomunicarea rasială și religioasă a iubitorilor copiază întrucâtva melodramatismul romanticilor canonici), sunt, pentru Ovidiu Papadima, tot atâtea dovezi că Eliade își exploatează creator și inovator tensiunile romantice și afinitățile culturale: „Acest al doilea roman tipărit al d-lui Mircea Eliade se integrează nesilit în linia aceluia proces de cumițire, de așezare, evident în ultimii ani din toată atitudinea, problematica și temperatura scrisului d-sale, fie eseu, fie literatură. E un efort spre rodire plină și simplă, ca a pământului, care - oricum îi va fi recolta - nu poate fi însemnat decât cu bucurie.

Nu e mai puțin adevărat însă că această cotitură surprinzător de liniștită și mai ales de timpurie în tumultoasa, violenta sa evoluție închide la rândul-i multe primejdii. La anumite vârste încă, între simplitate și banal sunt punți înșelătoare, creste incerte ca o dungă de cuțit. E drept, până la ultimile încercări, d. Eliade a evitat amăgirile.

De la *Isabel și apele diavolului* la *Maitreyi*, această evoluție e vizibilă. Operă caracteristică de tinerețe, primul roman voia să închidă în paginile sale tot ceea ce clocotea atunci în cel ce se hotărâse să-l scrie. Era ca o revărsare dezordonată de ape turburi. De aci patosul gândului și al sentimentului, enormul material livresc și acea nesupunere mărturisită a fanteziei, care violenta realitatea, generând frecvente artificii. Însă, frământarea precipitată a cărții te câștiga la început cu deosebire, tocmai prin această vânzoleală turbure ce îți indica un cutremur real, indiferent de origini. Alături, *Maitreyi* se arată rodul unei liniști ce tinde să se apropie de cursul calm al vieții. Însă, îndepărtarea de acea problematică mistică ce nu-și putea evita totuși întipărirea livrescă a dus, ciudat, la o apropiere de alte cărți, de astă dată mult mai vechi și mai puțin complicate. În adevăr, această încercare de a zugrăvi simplu chipul îndepărtat și de a înțelege omenește câteva cute din sufletul naiv și complex totodată al fecioarei *Maitreyi* se așează cuminte în lumina acelei galerii de nevinovate portrete de femei exotice, cu cari romantismul a fost cu deosebire darnic, începând cu Chateaubriand și a sa *Atala* și sfârșind cu Pierre Loti, evocările din *Aziade* și *Doamna Crizantema*. Aceeași temă, bineînțeles, cu personale detalii: eterna poveste de iubire între o autohtonă și un străin pe care nu îl poate înțelege, poveste care duce de cele mai multe ori la jertfa naivă a celei ce a îndrăznit să treacă peste duhur pământului; aceeași preocupare de a găsi colorii fragede pentru zugrăvirea unor suflete de o bogăție de mituri și superstiții, de o nevinovăție pe care noi europenii ne-am dezvățat să le cunoaștem; aceeași atmosferă de palidă poezie a amintirii.

În același timp însă, aici, vizibile, semnele de azi ale unui alt spirit. Un efort spre obiectivitate, spre adâncirea liniilor sufleteste și înțelegere, eliminând convențiile și falșele iluminări literare; o sobră ferire de ispita pitorescului și de efluviile turburi ale sentimentului romantic al naturii. Căci dacă d. Eliade nu mă accentuează, ca în *Isabel...*, acel intelectual dispreț al peisajului, natura se arată rar, și atunci numai ca un moment de întrepătrundere cu stările sufleteste. [...]

De asemenea, diferențe de înțelegere a eroticei. Iubirea nu mai cade, fatalitate, precum la romantici, ci izvorăte din joc - ale cărui etape și nuanțe sunt urmărite de d. Eliade cu o luciditate ce amintește inciziile bisturiului modern -, ca doar apoi să

se rezolve în vechiul tragism romantic al conflictului de culturi și religii, ce trebuie să zdrobească apropierea celor doi."

Tot Ovidiu Papadima este și primul analist mai sistematic al punților dintre cele două romane ale lui Eliade, pe care le evidențiază fără a ignora numeroasele diferențieri. El descoperă, de pildă, în infrastructura lor tematică, aceeași schemă: un tânăr posedat de demonul autoanalizei și, concomitent, „de poftele cărnii”, care dinamitează încremenirea în prejudecăți matrimoniale a unor familii asiatice prin seducerea fiicelor. Chiar mecanismul de finalizare epică a unei asemenea problematice i se pare identic: atât Isabel, cât și Maitreyi fac eforturi paroxistice de a realiza cuplul, traversând chiar experiența maculantă a „dăruiii trupului lor unui necunoscut nevrednic” pentru a-și putea atinge scopul. Disociațiile au relevanță, sunt incitante prin originalitate și dau un anume relief demersului critic în cadrul efortului analitic general al exegezei: „în conturarea liniștită a acestei voit simple povești de dragoste exotice, d. Eliade a renunțat la toate complicatele mecanisme literare ce îi erau proprii altădată. Această renunțare aduce surprinzătoarea diferență între cele două romane ale sale, deși temele se suprapun aproape perfect. În adevăr, în ambele, intruziunea unui tânăr studios - zbciumat de carte și de poftele cărnii - în viața liniștită, evoluând larvară în tradiții și obiceiuri, a unei familii, pe care o dezagreghează prin seducerea fiicei. Fiecare din aceste familii, a pastorului Axon în *Isabel...*, a brahmanului modernizat Narendra Sen, în *Maitreyi*, apar în aceeași încremenire, ca între sugativele unui ierbar, specifică vieții sociale a celor ce se integrează fidel, automat, în tradiții, false certitudini, cari sunt sfărâmate de năvala vieții autentice. Cele două figuri feminine, deși deosebite ca esență, se rezolvă printr-un mecanism erotic ce se aseamănă mai ales prin reacțiunea finală a dăruiii trupului lor unui necunoscut nevrednic, ca punct de paroxism al iubirii lui adevărate.

Însă, în *Maitreyi*, totul e simplificat prin acea lucidă renunțare la voința de a da vieții sensuri și umbre astrale, de a imagina păinjenisuri de experiențe sufletești, cari pentru a fi complicate, cer neapărat ajutorul cărții. Termenul de experiență se pare, în adevăr, că rămâne în acest volum ca simplă rămășiță de terminologie a unei preocupări altădată dragi.

Romanul se realizează astfel cu o rotundime părguită prin această liniștită renunțare, prin acea sobră alegere a paletelor, prin acea delicată nuanțare a umbrelor și luminilor, și mai ales prin acea cumpănire și lucidă siguranță cu care e construit întreg volumul, în a cărui desfășurare nimic nu enervează până când izbucnirea conflictului aglomerează la sfârșitul cărții faptele, iubirile și urile cu un patetism sentimental ce izbește oarecum.

În acest sens însă, obiecții ar fi dificil de însemnat, căci exotismul eroinei - singura ființă, de altfel, a romanului, în creionarea căreia autorul a avut grija detaliilor și a trăsăturilor care să-i dea viață, umplând, amplă, toată carnea - e o cheie literară ingenioasă, ce închide multe reacțiuni sufletești pe cari, teoretic, nu le putem cântări cu măsurile noastre europene.

Prin contaminare, însăși psihologia tânărului Allan are frecvente nuanțe de naivitate romantică. (...]

Ezitări însă, contrazise de suficiente momente de modernă luciditate și cumpănire, cari sunt marca cea mai de preț a cărții și, să sperăm, a întregii literaturi pe care această carte coaptă o anunță pentru cei ce au pornit odinioară «lupta generațiilor»." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, roman < Cultura Națională>, în Calendarul, an. II, nr. 368, 14 mai 1933, p. 1-2, rubrica „Cronica literară”*)

Cu toate că era la a doua lectură (prima oară citindu-l în calitate de membru al juriului, cu rol preponderent, am văzut, în decizia premierii), Perpessicius nu își poate stăpâni emoția în fața romanului, „febra” sa de cititor transmițându-se criticului și făcându-l, ca pe Mihail Sebastian, aforistic și memorabil în tot ce scrie despre el. Înainte de a pătrunde în universul lui, este tentat însă de o paralelă atentă cu *Isabel și apele diavolului*, pe care îl întâmpinase, la vremea lui, cu același entuziasm. El nu vede o diferență prea mare între cele două romane, ba dimpotrivă, le depistează infinite căi de comunicare. De pildă, cu singura deosebire că „doctorul” din *Isabel...* se ipostaziază predilect într-un degustător rece și satanic al iubirii, în timp ce Allan este un captiv al ei, un amant pur și dezinteresat, criticul regăsește în cel din urmă toate ticurile mentalității europene ale celui dintâi: ispita experiențelor spirituale exotice, tortura autoscopiei, prețuirea jurnalului intim și autoflagelarea prin rememorare. Îi apare de asemenea ca posibilă o interpretare creștină a finalului din *Maitreyi*: „Citesc, pentru a doua oară, după ce, cu două luni în urmă, l-am cunoscut în manuscris, noul roman al d-lui Mircea Eliade. Favoare rară pentru lectorul solicitat de roadele unui an literar, nu numai de excesivă fertilitate, dar și de calitate excepțională. Cu atât mai rară când opera la care revii, într-un așa de scurt răstimp, este unul din acele izvoare de munte, clare și reci, peste care se apleacă, însetate, sufletul și imaginația umanității. Pentru că *Maitreyi* aduce îndeosebi, și peste toate însușirile-i variate, acea candoare ideală, în care s-au păstrat, ca în sovonuri incorruptibile, toate legende de dragoste, câte s-au născocit de-a lungul veacurilor, în lumea largă.

Și faptul e cu atât mai remarcabil, cu cât d. Mircea Eliade este, prin temperament și formațiune intelectuală, un spirit complex, străbătut de numeroși fluizi contradictorii, de o experiență de viață, în ciuda anilor, enormă, așa cum întâiul d-sale roman *Isabel și apele diavolului* a arătat cu prisosință. *Maitreyi* izvorăște din aceleași ținuturi de feerie și de vecinătăți de junglă din care a coborât și *Isabel...* Aproape același, pentru amândouă romanele, este eroul, aproape aceleași pozițiile fabulei. Între doctorul din *Isabel...* și Allan, tânărul inginer din *Maitreyi*, este mai mult de-o asemănare. Europeni, și unul, și altul, se văd deopotrivă de ispitiți și de implicați în experiențe indice. Și în amândouă romanele, iubirea este aceea care alcătuiește textura de aur și de argint pe care se altoiește flori aprinse sau ucigătoare.

Cu deosebire, marea deosebire, că *Isabel...* este romanul unui dialectician al iubirii, pe câtă vreme Allan din *Maitreyi* este aproape un amant desăvârșit. Spun aproape, pentru că, oricât de acaparat de pasiune ar fi acest erou, tot mai stăruie în ființa-i ceva din propriul eroilor d-lui Mircea Eliade: luciditatea, predilecția pentru jurnal, demonul renegărilor. Cât este de reală sau numai simplă părere, această obiecțiune, nu știu. Dar ca și la întâia lectură, fascinația în care ne afundă, ca într-o fântână de vis, povestea Maitreyiei, este așa de obsesivă, așa de magică, încât revenirea la realitatea brutală frânge într-o oarecare măsură mirajul. De unde să vie însă

impresia aceasta și care să fie interpretarea ei cea adevărată? Să nu fie oare decât regretul ce cuprinde pe lector - inimă simțitoare - când vede cum se iroiesc și cele mai frumoase vise de iubire? Să fie, dimpotrivă, convingerea că toate poveștile legendare, în rândul cărora *Maitreyi* va figura de azi înainte, se sfârșesc cu o moarte sau alta, dar fără să rupă lanțul sufletesc al logodnicilor?

Reală sau numai subiectivă, această obiecțiune cu care intenționat am început, pentru ca să plivim entuziasmului de la început orice impediment, este, totuși, una secundară. Fără să mai spunem că se vor găsi cetitori cari să subscrie la finalul acesta creștin oarecum și să vadă în chiar prăvălirea în noroi a Edenului din Bhowanipore un tâlc al celor pieritoare, o filozofie."

Adâncind investigația romanului, Perpessicius constată însă că nu Allan este cutia lui de rezonanță, ci *Maitreyi* și pasiunea ei raciniană. O consideră de aceea egală unor „eroine tragice universale” (precum Didona, Virginie, Heloise, Fedra) și capabilă să stea alături de ele în „sanctuarul” cultural al umanității. De altfel, romanul i se pare a aduce în literatura lumii și ceva cu totul particular: amestecul insolit de „inocență preromantică”, figurând puritatea eternă a adolescenței, și senzualitatea frenetică a eroinelor lui D. H. Lawrence, întruchipând metamorfozele ei în veacul nostru „incitat de evadare și exotism”. Nu se sfiește să afirme de aceea că el sporește seria cărților fundamentale ale omenirii, devenind, alături de ele, un fel de catehism al iubirii pentru îndrăgostiții secolului XX: „... romanul e, înainte de toate, iubirea de basm oriental, neverosimilă, dar nu mai puțin pământeană, a *Maitreyiei*.”

Și iubirea aceasta ține de miracol, cum de miracol țin și începuturile ei, acel joc de coincidențe și complicități, dictate de legi mai presus de fire, cum de miracol ține și revelația acestei Sulamite, ce crește și se înfrumusețează, ca floarea pe care o învoaltă razele soarelui. Slujind de mentor, în Calcutta, unui ziarist francez în anchetă indiană, Allan îl conduce și în casa superiorului său Narendra Sen, un brahman mai puțin ortodox, unde ziaristul are prilejul să se informeze, la sursă, asupra moravurilor bengaleze, iar Allan să cunoască vechiul «*coup de foudre*» al preromanticilor, acel farmec optic care l-a fascinat pe Des Grieux și toți ceilalți eroi, de o fire cu dânsul. [...]

O împrejurare, înscrisă, desigur, și ea în cartea celor fatale, va apropia pe Allan de *Maitreyi*. Trimis de Narendra Sen, a cănii simpatie o câștigase prin meritele sale ingineresti, să supravegheze o lucrare în Tamuk și după aceea în Assam, în junglă, Allan se îmbolnăvește de friguri, este adus în Calcutta și după o scurtă convalescență primește propunerea și se mută în casa lui Narendra Sen. Ceea ce, un timp după aceea, i s-a părut lui Allan un complot matrimonial, din partea inginerului și familiei sale, nu era decât afecțiunea pentni un copil pe care Narendra Sen l-ar fi vrut frate pentru *Maitreyi*. Dar iubirea nu cunoaște limitațiuni artificiale, ea care nu se dă înapoi nici dinaintea incestului. Și Paul și Virginia își ziceau frate și soră, și iubirea lor n-a fost mai puțin devastatoare. Și lucrul acesta îl presimte cu aceeași putere, o dată cu Allan, și *Maitreyi*. Zadarnic se va împotrivi iubirei, cu cântece, cu poeme și flori. Toate sunt ispite, cum au fost și Evei, străbuna. Dar inițierea aceasta a dragostei și prezența acestui filtru isoldian, în care *Maitreyi* dovedește rafinament, inocență, humor, forme ale aceleiași suverane și perpetui feminități, dau prilej

d-lui Mircea Eliade să scrie unele din cele mai ingenue pagini din literatura iubirilor mijinde. După cum, mai târziu, când jocul inițierilor se completează și când lecțiile și biblioteca sunt, ca pentru Abelard și Heloisa, prilej de noi delicii intelectuale și erotice, d. Mircea Eliade izbutește să scrie psihologia și ritualul celei mai impudice castități. Un amestec turburător de inocență preromantică și de senzualitate lawrenciană dă acestor pagini captivante o culoare și un timbru inedit pentru literatura noastră. [...]

Cu astfel de cuvinte, în care răzbat toată poezia și toată înțelepciunea religiilor asiatice, *Maitreyi* este aproape o eroină predestinată imolațiunii. Pasiunea dezlănțuită care nu cunoaște margini, a eroilor, și care ilustrează acel «drept divin» al dragostei, despre care vorbea în maximele sale Chamfort, acel «contract al inimilor» despre care scria Delisle de Sales și care ar valora mai mult decât jurămintele în fața altarelor oficiale, trebuia să ajungă la singurul deznodământ tragic, cu puțință, acela al despărțirii eroilor noștri. Descoperiți printr-o nevinovată indiscreție a lui Chabu, sora mai mică a *Maitreyiei*, Allan este izgonit de către Narendra Sen, care se dovedește pe cât de amical fusese, pe atât de sever în păstrarea legilor castei. Chinurile la care e supusă *Maitreyi* și tot declinul, decapitat, al acestei mari pasiuni raciniene, pun eroinei d-lui Mircea Eliade un nimb de mucenică a dragostei și o așează în fridele marilor pasionate ale literaturii universale.

Iată pentru ce spunem că sfârșitul romanului destramă, pare-se, întrucâtva din mirajul în care tot timpul plutisem. În timp ce, ca o altă Didonă - *caeco carpitur igni* -, *Maitreyi* pătimește și va muri, desigur, de dragoste, Allan, ca un alt Aeneas, pornește în munte, scrie pagini de jurnal și aproape se eliberează.

Dar și dacă pasiunea aceasta nu consumă deopotrivă pe amândoi eroii, rugul pe care arde această Fedră bengaleza dogorește și luminează așa de puternic, încât reflexele flăcărilor răscumpără și ceea ce ni se părea nouă că este rigid în caracterul lui Allan. *Maitreyi* va rămâne cartea de căpătai a îndrăgostiților de dragoste, poemul adolescenței, în primul rând al acelei adolescente specifice veacului nostru, incitat de evadare și exotism. *Maitreyi* realizează în literatura noastră o eroină comparabilă eroinelor tragice, universale. Izbutind, cu diversele sale însușiri și în somptuoasa geografie a Indiei, această carte de mare simplitate, d. Mircea Eliade a sporit cu unul seria miturilor erotice ale umanității. «Cine face binele ajunge la poarta templului, cine iubește pătrunde în sanctuar», scrie Rabindranath Tagore în unul din distihurile *Licuricilor* săi. Și *Maitreyi*, ca un idol, s-a statornicit de azi înainte în sanctuarul dragostei." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, roman <Premiul Techirghiol-Eforie> < Cultura Națională>, în Cuvântul, an. IX, nr. 2890, 14 mai 1933, p. 1-2, rubrica „Cronica literară”.*)

Deși *Isabel și apele diavolului* îi inspirase lui Octav Șuluțiu mari îndoieli în vocația de romancier a lui Mircea Eliade, *Maitreyi* îl determină să-și reanalizeze profund și radical atitudinea. El lămurește acum definitiv mult discutata problemă a „autenticității” romanului, situându-l exact și fără digresiuni emoționale în ierarhia încă proteică a romanului contemporan. Paradoxal este însă că Șuluțiu, spirit întiicâtva acid și inconfortabil, își cristalizează opiniile în polemică nedisimulată cu unele din percepțelc-cheie ale romaneienului. De pildă, el contestă teza acestuia potrivit căreia singura literatură autentică ar fi „jurnalul intim”, demonstrând că,

într-un fragment publicat dintr-un astfel de „jurnal”, Maitreyi este un personaj fad, „stenografie”, „inexistent”, în timp ce în roman, unde Jurnalul” a fost prelucrat, comentat și utilizat electiv, iar autorul s-a supus exigențelor de retorică literară, eroina trăiește efectiv, concurând prin vigoare modelul real. De altfel, este de părere că nu prin „autenticitate” se individualizează cu adevărat Eliade în mișcarea literară a momentului (ea existând în coordonate cantitative sau calitative similare și la alți confracți), ci mai ales prin obsesia de a combina „maxima trăire” cu „suprema luciditate”, noțiuni inconciliabile. Scindarea între aceste două extreme, reprezentând conceptual antinomia dintre „viață” și „inteligență”, iar concret, în planul narațiunii, „drama individului care aspiră după autenticitate iluzorie”, este, în opinia lui Octav Șuluțiu, dominantă tematică fundamentală a romanului *Maitreyi*, axul lui metafizic. Interesant se dovedește însă mai ales faptul că această antinomie i se pare nu doar izvorul unei „drame individuale”, ci și al uneia colective, provocată de deosebirea între rase; Maitreyi, asiatica, fiind dependentă de o cunoaștere directă, panteistică, iar Allan, europeanul, de una rațională și analitică: *fifaitreyi* pune încă o dată problema autenticității. Într-un articol din *Discobolul*, nr. 7-8, vorbind despre *Autenticitate și originalitate*, Mircea Eliade declară că singura literatură autentică e jurnalul intim. îl vom pune de față cu eroarea afirmațiilor sale.

Deși scris la pers. I, deși aparent jurnal intim, *Maitreyi* este un roman, o carte de literatură. În *Azi*, an. I, no. 3-4 și an. II, no. 1, Mircea Eliade a publicat, sub titlul *Șantier*, două fragmente din jurnalul său intim. Acolo, la intervale, apare, ascunsă sub inițiala M., eroina Maitreyi. Deși curios să cunosc cine e această ființă misterioasă, ea mi-a rămas cu totul exterioară. *Maitreyi* e inexistentă ca autenticitate în jurnalul lui Eliade, dar trăiește puternic în romanul lui. Fiindcă *Maitreyi* e numai aparent jurnal intim. În fond, e o povestire ulterioară evenimentelor, înseilată cu câteva fragmente din jurnalul intim, acestea veritabile și comentate după actuala stare de spirit a eroului. Vrând să fie autentic, Eliade a fost numai stenografie. Vrând să facă literatură, a atins autenticitatea. E lecția vieții, pe care, de altfel, Eliade o apreciază îndeajuns și o va aprecia și de data aceasta.

Problema trăirii stă în centrul cărții. E acolo un gust al vieții, un sens al ei, o exasperare de a nu o poseda din plin și de a nu-i putea cuprinde toate aspectele ei, și la un moment dat o nedumerire a eroului pus de față cu ea, este o prospețime a valorilor naturale, opuse rigidității intelectuale, cari fac din această carte un breviar vital. În voluptatea Maitreyifei, ca și în panteismul lui Chabu, țipă dorul de viață, în gestul iubirii unui pom este însuși simbolul vieții atotputernice și unitare. Europeanul Allan stă uneori nedumerit în fața complexității sufletești a bengalezei Maitreyi, complexitate derivată dintr-un adânc sens și dintr-o adâncă convingere în viață. De aceea, între Allan și Maitreyi se schițează, pe deasupra lor, un conflict, care nu-i desparte, dar le dă numai pasiunea unei mai mari interpenetrări. E conflictul dintre trăire și inteligență. Este drama însăși a lui Mircea Eliade, care vrea ca inteligența și trăirea să se sudeze într-un act unic. Pasionantă în opera lui Eliade nu e autenticitatea, care nu e nici mai multă, nici mai puțină decât în alte părți, ci drama individului care aspiră după o autenticitate iluzorie. Eliade vrea să cuprindă în același moment maxima trăire și suprema luciditate, ceea ce e numai o iluzie,

deoarece una ucide pe cealaltă. Această dramă a individului clătinat între viață și inteligență și neputând să renunțe la nici una am găsit-o în *Șantier* și de data aceasta în *Maitreyi*.

Allan o iubește pe Maitreyi, dar își mai pune întrebarea dacă o iubește. Ceea ce pentru bengaleză e o evidență, pentru european e o problemă. Lucid până la distrugerea acțiunii, Allan e nemulțumit când reflectează asupra propriei lui iubiri, fiindcă se descoperă rece. Îndată ce nu mai reflectează, Allan e cuprins de deznădejde și prin ea se abandonează vieții efective și active. Pentru a o uita pe Maitreyi, Allan trebuie să recurgă tot la o maieutică materială, vitală: posesiunea Jeniei Isaac.

Peste drama individuală a lui Allan stă opoziția simbolică dintre viață și inteligență, prima simbolizată în Maitreyi și Chabu, a doua în Allan. Or, deosebirea psihologică dintre Maitreyi și Allan nu e decât traducerea individuală a unui fenomen mai adânc, înrădăcinat într-o realitate colectivă: deosebirea de rase. Între Allan și familia Maitreyiei este actualizat conflictul dintre rase și imposibilitatea unei înțelegeri, a unui contact total, definitiv.

Narendra Sen, superiorul ierarhic al inginerului Allan, îl invită pe acesta să locuiască în casa lui, cu gândul ascuns de a-l înșel. Allan nu înțelege și crede că Sen nu vrea decât să-l căsătorească cu fiica sa, Maitreyi. Dar între Allan și Maitreyi se leagă o iubire carnală, care e descoperită dintr-o mărunț imprevizibilă. Allan e gonit și Maitreyi, ținută claustrată. Tragedia dintre Allan și Maitreyi reiese nu numai din puterea tradiției, nici numai din simpla inerție a prejudecăților familiale. Ea își are rădăcinile înfipte în ereditatea milenară a familiei Sen. După cum am văzut, Allan e lipsit de înțelegerea mobilurilor pure ale lui Narendra Sen. În fața panteismului micuței Chabu, Allan e înclinat să suradă. Pentru Chabu, sufletul pomului e o axiomă, pe când pentru Allan e un simplu motiv de basm. Chiar în fața naivității complexe a misticismului Maitreyi[ei], Allan e prins de nedumeriri. Fata bengaleză e cea mai pură încarnare a rasei ei. Ce frumos exprimă ea acest lucru când spune: «în țara d-voastră trebuie să fie foarte frig. De aceea sunteți albi...» Cât de fraged e exprimată pedanta teorie a influenței climatei asupra omului. Sau această afirmație făcută natural și pe care Allan nu o poate înțelege: «De ce mai e poștă, dacă nu primesc scrisori de la oameni pe cari nu-i văd?».

Între Allan și Maitreyi, despărțirea e fundamentală. Familia e un accident care precipită drama dintre cele două rase. Și dacă n-ar fi ea, despărțirea tot s-ar produce, mai devreme sau mai târziu. Între intelectualul și ironicul Allan și mistica și carnala Maitreyi, o disensiune stă virtual. Conflictul acesta rasial e foarte discret introdus și formează axa romanescă a cărții."

Deosebit de percutant este Octav Șuluțiu și în tentativa de a trasa conturul tipologic al protagonistei, considerând-o o întrupare complexă și labirintică a eternului feminin, asemeni unei - splendidă metaforă - „broderii” savante căreia i s-au pierdut firele. Acest portret rămâne, de fapt, o pagină antologică, fără egal în spațiul exegezei: „Independent de dramatismul acțiunii, stă turburătoare și bronzată figura bengalezei Maitreyi. Mai puțin interesantă e evoluția însăși a dramei, cât persoana capricioasă și arzătoare a Maitreyi[ei]. A descrie graficul ei sufleteș e o imposibilitate. E în același timp inteligentă și voluptuoasă, mistică și pasionată,

patimei ce-l consumă, fascinat de vraja fizică și de superstiția poetică a exoticei cu destin damnat. însuși acest predestin la nefericire ne readuce în zona familiară a romantismului din veacul trecut, care a sanctificat iubirea și i-a dat sensul de misiune supremă în viața individului. D. Mircea Eliade ne pune în contact cu simbolismul poetic și încântarea de mit, țesute în jurul dragostei de toată romantica unui veac renăscut în psihologia celor doi parteneri, zguduți de miracolul revelat al propriei lor pasiuni.

Tânărul Allan poartă semnele electivă ale tuturor marilor obsedați de aventură byroniană, de evadare din contemporan și istoric, de refugiu în exotism și reverie, de atracție a eternului feminin, ca o expresie a unui puternic individualism și a unui îndărătnic egotism. Dar sentimentalismul patetic al romancierilor se complică la acest spirit modern cu o luciditate de autoanaliză, un gust al experienței morale și un obscur instinct demoniac atât de acute, încât îl situează în preajma unui coroziv monolog interior, de natură gidiană. Allan se comentează în scurte, dar repetate paranteze, își dedublează personalitatea, scrutând la rece și cele mai înalte ale lui avânturi. D. Mircea Eliade și-a combinat metoda narativă, alternând introspecția analitică și elanul pur, transfigurator al iubirii. De aceea, *Maitreyi* se îmbină pe două planuri, aproape fuzionate: al lucidității masculine și al evocării de poetică narațiune al unui senzualism de magie erotică. Modern prin cea dintâi înclinație, dovedind o neliniște intelectuală și un dubiu nervos de om al veacului, d. Mircea Eliade se abandonează însă unei instinctive și patetice simplități în crearea mitului erotic, născut din pasiunea eroinei. în centrul romanului este, fără îndoială, figura imaterială și totuși de o prezență carnală atât de vie a Maitreyiei. Ființă umană și aspirație metafizică, naivitate animală și trecere lunară printre nori diafani, ingenuitate și rafinament, pudicitate și îndrăzneală impetuoasă, pachet de senzații forte și prelungire de vis magic, consumare de simțuri și ecou de adorație mistică, în această armonie de antinomii trăiește, ca într-o transă, nefericita Maitreyi, despărțită brutal de habotnicia hindusă a familiei, când Chabu, sora ei mică, dezvăluie taina dintre ea și albul intrus, care le-a adus în casă o dramatică și nepermisă pasiune. Maitreyi este, o femeie și un mit; este mai ales un simbol al sacrificiului în iubire, trăind cu o intensitate și un farmec de substanță tare, aromitoare ca înseși parfumurile orientale. în acest plan de supraréalitate stă marea sugestie a romanului; în specificul intrinsec al pasiunii de brahmană a Maitreyiei, care-și înconjoară dragostea cu toate superstițiile atavice ale misticismului de rasă, descifrăm exotismul d-lui Eliade. însă, dacă decorticăm învelișul ușor suprapus peste miezul povestirii, dincolo de aparențe dăm peste permanența umană a unei tragedii de iubire, idilică în împrejurările materiale în care se desfășoară, de un patetism adânc în esența ei sufletească."

Incitante sunt și eforturile lui Pompiliu Constantinescu de a demarca și caracteriza mentalitățile care se confruntă în *Maitreyi* prin intermediul modului de reacție la suferință. Allan, exponent al civilizației europene, își controlează lucid experiența pasională, făcând din ea „material de reflexie și prilej de contemplație poetică”; se recuperează din această cauză mai ușor, refuzând trăirea ei metafizică și readaptându-se platitudinii vieții cotidiene (reeditând, în coordonate generale, ipostaza și ideologia protagonistului din *Isabel...*); Maitreyi, care ilustrează o

„terapeutică morală” indiană, asiatică deci, se „sanctifică” prin durere și umilință, apelând la mitologie și trăind în registrul ei abstract cu un panteism tragic. Consideră de aceea întruparea ei în proza românească o realizare de excepție, susceptibilă de a nu fi egalată ulterior nici chiar de autorul romanului: „După izgonirea lui Allan din casa lui Narendra Sen, d. Eliade urmărește și procesul de dezintoxicare al romanticului său erou. Retras într-o singurătate de pustnic indian, departe de oameni, de civilizație și de prezența fascinatoare și primejdioasă a Maitreyiei, Allan se exercitează să-și recapete luciditatea. Aci apare contrastul între două mentalități: între europeanul stăpân pe voința care-i scăpase din mână și asiaticul confundat în fericirea propriei suferinți. Două civilizații și două moduri specifice de reacțiune morală se definesc în final. Maitreyi își ia asupra-și toată vina păcatului; noțiunea de ispășire îi este atât de organică, încât suportă umilinți, claustrare, dar nu-și reneagă și nu regretă o pasiune funestă. Vrea să-și reîntâlnească iubitul și să se cufunde, nelimitat, cu un simț al eternului indic, în pasiunea care a sanctificat-o prin suferință. Dacă nu-l va putea regăsi, își dă întâlnire în viața de dincolo. Metafizica iubirii este o trăire autentică în această brahmană, o mitologie palpabilă, ca și panteismul ei atavic. Allan însă refuză îndărătnic să reintre în magia unei pasiuni devastatoare. Individualismul lui de intelectual egotist, luciditatea lui europeană, nu dorește decât eliberarea. Clătinat în temelii personalității, Allan dorește o refacere și o purificare. Și-o regăsește în retragerea în sine. Egotismul este însăși etica lui. Demonismul îl salvează de nefființă, ca și de aberația absolutului. Episodul cu Maitreyi va rămânea cea mai adâncă experiență pasională a lui, pe care va retrăi-o în imaginație și în acel trist și poetic farmec al retrospecțiunii. Pentru el, iubirea nu e o mitologie, ci numai o creștere suprafirească a personalității. Dincolo de punctul ei maxim, începe însă disoluția; de aceea se oprește la confinele ratării. Sunt semnificative episoadele finale ale romanului d-lui Eliade pentru această psihologie de alb și pentru terapia morală pe care și-o impune Allan, asemenea olimpului Goethe, care-și alina demența romantică prin expurgarea eului de pasiune. Allan n-o aplică pe planul contemplației artistice. Spirit voluntar, se vindecă de un exces de vitalitate interioară prin adaptarea la platitudinea vieții moderne. Se purifică de metafizica iubirii prin fizica ei. Ironia în care învâluie mania indianizantă a muzicantei Jenia Isaac, pe care o posedă rece, și simpla colare cu Geurtie, care-i împarte patul și banii, fără tragedii incomodante, îl restabilește în individualismul lui inițial și nativ. Sustras din magia indică a Maitreyiei, reintră în contingentul vieții mecanice europene. Pasiunea lui a fost și o experiență, tendința de a-și multiplica eul, printr-un transfer de maximă trăire, în pasiunea unei brahmane. Jenia Isaac este o reluare a simbolului de snobism exotic exprimat în miss Roth din *Isabel...*; este un corectiv venit la timp, ca să-l limpezească de vraja orientală în care se confundase ca un somnambul. Allan are o concepție europeană, laică, orgolioasă a păcauilui: sinuciderea personalității prin pasiune. Metafizica lui este o experiență care îi refuză absolutul, sub aspectul indic al topirii definitive, în neantul pasiunii, a individului. Rațiunea europeană îi îngăduie numai îmbogățirea eului, care din experiența umană face material de reflexie și prilej de contemplație poetică.

Nu fără adâncă semnificație, romanul d-lui Mircea Eliade se închide cu aceste rânduri, de nostalgică evocare a Maitreyiei, dar și de salutară inhibiție a dezastrului

personal; când află că fiica lui Sen s-a lăsat posedată de un vânzător de fructe ca tatăl ei s-o considere spurcată, s-o alunge și să-și poată astfel reîntâlni iubitul, Allan reflectează: «...Și dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce să cred? De unde știi eu? Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei.»

Îndoiala e semnul refacerii din combustia pasională, iar dorința este certitudinea că experiența umană se purifică în contemplație.

În complexitatea fibrelor de sensibilitate prin care trăiește Allan, regăsim toată problematica din *Isabel...*; de data aceasta fuzionată într-o narațiune patetică, în al cărei centru de foc rămâne simbolul Maitreyiei, eroină și realizare poetică de excepțională valoare în romanul d-lui Mircea Eliade și în proza contemporană. Cartea sa e grea de revelația unui miracol, poate singular în însăși cariera sa literară." (*Mircea Eliade: „Maitreyi” <roman>; Edit. Cultura Națională, în Vremea*, an. VI, nr. 288, 21 mai 1933, p. 7, rubrica „Cronica literară”.)

În seria referințelor poetice inspirate de romanul lui Eliade se ivește la un moment dat și un text bizar, care întrece capacitatea de metafizizare a lui Mihail Sebastian. Este vorba de eseul-scenetă... *Cu Papini, Unamuno și Maitreyi despre Mircea Eliade*, semnat de romancierul și ziaristul Petru Manoliu. Autorul se imaginează într-un colocviu fantast cu cei doi măștrii ai lui Eliade menționați în titlu și chiar cu eroina romanului, toți provocați de apariția acestuia. Concluzia discuției este că Mircea Eliade nu există, că opera sa e atât de vie, încât l-a devorat, i-a substituit perfect prezența în lume, și că, de fapt, această prezență n-a fost decât o nevoie a noastră de a avea o Maitreyi. Pentru că nici Maitreyi nu i se pare a exista ca atare, ea fiind doar o acută cerință sufletească. Este convins de aceea că membrii juriului n-au premiat un roman, ci pe „uitata Maitreyi a vieții fiecăruia dintre ei, pe Maitreyi a vieții”. Ea este, spune eseistul cu remarcabilă forță metaforică, „necesitatea cu nume omenesc”, ca aerul când te sufoci, ca mâncarea când ți-e foame, „ca durerea mea, ca bucuria voastră, ca tot ce poate fi”. Este Maya, creatoarea de iluzii, este Iluzia... Avem credința că textul e un unicat al criticii românești și poate, prin formula neobișnuită, nu departe de a întruni exigențele unui *Guinness Book Isabel și apele diavolului* îi inspirase lui Victor Stoe ipostaze imnice, dar erodate întrucâtva de grandilocvență și nu la această intensitate poetică. Păcat că, pe alocuri, articolul e confuz și se împotmolește în echivocuri. Îl cităm însă în întregime, considerându-l o piesă de muzeu în cadrul exegezei eliadice: „Este trivial de ușor să scrii contra unui om, despre un om sau pentru un om. Vei găsi, întotdeauna, în tine, *necesarul*, deși, acesta nu epuizează - știi bine - fundul de necunoscut pe care fiecare îl avem ascuns, acolo unde viața a uitat să mai fie prezentă. Oricât de sincer ai fi, tot neadevărat rămâi. Iată-l pe Mircea Eliade la ușa ta, bolnav de-o «poveste simplă care a fost cândva și viață», cu o fantomă în brațe, el însuși fantomă cu carnea pierdută în Gange și ochii în ceață. Vrea să-ți spuie basmul Maitreyi[ei]. Vine așa de departe... Vine din el însuși, vine de acolo de unde mulți, dacă s-au dus, nu se mai pot întoarce, deoarece lumea le apare sarbădă și prea veselă. Dar Mircea Eliade e naiv, n-are memorie și de-aceia este aventurier. E omul cel mai nenorocit pe care l-ai întâlnit în viață, deoarece destinul - căci e predestinat - i-a dat cele mai rari fericiri; fericiri pe care nici chiar viața însăși nu și le îngăduie decât foarte rar și prudent. Căci fericirile acestea nu sunt fericiri. Și viața lui Mircea

Eliade este o asemenea fericire. El vrea să mai fie o dată amantul Maitreyi[ei], povestind-o... El vrea să învețe pe de-a rostul nenorocirea... El vrea s-o spuie, s-o repete, s-o răcească pretutindeni, iar oamenii, știind-o, s-o uite și, uitând-o, să-l uite și pe el... Iar el să se limpezească în liniște, așa ca marea, ca văzduhul, cari nu au aduceri-aminte, dar cari sunt rând pe rând și furtună, și calm, și anotimp, și vreme, și eternitate... Așa e Mircea Eliade: prea mare ca să-l cuprindă aventura, prea mic - asemenea tuturor înaintașilor lui: întâii între oameni - pentru a nu plânge, prea trist, atât de trist, încât nu-l poți deosebi de copil...

Cine a spus că, dacă Mircea Eliade nu pleca în India, n-ar fi scris *Maitreyi*? Dar ce, Maitreyi e reală? Cine v-a înșelat șoptindu-vă că Mircea Eliade a fost în India? De ce introduceți în viața acestui copil cu șase dioptrii și un pisc de geniu asemenea anecdote? Și, dacă eu v-aș spune că el n-a fost decât la Polul Nord, iar Maitreyi este o balenă, oare ați putea să-mi dovedeți că nu am dreptate? Eu știu că numai oamenii care se repetă au povești reale... Ceialți, restul acela pe care nici cerul și nici viața nu-i mai încape, sunt aceea ce este necesar celor mulți ca să nu urle de plictis: nebuni de lux... Și *Maitreyi* este o asemenea nebunie. Un lux și o rană... Nu, Mircea Eliade n-a fost nicăieri. El *a stat* mereu pe locul lui, așa cum stătea și înainte de a fi, așa cum va sta de-a pururi. Mircea Eliade nu are nevoie de geografie și nici de mișcare. El trăiește mirându-se de sine și câteodată, surprins de minune, se întoarce să vadă cine a făcut-o, și atunci, copilându, râde trist și dematerializat:

— Nu știu! Se prea poate să fiu și eu acela...

Credeți-mă, *Maitreyi* este scrisă de fiica lui Narendra Sen și tradusă de Mircea Eliade în românește. Acest metafizician și-a permis o glumă: s-a jucat de-a lumea. Un juriu a suportat farsa, iar publicul a aplaudat. Și metafizicianul zâmbește satisfăcut de faptul că oamenii îl cred vorbind o limbă oarecare, fie ea chiar și cea românească... Dar eu l-am întâlnit, în ziua apariției romanului, pe Papini. Îl zăpăcise «sensul unic» al culturii noastre și mi-a spus:

— Tocmai pentru *Maitreyi* sunt în București. Și mă bucur că am venit... Da, mă bucur mult, și bucuria mea, poate, va deveni și ea un «roman». Știam eu că Maitreyi va trebui să se prostitueze... Deoarece e femeie... Și o femeie sau e mamă, sau e cocotă... *Tertium non datur*. Dar ceea ce mă bucură până la exaltare este faptul că Allan a avut-o întâi, și asta cu atât mai mult, cu cât, *o spuie*. Da, mă beatifică indiscreția colegului meu... Dacă eram în locul lui, știi ce-aș fi făcut? Plăteam lui Marconi să-mi difuzeze aventura în douăzeci și patru de limbi. Într-o singură zi, pământul ar mai fi avut un înveliș, între stele și inima lui de foc: basmul scris cu sângele virginității Maitreyi[ei].

Ar fi fost un «gen nou». Și eu, asta vreau: ineditul, originalul... Da, cât mai mult original, ca să nu mai putem fi originali... Căci, vezi, aceea ce-mi place «autentic» în cartea lui Eliade - mă va ierta că-i spun pe nume - este absența originalului...

Ce puteam eu răspunde la aceste neașteptate «invective»? Mă despărțisem cu o clipă înainte de d. Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Mihail Sebastian, Perpessicus etc, etc. Unii îmi vorbiseră de *Paul et Virginie*, alții de Goethe, alții de «femeia eternă»... Fiecare aveau o Maitreyi a lor cuprinsă într-o nemărturisire, într-un secret de viață... O tănuiseră, fiecare, fricoși s-o reînvie, poate jenați...

Se temeau, domnii aceștia, să mai fie încă o dată adolescenții. Or, Mircea Eliade îi obliga s-o reînvie pe *uitata Maitreyi a vieții fiecăruia* dintre ei, pe *Maitreyi a vieții*. Căci, fecioara bengaleza este un secret de viață, o durere care nu mai poate fi lacrimi, deoarece e prea mare, prea cuprinzătoare, prea numai durere. De aceea n-am știut ce să-i răspund lui Papini. Și m-am despărțit de el trist că, și de data aceasta, *italianul* pleacă plin de convingerea că Mircea Eliade este prea reprezentativ pentru a putea fi numai român. Căci, eu eram sigur, dar nu aveam cui spune neclintita mea credință, că *Mircea Eliade nici nu există măcar*, încât tot ceea ce Papini îmi spusese era o pură fantasmagorie și, deci, începutul unui alt roman al său. Nu, Mircea Eliade nu există real, așa ca noi, oamenii de azi, de ieri, de mâine... Ca noi, oamenii care nu valorăm nici măcar cât un mormânt. Știu că, o dată, dar nu mai pot spune când și unde, cineva blond, jenat și cu gesturi de miop, mi-a întins mâna... Erau în jurul nostru cărți multe și îndoieli... Era prin anul, mi se pare, 1927... Dar mâna părea *atunci inventată*... Căci a dispărut după aceea... Devenise gest, gest care făcea auzibilă o tăcere, o mirare, o bucurie:

— Eu sunt Mircea Eliade...

Cineva mă împulzea să-i spun:

— «Tu, niciodată ești», dar m-am reținut. Prin fața mea, Mircea Eliade *devenea*, așa cum devine și azi, impersonal, fără sine, masiv, absent, față de propria-i prezență. De atunci, l-am *văzut* - acesta e un fel vulgar de-a spune - atâta, cât mi-a fost necesar ca să nu-l simt cum îmbătrânește el sau cum - mai sigur - îmbătrâneam eu... Ori de câte ori îl *vedeam*, știam că-mi scapă ceva. Sau poate Mircea Eliade se arata atât cât era necesar pentru a se sugera numai? Și apoi, de ce să fie văzut? De *aceasta* avem numai noi nevoie. *El nu poate fi văzut*. El este ori de câte ori avem trebuință noi de el. Ori de câte ori este o necesitate. Atunci, el se materializează... Un fragment... Dar nu este el... îl cauți și nu-l găsești. Căci Mircea Eliade nu împietrează *necesitatea* care-l cheamă.

Așa mă gândeam când, deodată, cineva mă prinse de braț. Era un bătrân cu ochelari, adus din spate și cu barbă. Purta o geantă și, pe geantă, pe *Don Quijote*...

— Am văzut aici în fundul nopții și-al Europii, mi-a spus el, un tânăr... îl cheamă Eliade... Eu sunt Unamuno... Și vreau să-i vorbesc... Vreau s-o cunosc pe Maitreyi... Căci Maitreyi este Dulcinea din Toboso... Da, o altă moară de vânt a inimii... Să nu crezi cumva că sunt un maniac... Deși sunt bătrân, cred în fantastic. Da, cred în originile noastre fantastice. Cred în necesitatea omului de a descinde din fantastic. Și Mircea Eliade este un asemenea fantastic. Nici nu știi dumneata cât poate *minți* tânărul acesta fără vrăstă... Nici eu nu știu... Mă înșeală chiar și pe mine... Dar îmi place... îmi place ori de câte ori mă înșeală fantasticul, ori de câte ori îmi dau seama că numai *infirmitățile mele au nevoie de real*. De aceea aș vrea să-l văd pe Mircea Eliade și să-i mulțumesc... Să-i mulțumesc pentru bucuria ce mi-a dat-o înșelându-mă. Înșelându-mă cu propria-mi neștiință... Arătându-mi infirmitățile...

...Se făcuse noapte. Și, cum eram în plin *Maitreyi*, am putut, fără să mă *contrazică* realul, să scobor în PORT... Eram doar în libertățile de sus, cari la un singur semn și voință îți dau tot, tot, chiar și o călătorie, «stând pe loc», în Calcutta... Culoarea locală n-o mai știu... Limbile erau încrucișate, monosilabice

din cauza alcoolului, iar trupurile asudate și arămii, ca «un amestec de ceară și argilă»... Dar mai pot eu și *cum anume* era acolo, când în clipa aceea, în clipa aceea când, poate, s-ar fi încheat un izvor de amintiri, am văzut-o pe Maitreyi... Era urâtă, urâtă, urâtă! Hădă, hădă!... Oribilă, înfricoșător de oribilă! Mai știu încă mișcările pseudopodice ale trupului gelatinos, inconștient și beat... Venea clătănându-se printre mese, aproape goală... Îi mirosea parcă și imaginea... Și cânta un cânt șters, ca o icoană afumată, fără gamă, fără cuvinte... Putea fi și plâns, cum prea bine putea fi și bucurie... Căci i se vedeau dinții Maitreyiei, sub buzele grele și roșii; i se vedeau dinții asemenea unor porumbei albi, înșirați unul lângă altul și tăcuți. Da, numai dinții ei tăceau. Dar tăceau ostil. Tăceau ca niște săbii trase... Iar trupul murmura; întreg trupul...

Era ca un freamăt, ca o neliniște, ca o așteptare. Era cântecul Maitreyiei pe care mi se pare că l-a cântat odată și marea, atunci când mi-a furat din mâni femeia iubită, pe care l-a cântat, știu bine, și trenul, trenul acela, care, poate, n-a existat niciodată, dar cu care, totuși, a plecat Saniana...

Da, așa cânta Maitreyi: ca durerea mea, ca bucuria voastră, ca tot ce este, ca tot ce poate fi... *Și atunci, Maitreyi deveni frumoasă*... Și în aceeași clipă mi-am dat seama că o cunosc de totdeauna și pentru totdeauna, așa cum *cunosc* aerul când mă sufoc, așa cum cunosc hrana, așa cum cunosc tot ceea ce-mi este necesar. Căci *Maitreyi este înfricoșător de necesară*. Este chiar numai necesitatea cu nume omenesc. Ea este aceea ce trebuie să fii. Te prevede și presimte. Ea creează lumea fiecăruia dintre noi: acea intimitate care îți îngăduie să nu mori și să te înșeli. Da, să te înșeli, căci Maitreyi este iluzia, țesătura iluziei: Maya... E păinjenși în care te zbați. Și zbaterea aceasta se numește viață, dar roman niciodată. Căci *Maitreyi* este, când vrea să fie, un roman prost, pentru că rămâne de-a pururi o taină necuprinsă.

...Noaptea era caldă acum și pudră de tăceri... Și Maitreyi mi-a spus un basm:

— Luna mergea înaintea noastră ca o torță, iar Gangele era vălul Maya... Și totuși, eterni și triști pluteau așa de lin, încât parcă stăteau pe loc. Acolo «am făcut iubire»... Și iubita a spus:

— Dă-mi ochii tăi să mă pot vedea!

— Ia-i...

— Dă-mi glasul tău ca să fiu auzită!

— Ia-l...

— Dă-mi brațul tău să-mi fac cingătoare și sângele tău să-mi fac rubin pentru inele...

— Ia tot ce vrei...

— Dă-mi dorința ta să-mi fac mătășă pentru haină și privirea ta să-mi fac andrele de argint, și șoaptele tale să-mi fac taine, și durerea ta să-mi fac bucurie...

— Ia tot, tot, a mai spus iubitul. Iar după o clipă de tăcere, prin care trecuse îngerul îndoielii, iubitul a întrebat: «Dar tu ce-mi dai în schimb?».

Și iubita a răspuns:

— Pe Maitreyi.

...După ce i-am spus basmul, iubitul meu a băut whisky. Apoi m-a înșelat ca să mă aibă. Și am fost a lui, deoarece el avea nevoie de un cuib de uitare... Și n-a mai fost *nimic*... El a plecat, iar eu am ajuns aici, aici unde ajung *toate*, dacă au norocul să întâlnească și să iubească.

— Și cine era iubitul tău?

— Un locotenent..." (*...Cu Papini, Unamuno și Maitreyi despre Mircea Eliade, în România literară, an. II, nr. 67, 27 mai 1933, p. III.*)

În numele admirației pentru autor sau a extazului în fața romanului, s-au emis însă și fraze goale, de circumstanță, ori chiar ineptii. Plină de toate acestea este, de pildă, recenziile pe mai multe coloane din *Rampa* a lui Al. Robot, din care nu putem desprinde decât această frază: *Maitreyi* e o carte pe care o iubești. Cedăm și noi sentimentului." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, roman, Ed. Cultura Națională, în Rampa, an. XVI, nr. 4608, 28 mai 1933, p. 1, rubrica „Pe marginea cărților”.*)

Intermediind cu generozitate discretă editarea primului roman al lui Eliade și contribuind esențial la premiera și tipărirea celui de-al doilea, ca membru al juriului Culturii Naționale, Cezar Petrescu simte nevoia să și gloseze în marginea ultimului. Acceptă cu această ocazie câteva observații pertinente emise înaintea sa, nuanțându-le adecvarea, și enunță altele, surprinzătoare uneori prin originalitate și insolit. Ca și lui Ovidiu Papadima, de pildă, *Maitreyi* i se pare a evidenția în evoluția lui Eliade un proces de limpezire și maturizare artistică, descifrabil cu ușurință în arhitectura congruentă a edificiului epic și în emanciparea de digresiunile livrești. Filiațiile cu autori romantici (Chateaubriand, Benjamin Constant etc.) sau exotici (Kipling, Conrad, Somerset Maugham), deși predilectate în comentariile criticilor, nu le consideră oportune, mai îndreptățite și posibile, în viziunea sa, fiind apropierea de casta rușilor „artiști” (Lennontov, Pușkin, Kolțov, Gogol, Gonțarov, Alexei Tolstoi, Turgheniev etc), primii care dezbăt în romanul european cazuri de eșare erotică provocate de conflictul latent între clase sau rase. Ipoteza este întrucâtva partizană (se știe că autorul *întunecării* recunoscuse deseori pentru sine o asemenea ascendență) și nu poate fi acceptată, cunoscând lecturile și modelele romancierului, decât sub rezerva întâmplării. Seduce însă prin argumente și prezumții care o fac pe alocuri, cu tot caracterul riscat, credibilă: „Am urmărit, firește, cu atenție cam destrămată, dar destul de fidel, numeroasele comentarii pe marginea romanului *Maitreyi*, în care am găsit un Mircea Eliade limpezit, maturizat, descătușat de febra livrescă, făcând parte dreaptă vieții și ideilor, ceea ce ni se pare prima virtute a unui autentic romancier. Unele cronici i-au lipit eticheta romanului exotic, altele eticheta romanului de analiză. De o parte s-a pronunțat numele lui Chateaubriand (*Atala* etc); de alta, Benjamin Constant (*Adolphe, Le cahier rouge*). Pe urmă, Kipling, Joseph Conrad și chiar contrafacerea ieftină, pentru toate pungile și toate priceperile, a lui Conrad: Somerset Maugham sau Conrad în versiune cinematografică. Fie-ne îngăduit să facem o apropiere care numai în aparență pare paradoxală. După lectură, am așezat romanul *Maitreyi* în raftul rușilor din epoca pe care istoriografii lor literari o numesc «a artiștilor»: Lermontov, Pușkin, Kolțov, Nikitin, Gogol, Gonțarov până la Alexis Tolstoi și Turgheniev. Nu e silnică apropierea, deși nu ne îndoiim că în primul rând autorul o va respinge scandalizat. Probabil că pe mulți din acești poeți-romancieri nu i-a răsfoit niciodată. Dar literatura rusească a acestei epoci e populată de numeroase driine cu același deznodământ. Civilizat mai mult ori mai puțin occidental, în orice or/, curasian, exilat administrativ sau de bunăvoie la frontierele imperiului, dinropi-ilud deodată alt univers, dezgustându-se de companiile de aceeași rasă și

clasă, iubind o fecioară cu o pasiune pe care n-ar fi cunoscut-o niciodată în climatul său natal, lovindu-se de obstacolele tradiției locale, de rasă și religie, de tirania familiei, de conspirația elementelor înconjurătoare, sfârșind amândoi, iubit și iubită, într-o degradare fizică și morală ce echivalează cu o sinucidere înceată și mult mai teribilă decât cea cu țeava revolverului la tâmplă. Asemenea romane sunt mult mai umane și veridice, desigur, ca toată literatura Occidentului, cu excepția lui Joseph Conrad de câte ori se apropie de un conflict identic de pasiuni, fiindcă eurasiaticul (ca să utilizez termenul lui Mircea Eliade) purcede la analiză cu logică și sisteme, pe când slavul are conflictul în el, îl povestește, se povestește, nu analizează și disecă la rece.”

Marea fluență și proprietate a narațiunii, lipsa „zgurei” epice și solubilitatea perfectă a tezei artistice în roman, individualizarea contrastantă a caracterelor, operație căreia îi este subordonată chiar anecdota epică, preocuparea de a face totul - gest, atitudine, psihologii, fundal - verosimil și vibrant, finalul deschis, solicitând antrenarea cititorului, îl îndreptățesc pe Cezar Petrescu să vadă în *Maitreyi* „o treabă de orator” eminent. Tot acestei înzestrări îi atribuie și reținerea scriitorului de a exploata, în ciuda nu puținelor tentații, „exotismul ca exotism” și de a-i prefera sobrietatea „sondei” psihologice ori acuitatea frazei aforistice: „...prima calitate a romanului lui Mircea Eliade e această arșiță lăuntrică, mistuind îndeopotrivă măsură pe Allan și pe Maitreyi, fără exterioare gesturi patetice, într-o vuitoare despărțită oarecum de universul exterior prin pereți refractari, care nu lasă să mai străbată nimic înlăuntru de afară, să nu mai străbată nimic afară dinlăuntru. În ultimele episoade din momentul când Allan e alungat din casa inginerului Narendra Sen, când totul e rupt între amânți fără nădejde, tot ce săvârșește el și tot ce săvârșește Maitreyi e într-o frenezie de autodistrugere, o devorare până la scrâșnet, amintind pe alt plan nebunia, incomprehensibilă pentru occidentali, *Amok*. Amândoi, Allan și Maitreyi, sunt absorbiți de propria lor înverșunare să se exterimine, să se târâie, să se spurce, cu orbire de posedați, încât cei mai de aproape prin rasă și prin familie le apar dușmani și le sunt într-adevăr dușmani, fiindcă uneltesc să-i readucă la ceea ce din punctul lor de vedere se numește realitate - viață normală, împăcare cu viața normală, renunțare, acceptare.

Ne-am ferit înadins de a urmări cronologic anecdota, «intriga», jurnalul lui Allan și ne-am oprit direct la aceste pagini ale deznodământului, ce ni se par de mare artă, fiindcă intriga are interes într-un roman numai în măsura în care e un mijloc pentru compoziția unui caracter. La ce-ar folosi să narăm, rezumând, un proces mai întâi subteran, redat cu atâta sobrietate de mijloace în jurnalul în *raccourci* al lui Allan? Caracterele s-au limpezit, s-au diferențiat și s-au opus treptat, Maitreyi și Allan, cu al lor cosmos, care e cosmosul a două rase, s-au căutat prin acea lege a contrastelor din iubire și poate s-au exterminat, fiindcă acesta e un destin a două rase ireconciliabile. S-au distrus prin exaltarea pasiunii, prin incapacitatea de a dobori obstacolele exterioare, nu importă. Deznodământul rezumă simbolic, și poate fără intenția precisă a autorului, destinul celor două lumi care stau față în față, sortite să nu se întrepătrundă și să se devoreze fie chiar și în paroxismul iubirii.

Subliniem: *fără intenția precisă a autorului*. Căci romancierul numai constată, aci sfârșește misiunea lui, atât îi îngăduie arta lui: cititorul concludă.

Iar arta lui Mircea Eliade se afirmă a fi una din cele mai cruțată de zgură, de teză, de preocuparea de a dovedi și convinge, care e treabă de orator.

Un roman indian? Ce ispită pentru risipa cromolitografică de specific local, ce vast câmp pentru zugrăvirea violentă a peisagiului și a oamenilor, pentru a mai săpa încă în vadul vechi convenționalul atmosferei și a ne oferi o Indie *à la* Francis de Croisset sau Maurice Magre! Nu e o întâmplare că Allan își arată undeva preferința sa pentru romanul lui Joseph Conrad, *Almayer's Folly*. Dacă nu ne înșelăm, acest roman, cel dintâi al lui Conrad, a apărut acum aproape patruzeci de ani. Iar când îndărățul tău, pentru a zugrăvi un destin de european sub tropice, se ridică aproape toată opera lui Conrad, când pentru a reprezintă India, cu englezi, firește, se ridică partea cea mai importantă din opera lui Kipling, născut la Bombay și format la fața locului, exploatarea exotismului pentru exotism ar fi însemnat o temeritate osândită eșecului, ca atâtea cărți ale lui Paul Morand, unde toți lectorii cred poate că au găsit o Indie, o Africă, o Chină, o Americă, o Românie chiar, de cea mai garantată culoare locală, toți, în afară de indigenii respectivi, ce nu-și recunosc nici țara și nu se recunosc nici pe dânșii în caricaturala și sincopatica imagine a vertiginosului voiajor. Mircea Eliade a închis între filele cărții sale o Indie din care a eliminat tot ce nu interesa direct substanța romanului, dacă se poate spune: redusă la strictul necesar. Sobrietate laudabilă și virtute de autentic artist.

Deci nu la descripții și nu la atmosferă ne oprim. Ele sunt topite în substanța romanului, fac corp; a cita cutare sau cutare pagină e a tăia din strai cu tot cu carne.

Ceea ce ne încântă, ce poate fi izolat și rămâne ca un specific al moralistului și psihologului Mircea Eliade, e darul de a rezezi o sondă promptă și întotdeauna precisă în întunericul cel mișunând de-o lume larvară a sufletului omenesc. [...]

Din asemenea material de notații pe viața concretă și-au comprimat pilulele amare de aforisme La Rochefoucauld și Chamfort."

Îi găsește totuși și un „călcâi al lui Ahile”, care - paradoxal - nu-l prea indispune. Allan nu i se pare, de pildă, destul de britanic prin manifestare și psihologie, deși trebuie să reprezinte în roman mentalitatea colonială. El îi apare mai degrabă - înțelegem dintr-un spumos calambur - „tradus” din românește în englezește: „O singură obiecție. Nu de cronicar, ci de simplu lector. Dar tocmai fiindcă romanul pretinde credulitatea lectorului, indiferent de mijloace, fiindcă romanul face să trăiești posibilul, nu să trăiești realul, și fiindcă toate aceste însușiri le întrunește jurnalul lui Allan, în afară de o ciudată falsificare de premisă, onest ni se pare s-o subliniem. Allan e englez. După nume, amiciții, relații, acte de stare civilă. După mentalitate mai puțin. După mentalitate e numai eurasian: aproape un eurasian oarecare, francez, german, englez, eurasian de tip mediu, fără tocmai acel specific de rasă care îl izolează insular chiar în Occidental european de ceilalți coneurasieni. Nu ne gândim la englezul convențional din reclamele turistice. Însă un Allan poartă cu el o ereditate, o tradiție, un bagaj de suveniruri, obsesii, dacă voiți complexe, care nu străbat niciodată cu im accent al său, strict britanic. Nu gândeste ca un englez; și-mi amintesc că unul din răposaii mei profesori de latină ne învăța să «gândim latinește», nu să traducem din românește în latinește, ca să

I pricepem ce-a însemnat Roma și spiritul Romei!" (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, în Curentul*, an. VI, nr. 1912, 31 mai 1933, p. 1-2, rubrica „însemnări pe marginea cărților”).

Mihail Ilovici, apropiat cercului literar Iovinescian și mare admirator al lui Camil Petrescu (îi va dedica la senecute și o carte), apreciază în *Maitreyi* cu deosebire modernitatea formulei narative. Din păcate însă, demersul său este erodat continuu din interior de un limbaj artificios și rebarbativ. Îl cităm de aceea doar cu enunțuri mai consistente și cât de cât lizibile. Recenzentul opinează, de pildă, că cerebralitatea cu care Eliade își retrăiește experiențele sufletești prin intermediul protagoniștilor egalează eforturile și reușitele în această direcție ale unui James Joyce („...trebuie mult prețuită, fiind singura carte în care dragostea este analizată cu o luciditate pe care nu o întâlnești decât în scrisul lui James Joyce”). Socotește însă această cerebralitate nu atât o calitate sau o propensiune individuală, cât una ținând de mentalul generației sale, mistuită de ardoarea unor certitudini spirituale („Acest gen de analiză lucidă a dragostei care, folosind drept mijloc fenomenologia gesturilor interioare ale unor experiențe retrăite spre a descoperi substratul unei ontologii sufletești, este, desigur, un înalt punct de ajungere și o legitimare a existenței tinerei generații, înrudită cu ea însăși prin preocupări spirituale”). De altfel, nu are nici o îndoială în privința apartenenței scriitorului la orientarea „experiențialistă” a literaturii contemporane (pe care o vede reprezentată îndeosebi de autori „cerebrali” precum Anton Holban și Camil Petrescu), descoperind romanul conformat întru totul principiilor de bază ale acestei orientări, care, după opinia sa, recomandă „retrăirea lucidă a experiențelor sufletești, deci cunoașterea lor ontologică, adâncă, desăvârșită”.

Își mărturisește din când în când și unele rezerve, luându-și chiar în serios ipostaza criticistă. Cele mai multe n-au însă suport convingător, violentând vizibil subiectiv sensul unor contexte sau fraze. În mobilitatea și incertitudinea modernă a narațiunii simte, de pildă, semnele unei anume - factice, înțelegem noi - regii („...mi s-a părut că tendința regizurii de a crea o incertitudine vroită se trădează de multe ori printr-o nemotivare care displace”); numește exotismul discret și sobru al romanului „exagerat”, deși nu evită să-l considere, în aceeași frază, „autentic și trăit interior”; scenele de comunicare specifică, panteistică, între eroinele bengaleze ale romanului i se par dictate de Gide („Mircea Eliade nu este definitiv scuturat de anumite impurități gidiene, scenele imoraliste de la pag. 101, dintre Maitreyi și Lilu”); uzul metaforic al unor simple noțiuni de terminologie creștină îl duce cu gândul la „misticism” („Deși de o luciditate apreciabilă în analiză, păstrează totuși acel misticism ilegal al emoției erotice: «...ca și cum ar fi participat la o fericire cerească, la o stare de Har»”); acuză pe alocuri, fără a-și ilustra ideea cu exemple, „o literarizare ușoară sau mai bine zis o neautenticitate de limbă” (*Premiul Techirghiol Eforie. „Maitreyi” de Mircea Eliade, în Viața literară*, an. VIII, nr. 144, 1-31 mai 1933, p. 2).

Lui C. Gerota, cronicar destul de cunoscut al *Convorbirilor literare, Maitreyi* îi amintește o întreagă constelație de romane romantice, centrate pe monografierea unei intense pasiuni, capabilă să zdruncine aprehensiuni religioase și convenții sociale. Între ele, mai aproape ca problematică și formulă îi apare *Carmen*, de

Prospere Merimee, explorând, ca și în romanul lui Eliade, impactul a două civilizații și rase cu antinomie vădit ireductibilă: „Romanul d-lui Mircea Eliade este mai mult o monografie psihologică decât un roman balzacian sau zolist. Este, ca și în *Werther*, ca și în *Adolphe*, acțiunea redusă la personajul principal, care este și singura ce interesează din tot romanul.

E mai apropiat de *Carmen* a lui Merimee. Este și aci, la Merimee, opoziția între două rase foarte îndârjite, între bascul Don Jose și gitana Carmen. Amorul fără margini al lui Don Jose ucide pe Carmen, care-i cere s-oucidă. Sunt în aceste romane pasiuni puternice, în afară de cadrul saloanelor, cum remarcă Sainte-Beuve. Doi reprezentanți a două rase, a două civilizații se întâlnesc pe același plan psihologic: amorul. Un inginer european și Maitreyi, fata unui inginer bengalez.

Viața europeanului, falsificată de o civilizație unilaterală, materialistă, cerebrală, și viața bengalezului, stăpânită de tradiția tiranică, ce ucide avântul și personalitatea, dar care dă educația jertfei supreme, se încrucișează pentru câțva timp într-un ritm sufletesc ce zguduie ambele existențe, a lui Allan și a Maitreyii."

Fiindcă îl consideră un tipic roman psihologic (va și teoretiza conceptul în cadrul demersului său), „realist prin acțiune" (dar în progres față de romanul balzacian și zolist) și „exotic prin descriere" (dar salvându-se de monotonia convențională a romanului romantic gen Bernardin de Saint-Pierre), C. Gerota îi descoperă centrul de greutate în vivisecția operată pe cele două „caractere puternice", Maitreyi și Allan, piloni fundamentali ai afabulației, a căror evoluție și manifestare îi dau sentimentul acut al vieții în ascensiunea și declinul ei iminent. Verosimilitatea acestor personaje îl fac să vadă în *Maitreyi* un roman atât de „bun", încât nu suportă să mai adauge calificativului și alte nuanțe, pentru a nu-i umbri proprietatea: „Ceea ce formează aci axa de susținere a romanului este *analiza psihologică* a sufletului feminin bengalez. Conflictul dramatic absolut necesar în roman este înlocuit aici cu lacrimile interioare, cu bucuria gestului mărunț, cu un semn de mică importanță în aparență, dar foarte semnificative din punct de vedere psihologic. Când *Gaud* a lui Pierre Loti așteaptă îngândurată pe malul mării pe Yan care nu mai vine, se petrece în sufletul ei o catastrofă mai puternică decât ideea morții. Romanul psihologic n-are nevoie de o acțiune zgomotoasă, ca să scoată în relief personajul, caracterul, ci de a se revela în acte mărunte omenești virtuțile sublime. Romanul îmbrățișează viața în întregime, viața psihologică, bineînțeles, care se rostogolește cu mai mult sau mai puțină rapiditate; urmează de aci desfășurarea caracterului, analiza, care sistematizează faptele ca să le aducă la un punct central; romanul reprezintă viața ca o gravitație împrejurul actelor și sentimentelor esențiale, întocmai ca un sistem mai mult sau mai puțin astronomic, zice Guyau. Acțiunea romanului este redusă la gesturi mărunte, dar care sunt foarte elocvente prin taina adâncă, psihologică. Maitreyi iubește pe Allan. Este ceva comun, în definitiv, iubirea între doi tineri. Ceea ce interesează este felul unic, deosebit, cum d-l Eliade a știut să ne prezinte această iubire. Arta, din noianul de pasiuni omenești, fixează una din ele, și pe aceasta o mărește ca un ocean astronomic, ca s-o vedem în toată măreția ei, de la naștere până la moarte. Se fac atâtea căsătorii pe lumea asta, se împletesc atâtea iubiri cu deznodăminte tragice, dar asta nu este artă, fiindcă lipsește ochiul artistului care să reliefeze sentimentele, să le individualizeze.

Romanul psihologic cere o mare subiectivitate în concepție și o mare obiectivitate în exprimare. Este sufletul tău, care este în joc, este iubirea ta care va alimenta romanul, dar ea trebuie privită din toate laturile să dea o variație pe aceeași temă și să fie exprimată printr-o serie de fapte care să ușureze depanarea sentimentului de la zămislire până la culminație.

D-l Eliade a reușit să creeze două caractere puternice în romanul d-sale: Maitreyi și Allan.

Maitreyi este femeia pasionată, care se dă fără rezerve și fără calcule. Este iubirea wertheriană sau a lui Prevost, ea este însă legată de Maitreyi și este numai a ei. Iubind cu fanatismul orientalilor, ea nu se înfricoșează de nici o amenințare. Sufletul ei comprimat de atâtea tradiții religioase, politice, care fac din femei sclave fără personalitate, se deschide vijelios într-o iubire pătimașe, în care se înobilează omul, căci iubirea mare e altruistă.

Stăpânită de figura lui Allan, pe care-l trăiește intens în sufletul ei, ea disprețuiește urmările unei căsătorii ascunse, pe lângă oprobiul public bengalez, care o țintuia la stâlpul infamiei. Dar iubirea creștea în sufletul ei cu puterea vegetației indiene, pe care nimic nu o putea zădărnici. Aici este caracteristicul bengalezilor: *totul sau nimic*. Fapta ei este, după conveniența socială, condamnată. O fată trăiește din proprie pornire cu un străin, care mâine, poimâine va pleca sau, în tot cazul, nu va fi soțul său. Aici intervine arta, și dintr-un fapt imoral judecat de societatea de azi, arta îl filtrează, îl spiritualizează și ne dă o iubire dumnezeiască, în care iubirea se deapănă ca iubire, cum curge râul în matca lui, fără nici un calcul sau un scop practic. Ce este mai nobil decât această iubire, care se dezlănțuie cu forțe primare, cu biruinți de putere elementară! Decât pentru a spiritualiza, pentru a moraliza, ca să zicem astfel, un fapt zis imoral, autorul trebuie să fie artist, să vadă lucrurile în toată lumina lor, în toată goliciunea lor, în toată *sinceritatea* lor. Numai sinceritatea făurește opere veritabile. «Astfel, pentru a găsi viața, scriitorul și artistul trebuie înainte de toate să fie sinceri, să se exprime în întregime, fără a reține ceva din viața lor interioară, să se devoteze mulțimii indiferente, cum se devota odinioară zeilor. Această sinceritate a emoțiunii lor trebuie să se găsească în operele lor», zice Guyau, în *L'art au point de vue sociologique*.

Allan este europeanul măsurat, pe care pasiunea nu-l doboară. Moral în acțiunea lui, rezervat în iubirea lui, la început mai mult senzuală, el este eroul european, pe care rațiunea îl conduce chiar în faptele lui cele mai pasionante. Iubește pe Maitreyi mai întâi pentru curățenia primitivă a sufletului ei, apoi pentru sufletul ei deosebit, gata de jertfa. Deși, în romanul lui Mircea Eliade, el este cel care profită, căci pleacă din casa lui Sen, pe care a trăsnit-o prin nenorocirea Maitreyii, totuși ne e simpatic, întâi că suferă cu adevărat, ceea ce înseamnă că o iubește cu adevărat, apoi un îndreptar etic, o conștiință dreaptă, o călăuză morală nu la părăsit niciodată.

Sunt două caractere deosebite: un european ce iubește mai mult organic o indiană, pe care rațiunea câștigată ancestral de o civilizație înaintată i-o impune, și o indiană care iubește așa cum cântă pasărea, «cum murmură izvorul, cum miroase florile».

Romanul d-lui Mircea Eliade e un roman bun. Literatura nu trebuie să cunoască decât romanul bun și romanul prost: nu romanul fără compoziție sau cu compoziție etc.

Realist prin acțiune și exotic prin descriere, el este scutit de lăncezeala romantică și monotona a lui Bernardin de Saint-Pierre din *Paul et Virginie*, la cetirea căreia, în casa d-nei Necker, Buffon a cerut să i se aducă mai repede trăsura." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”. Roman*, în *Convorbiri literare*, an. 66, nr. 5, mai 1933, p. 487-490, rubrica „Cărți”.)

Dacă există, am văzut, cronicari fascinați într-atât de *Maitreyi*, încât adoptă ipostaze devoționale, nu ne surprinde că există și o categorie opusă lor, cei care neagă romanului orice merit. Aceștia sunt însă, în genere, condeie obscure, care nu au ce risca prin opiniile lor hazardate sau care servesc interese vindicative, câteodată chiar în dosul unor pseudonime sau inițiale. Un astfel de autor este cel care semnează în revista *Miniaturi*, prin N. S. (probabil Nicolae Sachelarie, nume curent între colaboratorii gazetei, menționat și ca „administrator” al ei), o recenzie constant și agresiv negativistă, propunându-și parcă să polemizeze cu tot ce s-a scris mai bine despre carte. S-a vorbit, de pildă, de acuitatea și profunzimea explorării psihologice în *Maitreyi*; recenzentul refuză categoric ideea, găsind romanul superficial, „aproape copilăresc”. S-a remarcat cutezanța problematicii și a tehnicii lui narative; el se arată, dimpotrivă, „deziluzionat” de „lipsa noutății”. A fost considerat un „catehism al iubirii”, cu aceeași vigoare exponențială pe care au avut-o, în momentul lor istoric, *Romeo și Julieta* sau *Paul și Virginie*; pentru N. S., el nu este însă decât un roman comun, glosând în marginea unei iubiri obișnuite, „așa cum se manifestă oriunde, la București, ca și la Calcutta”. Au sedus prin suplețe și spiritualizare elementele care au creat culoarea locală; N. S. le găsește „incomprehensibile” și insuficient „motivate”. Ba, mai mult, întreaga arhitectură compozițională a cărții i se pare dezordonată, autorul ei neștiind, după opinia sa, „să potențeze efectul spre un anume scop, accentuând unele părți ale povestirii și suprimând altele care, deși perfect «autentice», nu prezintă vreun interes în consensul general”. Nici percutanta tipologică de excepție a protagonistei nu-l impresionează prea mult; din contră, el nutrește ideea că *Maitreyi* este un personaj inconsistent, „care se șterge repede, confundându-se cu oricare altă tânără îndrăgostită”. Conclude de aceea senin și imperturbabil în rigiditatea sa: „Nimic deosebit care să ne rețină prea mult atenția”. Invariabil contrariantă, pasiunea sa demolatoare se întoarce însă mai mult împotriva-i: „Romanul d-lui Mircea Eliade nu justifică îndeajuns distincția ce i s-a făcut cu premiul «Techirghiol-Eforie». *Maitreyi* e un roman ușor, apropae copilăresc, deși autorul mânuiește magistral verbul.

Cu factura și motivele pe care e brodată acțiunea romanului s-ar fi putut încheia un subiect mult mai impresionant și mai profund. Lipsește fondalul care fixează și dă o stabilitate solidă, făcând să vibreze intens sensibilitatea cetitorului. E ca o statueta frumoasă, dar fragilă.

O altă scădere este faptul că, cu toată tema sau cadrul nou al romanului, interesul nu se evidențiază în noutate, și acest lucru lasă pe cetitor oarecum deziluzionat.

Maitreyi e romanul dragostei eterne, al dragostei impetuoase dintre tineri, cu bucuriile ei incomensurabile, dar și cu tristețile și înfrângerile tot atât de radicale; e, în sfârșit, dragostea obișnuită, așa cum se manifestă oriunde, la București, ca și la Calcutta.

Și ar fi putut să fie romanul unei dragoste aparte, cu parfum exotic, dai' și cu o sensibilitate nouă, altoită pe fondul fascinant al misticismului indic și al filozofiei panteiste al acestui popor. Autorul schițează doar atmosfera aceasta, fără însă să o adâncească, reliefând-o și integrând-o pe deplin subiectului.

Tânărul Allan, desenator tehnic la o societate de canalizare din India, este vrăjit de farmecele unei tinere bengaleze de 16 ani, *Maitreyi*, fiica inginerului șef al aceleiași societăți, Narendra Sen. Favorizat de împrejurarea că locuiește chiar în casa lor, Allan are fericirea de a fi iubit de tânăra fată, care i se dăruie pe deplin. Din anumite calcule de familie însă și mai puțin din cauza prejudecăților sociale și religioase ale castei din care făceau parte părinții fetei, căsătoria lor era o imposibilitate. De aceea, părinții fetei, când au aflat de legăturile lor nepermise, au luat măsurile de rigoare, despărțindu-i. Disperări, proteste, aiurări sentimentale; în cele din urmă se resemnează: el izolându-se în munți și rezistând imaginii ei cu reminiscențe de gelozie, ea continuând să-l iubească în abstract, divinizându-l, dar în același timp dându-se unui vânzător de fructe cu scopul de a fi gonită apoi de părinți și să poată merge astfel în căutarea iubitului ei. Atât. Și e prea puțin pentru un roman cu pretenție. Dar chiar în atitudinea fetei și a iubitului ei sunt lucruri cari, dacă au rostul lor de a fi în țara lor de origină, pentru cetitorul român sunt incomprehensibile, pentru că autorul nu le justifică sau nu le motivează suficient. Ele par dezrădăcinate, deci neintegrate unității romanului.

Interesul cărții e destrămat. Îți face impresia că autorul povestește o dragoste trăită și uită să potențeze efectul spre un anume scop, accentuând unele părți ale povestirii și suprimând altele, care, deși perfect «autentice», nu prezintă vreun interes în consensul general. În această privință e concludentă lipsa de reacțiune și energie a eroului atunci când iubita îi este secvestrată, și acest lucru contrastează cu dragostea lui nebună, după cum reiese din altă parte a cărții. Poate însă că autorul vrea să arate corelația dintre iubirea carnală și egoistă a europeanului și cea panteistă a indianului (iubirea cu pomul etc), dar aceasta e numai o intenție, căci nu reiese îndeajuns din desfășurarea acțiunii.

Cu toate aceste lipsuri, lectura romanului e plăcută, căci autorul dovedește reale însușiri de romancier, care cu timpul poate se vor completa. Deocamdată însă, romanul de față nu e destul de consistent, căci imaginea *Maitreyiei* se șterge repede, confundându-se cu orice altă tânără îndrăgostită. Nimic deosebit care să ne rețină prea mult atenția." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”. roman. Cultura Națională. în Miniaturi*, an. I, nr. 2, mai 1933, p. 3, rubrica „Recenzii”; semnat: „N. S.”.)

Constatănd că lectura romanului l-a făcut să piardă percepția coordonatelor spațiale și temporale ale momentului, că l-a transpus în alt „plan sufletesc”, calitate atribuită în genere doar mării literaturi, Icrionim Șerbii nu se îndoiește nici o clipă de apartenența cărții la această literatură, considerând-o o „reușită” sigură, cu destin „unic” în literatura română. E interesat să se aplece însă „mijloacele” prin care Eliade obține această performanță și deduce că ele ar fi: simplitatea clasică a conflictului

pasional și dexteritatea divinatorie cu care scriitorul izbuteste să-și sublimizeze artistic experiența existențială prin intermedierea psihologiei lui Allan: „Pentru că nu-i momentul să definesc poziția pe care d-l Mircea Eliade o ocupă în literatura noastră tânără (excludem publicistica, unde excelează prin nouitatea și profunzimea problemelor pe care le agită, căci în cronică de față nu prezintă nici un interes), vom aminti numai de *Isabel și apele diavolului* și, într-o ordine spirituală diferită, de *Solilocvii*, fructul unor meditații prețioase.

Primul d-sale roman, deși cu vizibile ineficiente, ne-a relevat pe actualul romancier, care, ne îngăduim s-o spunem - realizat plin în ultimul său volum -, îl așteptăm totuși într-o operă de mai largă și complexă cuprindere. Căci elementele conținute în *Isabel și apele diavolului* ni-l prevestesc.

Să revenim însă la *Maitreyi*.

Ne-ar fi extrem de dificil să scriem despre această carte, a cărei primă lectură ne-a entuziasmat, fără ca să nu abandonăm pedantele scrupule critice, înlăturate, de altfel, de la început, de însăși esența ei.

Pentru că, să ne înțelegem: o dată ce o carte te-a transpus pe un plan sufletesc deosebit de-al tău, ea e o reușită. Rămâne doar de stabilit valoarea mijloacelor de care s-a servit autorul pentru aceasta. Ceea ce vom încerca noi mai jos, și o facem cu satisfacția de-a le ști indubitabil superioare.

I s-a obiectat, de pildă, d-lui Mircea Eliade atmosfera de orientalism, standardizat de numeroși scriitori străini, care contribuie să dea un farmec în plus romanului, negându-se astfel, fie din rea-voință, fie dintr-o optică insuficientă, singurul lucru valabil în acțiunea lui: conflictul pasional, care interesează tocmai în măsura în care subjugă etica specifică a dragostei, atât de diferențiate, a fiecărui dintre cei doi eroi. Or, aici intrăm în substanța intimă a iubirii, pretutindeni aceeași. Și chiar atmosfera pitorească sau spirituală nu se valorifică prin origina ei, ci prin procesul de transfigurare subiectivă a eroului.

Nu devine semnificativ nimic din mediul indic decât ceea ce e interiorizat de Allan, care, deși un sentimental, e dublat de-un analist rece, lucid, ce-și disecă până și creșterea pasiunii lui pentru Maitreyi, fiica de-o turburătoare frumusețe a superiorului său, Narendra Sen, în casa căruia locuiește.

De-acolo de unde începe să raționeze, să se îndoiască asupra iubirii lui, Allan există.

Și iată cum, de la primele pagini chiar, Allan, introdus în locuința inginerului, învăluit de afecțiunea soției acestuia, Srimati Devi Indira, cu intenția unei adopțiuni filiale, bănuie o cursă întinsă în vederea presupusului mariaj cu neagra Maitreyi, care îi e indiferentă.

Și indignarea manifestată de el nu e decât un subterfugiu al propriei sale imaginații, în care chipul fascinant al fetei a prins un viu interes. Căci Maitreyi exercita asupra lui o atracție magnetică, degajând din întregul ei trup un puternic fluid sexual. Incertitudinile, insinuările, neliniștile, căutările lor dibuite, ascunse, le mărește din ce în ce dorința unuia pentru celălalt, ca, fatal, să termine prin cedarea, într-un ritual mistic, a fecioarei Maitreyi.

Preludiul posesiunii lor definitive, și ea însăși i-a prilejuit d-lui Mircea Eliade să scrie pagini de-un minunat lirism, în care ființa imaterială a Maitreyi] capătă

contururi precise, se amplifică, desprinzându-se cu toată «jungla» ei de superstiții și bizarerii copleșitoare prin pasiunea-i inumană. Trecerea ei frenetică de la o stare de vis voluptos la una de crudă dezlănțuire senzuală, uimind prin dexteritatea ei de amantă, pătimașă și inocentă totodată, impetuoizitate și latentă consumare de simțuri, îi iluminează complexitățile sufletului ei de tânără bengaleză.

Plutind într-o continuă beție de vis și realitate, nefericita Maitreyi e însă brutal despărțită de Allan, care e alungat din casă de părinții ei, cărora Chabu, sora mai mică, le divulgase legăturile.

Intensitatea dramatică cu care Maitreyi își trăiește suferințele acestei pasiuni, ce-o întrece prin sublim, îi împrumută o aureolă de simbolică întruchipare a sacrificiului în iubire.

O dată cu separațiunea lor, în modul cum reacționează fiecare din ei, se deosebesc cele două civilizații și mentalități distincte, a europeanului și cea a asiaticului.

Întâiul, Allan, stăpân pe voință, conștient de finalitatea ineluctabilă a acestei dragoste, se surghiunește într-un schit din Himalaya, unde își reface personalitatea-i zdruncinată, retrăgându-se în sine.

Se reîntoarce în oraș regăsit, după ce mai încercase un joc cu muzicanta evreie Jenia Isaac, intoxicată de indianism, pe care o posedă rece, oarecum din nevoia obscură de a-și bate joc de farmecul oriental.

Prins în angrenajul vieții moderne, în a cărei platitudine psihologia lui revenită la datele ei inițiale se complăce, o posedă cu aceeași indiferență și pe Geurtie, cu care își împarte comod banii și patul.

Voluntarismul lui îl ajută să se sustragă magiei irezistibile a Maitreyi]ei, care pentru el va rămâne una din cele mai răscolitoare experiențe sentimentale din viața sa simplă, lipsită de complicații. Diferită de el, Maitreyi se cufundă în beatitudinea propriei ei suferințe, zeificându-și iubitul, contopit panteistic în soarele care o încălzește, în iarba aromitoare și izvoarele limpezi.

În pasivitatea ei, se consolează cu speranța reîntâlnirii lui într-o altă viață, pentru ca atunci să nu se mai despartă niciodată.

Allan mai suportă o lovitură crudă, aflând că Maitreyi, disperată, se dase unui vânzător de fructe ca, fiind alungată de-acasă, să fugă la el.

Se îndoiește - și acesta e semnul vindecării lui - de sinceritatea gestului Maitreyi]ei, care făcuse ultimul sacrificiu ca să-l revadă.

Și așa se sfârșește cântecul lebedei...

Simplicitatea acestei povestiri tragice de iubire, fără artificii, de-o frumusețe clasică, se alăturază lângă creațiile însemnate ale epocii trecute, cum, de pildă, *Paul și Virginia* sau povestea medievală *Tristan și Iseut*, evocând realizarea de mare îndrăgostită: Maitreyi.

D-l Mircea Eliade a scris o carte al cărei destin e unic, trasat în literatura românească, urmând să-i fixeze locul, mai târziu, istoricii literari." („*Maitreyi*", roman de Mircea Eliade <Ed. Cultura Națională>, în *Discobolul*, an. II, nr. 9, mai 1933, p. 15, rubrica „Cronica literară".)

Alexandra Talex se situează de la început și fără rețineri în tabăra entuziaștilor, simțindu-se mereu trădat de cuvânt în admirația sa pentru roman și romancier.

Maitreyi i se pare „o carte de înaltă tensiune”, prima și cea mai autentică plămădire autohtonă fără „importuri” proustiene. Își închipuie de aceea demersul o semnătură vizionară de „martor” pe actul de naștere al celui mai viguros prozator al generației sale: „Literatura românească modernă, în șovăiala-i de uneori, își cerea de mult o carte de înaltă tensiune care, rupându-se realizărilor mărginite autohtone, să dovedească oricui că, totuși, neimportând forme proustiene, putem plămădi ceva de laudă și cu biet sufletul nostru, autentic creator. Ei bine, această carte de noi orizonturi și de epocă ni-o avem în *Maitreyi* a d. Mircea Eliade.

Mărturisesc sincer și dintru-nceput neastâmpărul sufletesc cu care mi-am întovărășit lectura. Neastâmpăr, pe care aș vroi să-l numesc încântare până la febra trăirii unor gânduri cu cineva anume din tine. Cartea d. Mircea Eliade reușește a te strânge violent și tot în buzele și ochii cu care o parcurgi, reușind astfel să trăiască în tine cu durerea crud-năucitoare a evocărilor.

Lectura acestui op îmi dă și un regret nestăpânit. Că nu sunt un scriitor realizat ca să croiesc tipare noi de cuvinte, nerostite încă, pentru această carte. Tipare de extaziere și de mărturisire, iar nicidecum inutile notații tehnice, cum ar părea c-ar voi această cronică. Și asta, fiindcă *Maitreyi* e pagina universală a durerei omenești pe care, dacă o desfrunzești cu răbdare din îmbrăcămintea-i exotic colorată, o revelăm și în noi, în fiecare, cu alte curbe, poate, dar cu aceleași cadențe.

Încerc, de altfel, dinaintea acestei cărți, care-mi întretaie cu zăpăceli gândurile, convingerea, de rareori verificată, că însuși cuvântul nu exprimă decât infime fragmente ale simțirii interioare de uneori. Frumusețea, farmecul și inefabilul cărții d. Eliade rămân astfel încuiate în voluptatea, ca inedit tare, a primei lecturi de cunoaștere.

Tema romanului este iubirea nutrită entuziast, sincer și până la distrugere. Allan, un inginer european, în India, cunoaște prin intermediarii nevoite pe fiica șefului său, Narendra Sen, bengaleză *Maitreyi*. Descripția psihologică a acestei ciudate bengale o putem asemăna cu cunoașterea din pagină în pagină a unei cărți rare. Dragostea inginerului către *Maitreyi* se consolidează pe nesimțite într-însul, invadându-l copleșitor. Drama pășește apoi într-un cadru așteptat. Efuziunile se adâncesc, se cer cu repetări, întârzieri, până când mărturisirea sufletului cheamă pe a trupului.

E momentul să întârziem puțin și să relevăm emoționant de mișcătoarele pagini ale acestei părți- Logodna *Maitreyiei* cu Allan, acel straniu-logic legământ dintre pământ și om, posedarea prin trup în noaptea fericitei lor cununii sunt pagini care rămân fără seamăn în literatura românească.

Citez: «Mă leg de tine, Pământule, că eu voi fi a lui Allan, și a nimănui altuia. Voi crește din el ca iarba din tine. Și cum aștepti tu ploaia, așa îi voi aștepta eu venirea, și cum îți sunt ție razele, așa va fi trupul lui mie.»

Sau: «Am simțit-o lângă mine, strângându-se toată, parcă ar fi încercat să se uite. Nu mai era sete trupească aceea, ci sete de mine tot; ar fi vrut să treacă în mine toată, așa cum trecuse sufletul ei. Nu-mi mai amintesc nimic, apoi; căci am cunoscut-o fără să știu, fără memorie...»

Și dragostea se urmează, spre tănuirea celor din casă, în dăruiri integrale și până la extenuare, noaptea ca și ziua. Familia Sen, preocupată de micile-i necazuri

intime, nebunia lui Chabu și maladia lui Narendra, nu observă sau se prea încrede gândurilor sale oneste. Pentru ei, Allan nu este decât fiul, ce în curând va fi al lor, iar cât despre *Maitreyi*, o soră bună și care îi ține de urât.

Pasiunea lui Allan pentru *Maitreyi* și invers se accelerează către patimă, sporind imprudențele. Și într-o zi, nenorocirea vine nechemată, cu dureri tragice și concluzii nereușită. Chabu, sora *Maitreyiei*, care observase intimitatea cu Allan, comite imprudențe într-un moment depresionar. Consecința: *Maitreyi* izolată, bruscată, iar Allan, silit să plece. Tabloul se precede cu sinuciderea [*sici*] lui Chabu, căită, și agravarea sănătății lui Narendra.

De acum se succed numai viziuni nălucite în spaime, în sufocări de depărtări și pribegiri către alinări ori distrugere. Allan, aproape dezechilibrat de durere, după o tentativă nereușită, își pribegeste amurgul peste ținuturi cu necunoscut și mizerii crude. *Maitreyi*, chinuită și flagelată pentru dragostea ei, îndură cu sufletul îndumnezeit de curățenia flacărei din suflet și, încetul cu încetul, îl abstractizează pe Allan, presimțindu-și-l în raza de soare, în picătura de ploaie sau în flori. Pe când Allan se cearcă, uitat de societate, printre zăpezile cu briliante mii ale Himalayei.

Tabloul final: Allan cunoaște în munți o evreică finlandeză, o intoxicată de literatura Indiei. Și într-o seară, confesiunile se încep neașteptat. Consecința imediată: Allan posedă trupul încă virgin al evreiceii, căutând în el confirmarea mării sale dragoste, dovedindu-și cât de adânc neuitată îi este.

Și cartea se termină trist: *Maitreyi*, ca să poată fi aruncată în stradă de ai casei și s-o poată culege Allan, se dă vânzătorului de fructe. Iar Allan, și mai nebun de durere, și mai îndârjit în a o uita, se mărturisește tot în acest final decisiv: «Aș vrea să privesc ochii *Maitreyiei*...»

E în exclamația aceasta cu intonație de ^uspîn întreaga chintesență a cărții...

Cuvântul meu de încheiere este o caldă îndemnare către cititor și o subscriere entuziastă și convinsă pe actul de stare civilă al celui mai viguros romancier tânăr de la noi, d. Mircea Eliade." (*Un premiu meritat, Mircea Eliade: „Maitreyi”, în Pegas, an. II, nr. 8, mai 1933, p. 39.*)

Pe George Mihail Zamfirescu, autorul duioasei drame *Domnișoara Nastasia* și al pitoreștilor narațiuni *Madona cu trandafiri* și *Maidanul cu dragoste*, dar și cronicar literar cu intermitențe, *Isabel și apele diavolului* îl robise prin febricitatea existențială a personajelor și ineditul problemelor de care se lăsau antrenate. După apariția romanului *Maitreyi*, el își dă seama totuși că prima carte a lui Eliade nu fusese decât un preambul, o fază experimentală în care se elibera de insașietatea resimțită în fața misterelor complexe ale interiorității. *Maitreyi* i se pare de aceea a fi depășit acest punct de criză, proiectând mai multă lumină și calm peste iadul frământărilor gidiene de altă dată. îl consideră din această cauză un fel de zenit al evoluției, o treaptă a desăvârșirii pe care Eliade își trăiește, deși tânăr, „cei mai frumoși ani din cariera sa literară”. Perspectiva superlativă asupra romanului nu-l împiedică să-i depisteze însă și accese de „pierrelotism” sau întregi episoade excedentare (îndeosebi cele finale, ulterioare idilei cu Jenia Isaac), fiind de părere că tot ce se centrează în jurul *Maitreyiei* și-n orbita pasiunii sale incandescente are funcționalitate vitală în narațiune: „Carte chinuită, cu calități, dar mai ales cu defecte valorificate prin efortul evident al autorului de a ancora și realiza în alt

cadru și într-o substanță alta, vivifiată de aroma tare a lecturilor gidiste, *Isabel și apele diavolului* ne anunța, tocmai prin paginile ei criticate, pe scriitorul desăvârșit din acest nou roman al domnului Mircea Eliade.

Operă de substanță egală, *Maitreyi* întinde, însă, peste apele diabolice ale frământărilor interioare, un pod de lumină și de suavitate.

Autorul a scris o poveste de dragoste, o rară și încântătoare poveste cu dragoste și moarte. Poate că am întâlnit, în noua carte a domnului Mircea Eliade, câteva pagini - din fericire puține - de pierrelotism, de diluare în romantism, dispensabile. Și am regretat, simplu lector, gestul final al eroinei, gest logic, dacă voim, și semnificativ, dar care tulbură inutil o imagine pe care acest simplu lector ar fi voit s-o păstreze pură (un pierrelotism și acesta), cu atât mai mult că romanul lui Allan a fost sau s-ar fi putut consuma în capitolul întâlnirii lui cu Jenia Isaac.

Dar, să precizăm, toate aceste observațiuni de minimă importanță, în raport cu valoarea certă a cărții, sunt numai ale lectorului îndărătnic ascuns în fiecare din noi.

Iată formula banală: nu vom rezuma subiectul din *Maitreyi*. Nu-l vom rezuma, în primul rând, pentru că în valorificarea noului roman al domnului Mircea Eliade, ca în orice carte în adevăr valoroasă, subiectul nu are o importanță în sine. Toate întâmplările cu dragoste sunt - până la un anumit punct - la fel. Dar *Maitreyi* e o figură unică în scrisul românesc, așa cum sunt unice paginile de evocare a pitorescului și a moravurilor bengaleze. Plutește peste casa inginerului Sen și destine - ale băștinașilor și al inginerului Allan, deopotrivă - o aripă neagră. E o atmosferă de mister și de neastâmpăr, în suflete, care cere suferință și moarte. Caracterele, modelate într-o pastă pe care singură mâna de artist a domnului Mircea Eliade a putut-o stăpâni, trăiesc în această atmosferă și, amănunt interesant, numai în funcție de desfășurarea acțiunii pe pjanul unic al iubirii dintre Allan și *Maitreyi*. Ne referim, fără îndoială, la personagiile principale din romanul domnului Mircea Eliade. Nu e, aci, o imputare, ci, dimpotrivă, relevarea unui procedeu pe care noi avem cuvinte să-l apreciem. Faptul că toate aceste personaje de primă mărime nu au o existență a lor și o circulație determinată ar lăsa impresia, la un moment dat, că *Maitreyi* are perspective epice minime. Adevărul e că procedeu amintit, al domnului Mircea Eliade, adună toate izvoarele de viață în albia clocotului, înspumate și crescut astfel, din tragica iubire a celor două personaje de prim-plan. Autorul s-ar fi putut lipsi, fără ca opera să se resimtă, de toate acele personaje secundare, în frunte cu Geurtie, amanta consolatoare. Dacă ar lipsi însă numai un erou din familia inginerului Sen, fie ștregarul Khokha sau figura tragică a lui Chabu, toată atmosfera de mister, toată acea armonie organică a romanului s-ar strica, și rezervele ar fi în adevăr îndreptățite. Or, una din marile surprize pe cari ni le oferă opera recentă a domnului Mircea Eliade este tocmai această contopire a existențelor, această robire a tuturor destinelor din casa inginerului Sen unicului imperativ psihologic din drama pe care o trăiesc, în egală măsură *Maitreyi* și inginerul Allan, acest eu și celălalt, obsedat în literatura autorului, dramă urmărită și descrisă cu bogate resurse de aprofundare și cu un remarcabil simț al gradației, calități surprinzătoare la un scriitor tânăr.

Scriem, cu titlu omagial: domnul Mircea Eliade e un scriitor tânăr, deci încă departe de epoca cumintării și a realizărilor cu calități și fără defecte, în strict

procedeu profesional. Nu e încă un scriitor român. E numai un creator, liber să vadă, să simtă și să aprofundeze fenomenele de viață, stăpân pe fantezia ce nu cunoaște hotare și nici principii bine determinate de valorificare convențională. Trăiește cei mai frumoși ani din cariera sa literară și - indubitabil - cei mai rodnici. Sunt anii surprizelor mari.

O mare surpriză rămâne și *Maitreyi*, această revelatoare poveste de dragoste, pe care nici un alt prozator român nu ar fi putut s-o scrie." (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, în Progresul social, an. II, nr. 6, 20 iunie 1933, p. 431-432, rubrica „Cronica literară”.*)

Deosebit de inspirat și sigur pe intuițiile lui este un cronicar mai puțin cunoscut, pe nume Lucian Ruga, care vede în *Maitreyi* expresia concretă a efortului făcut de romancierul român pentru a se integra circuitului literar european și chiar semnele unui „neastâmpăr” orgolios de a-l concura și depăși: „Pășim cert către o eră de strălucire a romanului românesc. O cheazășie mai mult de bucurie și încurajare este faptul că acest elan de perfecționare și de sublimare a epocii noastre este susținut de elementele tinere, încât o cât de parcimonioasă scontare a viitorului nostru literar nu poate decât să întrevadă o îndreptățită ascensiune și o absolută contopire de nivel cu roadele spiritualității apusene.

Încă de pe acum, nu ne sfiim a susține că acest nivel de europeană calitate a fost în bună parte [atins], și chiar un neastâmpăr de depășire caracterizează deplin ultimul roman al d-lui Mircea Eliade.”

El găsește romanul atât de autentic și de verosimil, încât bănuiește cititorul expus la adevărate traume sufletești, marcat definitiv de modelul feminității misterioase a *Maitreyiei* și devenit subiect prețios pentru „cercetătorul psihanalist și erotolog”. Interesantă prin actualitate și originalitate este și observația că protagoniștii romanului, egali la început în frumusețe și armonie etică, ies din devoratoarea lor dramă puternic diferențiați: *Maitreyi*, realizată erotic, fermă și rectilinie în tot ce face pentru ca pasiunea sa să dănuie, intens umanizată prin suferință; Allan, banal și ezitant în fața obstacolelor care îi amenință marea iubire, parând prin indiferență declinul, ratarea iremediabilă: „Din pagină în pagină, afinitatea dintre cititor și oamenii din carte crește, pasional, sângeros, inextricabil. Respirăm, iubim și ne lăsăm torturați cu dâșșii; e o carte a patimei noastre, a cărnii noastre, a celor mai curate și nobile gânduri și simțăminte ale noastre. O transfuzie de fior și de tremur de domeniul magic se leagă între cititor și carte; înspre sfârșit, ne-am strecurat de mult între pagini, și glasul *Maitreyiei* suspină la un telefon al cărui receptor nu-l mai are Allan, ci-l avem de acum noi la ureche. De aceea, magul Mircea Eliade sfâșie prea brusc legătura sfântă între noi toți, cei ce iubim pe *Maitreyi*, și dansa, legătură trecând cu mult peste imaginativ, revărsându-se total în senzitiv și carnal. Ce va deveni, va supraviețui, trăiește, vine, o vom vedea iarăși pe *Maitreyi* a noastră? Nici un răspuns. Aruncăm îndărjiți cartea cea mai bună și cea mai crudă pe care am citit-o vreodată.

O vreți totuși pe *Maitreyi*? O singură soluție. Recitiți cartea de la început, cum am făcut eu. Îndurați și sceptici, cu cunoașterea sfârșitului ca un cancer înfipt în creier, regăsim pe *Maitreyi*-bis. *Maitreyi*-bis intră în literatură pe poarta cea mare și se situează lângă fratele Werther și surorile Manon, Isolda și Julieta. Nici o

exagerare. Are genialitatea amorului. În dragoste, ca peste tot, avem dotați și imbecili. Iar gemu este acea acumulare și sintetizare a tuturor calităților, a tuturor puțințelor, a tuturor frumuseților. Maitreyi, figură de pământ și de aur, cap cu toate splendorile Asiei, suflet tremolând în cântul poeziei celei mai vechi și mai pure, trup pentru dragoste, dar sigilat de virginitate integrală, esențială și axiomatică, ea trece de pe pedestalul acesta de perfecțiune estetică și etică, în infernul de tortură morală și fizică, de prostituare, de înnebunire pentru dragoste. Caracter logic, parcurge o traiectorie vastă, desfășurând deplin personalitatea cea mai intensă și mai umană posibilă. Pe linia Maitreyi, cercetătorul psihanalitic și erotolog găsește la fiecare subgradație popas copios pentru studiu și aprofundare. Iar bărbatul, atât senzualul, cât și sentimentalul, găsește în femeia Maitreyi încununarea unui ideal, ce singur, fără Mircea Eliade, nu ar fi reușit să-l formuleze, atât de cald și de vibrant. Căci Maitreyi are ființă, contractează senzații și își insinuează neconținut prezența. Nu ușor va dispărea policromia șalurilor ei și nici intuiția persistentă a parfumului și pasului ei.

Allan, la rândul său, face onoare partenerei sale. Din europeanul lucid, serios, cu studii matematice, devine iubitorul și iubitul lui Maitreyi, și aceasta ajunge. Această dragoste definitivă imprimă stigmat de neșters asupra vieții lui. Sihăstria de pe Himalaya durează câteva luni; pe urmă, el coboară în vale în:re oameni; dar sihăstria din suflet, după o Maitreyi, nu mai poate fi repopulată. Allan iese din roman un ratat iremediabil."

Cronicarul are o anume exaltare și în fața retoricii imanente a romanului, semnând victoria totală a romancierului asupra vechilor sale metehne estetizante și livrești și recomandând calea ca singura alternativă de universalizare a prozei românești: „Romanul este tratat sub forma originală a revizuirii unui jurnal. Notițe succinte, prinse *sur le vif*, mici relieve, flori, șuvițe etc. sunt reluate, amplificate și comentate. Cartea nu este literară. A nu se face confuzie și a nu se interpreta în rău această aserțiune. Prin literară înțeleg că ar putea fi inventivă, estetizantă, ingenioasă sau livrescă. Or, nu este; este o carte a realităților. Un jurnal. Un stil atât de sobru, atât de neîncărcat, atât de limpede, încât e frumos. Privim cu surâs înapoi în literatura noastră tânără și vedem urmându-ne găfâind, pe de-o parte, poporaniștii slavizanți, pe de alta, cei cu mozaicuri și arabescuri de cuvinte moderniste, sunând frumos între ele, ca bănuții de argint. Mircea Eliade deschide un drum nou în limba literară românească cu adevărat modernă; fraza reală, copie fidelă și nudă a ideii, expresia românului civilizată și sobru, precum și sinceritatea și robustețea latină a expunerii și a cuvântului. Ai impresia perpetuă că așa trebuie spus ce ai de spus și că numai în felul acesta, de acum înainte, trebuie scrisă proza românească, ca ușor să devină mondială."

Luat de valul unei estimări prea eticiste, vădește însă o neașteptată optuzitate în receptarea finalului proteic al romanului, sugerând autorului relaborarea lui în parametrii mai rezoluți, tradiționali: „Final incert, confuz, deci tocmai la sfârșit, un nod și o încălcire în firul atât de armonios și de pur al operii d-lui Eliade. Să fi fost teama de happy-end care să-l fi influențat pe autor sau groaza și platitudinea unui deznodământ cu sinucidere decupată din «fapte diverse»? D-sa trebuia să se decidă pentru un sfârșit net, tăios, bun sau rău, nu importă, dar un sfârșit ne datora, căci

altfel... ne doare! Căci prea mult și prea bine ne-a înfrățit cu soarta eroului." („Maitreyi", roman de Mircea Eliade <Editura Cultura Națională>, în *Prezentul*, an. II, nr. 30, 26 iunie 1933, p. 1-2, rubrica „Cronica literară".)

Matei Alexandrescu își prefațează cronica asupra romanului prin câteva distincții referitoare la propensiunea tot mai vădită a romancierilor români contemporani pentru specia romanului-jurnal. Includerea cărții lui Eliade în această categorie, în vecinătatea unor titluri incontroversabile (*Adela*, *Rusoaica*), reprezintă deja o situație critică: „...câteva cuvinte despre o serie de romane-jurnale, ce câștigă tot mai mult teren în literatura românească. Ce este *Rusoaica* d-lui Gib I. Mihăescu decât un jurnal scris în bordeiul de pe Nistru de către locotenentul Ragaic? Dar *Adela*, romanul d-lui G. Ibrăileanu? Tot un roman-jurnal. Dar acest *Maitreyi*, ce ar putea fi decât cronometrarea unei iubiri neobișnuit de frumoase dintre o bengaleză și un alb. În aceste romane-jurnal vom găsi fragmente de viață transpuse cu îngrijire în literatură. Capete de fire tăiate, forfecate, pe care fiecare din noi le colecționăm și le păstrăm cu devoțiune, ca ceva rupt din esența noastră însăși. Când orice existență cuprinde atâtea abisuri și urcușuri fermecătoare, atâtea nopți și zile inedite prin tragicul lor, este lesne de văzut că scriitorul se simte tentat să încerce transcrierea acestor poeme singulare, compuse mai mult din jocul realității decât al imaginației noastre.

Tot greul unor asemenea romane constă în discernământul de clasare al momentelor ce pot interesa pe fiecare cetitor. Și, desigur, câteva tonuri aruncate, ici, colo, peste toată povestea, și romanul se aprinde ca un decor neașteptat. Sunt atâtea momente publice, și aceasta cu deosebire în marile metropole, ce în nopțile sărbătorești, cu ajutorul câtorva incendii colorate, se reliefează și par a se fi născut atunci pentru prima dată în ochii trecătorului.

Uneori, viața noastră este un joc ce ne poartă peste atâtea tragedii, peste atâtea momente de înaltă artă, și totuși trebuie să intervină un detaliu de minimă importanță, care să ne atragă atenția asupra lor. Romanele acestea gen jurnal sunt preocupate exclusiv de reacțiunile individualității noastre în fața unei probleme."

Criticul se arată sedus de intensitatea lirică a conflictului pasional, de grația lui persuasivă, dar îl găsește abătut într-o direcție prozaică. Modul în care autorul face să triumfe asupra atmosferei exotice „de vis și patimă" mentalitatea practică a europeanului Allan i se pare în dezacord cu premisele esoterice ale problematicii. Mai nimerit și benefic artisticește pentru roman ar fi fost, în viziunea sa, ca el să se mențină în idealitatea mistică a cărților lui Karl Gjellerup (*Pelerinul Kamanitta*, *Călătorie în etermitate* etc), în care iubirea transgresa obstacolele terestre și chiar granița fragilă a vieții prin miracolul metempsihozei: „Desigur că au contribuit la o bună prețuire a romanului d-lui Mircea Eliade și decorul în care Allan întâlnește și iubește pe Maitreyi. Este o poveste adusă de departe, de peste nouă mări și țări. Dar peste această calitate de fundament a cărții se suprapune arta cu care d. Mircea Eliade face ca fiecare rând să-și aibă semnificația sa, arta cu care autorul a știut să redea această gradație ascendentă a iubirii dintre cei doi, ducând-o până în culminantul moment tragic pentru Maitreyi. Păcat numai că din aceste două ramuri rodite de vis și de patimă se desface și se frânge, ca un vierme la un moment dat, acela a lui Allan. D. Mircea Eliade a forțat aci nota. Își va fi dat seama că, furat de

farmecul povestirii, paginile puteau trece una după alta, ca o poveste din o mie și una de nopți. De altfel, și sufletul Maitreyiei, și toată viața de pe malul Gangelui, cu zeități, cu basme, cu legende infinite, o cereau. Am citit de mult o curte a lui Karl Gjellerup, *Pelerinul Kamanitta*. Trebuie că ați citit-o și dvs. Tot o poveste de iubire, numai că, în *Pelerinul Kamanitta*, iubirea celor doi urcă, urcă, tot mai sus (așa cum merge până aproape în final și cartea d-lui Mircea Eliade), și sufletele celor doi, transpuse, retipărite în noi forme, în noi spații, își cuceresc o iubire veșnică, dincolo, deasupra tuturor lucrurilor, tuturor originilor. Numai că eroul din *Pelerinul Kamanitta* era un fiu autentic al Orientului, reprezentantul unei nobilimi culte, ca și Maitreyi, de altfel, pe când Allan, ce poate fi decât un alb rătăcit și inadapabil. Toată povestea cu intenția de a-și părăsi religia lui și de a îmbrățișa picioarele zeilor Maitreyiei nu rezistă atunci când, în final, face impresia unui bădăran, ce întoarce spatele celui mai frumos răsărit de soare.

Romanul d-lui Mircea Eliade înscrie, printre romanele-jurnale din ultimul timp, pagini de intensitate lirică demne de antologie... (*Mircea Eliade: „Maitreyi”* <Edit. *Cultura Națională*, 1933>, în *Facla*, an. XII, nr. 722, 29 iunie 1933, p. 1, rubrica „Cronica literară”).

Pentru C. Federeanu, care semnează în revista *Bobi* o recenzie favorabilă și incitantă prin câteva remarci (deși scrisă pe alocuri trudnic), *Maitreyi* este „un duș miraculos, capabil să anihileze atât agresivitatea criticii, cât și ezitățile sau capriciile publicului. El numește cartea „roman-sinteză de trăire”, socotind-o „un soi rarissim al epicului” și înseriind-o „operelor cari conțin viață, cari pot trasa o punte de relație între ele și cititor și-i pot injecta suferințele ori plăcerile eroilor”. O percepție, așadar, ca pe o tipică narațiune de analiză psihologică, sondând profunzimea unor trăiri generice și scoțând la lumină „caracteristicul aceluia proces interior ce dă coloratură și densitate eroilor”. De o anume subtilitate este și constatarea că protagoniștii romanului se zbat într-o covârșitoare și iremediabilă alteritate, născută din confruntarea acerbă (de sorginte romantică, am adăuga noi) a unui „eu individual” cu unul „social”, ultimul sfârșind în genere (tot ca la romantici) prin „capitulare”. Recenzentul are însă și suficiența detașare pentru a-i sesiza, pornind în special de aici, unele disonanțe stilistice, vădind o alunecare romanțioasă și declamatorie a condeiului. Pasajele incriminate, particularizate ironic prin sintagma „reminiscențe din basmele bunicii”, nu-i susțin însă convingător pledoaria, decurgând dintr-o stare de incandescență pasională motivată și având congruența lor firească în cristalizarea afabulației. De fapt, nereușind să-i găsească vreun reper în spațiul literaturii române („nu poate fi comparată cu nici o carte de la noi”), uită ușor de ele și conchide că, „prin substanța surprinzătoare și modelarea ei în sfera unei autenticității perfecte”, *Maitreyi* este un unicat (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, Editura Cultura Națională*, în *Bobi*, an. II, nr. 9-10, iunie-iulie 1933, p. 6, rubrica „Cronica literară”).

Cronicar al unei intemperante și populare reviste universitare (*Cuvântul studențesc*), Ștefan C. Ionescu este deosebit de receptiv la tot ce pune în evidență modernitatea cărții, aceasta fiind văzută în directă legătură tot cu prioritatea dată analizei psihologice: „...Valoarea romanului lui Mircea Eliade stă în pătrunderea analitică, în evidențierea amănuntului reliefat, care dă colorit unei stări și structurează un personajiu.

Dacă cititorul de literatură va căuta în cartea lui Eliade pagini de analiză sau de descriere, nu va găsi. Pentru că în opera lui se conturează armonios descrierea cu analiza, întregind una cu alta personajul. Eliade nu este preocupat de a scrie frumos sau de a face literatură, el urmărește numai definirea unei stări sufletești și conturarea unei atmosfere.

Dialogul - redus - și micile întâmplări cari formează acțiunea cărții - care, propriu-zis, nu are acțiune - sunt făcute numai pentru a urmări și reliefa varietatea și vastitatea stărilor psihologice și raționale crescute într-un mediu extraeuropean, cari prin minuțiozitatea lor și prin matematica lor înlănțuire și creștere conturează desăvârșit ceea ce a avut să creeze autorul din indiana cu adânci resorturi sufletești, Maitreyi...” Din această cauză, obiectivul fundamental al romanului nu i se pare a fi fiziologia unei pasiuni în creșterile și descreșterile ei impetuoase și dramatice, precum în *Tristan și holda*, *Romeo și Julieta*, *Paul și Virginia* etc, opere la care fusese deseori raportat, ci mai degrabă creația unui personaj viabil și emblematic, a cărui statură tipologică să-ți rămână în amintire precum cea a unui om viu, real. Acest personaj este Maitreyi, toate celelalte, inclusiv ubicuul Allan, fiind în viziunea cronicarului simple auxiliare, cu rol bine cântărit în portretizarea ei „cât mai completă și mai complexă”. De aici și asocierea fără ezitări a cărții cu *Patul lui Procust*, romanul care implementa prozei românești un alt redevabil personaj feminin, Doamna T. Esteticeste, după opinia sa, Maitreyi îl surclasează însă, având prin pitoresc și esoterism posibilități sporite de circulație și audiență europeană: „în romanul lui Eliade trăiește numai Maitreyi.

Allan și ceilalți nu sunt decât personajii auxiliare, cari ajută completarea portretizării și dinamizării interioare a vieții sufletești a eroinei.

Prin atmosfera de incert și necunoscut, de pură sentimentalitate - în sensul spiritual al noțiunii - și de chinută răzvrățire sexuală, la care se adaugă lumea nouă a moravurilor și spiritualității milenare a indienilor, Maitreyi se strecoară în noi ca o făptură nouă de vis și taină, care ne urmărește pașii și ne încovoie sufletul sub greutatea adâncă a spiritului și sufletului ei.

Așezată pe treapta valorii estetice a *Patului lui Procust*, pe care îl depășește chiar, cartea lui Mircea Eliade se înscrie între cărțile rare europene ale spiritului creator românesc.” (*„Maitreyi”, roman de Mircea Eliade*, în *Cuvântul studențesc*, an. VIII, nr. 6, iulie 1933, p. 1, rubrica „Note critice”).

În accepția critică a lui M. Gh. Constantinescu, cronicar literar sporadic al *Universului*, *Maitreyi* este o narațiune „remarcabilă”, înfruntând fără dificultăți „judecățile subiective și atacurile pătimase” generate de subteranele vieții culturale. „Mărturisesc, fac această afirmație - scrie criticul - cu foarte multe scrupule și mai ales cu un sentiment de teamă de a nu se crede că e formulată în urma unei prietenii, de care nu poate fi vorba atâta vreme, cât nici nu cunosc personal pe autorul minunatei povestiri indiene. Dar că am o simpatie față de autor, apoi ea se explică prin dragostea ce mi-a inspirat-o emotivitatea mistică a Maitreyiei și moralitatea tragică a europeanului Allan.”

Romanul îi revelă un romancier exersat, „cu intuiția filozofică a vieții”, cu știința de a crea în coordonate autentice și credibile „stări psihice cu o bogată amplexare”, însoțit în tot ce închipuie de „un perfect dar de sugestie”. Ca și alți

comentatori, el vede în protagonistul romanului „o creațiune puternică”, la a cărei manifestare, deși tensionată întrucâtva romantic, participi inconștient, ca în dialog cu un interlocutor viu, cu șanse egale în fața existenței: „Maitreyi e o creațiune puternică. Fata aceasta ajunge la un moment dat în ipostaza curioasă - mai curioasă pentru ea decât pentru oricine - care te-ar face să vorbești tot așa cum Adolphe al lui Benjamin Constant spunea despre Elleonore. [...]

Maitreyi, cu toată teza sa romantică, are apanajul vieții și prin aceasta al creației. Un romantism vital, dacă este îngăduită această asociere, dă toată ritmica desfășurării. Amploarea sufletească și jocul vieții sentimentale fac din *Maitreyi* o realitate umană, capabilă, ca în sistemul lui Malebranche, să cunoască, să iubească, să simtă." („*Maitreyi*", roman de Mircea Eliade, în *Universul*, an. L, nr. 223, 17 august 1933, p. 2, rubrica „Cronica literară".)

Petru I. Teodorescu, gazetar brașovean cu predilecții vădite pentru temele culturale, ia în obiectiv și romanul *Maitreyi*, pe care îl consideră cel mai consistent roman de după război și îl plasează în vecinătatea unor opere bine cotate, deja ierarhizate într-o partitură valorică a momentului (*Intunecare*, *Ion*, *Zodia Cancerului* etc). îl cuceresc îndeosebi individualitatea sufletească plenară a personajelor și știința romancierului de a le face să crească veridic din interior. Criticul se situează de asemenea de partea celor care vedeau în Eliade un revigorator al exotismului european romantic de calitate, percependu-i tensiunea ca pe o preocupare iconoclastă, rezonând la o nostalgie acută a „societății moderne, mereu însetate de alte țărături, alte zări": „*Maitreyi* este un roman puternic; unul dintre cele mai puternice romane de după război din literatura noastră. Prin intensitatea de viață care se tâlăzuiește în paginile lui, acest roman poate fi pus alături de *Intunecare* al lui Cezar Petrescu, de *Ion* al lui Rebreanu, de *Zodia Cancerului* al lui Sadoveanu, de *Papucii lui Mahmud* al lui Gala Galaction. Personagiile lui reale și bine conturate sunt pline de o viață sufletească ce se desfășoară și se întrecește neîntrerupt: acțiunea, de o gradăție ascendentă, îți deșteaptă interesul și îți sporește cu fiecare pagină.

Maitreyi împământenește exotismul indian în literatura noastră. în florescena așa de bogată a literaturii românești de după război, acest roman aduce o notă nouă, un element nou, exotismul, care impresionează și atrage prin ceea ce deșteaptă ca nostalgie în sufletul societății moderne, mereu însetate de alte țărături, alte zări. *Maitreyi* este pe linia exotismului cultivat în literatura franceză de la B. de Saint-Pierre până la Pierre Loti, Claude Farrere și scriitorii coloniali, și în filiațiunea directă a marelui R. Kipling, cel mai înzestrat aed european al Indiei." (*Mircea Eliade: „Maitreyi", roman...*, în *Brașovul literar și artistic*, an. II, nr. 10-11-12, august 1933, p. 149-150, rubrica „Cronica".)

într-o efemeridă literară a momentului, în cadrul aceluiași număr, găsim două texte dedicate romanului. Primul, semnat „E. Ar. Zaharia", este o narațiune cuminte a intrigii, pusă în slujba acestei concluzii: „Este o carte rar scrisă și cu atât mai vrednică de atenție; stil minunat, neînborțat, și-o cursivitate inimaginabilă în toate. Mircea Eliade spunea că viața trăită e ceea ce poți aduce tu, ca scriitor, mai autentic și profund, lată de ce însemnările lui Allan sunt justificate; și ce frumos justificate! Cartea a inaugurat drumul unei generații pe care M. Eliade o reprezintă

așa de cu demnitate." („*Maitreyi*" de Mircea Eliade, în *Pana literară*, an. I, nr. 2-3, august 1933.) Al doilea, semnat cu trei inițiale, are formula unei tablete polemice, mimând cu dezinvoltură complice negația, pentru a obține contrariul ei: „*Maitreyi* nu mi-a plăcut. Nu-mi putea place cartea aceasta, scrisă cu o desăvârșită artă a creației neartistice. N-am citit o carte de d. Mircea Eliade (un oarecare biet scriitor român, care ca d-ta, ca mine, ca altul, se ceartă, injură și minte), ci am văzut viață. Cum să judec dacă «romanul» *Maitreyi* e literatură bună sau nu, dacă frazele i-s bine ciocănite la încheieturi, dacă e alcătuită cu destul meșteșug scriitoricesc, când Allan și *Maitreyi*, Narendra Sen și Chabu mai sunt încă lângă mine, vii, oameni de pe stradă, nu conturați de vreun autor blazat și imbecil?"

Nu mi-a plăcut cartea *Maitreyi*, pentru că m-au durut crucile ei. Cât de puțin m-a interesat destinul lui Lai Cantacuzin și cât de mult am încercat, peste cartea d-lui Mircea Eliade, să mai văd ceva din sufletul *Maitreyi*, literatură de laborator, domnule scriitor Mihail Sadoveanu, și viață, domnule Mircea Eliade." (*Pana literară*, an. I, nr. 2-3, august 1933.)

Totdeauna atent la evoluția lui Eliade și îndeosebi la victoriile romancierului, Petru Comarnescu dedică romanului *Maitreyi* un splendid eseu, depășind cu mult nivelul ipotezelor de cronicar. El consideră cartea „unul din puținele tratate intuitive despre dragoste" sau „o epistemologie concretă a dragostii", vorbind despre „fazele esențiale", universale, ale acestui sentiment-ax al existenței omenești. Surprinzătoare este însă, în acest context, explicația pe care o dă dramatismului constant și infrastructural al afabulației epice. Fără să conștientizeze poate, Petru Comarnescu face din Eliade un precursor al filozofiei și literaturii existențialiste, închipuind romanul o ilustrare percutantă și convingătoare a ideii că insul uman este o monadă bine individualizată prin orizont și egocentrism, care nu se deschide comunicării și nu-și depășește „suficiența individualității" decât prin dragoste, dar și aceasta în mod accidental, tranzitoriu. „De-monadizarea", adică pierderea autarhiei eurilor prin conciliere și „contopire", este urmată de aceea, fatalmente, de re-monadizare. Tragismul romanului, după Petru Comarnescu, reface în mic, exponențial, tragismul damnării originare a lumii: incomunicarea. Adâncimea și generalitatea acestor reflecții n-au corespondent în comentariile ulterioare: „O carte bună este aceea care aduce cu sine tot felul de întrebări și de simțiri răscolitoare. Literatura bună se arată a fi dependentă de o anumită plinătate sufletească și intelectuală, fără de care orice descripție rămâne minoră și nesemnificativă. Cărțile care rămân sunt, de aceea, numai acelea care schimbă pe cititor, lăsându-l cu noi preocupări și înțelegeri, și înlesnindu-i o participare cât mai adâncă și mai relevantă la rădăcinile vieții, acolo unde totul se simplifică și se luminează.

Pe mine, romanul *Maitreyi* (pe lângă multe alte însușiri) m-a captivat prin aceea că, în el, autorul dezbate nu problema unui caz oarecare - așa cum se întâmplă de obicei cu romanele obișnuite -, ci fazele esențiale ale unui sentiment mare și complex: dragostea. Cartea lui Mircea Eliade constituie de aceea unul dintre puținele tratate intuitive despre dragoste, fiind aproape o epistemologie concretă a dragostii. Căci, în roman, funcția eroinei *Maitreyi* nu este alta decât aceea de a exprima dragostea în fazele ei cele mai adânci și mai universale. Întrupare de mit, simbol, imagină concretă și ființă în carne și oase, *Maitreyi* trăiește o viață care

poate fi turnată și fixată în marele concept al dragostii. Atâta plinătate și esențialitate se află în fiecare gest și în fiecare nuanță psihologică a acestei ființe tipice, încât nu poate fi nici o mirare dacă cetitorul la urmă rămâne cu convingerea că Maitreyi nu semnifică o dragoste, un caz de dragoste, ci dragostea însăși.

Cel puțin așa văd eu, și cred că este meritul autorului de a mă fi făcut să văd astfel. Filozof și adânc trăitor totdeauna, Mircea Eliade, asemeni tuturor adevăraților filozofi care nu au despărțit viața de gând, poate prinde adevărul din experiență, așa cum îl prindeau adesea cei din antichitate și mai ales Socrates, cel căruia tot o femeie, și nu gândul singur, îi dezvăluie adevărul despre dragoste, Diotima.

Cu Maitreyi, Allan trăiește și verifică realitatea unui sentiment, atât pentru că este împins de viață, cât și pentru că în spiritul eroului zace o permanentă dorință de adevăr. Chiar în timpul legării lui de Maitreyi, Allan, adică autorul, este preocupat de problema dacă experiența dintre ei este dragoste sau numai pornire carnală (p. 108). Și cu cât conflictul sau, mai exact, legarea se intensifică în roman, cetitorul nu face, de fapt, decât să urmărească și să învețe adevărul dragostei, confirmarea că ceea ce se întâmplă depășește cadrele unui caz oarecare pentru a deveni ceva de universală exemplaritate.

Dragostea este starea în care două ființe, deși distincte fizicește, se identifică sufletește, mulându-se una după cealaltă pentru a fi una. În afară de dragoste, oamenii sunt niște monade egocentrice și închise, cu orizonturile și natura lor limitată. Numai dragostea și, în altă ordine, rațiunea le deschide și le schimbă suficiența individualității lor. Oamenii moderni și accidentali iubesc arareori cu adevărat și pe de-a-ntregul, tocmai pentru că nu pot ieși din suficiența individualității lor. Occidentalii, mult prea individualiști și egocentriți, chiar când sunt atrași de-o altă ființă, ei se iubesc tot pe ei înșiși în cealaltă ființă. Și totuși, dragostea adevărată înseamnă ieșire din tine, pierderea conștiinței tale de om independent, trăind, cum ar spune Max Scheler, eul celuiilalt.

Maitreyi trăiește toate fazele dragostii, începând ca europenii de azi, care iubesc pe alții, pentru că se văd și se iubesc în ceilalți, și isprăvind prin a-și pierde definitiv individualitatea, înslăvindu-se și identificându-se în Allan. Iată-o, la început, «iubind» ca și sora ei, Chabu, un arbore. (Chabu dă zilnic pomului din curte turte și prăjituri și, când i se spune că pomul nu le mănâncă, ea răspunde: «Dar eu mănânc!».) Maitreyi a iubit și ea întâi un arbore (p. 130): «Nu mai mă puteam despărți de el. Stam ziua întreagă îmbrățișați, și-i vorbeam, îl sărutam, plângeam. îi făceam versuri, fără să le scriu, i le spuneam numai lui; cine altul m-ar fi înțeles?» A iubit apoi, ideal, pe *guru-l* ei, pentru că să iubească pe de-a-ntregul și cu adevărat numai pe Allan, căruia înțelegea să i se dea pe de-a-ntregul, și sufletește, și trupest, căci orice rezervă ar fi fost pentru ea, acum, un păcat, un vițiu.

În Maitreyi se petrece participarea la tot, la natura fizică, la intelectul profesorului, la dragostea bărbatului. Chiar când se leagă de Allan, Maitreyi jură credință pământului și ia drept chezașie tot felul de simboluri cosmice (p. 151 ș.a.).

Dramatismul romanului provine, cred, din această dezvăluire minunată a epistemologiei dragostei, făcându-ne să adâncim și să pricepem ciudata și încălcata purtare a femeiei, menită de destin să se lege de lume și să fie părăsită de ea. Căci alături de dragoste, Mircea Eliade așează căsnicia, care în concepția indiană îi este

opusul, pentru că se fundează pe sacrificiu (p. 176), precum și umana tendință de independentizare, urmând întotdeauna pasiunii care se consumă. Și imposibilitatea omului de a se concentra într-un singur sentiment, într-o singură stare. *Monadismul revine acum ca un leitmotiv*. Nici dragostea cea mai mare nu poate ghici dorința celuiilalt (p. 149). Omul este sortit să rămână veșnic singur, pentru că niciodată nu poate rămâne contopit cu un altul. *Individualitatea este rațiunea și blestemul lumii*. Cheia romanului aceasta e. O recunoaște lucid și eroul, adică autorul: «Am iubit întotdeauna pe mai multe planuri, n-am știut să sacrific totul pentru un singur sâmbure de adevăr sau de viață, de aceea m-am lovit de toate pragurile și m-au dus valorile cum au vrut» (p. 138).

Socot acest citat capital pentru înțelegerea întregii cărți, precum și ca explicația atitudinii finale a lui Allan, care preferă să sufere și să se resemneze singur decât să răpească și să ia cu sine pe Maitreyi. Filozofși om care se cunoaște pe sine, eroul știe că pasiunea nu poate absorbi întreaga viață a unui om, pentru că nici un om până acum nu s-a putut până la sfârșit desface de limitele sale, *dezmonadiza* cu adevărat.

De altfel, chiar înainte ca destinul să despartă pe Allan de Maitreyi, contopirea celor două euri se îndeplinea ca o minune, ca ceva supranatural, de necrezut. Căci dragostea adevărată este atât de paradoxală și de opusă constituției noastre monadice, încât în orice clipă ne putem îndoi de realitatea-i metafizică. Cu atât mai mult, când sunt despărțiți de destin, Maitreyi și Allan vor trebui să constate, cu durere, adevărul că oamenii nu pot ieși pe de-a întregul din ei înșiși, citorind o veșnică dragoste. Maitreyi se va refugia în mitologie, construind un Allan-zeu, căruia probabil îi va păstra credință până la moarte, iar Allan, european pe cale de indianizare, se va refugia în vis, de unde, ca orice european, va putea mai ușor coborî în realitatea prozaică și suficientă, nutrindu-se din dezgust și futilitate, pentru a isprăvi cu scepticismul celui care nu mai numără părerile, dar nici nu mai crede cu entuziasm în adevărul metafizic.

În paginile scrise simplu și direct ale romanului său, Mircea Eliade a spus nu numai tot ceea ce se putea mai frumos și mai înalt despre dragoste, dar a arătat și tragismul care înconjoară acest mare sentiment omenesc. Nu a dezvoltat, însă, urmările dragostei și nu a afirmat realitatea absolută a experienței sale, pentru că asemeni oricărui bun epistemologist, el intuiește limitele cunoașterii și ciudata poziție a celui care trăiește mai mult ideile și sentimentele sale proprii decât ale cosmosului către care totuși aspiră. Iar aspirația către metafizic, cel puțin așa cum se degajă din Maitreyi, este mai curând indiană decât creștină, neantul și iluzia rozând chiar amintirea splendidei dragosti. «Și dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce să cred? De unde știu eu? Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei...», astfel încheie Mircea Eliade cartea, întrupând realitatea romanului său dintr-o metafizică indiană, o epistemologie ^{t/a}Z-sceptică europeană și dintr-o sensibilitate universal tinerească, care se înecă, asemeni lui Narcis, în ochii tulburători și inefabili ai celei de neuitat Maitreyi.

Ca toate epistemologice, romanul lui Mircea Eliade luminează și întristează totdeauna, arătând bogăție și limitare, adică distrugere la flacăra unui foc ceresc: dragostea." *{Epistemologia dragostii la Mircea Eliade, în România literară, an. II, ni-. 81, 2 septembrie 1933, p. 1.)*

Peste aproximativ un an, Petru Comarnescu revine cu unele distincții asupra tezei monadismului uman, operând atât pe *Isabel...* și *Maitreyi*, cât și pe ultimul roman apărut, *întoarcerea din rai*. El găsește toate cele trei romane eliadești construite pe o singură temă, variațiunile ei fiind minime și ne semnificative. Aceasta ar fi, potrivit opiniei lui, tentativa sisifică a insului de a-și învinge singurătatea metafizică prin iubire și eșuarea ei logică la care îl condamnă destinul, datorită perisabilității acestui sentiment, adică faptului că el nu poate fi conceput decât teoretic în absolut. Cu alte cuvinte, eșecul încercării de a sparge blocada monadică a individualității, întrucât orice comunicare - fie și cea erotică - este imperfectă și vremelnică: „Pentru cei care urmăresc cu atenție epica lui Mircea Eliade nu mai este de mult ceva îndoienic impresia că în viața personajilor acestui romancier iubirea ocupă un rol pe cât de variat, pe atât de statornic. Dar ce diferită este concepția iubirii în *Isabel și apele diavolului* de cea din romanul *Maitreyi* sau din recenta *întoarcerea din rai*. Diferită și isprăvindu-se totuși în același chip, adică aneantizându-se în fața vieții ca și a adevărului suprem.

Iată, în primul roman, cum eroul credea că intervenind în viața celorlalți putea schimba sensul trăirii lor, modificându-l după sine. Acolo, dragostea avea caracterul unei forțe, tinzând să schimbe rosturile cele mai adânci ale existenței oamenilor, slujind drept mijloc pentru o bucurie spirituală, care totuși pogora nu din carne și nici din plăcere, ci din fogașul entuziast al disponibilității sufletului de a se încerca și mântui prin trăire, jertfă, abnegație.

Iar în *Maitreyi*, unde dragostea este la largul ei, neprihănită și nebunească, avem de-a face tot cu un final care o depășește, dovedindu-se astfel cum iubirea, oricât de mare și intensă ar fi, este totuși trecătoare, se consumă ca o flacără. În fața singurătății metafizice, a monadismului care menține pe om închis în sine și aplecat doar asupra propriei sale ființe, chiar dragostea pălește, și Allan părăsește pe Maitreyi în cele din urmă, nu pentru că s-a dezgustat de ea, nu pentru că e un laș sau un comod, ci pentru că este om și, om fiind, află adevărul că nimeni nu se poate contopi la nesfârșit într-o altă ființă, ci trebuie să rămână tot cu sine și destinul său.

Această atitudine, mai senin exprimată în *Maitreyi* și mai viguros promovată în *Isabel...*, apare în ultimul roman, *întoarcerea din rai*, ca o realitate tristă, exasperantă, ca o încurcătură în plus, ca o complicație în plus a vieții noastre atât de imperfecte și haotice. Și aici dragostea slujește drept funcție de cunoaștere a vieții și a condițiilor ei, eroul oscilând între două iubiri care, de fapt, nici nu sunt iubiri, pentru că niciodată atașarea fizică nu se contopește simultan cu cea sufletească, necurmat intervenind un dualism, un joc în contrapunct, care provoacă neliniști și exasperare.

În fața iubirii, eroul din ultimul roman al lui Mircea Eliade este acum mai lucid, prin urmare, mai resemnat în șovăirile și capriciile sale. Cred că întreaga atitudine față de iubire (din ultimul roman) poate fi rezumată de aceste cuvinte ale lui Anicet: «Iubirea... nu poate constitui un criteriu absolut de justificare a faptelor... Dacă ai putea iubi numai un singur lucru, dacă l-ai putea iubi neconținut, fără ca puritatea actului să se altereze, fără ca să-i simți consecințele, atunci, poate, s-ar putea spune că iubirea e un criteriu absolut de justificare, un instrument sigur de salvare a sufletului.»

Eroul din *Isabel...* crezuse în iubire ca-ntr-un astfel de instrument, eroul din *Maitreyi* încercase și se convinsese de netemeinicia acestei credințe, pentru ca eroul Anicet să acționeze tară această credință, trăind la nimereală destinul său, ca și cum destinul și iubirile ar avea un rost. Se cuvine să revenim mai adânc." (*Iubirea în opera lui Mircea Eliade, în Rampa*, an. XVII, nr. 487, 6 aprilie 1934, p. 1.)

Spre sfârșitul anului 1933, tipărirea unei noi ediții a romanului provoacă iar atenția recenzenților. Cum însă criticii mai importanți ai momentului se pronunțaseră deja asupra lui, cei care le urmează sunt, probabil, simplitii articlieri de serviciu, întrucât nu prea strălucesc prin percutanță sau originalitate. De pildă, dintr-o recenzie cu titlu pompos (*Cartea dragostei: „Maitreyi“*), publicată de cotidianul care găzduise și cronică lui Șerban Cioculescu, de abia se pot desprinde două enunțuri: unul închipuind cartea „în rândul romanelor clasice de dragoste ca *Paul et Virginie, Manon Lescaut, Adolphe, Werther* etc”, alături de care și-ar reprezenta secolul; celălalt decretându-l pe Eliade primul autor autentic de romane exotice, „încetățenind” la noi, „cu mijloace artistice”, specia (*Adevărul*, an. XLVII, nr. 15276, 22 octombrie 1933, p. 2, în cadrul rubricii „Caleidoscopul vieții intelectuale”; semnat: „Cronicar”).

Într-o altă recenzie, aparținând unui gazetar cu nume mai circulat în presa interbelică, Mihai Popescu, printre fraze entuziaste, dar comune, formulează o observație incitantă, care ne invită să vedem în *Maitreyi* „o nouă *Sacuntală*”, saturată de lirism și îndemnând la reverie (*„Maitreyi”. Editura Cultura Națională, 1933, în Revista Societății „Tinerimea Română”*, an. LII, nr. 1, noiembrie 1933, p. 104, rubrica „Recenzii”).

Încercător în posibilitățile romanului de a concura audiența unor cunoscute cărți europene este și semnatarul rubricii literare a revistei pedagogice *Școala noastră*, căruia *Maitreyi* îi apare ca „o adevărată revelație”, scrisă cu „multă sinceritate”, dar cu și „mai multă intensitate dramatică” (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, roman, în Școala noastră*, an. II, nr. 6-7, noiembrie-decembrie 1933, p. 49, rubrica „Recenzii”; semnat: „t. a.”).

Anul 1934 aduce în exegeza romanului *Maitreyi*, alături de aluviunile unor semnalări revuistice ocazionale sau a unor recenzii itinerante, un consistent eseu, intitulat *Poema conștiinței carnale* și abordând cartea dintr-un unghi cu totul insolit. Autorul lui, C. Floru, imaginează romanul o „fenomenologie” savantă a senzualității erotice, având în fundal convergența pasională a două lumi profund diferențiate. „Dialectica apropierei trupesti” este, pentru eseist, un fel de conciliere a contrariilor, fiecare dintre cei doi protagoniști gândind comunicarea prin filtrul psihologiei lor bine individualizate. Conștiința europeană a lui Allan este tributară logicii și cuvântului prin care se exprimă; conștiința asiatică a Maitreyiei adastă într-un clar-obscur mitic, modalitatea ei de exprimare nefiind cuvântul, limba, ci senzualitatea carnală. Trupul eroinei „vorbește pentru suflet”, gândurile ei nu trăiesc decât prin căldura sau sonoritatea cu care sunt rostite. Conștiința unei asemenea ființe este, după C. Floru, „profund încarnată”, spre deosebire de cea a lui Allan, care e reflexivă, obiectivându-se toată, progresiv, gradat, logic, „în idei și în fapte”. Își reprezintă de aceea romanul, în primul rând și înainte de toate, ca „poema”, inuiul acestei conștiințe și sensibilități specifice. De aici și titlul articolo-

lului, pe care, pentru relieful analizei și ineditul speculației, îl cităm în întregime: „E vorba de *Maitreyi*, romanul lui Mircea Eliade. Notele acestea, târzii, subliniază unul din aspectele mai puțin remarcate ale lui.

O atmosferă grea de lirism al cărții domnește în toată cartea. Senzualitatea te înecă îndată ce pătrunzi mai adânc în substanța ei. Senzualitate rafinată, cred, unică în literatura noastră, cum se cuvine într-o carte trăită pe malurile Gangelui. Am lepădat-o din mână de mai multe ori, excedat. Totuși, treptat, înțelegerea mi-a crescut, câmpul romanului mi s-a luminat. Senzualitatea nu mi-a mai fost o piedică, am văzut în ea însăși tema cărții. Impresia aceasta vreau s-o justific în rândurile care urmează.

Iată pe Maitreyi la prima întâlnire. Două momente îi fixează definitiv psihologia: privirea de panică a ochilor mari și sălbătică dezlănțuită a râsului. Sufletul și-l trăiește cu toată ființa, mișcărilor îi sunt încărcate de efluvii misterioase. De la început ne găsim într-un plan din care nimic nu ne va scoate, acela al conștiinței erotice în care trupul vorbește pentru suflet: planul privirilor și al mișcărilor, al cuvintelor și al atingerilor, căci cuvintele trăiesc nu atât prin înțelesul lor, cât prin căldura sonorității lor, privirile prin contactul material pe care-l stabilesc, mișcărilor prin suflățelele lor tactile. Actele posesiunii depline care unesc pe Maitreyi, în cele din urmă, cu Allan sunt la capătul unei gradări savante, încheie dialectica apropierii truștești. Pedant, aș zice, asistăm la o adevărată fenomenologie a conștiinței carnale. Episoadele de flagelare care urmează ni se datorau. Asceza pe care o impun eroilor constituie un element de echilibru, după beția în care s-au zbatut două treimi ale cărții.

«Câte feluri de iubire nu cunoaște sufletul!» suspină Maitreyi. Multiplicitatea aceasta e în adevăr uimitoare, îmbogățește fiecare pagină a cărții. Conștiința Maitreyi[ei] și nu numai a ei, a lui Chabu, a mării, a tuturor femeilor care îi alcătuiesc familia, e de esență erotică. Dragostea învâluie pe Allan de când pășește pragul casei ospitaliere; dragoste plină de manifestări fizice, de mișcări truștești, care rătăcesc pe apuseanul nedepins să le diferențieze. Și totuși, limite precise îngrădesc în fiecare iubire participarea trupului; trepte limpezi, evidente pentru conștiința indică, despart planul prieteniei de al amorului. Apropierea picioarelor, fie ea chiar strângerea pasionată a pulpelor goale, nu are înțelesul unei îmbrățișări. Sensul ei rămâne în planul prieteniei.

Iată ce nu pricepe Allan. Între el și familia Maitreyi[ei], neînțelegerea se sapă treptat. Jurnalul îi notează etapele. Conflictul, dramatic, sparge comunitatea de iubire care i-a strâns o clipă laolaltă, manifestă opoziția adâncă a celor două conștiințe.

Pe fondul acesta de conflict, iubirea Maitreyi[ei] câștigă valoarea unui sacrificiu. Pasiunea ei se strecoară prin jungla simbolurilor tradiției, evitând păcatul, căutându-și justificarea. E unul din aspectele cele mai dramatice ale cărții.

În mod normal, viața occidentalului e un proces de lămurire progresivă. Conștiința lui trece întreagă în idei și în fapte, se obiectivează câștigând treptat structura logică. Viața indică nu urmează aceeași cale. Ea rămâne *perpetuum* într-o atmosferă de clar-obscur. Tehnica spirituală pe care o folosește nu este de esență logică. Simboluri complexe fixează concret fiecare situație, legând-o de un mit. Așa

cum ne-o evocă personagiile lui Mircea Eliade, conștiința indică e o conștiință profund încarnată. Limba ei firească n-o formează cuvintele - de aceea, dialogul e secundar în tot romanul -, Trupul singur o exprimă adecvat, în gest, în dans. E revelatoare mirarea Maitreyi[ei] în fața dansatorului: «Cum nu l-a făcut înțelept dansul!»...

Romanul lui Mircea Eliade n-a fost scris, poate, pentru a fi savurat de rafinații literelor. Neglijența stilului, frazele de foileton, vor parcă, în chip măturisit, să-i îndepărteze. Există însă o rafinare a gândului și a simțirii care abundă în toată cartea. Ea face substanța prețioasă a uneia din poemele cele mai adânc trăite ale literaturii noastre de azi." (*Poema conștiinței carnale*, în *Vremea*, an. VII, nr. 320, 7 ianuarie 1934, p. 4, rubrica „Fapte și idei".)

Graziella Sotiriu îi face lui Mircea Eliade (autor la data apariției articolului a unei abundente producții publicistice, a primelor sale două romane, *Isabel...* și *Maitreyi*, și a volumului de eseuri *Soltocvii*) un portret în colțuri, privindu-l prin prisma bioritmului său temperamental, pe care i-l atribuie unei faze de certă maturizare. Toată demonstrația e pusă, din câte observăm, în serviciul afirmației că „stilul" autenticității febrile pe care îl abordează romancierul nu este ceva deliberat, programatic, ci manifestarea unei sensibilități și conștiințe artistice sincere și pure, valorificând o gândire profundă, dar și „neastâmpărul" liric al vârstei sale reale: „«Mircea Eliade e un liric», spunea deunăzi un coleg al meu, justificând pe romancier. Nu, Mircea Eliade e, prin esență, filozof și trebuie să rămâie filozof. (Când îl calific astfel, nu mă gândesc nici la specialiștii cari scriu tratate, nici la cei cari clădesc sisteme, nici mai ales la titrații cari ocupă catedre.)

Mircea Eliade are gânduri de o surprinzătoare adâncime; fraze scurte și definitive, după care nu se mai poate spune nimic. Și alături de aceste gânduri de bătrân, are scăderi, stângăcii de copil." Și mai departe: „De altfel, Mircea Eliade nu ține la formă, el e tipul omului autentic.

Firăște, în măsura în care potențialul și valoarea conținutului participă la strălucirea stilului, a reușit să creeze tipare de proză, pe care cu greu le-ar putea făuri cei cari nu au nimic de spus; a scoate de aci concluzia că Mircea Eliade este un stilist cu intenții, mi se pare riscant. Întrucât mă privește, îl cred complet lipsit de *intenția* forme." (*Mircea Eliade*, în *Vremea*, an. VII, nr. 323, 28 ianuarie 1934, p. 9; semnat: „Graziella S.".)

Revista Liceului „Spiru Haret", *Vlăstarul*, continuă să-i urmărească evoluția literară cu multă asiduitate, mândrindu-se cu fiecare nou volum al său. De aceea, unul din cronicarii ei literari, Mircea Schragher (cu o anume întârziere datorată probabil periodicității incerte a gazetei), salută în termeni ditirambici apariția romanului *Maitreyi*, considerându-l încă pe autorul lui printre șefii de școală ai generației tinere. Investigația are însă numeroase inabilități de expresie critică, vădind o lipsă de exercițiu gazetăresc, și e greu de actualizat altfel decât în coordonatele generale de atitudine. Reține cu deosebire atenția ideea că o „temă" arhiuzitată în literatură și „banalizată" prin uz precum este iubirea câștigă la Eliade prim-planul prin exploatarea „substratului psiho-analitic" și mai ales prin ipostazierea protagoniștilor - amintind parcă tragediile antice - „în veșnică harță cu destinul" (*Mircea Eliade: „Maitreyi"*, în *Vlăstarul*, an. X, nr. 1, 1934, p. 12, rubrica „Cronica literară").

Desele reeditări, neobișnuite pentru o carte aparținând unui autor tânăr, care mai e pe deasupra și autohton, se însoțesc în genere cu noi comentarii, care dau mobilitate și revigorează periodic, în spațiul unui deceniu și jumătate, perspectiva critică. La a treia ediție, de pildă, tipărită la numai un an de la apariție, se vorbește deja de *Maitreyi* ca de un roman clasicizat, „de succes constant” precum *Ion* și *Pădurea spânzuraților*, popular îndeosebi prin lipsa de convenționalitate și simplitatea cu care se hazardează într-un domeniu tematic deja pășunit al romanului românesc, problematica erosului: „Cine ar fi crezut acum doi ani, când descifrați atât de anevoie acest nume exotic, că el va deveni un nume scump generației de azi și o carte de căpătâi pentru ea? Și această minune s-a întâmplat totuși.

Iată, de la succesul de critică și de la prețuirea de cerc închis, *Maitreyi* sparge granițele publicului obișnuit al unei ediții și e cerută de publicul cel mare. Dar nu și de plebea publicului cel mare. Există două zone de lectori printre cumpărătorii din marea masă. Prima care cumpără cartea după nume și renume, din azuzite, dintr-un snobism oarecare, a doua care cumpără cartea, fiindcă a cetit cronici elogioase despre ea făcute de critica autorizată și de un cerc de lectori subtili, care face opinia publică a unei cărți.

Este cazul romanului lui Mircea Eliade: *Maitreyi*. Nici o clipă nu trebuie să ne lăsăm înșelați de aparențe și să credem că această carte a atins periferia mării mase. Nu. Cei zece mii de lectori, cari au cetit până acum cartea *Maitreyi*, fac parte din zestrea nobilă a lectorilor subtili. Fiindcă alt lector nu poate să înțeleagă această carte.

De aceea, succesul lui Mircea Eliade ne bucură îndoit. Întâi că romanul acesta de unică și primordială combustie pasională place și unui public ermetic până acum operei scriitorilor tineri, al doilea că în genere cartea bună poate depăși blestemata cifră de cinci mii de exemplare.

E drept, cartea lui Mircea Eliade e o carte unică în felul ei. Cu cât trece vremea și o recitim mai la rece, ne dăm mai bine seama de aceasta. Și putem spune astăzi adevărul pe față: în domeniul atât de delicat al eroticei e greu să crezi o carte care să nu fie convențională.

Prin ce miracol, romanul lui Mircea Eliade a scăpat de această tară? Credem că prin combustia și tensiunea de o valoare unică, originară, nealterabilă, netrucată pe care o conține.

Și aceste trei ediții ale romanului *Maitreyi* îi deschid acestei cărți o serie lungă de succese. Ea se așează alături de celelalte cărți de succes durabil ale literaturii românești. Ea are asigurată la fiecare doi ani câte o ediție, alături de *Ion*, *Pădurea spânzuraților* și alte cărți de succes constant, ale marilor noștri scriitori.

Asemeni lui *Ion* și, firește, pe alt plan, ea va fi mereu, cartea tinerei generații în care aceasta își va găsi exprimate năzuințele, pasiunea, tensiunea. Și astfel, ea va deveni nu cum a spus un poet la apariția ei: «Cartea inimii mele», ci «Cartea oricărei inimi.» (*Maitreyi* de Mircea Eliade, în *Reporter*, an. II, nr. 24, 30 mai 1934, p. 2, în cadrul rubricii „Curier literar”; articol nesemnat.)

Un articol excentric, necatalogabil într-o specie literară, îi consacră romanului Eugen Ionescu, la ora aceea gazetar prolific și deținător (alături sau în alternanță cu alți colegi de generație) al unor rubrici de critica literară (*Axa*, *Reporter*, *Credința* etc). Excursul său asupra cărții lui Eliade (apropiat prieten și afin cultural) are

aspectul unei spumoase șarje, anunțând imaginația truculentă a viitorului dramaturg. El a fost publicat în sumarul mult controversatului volum *Nu*, premiat ca manuscris la un concurs inițiat de Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, dar publicat (din cauza împotrivirii a doi membrii din juriu: Tudor Vianu și Șerban Cioculescu) la Editura Vremea.

Atent, se pare, la experiența lingvistică a avangardei românești și sub sugestia, poate, a volumului lui Jean Cocteau *Fals itinerar critic*, tânărul (de 23 de ani), Eugen Ionescu pune sub semnul gratuității (Mircea Vulcănescu îl numește al „scepticismului”) misiunea estetică a criticii literare și chiar instituția ei în sine. El nutrește părerea că orice carte este un univers autarhic, ininteligibil, ireductibil și irepetabil, ca și rezultatul evaluării ei critice, și el un univers similar, cu care se află în deplin paralelism prin iremediabila lui subiectivitate: „...o carte este un univers singular, cu lumea lui proprie de raporturi, cu existența lui separată, cu scara lui cu o singură treaptă de valori, care nu poate fi tăgăduit, pentru că există; care nu poate fi judecat, pentru că își are criteriul lui unic, ireductibil și monovalabil, care nu poate fi valorizat, pentru că diferă esențial de toate celelalte și de fiecare în parte, și este, prin urmare, egal cu fiecare în parte și cu toate la un loc; în același timp, care nu poate fi discutat, pentru că, prin definiție, este hermetic și ininteligibil sau pare poate prea clar, prea fluent și prea inteligibil, pentru că, pe de altă parte, nu se raportează la nici o realitate precisă, care să constituie un punct de întâlnire, de răscruce, a noastră cu cartea; pentru că ceea ce scriem, trăim, ne amintim fiecare, nu poate fi înțeles, rețrăit, reamintit decât (și încă viciat) de noi înșine, și numai pentru o scurtă bucată de timp. și așa mai departe.”

În acest caz, examenul critic se dovedește inoperant, pentru că este „exterior” conținutului cărții, ipotezele (favorabile sau nefavorabile) neputând influența cu nimic opera, ele reprezentând o altă operă: „...în critică tot ce se spune este egal valabil, că critica literară e întotdeauna exterioară operii, că nu are priză asupra substanței și că putem colora, în ochii noștri, un - să mă exprim frumos - cosmos estetic. Uneori, însă, putem să alterăm.”

Dialectica intemperantului autor de paradoxuri, care va fi și nucleul tezelor despre automatismul, absurdul și inutilitatea comunicării, exploatate mai târziu de dramaturg, se conține în următoarele subtile speculații: „Despre mort se spune de la început cel mai mare rău: că e mort. Despre viu se spune de la început cel mai mare bine: că e viu. Tot restul este accesoriu și cvasiinutil.” Așadar, singurul discurs critic posibil asupra romanului, după Eugen Ionescu, este constatarea plată că *Maitreyi* e carte, adică un obiect inanimat. Tot ce s-ar adăuga acestui enunț, ar fi „accesoriu și cvasiinutil”, automatism verbal. Ca să-și demonstreze ideea, criticul întreprinde o ingenioasă parodiare a ipostazei de cronicar literar în variantele ei fundamentale, adică pro și contra obiectului cercetării. Concluzia vrea să fie paradoxul șocant că ambele perspective critice se verifică, fiind „egal de juste”, pentru că, asemeni acestora, operația de evaluare a lor e subiectivă și interpretabilă, produs al altui orizont de preocupări intelectuale și al altui context istorico-moral de creație, fără comunicare cu cel studiat: „Țin, încă o dată, să reamintesc că orice atitudine critică este valabilă sau nevalabilă (e același lucru), pentru că pornește de la un punct de vedere fatal injust și incontrolabil și că, de altminteri, toate punctele

de vedere, dar absolut toate punctele de vedere și toate ipotezele se verifică în mod egal, simultan, succesiv sau succesiv-simultan.

Prima cronică este integral favorabilă. Dinadins e prima, pentru ca să-mi poată justifica toate răutățile din a doua cronică.

Vă declar că nu voi face uz de nici o neloialitate. Nu mă voi preface că scriu despre cartea întreagă de două ori, scriind, de fapt, întâi despre părțile bune, apoi despre cele rele ale romanului. Voi scrie entuziasmat și pe urmă scârbit despre întreaga carte, despre aceleași detalii. Nu voi trunchia citatele, nu voi prezenta accidentalul drept esențial, nici esențialul drept amănunt.

Acestea fiind zise: Gong!"

Ceea ce urmează este, de fapt, o reproducere, la scară parodică, a coordonatelor dominante ale exegezei, cu augmentarea clișeistică a nuanțelor de atitudine, menită a sugera nu numai convenționalul și stereotipia limbajului critic, ci chiar a întregului mecanism de raportare la operă, a actului critic în totalitate. Deși unii dintre criticii importanți ai momentului îl vor contesta, mulți îi vor accepta și situa postura nihilistă sub specia ludicului (ceea ce a și demonstrat întreaga evoluție a gândirii sale artistice), Mircea Vulcănescu fiind dintre cei care vor da o formulare coerentă și convingătoare acestei opinii. El consideră experimentul colegului său de generație un fel de „critică a criticii însăși”, având drept scop unic o purgare „a tot ce-n actul critic nu e critic”. Pentru această inițiativă, Eugen Ionescu i se pare cu adevărat nimerit, întrucât îl descoperă cel mai fervent practicant al principiului autenticității, promovat de Mircea Eliade, și chiar un îndrăzneț continuator a lui în această direcție: „Eugen Ionescu este, fără îndoială, un copil teribil. Dar e un fiu spiritual de al lui Mircea Eliade.

Al lui Mircea Eliade care nu încetează din 1927 să predice tineretului autenticitatea, adică situarea în evenimentul pur și lepădarea de orice prejudecăți a eului: valori, semnificații etc.

Eugen Ionescu e din cei care au urmat îndemnul lui Mircea Eliade până la capăt și care au făcut *tabula rasa* de toți idoli simțirii și ai gândului lor, pregătindu-se unei primiri imediate și inefabile a realității.

Și iată-l cum, devenit pur, se trezește deodată gol de orice sens și de orice realitate, pândit de cariera oricărui Monsieur Teste, sfârșit inevitabil pentru toate experiențele de felul acesteia.

Numai că, în loc să-și transforme, ca domnul Teste, goliciunea în metodă, Eugen Ionescu, în care a mai rămas ceva viril, pune mâna pe sine, se demască și rostește acesteia un hotărât: Nu!" (*Pentru Eugen Ionescu, în Familia*, seria a III-a, an. I, nr. 5-6, septembrie-octombrie 1934, p. 94-101.)

Cităm în întregime acest text de referință ionescian, constatând încă o dată că *Maitreyi*, operă de excepție, continuă să genereze la rândul-i alte opere de excepție:

„Cronică literară.

«Maitreyi» (roman) de Mircea Eliade.

Ed. Cultura Națională,

Premiul Techirghiol-Eforie

Orice critică pozitivă este - îmi vine să zic: prin definiție - handicapată. Are nu știu ce aer de complezență, în cel mai bun caz, de naivitate, de lipsă de subtilitate,

de candoare ridicolă sau de entuziasm necontrolat, în celelalte cazuri. Critica pozitivă pare a fi lipsită de spirit critic.

În schimb, critica negativă are de la început un aer inteligent (dacă e scrisă cu cât de puțină abilitate), competent, subtil, șmecher și profund, un aer de «nu mă trageți pe mine pe sfoară cu una cu două, *j'en ai vu bien d'autres*». (Iată de ce, probabil, d. Eugen Ionescu înjură pe toată lumea. Ca să pozeze, fără efort, în tip inteligent și nepăcălibil. îl denunț cu această ocazie că și-a ales calea cea mai facilă; îl acuz de rea-credință, de lipsă de moralitate literară și de-o mulțime de lucruri reprobabile.)

Pe lângă asta, șansele de a părea înzestrat cu pătrundere critică se îngrămădesc de partea criticului sever, diminuează de partea criticului debonar (*sic*).

Domnul Jean Larinotte, un tânăr gânditor francez, a întocmit în cartea sa *De la mechancete avânt toute chose* o statistică edificatoare. A constatat că, din cărțile literare care apar, anual, în literatura universală, 80 la sută sunt vizibil și general proaste, 10 la sută mai plac peste doi ani, 6 la sută peste șase ani, 2 la sută peste zece ani, 0,2 la sută peste douăzeci de ani, 0,002 la sută peste o sută de ani.

Prin urmare, un critic care e «sever» cu toate cărțile care apar, indiferent de conținutul lor și menținându-se constant, consecvent și monoton în această atitudine, are, de la început, dreptate 80 la sută. Și peste o sută de ani 99,998%. Cu alte cuvinte, posteritatea crede că judecata sa critică va fi fost infailibilă, cu o imperceptibilă aproximație.

Iată de ce, întâi, din lipsa mea de șanse, să fiu adevărat; în al doilea rând, din faptul că mă condamn, de bunăvoie, să par naiv, mă simt jenat să declar că romanul d-lui Mircea Eliade, mareșalul oficial și de drept al generației noastre, m-a entuziasmat fără reticențe.

La oricât ridicol m-aș expune astăzi, nu pot totuși decât să-mi confirm, să-mi reconfirm entuziasmul. Măine însă și în veac sunt convins, pe deplin convins, că acest adevăr va străluci posterității cu o violentă lumină.

Maitreyi este o carte mare. O carte care trebuie, în mod necesar, să fie scrisă la o anumită vârstă, și la o anumită vârstă istoric culturală. D. Mircea Eliade a fost ales de Zei să o trăiască și să ne-o dăruiască. Să ne trăiască!

Îmi dau seama că am șarjat. Nu am izbutit să par serios. Vă rog să considerați că - cu adevărat - nu de mai sus, ci de aici începe

Cronica literară despre «Maitreyi»

Este just că e mult mai greu să spun de ce îmi place o carte decât să arăt motivele pentru care nu îmi place. Îmi vine și mie să cred că există un farmec al unei trăiri inefabile la care ești sau nu sensibil, la care participi, la care ai sau nu ai aderențe. Poate că o carte îmi place, întrucât cuprinde o experiență similară cu cele pe care le-am trăit eu. Dar e un tip pur de experiențe. Și nu le crește numărul, ci mi le aprinde, mi le intensifică. Spiritul omenesc este proteic. Ca să-mi placă o carte, trebuie să coincidă anumite suprafețe ale căror geometrii să fie identice.

Din primele rânduri, de la prima frază, mărturisesc că am fost cuprins de înfrigurarea unui patetic specific, desigur, intraductibil, și strict limitat la vârsta noastră istorică. În *Maitreyi* e un timbru, un accent al mărturisirii, o febră, care aparține numai d-lui Mircea Eliade și nouă, celor care trăim patosurile sale. Cred că oamenii își creează înfrigurările numai dintr-o necesitate adâncă, subiectivă, de trăire patetică și proiectează asupra obiectelor incoloro o lumină proprie. Generațiile următoare nu mai pot avea sensul patetismelor noastre și nu își vor arunca ochii decât asupra obiectelor care, de fapt, nu sunt decât pretextele indifferente ale torturei noastre. Când focurile și luminile noastre se vor fi stins, obiectele patetismelor noastre le vor părea indifferente, iar agitația noastră înfrigurată, ridicolă și absurdă. Există o permanentă necesitate de chin care e identică tuturor veacurilor și rămâne, totuși, închisă în veac, nerecunoscută, căci între timpuri nu există decât puntea de legătură trădătoare a problemei, obiectului etc.

Torturile noastre trăiesc în afară de problemă; iar problema nu e decât o prejudecată, un suport inutil care poate fi schimbat cu altul, un nume, o etichetă care nu întunecă, nu atinge întru nimic esența chinului. Astfel, problemele autenticului și inautenticului, a păcii și a războiului, a societății, a frumosului, a lui Dumnezeu, a Binelui și a Răului, a vieții, a morții, dragostea, familia, vinul, opiu, prietenia ș.a.m.d. nu sunt decât diferitele denumiri arbitrare ce le acordăm aceluiași tensiuni și convulsioni interioare. Toate torturile sunt, în realitate, gratuite. Toate problemele sunt, în realitate, egale. Există numai o ierarhie a temperamentelor, a gradelor de tensiune, a temperaturii, a combustiei interioare, și nu a altitudinilor problemelor.

Iată de ce, părăsind vasele probleme de cunoaștere, de religie, de metafizică, de filozofia culturii, de etică și spiritualitate etc, Mircea Eliade trăiește cu aceeași înfrigurare (înfrigurarea este în el, nu în obiect), la aceeași altitudine, cu aceeași ardere, pasiune și genialitate, o simplă, banală, ușoară întâmplare sentimentală.

Toți cei care l-au acuzat și-l vor acuza de preromantism și facilitate sunt incapabili, în fond, să surprindă esența noului, ceea ce e diferit în romanul lui Mircea Eliade, ceea ce este ardere proprie. Ei judecă această carte cu memoria celorlalte cărți și confundă tema, anecdota cărții cu *trăirea ei* care este independentă de temă și anecdota.

Un temperament genial se pasionează și de ceea ce numim, cu prejudecată, mofturi și își creează nimicuri care să-l tortureze. Căci există o *necesitate gratuită* a torturei: *Maitreyi*.

Romanul lui Mircea Eliade se axează pe vraje, pe miracol. Orice evocare realizată dă, de altfel, această impresie de vraje, de existență imposibilă. De lume care se opune și se impune lumii noastre cotidiene, cu o forță neobișnuită: Căci d. Mircea Eliade posedă un dar exagerat al evocării. Și-aș cita primele pagini: apariția Maitreyiei în casa lui Narendra Sen, răsturnarea ceștilor cu ceai, panica și stângăcia lor, râsul Maitreyiei, apoi, când se crede singură. Toate astea sunt adevărate, multicolore, și nu știu ce fiori le dă acest mers bizar, această densitate magnetică.

Deși reale, evenimentele, obiectele, capătă un sens, o lumină, o tensiune ireală, care le valorifică, le transfigurează.

Prezența literară a unei întâmplări adevărate nu poate fi justificată decât de elementele de absurd care o sprijină în real sau, dacă vreți, dimpotrivă, o minează. Frumosul nu poate fi realizat decât printr-o atmosferă vrăjită, decât printr-o neverosimilitate, prin impresia de lucruri vechi, văzute pentru prima oară; prin sentimentul fatalității și ireparabilului unor miraculoase stări de lucruri, miracol în bucurie, miracol în tortură.

Într-adevăr, în romanul lui Mircea Eliade, sentimentul miracolului, al neînțeleșului unor înțeleșuri clare, al supunerii noastre cuminți la miracol, la lege care e miracol, există rând de rând și aprinde - cu ce incandescență! - întreaga carte. Neverosimilul, calitatea esențială a oricărei opere literare mai de seamă, este realizat de exotic, dar un exotism care nu se menține la suprafață, ci coboară în adânc, interior, la esență: exotism al locului, al oamenilor, al obiceiurilor (acea indicibilă mângâiere a gleznelor), exotism înseamnă, aici, unicitate. Și, în sensul acesta, și cu anecdota românească, romanul era tot exotic. Exotismul, neverosimilul, mai este realizat printr-un fel de adâncire a verosimilului, de epuizare a clipei, a senzațiilor, de ducere până la capăt a bucuriei care dislocă, a dezastrelor care liniștesc Bucuria este dusă atât de departe spre ultimele ei frontiere, încât (de altfel, acest adevăr este confirmat de însăși logica romanului) se întâlnește, în mod necesar, cu dezastrul, iar dezastrul se va întâlni cu liniștea sau cu moartea.

Neverosimilul este, astfel, realizat și printr-o densitate exagerată a trăirii prin catastrofă, prin tensiunea ireală care luminează și sfărâmă realul...

...Toate cărțile într-adevăr mari, reprezentative, au ca model, conștient sau inconștient, ca și cum ar urmări, instinctiv, un ideal de perfecțiune estetică absolută, ale cănii sensuri le căutăm și le descifrăm în noi înșine, *tragedia greacă*. Vă dați seama că *Maitreyi* urmează arhitectura unei tragedii grecești? Într-adevăr, primele trei cincimi ale romanului realizează o ascensiune desăvârșită, precisă, a acțiunii și a tensiunilor. Totul se «pregătește» pentru nu știu ce misterioasă finalitate, evenimentele se prezintă într-o ordine din ce în ce mai accelerată, fatală parcă, și nu este loc și timp pentru nici o deviere, pentru nici un detaliu inutil, pierdut. E de remarcat elasicismul acestui roman - al acestei tragedii? Îmi venea să scriu - construit pe esențialități, pe momente mari, pe scene.

În adevăr, primele trei cincimi cuprind, în ordine succesivă; 1) Maitreyi-Allan; 2) începutul pasiunii și 3) trăirea decisivă a pasiunii, părăsire în pasiune, condamnată parcă dinainte, înconjurată, apăsată de nu știu ce greutate, de ce atmosferă greoaie, prevestitoare de furtună.

În momentul al patmea - momentul culminant - fulgerul unor pedepse. De nu știm unde plutește și se realizează o atmosferă de păcat. Parcă și boala lui Chabu, și orbirea lui Narendra Sen, și sfârșitul Maitreyiei, și nenorocirile lui Allan sunt «pedepse», parcă sunt fructul nu știm căror furii ale unor zei insultați: nu știm ce derogare de la legi transcendente justifică și altfel, și de sus aceste pedepse, a căror justificare psihologică există de la începutul cărții, din atmosferă.

Toată cartea este susținută, de altfel, ca tragediile grecești (cea mai tipică: *Oedip Rege*) pe acest păcat pedepsit.

A cincea parte a romanului cuprinde, ca în actul al cincilea al tragediei, o liniștire a apelor, o moarte. În mod ideal, Allan moare. Desigur că teama de a nu fi melodramatic l-a oprit pe autor să-și omoare eroul, de fapt. Dar după logica acestei cărți și a acestei tragedii, Allan trebuie să moară.

E o veche prejudecată acea impresie că în clasicism nu se exprimă decât ceea ce este *general* în sufletul omenesc. De fapt, nu se exprimă decât ceea ce este particular, miraculos, ilegal, extraordinar. Sentimentul că trăiește o viață tragică, un miracol, nu îl părăsește niciodată pe autor. Să nu credeți însă că există vreun pic de nenaturalitate, de melodramă, aici. Nu. Totul aci este simplu. De-o simplitate care nu lasă locul nici unei umbre, nici unei imprecizii sau, cel puțin, a nici unei imprecizii realizate prin mijloace tehnice exterioare, obținută prin diverse manevre de obscuritate tehnică. Miracolul, neverosimilul, există, aici, în plină claritate, în plin verosimil, în plin real.

Ceea ce mărește valoarea, accentul miracolului este contrastarea lui permanentă cu obișnuitul; creșterea lui din obișnuit, din comun, din banal, și mai ales acceptarea naturală, candidă, simplă și mirată a miracolului: «Nu știu ce măreție firească și inumană trăia atunci în mine» (p. 32), apoi, povestea lui Chabu, a pomului vorbitor: («Numai pomii fermecați vorbesc? De ce? întreabă Chabu»), sau evocarea Maitreyiei: «buclele ei prea negre, ochii ei prea mari, buzele ei prea roșii, în acest trup înfășurat și totuși transparent care trăia, s-ar fi spus, prin miracol, nu prin biologie» (p. 16) sau: «straniul aceluși galben întunecat, atât de tulburător, atât de puțin feminin, de parc-ar fi fost mai mult al unei zeițe sau al unei cadre» (p. 8), sau când evocă pașii inumani (de dansatoare divină) ai Maitreyiei.

Dar irealul e realizat permanent și cu mijloace nenumărate, la fiecare frază, la fiecare scenă, la fiecare episod. Cât de frumoasă ofrandă de sine (de o frumusețe poetică neînchipuită) a Maitreyiei. Vă rog să recitiți acea scenă, descrișă amănunțit, cu o bogăție de detalii care, oricând, oriunde, la oricare al scriitor român sunt pornografice, dar aici pure, ingenue, miraculoase, însoțite de o tensiune care le transfigurează.

Dar, în sfârșit, această frază, acest țipăt cuprinde atmosfera întreagă, spiritul întreg și indică întreaga coloratură a romanului: «nu știu cum să evoc figura ei de atunci, nu pot retrăi aievea mirarea mea», spune autorul, neîncrezător în miracolul pe care el însuși l-a trăit. Nu-ți dai seama de miracolul vieții decât povestind viața, decât încercând să evoci viața.

Pentru fraza aceasta strigată, pentru bucuria aceasta cu neîncredere a miracolului trăit, aș da nouă zecimi din capodoperele universale.

Și, ca să revin, nu cunosc o laudă mai mare decât semnalizarea că *Maitreyi* este o tragedie, în sensul clasic al cuvântului. A scris cândva Marcel Arland că numai catastrofa ne poate revela natura noastră intimă. Dar într-un mod paradoxal: pornind de la particular, de la anecdotă, de la un fapt divers, catastrofa purifică anecdota, particularul, de anecdotical, de particularismul ei și se ridică la limitele care despart și unesc particularul de fondul universal uman. Catastrofa nu relevează natura intimă a d-lui X, șef de cabinet, a d-lui W, șahist și a d-lui Z, inginer indian, în calitățile lor de șahiști, șefi de cabinet, ingineri indieni, dar natura lor intimă omenească, asocială, suferințele omenești universale, și tocmai pentru aceasta

trebuie să pornească de la particular, de pildă, de la exotic, tocmai pentru anularea exoticiului. La un moment dat, exoticul cade, ca vestmintele iubitei lui Allan, și nu rămâne decât omul tragic, același tuturor locurilor, tuturor timpurilor. Iată de ce se întâlnesc, peste atâtea diferențe, veacuri, locuri, limbi, vestminte, societăți și indivizi. *Maitreyi* cu *Tristan și holda*, *Paul și Virginia*, cu *Manon Lescaut*, cu *Atala*, cu *Rene*, cu *Werther*, cu *Apele primăverii*, cu *Dominique*, cu *Adolphe* etc. Și observați că aproape totdeauna - ca și în tragedia greacă - e aceeași dramă: o păcățuire gravă, conștientă sau nu, grav pedepsită.

Poate că sunt banale și evidente aceste afirmații spuse cu un aer de prea mare noutate, dar sunt banale numai pentru că sunt adevărate. Numai ceea ce este adânc și universal este banal. Numai ceea ce este superficial și neadevărat este original: și, de aceea, banalitatea fundamentală a romanului lui Mircea Eliade e marele elogiu care i se poate aduce. De fapt, această propoziție poate fi privită întors, și anume (ceea ce, de la un alt punct optic care nu îl infirmă, ci îl completează pe cel dintâi, este tot atât de adevărat): nimic nu este banal din ceea ce este trăit și epuizat. Este banal numai ceea ce se efileurează, ceea ce nu trăiește, ceea ce rămâne exterior și inautentic, după cum moda nu se demodează, în principiu, niciodată, dar se demodează numai ceea ce este supus modei...

...Acum, citiți fără pauză:

A doua

Cronică literară despre «Maitreyi»

O pedeapsă fină pentru d. Mircea Eliade îl constituie faptul că, după ce a acuzat, cu atâta vehemență, literatura, se agață de literatură, cu mâini și picioare, ca să fie mântuit pe plan cultural.

Tot așa, după ce s-a flagelat ca să învețe carte (lectura nu i-a plăcut niciodată, dar avea ambiții care nu-l lăsau să doarmă), după ce se obliga să nu piardă - întru îmbăcsire cu fel de fel de idei, teoreme, cărți, sisteme inaderente - nici un moment din noapte și din zi, pierderea de vreme pe care o practică și cu care, astăzi, vă îndeamnă, îl va mântui, dacă se poate, și purga, pe plan intelectual.

Tot așa, iarăși, omul acesta care, din sentimentalism nesatisfăcut și refulat, blestema pe la toate răscrucile și prin toate foiletoanele sentimentalismul, a fost condamnat ca, la prima aventură sentimentală banală, să se laude, să se ferească, să exulte și să scrie un roman facil, în genul romanelor franțuzești sentimentale și de duzină, pe care, nu e mult de atunci, le repudia, indignat.

Omul acesta, care vorbea de tănuire și forță, face confesiuni publice, lipsite de interes intelectual, spiritual, moral sau estetic. Și pentru că a condamnat sentimentalismul, aventura sentimentală este ultima lui resursă.

Niciodată nu am avut încredere în tribulațiile zgomotoase - armăsarul se vedește tântar - ale căpitanului acesta al generației. întotdeauna am fost convins că va sonibra sau că, cel puțin, îl va trage îndărăt cu zece trepte un examen just de ierarhizare.

După modelul lui Papini, Mircea Eliade a vrut să fie Dumnezeu sau măcar profet, sau măcar, măcar enciclopedist. A eșuat.

Intelectual mediocru, omul acesta, care încă vrea să fie un B. P. Hasdeu al timpurilor noastre, este lipsit de inteligență. E un caz rar de confuzie cerebrală.

Într-un singur articol, luat la întâmplare, are un pumn de contradicții. Într-unul publicat în *Discobolul* (o revistă mică unde, nefiind prea controlat, nu se preface, ci se arată așa cum e) arată că originalitatea este generată de autenticitate și, imediat apoi, că originalitatea și autenticitatea sunt contradictorii; crede că originalitatea de stil este o dovadă de neputință intelectuală, dar recunoaște, mai jos, că originalitățile de stil caracterizează pe Unamuno, Papini, Nietzsche și pe alți mari gânditori mondiali; urăște, declară, să utilizeze expresia stilistică: «*sângele meu*», pentru ca să încheie articolul afirmând că, pentru afirmațiile lui, va lupta până la «ultima d-sale picătură de sânge».

Totuși, d. Mircea Eliade - după ce, probabil, i s-a spus - a avut destulă isteție pentru a-și da seama de gravitatea enormelor sale confuzii și tenebre intelectuale. Pentru că contradicțiile și noaptele există în toate formele sale de manifestare psihologică, socială, intelectuală, a teoretizat și a pledat, cum a putut, pentru contradicție.

«Și eu sunt pentru», strigă cetățeanul turmentat. Numai că - și e un lucru catastrofal - Mircea Eliade nu adoptă atitudini contradictorii, ci numai diferite, iar contradicțiile dumisale nu structurează două atitudini precise, ci se lăfăiesc, haotic, în sânul aceleiași atitudini și a aceleiași fraze.

Mircea Eliade a încercat să facă literatură și nu a reușit (*Romanul adolescenței miop*). Atunci, a tunat împotriva literaturii.

(Până la urmă, miopia sa intelectuală și afectivitatea sa exagerată îl vor face, totuși, se devină un literat aproape pasabil.) A vrut să fie un mare filozof. Lucrul acesta îi era și mai greu. Atunci, a condamnat filozofia.

La un moment dat, sau la mai multe momente date, a urmat o perioadă hibridă de confuzie a planurilor, a valorilor, a noțiunilor, de spume la gură, ceea ce l-a făcut să fie considerat un profet și nu un miop, un dificil de înțeles și nu un dificil înțelegător; un eliberat, un stăpân al teluricelor și nu un rob, un inapt mănuiitor al instrumentelor tehnice intelectuale.

A vrut să fie un mare conducător și a fost crezut pe cuvânt, deși nu este decât un agitator de brațe în vânt și stătător pe loc sau, cel mult, un indicator de căi greșite. Dovada că sunt greșite? A găsit oameni care să-l urmeze.

Nefiind nimic, a vrut măcar să plece în Indii. Dar s-a dus până la Constanța, s-a întors pe furiș la București și a stat închis trei luni în mansarda lui. Și-a construit un alibi și a scris romanul *Maitreyi*, ceea ce însă pentru cititorul iscusit este o dovadă foarte clară că nu a fost în Indii.

Într-adevăr, *Maitreyi* este imitat după romanele franțuzești, preromantice și exotice, de-acum o sută sau o sută douăzeci de ani, în genul lui Bernardin de Saint-Pierre sau Chateaubriand.

A încercat un lucru: să localizeze. În loc să fie vorba de Canada și pădurile americane ca în *Atala* sau *Rene*, e vorba de Indii. În loc să fie vorba de pieile roșii, Mircea Eliade localizează: hinduși. De altfel, America a mai fost luată o dată drept India, pentru ca Mircea Eliade să aibă dreptul, astăzi, să ia India drept America.

încolo, nimic schimbat. Ca în romanele preromantice (B. de S.-Pierre și chiar J. J. Rousseau) este vorba de panteism naiv, de oameni puri în mijlocul naturii (v. povestea pomului fermecat a lui Chabu), de dragoste idilică, frenetică și care se termină cu un cataclism ireparabil: e o moarte, un naufragiu sub ochii sau la urechea iubitului. (Pe țărmul mării se afla Paul, la telefon se află astăzi Allan.) Și asemănările se pot urmări indefinit, căci întreaga carte este făcută numai din asemănări, din texte detașate și adunate, mozaical, aici.

Avem până și același patetism revărsat, dar prost înțeles (nu a învățat nimic de la maestrul său stilistic Chateaubriand), aceeași vorbire la persoana întâia ca să simuleze autenticitatea, aceeași surabondență de comparații, descrieri, decoruri, observații psihologice ca la predecesorii și modelele sale inaccesibile.

O notă originală și diferențiată? Are, desigur, și Mircea Eliade: eroul său, Allan, este un bețiv de primă clasă. Se îmbată de 3 ori pe pagină (19, 20, 21, 23, 29, 31 etc), de la începutul până la sfârșitul cărții.

Și totul se menține la mii de kilometri depărtare de incisivitatea, de suplețea, de humorul, de delicatețea, de tristețea insinuantă nu numai a lui *Manon Lescaut*, *Dominique*, *Werther*, *Tristan și holda*, *Apele primăverii*, *Adolphe* etc, de dragostele torturate ale lui Andre Gide, dar și la tot atâta depărtare de oricare mărunț și necunoscut nuvelist analitic francez.

Nu are nici savoarea galică a unui La Fouchardiere, căci nu a știut, în ciuda chefurilor nenumărate care îi populează romanul, nici să scrie o carte de amor vesel.

Nu știi dacă *Maitreyi* este o carte tristă. Dar știi sigur că este o tristă carte. Și mă tem să nu fie ultima carte pe care mai poate juca Mircea Eliade.

Unde mai punei o sărăcie de vocabular exasperantă. Cuvântul «inuman», de pildă, se întâlnește aproape tot așa de des ca bețiile lui Allan. Pe urmă, un pseudofantastic, realizat prin confuzia realului cu irealul sau prin opacitate pur și simplu și nu prin noaptea care minează, în lături sau pe dedesupt, realitatea cotidiană; un mod lamentabil de a zbiera, care înlocuiește expresia emoției și a fervei. O considerabilă neputință de evocare: când Allan intră cu Lucien Metz, ziaristul francez, pentru prima oară, în casa inginerului indian Narendra Sen, încearcă să ne înfățișeze exotismul și lipsa de abilitate și maniere europene a nevestei și fetei inginerului.

Prin ce mijloace?

Le arată fricoase, cu ochii ficși, vărsând ceaiul pe jos, împleticindu-și pașii în covoare, Narendra Sen țipă holbat la ele într-un limbaj păsăresc, în așa fel încât Mircea Eliade nu realizează, cum încearcă, o atmosferă de *ciudat*, ci o atmosferă pur și simplu comică, hilară.

* La p. 30, Allan bea din plectiseală. La p. 29, bea rom ca să nu se îmbolnăvească. La p. 30, bea brandy pentru că s-a îmbolnăvit. La p. 35, e bolnav și ar vrea să bea un cocktail și pune la cale un chef monstru. Lap. 38, se plânge că, dacă se mută la Sen, n-are să mai poată bea. Totuși, la p. 41, plânuește altul. La p. 21, bea în fiecare seară, fiindcă plouă. La p. 21, jos, bea ceai cu mult rom etc, etc... (N.a.)

N-aș vrea să mai pun la socoteală multitudinea de discrepanțe, de neveridicități, în logica intimă a romanului. Astfel, niciodată n-am putut pricepe ce face ca Allan să nu fugă în Europa cu Maitreyi.

Părinții descoperă dragostea lor ilicită, Allan află prin bilete, telefoane și curieri că Maitreyi, de durere, se depravează, cedează șoferilor, merge spre moarte. Ce scrupule îl mai rețin pe Allan să o răpească părinților și tradiției (în care nu crede, de altfel), acum, după ce i-a fost amantă, după ce a dezonorat-o, după ce părinții o terorizează?

Nu o mai iubește? Ba da, deoarece Allan e cât p-aci să moară, și chiar se sinucide în prima versiune. Căci, deși sinuciderea nu a fost aprobată de comitetul Editurii Cultura Națională și autorul a fost consiliat insistent să-l lase pe Allan în viață, acesta, după logica intimă a romanului, moare din dragoste.

Nu e posibilă decât o singură explicație: Allan nu a răpit-o pe Maitreyi, pentru că Mircea Eliade ar fi trebuit s-o arate prietenilor, căci povestea se presupune a fi autentică.

Pentru că Mircea Eliade și-a dat seama că *Maitreyi* este pur și simplu un banal roman european (periferic european), care, extrem de facil, se integrează în tradiția analiștilor francezi, fără să le ajungă însă nici finețea, nici acuitatea, nici talentul, a uzat, cu șmecherie și nu prea, de un truc. Și-a îmbrăcat franțuzii în haine, moravuri și fel de a fi oarecum indian: trucul se numește exotism.

Dar în literatura exotică (mai precis: exotistă) și în romanul d-lui Mircea Eliade integrarea adevărată nu se îndeplinește niciodată, așa încât, de fapt, exotismul este, întotdeauna, o inadecvare.

O pagină adevărată de poezie trece peste exotic; exotismul trebuie să fie ca o însușire secundară care nu adaugă și care nu scade, care nu obosește lectura și nu o ușurează, cître este perfect neutră și nu impietează, nici în rău, nici în bine, asupra valorii în sine. Dar valoarea, adică falsa valoare a romanului lui Mircea Eliade, constă în acest inesențial decolorat exotism. De altfel, în cazul când exotismul este bine trucat, cartea este exotică pentru noi, dar pentru oamenii din partea locului nu este nici măcar exotică. Exoticul nu poate fi o valoare universală și estetică, ci e o simplă noțiune geografică, vagă, dar totuși geografică.

În cazul când exotismul nu este bine trucat, cartea nu este exotică pentru noi, dar este exotică pentru oamenii din partea locului, care nu recunosc, în carte, nici un loc din geografia lor națională, fizică sau spirituală. Și acest caz e acela al lui Mircea Eliade și *Maitreyiei* sale.

Aș putea, dacă nu ar fi de prisos, să vă întrețin de aici încolo șapte zile și șapte nopți despre păcatele romanului.

Prefer să închei cu ceva care nu este în subiect.

Tristețea cea mai de seamă a acestei cărți este că semnalează abdicarea ultimă, totală, definitivă, a lui Mircea Eliade de la Mircea Eliade. Aventurile lui de înaltă spiritualitate, gravele, importantele lui probleme de metafizică, etică, filozofia culturii, știință etc, etc, etc, s-au îmbarcat în barca subțire a unui mic și banal episod sentimental. B. P. Hasdeu, Maiorescu, Kogălniceanu și tot ce mai vreți al generației noastre se vâdește a fi un simplu Cincinat Pavelescu, minus talentul și epigrama. Dar mă tem ca această plută subțire să nu naufragieze la rându-i... în

definitiv, nu aș vrea să se întâmple așa de rău, căci atunci pe cine ar mai interesa rândurile acestea despre Mircea Eliade?

Pentru că Mircea Eliade s-a condamnat, el însuși, la diletantism, a dat un doctorat tot așa de diletant. Pentru că în așa-zisele sale *Indii* s-a ocupat cu amorul, nici nu putea avea inima, capul și liniștea unei cărți științifice. La doctorat a prezentat deci o teză exotică despre *Psihologia Yoghi (sic)*. Nu am asistat, dar mi s-a povestit cum a fost susținută teza.

Eu cred că trebuie felicitată comisia care nu a prea gustat această lucrare ce nu era, după expresia unui membru al comisiei, nici din domeniul psihologiei, nici din al teoriei cunoașterii, nici din al logicii, nici din al eticii sau sociologiei, nici din istoria filozofiei, nici al esteticii și nici măcar din istoria filozofiei. Comisia a făcut «*la moue*» în fața noii năzdrăvănii a lui Mircea Eliade, ceea ce ar dovedi se pare că avem, slabă, fluctuantă, clătînându-se, dar începând să existe, un fel de tradiție universitară cu modele, cu dignitate, cu fermitate.

Dar chiar presupunând, ceea ce nu este cazul, că teza lui Mircea Eliade ar fi fost și genială, și extrem de savantă, încă ar fi trebuit ca Universitatea să se opună, căci orice Universitate este conservatoare, refractară înnoirilor; pentru că orice creație și orice revoluție în gândire, în cultură, trebuie să preîntâmpine rezistențe. O revoluție nici nu este eficace decât dacă preîntâmpină și înfrânge rezistențe. Dar aceasta este singura ei justificare: de a se opune unor forțe, unor rezistențe, unor tradiții. Numai la noi, revoluțiile sunt ridicole și ineficace, pentru că nu revoluționează nimic, pentru că nu au ce să revoluționeze. Exemple, câte vreți, câte nu vreți, în istoria culturii noastre, care este istoria unor revoluții fără obiect.

În Universitatea noastră, văd că trebuie să mă hotărăsc a spune că lucrurile capătă un aspect mult mai rudimentar. Universitatea nu are o tradiție de cultură, pentru că, în primul rând, nu are o cultură: începe numai (tot e ceva) să aibă mici scrupule științifice. Iată de ce, cu chiu, cu vai, numai aici i se putea acorda lui Mircea Eliade un doctorat.

Am auzit că Mircea Eliade ar avea curajul să traducă *Psihologia Yoghi (sic)* în limba engleză. Să n-o facă.

Pentru că, acolo, îmi închipui, se vor găsi specialiști care vor fi voiajat serios în Indii, unde vor fi învățat și unde nu se vor fi amoretat...

*

Aici terminându-se și a doua cronică despre romanul d-lui Mircea Eliade, jur că nu l-am elogiat pe d. Mircea Eliade pentm că îl iubesc și îl admir, mei nu l-am denigrat pentru că l-aș urî sau desconsidera." (*Identitatea contrariilor*, în *Nu, București*, Editura Vremea, 1934, p. 175, 176-197.)

L. Voyta întreprinde o cercetare de amploare a romanului, ale cărei direcții și intenții sunt enunțate în titlul ei eseistic (*Symbolism și magie*). Textul, publicat pe o întregă pagină a săptămânalului *Vremea*, se rezumă însă, în ciuda dimensiunilor sale sporite și a expresiei elevate, la o abordare unilateral sentimentală și etic-tandră a anecdotei romanului. Două considerații fugare par totuși, prin relevanță și adecvare, demne de atenție. Este vorba de ideea că iubirea Maitreyiei se particularizează (individualizând și romanul în cadrul literaturii de gen) parcurgând tenebrele unei

simbolistici exotice și încercându-se pe acest traseu cu un original halou de vis, mister și irealitate: „...toată incantația cărnii se reliefează prin puncte din ce în ce mai irelevante. Întreg procesul eroticului, până la actul logodnei mistice în mijlocul naturii, se desfășoară într-o atmosferă de vis, de ireal, de joc imprecis, toate situate pe o gamă de aproape aceleași rezonanțe, dar încărcate de o multitudine de înțelesuri, de variate simboluri.” Și acel sugestiv *distinguo*, potrivit căruia, prin mentalitățile lor divergente, protagoniștii sunt condamnați la o ireductibilă nerealizare și lipsă de consens erotic, Allan coborându-și pasiunea la o accepție prea terestră, iar Maitreyi ridicându-se la o generalitate prea intensă pentru a o mai percepe ca tangibilă: „Allan își vulgarizează pasiunea, omoară progresiv, calculat, orice amintire.

Dacă procesul de purgare a pasiunii are un sens descendent la Allan, la Maitreyi are un sens ascendent.

Imaginea lui Allan crește până dincolo de ființă, dincolo de palpabil.[...]

Sunt două structuri, în acest roman, care reacționează prin specificul lor. Nici Allan, nici Maitreyi nu pot depăși durerea unei înfrângerii. Structura lor nu le permite o confundare în absolut, pentru a renaște fără amintiri, fără dureri. De aceea, unul vulgarizează pasiunea, coboară imaginea iubitei într-o existență primară, celălalt ridică imaginea într-o «mitologie inaccesibilă», inutilă și ea.

Vulgarul și mitologia nu proiectează în suflet măreția unei pasiuni, ci o depărtează, o omoară.” (*Simbolism și magie*, în *Vremea*, an. IX, nr. 435, 3 mai 1936,

în cadrul unei rubrici de reflecții culturale a importanței reviste *Însemnări ieșene*, Dan Bădărău reamintește cititorilor senzualitatea frenetică a romanului *Maitreyi*, intrucâtva singulară în contextul literaturii autohtone - dominată încă de vânători bucolici (aluzie la Sadoveanu, se pare), dezdărcinați sau arendași - și mai apropiată problematicii romanului european: „De bună seamă, literatura noastră nu este «amoroasă». Vrem să spunem că îi lipsește acea senzualitate care clocotește în romanul apusean. Dacă exceptăm pasiunea mistuitoare pe care o înfățișează *Maitreyi* de M. Eliade și alte câteva lucruri între care episoade din opera lui Ionel Teodoreanu, în ultimii ani, principii literaturii noastre ne-au desfătat mai ales cu spectacolul unor aspecte dulci, cu scene de vânătoare, cu personajii care iubesc banul sau pământul, sau cu pagini în care apare melancolia blândă a trecutului...” (*Eros, în Însemnări ieșene*, voi. II, an. I, nr. 15-16, 15 august 1936, p. 141, rubrica „Note”; semnat: „D. B.”.)

Neplăcut impresionat de discursivismul eseistic al romanului *Isabel și apele diavolului*, pe care îl consideră rod al unor „influențe supărătoare”, E. Lovinescu se arată mai generos cu *Maitreyi*, tocmai fiindcă îl descoperă „nealterat” de obsesiile „ideologului” Eliade. îl declară însă - furat probabil de implicarea pasională funciar romantică a protagoniștilor și poate de fundalul exotic al idilei - un poem de debordantă „exaltare lirică”, lipsit total de epicitate. De altfel, o reticență vizibilă și poate chiar o neîncredere în opera literară a lui Eliade îl fac pe Lovinescu destul de echivoc în diagnosticul său. Chiar despre *Maitreyi*, care - înțelegem - îl entuziasmează, scrie abia în 1937 și numai zece rânduri într-un text sintetic, răsfrânt asupra tuturor romanelor scrise până la acea dată (preluat, în același an, și în

cuprinsul *Istoriei literaturii române*). Le reproducem mai jos: „Exotismul mediului indian, nu încă destul de colorat pentru a putea susține prin sine interesul unei narațiuni penibile și sub raportul expresiei, și al unei erotice deficiente, și poate tocmai de aceea obsesive, nu se realizează pe deplin decât în *Maitreyi* (1933), poem de iubire, în nici o legătură cu epica, de o puritate de sentiment, de exaltare lirică, de o pastă atât de fină și atât de ciudată a eroinei, în decorul unui peisagiu inedit. E tot ce a scris Mircea Eliade, nu mai bun - în ordinea creației literare -, ci mai unitar și mai nealterat de intenții ideologice...” (*Romancierul „generației” sale...*, în *Adevărul*, an. LI, nr. 16.282, 24 februarie 1937, p. 1-2.)

Acuzând atmosfera de adversitate creată în jurul lui Eliade în ultimii ani ai deceniului patru mai mult pe fundalul ocult al unor antipatii politice, recenzentul gazetei *Informația* încearcă să o contracareze amintind că „victimă” este un nume exponențial și port-drapelul unei generații de excepție, căreia i-a deschis personal căi individualizatoare, și mai ales autor al unui roman universal, care nu e altul decât *Maitreyi*: „D. Mircea Eliade este, în momentul de față, obiectivul unei aprinse polemici; o parte din presă îl atacă cu furie și rea-credință. Nu ne interesează aspectul politic al dezbaterii, după cum afinitățile spirituale ale d-lui Eliade cu anumite grupări politice nu pot frânge criteriul obiectivității noastre.

Suntem obișnuiți să respectăm convingerile altora, chiar când le socotim eronate, mai ales atunci când ele stau pe temeiul unei atitudini oneste în fața frământărilor politico-sociale.

De aceea: să ne ierte «moralității improvizate» care își îngăduie să măsoare talentul și cultura «cuiva» cu cântarul mediocrității aurite sau «argintate».

Mircea Eliade - orice ar spune detractorii săi - este unul din tinerii, excepțional înzestrați, care n-a moștenit nici nume, nici avere, croindu-și prin propriile sale însușiri un «nume» cu rezonanță în conștiința unei generații și deschizând un «drum propriu» în literatura și gândirea românească.

Nu este locul în cuprinsul unei notițe să cercetăm, metodic, valoarea producției tânărului scriitor; însemnăm doar atât: în literatura noastră a apărut, acum doi sau trei ani, un roman *Maitreyi*; romanul acesta are o factură care îl clasează dintr-o dată pe planul literaturii de valoare universală. Fără controversă posibilă între oameni inteligenți și pregătiți.

Maitreyi poartă semnătura lui Mircea Eliade, care împlinise, când l-a tipărit, abia 26 ani.” (*Informația*, an. I, nr. 42, 7 iulie 1937, p. 3, rubrica „Recenzii”.)

Datorită abundenței comentariilor la celelalte ediții, cea „definitivă” din 1938, deși remarcabilă sub aspect filologic în raport cu ele, are în presă un ecou mai slab. Articolele prilejuate de ea sunt în genere note sau crochiuri culturale semnalând o importantă apariție editorială, fără a întârzia însă prea mult asupra subiectului. Amintim între ele pe cele mai însemnate, apărute în: *Seara*, an. II, nr. 110, 9 martie 1938, p. 2, în cadrul rubricii „Caleidoscop intelectual”; *Pământul*, an. VII, 23 martie 1938, p. 4; *Muguri literari*, an. I, nr. 2, 30 martie 1938, p. 31, rubrica „Cronica literară” etc. Primul text îl și cităm pentru cutezanța de a numi romanul, tară complexe, capodoperă. Disociațiile care sprijină enunțul stăruie în fâgașe critice oarecum vechi (asocieri cu operele fundamentale ale romanticilor, elogiul pitorescului exotic etc): „*Maitreyi*. Cartea tinereții. Într-un decor de basm oriental,

pe malurile Gangelui și în niște munți uriași ai Himalayei, se desfășoară povestea romantică a dragostei dintre Maitreyi și Allan. Perechea aceasta de îndrăgostiți este astăzi tot așa de celebră ca și *Tristan și Isolda* sau *Paul și Virginia*.

Prin Maitreyi, vraja și misterul Indiei intră victorios în literatura românească.

Maitreyi a fost recunoscută de toți criticii ca o capodoperă a literaturii noastre. Succesul de librărie a confirmat și el acest elogiu. Peste 15.000 exemplare au fost vândute.

Maitreyi, romanul care a creat popularitatea d-lui Mircea Eliade, este, fără îndoială, cartea cea mai fermecătoare a generației tinere." („*Maitreyi*" de Mircea Eliade, în *Seara*, an. I, nr. 110, 9 martie 1938, p. 2, rubrica „Caleidoscop intelectual".) Textul a apărut, după două săptămâni, și în revista *Îndreptar*, an. II, nr. 11, 24 martie 1938, p. 2, tot desemnat.

Popularitatea lui Eliade fiind în creștere (stărnită poate de proaspetele campanii pornite împotriva-i și sprijinită de o productivitate accentuată), prezența sa în istoriile literare ale momentului devine o stare de normalitate. Este menționat, de pildă, la capitolul speranțelor care nu se dezminț, chiar în istorii literare consacrate școlii și de aceea mult editate (Gh. Cardaș: *Istoria literaturii românești de la origine până în zilele noastre*, București, Tiparul Oltenia, 1939, p. 437; Lucian Predescu: *Istoria literaturii române de la început până azi*, ediția a IV-a, București, Editura Cugetarea, 1939, p.336 etc).

Mai abundent comentat, dar în răspăr și tern îl găsim tot acum în extinsa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, publicată în 1941 de G. Călinescu. Autorul ei, unul din membrii importanți ai juriului care premia romanul în manuscris, recomandându-i editarea, surprinde de la început printr-o subiectivitate constantă și malițioasă. El nu-și face cunoscută poziția în problema spinoasă a suspiciunilor legate de premiere și nici nu-i consacră vreo cronică literară (cum făcuseră ceilalți colegi din juriu), deși ținea săptămânal o astfel de rubrică în *Adevărul literar și artistic*. Ba, mai mult, într-un bilanț literar al anului 1933 expediază romanul în categoria „cărților curgătoare la lectură" alături de - stupoare! - *Fecior de slugă*, romanul lui N. D. Cocea, și promite să insiste doar „asupra operelor cu merit literar", ele fiind, în opinia sa, *Doctorul Taifun* de Gala Galaction, *Velerim și Veler Doamne* de Victor Ion Popa și *Calea Văcărești* de I. Pelz (*Anul literar*, în *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 682, 31 decembrie 1933, p. 1). Cel care dovedise cu numeroase prilejuri intuiții geniale (și ar fi de ajuns să amintim că *Viața lui Mihai Eminescu* apăruse doar cu un an înainte) - fapt care se va întâmpla și ulterior - este parecă lovit subit de cecitate critică. *Maitreyi* i s-ar fi impus prin spirala șocantă a entuziasmului cronicarilor, prin faptul de excepție că a ajuns la a treia ediție în cuprinsul aceluiași an și chiar prin puținătatea sau lipsa de credibilitate a detractorilor. Răceala criticului este însă vădit programatică (având probabil în subsidiar o gelozie colegială și congeneră sau poate chiar o antipatie politică pentru omul de dreapta Eliade, Călinescu evoluând vizibil către slânga), ea resimțindu-se cu adevărat în *Istorie...* Aici, Călinescu nu face decât să-și însușească temele fundamentale ale exegezei, vorbind de roman ca despre un experiment „lucid" în linia romantismului (Chateaubriand, Loti ele), contaminat de senzaționalul lui (căruia îi atribuie finalul abrupt al cărții) și chiar de melodramatism (în

ipostazele disperării sale sincere, Allan e văzut ca un Des Grieux retardat). Un mod de a subevalua cartea este și insistența criticului de a o clasa printre romanele exotice de formulă tipică.

Întrucâtva personale (deși gratuite în ordinea estimării) par doar reflecțiile asupra unor trasee de acțiune pe care i-ar fi plăcut să ruleze intriga romanului. De pildă, l-ar fi găsit mai interesant, deducem, dacă ar fi exploatat neîncrederea protagonistului în moralitatea fecioarei bengaleze după primirea misterioasei scrisori de dragoste de la un necunoscut sau dubiile pe care i le inspiră la un moment dat comportamentul dur al brahmanului, căruia îi atribuie și o anume doză de ipocrizie. Toate aceste observații, vorbind despre ceea ce criticul ar fi dorit să fie romanul, nu reușesc să eludeze însă o constantă lipsă de vibrație în fața a ceea ce el este, deși confracți apropiați ai săi îl considerau de mult o carte de panteon universal: „Mai norocos este romanul *Maitreyi*, care, văzut de departe, apare ca o singură făsnire epică, deși e făcut, în fond, din sfărâmături analitice. Autorul scoate în același chip plictisitor pasajii din caietele sale pe care le comentează cu o cinică nepăsare, fără teamă de contradicție. [...]

Până aproape de sfârșit, eroul e un experimentator lucid, hotărât să nu fie furat de lirisme. El se cheamă Allan și e un englez folosit la întreprinderile inginerului indian Narendra Sen. Inginerul invită în casa lui pe Allan, din simpatie, și are chiar intenția de a-l înfia. Tânărul nu știe la început acest lucru și foarte prudent se teme că indianul ar voi să-l atragă într-o căsătorie cu fiica lui Maitreyi. O astfel de rețezare a libertății de cunoaștere îi repugnă, însă puțința de a trăi o viață nouă, «pe care nici un alb nu o cunoscuse de-a dreptul din izvor», îl ispitește. îl atrage galbenul turburător al încarnatului fetei. Privit de aproape, Allan, cu tot acel egotism pretins filozofic, este odios («...dar eu *pur și simplu* nu pot fi căsătorit. Ce s-ar face libertatea mea?... Mă tem din ce în ce mai mult, dar situația primejdioasă mă pasionează...»). El este eroul din *Isabel și apele diavolului*, care, acum, dorește împerecherea cu o femeie de culoare. Idila între două ființe de rase deosebite, despărțite prin moravuri, unite în universalitatea dragostei, e o veche temă romantică, culminantă în *Atala* de Chateaubriand, dusă până la pitorescul exotic de Pierre Loti în *Azyade*, *Madam Chrysantheme*, *Le roman d'un spahi*. *Maitreyi* studiază o astfel de situație, și ce e mai valabil aci e dezvăluirea candoarei erotice, ascunse în complexitatea unei civilizații inedite. E turburător nu numai amestecul (foarte superficial) de confort occidental și tradiție locală. Fata e de tot tânără și e sub dependența asiatică a tatălui, dar e poetă cunoscută și face conferințe «despre creațiune și emoție, despre interiorizarea frumosului». Inginerul, atât de gelos de puritatea fetei, nu se teme s-o trimită în odaia lui Allan, în scopul înfrățirii. Iritată de purtările unui *dandy* european care, la Operă, încercase să-i ia mâna, fata îi promite o bătaie cu papucul peste gură și, fiindcă lumea este emoționată, se întreabă ingenuă dacă n-a făcut vreo greșală de gramatică engleză. Câte un obicei straniu pentru european comentează marginal ineditul psihic. *Maitreyi* invită pe Allan în odaia ei, după ce-l roagă să-și lase ghetele la ușă. Eroul, în ciorapi, e foarte intimidat. Fetele au despre dragoste o noțiune largă, și a iubi un pom este a avea un trecut erotic. În termeni generali, sfânlă este dragostea încuviințată, care duce la procreație, și vinovate plăcerile sterile. *Maitreyi* este, dar, la antipodul lui Allan, care cultivă

senzațiile. Această împrejurare «excită» pe Alia», care a mai aflat că o indiană e «inimaginabil de senzuală, deși pură ca o sfântă». Sfințenia e un cuvânt gol, folosit de autor pentru a masca interesul său sexual. Maitreyi intră în jocul lubric cu prea puțină rezistență, și diversitatea de moravuri erotice e un prilej nimerit de cultură genezică. Astfel, fata rămâne, cel puțin la început, indiferentă la sărutare și înfricoșată de atingerea cu mâinile. Ea inițiază pe Allan într-un mod local de «prietenie». [...]

«Vrăjit, nu îndrăgostit», Allan se va iubi de aci înainte cu gleznele, «prin tușă», în experiențe care durează câte două ceasuri. Prea curând și fără o suficientă motivare, Maitreyi trece la sexualități mai pozitive, spre încântarea lui Allan, care admiră (într-o pagină impură) tehnica erotică a fetei, «perfecțiunea îmbrățișării ei, ritmul uluitor al trupului ei» etc. înainte însă, Maitreyi făcuse un gest ritual, ce putea înșenina o adevărată căsătorie naturală, în cuvinte de o străveche frumusețe religioasă. [...]

Oricât s-ar fi convenit ca autorul să dezvolte mai degrabă inefabilul sufletesc, figura eroinei nu e greșită, ea e un animal asiatic cu o altă înțelegere despre viață, uimind tocmai prin interpretarea inedită a noțiunii de pudoare.

Către sfârșit, autorul întrerupe solemnitatea nupțială și dă romanului caracterul senzațional. Fie din dorința de a feri pe erou de căsătorie, fie pentru a studia mai departe ferventa fetei, inginerul e prezentat ca un dușman al însoțirii fiicei lui cu Allan, deși acesta se arată gata de a trece la hinduism. Ar fi un chip de a zugrăvi ura localnicilor împotriva albilor. Însă, inginerul voise totuși să înfieze pe tânăr. Abrutizările acestuia cu whisky sunt cam popular-cinematografice. El își smulge părul, își mușcă pumnii, plânge nebunește, fiindcă autorul nu poate ieși din zona delirelor (totuși, Des Grieux nu tăcea la fel?). Allan e izgonit, Maitreyi bine păzită. Atunci, fata, care cu toată reclusiunea izbutește să comunice cu Allan, face, spre a fi gonită de părinți, un gest eroic. Se dă unui vânzător de fructe și devine gravidă. Părinții nu se decid să o repudieze, însă acum sunt disperăți, știind că nimeni n-ar mai lua-o de nevastă. În sufletul lui Allan mijeste nădejdea: poate că părinții vor consimți în cele din urmă la căsătorie. Sublim în aparență, dar iarăși suspect! Cu oricâtă cazuistică, cine ar dori o femeie eliberată prin astfel de metode? Experiența sexuală reapare, și încheierea repetă cazul diu romanul anterior, adică dorința eroului de a avea o femeie caică a conceput cu altul, gândindu-se la el. De reținut un lucru, ce trece neobservat și rămâne oricum inexplicabil: o scrisoare în bengaleza trimisă de un necunoscut Maitreyiei ar dovedi că fata mai avusese legături cu cineva. Înțelege indiana altfel dragostea, și nu împerecherea propriu-zisă a fost cauza scandalului, ci ritualul căsătoriei? Este purtarea părinților o ipocrizie orientală? Îndoiala aceasta putea să formeze, cu fină dezvoltare, subiectul romanului, însă ea strică încrederea în puritatea eroinei și prefăce o idilă într-o operă de humor etnologic. Cu toate aceste oscilații, ce dovedesc incapacitatea autorului de a vedea clar obiectul său, romanul, privi! de sus, se simplifică și capătă un contur mai ferm. Întâlnirea a doi indivizi de rase felurii.- într-un decor sugerat, nu atât plastic, cât prin siguranța amănuntelor socialo, c memorabilă. Mircea Eliade a îmbogățit literatura română cu o viziune nouă, scriind întâiul roman exotic în adevăratul înțeles al cuvântului." (Romancierii. *Mircea Eliade*, în *Istoria literaturii române de*

la origini până în prezent, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 871-872.)

Tot într-o *Istorie...*, de mai mici proporții însă și mai didactică, D. Murărașu își concentrează atitudinea favorabilă într-o singură propoziție: „Ideologismul este prea pe primul plan în *Isabel și apele diavolului* (1930); literatura își câștigă însă drepturile ei în *Maitreyi* (1933), romanul unei dragoste exotice" (*Istoria literaturii române*, București, Editura Cartea Românească, 1941, p. 441).

Ediția din 1942, deși apare într-un context cultural acaparat și surdinizat de problemele războiului, reține atenția câtorva gazete. Suplimentul cultural săptămânal al ziarului *Tribuna*, coordonat și alcătuit de poetul Gherghinescu-Vania, îi consacră, de pildă, o cronică eseistică, incitantă pe alocuri, pornind de la teza că scriitorul este subevaluat și insuficient prețuit. Autorul ei, V. Spiridoniciu, forțează patetic demonstrația critică, dar reușește să formuleze și câteva interesante ipoteze de analiză. El percepe romanul ca pe un „poem erotic” de ascendență romantică, situat valoric în proximitatea orgolioasă a unor cunoscute opere universale, depășindu-le chiar ca produs al secolului XX, prin exotismul bine dozat, prin profunzimea psihologiilor și autenticitatea observației *epice*. Captează atenția, de asemenea, și ideea (amintind supozițiile lui Șerban Cioculescu și Perpessiciu) că romanul prelucrează, de fapt, legenda biblică a păcatului originar, Maitreyi și Allan refăcând Golgota pasională a cuplului paradisiac și căzând din sublimul stărilor de grație erotice în imondiția, banalul și grotescul lumii cotidiene. Mesajul cărții nu i se pare însă atât de tragic precum în *Suferințele tânărului Werther* sau în incandescentele poeme medievale, datorită atmosferei pitorești de basm („ireală și totuși verosimilă”, o numește criticul), care atenuază drama protagoniștilor. O închipuie de aceea un sprijin real în terapeutică nefericirilor din dragoste: „După a șaptea lectură a cărții *Maitreyi*, sufletul rămâne biciuit până la anihilarea tuturor durerilor prin participarea și identificarea cu furtuna pasiunii eroilor.

Privită din punct de vedere romantic, cartea lui Mircea Eliade e un poem erotic, una dintre cele mai puie poeme de dragoste nu numai din literatura noastră, ci și din cea universală, alături fiind de *Paul și Virginia*, *Tristan și Isolda*, *Manon Lescaut*, *Rene*, *Adolphe*, *Werther* etc. Fără să se înrudească cu vreuna din operele citate, *Maitreyi* pe multe dintre acestea le depășește prin exotismul, marea ei valoare psihologică, tehnica și miracolul trăit.

Această tragedie a două ființe fundamentale deosebite fascinează prin dramatismul și deznodământul pe care-l bănuiești apropiat, și toluși impresia de salvare persistă, cu toate că te încâtușează până la absurd acele notații ilogice ale spovedaniei lui Allan. Ceea ce o apropie de cele citate mai sus e faptul că ea conține o sumă de valori pe cari nu ie putem tăgădui: comuniunea spirituală a eroilor, abandonarea totală în fața cursei de neînălțurat, sensul participării la ospățul oferit de divinitate și trecerea acestui prag din miracol la banal prin acceptarea raportului carnal, care presupune finalitate și deci moarte fizică. Iată preludivul tragediei.

Așadar, pasiunea, la un moment dat, *c un* semn al realității tragice spre care Allan și Maitreyi au coborât voluntar. Pe acest plan de incertitudine se estompează celălalt Allan, spiritul-Allan, care disprețuiește culoarea și lumina; el trăiește o pasiune supraomenească, deoarece toate detaliile iubitei, brațe, buze, ochi, culoare,

gest etc. sunt o sumă de dureroase trepte pe marginea cărora beția simțurilor îl transportă în sfere nebănuite. Abandonarea aceasta echivalează cu scufundarea unei nave, iar furtuna din sufletele lor ancorează în simbol: Allan caută refugiul în moarte. Clipa furată eternității s-a pierdut, și pentru că a îndrăznit să încerce, va plăti-o scump.

În fața unei realități de natură formală, Maitreyi îi opune puritatea ei, tocmai ceea ce lipsește ultimului pas spre prăpastie: invitația la gestul carnal.

Inevitabilul s-a comis și ispășirea e atât de morală cum credem că rar s-au mai scris pagini de atât de înaltă tensiune. Simplă, supărător de simplă, e curgerea vieții eroului care persiflează cu speranța că uitarea îl va mântui.

Și același lucru se întâmplă și cu Maitreyi, după plecarea iubitului izgonit și care, reîntors în mediul banal, încearcă să devină bruta pe care viața o scăpase din mâini la un moment dat.

Aceeași pasiune pentru degradare îi încinge pe amândoi eroii. Trecutul și viitorul sunt oglinzile lor, și grotescul se întâlnește cu realul, pentru ca din simbolul de la începutul cărții să ne pomenim la urmă cu sfârșitul tragic al eroilor.

Dacă Allan nu moare, prin aceasta s-a respectat numai o regulă clasică, în fond, moartea lui a avut loc în clipa când Maitreyi s-a sinucis prin degradare. Nici unul și nici altul n-au putut învinge durerea, căci omenescul nu le acordă fărâma de veșnicie și amândoi, întocmai ca și **Faust**, au aruncat masca și au rămas oameni integrați într-o realitate dureroasă.

Maitreyi și Allan, scoși din existența primară, trăiesc aievea în câteva clipe, atât cât e de ajuns spiritului să se prăbușească. Apoi, uniți prin tragica lor izgonire, se întorc la punctul de plecare, dar cu sufletele cioburi. Și astfel, acești doi eroi corespund celor două figuri de legendă divină, Adam și Eva. Iată, așadar, explicația cărții lui Mircea Eliade. **Maitreyi** ne întoarce la păcatul originar, la zeitate, și simbolul nu trebuie să ne sperie, pentru că el ține de însăși existența noastră pe pământ.

Nici un adolescent, credem, n-a rămas neispitit de a-l fi citit, deoarece, întocmai cum **Werther** ajunsese obsesia celor nefericiți în dragoste, **Maitreyi**, din contră, e un element de întărire sufletească pentru cei rămași pe culmile pasiunii.

Povestea lui Abelard și Eloiza se repetă în secolul nostru; cu toate astea, impresia că ai citit un basm și nu o tragedie persistă după ce ai lăsat cartea din mână." („**Maitreyi**" <**Miracolul trăit**> de **Mircea Eliade**, în **Tribuna**, an. II, nr. 467, 2 noiembrie 1942, suplimentul săptămânal **Tribuna culturală**, an. II, nr. 2, 2 noiembrie 1942, p. 3, rubrica „Cronica literară”.)

Din celelalte texte provocate de apariția ediției, în genere semnalări succinte, amintim fugara și ghidușa notă din **Viața** (an. III, nr. 684, 13 martie 1943, p. 2, rubrica „Da!”) sau tableta din **Revista scriitoarelor și scriitorilor români** (an. XVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1943, p. 15, în cadrul rubricii „Cărțile și scriitorii”), din care desprindem această incantație, dovadă că romanul încă fascina și era receptat prin intermedierea mimii: „Și la a doua (a doua oare?) lectură, **Maitreyi** este o carte fermecătoare, o foarte frumoasă carte de dragoste, scrisă cu o tulburătoare luciditate, cu o uluitoare stăpânire a spiritului. Și totuși, ce Niagară de patimi, această Maitreyi!” (**Mircea Eliade...**)

În genere, critica momentului îl reține pe autorul **Maitreyiei** cu statura unui scriitor deja realizat și chiar întrucâtva clasicizat, caracteristic pentru această optică fiind și portretul pe care Gabriel Drăgan i-l face în ediția anului 1943 a **Istoriei...** sale: „Puternic talent de prozator, deși cu unele excentricități căutate și puțin valabile, Mircea Eliade aduce totuși o fecundă și polimorfa energie literară...” (**Istoria literaturii române**, ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, București, Editura Vatra, 1943, p. 543).

După 1947, timp de două decenii, perioadă de radicalizare proletcultistă după model stalinist a climatului cultural românesc, peste numele și opera lui Mircea Eliade se așterne o tăcere grea și plină de spaime, ca asupra unui condamnat la moarte în contumacie. Ca să ne facem o idee a ceea ce însemna pentru români doar pronunțarea numelui său în această epocă, amintim o scenă petrecută în 1953 și povestită de protagonistele ei, Veronica Porumbacu și Maitreyi Devi, poeta bengaleză și modelul real al eroinei eliadești. Întâlnind-o în Elveția la un Congres Mondial al Mamelor și știind-o din România, Maitreyi Devi o întreabă pe poeta partinică și reprezentanta proaspătului val proletcultist care invadase literatura română ce știe despre Mircea Eliade. Răspunsul ei a fost cel pe care i l-ar fi dat, probabil, Iosif Chișinevski sau Leonte Răutu, înalți funcționari culturali în ierarhia comunistă a momentului. Îi spune, de pildă, cu cinism, că Eliade a murit sau că, dacă această binefacere cerească nu s-a produs încă, pentru cei din țară, el este deja un mort. (Vezi Veronica Porumbacu: **Maitreyi regăsită**, în **Secolul XX**, nr. 150, 1973, p. 138-139; Maitreyi Devi: **Na hanyate**, New Delhi, Sahitya Academi, 1974; ediție românească: **Dragostea nu moare**, București, Editura Românilor, 1991; Mac Linscott Ricketts: **The romanian roots. 1907-1945**, I-II, New York, Columbia University Press, 1988, cap. 12; un fragment semnificativ din el apare și în versiune românească, în **Arca**, an. II, nr. 2, februarie 1991, p. 15-16.) Este limpede, prin urmare, că orice referință la Eliade în această epocă se putea plăti cu ani grei de Gulag.

Primele semne de schimbare a opticii asupra sa se înregistrează însă prin 1967, în anii unei timide deschideri spre cultura Occidentului, în care se conțin și germeii „Primăverii de la Praga”. Realizând, de pildă, în **Ramuri**, un soi de „fișă de dicționar filozofic”, Iliana Grigorovici ia în discuție și ipostaza de beletrist a lui Eliade, considerând romanul **Maitreyi** „o carte născută, pare-se, sub o zodie fericită”, „care palpită de sinceritate”, fiind „interesantă” și prin faptul că e atașată „nemijlocit de experiența autorului” (**Mircea Eliade**, în **Ramuri**, aa. **YV**, nr. 9 <39>, 15 septembrie 1967, p. 16-18, rubrica „Mișcarea ideilor”, cap. 2. **Literatul**).

Mai profund și mai extins în analiza romanului eliadesc este însă, în același an, Ov. S. Crohmălniceanu, care îi consacră scriitorului un capitol abundent în prima panoramă critică a literaturii române interbelice. Pentru el, **Maitreyi** este o aventură epică de pionierat, axată pe radiografierea lucidă a unui univers sufletesc insolit, rămas un mister pentru europeni, sufletul femeii indiene. Romanul i se pare însă „trăit” și doar fals exotic, constatând că prin crusta mai mult sau mai puțin pitorescă a raselor și mentalităților în confruntare răzbate cu ușurință „adevărul psihologic etern”: „În **Maitreyi** avem iarăși de-a face cu o experiență erotică, dar care se ghicește repede a fi fost mai gravă, fiindcă a constat dintr-o angajare sentimentală

trăită cu adevărat, și nu dintr-o construcție ipotetică mentală. Eroul, Allan, tot un *alter-ego* al autorului, cunoaște în casa unde e găzduit pe fiica amfitrionului, inginerul Narendra Sen.

Fata îl lasă rece la început, are chiar impresia că părinții ei vor să o căsătorească cu dânsul (în realitate, doreau pur și simplu să-l adopte). Pe urmă, Maitreyi reușește să-l tulbure și să-l intrige, ca să sfârșească prin a-i stârni o puternică pasiune. Cartea, de un lirism gălgâitor, e - cum s-a spus - un strigăt al dragostei, foarte pur. Allan descoperă stupefiat și încântat în iubirea Maitreyiei e expresie inedită a erosului, amestec inseparabil de altitudine spirituală și comuniune intimă cu teluric și elementar. Poetă apreciată în cercurile intelectuale bengaleze, ea se consideră logodită suflătește de la treisprezece ani cu «*guru-X*» ei, Robi Thakkur (Tagore), bătrânul venerabil care a învățat-o arta versurilor. Când Allan schițează cele mai vagi gesturi de apropiere, se simte jignită și izbucnește în plâns. La teatru îl amenință pe un curtezan prea întrepid că îl va bate cu papucul peste gură.

Din prima noapte a dăruirii, devine însă, surprinzător, o amantă desăvârșită. Vârtejul pasional, în care-și antrenează partenerul, cheamă ca forță protectoare întreg cosmosul. Maitreyi se logodește cu Allan printr-un soi de ritual naturist, vorbind apelor, cerului, stelelor, pământului și legându-se față de ele că nu va mai cunoaște altă iubire. Farmecul romanului vine din surpriza acestor reacții neobișnuite și sortite să-l fascineze pe narator. Descoperirea sufletului feminin indian, o adevărată *terra incognita* pentru un european, se aliază cu observația lucidă și realistă a asprimii raporturilor familiale și sociale din jur. Când inginerul află ce se întâmplă sub acoperișul său, o supune pe Maitreyi la o severă claustrare și-i interzice în termeni tăioși lui Allan să o mai vadă, luând și toate precauțiunile ca aceasta să se producă într-adevăr. Spre a înfrânge hotărârea părintească, fata se dă unui vânzător de fructe, spre a rămâne însărcinată, și părinții izgonind-o, să-și poată astfel regăsi iubitul. Actul ei disperat se vădește însă zadarnic, povestea de dragoste e curmată brutal o dată pentru totdeauna, și eroul trebuie să caute a-și ucide în suflet amintirea Maitreyiei. Cartea izbutește să fie o confesiune autentică; intensitatea pasională dictează textului o sinceritate cuceritoare și înlătură cochetăriile intelectuale, dându-le chiar, acolo unde ele intervin, culoarea adevărată a lașităților morale ascunse sub filozofia «trăirii». Eroul se grăbește a căuta în contemplația mistică mai ales puterea de a-și uita dragostea. Aparent roman «exotic», *Maitreyi* reconstituie o revelatoare diagramă a înălțărilor și căderilor pe care le poate cunoaște iubirea între doi oameni cu formații sufletești foarte diferite. Adevărul psihologic străpunge insolitul situațiilor și conferă experienței o densă substanță omenească." (*Literatura „autenticității” și „experienței”, în Literatura română între cele două războaie mondiale*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 522-525.)

În genere, beneficiind de perspectiva integratoare asupra literaturii interbelice și progresul retoric vizibil al criticii românești, textele postbelice referitoare la Mircea Eliade au o anvergură eseistică dezinvoltă și o reverențiozitate constantă, pe care le-o inspiră obiectul cercetării, acum savant cu audiență internațională, tradus și publicat pe toate meridianele. Se simte această schimbare de optică destul de percutant mai ales în aplicatul studiu al criticului clujean Mircea Vaida, apărut la începutul anului 1968 în revista *Tribuna*. Deși răzbat în el uneori și câteva din

temele centrale ale exegezei (contaminare romantică, gidism, exotism, psihologism, singurătate monadică), modul în care sunt explicate, argumentate și corelate de unghiului de explorare individualitate și profunzime. Pentru Mircea Vaida, de pildă, exorcizarea continuă și obsesivă a experienței existențiale la care se dedă romancierul exprimă o neîncredere vădită în cunoașterea prin inteligență și trădează apropierea sa de teoriile lui Bergson și Freud, ca și de preocupările epice renovatoare ale lui Gide și Proust, care îl îndeamnă cu prealare la prospectarea subconștientului. Găsește, de aceea, în personajele sale, acționând comitent, „extazul liric” în fața cutelor impresioniste ale memoriei, tentațiile experimentului satanic și pervers, inertiile refulate ale libidoului. Toate puse însă în slujba unei flagelatoare nevoi de cunoaștere, de esență romantică, realizată prin metode bergsoniene, proustiene și gidiene, dar și prin apelul constant la misterele metafizice ale filozofiei hinduse. Încercând să-l situeze prin aceste propensiuni structurale, îi descoperă un gen proxim în preocupările unor contemporani ai săi precum Anton Holban, Cărnii Pefrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib I. Mihăescu, Felix Aderca, Ion Vinea prozatorul, fiind mai aproape de cei pentru care luciditatea și erotismul sunt căi de aproximare a absolutului și nu scopuri în sine: „Avatarul erotic, ca singură speranță de metamorfoză umană, iubiri inedite urmate de căderi ale eroilor într-o platitudine penibilă, bărbați culți analizând fără scârbă și fără nădejde, cu un vag surâs, gustul unui sărut și al unei erori, în toate acestea, Mircea Eliade, romancierul, încearcă posibilități și experiențe ale absolutului. Cheile de sief mănuite de scriitor sunt acelea ale lui Proust și Gide. Personajul din paginile pretinsului jurnal intitulat *Șantier* mărturisește: «...trebuie să încercăm și o cunoaștere globală, organică, prin pasiunile, entuziasmele, păcatele și somnul nostru» (Mircea Eliade, *Șantier. Roman indirect*. București, 1935, Ed. Cugetarea, p. 250). Cunoașterii prin inteligență, prin «spiritul pur», el îi opune pasiunile totale ale eului și trupului, ale subconștientului și ale oniricului, deoarece «o pasiune și o turpitudine» relevă un adevăr nou. În personajele sale e întrupată adesea teoria freudiană a «libidoului», eroii lăsându-se târați de inertiile instinctuale și de patosul sângelui. Fie că sunt scrise sub formă de jurnale, fie că sunt narate la persoana a treia, romanele lui Mircea Eliade dovedesc preocuparea autorului pentru autenticitate. Analizând fiecare fapt, indiferent că e îmbrățișare, strângere de mână lascivă, perversiune, extaz liric sau viciu, el dorește să imprime întâmplărilor amprenta realității. Urmând metoda lui Gide, cărțile sale sunt ecouri interiorizate ale eului. Conform teoriilor lui Bergson, el crede în fidelitatea impresiilor memoriei, a impulsurilor care după definiția lui Freud, datorită cenzurii sociale, sunt refulate în subconștient. Ca un alt Grigore din Nazianz, Rousseau ori Casanova, el se dezvăluie meticulos cu o anumită voluptate a autoflagelării. În afara gidismului acut, pe care îl relevă George Călinescu, izvoarele prozei lui Mircea Eliade trebuie căutate și în preocupările sale pentru mitologia, religia și psihologia Orientului. În virtutea ideii din cartea sa: *Yoga. Essai sur ies origines de la mystique indienne*, în studiul *Concepția libertății în gândirea indiană*, autorul subliniază că în mentalitatea hindusă «...iubirea în multiplele ei sensuri: erotic-concretă, în tantrism, pasională în *vaishnava*» este «...instrumentul principal de realizare» (Mircea Eliade, *Concepția libertății în gândirea indiană*, în voi. *Insula lui Euthanasius*,

București, 1943, p. 71-72). Erosul, în toate formele sale, e, așadar, o punte pe care eroii săi tineri și senzuali pășesc dornici de un adevăr care îi poate apropia de revelația absolutului. E aceasta o aspirație romantică, explorată însă cu uneltele filozofiei hinduse, cu metodele lui Bergson și Gide. Aspecte ale operelor lui Gide și James Joyce au scandalizat la un moment dat o anumită tagmă de critici cu apetitul gingaș. Imagini asemănătoare, pe care aceștia le-ar fi considerat, fără îndoială, obscene, se găsesc însă nenumărate în vechile texte hinduse. În literatura română, Mircea Eliade se înscrie printre experții introspecției și experienței, discipoli ai lui Proust și Gide, alături de F. Aderca, A. Holban, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib Mihăescu, Camil Petrescu sau Ion Vinea. Spre deosebire de Vinea, Mircea Eliade, notându-și halucinațiile și trăirile subconștiente, nu o face sub porunca transei onirice, săvârșind un act complet rațional, cu o luciditate exasperantă, ca un privitor rece și indiferent situat în afara sferei onirice. De aceea, întâlnim la el dorința de definiție, de precizare cu orice preț a trăirilor, a impulsurilor și cauzelor. În proza lui Mircea Eliade, iubirea, formele manifestărilor erotice nu sunt un scop în sine, ci numai simple mijloace și trepte ale cunoașterii ce ar putea releva absolutul."

În viziunea lui Mircea Vaida, *Maitreyi* este un roman prin excelență exotic, trăind și crescând din revelația unei psihologii caracteristice asiatice, cristalizată la confluența unor tradiții, mituri, religii și moravuri particulare, spre deosebire de alte romane ale sale care trec drept exotice, ca *Isabel și apele diavolului* și *Șantier*, în care India este un simplu ecran, voalând în dosul lui spiritualitatea europeană dominatoare a protagonistului-narator. Din această cauză, destinul Maitreyiei i se pare prim-planul real al romanului, precum în marile povești ale Orientului sau în dureroasele istorii cu cadăne ale lui Pierre Loti, împingând în fundal drama lui Allan și constituindu-se ca un revers sublim al ei. I se mai remarcă apoi lui Eliade dexteritatea cu care activează în caractere esențialmente romantice (și până la un punct melodramatice) stările dilematice ale omului modern, sentimentul singurătății iremediabile. Se recunosc însă în aceste intuiții și tonările unor interpreți anteriori, între care Petru Comarnescu pare să-i fie destul de aproape: „*Isabel și apele diavolului* și romanul *Șantier*, ambele narate sub formă de jurnale, nu pot fi considerate romane exotice, India fiind numai un mediu inedit și prielnic experiențelor eroului principal. *Maitreyi* e cartea izbucnită ca o flacăra albă, stalactită de suflet născută din picurarea lacrimii omenești pe flacăra dureroasă a trupului, ecou născut din imbinarea a două sunete, bărbat și femeie, două mentalități, Allan și Maitreyi, topite o clipă în focul cel mare al iubirii desăvârșite. Jurnalul lui Allan relatează istoria sa erotică, unde prin eul și trupul frumoasei Maitreyi ni se relevă un exotism straniu de sacral și mistică senzualitate. Maitreyi e floarea nocturnă a serilor de pe Gange, fascinantă ca revelația unui pământ necunoscut. O vrajă extatică îl cuprinde pe erou, privind-o. Ea are o frumusețe «...dincolo de canoane, expresivă până la răzvrătire, fermecătoare în sensul magic al cuvântului». Eroul îi explorează trupul și ascunzișurile cu *umbră* groasă ale sufletului. Prima apariție e aceea a unei icoane orientale în linii pure și transparente: «...imagine pală în *sari* albastră de mătase întunecată cu flori de aur. Și părul... Persanii.eveau dreptate, în poeme, asemănându-l șerpilor.» Deci universul închis al casei inginerului Sen e un ostrov metafizic și izolat în conștiința eroilor, în interiorul său asistăm la desfășu-

rarea lentă, gest cu gest, a iubirii. Allan își dă seama de gradarea crescândă a pasiunii: «Patima crește, delicios și firesc amestec de idilă, sexualitate, prietenie, devoție». De la discuțiile despre poezie, traducând *Vallaka* lui Tagore, îndrăgostiții se dedau subtililor tehnici erotice autohtone, producându-și delicii carnale prin atingerea picioarelor; Maitreyi se dăruiește într-o simplă «...abandonare a gleznei și pulpei», în mângâierile primite pe «...încheietura genunchiului», pe care eroul o presimte «halucinant de dulce, de fierbinte... brună și virgină». Maitreyi se simte unită prin îmbrățișări de Allan, dar ea dorește să i se dăruiască toată, fără ascunzișuri, să nu mai rămână ungher tănuț în gândurile și trupurile lor. Dragostea trebuie încununată prin fruct, altfel ea se consumă pervers în plăceri sterpe și păcătoase: «...dragostea trebuia să se săvârșească până la capăt, altminteri voluptatea ajungea viciu, iar bucuria unirii noastre, o tristețe a cărnii». Și, așa cum trebuia să se întâmple, Maitreyi i se dăruiește, dezvelindu-se singură, vedenie brună în care se auzea viața curgând ameteitoare ca o mireasmă bogată, sângele fecioarei ca un incendiu brun inundând trupul bărbatului cu extazul său pur, mistic, fierbinte și omenesc. *Maitreyi* e un psalm ciudat închinat iubirii. Peste poveștile Orientului, vechi de când lumea, aromitoare și simple, ale atâtor iubiri mereu repovestite, Mircea Eliade toarnă uleiurile subțiri ale introspecției și analizei conștiente, trupești și sufletești. Aici mai mult ca oriunde se simte cu adevărat prezența concretă, coplășitoare, a naturii cu care e împletit destinul omenesc. Iubirea e fluidul osmotic ce îndeplinește apropierea dintre om, ca element cosmic, și natura cosmică. Logodna dintre Maitreyi și Allan se săvârșește în taina nopții, sub bolți de foc verde, vegetal, în atmosfera unui panteism ancestral, ca o reînnoire în mit. Incantația fetei ce comunică nemijlocit cu apa, cu stelele, cu pământul și pământul are vraja unei ceremonii înmiresmate încă de pământul legendei, de unde a smuls-o cuvântul miraculos rostit pe buze arse de îndrăgostită: «Mă leg de tine, Pământule...», astfel se deschide ruga, ca un ritual prin care ea vorbește direct cu Kali-Durga sau Devi, Marea Zeiță-Mamă. Maitreyi spune: «Voi crește din el, ca iarba din tine. Și cum aștepti tu ploaia, așa îi voi aștepta eu venirea, și cum îți simt ție razele, așa va fi trupul lui mie», pasaj în care recunoaștem pe fecioara hindusă, fiica tradiției și mitului, a cărei primă iubire a fost un pom în crengile căruia se urca noaptea goală, sărutându-i frunzele, înlănțuindu-i trunchiul în îmbrățișări pătimașe. Asemeni pomului, dragostea dintre Maitreyi și Allan trebuie să rodească. Și totuși, dacă e cu puțință să-l credem, Allan mărturisește că de-a lungul acestei pasiuni s-a păstrat lucid, cercetând-o cu interesul abstract al inteligenței, cu ochii celui care efectuează o experiență: «...mă trezeam lucid și ațâțat, experimentând în etape dragostea, în timp ce ea se dăruie toată miracolului...». Eroul de descendență gidiană exclude însă posibilitatea căsătoriei, considerând, cu un egoism cras, că aceasta îi frustrează micile sale libertăți. E respingător când mărturisește că gândul căsătoriei îl emoționează numai sexual, din pricina abstenenței prelungite, ce îi creează un «neastâmpăr pur genital». Prin contrast, Maitreyi câștigă și mai mult în puritate și lumină. În fața împrejurărilor care o despart de Allan, când îl imploră dezamăgită și neîncetând a-l iubi, gestul ei de a se da primului-venit găsește totuși justificare, cel puțin pe baza legilor ce populează lumea interioară a personajelor lui Mircea Eliade, unde fenomenul e tipic. Trebuie examinat cu atenție episodul din

jurământul ritual al logodnei, pe care Maitreyi îl face în fața naturii, când murmură solemn sub puterea forței vieții și iubirii care pâlpâie în carnea ei, și care o leagă de carnea vegetației și a pământului: «Mă leg în fața ta că unirea noastră va rodi...» (Mircea Eliade, *Maitreyi*, București, 1933, Ed. Cultura Națională, p. 156). Aceasta e porunca naturii și trebuie îndeplinită... Deși o iubește pe Maitreyi, Allan nu face totul pentru a înfrânge legile tradiției, încercare ce l-ar putea uni pe întreaga viață de Maitreyi. El evadează, fuge ca un laș de teama căsătoriei. Actul eroului e de un egoism feroce, dar nu e mai puțin adevărat că Allan continuă s-o iubească pe Maitreyi, că e torturat de remușcări, de dor și nostalgie, că nu o va putea uita niciodată, că va fi mereu nefericit. E cert că suferința lui Allan e reală, totuși, în acest cuplu erotic, Maitreyi e termenul sublim, o floare nocturnă, și ca pentru toate florile, a risipi doar mireasmă fără a rodi nu e decât un viciu sublim, floarea fiind destinată rodului. Ca și în cazul Isabelei, dar la o altitudine sufletească superioară, actul femeii de a se da vânzătorului de fructe e explicat chiar prin iubirea ei pentru celălalt. «Simt că a făcut asta pentru mine...», își spune Allan, copilul ce se va naște din această unire va fi, de fapt, al său. *Maitreyi* reia, așadar, ideea substituției reciproce a termenilor împerecherii, printr-o a treia persoană, invocată de voința erotică. E în actul disperat al femeii efortul de a sparge dogmele castei, acea «Karma» imuabilă a tradiției. Maitreyi rămâne însă la fel de pură, nimic n-o poate înjosi. La poalele Himalayei, în singurătate, privind Gangele, ca îndrăgostitul din străvechiul poem *Megha-Dutha (Vestitorul norilor)*, el pronunță îndurerat numele iubitei: «Maitreyi, Maitreyi!». Cartea e un veritabil roman exotic, deoarece conține acea notă aparte de document uman, specificul asiatic, ceea ce se numește spiritualitate indiană, rod al sintezei de mituri, tradiții, religii și concepții cristalizate în oameni și moravuri. În *Maitreyi*, iubirea are un parfum aparte, amestecat, miros îmbalsămat de floare exotică, risipind o vrajă mistică, o magie erotică unică și inedită. Deși despărțiți, Allan și Maitreyi sunt meniți unul altuia în chip asemănător poveștii de dragoste dintre pelerinul Kamanitta și iubita sa Vasiti din romanul lui Gjeilerup, fericiți abia în paradisul Nirvanei. Modelelor romantice, ce tratează problematica iubirii dintre un european și o «femeie de culoare», Mircea Eliade le grefează metoda introspecției psihologice moderne, preluată de la Proust și Gide. Contrastul dintre elementele autohtone orientale cu aromă străveche și luciditatea modernă a omului experiențelor creează o atmosferă nouă și interesantă. La nostalgia domoală și tristă din *Azyade* sau *Le roman d'un spahi* ale lui Pierre Loti, se adaugă climatul rece al psihologiei experiențelor. Orice căi îi sunt permise eroului pentru a obține iluzia adevărului său. Acești oameni luptă singuri, se siluiesc fizic și sufletește, închiși ca niște fluturi în rășini aurii de chihlimbare, în monadele lor metafizice... Și nu o dată, în speranța realizării, aventurieri ai experienței, dilemele sacre ale eului, ei le plătesc prin ereziile trupului." (*Mircea Eliade, romancier*, în *Tribuna*, an. XII, nr. 2, 11 ianuarie 1968, p. 3; id. 3, 18 ianuarie 1968, p. 3.)

Tot în 1968, tânărul universitar Sorin Alexandrescu, reputat interpret de literatură universală, teoretician structuralist și monograf al lui William Faulkner, dar și nepot al romancierului (ca fiu al sorei sale, Corina), îi face lui Eliade un portret de scriitor în două numere din *Lucașfirul*, încercând să-i readucă în actualitate romanele și eseistica. Opera sa literară i se revelă ca o refracție violentă

a biografiei, o „mărturie” fabricată și sinceră a unui om aflat în permanentă căutare de sine și înaintând printr-un orgolios efort de autodepășire. El îi justifică astfel prozatorului tensiunile imperioase de a se individualiza în climat, greu de raportat și afiliat la modele și curente consacrate. Refuzul tranșant al condiției sale manifeste, concrete, și metafizice chiar, de scriitor, ca și autenticitatea anticalofilă cu care își observă și exploatează devenirea lăuntrică îl determină să-l situeze în imediata vecinătate a lui Camil Petrescu, găsind frenezia ideatică a primelor sale cărți egală celei din *Teze și antiteze*. De altfel, considerându-l, ca și pe acesta, un scriitor funciamente confesiv, el ne invită să vedem în literatura lui Eliade „un jurnal neîntrerupt”, alimentând asemeni unui fluviu subteran cărțile sale concretizate sau potențiale: „Alături de Camil Petrescu, Mircea Eliade este poate scriitorul român cel mai obsedat de biografia sa spirituală, de creșterea dramatică a ființei sale lăuntrice. Este un scriitor al *confesiunii*. Scrisul direct, anticalofil, incandescent, caracterizează egalmente *Teze și antiteze*, ca și o operă care a debutat prin romanul 'mărturisit autobiografic *Isabel și apele diavolului* (1930) și volumul de eseuri semnificativ intitulat *Soliloquiul* (1932). Adevărata operă a lui Mircea Eliade, nepublicată, ar putea fi considerată, de aceea, un *Jurnal neîntrerupt*, sursa, de altfel] mărturisită a unor eseuri, fragmente și note din volumele *India* (1934), *Oceanografie* (1934), *Fragmentarium* (1939), ca și a excelentului «roman indirect» *Șantier* (1935). Personaje abia schițate, din Calcutta, devin pregnante în atingere cu personalitatea explozivă, dar reprimată a studiosului venit din România. Adevăratul dinamism al vieții acestuia este asigurat de amplitudinea ideilor, țâșnite din cărți...”

Maitreyi este perceput însă mai apropiat conceptului tradițional de roman, adică mai puțin dependent de retorica „mărturisirii”, roman „propriu-zis”, câștigându-și locul în ierarhia autohtonă a speciei, nu prin exotic geografic, ci prin insolitul unui „spațiu mental” particular, al unei percutante spiritualități etnice și etice, nedefrișată până la el în literatura română: „Romanul «propriu-zis» se numește însă *Maitreyi* (1933), pentru că aici apare un al doilea personaj, autonom față de intelectualul narator, femeia Orientului, mister și miracol totodată. Romanul nu este o poveste de dragoste exotică, ci o evocare a unui spațiu mental totalmente altfel decât al nostru. Îmbrașișările îndrăgostiților susțin încercarea, și eșecul tragic, de contopire a spiritualității europene și a celei indiene. Încununat cu premiul Societății Scriitorilor Români (*sic*), romanul *Maitreyi* rămâne, în ciuda unui ușor sentimentalism, unic în literatura română.”

Deși acceptă aserțiunea călinesciană potrivit căreia Eliade ar fi cel mai semnificativ discipol al lui Gide, mult mai particularizantă i se pare însă ipostaza unui romancier care își cristalizează ideologia artistică la confluența fertilă a unor cunoscute direcții ale romanului european, preluând obsesii tematice atât de la poeți ai carnalului sau ai experiențelor-limită terestre (D. H. Lawrence, Aldous Huxley), cât și de laervenți prețuitori ai eticului și ai unor eterate aventuri spirituale (Papini, Unamuno): „Andre Gide poate fi citat în legătură cu disponibilitatea personajelor sale, fascinate de tot ce înseamnă experiment și inedit în viață, dar vitalitatea lor debordantă, pasiunea pentru idei și ciocnirea lor abstractă, obsesia morții, a sexului, a realizării (sau a ratării) conduc spre romanul englez, mai ales spic 1). H. Lawrence și Aldous Huxley. În schimb, fervoarea spirituală, căutarea unor esențe transcen-

dente și a rădăcinilor lor în conștiința etică amintesc de Papini și Unamuno." (*Mircea Eliade, scriitor <I>*, în *Lucașfăruș*, an. XI, nr. 10 <306>, 9 martie 1968, P- 7.)

Preocupat de reintegrarea romancierului Eliade în circuitul valoric al literaturii românești, criticul Dumitru Micu, spirit aplicat și comprehensiv, cu recunoscute apetențe analitice, profită de deschiderea culturală a anilor '68 și întreprinde un vast studiu monografic asupra prozei sale, luând în obiectiv cu deosebire romanele interbelice, dar făcând ample raportări la eseistică sau la volume și texte apărute în exil. îl va publica în același an într-o revistă cu caracter exegetic și destinație universitară (*Limbă și literatură*), reluându-l în anul următor ca *Introducere* la volumul *Maitreyi. Nuntă în cer* și după un deceniu în volumul *Scriitori, cărți, reviste* (1980). Înainte de a intra în subiect, operează însă și câteva distincții și generalizări privitoare la rolul și locul lui Eliade în procesul de reformulare modernă a conceptului de roman, la reperatele sale teoretice și afinitățile proxime, la particularitatea inconfundabilă a personajelor lui în concertul prozei autohtone. Emite cu această ocazie opinia că Eliade se numără printre cei câțiva scriitori români prin intermediul cărora se face resimțită în romanul european, după primul război, o anume stare de criză. De pildă, el face literatură din refuzul literaturii asemeni lui Gide și tot ca el dă manifestărilor și experiențelor existențiale, inclusiv erosului, o funcție cognitivă: „Forța de coeziune a narațiunilor ambilor prozatori o întrupează câte unul sau mai multe personaje problematice, amorale, spirite neliniștite, căutătoare, disponibile pentru toate experiențele existențiale. Orice act al acestora e im act de cunoaștere. Orice experiență, pe orice plan, îi angajează ontologic. Scormonind în cotidian, în biologie, în social, acești doi scriitori sondează metafizicul.” Exploatează predilect „dramele intelectului” și invită cu insistență la surmontarea eroică a condiției umane nu neapărat sub sugestia lui Nietzsche, cât stimulat de Papini, eseistul Rudolf Steiner și mai ales de filozofia și practicile yoga, nu înainte însă de a intersecta și propensiunile tematice similare ale contemporanului său Andre Malraux: „Tentativa de escaladare a fruntariilor omenescului i-o stimulau o seamă de autori preferați. Rudolf Steiner, de exemplu, sau, mai cu seamă, Papini, care, cum mărturisește însuși, în *Un om sfârșit*, pornind de la cuvintele atribuite de *Scripturi* șarpelui: «Veți fi asemenea lui Dumnezeu!», crezuse într-un timp că, prin anumite tehnici ale ascezei, se va putea înălța la condiția divină, întemeind implicit o nouă religie, care să transforme pe toți oamenii în dumnezei. Depășirea eroică a destinului uman e un laitmotiv și al prozei lui Malraux. Un personaj din *La condition humaine* meditează: «...A fi mai mult decât om într-o lume a oamenilor. A se sustrage condiției umane [...], orișice om visează să devină zeu.» între Malraux și Eliade, raportul nu e același ca între Papini și scriitorul nostru. Punctele lor comune (concepția eroicului ca «aventură», pasiunea pentru Orient [...]) nu atestă vreun raport de influență (romane de ale lor cu o problematică mai mult sau mai puțin înrudită au apărut aproape simultan), dar ceva mai important: o afinitate structurală și, în tot cazul, alimentarea spirituală a amândurora cam din aceleași surse. Curios e că Mircea Eliade nu pare a fi fost niciodată fascinat în chip deosebit de Nietzsche. Probabil, descoperind foarte devreme India, conceptul nietzscheian de «supraom» n-a rezistat, în spiritul său,

perspectivelor eliberatorii mult mai vaste pe care le deschid practicile yoga. Aceste practici, de care nu știa (sau știa ceva mult prea vag) în anii luptelor contra somnului și contra comportamentelor normale, aveau să însemne pentru el cea mai autorizată confirmare a valabilității credinței în «posibilitățile nelimitate ale omului»."

Criticul este câștigat chiar de ideea de a face din Eliade un precursor al „noului roman", prin faptul că și el, cu mult înainte însă, făcea eforturi perseverente pentru a exprima „inexprimabilul": „Claude Mauriac vorbește de o «aliteratură» contemporană, producătorii acesteia fiind Kafka, Camus, Beckett, Antonin Artaud, Henri Michaux, exponenții «noului roman». Romanele lui Mircea Eliade intră și ele, neîndoindu-l, în definiție. Nu datorită neapărat vreunor particularități formale, mai ales că alcătuirile lor diferă, dar prin efortul de a transmite - cum zice Claude Mauriac - «inexprimabilul cu mijloacele literaturii, însă în măsura posibilului, fără literatură», altfel spus, de a pune cititorul în contact, fără ocoluri, cu o anume tensiune spirituală."

Protagonistii romanelor sale îi apar de aceea ca „documente sufletești" ale propriilor căutări, expiind deci fapte și trăind interogații care aparțin, de fapt, autorului: „Personajele nucleare ale narațiunilor sale sunt proiecții ale obsesiilor, ale avatarurilor spirituale, întruchipări ale eurilor posibile. În ele, scriitorul își trăiește neconvulsiv dramele, neliniștile, fiecare personaj fiind, prin faptul de a lua asupra sa aceste drame și neliniști, un mânuitor. Un personaj e un semn de întrebare, traducând zbciumul cognitiv din spiritul autorului. Viața fiecăruia - o continuă interogație a vieții." De aici și tentația de a vedea în ele cu deosebire „dezbatere ideologice" și de a-l socoti pe autorul lor un iremediabil antisentimental.

Romanul *Maitreyi* îi procură însă o mare surpriză. În el descoperă imaginarul agitat și febril al unui adevărat poet, decăzut într-o postură romantic-elegiacă*. Este și el reprezentarea unei „aventuri spirituale", a unei metamorfoze sufletești ca „jurnal interior" al descoperirii dragostei, dar experienței i se imprimă tot o funcție cognitivă, întrucât protagonistă nu este o iubită comună, ci Misterul întruchipat, „Indiana", așa cum pentru locotenentul Ragaiac, eroul splendidului roman al lui Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, Niculina este „Femeia slavă". „Ispitirea" kierkegaardiană o exercită, așadar, eroina, contrar situației din *Isabel și apele diavolului*, după Dumitru Micu, *Maitreyi* fiind - fericită intuiție - romanul convertirii lui Allan, celibatar convins, cu un cult al „libertății" sale virtuale, la ideea căsătoriei și a împlinirii matrimoniale: „*Maitreyi* e doar o poveste de dragoste, tristă și încântătoare, una dintre cele mai suave, mai pure din toată literatura lui Eliade. Povești de iubire, frumoase, prozatorul avea să mai scrie. Însă povești care exemplifică sau conduc la o filozofie. Pavel Anicet iubește cu egală intensitate și acută desperare, în același timp, două femei. Dar dragostea în sine nu-i ajunge. Terorizat de obsesia structurii duale a omului, el caută în iubire salvarea de dualism; o caută zadarnic, ceea ce îl determină să recurgă la altă experiență: la cea radicală, a morții. Rememorându-și o iubire care i-a modificat înțelegerea erosului, dând întregii sale existențe un alt conținut, romancierul Mavrodin (*Nuntă în cer*) caută o «dezlegare», prin aceasta, a unor enigme, confirmarea mai cu seamă a presupunerii sale că totul în viața omului urmează o rânduială secretă, că nimic nu se petrece la întâmplare.

«Ileana, crede el, se născuse numai și numai pentru mine.» Prin ea a avut revelația unității primordiale umane, s-a simțit restituit sieși, întregit. [...] Pentru Ștefan Viziru, torturat ca și Pavel Anicet de neputința de a opta pentru una dintre cele două femei iubite - propria soție, Ioana, și o prietenă, Ileana -, dar și (mai mult chiar) de incapacitatea de a le iubi, cum ar vrea, pe amândouă la fel de intens și în același timp, erosul e o tentativă de a ieși (ca Anisie, anahoretul) din vreme, de a parveni la condiția sfinților. Nimic din acestea în *Maitreyi*, nici o dezbateră, nici o ideologie.

Acest prim roman remarcabil al lui Mircea Eliade e un jurnal interior al descoperirii dragostei. Jurnalul descoperirii unui dublu necunoscut. Maitreyi nu e o iubită oarecare, e o iubită (pentru Allan) fără pereche, unică într-o existență. Și este Indianca. Cam ceea ce e pentru Ragaic al lui Gib I. Mihăescu femeia slavă. Allan nu e, firește, la prima lui aventură amoroasă. Însă numai prin Maitreyi descoperă adevărata dragoste. Iar prin dragoste se introduce în misterul sufletului indian.

Romanul cucerește, mai întâi, printr-un farmec liric al ingenuității. Tehnica narativă e, ca în alte scrieri, aceea a confesiunii. Naratorul își rememorează episodul Maitreyi referindu-se la jurnalul ținut îii vremea aceea și intercalând în relatere extrase copioase din acel jurnal. Stilul jurnalului este cel din *Șantier*: notații incisive, succinte și foarte lucide autoanalize, paranteze explicative ulterioare redactării, ceva în genul subsolurilor din *Teze și antiteze* de Camil Petrescu, în care autorul temperează, uneori dezmente de-a dreptul afirmații din textul prim. Cuprinsul notațiilor, confesiunea în ansamblu posedă un inefabil al ineditului, al trăirii irepetabile. La început, Maitreyi, pe jumătate copil, nu reține în vreun chip special atenția lui Allan. Acesta o găsește chiar urâtă, «cu ochii ei prea mari și prea negri, cu buzele cărnoase și răsfărte, cu sânii puternici, de fecioară bengaleza crescută prea plin, ca un fruct trecut în copt». Îl «lovește» însă culoarea pielii: «mată, brună, de un brun nemaîntâlnit până atunci, s-ar fi spus de lut, de ceară». Amănuntul acesta e cursa întinsă duhului bărbătesc de eternul feminin; e «ispita». Ce urmează e un complex de ațăări și ademeniri, candidă provocări și rezistențe șovăitoare, un joc de stări sufletești, transmis cu subtilitate. Fiecare nouă situație i-o revelă lui Allan pe Maitreyi altfel, mereu mai stranie. Când o văzuse întâi, îi păruse destul de oarecare. După aceea, fără să-l intereseze într-un chip prea aparte, începuse să se simtă bine în preajma ei sau gândind la ea. [...] Maitreyi devine pentru Allan o enigmă. El refuză să se abandoneze farmecului, se silește să rămână placid, însă rezultatele sunt invers proporționale eforturilor. Foarte atent, în pofida voinței, la tot ce face Maitreyi, la tot ce află de la ea sau despre ea, Allan o ține constant sub observație, și cu cât îi devine mai apropiată, își dă seama că o cunoaște mai puțin, ceea ce, natural, îl intrigă și sfârșește prin a-l înnebuni. întâmplările sunt dintre cele mai banale, dar înăuntrul lor sunt sau par a fi ascunse înțelesuri tulburătoare. Locuind în casa părinților fetei, tratat de aceștia ca un fiu, Allan o învață pe Maitreyi franțuzește, luând la rândul-i de la ea lecții de bengaleza. Prilej cum nu se poate mai nimerit pentru mici intimități, iscodiri reciproce, conversații ambigue. Ambiguu îi pare lui Allan tot ce spune și tot ce face eleva lui. Tocmai asta îl exasperează. Gesturile prietenoase ale poetei sunt un răsfăț copilăresc sau avansuri? Este ea o inocentă primitivă sau e mai rafinată decât s-ar putea bănuși? De ce îi tot vorbește de admirația ei pentru Tagore, Robi Thakkur, *gurti-l* ei? De ce i-a aruncat o floare în

odaie? Confuzia se amplifică prin neputința de a-și explica perseverența cu care părinții Maitreyiei încurajează idila lor. Vor oare să-i căsătorească? El, Allan, nu va consimți în ruptul capului să-și sacrifice libertatea! Fără îndoială, își zice, în jurul său se țese un complot. Simțămintele complexe trezite de Maitreyi se complică astfel cu unul nou, de revoltă, ceea ce îi incită și mai mult interesul pentru această adolescență, în care vede când o făptură de o puritate florală, când o perversă. În realitate, inginerul Narendra Sen și soția lui vor să-l înfieze! Pe nesimțite, o gelozie vorace vine să covârșească aceste frământări. Confidențe privind întâlnirile cu Tagore, mărturisirea emoției încercate într-un templu, când un tânăr i-a atârnat de gât ghirlande de flori, chiar evocarea dragostei pentru un pom îl nedumeresc și-l exasperează; cu atât mai mult anumite manifestări ale fetei, deconcertante, produse sub ochii lui, de pildă, strângerea picioarelor cuiva între ale sale, după un obicei vechi indian, în semn de prietenie. Cum se întâmplă curent, gelozia macină, o dată cu liniștea interioară, și toate obstacolele din calea iubirii. Allan o vrea pe Maitreyi oricum, cu orice sacrificiu, cu orice concesie, celibatarul intransigent dorește căsătoria, hotărât să treacă, în acest scop, la hinduism. *Maitreyi* devine romanul unei convertiri, unei apostazii. O convertire se produsese și în *Isabel și apele diavolului*, determinată și aceea de puterea iubirii (având ca agent gelozia), însă procesul sufletesc nu are acolo, nici pe departe, acuitatea și pulsația de vitalitate din *Maitreyi*."

Cu adevărat antologic și pregnant în disociații se dovedește însă criticul în demontarea „enigmei” Maitreyiei. Feminitatea fecioarei bengaleza i se pare a deconspira o esoterică ereditate mitologică, un cifru cosmic răzbătând în gesturile și mișcărilor ei sufletești fundamentale și tăcând-o deopotrivă ingenuă și versată, senzuală și austeră, provocatoare și rezistentă, naivă și înțeleaptă, înfocată și solemnă, cordială și sardonică. Este chiar deconcertat în fața constatării că un romancier atât de cerebral și „antiliric” a putut infuza unui personaj atâta poezie consumptivă și a putut da literaturii române un roman atât de „liric”: „Dar ceea ce constituie nota particulară, de o indicibilă prospețime, a cărții e misterul care se degajă permanent din gesturile eroinei. Maitreyi devine o enigmă și pentru noi, nu doar pentru Allan, și enigma sporește cu cât pătrundem în raza ei. Descoperim o lume ciudată, axată pe valori diferite de ale noastre și operând cu alte criterii. Când ni se pare a fi intuit o ordine interioară, o consecvență, ne dăm de-abia seama că suntem de departe de o reală cunoaștere; revelații neașteptate ne răstoarnă reprezentările și ne azvârl într-o neînțelegere și mai perplexă. Prin Maitreyi, spiritul indian ni se arată în înfățișări ireductibile, derutante, ca în mitologia indică, unde zeilor le place să iasă din ei, spre a parcurge morfisme incredibile, spre a se schimba sau încorpora unii în alții, și unde ființa tuturor, ființa lumii întregi, nu e altceva decât moduli neființei întru Brahman-Atinan. Misterul feminității, potențat, se particularizează imprezvizibil. Maitreyi are ingenuități de prunc și priceperi de hetairă, o senzualitate de fecioară sălbatică și o religiozitate de brahman. F.a ațăta ca o jivină fragedă și inspiră elevație ca o presviteră. În vârstă de șaisprezece ani, ține conferințe cu caracter filozofic, la un nivel de-abia accesibil, zice-sc, publicului din Calcutta; e poetă celebră, ridicată în slăvi de presa bengaleza, și tatăl său o cârpește când nii-i convin purtările ei; trăiește în belșug și doarme ascetic pe jos, pe o

rogojină subțire ca pâna; în dragoste pare neștiutoare ca un nou-născut și, din prima noapte, dovedește a poseda o tehnică a îmbrățișărilor, care îl umilește pe partener. Așa cum se poartă, cum vorbește, nu știi, adesea, dacă e naivă sau își bate joc. Un **dandy** își permite, la un spectacol, un gest de tandrețe pentru care Maitreyi îl apostrofează în englezește, stârnind în jur panică. Ea, nevinovată: «Am făcut vreo greșeală de gramatică?». O dată, după lecție, dă să plece, după ce mulțumește cuvințios, dar se întoarce și, din prag, îi aruncă lui Allan o floare pe masă. O altă floare poartă în păr. A doua zi îl întreabă unde-i floarea. El minte că a presat-o, spre a nu mărturisi că o azvârlise pe fereastră. Satisfăcută aparent de răspuns, fata își cere, câteva ceasuri mai târziu, darul înapoi. Allan îi dă o alta, pregătită între timp. Maitreyi: «Asta nu e floarea mea!». Protest, bineînțeles. Dar fata știe ce știe: «Floarea aceea avea, împletit, un fir din părul meu». Chiar când își destăinuie simțămintele pentru Robi Thakkur, nu putem ști cu precizie de ce o face. Numai pentru că vede an Allan pe prietenul ei cel mai bun, un adevărat frate? Sau spre a-l zgândări, spre a-i biciui mândria virilă? Amănuntele pe care le dă sunt, în orice caz, de natură să răscolească simțurile confidentului, asmițându-l împotriva posibilului rival. [...]

Feminitatea profundă a indiencei se revelă mai cu seamă după depășirea stadiului idilic al aventurii la care participă. Din provocatoare, ea devine rezistentă. Din calcul? Din înalte considerente etice? Când Allan îi declară dragoste, are o mină dezamăgită. Cu un glas «depărtat», îl roagă s-o lase. «Văd, îi zice, că n-ai înțeles iubirea mea. Te iubesc ca pe un prieten, foarte scump prieten. Altfel nu pot, altceva nu vreau.» De ce a lăsat, totuși, lucrurile să ajungă până aici? Și înainte de scena aceasta, și după, Maitreyi și prietenul ei își dăruie frecvent plăcerea de a-și apropia picioarele, îmbrățișarea pulpelor pe sub masă fiind una din bucuriile lor cotidiene. Simplu joc din partea ei? Poate. însă un joc ce o tulbură vizibil, încât îl privește pe Allan palidă, «cu ochii adânciți, înspăimântați». Intimitățile în genere o dezechilibrează, provocându-i uneori adevărate vertije. Mai probabil e că Maitreyi acționează sub stăpânirea unui impuls care îi transcende voința, venit din fundurile lumii, sub puterea unei demonii ce-și schimbă neîncetat mijloacele. Când, în sfârșit, se dăruie iubitului, Allan și Maitreyi nu mai sunt ei înșiși, demonia dragostei i-a smuls condiției individuale, restituindu-i ritmului cosmic esențial, și împreunarea lor devine ceremonial mistic, «nuntă în cer». Maitreyi nu se decide să-i devină lui Allan soție decât după îndelungi preparative, după îndeplinirea ritualurilor. Cei doi se logodesc în taină, într-un parc, la Lacuri, într-un cadru aproape mioritic, noaptea, sub stele. Baiaderă sfântă, Maitreyi oficiază slujba cu solemnitate, rostește, adresându-se «cerului cu stele, pădurii, pământului», un legământ de înălțătoare frumusețe, poem al iubirii și statorniciei. [...]

Nu numai această ceremonie, ci în genere comportamentele fetei sunt participarea ei la mișcările mari ale existenței, la viața naturii și a strămoșilor, la sacru. Pentru Maitreyi, ca și pentru sora ei Chabu, natura are un suflet, pomii le devin prieteni și iubiți. [...]

Înțelegând toate acestea, n-am epuizat misterul Maitreyiei. Acest mister se adâncește dincolo de gesturi, de întâmplări. Misterul feminității și neînțelesul unor rânduieli milenare din patria vegetației luxuriante și a ascetismului violent. Aflând

de legătura ei cu Allan, inginerul își pedepsește fiica, brutal, iar pe tânăr îl alungă din casă. De ce? Nu el l-a adus? N-a căutat a-l împrieteni cât mai mult cu Maitreyi? E posibil să nu-i fi trecut prin cap că lucrurile puteau să se complice? Decis să-l înfieze, nu-l acceptă de ginere cu nici un preț, și ridică obiecții principiale când Allan îi spune că ar vrea să se convertească la hinduism... Uluitoare e însă descoperirea pe care o face Allan după despărțirea de iubită. Dintr-un bilet, trimis fetei de ziua ei de către un necunoscut («o prietenă...», îl liniștise atunci) și de conținutul căruia tânărul ia cunoștință târziu, s-ar putea deduce că Maitreyi mai avusese o aventură erotică, tănuțită, înainte de a-l cunoaște pe Allan. De ce i-a ascuns-o? Dar, oare, se poate pune deplin temei pe câteva rânduri dintr-un bilet nesemnă? Romanul se încheie, așadar, nu într-un punct, ci într-un semn de întrebare. Un semn de întrebare intempestiv și prin care misterul se înnoiește, poate, cam artificial, cam facil; un roman indian însă nu se putea termina decât lăsând povestea deschisă, lansând o nouă enigmă. Mircea Eliade, antiliric, cerebralul, a dat literaturii române un roman liric dintre cele mai fascinante." (**Proza lui Mircea Eliade, în Limbă și literatură**, voi. XVII, 1968, p. 103-108; reprodus, cu ușoare retușuri, ca **Introducere, în Maitreyi. Nuntă în cer**, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. XXLV-XXXII.)

Florin Manolescu publică în 1969, într-un periodic exegetic al Universității București, un text incisiv și abundent în ipoteze de interpretare, care pare prin amploare și diversitate embrionul unei posibile cărți. La începutul anului următor îl preia, cu ușoare revizuirii și augmentări, în **România literară**, ca o cronică a volumului care readucea în actualitate **Maitreyi și Nuntă în cer**. El vede în romanele lui Eliade părți, „structuri arhetipale” ale aceluiași tot, aflate în deplină comunicare infrastructurală, dar semnificând și autonom. Pilonul fundamental al acestui edificiu îl descoperă într-un personaj ubicuu, irupând cu forță din toate, în ciuda unei oarecare variabilități biografice, care poate fi și un simplu artificiu de retorică narativă. Acest erou este tânărul frenetic, seducător și diabolic în același timp prin conștiința sa teoretică și pasiunea introspecției, „debordant prin virilitatea lui spirituală” și „obsedat de cunoașterea integrală a lumii”, fapt care îl face să conceapă existența ca pe un imperios și invariabil experiment. Până la un punct, el i se pare a „uzurpa” biografia autorului, aflat în căutarea anarhică a Cărții, a unei ipotetice cărți totale, și diseminându-și evoluția cu „fragmente” ale ei, care-l fac veșnic tânjitor după condiția Demiurgului. Parte din acest prototip (regăsibil, cu unele nuanțări, în **Isabel și apele diavolului**, dar și în **Întoarcerea din rai, Huliganii, Șantier, Nuntă în cer** etc.) este și Allan, protagonistul romanului **Maitreyi**, care în loc să se comporte ca un Tristan, ca un Romeo, ca un îndrăgostit pur, cartea fiind esențialmente de dragoste, se dorește un Don Juan bovaric, foarte atent la strategia lui, exersându-și rece „curiozitatea” atât în studiul iubirii, cât și în cel al geloziei. Se înțelege de aici că Florin Manolescu exclude categoric ipoteza unui **Maitreyi-roman** pasional, fie și de stirpe romantică. El este tentat mai degrabă de două posibile și incitante interpretări. Prima: romanul ar putea fi ilustrarea tezei pirandelliene că insul nu poate fi cunoscut, întrucât cunoașterea în genere, deci și curiozitatea experiențialistă bazată pe autenticitate, este relativă; în acest caz, chiar fascinanta individualitate a Maitreyiei, candorile ei misterioase și indescriptibile

trebuie înțelese ca supoziție, ca „ipoteză” de lucru a romancierului, aproximând doar conținutul feminității indiene. Iar a doua: *Maitreyi* ar putea fi materializarea tezei că supraomul, insul excepțional, rezistă „tentației maritale”, sacrificând-o ascensiunii sale în absolut. Prin această mobilitate a perspectivei critice, eseistul demonstrează, de fapt, că romanul e, prin deschidere, prin polisemie, mai modern decât îl arată aparențele și că această calitate l-a și tăcut să-și depășească momentul: „Prima observație care se poate face în legătură cu cele mai multe dintre romanele lui Mircea Eliade privește corelația structurală care există între ele. De aceea, ele nici nu pot fi discutate separat.

Isabel și apele diavolului (1930) este un roman de aventuri spirituale; *Șantier* (1935) este un jurnal intim, captivant și plin de sugestii românești. Din aceste două scrieri se extrage un caz particular, pe care romancierul se exercită mai amănunțit, în felul acesta rezultă *Maitreyi* (1933), un roman de experiențe erotice.

Până la un punct, *Isabel...*, *India* (1934), *Șantier* sunt variantele unei singure structuri arhetipale, ipotetice, irealizabile. În toate aceste volume, autorul construiește fragmentar, fără ambiții mari de romancier. El nu intră definitiv în posesia cărților sale, a căror materie fuge dintr-un volum într-altul, în căutarea unui corp definitiv.

Cu puțină libertate, dar nu în absența unui temei real, se poate spune că *Șantier* este cadrul teoretic, în vreme ce *India* este cadrul geografic și social al celorlalte două romane. Mai mult decât atât, în *Isabel...* sau în *Șantier* sunt conținute mai toate romanele ulterioare ale lui Mircea Eliade, așa încât trebuie să acceptăm fascinația acestor construcții anarhice, care ne lasă în schimb libertatea de a presupune în fiecare fragment un roman ipotetic.

Chiar dacă *Isabel și apele diavolului* sau *Șantier* sunt scrieri care nu pot fi analizate în detaliu, în măsura în care ele nu au ambiția autonomiei lor, esențial rămâne totuși faptul că din toate aceste cărți erupe un temperament viu, debordant prin virilitatea lui spirituală, obsedat de cunoașterea integrală a lumii.

Despre acest personaj frenetic, cinic și fermecător în același timp, experimentând prin discipoli, ca lordul Henry Wotton din *Portretul lui Dorian Gray*, se poate spune că este în căutarea unei cărți. Memorabil prin datele lui particulare, în *Isabel...*, și cu atât mai mult în *Șantier*, el nu reușește însă să-și descopere romanul. Observația aceasta atinge, în fond, aproape toată creația lui Mircea Eliade. Elementele unui roman memorabil, da, există și în *Șantier*, și în *Întoarcerea din rai*, și în *Huliganii*. Romanul, însă, nu! Cititorul deduce, de aceea, o asemenea carte în care scriitorul însuși, Mircea Eliade, este mai interesant decât toate personajele sale. Acestea își devoră autorul, se hrănesc din el, dar nu așa cum doamna Bovary este Flaubert. Ele «fură» din biografia romancierului, comițând delictul mai grav de a nu ne lăsa să uităm acest lucru. Scriitorul este mai complex, iar personajele îl uzurpă, făcând ca cea mai buna carte a sa să rămână mereu nescriasă, ipotetică.

Lucrul cel mai curios este însă faptul că acest personaj diabolic și seducător, cu conștiința teoretică, iranscenzând adesea umanitatea, se stabilește într-un roman pur, în *Maitreyi*, unde era însă nevoie de un Tristan.

Romanul, premiat în manuscris de Societatea Techirghiol-Hforie, în juriul căreia funcționa și (i. Călinescu, ilustrează o temă mai veche (*Atala. Le roman d'un*

spahi). Nouă la Mircea Eliade este tocmai plăcerea de a experimenta, și de aceea se poate spune că cei care au văzut în *Maitreyi* o poveste pură de dragoste s-au gândit cu siguranță numai la eroina romanului. Allan este, dimpotrivă, seducătorul rafinat, exersându-se aici mai mult ca în oricare altă scriere. Efortul său principal este acela de a descifra o natură umană, de a se completa printr-o experiență mai subtilă. De aceea, romancierul va proceda metodic, făcând din romanul său, până la un punct, o cercetare monografică. Allan evoluează prin toate etapele amorului, provocându-le de la indiferență la jocul sexual, la iubire și la gelozie. Tot comportamentul eroului conține o strategie complicată în vederea cuceririi, și odată faptul împlinit, Allan va experimenta în gelozie, ca Sandu din *Ioana* lui Anton Holban, cu deosebirea că personajul nostru nu iubește. Gelozia lui e teoretică, iar ceea ce îl atrage la *Maitreyi* este obscuritatea acesteia, temperamentul intraductibil. «Dragostea» lui pentru bengaleză nu traduce oare ambiția secretă de a rezolva un mister? În felul acesta, *Maitreyi* nu mai este un roman pur, o construcție indiferentă de autor, având legile și biologia ei, pentru că romancierul nu renunță la propriile obsesii, nu se poate desprinde de operă printr-o tăiere fermă a cordonului ombilical. Ca și în toate celelalte scrieri de început ale lui Mircea Eliade, și în *Maitreyi* accentul cade pe curiozitatea experiențialistă, pe *autenticitate*, și este interesant de observat, în legătură cu aceasta, că oricâtă vigoare ar avea observația, experiența amănunțită, autorul are intuiția relativității acestei noțiuni. Construit ca un jurnal, *Maitreyi* este compus din episoade care contrazic, de regulă, o constatare inițială. Acțiunea avansează deci pe două planuri, în ideea heracliteeană că aceeași experiență este alta în două momente diferite ale analizei. Mai mult, autenticitatea pe care o realizăm prin observație este relativă; experiența nu este nici suficientă, nici probantă, pentru că, iată, cunoaștem abia după ce actul s-a consumat. Despre un om nu știm niciodată nimic, și, de fapt, poate că această teză pirandelliană este adevăratul subiect al romanului.

Personajul fascinant al cărții rămâne, desigur, *Maitreyi*, tip excepțional, ilustrând ideea universală a iraționalității amorului. Ea se îndrăgostește de Allan împotriva canoanelor religioase, expunându-se unor represiuni umilitoare. Farmecul romanului, atât cât există, vine tocmai din reacțiile surprinzătoare ale acestui personaj neobișnuit, capabil de gesturi tulburătoare, de candori indescriptibile, iubind cu o frenezie demențială și biblică, în același timp. Este foarte probabil ca această imagine a feminității indiene să fie o supoziție goală, «neautentică». Dar în ridicarea ipotezei sale, romancierul se obiectivează de cartea sa, dovedind o capacitate analitică excepțională, fiind, adică, autentic!

Dar *Maitreyi* mai poate fi interpretat și ca un roman al tentației maritale, căreia supraomul trebuie să-i reziste. Chiar dacă iubește cu adevărat, pare să spună autorul, el este obligat să renunțe, printr-un act suprem de voință, continuându-și ascensiunea până la identificarea cu arhetipul râvnit." (*Mircea Eliade: „Maitreyi. Nuntă în cer”*, în *România literară*, an. III, nr. 10 <74>, 5 martie 1970, p. 4, rubrica „Reeditări”; textul preia largi contexte și din articolul *Mircea Eliade. Romanul „experiențialist”*, publicat în *Analele Universității București. limbă și literatură română*, voi. XVIII, nr. 2, 1969, p. 131-138, rubrica „Articole. Studii.”)

Reeditarea din 1969 a romanului îi procură lui Zaharia Sângeorzan, cronicar literar al revistei ieșene *Cronica*, un soi de - folosind termenul lui Bachelard - „discurs amoros”, formula majorității textelor dedicate în moment romancierului redescoperit. Criticul face abstracție de determinările cronologice ale operei și autorului și consideră romanul un spectacol estetic pur, o experiență naratologică, traducând literar o realitate umana dramatică, dar de-temporalizând-o și decantând-o într-o „emoție abstractă”, ca în procesul prin care insectele-fosile înglobate în boabele de chihlimbar ajung obiect de contemplare artistică. Pornind de la această idee, criticul atribuie întregului efort narativ un caracter programatic, considerându-l pe Mircea Eliade „un regizor de mare suprafață”, iar narațiunea, un veritabil „film”, în care tema, intriga, fundalul geografic, timpul interior al personajelor și chiar o predispoziție a lor spre mister sunt controlate, până la amănunte ne semnificative, de o activă și dominatoare conștiință literară. Ca în orice film însă, dincolo de autenticitatea stereoscopică a imaginii, forța subliminală a memoriei naratorului creează în jurul scenelor esențiale un halou - „imposibil de tradus într-o expresie critică definitivă”, afirmă cronicarul - care dă narațiunii deschideri și contururi proteice, derutante, amintindu-i o splendidă metaforă barbiana referitoare la starea de imprecizie a materiei. Senzația de volatil și imprevizibil o resimte îndeosebi în ființa Maitreyei, a cărei concretizare tipologică forțează, după părerea sa, chiar „posibilitățile literaturii”. Ea este „vulcanică erupție a simțurilor”, dar și „mit”, „enigmă”, „vis”, stampă coborâtă din psalmii biblici. Interesantă se dovedește și compararea ei cu Otilia călinesciană, model al idealității erotice calme, urban-europene, față de care Maitreyi, produs al moralei indiene pentru care voluptatea liber asumată a iubirii este o „boală”, trece drept o „spovedanie metafizică”, elegie întunecată a păcatului, „văpaie și strigăt primitiv al fecundității”. Estetica literară a romancierului fiind fondată pe cultul autenticității, drama inițierii erotice a unui astfel de personaj, obiectiv al „scenariului” narativ, i se pare, implicit, o dramă a condiției umane. De aici și tragismul irepresibil și consistent al fabulei romanești, care are, în coordonate generale, aparențele unei idile obișnuite, comune: „Romanul *Maitreyi* poate fi definit ca un abuz copleșitor de sinceritate, de autentic, stratificat într-o emoție abstractă. Narațiunea absoarbe din toate direcțiile posibile și, fără îndoială, într-o tehnică gidiană, ceea ce s-a consumat, ceea ce se poate încă retrăi intens, adică experiența directă se traduce într-un limbaj literar a cărui realitate se identifică cu aceea a arhetipului. Romancierul nu povestește ca să fixeze un timp erotic petrecut, de altfel existent într-un jurnal ținut la zi, ci ne propune o inițiere erotică dramatică și tulburătoare, senzuală și pură, unică și fantastică în sensul unui realism estetic. Arta lui Mircea Eliade este a unui regizor de mare suprafață: filmul se compune, există, se derulează sub impulsul autenticului, dintr-o superioară conștiință literară ce pregătește cadrele, acțiunea, temele, timpul interior al personajelor care își joacă sau, mai bine zis, nu se împotrivesc rolului pe care și-l recunosc ca o posibilă imagine de acceptat și care dovedesc o dispoziție spre imprevizibil, spre nouitate, mister, spre reflecție și melancolie de tip eminescian. Totul este dirijat ca narațiunea să se despartă de pura invenție și să intre în real abrupt, necondiționat, să-l depășească, să-l supună unui regim de existență estetică. Personajele explică spectacolul erotic, de confruntări,

prin restituiri care sunt de-a dreptul esențiale și de neconfundat cu simpla «aventură». Decorul este pentru inițiere, dar și pentru magie, neprevăzut, pentru erupție de sentimente, pe care orice tehnică epică nu reușește să le însușească total. Exotismul mărește posibilitatea percepției de a reacționa, deschide un spațiu de desfășurare mai întins («Gustul singurătății mele în această lume de minuni mă amețise»). Allan își retranscrie aventura erotică ca să verifice realitatea ei consumată. Este un act de mare curaj: Maitreyi există numai de la nivelul experienței, al realului care trebuie continuat, consolidat, fertilizat și nu închis, sterilizat. Narațiunea este așa de vie, așa de imposibil de tradus într-o formulă critică definitivă, încât esența ei nu-și găsește o definiție decât chemând versurile lui Ion Barbu: «Ar trebui un cântec încăpător, precum / Fostirea mătăsoasă a mărilor de sare; / Ori lauda grădinii de îngeri, când răsare / din coasta bărbătească al Evei trunchi de fum».

Maitreyi are o existență imprevizibilă: sensibilitatea ei este invadată de reflecție (scrie versuri, e prietena lui R. Tagore, ține conferințe despre esența frumosului), dar și de o brutală, vulcanică erupție a simțurilor. E o enigmă, un mit, un vis, e un personaj coborât de pe pânzele pictorilor vechi, care au descoperit în *Cântarea cântărilor* o temă a voluptății erotice paradoxale și de nedefinit. Realitatea personajului este pretutindeni derutantă: naivă, ironică, exuberantă, melancolică și cu accese repetate de plâns, ea reprezintă femeia în toată costumația în care este capabilă să apară. Relația erotică (Allan - Maitreyi) este în esență și o experiență a literaturii. Posibilitățile literaturii sunt puse la încercare: devin un șir de rivalități care trebuie să-și găsească o formă de a exista, de a se justifica. Rațiunea de a fi a experienței este *realul*, iar a literaturii, traducerea lui într-un limbaj. Concurența valorică este supusă unui întreg flux de metamorfoze: timpul epic trebuie să recunoască timpul experienței reale care determină conștiința literaturii. La Mircea Eliade, cele două structuri (experiență-narațiune) se suprapun, comunică, definesc și o voință de neutralizare, dar și de identificare absolută. Personajul nu-și recunoaște viața decât de la nivelul experienței și nu al lucidității: «îmi lămurii perfect aceasta: că eram vrăjtit, nu îndrăgostit. Și, ciudat, înțelegeam nu în ceasurile mele de luciditate - multe-puține câte mai aveam -, ci în clipele din pragul experiențelor decisive, în clipele reale, când începeam să trăiesc. Reflecția nu mi-a relevat niciodată nimic.» Inițierea erotică explică, favorizează declanșarea emoțiilor narative. Comunicarea devine un act de o reală și misterioasă restituire: «...ne priveam fix, fermecați, stăpâniți de același fluid suprafiresc de dulce, incapabil să ne împotrivism, să ne scuturăm de farmec, deșteptându-ne. Mi-e greu să descriu emoția. O fericire calmă și în același timp violentă, în fața căreia sufletul nu opunea nici o rezistență: o beatitudine a simțurilor care depășea senzualitatea. [...] Apoi am uiceput să ne atingem mâinile, fără a ne despărți, totuși, ochii. Strângeri barbare, mângâieri de devot.» Scenariul nu-și schimbă ritmul de derulare, nu-și dereglează decorurile spre alte suprafețe; numai atunci când relația Allan-Maitreyi este descoperită. Realitatea erotică intră în derută, mecanismul atât de perfect se rătăcește în aproximații, devieri neașteptate. Morala indiană este lege, și europeanul nu-i înțelege rațiunile. Boala erotică se transformă în boală morală, într-un dialog apropiat de o stare anormală, care nu poate fi lecuită decât prin singurătate și

meditație. Retrăirea scenelor din casa lui Sen este rațiunea de a fi a lui Allan. E și sensul esteticii literare a lui Mircea Eliade, ale cărui principii, ca și ale lui Camil Petrescu, sunt autenticul, experiența totală: «Eram însetat de concret, de viață nemijlocită, de prezență. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu și imediat, și neînlocuibil în făptura ei, și pe această Maitreyi de suflet și carne o doream, pe ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele.»

Spontaneitatea și brutalitatea reflecțiilor epice, o derulare cinematografică lentă dau narațiunii un caracter de poem straniu, tragic, o durată a experienței care salvează ideea de operă închisă. Maitreyi e tipul de femeie cel mai enigmatic și imprevizibil din literatura română. Otilia lui G. Călinescu este inocența, materialitatea unui realism captat principiului de finalitate, de utilitate urbană, de acceptare, pe când Maitreyi este o spovedanie metafizică unică de voluptate carnală, o elegie înflorită din păcat și refuz al dogmelor indiene. Otilia e numai puritate, femeia obișnuită pe care Felix Sima o transpune în ramele idealității, pe când Maitreyi este văpaia, strigătul primitiv al fecundității, realitatea destrămându-se ca să cucerească, să asimileze ideea de comunicare absolută. Personajul e mai real decât realitatea de care încercăm neliniștiți să ne apropiem, s-o verificăm dacă există într-adevăr sau e numai o iluzie. Dragostea devine o existență vitală care dirijează rațiunea de a fi, dar și o dramă a condiției umane." (*Mircea Eliade: „Maitreyi. Nuntă în cer”*, în *Cronica*, an. V, nr. 20 <223>, 16 mai 1970, p. 8, rubrica „Cronica literară”.)

Tot ediția romanului din 1969 îl incită la câteva reflecții memorabile și pe eseistul Leon Bacoiișky, care se arată subjugat de statura complexă a scriitorului, capabil încă de surprize și metamorfoze. El polemizează de aceea cu cei care o socotesc în moment, din rațiuni obscure sau din comoditate, un fel de „violon d'Ingres” a savantului, considerând-o o manifestare bine sugerată și individualizată, paralelă, dar și incidentă manifestării acestuia. În privința romanului *Maitreyi*, opinia sa pare tributară întrucâtva, chiar și terminologic, ideilor exprimate cu treizeci de ani în urmă de Petru Comarnescu, după care cartea ar contura, „cu elevație și pătrundere, o veritabilă epistemologie a dragostei”, insistând îndeosebi pe „reversul tragic al erosului”. Tot ca Petru Comarnescu, dar beneficiind poate și de teoretizările existențialiştilor, eseistul gândește dezagregarea cuplului de îndrăgostiți ca un *fatum*, sub semnul inevitabilului și al ireversibilului, decurgând din individualismul damnat și legic al condiției umane, care face imposibilă comunicarea totală și identificarea absolută cu eul celui alt: „Condiția de monadă a ființei umane învinge în cele din urmă idealul de împlinire a cuplului, pare să conchidă autorul, disecând reacțiile contradictorii ale eroilor săi. Împlinirea fiziologică a contopirii se dovedește de fiecare dată șubredă, în absența factorului superior al comuniunii spirituale desăvârșite. Allan nu se poate concilia cu situația de idol pe care i-o oferă indianca, resemnată să-și mortifice și să-și umilească existența reală, terestră, sub semnul unei uniuni simbolice, astrale. «Eram însetat de concret, de viață nemijlocită, de prezență, glosează el, în marginea mesajelor de neclintită adorație ale captivei Maitreyi. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu și imediat, și neînlocuibil în făptura ei, și pe această Maitreyi, de suflet și carne, o doream, pe ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele. Nu voiam cu nici un preț să dispar în dragostea ei, înlocuit fiind de o idee, de

un mit. Nu voiam să mă consolez cu o dragoste eternă și cerească; dragostea mea cerea împlinire, viețuire pe pământ, nu pereche îngerească...» (p. 144). Povestea lui Abelard și a Heloisei nu i se pare un model cu puțință de urmat; ceea ce-l determină să-și impună uitarea și revenirea la existența anodină, anterioară condiției sale de intrus, în lumea de eresuri și intoleranță mistică a Maitreyiei. Scepticismul general cu care se încheie dramaticul episod de dragoste pare să confirme totodată adevărul unor mai vechi frământări ale conștiinței de european a eroului, formate în cultul unui anume individualism, confundat cu noțiunea de liberate a eului: «Simțeam că mi se răpește ceva al meu, mi se calcă un petec de loc rezervat numai mie. Mă dăruisem cu desăvârșire Maitreyiei, și nu rămâneam o clipă singur; chiar în preajma somnului, imaginea ei mă urmărea. Când aveam nevoie de singurătate, de ce nu mi-o ghicea? De ce nici dragostea cea mai mare nu poate ghici dorința celui alt?» (p. 94). Absolutul nu se poate deci realiza, nici în dragoste, în condiția pământeană a omului, adevărata «nuntă» presupunând detașarea de contingent, înălțarea la condiția pură a cuplului edenic.”

Insolite sunt de asemenea și observațiile privind imposibilitatea și inutilitatea cazuisticii de care abuzează protagonistul în revelarea feminității misterioase și fugace a partenerii. Leon Baconski vede efortul introspectiv și analitic al lui Allan sortit eșecului și doar o „supapă” a rațiunii sale egolare, deoarece ipostaza sa de posedat și magia „clipei erotice”, veșnic improspătate, fie și prin memorie, îl țin captiv unei transfigurări subiective a realității, care o transcende și absolutizează în complexitatea ei nuanțată. (*în perspectiva unei restituiri*, în *Steaua*, an. XXI, nr. 5<244>, mai 1970, p. 54-58.)

Un eseu vădind extazul discret-metaforic al unui Mihail Sebastian, dar și penetrația disociaivă a unui Pompiliu Constantinescu sau Petru Comarnescu publică pe la jumătatea anului 1970, în *Ateneu*, universitarul și comparatistul ieșean Ion Constantinescu, ulterior exilat. El este surprins de convergența tematică paradoxală a romanelor *Maitreyi* și *La condition humaine*, cu atât mai mult, cu cât, ambele fiind tipărite în 1933, nu se poate pune problema vreunei contaminări sau înrâuriri. Ca și romanul lui Malraux, cel al lui Eliade i se pare o tentativă îndrăzneată de a demonstra divorțul abisal dintre condiția umană europeană și cea asiatică. În viziunea lui Ion Constantinescu, protagoniștii lui Eliade sunt doar în mod adiacent preocupați de inițierea erotică. Ei se află, de fapt, într-o cursă încrâncenată și plină de capcane, prin care fiecare dorește să-și apropie dimensiunea morală a lumii pe care o reprezintă și din care vine celălalt, pentru a le face să consune. Eșecul aventurii și sacrificiul lor Tragic pe altarul acestei idei sunt menite să sugereze solitudinea incurabilă a insului teluric, „fragmentarismul” lui iremediabil într-un univers trăind și el ca fragment, „râul” damnat de a nu-și putea depăși mediocritatea terestră spre a se întrupa într-o existență superioară. Allan este văzut de aceea ca o nouă întrupare a lui Don Juan, care se ratează erotic, fiindcă rămâne captiv destinului său de cm al Occidentului, adică psihologiei „fragmentului”, refuzându-se psihologiei mitice și metafizice a Orientului, reprezentată de Maitreyi, din „teama” de a nu-și pierde identitatea și din neîncrederea caracteristic europeană în posibilitățile absolute ale comunicării. Toate aceste aserțiuni acuză însă la Eliade (ca și la Malraux, de altfel) o poetică preexistențialistă, pe care Petru Comarnescu

î-o observă, cum mai aminteam, încă din deceniul patru: „O coincidență interesantă face ca două experiențe, până la un punct similare, să se exprime în 1933 în două mari cărți: *La condition kumaine* și *Maitreyi*. Nici una nu e, de fapt, «literatură», amândouă sunt viață, *viață trăită*. Și Malraux, și Eliade încearcă acesată aventură (una dintre cele mai interesante ale secolului) a contopirii celor două condiții umane - cea occidentală și cea extrem-orientală - într-una și a depășirii lor deci. *Quasi-eșecul* rămâne mai curând o speranță. *Maitreyi* este numai aparent un roman erotic. În adevăr, există în această carte o aparență de senzualitate, de haină a voluptății. Erosul e însă aici un ritual, o integrare în marele Cosmos. Ritualul înlătură senzualitatea, care nu mai rămâne nici măcar aparență. Occidentalul Allan trebuie să «descopere» erosul. Pentru el, *Maitreyi* e un continent pe care îl descoperă ca un somnambul. Dincoace și dincolo de *Maitreyi*, el, de fapt, nu există.

Existând autentic prin *Maitreyi*, Allan, fugind, își refuză, într-un fel, existența. El a «existat» doar în rarele momente de contopire. Fuga este, desigur, *teama*, dar și *înțelegerea*: el a înțeles imposibilitatea contopirii depline, a presimțit eșecul. «Libertatea» recâștigată era, de fapt, inexistență. După ruptura, Allan nu mai era Allan cel dinaintea *aventurii* cu *Maitreyi*: ceva din el rămăsese acolo și ceva din sufletul bengalezei trăia în el. Povestea lui Allan nu este povestea unui seducător, ci aceea a unui seducător care se transformă - anulându-se. Într-un fel, personajul lui Eliade e o *reîntrupare* a lui Don Juan. Și pentru el, erosul rămâne numai o *etapă* dincolo de care se află acel altceva pe care îl caută: depășirea *fragmentului* și contopirea în întreg, în totalitate. Trecând în ritual, erosul încetează să mai exprime finalitatea, devenind un «instrument». Metamorfoza lui înseamnă un acces către esențe. Dar altfel decât Don Juan, Allan «evadează»: îl înspăimântă perfecțiunea întregului. Allan afirmă voința de a nu se *întoarce*, de a rămâne *fragment*: poate și din conștiința că, pentru el, *întregul* înseamnă inexistență.

Personajul lui Mircea Eliade e lipsit, în fond, de experiență: în rarele episoade cu prietena sa europeană, rămâne pasiv; prima experiență fundamentală cu *Maitreyi* îl derutează, îi produce un sentiment de panică: poate pentru că se aștepta la o «aventură» de stil «european». *Maitreyi* îi oferă însă un eros «mitic», aproape *metafizic*. Allan acceptă «jocul», întrucât îl descoperă, latent, în el însuși. Occidentalul accede către acest mister al Orientului de care nu se simte ca totul străin. Senzualitatea (atât câtă există) a acestui «joc» al fragmentelor nu poate fi și nici nu este «biblică», ci e «vegetală», aproape «minerală». Faptul devine cu atât mai semnificativ, cu cât *Maitreyi* nu este un «copil al naturii» (în sensul european al cuvintelor), deși este foarte aproape, uneori parcă «dizolvată» în ceea ce numim noi *natură* (episodul cu pomul din grădină), ci e un produs rafinat al câtorva milenii de cultură. Ea vorbește despre *conceptul de frumos* cu aceeași «senzualitate» cu care îl iubește pe Allan: nici o ruptură între viața spiritului și viața trupului. Această identitate îl aruncă pe Allan într-o perplexitate din care-l trezește doar revelația unei alte existențe și *teama*, abia perceptibilă, că *acolo* nu va mai fi el însuși. Deși «fir de nisip», el reculează în faza «existenței» «firului de nisip» pe o plajă imensă; refuză «coșmarul» (pentru el) de a se ști asemenea celorlalte «fire de nisip». Egoismul *fragmentului* învinge. Psihologia *fragmentului* redevine agresivă. Allan rămâne un om al Occidentului, al unei lumi unde *omul e măsura* tuturor lucrurilor. Delirul

violent (semn al unei pasiuni unice) pe care-l trăiește după ruptura cu *Maitreyi* exprimă, desigur, *răul* unei ființe care nu s-a «reîntrupat» într-o existență superioară. După ce delirul s-a consumat, Allan pare «liniștit», oarecum *vindecăt*. El își trăiește destinul său și al unei culturi care, neîndoielnic, poate asimila experiența alteia, dar care nu poate deveni alta."

La fel de apodictic și aforistic este eseistul și când face câteva aprecieri referitoare la retorica romanului. El găsește cuvântul atât de intens „trăit”, încât nu-l mai interesează prin semnificația lui pur lexicală, ci mai degrabă prin funcționalitatea lui narativă, ca „gest, privire, semn al sufletului, muzică”. *Maitreyi* i se pare de aceea un adevărat „poem”, un „strigăt” depășindu-și contingentul: „La Eliade, în *Maitreyi*, care e în totul un poem, cuvântul nu mai rămâne cuvânt decât prin inerție, el devine gest, privire, semn al sufletului, muzică. Metamorfoza cuvântului se produce prin intensitatea trăirii. Cartea aceasta e un fel de strigăt în transcendent. Caracterul ritualic al fiecărui gest, al fiecărui cuvânt «spus» elimină «fabula», «istoria». *Maitreyi* încearcă să depășească literatura.” (*Mircea Eliade: „Maitreyi”, în Ateneu*, an. VII, nr. 6<71>, iunie 1970, p. 12, în cadrul rubricii «Cărți».)

Deși îi survolează opera cu o anumită superioritate, imitându-l uneori pe G. Călinescu, Ion Rotaru are în genere o bună impresie despre *Maitreyi*, considerându-l „substanțial” prin observație psihologică și „convingător sub raportul trăirii în concret”. Îi prețuiește de aceea epicitatea (pe care în *Isabel...* o descoperise erodată de paradoxuri aride, incongruente) și mai ales îndemânarea cu care face credibilă o mentalitate exotica, punând-o să se manifeste în situații generice. Îi remarcă de asemenea originalitatea în cadrul formulei romanului de dragoste, cu toate că este tentat să îmbrățișeze răutățile lui Călinescu privitoare la senzualitatea debordantă a unor scene, căutându-le deliberarea, programul: „Din experiment «trăirist», cartea capătă astfel turnura obișnuită a unui roman de dragoste, cu totul original, în modul cum este pusă în evidență psihologia fetei exotice, indiana, deosebită de cele știute și totuși asemănătoare cu toate celelalte. Filozofia cedează locul mărturisirii înfrigurate, și drama omenească pare a covârși. Cu toate acestea, rezervele lui G. Călinescu, venite în sensul că autorul caută prilej de a dezvălui senzualități frapante, trebuie avute în vedere.” (*Alișprozatori*, în *O istorie a literaturii române*, II, București, Editura Minerva, 1972, p. 698-699.)

Ion Lotreanu, gazetar asiduu și romancier, este primul care îndrăznește o prospectare monografică a beletristicii eliadești, publicând-o sub titlul *Introducere în opera lui Mircea Eliade*, în 1980, la Editura Minerva. Cea mai mare parte a eseului o tipărește însă în presă, începând cu anul 1978. N-am putea spune că diagnosticile sale aduc mari seisme sau iluminări în interpretarea romanului *Maitreyi*, dar moderația lor și un anume exces în dorința de a le conferi acoperire și adevare critică le fac penetrante și consistente analitic. În viziunea lui Ion Lotreanu, cel de-al doilea roman al lui Eliade este o „arheologie” elegiacă într-o Indie morală, spiritualizată, „de adâncime”, realizată prin intermediul unor „personaje-metaforă”, reprezentând foamea, caracteristic umană, de absolut. Tectonica acestui „continent” interior, Eliade o obține, afirmă eseistul, punând în relație două moralități erotice deosebite, care se apropie, se intersectează, se completează, dar

nu se identifică, rămânând într-o angoasantă și dureroasă scindare. Din această confruntare, eroii ies reformulați sufletește, mai liberi, precum la Dostoievski, dar mai fragili în fața marilor încercări ale existenței. Iubirea lor are în ea ceva arhetipal, generic, neutralizând și absorbind exotismul inerent al ambianței.

„In *Maitreyi* - scrie Ion Lotreanu - se întâlnesc și, în aparență, se «acomodează» două moduri de a concepe iubirea. Dragostea spiritualizată se apropie de modul carnal de eros, în vremea ce patima posesivă aproximează dimensiunile unui extaz pe care bătrânul continent nu-l cunoaște decât foarte vag. Allan e un Des Grieux rătăcit în peisajul asiatic, turmentat de dimensiunile nebănuite ale unor sentimente omenești. Soluția romancierului este, artistică, extrem de ingenioasă. Iubirea nu s-a putut desfășura firesc. În condițiile existenței unei opoziții de mentalitate, partenerii s-au rătăcit fiecare în felul său. Dar prejudecățile pun în lumină alt mare adevăr: iubirea are una și aceeași esență, indiferent pe ce meridian se manifestă. Romanul din 1933 al lui Mircea Eliade este un poem de dragoste, în care eroii principali au funcțiuni de metafore. Pe tânăra «barbară», ca pe femeia de pretutindeni, iubire împlinită o umanizează, îi anulează capriciile, îi dezvăluie feminitatea și devoțiunea specifică. Naivitatea cuplului transformă idila într-un *delict* comis imprudent, aproape în văzul tuturor. Eroii sunt *liberi*, teama lor este de natura febrei, nu expresia unui secret. Ei sunt total fără protecție. Exotismul romanului se resimte ca atare doar pentru cel obișnuit exclusiv cu cadrul european al literaturii. *întâmplarea* a făcut ca povestirea să se petreacă în Orient. Dacă un scriitor indian scria o povestire similară, ai cărei eroi erau un indian și o europeană, și dacă ambianța era Parisul sau Geneva, atunci «exotismul» avea semnul plus în loc de minus...”

Tot dostoievskiană i se pare și „febra” lor erotică, vădind un anume tangaj între umilință și exaltare, și păstrând în senzualitate o autenticitate tragică, deloc lubrică: „Febra iubirii e prinsă în cele mai bune pagini. Nimic impur, nimic lubric. Eroii se comportă în suferințele iubirii ca umiliții și obidiții lui Dostoievski: strivesc lacrimi în ochi, tremură, își mușcă pumnii, pronunță jurăminte sfâșietoare, au răcori pe șira spinării. Ca-n prozele celebrului scriitor rus, scenele tragice se desfășoară pe spațiu mic: se trece dintr-o cameră-n alta, se fac legăminte pe-o scară interioară, tinerii îndrăgostiți sunt spionați prin geam. Micile evenimente (strângerea pulpelor, atingerea sânilor, mângâierea brațului) sunt interpretate la nivel de traumatisme. Prozatorul pregătește totul cu grijă. Senzația de autentic e atât de puternică, încât s-ar crede că e vorba de relatarea unei întâmplări curente. Dar câtă subtilitate!”

Interesantă este și ipoteza de care se lasă sedus la un moment dat eseistul, de a vedea în dăruirea incandescentă a Maitreyiei și-u senzualitatea ei cutezanță, transgresând dogmele matrimoniale indiene, o convertire la un mod european de a concepe iubirea. Între ea și Julieta sau Manon Lescaut nu sesizează de aceea, în materie de înfiorare și frenezie erotică, nici o diferență: „Am putea spune că, în lupta dată în ființa tinerei brune, învingătoare a ieșit iubirea «made în Europa», mai lipsită de transfigurare, mai puțin spirituală, dar parcă mai aproape de focul mistuitor ce sălășluiește în omul de pretutindeni. Iubirea are, în definitiv, un «ce» universal, cuplurile se comportă aproximativ la fel, indiferent de religii, educație, mediu, percepțe de morală etc. Lupta erosului funciar cu toate aceste elemente de

«ideologie» dă farmec multor capodopere ale literaturii lumii. Și tot aici e și sursa unui tragism de mare intensitate. Fata inginerului din Bhowanipore se dăruiește cu înfiorare, ca o Julieta sau ca o Manon Lescaut.”

Ion Lotreanu mai face și surpriza unei drepte și corecte viziuni asupra exegezei romanului. El are intuiția subiectivității caustice subtextuale de care abuzează Călinescu (trebuie remarcat că, în moment, sentințele criticului erau mai mult decât fetișizate) și, în revers, pe cea a pertinentei și reliefului considerațiilor lui Pompiliu Constantinescu, pe care le percepe ca „cele mai profunde, cele mai exacte” (*Probleme ale prozei, în Săptămâna*, sene nouă, nr. 401, 11 august 1978, p. 3, rubrica „abc”, cap. 3; nr. 402, 18 august 1978, p. 3, rubrica „abc”, cap. 4; nr. 402, 22 august 1978, p. 3, rubrica „abc”, cap. 5; texte preluate în *Introducere în opera lui Mircea Eliade*, București, Editura Minerva, 1980, p. 138-151, cap. *O monografie a „turburării”, „Pericolul” iubirii..., O Julieta din... Bhowanipore*)

Preocupat de Mircea Eliade încă din perioada primelor tentative postbelice de readucere în actualitate, când se oprește, într-un amplu articol, asupra încercărilor sale literare de adolescent (*începuturile, în Steaua*, an. XX, nr. 10, octombrie 1969, p. 71-78), Ion Bălu revine în exegeza scriitorului, peste un deceniu, cu un extins și consistent eseu având ca obiect dramatica sa aventură culturală și existențială în spațiul Indiei. Ia în discuție, în acest context, romanele sale cu fundal și subiect indian, *Maitreyi* fiind, se înțelege, în prim-planul cercetării. El îl consideră o decantare „superioară” a observației sale morale asupra Indiei, faza în care își depășește „viziunea reportericească”, în „reflecție artistică”, în creație. Avertizează de aceea pe cei tentați să suprapună cartea biografiei autorului că ea „valorifică electiv, după un program literar îndelung teoretizat, o experiență personală, dar, ca și la alți scriitori europeni care aplică acest program, nu devine simplă autobiografie, ci o reconstruire eșențializată a ei, o ontologic secundă și paralelă, cristalizată la convergența realității cu ficțiunea: „*Maitreyi* începe acolo de unde viziunea reportericească asupra Indiei s-a sfârșit. Reportajele reprezintă sinteza primară; *Maitreyi* reflectă sinteza superioară, observația a evoluat în creație, analiza a coborât spre esențe. Exotismul se transformă în cadrul geografic al cunoașterii, evenimentele cotidiene sunt înlocuite cu reconstruirea lor în planul marilor semnificații, umanitatea evoluează spre tipologie, meditația morală se întoarce în reflecție artistică.”

«Autenticitatea» teoretizată de autor, alături de Camil Petrescu, M. Sebastian și Anton Holbau, își trăgea seva din trăirea efectivă a narațiunii. «Cartea aceasta este adevărată de la început până la sfârșit!» mărturisese romancierul (Camil Baltazar, *De vorbă cu domnul Mircea Eliade, Viața literară*, III, nr. 89, b ian. 1934, p. 4), și nimeni nu bănuia atunci cât verosimil dezvăluia afirmația. *Maitreyi* a existat cu adevărat și după apariția romanului a venit în România. Era fermecătoarea fiică a profesorului Surendranath Dasgupta. Mircea Eliade o cunoscuse în toamna anului 1929, în casa părintelui ei, unde, săptămânal, profesorul îl ajuta să rezolve problemele dificile de gramatică sanscrită și verifica progresele în însușirea filozofiei Samkya-Yoga. Din ianuarie 1930 până în septembrie același an, Mircea Eliade a locuit în casa lui Dasgupta. Zilnic, sub îndrumarea sa, efectua o oră de comentarii

textuale pe tratatul lui Patanjali despre yoga. În aceste limite temporale se situează fabulația romanului.

Maitreyi nu rezumă viața lui Mircea Eliade în India, ci valorifică artistic o secvență din această existență. Chiar dacă structura caracterială a personajului este similară cu a romancierului, personajul nu este niciodată autorul, după cum eroii naratori ai lui Andre Malraux ori Cesare Pavese nu sunt cu adevărat Malraux și Pavese. *Maitreyi* este un jurnal subiectiv, narat la persoana I, în care romancierul s-a obiectivat într-un personaj de ficțiune, Allan. În succesiunea evenimentelor reale sunt introduse și elemente fictive, pentru că scopul autorului este de a realiza un discurs narativ credibil, armonios echilibrat. Vocea naratorului dezvăluie în personajul principal un tânăr tehnician desenator, angajat «la Societatea de Canalizare a Deltei», Surendranath Dasgupta apare sub numele Narendra Sen, inginer la aceeași societate. În schimb, fetele profesorului, Maitreyi și Chabu, au intrat în roman cu numele lor reale."

Relevându-i romanului, cu risipă de argumente, autarhia literară, îi prețuiește vizibil și modernitatea narativă, pe care o găsește la fel de intensă chiar raportată la noul context epic. Va încerca din această cauză o hermeneutică subtilă a narațiunii, decriptându-i resorturile imanente. Este, de fapt, primul critic român care coboară, sprijinit pe o instrumentație și terminologie de rezonanță structuralistă, în intimitatea retorică a romanului eliadesc. El descoperă *Maitreyi* construit pe consecuția a trei mari „segmente diegetice” (germanul *diegese* = povestire), în dezvoltarea ascensională, ultimul contrabalansând antitetic pe primul. Focalizarea acestora o realizează cuplul de îndrăgostiți Maitreyi - Allan, cele trei structuri (reprezentând etape bine definite ale spiralei iubirii) fiind, în viziunea lui Ion Bălu: 1) „seducția”, faza în care Allan se simte, involuntar și progresiv, „vrăjit”; 2) extazul, trăirea efectivă a stării de beatitudine senzuală și a senzației comuniunii sacrale cu cosmosul; 3) asceza, eliberarea cathartică, prin luciditate, și regenerarea spirituală. Refuzul vădit al omiscienței naratoriale, perspectiva constantă a persoanei I și descifrarea unor intenții epice bine determinate în folosirea, intersectarea sau suspendarea unor timpuri verbale îl fac pe critic să bănuiască o contaminare proustiană. Interesantă este și motivația ipotezei că, prin Maitreyi, Eliade și-a propus realizarea unei noi Phedre, idee cu care ne familiarizase, de fapt, Perpessicius. Apelul la publicistică sau la fraze-cheie din alte volume ale scriitorului dă un plus de pregnanță și eficiență demonstrației critice: „După aproape cinci decenii, *Maitreyi* își păstrează nestinsă modernitatea. Mircea Eliade a realizat un roman cu focalizare internă, edificat pe trei segmente diegetice aproximativ egale, trei macrostructuri care dezvoltă ascensional universul spațio-temporal al narațiunii. Fiecare treaptă a spiralei aduce o altă determinare calitativă, iar ultima este construită antitetic cu cea dintâi. Interzicându-și digresiunea omniscientă, naratorul subordonează povestea de dragoste figurii retorice a analepsei. Allan se confesează lumii printr-o zguduitoare reînnoire în trecutul apropiat. Rememorarea îndeplinește rolul unui catharsis: naratorul re trăiește evenimentele pentru a se descătușa de povara trecutului.

Frazele enunțiative ale romanului sunt construite pe tripla convergență a timpurilor verbale: «Am șovăit în fața acestui caiet, pentru că nu am izbutit să aflu

încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi. În însemnările mele din acel an n-am găsit nimic. Numele ei apare acolo mai târziu, după ce am ieșit din sanatoriu și a trebuit să mă mut în casa inginerului Narendra Sen.» Percepem mai întâi un timp prezent subînțeles, marcând începutul confesiunii. Șovăiala redactării este determinată de imposibilitatea aducerii aminte a unor fapte anterioare trecutului exprimat de perfectul compus. În ultimul capitol, prezentul indicativ aduce din nou acțiunea în momentul vorbirii, naratorul iese din text la mijlocul unei fraze, în vreme ce suferința continuă să ardă deasupra textului. Caietul amintit există cu adevărat, și introducerea multor secvențe în fabulație sporește sentimentul de reală «trăire». Structura singulativă a povestirii (naratorul relatează o singură dată desfășurarea unui eveniment) este întretăiată de reveniri iterative, prin care întâmplările identice desfășurate de nenumărate ori sunt restrânse la un singur enunț: «Mă deșteptam în fiecare dimineață cu o nouă mirare». Procedul sugerează caracterul ciclic al zilelor, accentuează accelerarea timpului în funcție de trăirile psihologice.

Captivează îndeosebi densitatea evenimentială. Întâiul segment diegetic recrează seducția involuntară exercitată de Maitreyi asupra tânărului. Răscolitoare rămâne autenticitatea acuității și a pulsației sufletești. Atras irezistibil de Maitreyi: «Nu știu ce farmec și ce chemare aveau până și pașii ei...», îndrăgostit fără să știe, Allan nu-și poate justifica logic comportamentul: «Strigau în mine două suflete; unul mă îndemna către viața nouă, pe care nici un alb, după știința mea, nu o cunoscuse de-a dreptul din izvor, o viață [...] pe care prezența Maitreyiei o făcea mai tonică și mai fascinantă ca o legendă»; celălalt îi impunea prudență: invitația de a locui în casa inginerului îi limita libertatea, îl implica «într-o existență cu rigori și mistere, unde petrecerile mele tinerești vor trebui sacrificate». Prin revers, invitația însăși rezolvă antinomia: «Intrasem atât de repede și fără rezerve într-o casă în care totul mi se părea neînțeles și dubios, încât mă deșteptam câteodată din acest vis indian, mă întorceam cu gândul la viața mea, la viața noastră, și-mi venea să zâmbesc. Ceva se schimbase, desigur. Nu mă mai interesa aproape nimic din vechea mea lume, nu mai vedeam pe nimeni în afară de musafirii casei Sen...»

Frazele dezvăluie refuzul existenței anterioare, dar și negarea lumii exterioare. Subconștient, secționează legăturile cu «viața», restrânge până la totală extincțiune determinațiile precedente, renunță la cunoștințe, la prieteni, la «lume», în favoarea unei singure fătări: Maitreyi! Majoritatea pauzelor descriptive se coagulează în jurul fetei, fără a implica suspendarea timpului diegezei. Descrierea se transformă în analiză psihologică a percepției contemplatorului. În acest fel, Mircea Eliade se depărtează de proza tradițională, apropiindu-se de tehnica lui Marcel Proust.

De la prima întâlnire cu Maitreyi, Allan trece printr-o contrastantă trăire sufletească: «Mi se părea urâtă - cu ochii ei prea mari și negri, cu buzele cărnoase și răsfrânte, cu sâni puternici, de fecioară bengaleză crescută prea plin, ca un fruct dat în copt». Imediat, repulsia este anulată de uimire: «...m-a izbit culoarea pielii: mată, brună», atât de puțin feminină, ca și cum ar fi fost a unei zeițe, pentru a fi îndată înlocuită cu un farmec imposibil de justificat rațional. Gestul, cuvântul, intonația dezvăluie o compozită structură lăuntrică, în care senzualitatea pătimașă se conexează cu ingenuitatea unei sfinte.

Următoarele segmente diegetice sunt construite pe două modalități arhetipale: *extazul și asceza*.

Dragostea pentru Maitreyi este recompensată de o reciprocitate adâncă, transfiguratoare. Termenul inițial al enigmei, sugerat de titlul romanului, se dezvăluie pe deplin: cu cât apropierea dintre cei doi se diminuează, cu atât se accentuează misterul. Prin Maitreyi, Allan are revelația «spiritului indian» (D. Micu), a unei lumi sustrate curgerii firești a timpului. Iubirea nu constituie o simplă contiguitate sufletească între două ființe despărțite prin moravuri, dar înlănțuite în universalitatea dragostei, ca în *Atala* de Chateaubriand. Pentru Mircea Eliade, dragostea reprezintă integrarea în ordinea cosmică. Maitreyi, intelectuală cu pregătire filozofică superioară mediei, acceptă dăruirea după îndeplinirea ritualului statornic de tradiție. Noaptea, sub cerul cu stele, se adresează elementelor primordiale: «Mă leg pe tine, Pământiiile, că eu voi fi a lui Allan, și a nimănui altuia. Voi crește din el ca iarba din tine. Și cum aștepti tu ploaia, așa îi voi aștepta eu venirea, și cum îți sunt ție razele, așa va fi trupul lui mie. Mă leg în fața la că unirea noastră va rodi, căci mi-e drag cu voia mea, și tot răul dacă va fi să nu cadă asupra lui, ci asupra-mi, căci eu l-am ales. Tu mă auzi, Mamă-Pământ, tu nu mă minți, maica mea!» Frazele impregnate de cadența biblică sunt un elocvent exemplu de gândire în tipare, în forme statornice. Comuniunea cu natura elementară constituie trăsătura distinctivă a personalității. Maitreyi, sora sa Chabii participă constant la marile procese ale existenței, ale sacrului, într-un univers aflat sub imperiul interdependenței regnurilor.

Fericirea pentru o fată indiană constă în «predarea ei completă unui ideal vechi de atâtea mii de ani, idealul familiei, al educației fiilor» (*India*, ed. cit., p. 217). Dăruindu-se lui Allan, Maitreyi are sentimentul că străbate un spațiu impur, stigmatizat de păcatul săvârșit: pasiunea nu a fost corectată de cutumele străvechi, și zeii își trimit seninele prevestitoare: Chabu și Narendra Sen se îmbolnăvesc. Undeva, răul a fost pus în mișcare, iar Maitreyi se mistuie pe altarul dragostei ca o Phedra raciniană. În această explozie a simțurilor se ivesc germeii incompatibilității. Luciditatea masculină pusă în cucerirea fetei de Allan, experimentator asiduu, «vrăjît, nu îndrăgostit», se stinge prin fuziunea dragostei cu vraja. Însă echilibrul clădit pe un dualism structural se dovedește labil. O gelozie sălbatică îi acaparează gândurile și îi domină comportamentul, iubirea degenerând ineluctabil. Nu cumva Allan a fost atras de femeia indiană ideală, noțiune abstractă, utopică, inexistentă în stare piuă, și a proiectat imaginea generală asupra individualului? Câtă vreme dragostea rămâne dragoste, «ca nu oferă decât o pseudocunoaștere, o cunoaștere personală, redusă la limitele și destinele acelu binom sufletesc în care se petrece experiența. Dar deodată se întâmplă ceva ciudat, intraductibil: dragostea s-a limpezit sau s-a dus, o cunoaștere reală se alipește sufletului, un adevăr care înmărmurește.» (Mircea Eliade, *Despre adevărurile găsite la întâmplare*. *Vremea*, V, nr. 265, 27 nov. 1933, p. 6.) Așa se explică tristețea lui Allan după întâia noapte: «Descoperisem gesturi de amant care mă umileau!».

Extazul este negat de *asceză*. Împotriva dragostei îiepământene a fetei se ridică nu numai familia și legile nescrise ale castei, «ci și o parte» din «propriul eu» al lui Allan. Structura constituțională a tânărului era identică eu a romancierului: «De

câte ori doresc să aflu mental ceea ce crede M[aitreyi] despre anumite acte ale mele, soluțiile contrare se prezintă simultan și mă chinuie. Când sunt brutal, gândesc și argumentez că ea apreciază tocmai contrariul. Când mă port blând, ipoteza contrarie se cristalizează și e adoptată. Dacă încerc să mi-o închipui singură, în lipsa mea, o văd în același timp tristă și în brațele altcuiva, deși știu că aceasta e imposibil.» (*Șantier*, ed. cit., p. 200.) Îndepărtarea sa din casa inginerului se integrează logic în desfășurarea evenimentelor.

«Din octombrie până în februarie», în sihăstriile Himalayei, unde singurătatea i-a fost «aspră și deznădăjduită», Allan duce cu sine o iremediabilă sfâșiere; gelozia evoluează inexorabil către o structură logică, așezată sub semnul tragicului lăuntric: «Asistam ziua întreagă la desfășurarea aceluiași vis fantastic, care ne izola pe noi doi, pe mine și pe Maitreyi, de cealaltă lume. Fapte de mult uitate își recăpătau proștețimea, și închipuirea mea le împlinea, le adăncea, le lega între ele. Amănunte pe care atunci nu le luasem în seamă schimbau acum întregul câmp al viziunii mele anterioare. Oriunde mă duceam, o întâlneam pe ea, printre pini și mesteceni, pe stânci, pe drumuri», așa cum E. A. Poe vedea pretutindeni scânteind ochii mari ai frumoasei Annabel Lee.

Recluziunea ascetică anulează suferința și intensitatea vieții trăite se revarsă într-o amplă regenerare spirituală. Durerea, va afirma concluziv Mircea Eliade (*Fragmente nefilozofice*. *Vremea*, VI, nr. 299, 6 aug. 1933, p. 7), constituie «cel mai trainic colaborator al echilibrurilor sufletești». *Maitreyi* va adăuga «experienței» generale cunoașterea abisală a sufletului indian." (*Mircea Eliade și „experiența” Indiei*, în *România literară*, an. XII, nr. 6, 8 februarie 1979, p. 21, cap. *Maitreyi*.)

Nicolae Manolescu, autorul unei temerare și remarcabile morfologii a romanului românesc modern (*Arca lui Noe*, I-III, 1980-1983), își cristaliza observațiile sale asupra contribuției particularizatoare a generației lui Eliade la propășirea și înnoirea speciei încă din 1979, într-o sinteză doctă și informată, inclusă în sumarul volumului colectiv *Istoria literaturii române. Studii*, apărut sub egida Editurii Academiei. Aici, criticul individualizează percutant și ferm ideologia artistică a romancierului din deceniul 4, între propensiunile și modelele lui figurând vizibil și cele ale tânărului Eliade. Potrivit concluziilor sale, generația anilor '30 se vrea cu ardore heterodoxă, urmărind cu o anume ostentație sincronismul cu Occidentul. „Noii romancieri, scrie Nicolae Manolescu, vor să fie (și reușesc adesea) în pas cu noutatea genului pe plan european, cu alte cuvinte, «sincronici», după expresia folosită de E. Lovinescu și devenită celebră în epocă. Descoperirea lor este Europa; nimic, nici lipsa obișnuinței și a tradiției, nici rezistența criticii (destul de conservatoare, atașată de formele tradiționale), nici limba fără circulație, nu-i împiedică să se considere europeni. Și nu imitănd: ci stabilind o lungime de undă comună." „Filoburghezi" și agenți ai liberalismului pozitivist care promova afirmarea individualității umane într-un climat de libertate spirituală, ei vor cultiva, după opinia sa, cu predilecție, romanul autobiografic, psihologist și experimental, integrându-se unei orientări larg europene și asimilând creator lecția unor mari reformatori ai momentului, precum Gide, Proust, Papini, Joyce. Vor respinge de aceea omnisciența balzaciană și flaubertiană și vor descoperi potențialitatea și abisalul inferiorității insului, orientându-se către explorarea nu atât a unor medii sociale sau clase,

ci a unor sentimente umane fundamentale, expresii ale individualității opusă unei supraindividualități anihilante. Vor refuza de asemenea uniformitatea metodologică și vor prefera în genere o estetică mai îndrăznească, violentând prejudecățile tehnice prin exacerbară autenticității, lucidității" și a subiectivității perspectivei epice: „...spre deosebire de generația anterioară, în ochii căreia burghezul continua să fie, în cel mai bun caz, mediocratul balzacian sau flaubertian, generația anilor '30 are revelația *inferiorității* burgheze, deci a clasei care a introdus în Europa individualismul, libertatea, egalitatea (ca principii). Asistăm la o de-socializare a burghezului, în conștiința căruia se separă polemic laturile pozitiv-istorice: locul lui Tănase Scatiu, arivistul grosolan, îl ia burghezul ca om liber, capabil de acte spirituale, producător de cultură. De aici derivă, într-un fel, intimismul romanelor noi, care analizează iubirea, gelozia, moartea ori ideile, nu pe latură socială, ci privată. Conștiința indivizilor nu mai repetă automat conștiința clasei de care aparțin; își are legile ei proprii. Iată o cale de a permite multiplului non-identice să triumfe asupra identității unice; și un refuz al uniformității prin tehnică, politică, ideologie; morala curentă e pusă în discuție și i se preferă morala excepției; estetica curentă e combătută în numele esteticii excepției. Semnificativ este că, romanul tradițional odată contestat, începe să fie pus la îndoială romanul pur și simplu, văzut ca specie de consum burgheză. Noii romancieri nu mai scriu, propriu vorbind, romane: ci jurnale, eseuri, documente de viață, toate expresii ale individualității autentice în conflict cu supraindividualitatea opresivă. Noțiunile-cheie ale generației vor fi tocmai acelea de autenticitate și luciditate." Este limpede că în acest portret-robot se regăsesc, în proporții diferite, Camil Petrescu, Anton Holban, Mihail Sebastian, M. Blecher, Ion Biberi, C. Fântâneru etc, dar cu mult mai plenar și reprezentativ intemperantul Eliade. De altfel, și Nicolae Manolescu este tentat întrucâtva de această ipoteză din moment ce, în același studiu (dar în alt context), va afirma: „în linii mari, i se aplică toate trăsăturile remarcate în legătură cu romanele noii generații."

Din aceeași perspectivă va privi, de fapt, într-o survolare itinerantă, și romanul *Maitreyi*, pe care îl vede deosebit de cunoscutul roman al lui E. M. Forster, *O călătorie în India* (1924), prin faptul că, transcriind în țesătura caracterială a lui Allan evenimente autobiografice, acesta se arată, ca și est-europeanul Eliade, mai interesat de insolitul mentalității orientale și mai „receptiv” la pitorescul mod de existență indian decât „pragmaticii” eroi ai romancierului englez: „Călătoria în India a lui M. Eliade poate fi raportată la cunoscutul roman al lui E. M. Forster, deosebirile fiind frapante. Pe M. Eliade îl interesează mitologia asiatică mai ales sub raportul ei de nouitate față de aceea europeană. Personajele lui Forster sunt englezi pragmatici, puși față-n față cu indienii. Allan din *Maitreyi*, romanul lui M. Eliade, este mult mai receptiv la tipul indian de existență, mai înclinat să descifreze ezoterismul, pitorescul și bizarul din spiritualitatea indiană. *Maitreyi* este un roman de dragoste (tot în formula jurnalului), locul principal ocupându-l inițierea tânărului european într-o ordine cosmică și morală (dar și socială) necunoscută." (*Romanul românesc modern: „creație și analiză”, în Istoria literaturii române. Studii.* București, Editura Academiei, 1979, p. 256-258, 260, cap. *Noul roman.*)

După câțiva ani, în cel de-al doilea tom al cărții *Arca lui Noe*, criticul revine asupra romancierului Eliade, disociind nuanțat în marginea poeziei sale românești și operând cu deosebire pe *Maitreyi*. Nu-l mai simte acum atașat preceptelor psihologice, ba dimpotrivă, îi descoperă o anume alunecare către speculația metafizică și ontologică, numind dezideratul lui „roman metafizic și roman al condiției umane” sau „roman existențial”. Tendința de a opune tranșant insul supraindividualității, observată la congenerii săi Camil Petrescu și Anton Holban, i se pare acum a rodi invers la Eliade, într-o dorință expresă de conciliere și reintegrare în orizontul ei. „...Individul nu e decât albia în care curg apele ființei umane generice”, va conchide Nicolae Manolescu, aducând în sprijin afirmația romancierului: „Cu cât ești mai autentic, mai tu însuți, cu atât ești mai puțin personal, cu atât exprimi o experiență universală sau o cunoaștere universală”. îl consideră de aceea mai apt pentru „parabole și mituri”, în care „întregul poate fi reprezentat de oricare din părțile lui”, dând sentimentul refacerii unității pierdute a lumii. Orgoliul de a scrie romane, încă din adolescență, îl menține astfel, după opinia sa, într-o ipostază inconfortabilă, vădindu-i clar divorțul între viziune și metodă. „Viziunea, va scrie criticul, îi îndreaptă romanele spre metafizic și ontologic, spre condiție umană și mit; metoda e psihologistă și realistă. Prima e totalitară, a doua, relativistă.” Concluzia pe care o trage în urma acestei constatări nu îl încântă, dar o socotește inevitabilă și implacabilă: „Romanele sale rămân ezitante între două universuri mentale și între două feluri de a scrie. Nici cele propriu-zis fantastice nu sunt scutite pe de-a-ntregul de hibriditate. Formula narativă, potrivită cu această viziune, Mircea Eliade o teoretiza fără s-o utilizeze vreodată.”

Are totuși, în acest context, revelația că unul dintre ele reușește să se sustragă într-o oarecare măsură acestei „ezitări” destructurante. Este vorba, se înțelege, de romanul *Maitreyi*, pe care-l declară, fără dubii, capodoperă: „Singurul roman al lui Mircea Eliade care dă, în chip indubitabil, recitat astăzi, impresia de capodoperă, este *Maitreyi*. Romanul ocupă, în multe privințe, o poziție singulară.”

O prospectare a romanului cu mijloacele naratologiei moderne îi prilejuiește însă criticului noi uimiri. De pildă, dubla perspectivă a lui Allan asupra evenimentelor din carte, realizată prin comentariul jurnalului intim, îi apare ca un important gest iconoclast, asimilabil stop-cadrului din cinematografie sau *replay-ului* din televiziune, mai îndrăzneț decât refuzul naratorului din *Adela* de a-și „prelucra” rememorarea și mai funcțional decât indecizia celui din *Ioana* „între scriere și rescriere”. El îi dovedește criticului că Eliade are îndoiele în eficiența analizei psihologice și își propune, prin punerea ei în discuție, să depășească experiența romanescă a congenerilor săi Liviu Rebreanu (*Pădurea spânzuraților*), Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban și chiar Camil Petrescu, tăcând un pas înainte prin „reconsiderarea a înseși structurii românești”: „Allan are o dublă perspectivă asupra evenimentelor: contemporană și ulterioară. În epoca iubirii pentru *Maitreyi*, el ține un jurnal intim pe care îl completează și corectează mai târziu, când istoria acestei iubiri s-a consumat; când scrie în jurnal întâmplările fiecărei zile, nu știe cum se va sfârși totul, dar când rescrie jurnalul, sub forma unui roman, cunoaște acest sfârșit. Procedul dublei perspective este vizibil din primele fraze ale

romanului: «Am șovăit atâta în fața acestui caiet pentru că n-am izbutit să aflu încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi. În însemnările mele din acel an n-am găsit nimic.» Situație oarecum nouă în raport cu aceea din *Adela* sau *Ioana*, unde «jurnalul» era unul și același cu «romanul», iar perspectiva rămânea una singură; și ea ridică o delicată problemă de teorie. Am putea oare afirma, în termenii lui Booth din *Retorica romanului*, că Allan este atât naratorul dramatizat al cărții, cât și autorul ei implicat? Teoreticianul american deosebește, în legătură cu orice roman, un *autor propriu-zis* (persoana reală al cărei nume figurează pe copertă), un *autor implicat* (cel care scrie și care, știm de la Proust, nu este unul și același cu cel care trăiește), un *narator* sau mai mulți (cel care povestește) și unul sau mai mulți *eroi* (protagoniști ai ficțiunii). Despre narator, Booth ne spune că poate fi dramatizat sau nu: cu alte cuvinte, identificabil ca persoană sau impersonal. Am discutat de câteva ori în acest eseu despre condiția naratorului. Mai greu accesibil (vreau să spun: vizibil cu ochiul liber) este cazul autorului implicat, pe care n-am simțit nevoia să-l iau în considerare până acum. El este un alter-ego virtual al autorului propriu-zis. În definiția lui Booth: un grup de norme și reguli, unele stilistice, în care putem recunoaște pe autorul real. «Chiar și în romanul în care nu există narator dramatizat - spune Booth - se creează imaginea implicită a unui autor care stă în culise, fie în calitate de regizor, păpușar sau Dumnezeu indiferent, curățându-și în liniște unghiile.» Dar, pe cât știu, criticul american nu vorbește nicăieri de posibilitatea ca acest alter-ego virtual, care e autorul implicat, să fie o persoană în adevăratul înțeles al cuvântului. Iată, în *Maitreyi*, pe lângă rolul de erou și de narator, Allan și-l asumă și pe acela de autor al romanului. În *Ioana* și în celelalte romane ale lui Holban, situația era, întrucâtva, asemănătoare. Diferența constă în faptul că acolo perspectiva naratorului nu era clar separabilă de cea a autorului implicat, căci *jurnalul și romanul* se suprapuneau. În *Maitreyi*, unde romanul e mereu diferit de jurnal, trebuie să luăm în considerare existența, în pielea personajului Allan, a doi povestitori distincți: unul aflat la nivelul imediat al evenimentelor (pe care le consemnează în jurnal) și altul situat la o oarecare distanță de ele (și care le reordonează în roman). Cum să-l numim pe al doilea? Autor implicat *dramatizat*? Sau să introducem în schema lui Booth o a cincea categorie, în care să-l cuprindem pe cel care, în interiorul ficțiunii, se «înfățișează» drept autorul ei, deși nu se confundă cu naratorul?

Există mai multe feluri de distanțe, cum ar spune Booth, între vocea unuia și vocea altuia. Voi releva (înainte de a ne întoarce la capitolul din care am reprodus fragmentul) un scurt pasaj, foarte concludent, în care Allan se plânge a nu găsi în jurnalul său urma unui eveniment anume, ce s-a dovedit mai târziu capital: «Totuși n-am scris nimic în jurnalul meu, și astăzi, când caut în acele caiete orice urmă care să mi-o poată evoca pe Maitreyi, nu găsesc nimic. E ciudat cât de incapabil sunt să prevăd evenimentele esențiale, să ghicesc oamenii care schimbă mai târziu firul vieții mele.» Cea mai evidentă distanță este de natură temporală: una din voci s-a făcut auzită (sau, mai bine, pentru cazul de față, ar fi trebuit să se facă auzită) *atunci*, în paginile jurnalului; cealaltă se face auzită *acum*, când comentează jurnalul. De aici se naște o distanță pe care am putea-o numi morală: între vocea care exprimă o trăire și vocea care judecă această trăire. Aprecierea informației

diferă. Și, o dată cu calitatea, diferă cantitatea informației. Jurnalul se dovedește, în unele privințe, sumar sau chiar mut: abia rescrierea redă glasul. În al patrulea rând, există o diferență de expresivitate. Ceasurile de îmbrățișare, evocate în scena din capitolul opt, par, la lectura jurnalului, «schițate atât de sumar, atât de șters». Rescrierea e menită tocmai să regăsească atmosfera vie a momentului, ceea ce ne avertizează asupra unui sens oarecum nou al ideii de autenticitate: consemnarea imediată, fidelă, nu mai garantează adevărul trăirii; abia regândită, prelucrată, trăirea își recapătă prospețimea. Deosebirea de concepția lui Camil Petrescu și Anton Holban apare în acest punct frapant. Romanul ionic nu se mai încrede, la Mircea Eliade, în jurnalul intim, și-a pierdut inocența și redevine interesat de o perspectivă mai îndepărtată asupra evenimentelor. Abia aceasta îngăduie naratorului să vadă limpede: reluând mental filmul evenimentelor și fixându-și atenția acolo unde dorește. Tehnica o putem compara cu a *replay-ului* din televiziune sau a *stop-cadrului* din cinematograf. Fără jocul dublei perspective, n-ar fi fost practicabilă. Nu e, de altfel, întrebuițată înainte în romanul ionic, și nici romanul doric n-o cunoaște (excepțiile sunt neglijabile), deși din motive inverse: întâiu, câtă vreme nu are soluția corectării perspectivei imediate, trăite, printr-una ulterioară; al doilea, câtă vreme nu știe să interiorizeze, fie și parțial, viziunea autorului omniscient. În aceste condiții, trebuie să observăm că dublarea naratorului de către un autor implicat nu e accidentală. Rolul celui din urmă va consta în a corecta pe cel dintâi. Și, dacă sașietatea de ficțiune era, în *Adela*, un refuz implicit de a «prelucra» viața, e de notat că romanul ionic a străbătut un drum destul de lung până la a începe, în *Maitreyi*, să se îndoiască de efectele magice ale naturaleții jurnalului: și că acest drum - care traversează indecizia lui Holban între scriere și rescriere, ca pe o provincie intermediară - nu e de aflat pe vreo hartă a istoriei romanului, ci doar pe aceea a metamorfozei lui interioare: *Adela*, *Ioana* și *Maitreyi* se tipăresc în același timp.

Este evident, pe de altă parte, că dublarea perspectivei trăite (a «jurnalului») de aceea prelucrată (a «romanului») conduce la o reconsiderare a înseși structurii romanești. Rolul autorului implicat constă în definitiv într-o luminare diferită, mai bună, a faptelor pe care naratorul jurnalului le-a consemnat cum s-a priceput: luminare care-i permite să reintroducă în aceste fapte o ierarhie de semnificație, întâlnirea din bibliotecă îi apare la sfârșit lui Allan ca un eveniment care i-a schimbat destinul; deși ecoul ei imediat în jurnalul epocii se dovedește minim. Semnificația e de obicei posterioară trăirii: trăită, întâlnirea a fost emoționantă, dar numai contemplată din perspectiva târzie a întregii povești de iubire ea și-a revelat caracterul de situație-cheie. Evoluția romanului ionic ne-a arătat până acum efortul scriitorilor de a renunța atât la determinarea evenimentului de conștiință printr-unul exterior, cât și la privilegierea unor evenimente de conștiință în detrimentul altora; și iată că, abia instaurată, domnia nemotivatului și a derizoriului e din nou amenințată. Romanul ca gen nu poate ieși, de altfel, din această dialectică: ar fi să devină, la un capăt al procesului, entropie, iar la celălalt, un fel de univers concentraționar, în care cel mai neînsemnat clement să fie strict determinat.

Maitreyi are din nou structura dramatică a *Pădurii spânzuraților*. Câteva din cveiiimintele-cheie pot fi lesne identificate în acesală structură. Primele trei

capitole constituie o introducere: acțiunea propriu-zisă se declanșează o dată cu mutarea lui Allan în casa lui Sen. Întâmplările anterioare n-au fost consemnate în jurnal; căci abia după mutare Allan se decide să țină un jurnal. Mutarea în casa Sen este un prim eveniment capital și care parcă deschide tânărului ochii asupra propriei vieți, ce i se va părea de aici înainte îndeajuns de bogată și de interesantă ca să merite a fi așternută pe hârtie. Aceasta ar fi istoria jurnalului intim din *Maitreyi*. Cealaltă istorie, a romanului rezultat din transcrierea și completarea acestui jurnal, se leagă de un eveniment mult ulterior: pericolul iminent ca relația lui Allan cu Maitreyi să devină publică. «Numai la o săptămână după ziua de naștere a Maitreyiei s-a întâmplat faptul pentru care am început eu a scrie acest caiet»: faptul ca atare este o plimbare cu mașina, în care Chabu, sora mai mică a Maitreyiei, se arată deodată în cunoștință de adevăratele raporturi dintre aceasta din urmă și Allan și amenință să le divulge familiei. Suntem la mijlocul capitolului XII. Nu mai e nevoie de alte exemple pentru a dovedi structura dramatică a romanului. Și dacă tot efortul lui Camil Petrescu și Holban fusese de a pulveriza acest tip de structură - reducând romanul la forma pură a unui jurnal inconștient de articulațiile sale -, efortul lui Mircea Eliade este unul contrar, de a marca puternic aceste articulații. Procedând astfel, romancierul pare să facă un pas înapoi spre ordinea de semnificație din romanele doricice, în care omnisciența și ulterioritatea perspectivei trasau vieții personajelor figura ei definitivă, prefăcând-o în destin și umplând în modul acesta actele lor cele mai anodine de sensuri majore - pre a fi cât mai exacti, să precizăm că pasul înapoi nu e totuși, în realitate, decât o jumătate de pas: căci perspectiva naratorului jurnalului nu este corectată de aceea a unui autor implicat **omniscient**, ci de a unuia care, situat la o anumită distanță, se află totuși înzestrat cu o perspectivă limitată. Când scrie romanul, Allan știe mai mult decât știa când ținea jurnalul: dar e departe de a ști totul. Își poate, de exemplu, critica viziunea dintâi asupra lucrurilor, o poate completa («Ar trebui să povestesc mai pe larg aceste ultime zile, dar nu-mi amintesc mai nimic, iar jurnalul - care nu prevedea o schimbare atât de apropiată - nu păstrează decât scheletul unei vieți pe care acum nu o mai pot intui și nu o mai pot evoca»). Dar, ca narator și personaj în același timp, rămâne el însuși prizonier al propriei vieți și la fel de neputincios a o anticipa, acum, ca și când iubea pe Maitreyi. («Mai târziu, și chiar în timpul când am scris această povestire, m-am gândit asupra destinului meu de a nu ghici niciodată viitorul, de a nu prevedea niciodată nimic dincolo de faptele de fiecare zi...») Această limitare face ca finalul romanului să aibă caracter deschis. După ce a fost alungat de Sen și după ce a încercat să se vindece de iubirea lui nefericită trăind singur, un timp, într-un *bungalow* din Himalaya, Allan se înapoiază la Calcutta; află că Maitreyi (ale cărei scrisori nu le citise) e pe cale să-și piardă mințile și că s-a dat unui vânzător de fructe, voind probabil să fie, la rândul ei, gonită de Sen și să-și poată reîntâlni iubitul; însă toate acestea, se gândește Allan, nu sunt decât simple presupuneri: «Sunt ceasuri de când mă gândesc. Și nu pot face nimic. Să telegrafiez lui Sen? Să scriu Maitreyiei? Simt că a făcut-o asta pentru mine. Dacă aș fi citit scrisorile aduse de Khokha... Poate plănuiască ceva. Sunt foarte turbure, acum, foarte turbure. Și vreau totuși să scriu aici tot, tot... Și dacă n-ar fi decât o păcăleală a dragostei mele? De ce să cred? De unde știu? Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei.»

Naratorul ionic are totdeauna nevoie să privescă în ochii personajelor sale ca să scape de incertitudini; ochii Maitreyiei n-ar fi avut însă ce argument să adauge la inbranlabilele certitudini ale unui narator doric.

Să ne întoarcem la scena din bibliotecă și s-o examinăm mai în amănunt. Voi începe prin a atrage atenția asupra unei constatări a lui Allan. Uimit de extraordinara seducție pe care Maitreyi o exercită asupra lui, tânărul și-o explică nu ca pe o îndrăgostire banală, ci ca pe o vrajă. Despre opoziția aceasta va fi vorba mai încolo: deocamdată să reținem că Allan e incredințat că nu în ceasurile lui de luciditate, când apele sufletului s-au calmat, a înțeles cu adevărat în ce constă forța magică a Maitreyiei, ci chiar «în clipele din pragul experiențelor decisive, în clipele reale, când începeam să trăiesc». Și conchide: «Reflecția nu mi-a relevat niciodată nimic». Mărturisirea aceasta a naratorului poate fi pusă, sigur, și pe seama unui impuls de moment. Dar dacă îi acordăm șansa de a fi mai mult decât atât, vom fi siliți să constatăm că ea vine în contradicție cu alte mărturisiri în care, cum am văzut, autenticitatea nu mai este legată de trăirea imediată, oarbă și inconștientă, ci de reflecția ulterioară asupra ei; idee care, cum ne-am dat seama, a condus pe Mircea Eliade la tehnica dublei perspective și a rescrierii jurnalului. Ceea ce respinge Allan aici este, în definitiv, dreptul analizei psihologice (care e o formă a reflecției) de a se pronunța asupra vieții sufletești. Analiza, acest instrument utilizat de toți romancierii noștri de seamă, de la Hortensia Papadat-Bengescu la Holban, se găsește, iată, pusă în chestiune. Analiza are însă totdeauna două laturi: una care exprimă dorința naratorului de a privi conștiința personajelor ca pe ceva fundamental rațional, chiar dacă adesea imprevizibil și insolit: nu analizăm decât analizabilul; și o alta, decurgând uneori de aici, care face din analiză un instrument lucid și oarecum distant. Am remarcat și înainte că discursul analitic este vorbire *despre* suflet, în deosebire de monologul interior, care este vorbirea însăși a sufletului. Mi se pare neîndoiește că această a doua latură a analizei nu are cum să fie respinsă de naratorul din *Maitreyi*, și argumente există în toate paginile anterioare: în contrast semnificativ cu alte romane ale sale, Mircea Eliade nu numai că nu urmărește în *Maitreyi* să restituie conținutul conștiinței în realitatea lui imediată, dar se îndoiește chiar de valabilitatea perspectivei prea apropiate, dublând-o de una distantă în timp. Cealaltă latură poate fi, în schimb, vizată critic de mărturisirea lui Allan: înțelegerea psihologică, pare să gândească el, e un fenomen înrudit cu revelația, fiindcă sufletul uman e irațional." (*Arca lui Noe*, voi. II, București, Editura Minerva, seria „Momente și sinteze”, 1981, p. 197, 199-200, 204-210.)

În textul citat și în întreg eseul apar concepte și noțiuni ținând de o clasificare „tipologic-genetică”. Se vorbește, de pildă, de romanul doric, ionic și corintic. Iată cum le delimitează Nicolae Manolescu în *Postfața* demersului său critic: «*Doricul* înfățișează o vârstă a iluziilor și a inocenței genului. Lumea romanului doric este omogenă, coerentă și plină de sens. Exprimă mentalitatea burgheziei în ascensiune. Energie, întrepreditate, exces. Eroi virili. Sociabilitate pozitivă și triumfătoare. Miturile luptei, vigoriei și cuceririi. Valoare dominantă: economicul. Sexualitatea ca luare în posesie, acaparatoare, ofensivă, masculină. Tragedii care nu modifică sensul pozitiv al lumii. Viziunea dorică este auctorială. Viața apare ca superioară și reflecției, și simțirii. Narator supraindividual. Magia artei, *trompe l'oeil*, iluzio-

nism, creație. Formă închisă, teleologică. Tirania semnificației. Construcția: modelul lumii răsturnat. Psihologia crizei și a excepției. Preponderanța moralului asupra psihologicului: subiectul se pierde în obiect. Eroul ca obiect. Caracterologie, tipicitate. Epic, logică, continuitate. Frescă, cronică, istorie.

Ionicul înfățișează o vârstă a conștiinței de sine. Lumea romanului ionic rămâne plină de sens, dar își pierde omogenitatea. Exprimă mentalitatea unei burghezii stabilizate și aristocratizate. Lipsă de spirit întreprinzător, atonie, individualism. Spirit de finețe, discernământ. Socialitate refuzată, pusă la îndoială. Valorile dominante sunt de ordin personal. Subiectivitate și fragmentarism. Autenticitate, inferioritate, intimitate. Sexualitatea ca frustrare, neputință, idealism, defensivă. Dramele personale nici nu modifică, nici nu lasă intact sensul lumii: se separă de el, merg în paralel. Viziunea ionică este relativistă. Simțirea este superioară vieții și adesea reflecției. Psihologism. Eroul ca subiect. Narator-personaj. Intermediar. «Reflectorii». Jurnalul, confesia, biograficul. Autoscopie. Formă deschisă, ignorarea scopului. Trucarea construcției: asimilarea formei romanești cu forma sentimentului. Liric, evoluție paradoxală, discontinuitate.

Corinticul înfățișează o vârstă a ironiei. Lumea romanului corintic este neomogenă, incoerentă, vidă. Exprimă o mentalitate derutată sau abuzivă, fără discernământ, autoritară sau opresivă. Mimarea sau parodia tuturor atitudinilor active. Socialitate represivă. Valorile dominante sunt de ordin politic. Reflecția este superioară și vieții, și simțirii. Raport de forțe descărnăt. Miturile inutilității, jocului, absurdului. Metafizicul ironic. Sexualitatea politizată, deturnată, dominatoare. Transcendența goală: naratorul supraindividual. Viziunea corintică este ironică: artificialul, ludicul, masca, caricatura. Formă alegorică, simbolică. Confuzia subiect-obiect. Ambiguitate. Povestire filozofică, parabolă, mit. «Metaromanul.» (*Arca lui Noe*, voi. III, București, Editura Minerva, seria „Momente și sinteze”, 1983, p. 253-254.)

Interesantă în cartea lui Nicolae Manolescu este și discuția în jurul statutului de „posedat” pe care îl are Allan în roman, mai ales în raport cu alți eroi fascinați de eternul feminin. De pildă, spre deosebire de Emil Codrescu, protagonistul *Adelei*, sau de Sandu, din *Ioana*, cărora anxietatea erotică și cazuistica le erodează pasiunea, Allan „se lasă pradă vrăjii”, disprețuiește luciditatea în jocul pasiunii, se convertește la ritualul ei fast și nefast, se inițiază. El este deci un îndrăgostit incurabil, cu nimic deosebit de Maitreyi și capabil să trăiască precum ea „absolutul iubirii”. Polemizează de aceea cu Pompiliu Constantinescu, neacceptând teza mediocrității personajului. Pledoaria îi este cu totul persuasivă și chiar seducătoare: „De ce natură sunt în definitiv acele trăiri reale, care produc iluminarea și la care se referă Allan? Eroul nostru e pe jumătate convins că doar «i se pare» a o iubi pe Maitreyi, fiind atras la ea de «altceva» și anume de iraționalul de care farmecul ei feciorelnic este impregnat. Se simte vrăjit, mai curând decât îndrăgostit. E destul de lucid, ca să se analizeze corect, ceea ce-l apropie de Emil Codrescu sau de Sandu, dar această cunoaștere de sine nu se mai dovedește un antidot la fel de eficient contra ravagiilor sentimentului, cum se întâmpla la aceia doi. Mai mult: luciditatea reprezenta pentru eroii lui Ibrăileanu și Holban o piedică de netrecut în calea iubirii; nici unul nu era destul de orb pentru a iubi cu adevărat; drumul spre pasiune le era

definitiv închis de cazuistică. Cu Allan, educat într-un spirit la fel de lipsit de iluzii, se petrece un lucru complet diferit: el se lasă târât de sentimentul său pentru Maitreyi. Nu fără a încerca să reziste. Dar voința lui Allan nu ascultă de glasul rațiunii; și nici sentimentul lui. Emil Codrescu provoca erotic pe Adela până îi anihila orice împotrivire; apoi o abandona, nedându-i satisfacția posesiei. Și nu există erou mai penetrabil la sfaturile minții decât eroul lui Holban, gata a le sacrifica cel mai viu sentiment. Putem spune despre Sandu orice, mai puțin că e un pasionat. Pasionatul e un somnambul erotic, care, trezit brusc, se prăbușește de pe acoperișurile pe care le-a urcat sentimentul lui. Sandu și Codrescu sunt oameni în permanență treji și mult prea pătrunși de sentimentul ridicolului. În definitiv, nu luciditatea e de vină că nu se lasă purtați de pasiune; lucrurile stau probabil exact invers: absența capacității pasionale este aceea care permite lucidității să devină un cenzor absolut. Când pasiunea există, nici o cenzură nu o poate controla. Allan, căruiă spiritul critic nu-i lipsește, este, el, un pasionat. În preajma Maitreyiei, când se întâlnesc în bibliotecă, e cuprins de o presimțire ciudată, ca și cum un eveniment important ar fi pe cale să se producă în viața lui. Privirile lor întâlnindu-se, se simte străbătut de un «fluid suprafiresc de dulce», care-l face incapabil de împotrivire: farmecul erotic e ca o otrăvă fără antidot. În locul anxietății continue pe care o simt vanitoșii eroi holbanieni când se află alături de iubitele lor - anxietatea fiind o formă a distanței, a neputinței îndrăgostiților de a face corp comun - avem aici o stare de «fericire calmă și în același timp violentă». E definiția pasiunii: care potolește toate neliniștile cu excepția celei a simțurilor înseși; și care e o împlinire ce nu lasă nici un spațiu gol în suflet. Senzualitatea nu e totul. La Holban, cea mai aprinsă senzualitate era frustrantă, căci era măcinată de angoase; aici, ea conduce la beatitudine. Implicând sexualitatea, dragostea dintre Allan și Maitreyi este deopotrivă de esență mistică: fizică și metafizică. Dar orice pasiune este în definitiv mistică, în măsura în care produce extaze asemănătoare cu fericirea paradisiacă și dă eroilor impresia de a participa la un mister cosmic. Mircea Eliade a insistat, în câteva rânduri, pe suprasexualitatea care ar caracteriza dragostea indiană, în care omul are conștiința că participă la marele tot, iar egocentrismul este învins de nevoia dăruirii. Noțiunea de iubire este mai cuprinzătoare pentru Maitreyi sau pentru sora ei Chabu decât pentru Allan. Allan nu înțelege de la început că fetele au, fiecare, copacul lor, de care sunt îndrăgostite, sau că Maitreyi a putut păstra o șuviță din părul alb al lui Tagore, care-i fusese *guru*, adică mentor spiritual. Treptat însă, europeanul lucid, egocentric și superficial, descoperă el însuși puterea și farmecul iubirii mistice, de care se credea la adăpost prin formația lui raționalistă. Gelozia sau neînțelegerea se șterg și ele din mintea lui, rămânând să ardă doar flacăra pasiunii. Întâlnirea cu Maitreyi, în bibliotecă, este cea dintâi în care eroul se simte aruncat, de o forță mai presus de el, dincolo de meterezele castelului său temeinic păzit, într-o mare pasiune.

Nici Maitreyi nu e Ioana sau Dania: e pasională, nu capricioasă. Atribuie din capul locului iubirii un sens de contopire deplină cu lumea. Desigur, e la mijloc natura particulară a sentimentului în concepția indiană și orientală. Însă nu doar exotismul mediului, cum s-a observat mai demult, dar și pitorescul moral lipsește din *Maitreyi*. Sau este secundar. Opoziția India - Europa din romanul lui Mircea

Eliade trebuie redusă la dimensiunile ei reale. Allan este, de altfel, un om avertizat în gândirea indiană și surprizele pe care le mai are nu sunt legate atât de conținutul unor practici locale, cât de forma lor. Când, de exemplu, e silit să inventeze pentru mica Chabu o poveste cu pomi vorbitori, Allan își dă ușor seama că încredințarea fetei că *toți* pomii vorbesc (cei reali, ca și cei din basme) este o reminiscență de panteism. Scrie în jurnal: «Revelația a fost Chabu, un suflet panteist. Nu face deosebire dintre sentimentele ei și ale obiectelor; de pildă, dă turte unui pom pentru că ea mănâncă turte, deși știe că *pomul* nu poate mânca. Foarte interesant.» Iar mai târziu, ascultând o mărturisire a Maitreyiei, îndrăgostită de un pom, face constatarea următoare: «Mă dureau cele ce spunea Maitreyi. Mă dureau cu atât mai mult, cu cât o simțeam în stare să iubească totul cu aceeași pasiune, în timp ce eu voiam să mă iubească veșnic numai pe mine.» Aici nu e perplexitate în fața unei mentalități diferite, cât dificultatea de a și-o însuși. (Una e a înțelege cu mintea, alta a participa cu sufletul.) însă, și e un lucru esențial, nu se poate afirma că Allan fuge de revelațiile acestui suflet complex și misterios; din contră, încearcă să se apropie de ele. Iubirea pentru Maitreyi operează în el un miracol. După forța magică, prin care orbește rațiunea, aceasta e a doua trăsătură a pasiunii: pasiunea convertește.

Nici unul din eroii lui Holban nu e cu adevărat schimbat de iubire. Educarea partenerei (operația cu care Sandu se laudă) este mai mult o pregătire a ei pentru iubire decât un rezultat al acesteia. Și reflectă, mai ales în *O moarte care nu dovedește nimic*, un misogism latent: ideea ar fi că nu oricine știe să iubească și că, de obicei, unul din parteneri trebuie să fie adus la nivelul celuilalt. La Camil Petrescu, elitismul erotic era înăscut, la Holban el pare educabil cultural. În *Maitreyi*, în schimb, iubirea are puterea de a converti și de a iniția. Iar inițiatul este aici bărbatul. Până la un punct, aceasta e o situație inversă decât în viitorul roman *Șarpele*, unde misteriosul Andronic o inițiază pe Dorina în iubire ca într-un fel de religie naturală. Acțiunea acestui roman nu se va mai petrece în *India*, ci undeva în apropierea Bucureștiului. Mircea Eliade reține din hinduism și brahmanism câteva elemente, fără a-și construi vreun roman pe un *fond* oriental propriu-zis. Comentatorii au exagerat chiar și în *Maitreyi* fondul sufletesc local, insolit, când, de fapt, romanul înfățișează o pasiune ale cărei condiții sunt universale. Convertirea, la capătul inițierii, e, de altfel, o trăsătură cunoscută psihologilor iubirii pasionale. Ea apare cu multă limpezime în roman. Orice convertire constă într-o intrare treptată într-un rol străin. În dragoste, convertirile subite sunt rare. Revelația sufletului Maitreyiei (încă o dată: nu de sufletul indian e vorba, ci de acela al unei fete extraordinar de dotate pentru dragoste) pătrunde treptat în conștiința lui Allan, otrăvind-o cu dulceața ei și subjugând-o. Allan știe că e vrăjtit: și se lasă pradă vrăjii. Face prea puțin ca s-o spulbere. Mai mult: acceptă primejdiosul joc, la capătul căruia nu mai există, pentru jucător, întoarcere.

Noțiunea aceasta de joc trebuie examinată cu atenție. Nu există nimic la fata lui Narendra Sen din cochetăria capricioasă a Daniei, deși amândouă se joacă. Jocurile Daniei sunt expresia capriciilor ei; ale Maitreyiei, expresia uneia din cele mai serioase înțelegeri a iubirii din câte am întâlnit în romanul românesc. Jocul nu exclude seriosul. Mircea Eliade însuși amintește într-un loc de o legendă medievală repovestită de Anatole France: despre un măscărici care s-a călugărit și care nu-și

poate cu adevărat arăta adorația față de Fecioara Măria decât punându-și în valoare întreg registrul vechii sale arte. Observația că pasionala Maitreyi se joacă, Allan o face destul de timpuriu, după ce abia se cunoscuseră. Nu atribuie de la început jocului ei sensul exact, dar intuiește în el altceva decât superficială cochetărie. (E cazul să lămurim, în paranteză, că multe din perplexitățile lui Allan, puse de critică pe seama ignorării spiritului indian și deci folosite ca argument în favoarea exotismului moral al personajului feminin, se datoresc ignorării unor circumstanțe precise. Allan crede, de exemplu, că Maitreyi nu e conștientă de patima ei și că îi rezistă din naivitate. însă Maitreyi știe că Narendra Sen l-a adus pe Allan în casă nu spre a și-l face ginere, cum își imaginează uneori tânărul, ci spre a-l înfia și a profita apoi de ntenie ca să-și ducă întreaga familie în Anglia. Allan e mirat de ușurința cu care Sen îl introduce în secretele casei lui și de lipsa de ortodoxie a acestui brahman din înalta societate. Se grăbește să profite, dar se lovește de rezistența Maitreyiei, care, pe de o parte, se arată extrem de accesibilă, iar pe de alta, inexpugnabilă.) Când, înainte de marea scenă pe care o analizez, se întâmpla ca mâinile sau picioarele lor să se atingă, Allan se tulbura și o credea pe Maitreyi la fel de tulburată. În marginea paginei de jurnal unde consemnase puternica emoție, Allan va nota mai târziu: «Inexact: Maitreyi era câștigată numai de *joc*, de voluptatea amăgirii, nu de ispită. Nici nu-și închipuia pe atunci ceea ce poate însemna pasiunea.» Acesta e primul stadiu al relației lor. Stadiul următor este singurul pe care naratorul nu-l descrie în termenii jocului: zăpăceala erotică a fetei suspendă provizoriu jocul. Dar, după aceea, jocul e regăsit spontan și încă în momentele cele mai înalte ale iubirii: «Se regăsise pe sine în îmbrățișarea noastră, regăsise jocul, și-l împlinea, dăruindu-mi-se toată, fără nici o restricție, fără nici o teamă».

Jocurile Maitreyiei sunt jocurile pasiunii. Mă voi întoarce pentru ultima dată la scena pe care am citat-o la începutul acestor considerații. Observăm că fata îi propune întâi lui Allan o distracție aparent neangajată: jocul cu cărțile. Amândoi urmează să transcrie titlurile pe fișe, pornind din părți opuse ale mesei, pe care se găsesc așezate la rând câteva zeci de volume: va fi interesant să vadă la ce carte se vor întâlni. Aceasta este *Tales of the unexpected* de Welles. Maitreyi e impresionată de ideea de surpriză din titlu și se roșește toată. Într-un joc, surpriza este esențială și trebuie cultivată. Se remarcă la Maitreyi că ea crede în hazardul jocului. În vreme ce Dania lua iubirea în joc, Maitreyi interpretează, cu toată convingerea, hazardul jocului ca pe un semn fast în iubirea ei. Se retrage în camera ei (după un acces de lacrimi, din timpul mesei, pe care l-am eliminat din pasajul reprodus, dar care e o consecință a jocului din bibliotecă), foarte tulburată și neliniștită. Scena care urmează nu e nici ea străină de ideea jocului. E întâi între Maitreyi și Allan acel *joc al privirilor* care stabilește legătura. Tinerii par să cadă într-un fel de transă. Atât cât se pot privesc, nu se pot sustrage farmecului erotic. Vine, la rând, *jocul mâinilor*, de o senzualitate mai pronunțată. Ceea ce izbește în el este un caracter aproape ceremonial. Eroii săvârșesc, numai pe jumătate conștienți, un ritual erotic și deopotrivă mistic. «Strângeri barbare, mângâieri de devot»: carnalul nu exclude sacral. Ca orice joc, și acesta își are regulile lui. Allan nu profită vulgar de orbirea fetei și a lui; îi permite Maitreyiei să se apere cu patimă, rostindu-și rugăciunea învățată de la Tagore. Jocul se identifică de la un punct cu o *experiență* de un fel

deosebit. Ne regăsim în prezența unui termen pierdut (tactic pierdut) pe drumul demonstrației noastre. Trăirea, când e reală, decisivă, are înfățișarea unei experiențe esențiale. Ca să convingă pe Maitreyi că e vorba, între ei, de *dragoste* și nu doar de o josnică atracție sexuală, Allan n-are altă cale decât s-o lase să se pătrundă definitiv de pasiunea ei: aceasta este experiența, în concepția lui Mircea Eliade, și ea logodește carnalul cu spiritualul și profanul cu sacralul. E o logodnă mistică. *Jocul piciorului* e treapta cea mai de sus a acestei experiențe, și el semnifică abandonul total și posesiunea absolută. Două nuanțe trebuie distinse aici. În primul rând, avansarea jocului, în atingerea tot mai intimă a picioarelor, nu e descrisă în termeni de adâncime, de coborâre în ființa de carne a fetei, ci în termeni de înălțare («căci, fără îndoială, nici un trup omenesc nu *se înălțase* atât de departe în carnea ei»). Pasiunea adevărată înalță pe om. În al doilea rând, jocul pasional e o formă de contact cu absolutul, dă convingerea posedării în chip absolut. Ceremonialul pasiunii este, în această privință, creator de iluzie perfectă. Fără certitudinea că posesiunea absolută e posibilă în iubire, nu există pasiune. Aceasta e o altă trăsătură a iubirii pasionale. Nici o clipă eroul lui Holban nu era capabil de o astfel de iluzie. Nu credea în rituri: râdea chiar și de acele, puține, ceremoniale de care nu se dispensează nici cea mai banală dragoste. Era un spirit critic: iar ritul e o manifestare a credinței, nu a inteligenței. Maitreyi, ea, este încredințată de miracolul întâlnirii ochilor, mâinilor sau picioarelor, așa cum este de existență unui suflet demn de iubire în copacul ei favorit. Însă aceasta e singura cale prin care iubirea devine pasiune: iluzionându-se că-și posedă obiectul în mod absolut. Sandu era obsedat de a nu poseda pe de-a-ntregul pe Ioana, al cărei corp se dovedea la fel de insesizabil ca și sufletul ei. Senzualitatea frustrată, *amor cordis* frustrată. În *Maitreyi*, iubirea se dovedește o experiență completă. Ea are până aici toate atributele pasiunii: târâște în vârtejul ei fără putință de împotrăvire pe naiva Maitreyi ca și pe lucidul Allan; inițiază într-o ordine proprie de lucruri, cu alte cuvinte convertește; creează, prin ritualul ei solemn, iluzia obținerii absolutului.

Dar, ca teza să fie verificată deplin, mai lipsește în demonstrația noastră un element: caracterul nefast al pasiunii. Acest caracter există în *Maitreyi*. La Maitreyi și Chabu, n-a scăpat nimănui. La Allan, a apărut discutabil. E de ajuns să recapitulăm principalele împrejurări ca să ne convingem că Allan însuși se supune până la capăt exigențelor pasiunii. Pasiunea distruge întâi pe Chabu: acționează deci în întreg câmpul iubirii și nu se limitează la cei care, prin jocul lor, au declanșat forțele iraționalului. Chabu nu e numai prima ei victimă, dar este și una absolut nevinovată, îl iubește pe Allan, fără să-și dea măcar seama, și fragilul ei suflet, neputând suporta tensiunea, explodează. Copila se îmbolnăvește de un fel de demență, cu perioade de prostrare și cu altele de violență, și moare înainte de a-și reveni. Rolul ei în conflict e important. Contaminată inconștient de pasiunea care încercase de electricitate aeml casei Sen, *știe*, deși probabil nu înțelege, ce se petrece între sora ei și Allan, prin acel instinct al copilului care nu mai este copil, cu toate că n-a devenit încă adult; îi împinge cu ingenuitate pe unul în brațele altuia; apoi, cu aceeași ingenuitate, îi denunță doamnei Sen. Chabu e geloasa inconștientă de gelozia ei, așa cum e îndrăgostită fără să aibă conștiința lîmpede a iubirii. Cea mai însemnată victimă a pasiunii din romanul lui Mircea Eliade este, neîndoios, Maitreyi. Ea se

consumă în focul pasiunii până la capăt. Despărțită cu sila de Allan, «înnebunește», ca și Chabu. Allan află urmarea de la un cunoscut comun: «Maitreyi țipă întruna: „De ce nu mă dați la câini? De ce nu mă aruncați în stradă?!” Eu cred că a înnebunit.»

Pompiliu Constantinescu (pe care l-am mai citat, căci articolul lui din 1933 a rămas până azi cel mai substanțial din câte s-au consacrat romanului) a stabilit, între soluția Maitreyiei și aceea a lui Allan, o opoziție, care îmi amintește de finalul romanului *The American* al lui Henry James, unde un cuplu e împiedicat în mod asemănător să fie fericit și unde Claire de Cintre se călugărește, iar Newman se vindecă în timp, reluându-și treptat viața de mai înainte. Am spus deja că soluția lui Allan e numai superficial alta decât a Maitreyiei. Pompiliu Constantinescu e însă de părere că «Allan refuză să intre în magia unei pasiuni devastatoare» din cauza «individualismului lui de european egoist». Și adaugă: «Sunt semnificative episoadele finale ale romanului d-lui Eliade pentru această psihologie de alb și pentru terapeutică morală pe care și-o impune Allan, asemenea olimpicii Goethe, care-și alina demența romantică prin expurgarea eului de pasiune». Terapeutică intră în acțiune când Allan e deja bolnav și când pasiunea l-a cuprins sub aripa ei neagră. Pompiliu Constantinescu nu-l crede însă bolnav: «Allan are o concepție europeană, laică, orgolioasă a păcatului: sinuciderea personalității prin pasiune. Metafizica lui este o experiență care îi refuză absolutul, sub aspectul indic al topirii definitive, în neantul pasiunii, a individului. Rațiunea europeană îi îngăduie numai îmbogățirea eului, care din experiența umană face material de reflexie și prilej de contemplație poetică.» încheiere, indiscutabil, discutabil! G. Călinescu nu credea altceva, deși se exprima mai puțin nuanțat și în general defavorabil despre acel «egotism pretins filozofic» al lui Allan, personaj pe care îl socotea «odios», ca pe orice «experimentator lucid hotărât să nu fie furat de lirisme». (în paranteză fie zis, G. Călinescu merge mai departe decât toți contemporanii săi în sublinierea caracterului exotic al temei din *Maitreyi*, care ar fi fiind primul nostru roman exotic adevărat, temă raportată la aceea din *Atala* de Chateaubriand sau din *Aziade* și altele de Pierre Loti: «idila dintre două ființe de rase deosebite», sau «studierea candoarei erotice, ascunse în complexitatea unei civilizații inedite». Pe Maitreyi o numește «animal asiatic cu o altă înțelegere despre viață» etc. Teză complet falsă!) Oricât de rezonabil s-ar dovedi Allan în comparație cu Maitreyi, el *face până la urmă experiența pasiunii*: cunoaște, prin fata lui Sen, absolutul iubirii. O mărturisește, el însuși, indirect, în finalul scenei începută în bibliotecă. Deosebirea de Sandu și de ceilalți îndrăgostiți din romanul nostru de la 1930 apare în acest punct cu limpezime: dintre toți, singurul având sentimentul de a fi posedat absolutul iubirii el este. Nu e adevărat că experiența lui rămâne pur contemplativă și abstract reflexivă: dovedea cea mai bună o constituie convertirea la o lege a iubirii până atunci necunoscută spiritului său lucid. După cum, o dovadă este și «căderea» lui, după despărțirea de Maitreyi. Inutil a specula asupra tuturor amănunțelor: Allan e la fel de bolnav ca și Chabu sau Maitreyi. Și are nevoie de tratament, nu de profilaxie. «Dar dumneata ești bolnav, Allan», îi spune doamna Ribeiro, în a cărei pensiune revine după ce Narendra Sen i-a interzis șederea în casa lui. Doamna Ribeiro are ochi buni. Nu ne putem îndoi de aceasta când vedem pe Allan umblând fără rost zile

în șir, cu hainele în dezordine și murdare, ca un om hăituit și flămând; când îl vedem pe energicul și întrepidul funcționar, apreciat altădată de Sen, ajuns să semene cu miile de cerșetori ce umplu străzile Calcuttei. Până la urmă, e drept, spre deosebire de Maitreyi, Allan pare că se vindecă: dar pasiunea n-a lăsat, în carnea sufletului său, urme mai puțin adânci decât în acela al fetei lui Narendra Sen. Nimeni n-a ieșit nevătămat din jocurile Maitreyiei. Să fie pierderea minților sau moartea singura ieșire din toate marile pasiuni? Chiar de-ar fi, așa cum ne învață cazul lui Tristan și al Isoldei, al lui Romeo și al Julietei, putem fi oare absolut siguri că Allan, care la sfârșit dorește din tot sufletul să mai privească o dată în ochii Maitreyiei, *ca să înțeleagă*, n-a pierit el însuși, în nesiguranță și durere? Ce mai știm noi despre el, o dată manuscrisul romanului încheiat?" (*Arca lui Noe*, voi. II, București, Editura Minerva, seria „Momente și sinteze”, 1981, p. 210-219.)

Într-un articol pe tema persistenței jurnalului intim ca modalitate epică în romanele lui Eliade, Nicolae Florescu se referă și la prezența lui în *Maitreyi*, descoperind prioritatea particularizatoare pe care o dă romancierul dublei perspective narative. „...în *Maitreyi* (1933), scrie criticul, pagina de *jurnal*, copiată fidel, până la nesiguranțele stilistice chiar, este dublată totdeauna și de adnotarea ei, procesul epic desfășurându-se pe două planuri paralele, *notația* ulterioară la *notație* sporind, prin fragmentare și impresie de luciditate, caracterul veridic al însemnărilor.” De altfel, obsesia jurnalului ca document existențial și ca eficiență radiografie a eului i se pare a irupe cu deosebire din mentalitatea gregară a generației sale, care - „confesivă, emoțională și sentimentalistă” prin formație - găsise în comunicarea nealterată și nelkeraturizată un fel de defulare și loc geometric al ideologiei sale artistice (*Mircea Eliade și „metamorfozele” jurnalului intim, în Cronica*, an. XVI, nr. 51<829>, 18decembrie 1981,p. 7, rubrica „Cronica literelor”).

Și pentru A.I. Piru, *Maitreyi* e o „capodoperă”, mai ales în raport cu *Isabel și apele diavolului*, pe care îl consideră „interesant” doar și îndeosebi „sub aspectul noutății concepției și a tehnicii”. Discipol constant al lui Călinescu, nu izbuteste să se detașeze însă de teza acestuia privitoare la exotismul cărții, găsindu-l și cel „mai izbutit roman de dragoste exotic românesc”. Nuanțează totuși mai convingător ideea, fiind de părere că această dimensiune i-o dă „enigma unui suflet dintr-un alt climat, impregnat de poezia panteistă, cosmică a lui Rabindranath Tagore” (*Mircea Eliade, în Istoria literaturii române de la origini până azi*, București, Editura Univers, 1981, p. 460).

Gabriel Dimisianu este preocupat de întrebarea dacă entuziasmul interbelicilor în fața romanului *Maitreyi* mai poate fi împărtășit astăzi la aceleași cote. După o analiză incisivă a infrastructurii narative a romanului, corelată în permanență cu raportări la contextul literar al epocii sau la celelalte opere ale lui Eliade, răspunsul este afirmativ. Iată-l: „Desigur, și în *Maitreyi* sunt elemente de realitate socială - cu toată plasarea în lumi exotice -, de mentalitate politică, de morală sau de confesiuni religioase, dar mistuite în masa confesiunii și sublimate poetic, dizolvate în substanța evocării. Celelalte romane ale lui Mircea Eliade din același interval pot părea mai *interesante* prin deschiderea spre câmpuri tematice noi, mai sincrone prin problematică și chiar prin factura construcției, ce face atâta loc expansiunii

curajoase a eseului. în ordinea artisticului absolut, *Maitreyi* rămâne totuși scrierea sa cea mai *bună* din acea perioadă, prin linia ei de simplitate expresivă, prin tensiunea înaltă a evocării poetice și capacitatea de a fi impus în literatura română un personaj feminin a cărui putere de seducție rămâne aceeași după decenii.”

Criticul încearcă să circumscrie genul proxim al romanelor eliadești și-l găsește determinat de un filon tematic unic: problematica cuplului. Diferența specifică ar fi reprezentarea ei ca o experiență morală cutezanță, „dezinhibitoare”, în care energiile se „decomprimă” violent și radical, protagoniștii ecuației erotice ilustrând voințe puternice, fascinate de absolutul aventurii lor spirituale. În *Maitreyi* mai ales, această problematică i se pare densificată și în desfășurare plenară: „În toate romanele lui Mircea Eliade, mitul iubirii și motivul cuplului sunt prezențe dominante, chiar dacă nu formează, ca în *Maitreyi* sau în *Nuntă în cer*, tema unică. G. Călinescu și alți critici din epocă au vorbit despre «gidismul» primelor romane ale lui Eliade, despre ferveura eroilor lor - cei mai mulți adolescenți sau tineri - de a se abandona în spirit gidian sau papinian unor experiențe dezinhibitoare, care, toate, sunt revolte față de morala constituită. Energii tinere se decomprimă rebel în acte care țintesc să provoace «crize», să tulbure liniști, dezmoțind instinctele agresării, în dispreț de «superstițiile burgheze», dar și de orice fel de urmărire. Un personaj din *Huliganii* preconizează ceea ce el numește «experiența huliganică», în care vede un mod al afirmării viguroase, creatoare, prin debarasare de orice idee primitivă și luarea totulului de la început pe cont propriu: «Există un singur debut fertil în viață: experiența huliganică. Să nu respecti nimic, să nu crezi decât în tine, în tinerețea ta, în biologia ta, dacă vrei... Cine nu debutează așa, față de el însuși sau față de lume, nu va crea nimic. Să poți uita adevărurile, să ai atâta viață în tine, încât adevărurile să nu te pătrundă, nici intimida...»

Afirmarea personalizată a eului, ieșirea din inform, implică deci în această viziune radical-anarhică, netimorare în fața adevărurilor admise și atacarea lor nesăbuită cu indiferent ce mijloace. A ajunge tu însuși: o involburare de energii care dislocă și revoluționează.

De ce am început totuși prin a vorbi despre motivul dominant al iubirii în proza lui Mircea Eliade, despre frecvența temei cuplului? Pentru că erosul este un ferment strecurat peste tot în impetuoasele, dezlănțuitele trăiri ale eroilor eliadești, un factor care precipită nenumărate procese, alimentează conflicte și tensiuni sau le calmează și stinge, desigur, nu singurul factor, dar unul cu funcțiuni decisive în planuri numeroase, chiar dacă nu imediat evidente. Cineva prevăzută cu instrumentație psihanalitică ar putea glosa copios în marginea reprezentărilor scriitorului, a proiecțiilor sale românești, în care tot ce ni se înfățișează sub forma de experiență morală hotărâtoare, de viețuire în absolutul unei spiritualități ce-și caută febril identitatea, prezintă măcar elemente de contaminare cu sfera eroticului, a raporturilor complicate dintre sexe. Dar aproape totdeauna este vorba de mai mult: erosul pentru personajele lui Mircea Eliade este o zonă de confruntare maximă între voințe și terenul predilect de experimentări morale, de trăire-limită la care îi forțează pe indivizi, acel prea plin al sufletului și al biologiei, aflat în expansiune. Adeseori este un câmp de angajare dură, unde violența se cultivă ca preț al râvnitei dezinhibări totale (violența și chiar violul, în sensul propriu), sub incidența aceluiași consemn

de insubordonare, de nealiniere la percepțiile vreunui cod. «Să nu crezi decât în tine», proclamase eroul pe care l-am amintit, din *Huliganii*. «Nu cred în nici o morală din lume», adaugă altul la fel de tăios și procedează în consecință, adică liber, cum afirmă, de orice «șantaj sentimental», chiar dacă sinuciderea iubitei este un act ce-i poate cădea în culpă.

Reiese, cred, că în proza lui Mircea Eliade erosul reprezintă o dimensiune care angajează experiențe omenești esențiale, dă impuls unor acțiuni revelatoare pentru natura adâncă a legăturilor umane, pentm semnificația complexă a unor personaje purtătoare de ideologii."

Tot *Maitreyi* îi apare criticului a ocupa prim-planul și la capitolul autenticității narative, fiind centrată pe o fluentă și rectilinie poveste de iubire, fără resorturi conceptuale voalate și fără exces de eseistică: „*Maitreyi* urmează linia mai simplă, despovărată de orice injoncțiuni ideologice, a unei povești de iubire. Este adevărat că luăm act și aici de o desfășurare ce poate fi încadrată în conceptul cunoscut de *experiență morală*, că răzbat și aici elemente din conduita știută a eroilor din celelalte romane («mă tem din ce în ce mai mult, dar situația primejdioasă mă pasionează», notează Allan la începutul «aventurii» sale), dar ceea ce ni se înfățișează aici nu este trăire *provocată* în direcția ilustrării unui concept, a unei ideologii cu alte cuvinte, ci trăire pur și simplu, viață. De aceea și stă romanul pe unele elemente de jurnal, o materie din timp în timp evocată ca un reper de autentificare a mărturisirilor, de confruntare a impresiilor inițiale cu ceea ce s-a petrecut ulterior, căci autorul, ca narator, se așează în perspectiva faptelor deja cunoscute, având sub priviri toată drama."

Singurele elemente perturbatorii ale traseului epic sunt, în viziunea lui Gabriel Dimisianu, „natura dilematică” a lui Allan, geamănă lucidității și febricității imoraliste a celorlalți eroi ai romanului lui Eliade, și echivocitatea enigmatică a manifestării *Maitreyiei*, cu izvor într-o deliberată și bine întreținută „ambiguitate simbolică”, menită a conferi realului o deschidere spre metafizic. De altfel, în această „înaburire” a portretului eroinei, criticul vede un fericit artificiu epic, prilejuind romanului o permanentă stare ascensională, creată de patima descifrării întreținută în erou.

Merită semnalată, de asemenea, și seducătoarea ipoteză că egolatrii eroi ai romanului lui Eliade, autovictimizându-se printr-o mistică și voluptate a dominării celorlalți (nietscheeană, în fond, dar reverberând atitudini papiniene și gidiene), își găsesc aprigi prozeliiți în protagoniștii romanului lui Nicolae Breban: „S-a dedus, cred, din ce am arătat, că în interiorul cuplurilor precumpănesc raporturile de dominare a unui partener de către celălalt: nu numai în iubire, dar și în prietenie, dar și în relația dintre învățăcel și mentor ș.a.m.d. Cel puternic ia în posesie întreaga ființă a celui alt, îi adoarme voința și manevrează cu ea ca un hipnotizator, până la anularea, în victimă, a simțului elementar de apărare. Ca în transă, cei dominați execută sugestii care îi împing la fapte ce lovesc în ei înșiși sau în cei apropiați: își părăsesc familia, ca Tom din *Isabel și apele diavolului*, o fură, ca Anișoara din *Huliganii*. Întâlnirea unei împotriviri, a unei rezistențe cât de timide, contrarietate adânc și dezlănțuite crize nebunești de orgoliu. Respins inexplicabil de mereu indecisa Marcella, Mitică Gheorghiu - un soi de Rogojin balcanic, decăzut în

grotesc - o asediază tenace, când umilindu-se, când amenințând, ațâțat până la obsesie de un refuz care îl aruncă în disperări și furii demențiale, înecate în orgii bahice. Recurge spre a se mântui la abjecția violului în toaleta unui vagon de tren.

În anume aspecte, asemenea stranii raporturi anticipează situații și tipuri din literatura unui N. Breban. Perechile se constituie pe relații de forță sau, în orice caz, pe îndârjirea neconcesivă a uneia din părți de a impune celeilalte concepția sa și, chiar dacă nu totdeauna conf-untarea îmbracă formele violenței, peste tot, în esență, este vorba de același instinct al dominării." (*Erosul ca experiență morală*, în *România literară*, an. XV, nr. 10, 4 martie 1982, p. 20-21.)

Într-o anume convergență cu enunțurile lui Nicolae Manolescu este universitarul timișorean Simion Mioc, într-un vast „periplu” al prozei eliaedești publicat la sfârșitul anului 1982. El redescoperă în edificiul romanului *Maitreyi* funcționalitatea și esențialitatea „dublei perspective” narative, precum și resortul ei antipsihologism și anticafolofil: „Formula românească în *Maitreyi* este tot jurnalul intim, ca și în *Isabel și apele diavolului*, dar de data aceasta, în subtile rețele de semnificații și tensiuni lirice care plasează romanul lui Mircea Eliade din 1933 în perimetrul realizărilor artei epice contemporane. Modalitatea narativă se bazează, de fapt, pe *recitarea* (deci re-trăirea, re-memorarea) unui jurnal mai vechi, după ce patima erotică s-a stins, în protagonist, ceea ce permite o dublare a perspectivei: tot ce i se pare exaltat, patetic, «romantic» este cenzurat, acum, mărindu-se astfel pentru cititor gradul de «autenticitate» al textului romanului. Adaosurile parantetice sunt impregnate de luciditate și chiar ironice (*Notă*. Nu e adevărat. *Maitreyi* n-a simțit niciodată patima în timpul acela.»)

Deublarea perspectivei mai înseamnă însă la Mircea Eliade, ca și la Camil Petrescu, contestarea calofilismului în literatură. Cei doi esești respingeau psihologismul literaturizat, contrafăcut, scrisul «frumos», cerând o scriitură ce presupune o experiență, o trăire, o neliniște proprie, toate aceste vibrații interioare înscriindu-se la cei doi mari esești interbelici în sfera conceptului [de] *autenticitate*. În eseul *Originalitate și autenticitate*, Eliade scrie, în acest sens: «În ceea ce mă privește, mi-e peste puțină să citesc pe un om care caută cu orice preț să spună lucrurile *frumos* sau *adânc*. Mai ales dacă acest *frumos* și acest *adânc* nu fac parte dintr-un canon clasic și sunt propria descoperire a autorului, *originalitatea* sa, marca sa personală.» Numai aparent există o contradicție la Mircea Eliade între originalitate, autenticitate și universalitate. După cum explică el, în continuare, în același eseu, exprimarea celei mai profunde intimități înseamnă atingerea universalului uman. E drept însă că Eliade nu disociază îndeajuns între *ce este* și *cum se face* trecerea de la real la scriitură, de la autenticitatea individuală la «canonul clasic» al expresiei, adică la retorica și poetica discursului. Reacția sa este de natură general-filozofică, în spiritul vremii, și vizează calofilia literară, «făcutul» și «caligrafia» stilului: «În fața originalității, eu propun autenticitatea. Care, de fapt, înseamnă același lucru, în afară de ceremonialul, de tehnica și fonetica inerentă în orice *originalitate*. A trăi tu însuși, a cunoaște prin tine, a te exprima pe tine... A povesti o experiență proprie nu înseamnă *individualism*, *egocentrism* sau mai știu eu ce formulă. Înseamnă că exprimi și gândești *fapte*. Cu cât ești mai autentic, mai tu însuși, cu atât ești mai puțin personal, cu atât exprimi o experiență universală sau o cunoaștere universală.

Un jurnal intim are, pentru mine, o mai universală valoare omenească decât un roman cu mase, cu zeci de mii de oameni (*s.a.*)» Iar finalul eseului din care am citat sună cvasiaforistic: «O experiența autentică, adică nealterată și neliteraturizată, poate reprezenta întreaga conștiință umană a aceluia ceas.»

Criticul se lasă antrenat într-o pledoarie incisivă (anticălinesciană, în fond) în sprijinul ideii că *Maitreyi* nu e o carte de exotic artizanal și pitoresc estetizant, ci un roman care plasează evenimentialul cotidian și aparent factologic într-un context cosmic, de largă semnificație ontologică. Dintr-o astfel de perspectivă, chiar gesturile profane, de îndrăgostită, ale Maitreyiei i se par componentele unui ritual sacral, arhetipal: „*Maitreyi* nu este o carte pitorească, exotic-exterioară, fapt sesizat adecvat de Pompiliu Constantinescu, la data apariției cărții. Există în roman un personaj privit cu ironie, Lucien, ziaristul descins în India cu gândul să scrie o carte despre această imensă țară. Francezul se *documentează* tot timpul și are mereu în mână carnetul de notițe. Textul lui se umple de poncife și locuri comune, exteroare. Pe când privirea lui Allan se încarcă de privirea erotică a Maitreyiei, și iubirea lor este ocrotită, legănată de asemenea întrețesere de priviri, iar în final, după despărțire și dezastru, naratorul revine la punctul de sprijin al privirii, cel al amintirii însă: «Numai acolo mai puteam regăsi fiorul acelor priviri fixe, hipnotice, nesățioase, descoperite în cea dintâi zi a noastră, în bibliotecă. Când ne opream la bariere, în plină lumină, ochii noștri se căutau, se găseau și se înlănuiau exasperați, dându-și atât de nebunește privirile...»

Alături însă de asemenea stări de comuniune, Allan observă cu uimire marile deosebiri dintre jocul și arta iubirii indiene și cele cunoscute de el din tradiția și miturile europene ale amorului. Nefăcând deosebirea dintre sacru și profan, mai bine-zis, înscriind cu emoție orice element și gest al relațiilor lor într-un joc ritualic de străveche sorginte, Maitreyi îi reproșează lui Allan, chiar în timpul lecției de franceză (el - profesor, ea - elevă), că nu știe să se joace. [...] Tânărul inginer englez nu poate înțelege, cel puțin pentru faza de început a iubirii lor, de ce «natură» au fost relațiile dintre Maitreyi și Tagore (acesta a fost un *guru* pentru tânăra fată), între Chabu, sora mai mică a acesteia, și un copac simpatizat în mod deosebit. E un halou de semnificații ce plasează omul într-o textură vie, universală. Treptat însă, această transgresare a cotidianului spre o ordine metafizică totală se infiltrează și în spiritul lui Allan, cu izbucniri și împliniri extatice, în spațiul nocturn al pădurii: «Nu știu ce suflet necunoscut din mine izbucni atunci chemat de toată această Indie nebănuită. Pădurea părea că n-are nici început, nici margini. Arbori de eucalips, fără vârstă, prin care cerul se ghicea anevoie, într-atât erau de mincinoși licuricii și de depărtate stelele... Am stat așa mult timp și n-am cutezat atunci s-o sărut pe Maitreyi. Nu mai doream nimic, nu mai simțeam nevoia vreunui gest. Era o seninătate nefirească în sufletul meu, deși taina și miracolul din jur mă exaltase, mă narcotizase, mă răzvrătise. Nu știu cum s-a petrecut aceasta...»

Comuniunea lor, «cununia» lor silvestră, culminează în cunoscutul fragment naturalistic, în care Maitreyi se adresează elementelor naturii, într-un poem erotic oriental, cu transsemnificații de «religiozitate cosmică», «definită» de Mircea Eliade ca o transgresare a obiectelor și ritmurilor cosmice de către sacru. [...] E un

imn al transfigurării vieții prin amor, o plasare a acestuia în creativitatea și fertilitatea tuturor nivelelor cosmice ale Magnei Mater.»

Reține atenția de asemenea și strădania criticului de a individualiza câteva toposuri ale imaginarului epic eliadesc, după metodologia bachelardiană, inspirat îndeosebi de dialogul scriitorului cu Claude-Henri Rocquet din *L'epreuve du labyrinthe*. „Atmosfera” de irizată și difuză patriarhalitate din casa Dasgupta, cea des și elegiac evocată din salonul casei părintești, ambianța plină de neliniști și taine din casa chivuțelor creionată în *La țigănci* sau aceea pe care protagonistul *Noptii de Sânziene* și-o reprezintă în memorie sub numele de „camera Sambo” ar forma, în viziunea sa, un fabulos spațiu germinativ pentru imaginația artistică a lui Eliade. Iată și ce original cod atribuie misteriosului inel de logodnă primit de Allan de la iubita sa: „în *Maitreyi*, inelul de logodnă dăruit de fată este în formă de șopărlă, ceea ce trimite, dincolo de mulțimea de semnificații, în ordine temporală, la arhetipul uroboros, care prin mușcarea propriei cozi «închide» finitudinea și devine simbol al veșniciei.»

Merită amintită și interpretarea pe care criticul o dă (pe urmele unor aserțiuni interbelice, dar cu subtile nuanțări) finalului. El vede în temperarea și espectativa erotică a lui Allan o spaimă egoistă de a nu-și pierde libertatea: „*Maitreyi* este un roman al eliberării de o pasiune (la modul goethean) prin însăși poematizarea misterului erotic. În ciuda «contopirii» trupești și spirituale, în vraja ritului venusian, în regimul nocturn, semnificația structurală a celor doi protagoniști, avem impresia, rămâne divergentă. Desfășurarea «jocului» devine tragică pentru Maitreyi în regimul diurn. Nu arată și Leo Frobenius, de pildă, că «jocul» cosmic-primordial și sacru cunoaște, în timp, două «forme» de manifestare: tragedia și comedia? [...] Asaltată de nexul opreliștelor și prejudecăților, Maitreyi este gata să sacrifice totul pentru împlinirea «destinului» lor. Structură spirituală opusă, Allan nu poate scăpa de rațional, luciditate și îndoială în legătură cu «adevărul» sentimentelor lor, alinându-și drama în pădurile de pini din Himalaya, pe când Maitreyi îl trecuse, unic și definitiv, în mitologie și metempsihoză, numindu-l «neuitata mea lumină».

Într-un anume sens, se poate spune că Allan procedează «napoleonian», fugind pentru a nu-și pierde libertatea. Nu-și refuză totuși experiența erotică, pentru că în acești ani «creatorul» său credea într-o relație ineluctabilă între experiență și libertate, așa cum scrie în perioada când redacta *Maitreyi*, într-un eseu: «Singura libertate posibilă o concep prin experiență, căci nu pot scăpa de anumite lucruri decât trăindu-le, nu pot limpezi anumite obsesii decât privindu-le în față și nu pot cunoaște adevărata dragoste decât depășind-o.» (*Periplu în proza lui Mircea Eliade, în Studii de literatură română și comparată*, voi. IV, 1982, p. 1-9, cap. I. „Metafizica” amorului în „Maitreyi”.)

În 1986, o recenzie succintă, semnalând în *România literară* reapariția romanului în librării, amintește cititorului că autorul lui este „unul dintre marii prozatori români ai secolului” (*Mircea Eliade: „Maitreyi. Nuntă în cer” <Editura Minerva, colecția „Arcade” >, mRomânia literară*, an. XIX, nr. 41, 9 octombrie 1986, p. 10, nibrăica „Vitrina”; semnată: „Lector”).

Aceeași ediție inspiră, se pare, și articolul lui Gheorghe Glodeanu, publicat în *Tribuna* în prima parte a anului 1987, o explorare cu deschidere subtil eseistică, dar

frecventând în genere traseele esențiale ale exegezei. Cele mai multe enunțuri ale sale par de aceea o reformulare a unor cunoscute sentențe critice sau sunt judecăți de cititor cuminte, cu bun-simț și aplecări spre sinteză. Demne de semnalat se vădesc totuși două remarci de surprinzătoare tenuitate și insolit. Ipostaza lui Allan, de „străin” decodând o realitate fizică și metafizică exotică, reeditează, în viziunea sa, postura naratorului din *Scrisorile persane* de Montesquieu: „Trista poveste de dragoste dintre Maitreyi și Allan constituie pretextul inițierii cititorului într-o lume pe cât de fascinantă, pe atât de exotică. Deși asistăm la fenomenul confruntării a două culturi extrem de diferite, evenimentele sunt relatate din punctul de vedere al europeanului care încearcă să decodifice esența spiritualității indiene. Procedul descoperirii realităților autohtone din perspectiva unui străin amintește de tehnica folosită de Montesquieu în *Scrisorile persane*.” Jocul perspectivelor temporale asupra evenimentelor și personajelor evocate, artificiu de care abuzează Allan, folosindu-și și comentându-și jurnalul, îi apare ca o achiziție retorică gidiană: „Maitreyi nu este numai o fascinantă poveste de dragoste. Însușindu-și lecția lui Andre Gide, Mircea Eliade ne oferă și romanul scrierii unui roman. Jurnalul ținut de Allan în această perioadă devine proces-verbal al unei experiențe dramatice care, din perspectiva timpului, se transformă într-o memorie a trecutului...” (*Nevoia de autenticitate*, în *Tribuna*, an. XXXI, nr. 18<584>, 30 aprilie 1987, p. 2, rubrica „Privire în actualitate”.)

Ediția anului 1991 îl predispune pe Aureliu Goci la câteva reflecții incitante, deși argumentația lor critică e cam sinuoasă și ambiguă. Pornind de la ideea că imaginarul conștiinței poate fi mai autentic și mai reprezentativ uman decât „evenimentialul consemnabil”, că trăirea devine mai verosimilă când își „asumă” posibilul, virtualul, el conchide că literatura eliadescă cu temă indiană se salvează de pitoresc și senzațional prin scriitură și autonomie estetică. Maitreyi, ca personaj, i se pare a încorona exemplar teoretizarea sa asiduă în marginea autenticității vieții, fiind o „întruchipare a firescului” și o „relevantă inovație” în spațiul tipologiei romanului autohton. Tot o inovație - în materie de retorică epică, înțelegem noi - este, în viziunea sa, și îndrăzneala de a ocupa prim-planul narativ al unui roman considerat tipic conradian, englezesc, cu un personaj „foarte român”, adică în contradicție, prin structură mentală, cu teza lui exotică. Toate traseele demersului converg, de altfel, către o inflexibilă concluzie: într-o ierarhie valorică a romanului românesc, *Maitreyi* nu poate fi închipuit decât pe unul din primele zece locuri: „înțelegând și judecând astăzi conceptul de literatură a autenticității care animă - și nu numai la începuturi - opera lui Mircea Eliade, vom descoperi un complex scriptural amalgamat de jurnale fictive și romane strict biografice, de memorii imaginare și opere non-fiction. Disocierea dintre elementul trăit și cel imaginar nu oferă o cheie a autenticității. Aventura umană, ființarea posibilă și chiar probabilă nu are limite tratate de atestarea evenimentială ori credibilitatea simplistă.

Orice biografie - de la cea foarte spectaculoasă până la cea anodină - conține un fond ficțional, adică imaginarul trăit în conștiință poate fi mai autentic decât acumularea factologică.

Orice viață devine cu atât mai «realistă», cu cât își asumă convenția existențialului posibil, pactul, nu neapărat faustic, dintre componentele care scindează psiho-

logia - chiar și cea mai rudimentară -, deci ideea că pot fi împăcate visul posibil, altceva-ul refutat și evenimentialul consemnabil, accidentalul ne semnificativ.

Cu Mircea Eliade, aventura existențială nu devine și autentică decât în măsura în care scriitura își păstrează independența și se exprimă pe sine, indiferent și independent de volumul de experiențe și evenimente. De aici, refuzul pitorescului și al elementului senzațional.

Se uită, îndeobște, când se vorbește de formația tinereții lui Mircea Eliade, că înainte de experiența religioasă indiană (care însumează și aventura erotică) a fost efigia culturală europeană, probabil Italia și Renașterea, constituind fondul de «rezistență» la straniul și miraculosul univers indian. Orice convertire - fie și culturală - rămâne o experiență tragică. Fertilitatea ascetică a renunțărilor nu poate fi disociată de extazul noilor adopțiuni. Oricât de complexă, lumea indiană este receptată de Mircea Eliade ca un univers non-tragic. Dacă europeană Isabel era scindată între realitatea și fantasmagoriile conștiinței, Maitreyi este o structură, un monument de unitate și seninătate, care primește înfrângerile și luminiscenta credinței în Nirvana.

Cu Maitreyi, personajul, Mircea Eliade descoperă ființa autentică, după ce a teoretizat abstract modurile de autenticizare a vieții.

Această descoperire îl obligă să nu-și mai scrie romanul la persoana I, să se disocieze de agentul narativității, funcție în care acreditează un personaj oarecare, eventual străin și non-umanist.

Aparența de roman englezesc (Conrad, Hemingway) îmbracă experiența unui tânăr foarte român, ceea ce produce o mutație și în planul scriiturii. Altceva-ul aspirației, al utopiei, se încorporează în altceva-ul exprimării, adică limba și structura mentală a personajului acționează ca niște fatalități insurmontabile.

Însă cea mai relevantă inovație în proza marelui scriitor este descoperirea autenticității în tipologie și nu doar în ilustrarea ideatic-narativă a ființării. Maitreyi nu este neapărat o furtună de senzualitate, cât întruchiparea firescului, a disponibilității și lipsei de prejudecăți.

Există «un pitoresc moral» - zice Pompiliu Constantinescu - dar și un «etern feminin», care completează neliniștea lucidității masculine. Femeie brahmană și mit viu, Maitreyi, prin macularea ei înjositoare - incredibilă pentru o aristocrată a spiritului și frumuseții -, îl obligă pe Allan să se retragă în europeanismul și modernismul său, să se purifice «de metafizica iubirii prin fizica ei».

Maitreyi este unul din primele zece romane ale literaturii române. („Maitreyi” - romanul unei imposibile iubiri... și manuscrisul ar în *Revoluție*, în *Dimineața*, an. III, nr. 85<597>, 5 mai 1992, p. 2, rubrica „Simpozion”.)

3. *Ecouri pe alte meridiane*. *Maitreyi* intră și în atenția unor critici care își publică glosele în străinătate, fie în periodice, fie în volume. Ele fac în genere obiectul unor sinteze și istorii de literatură română destinate cititorilor din afara țării sau sunt recenzii prilejuite de versiunile romanului. Paradoxal este că cele mai consistente au tot autori români. De pildă, într-un volum cu titlul neutru *Etudes sur la littérature roumaine contemporaine*, editat la Paris în 1937, romancierul și psihanalistul Ion Biberi îi consacră lui Eliade un capitol extins, încercând să-i decanteze din operă „fizionomia intelectuală” și operând cu generalitatea, concen-

trarea și caracteristicul unei veritabile fișe de dicționar literar. Îl consideră cu această ocazie vârful necontestat și prodigios al primei generații postbelice, singurul susceptibil de a se realiza plenar și capabil deci să-i concretizeze artistic sau să-i reprezinte mesajul. Ca formulă, romancierul i se pare a evolua între o tendință autohtonistă și una universalistă a literaturii contemporane, închipuind calea de mijloc, a echilibrului și a concilierii creatoare. Îl simte însă mai aproape de prima (atenuându-i conservatorismul prin elanul său nestăpănit de înnoire), pentru faptul că scriitorul nu face altceva decât să-și exploreze propria-i experiență existențială și realitate interioară, ele fiind inevitabil un reflex al realității românești în care trăiește și la care se raportează în permanență. În linii generale, pentru Ion Biberi, Mircea Eliade este o individualitate dilematică și fermentativă, cu o gândire impetuoasă și efervescentă, cu o sensibilitate acută și un orizont intelectual pe cât de larg, pe atât de divers; legat de meandrele vieții telurice, dar preferându-le soluționări spirituale și metafizice; concepându-și aventura culturală, asemeni marilor asceți, ca pe o experiență intimă; trăind direct și cu patetism ceea ce gândește și narează, mărturisindu-se deci prin scris; căutând riscul, acceptându-l și experimentându-l; arborând țeluri implacabile și absolute. De altfel, socotește existența și opera lui Eliade o continuă provocare a destinului, reproducând la scară individuală drama generației sale, fascinată concomitent de acțiune și de idealitate. Transcriem în traducere acest sugestiv și memorabil „portret al artistului la tinerete”, subliniind că, la configurarea lui, contribuția adusă de romanul *Maitreyi*, cea mai importantă și reprezentativă operă a lui Eliade la această vârstă, este preponderentă și edificatoare: „Corifeul generației de scriitori care începuseră să se afirme către anul 1925, d-l Mircea Eliade este poate singurul dintre tinerii scriitori care nu reprezintă pentru literatura noastră doar o simplă promisiune. Opera sa, atât de variată deja, se impune prin accentul ei personal și suflul robust, în ciuda prodigioaselor sale lecturi, d-l Mircea Eliade s-a străduit să transpună literar propria sa frământare și experiențele sale interioare. El a rezistat modelor literare și când din necesități de ordin tehnic, a folosit - modelând-o - o modalitate preluată de la alții, a făcut-o totdeauna pentru a-și exprima propria-i atitudine. El se deosebește astfel de ceilalți scriitori care-i sunt contemporani: între cei cărora nu prea le pasă de culoarea locală românească și reprezintă în mod deliberat o orientare europeană sau cosmopolită și cei care, tot deliberat, se străduiesc să elimine din opera lor orice ecou străin pentru a exprima exclusiv tendințele autohtone, M. Eliade păstrează calea de mijloc. El nu urmează decât expresia propriei sale realități interioare și, implicit, pe cea a realității românești de care se simte legat și al cărei exponent este.

Opera lui M. Eliade se plasează deci între tendința universalistă, dacă se poate spune așa, și cea de suflu autohton. Scriitorul este solid implantat în solul vieții românești și, cu câteva excepții, el transpune în scrierile sale ecourile unei conștiințe saturate de atmosfera ei, deși se vedește familiarizată în același timp și cu problemele marii culturi europene.

Astfel situat, M. Eliade ni se oferă ca cea mai autentică personalitate literară a generației noastre... Gândirea sa, tumultuoasă și hărățuită, sensibilitatea sa vie, impresionabilă și efervescentă, varietatea orizontului său intelectual și extensia

registrelor sale interioare și-au găsit în opera lui o finalitate și o realizare. Fiecare din cărțile sale pune una sau mai multe probleme, dezbate un proces, expune o dramă. Toate freamătă de viață bogată în semnificații și toate părăsesc la un moment dat trama existenței cotidiene pentru a se aventura într-o lume a simbolurilor sau în sfera de mare altitudine a unei vieți pur spirituale.

Ceea ce ne frapează totdeauna la Mircea Eliade este caracterul viu și absorbant al preocupărilor sale intelectuale. Pentru el, gândirea pare, ca la majoritatea oamenilor sau ca la sceptici, un simplu joc al spiritului. Ea este, la Mircea Eliade, mărturia unei drame interioare permanente și nepotolite. Îl ghicim totdeauna concentrat pentru a aprofunda sensul unei probleme, pentru a surprinde esența unei realități sau pentru a decanta înțelesul ei simbolic. Cercetarea sa nu este deloc impersonală, rece, fără legătură cu eul său profund, ci, dimpotrivă, ea se insinuează cu totul vieții sale, participă la existența sa intimă. Pentru acest gânditor, activitatea spiritului este singura care contează. El știe să-i sacrifice totul, cu un fel de fervoare și de renunțare care amintește de ascetism. Pentru că M. Eliade este un mare neliniștit. Cunoaștem puțini oameni care să fi trăit o dramă de conștiință la fel de intensă ca el... Patetismul vieții sale interioare, disperarea sa l-au împins totdeauna să trăiască direct problemele pe care le aborda. Pentru el, a gândi înseamnă a trăi, este același lucru.

Ideologia d-lui Mircea Eliade, astfel ancorată în viața sa intimă, îl exprimă în totalitate. De unde și accentul ferm al convingerilor lui și puritatea atitudinii sale. Nimic firav, șovăitor, nesigur la acest scriitor.

El vizează totdeauna absolutul, valorile permanente, realitățile esențiale. În această goană aventuroasă i se întâmplă adesea să se afle pe o pistă greșită. Atunci, M. Eliade își recunoaște greșeala și pornește din nou, cu același avânt, în asaltul absolutului. Impresionant spectacol această lungă și patetică luptă la care am asistat de mai bine de zece ani!

Neliniștea și autenticitatea experienței interioare, într-un cuvânt, gândirea sa vie, nu definesc în întregime personalitatea complexă a lui Mircea Eliade. O altă trăsătură, poate tot atât de importantă, se adaugă la aceasta, explicând în același timp timbrul specific al operei sale, ca și abundența și varietatea sa. Este vorba de invincibila sa inventivitate. O energie neîmblânzită, o inepuizabilă facultate de reînnoire, un tumult aparent dezordonat și o continuă efervescentă dau acestui spirit vigoarea și fermitatea care transpar din câteva opere ale sale. În atmosfera pacifică a climatului intelectual autohton, Mircea Eliade se dovedește de aceea o veritabilă erupție. Talentul său năvalnic a imprimat vieții noastre literare un alt ritm. A fost ca o țânzire de sevă nouă, care cuprindea brusc un organism cu o creștere încetinită.

Această asociere de neliniște și efervescentă condiționează, după părerea noastră, fizionomia intelectuală a lui Mircea Eliade. Ea produce febra sa, contradicțiile sale, tumultul său, dar dirijează mai ales direcția capitală a gândirii sale, și anume, căutarea sensurilor vitale ale problemelor și efortul de a pătrunde până în adâncurile realităților pe care le studiază. Mircea Eliade nu se oprește la zonele exploatare în mod obișnuit, ci se cufundă cu îndrăzneală în necunoscut. Chinuit deangoasa sa, el nu ezită să se arunce în aventură. Dușman al spiritelor liniștite și al dogmaticilor, el acceptă riscul și, la nevoie, îl creează.

În aceste condiții, se înțelege bine, Mircea Eliade nu putea să se dăruiască în întregime operei sale. El nu aparține acelei categorii de scriitori pentru care literatura slujește la disimularea gândirii. Ci, dimpotrivă, scrie pentru a-și transmite mesajul, pentru a se confesa, direct sau indirect.

Romanele sale, stufoase și variate, exprimă în complexitatea lor și în ciuda numărului mare de personaje care se mișcă în ele drama umană a autorului. Dar, în același timp, profund inserată, și epopeea similară a unei întregi categorii de intelectuali, destul de înrudiți între ei."

Concluzia criticului are un aer definitiv și inflexibil, surprinzător pentru epoca în care este formulată, una și aceeași cu cea în care scriitorul era anatemizat pentru pornografie și marginalizat pentru simpatiile sale politice. Obiecțiile în fața unei creativități de asemenea vigoare și anvergură, oricare le-ar fi fost suporturile, i se par de aceea de o deplorabilă moralitate: „Bilanțul operii d-lui Eliade este, fără îndoială, prematur: acest scriitor își aprofundează continuu viziunea prin noi lucrări. Excepționala sa putere de muncă, deconcertanta sa productivitate, eferescența spiritului său și diversitatea resurselor sale îi deschid toate posibilitățile. Noi recunoaștem în el cea mai plină expresie a spiritualității «generației sale».

Cât de jalnice sunt obiecțiile la literatura lui! S-a încercat stabilirea unor filiații, eliminarea unui număr de volume sub pretext că nu aveau substanță sau, pe de altă parte, că ar fi fost prea îmbibate de erotism!

Ca și cum un creator de o asemenea forță ar putea fi evaluat cu etaloanele scriitorilor de duzină." (*Etudes sur la littérature roumaine contemporaine*, Paris, Editions Corymbe, 1937, p. 173-176.)

Într-o panoramă critică a literaturii române de după 1900, tipărită ca și cea a lui Ion Biber în Franța, compatriotul nostru Basil Munteanu descoperă în infrastructura celor cinci romane publicate de Eliade o comunicare atât de firească și dezinvoltă, încât e tentat să le închipuie fragmente sau părți ale unui singur discurs epic, având aspectul unei „confesiuni" făcute de un singur erou, acesta fiind identificabil, în mare, în manifestările și tensiunile interioare ale romancierului. Paradigma caracterologică a unui asemenea ubicu personaj este cea a unui „cerebral complex", tipul insului solitar și introvertit, sincer și crud cu sine, preocupat cu ardoare de autocunoaștere și autodepășire și traversând pentru aceste scopuri, cu o supraomenească nevoie de autenticitate și adevăr, experiențe purificatoare sau imunde. În *Maitreyi*, el este văzut și ca detonatorul unei senzualități exotice și reprimată, căreia încearcă să-i interpreteze europenește psihologia: „Romanele d-lui Mircea Eliade - care a trecut de treizeci de ani - adoptă uneori față de cititor o dezinvoltură abia perceptibilă. Ele eludează toate preceptele genului și chiar tind să evadeze din literatură, ca să-și îndeplinească mai bine rolul de simplă mărturie, necalofilă; abundă de asemenea în perspective integratoare și observații care-l trădează pe eseist. Ansamblul lor formează epopeea confuză a unei bogate personalități în evoluție: un suflet exigent face jurământ de sinceritate și-și făgăduiește să spună totul; un suflet care, ștergând cu buretele adevărurile dobândite, se străduiește să înalțe pe aceste ruine propriul său adevăr. Este omul singur, pornit la descoperirea sinelui și a rațiunii sale de a fi. O înțelegere nesfârșită a celor mai mici reacții ale sale *vis-à-vis* de marile probleme ale acestei lumi; o nostalgie

neomenească după altceva, care să fie «autentic» prin excelență; o facultate de dedublare implacabil lucidă; curajul de a trăi experiențele cele mai variate, livrești, satanice, extatice, de la cele mai pure la cele mai scabroase; acestea sunt mijloacele de investigație ale acestui cerebral complex, paradoxal, crud, în perpetuă stare de tensiune interioară. Mărturia sa are valoare pentru tot tineretul, care este deja ceva mai mult decât cel de ieri.

Din această confesiune abia romanțată se detașează câteva cărți în care, departe de a împiedica acțiunea, problema dezbătută antrenează noi avânturi romanești perfect edificatoare. *Maitreyi* (1933), numele unei încântătoare fecioare hinduse care se abandonează unui european, este cu mult mai mult decât o iubire în India: este arzătoarea psihologie a delirului carnal." (*Mircea Eliade*, în *Panorama de la littérature roumaine contemporaine*, Paris, Editions du Sagittaire, 1938, p. 254-256.)

Versiunea franceză a romanului (cu titlul editurii: *La nuit bengali*), intrată în librării în septembrie 1950, este semnalată în luna următoare prin două succinte recenzii, apărute sub semnături și în gazete întrucâtva obscure (J. Amsler, *Mircea Eliade*: „*La nuit bengali*", în *Est-Eclair*, 15 octombrie 1950; Gini A. Pellevant, *Mircea Eliade*: „*La nuit bengali*", în *Bulletin europeen*, octombrie-noiembrie 1950). Curios este că ea mai provoacă un cronicar abia peste șase ani (P. Rocher, *Mircea Eliade*: „*La nuit bengali*", în *Nice-Matin*, 15 aprilie 1956). După o însemnare de jurnal, datată cu oarecare incertitudine în cuprinsul anului 1951, aflăm însă că trebuia să fie comentată, conform unui anunț făcut în *post-scriptum-xA* unei cronici publicate la puțin timp de la apariția romanului, chiar de către Marcel Brion, în popularul și răspânditul *Le Monde*. O subtilă diversiune, pusă în fapt, se pare după bănuiala scriitorului -, de serviciile secrete comuniste din țară sau de vreun „prieten" fățarnic din exil, îi compromise această necesară regie a lansării și o transformă într-un eșec financiar. În aceeași însemnare vorbește însă de impresia puternică pe care romanul o face asupra unor cunoscute personalități ca Tucci, Renan și Bachelard, care își „mărturisesc" prețuirea, se pare, epistolar. Este și contextul în care Eliade amintește celebrul calificativ cu care Gaston Bachelard a încercat să caracterizeze sintetic romanul numindu-l „*une mythologie de la volupté*". Iată întreg pasajul: „*La nuit bengali* a trecut neobservată, și mă întreb dacă nu e mai bine așa, de exemplu, dacă un eventual succes de presă și de public nu m-ar fi pus într-o lumină falsă: pentru că romanul nu reprezintă decât un aspect al literaturii mele, și mei măcar unul din cele mai semnificative. Nu mi-ar fi convenit să fiu identificat ca autorul acestui roman (chiar după ce-a fost «innobilat» prin caracterizarea lui G. Bachelard «*une mythologie de la volupté*» sau prin mărturisirile lui Tucci, Renan și alți orientaliști că, în sfârșit, ceva dintr-o Indie contemporană autentică se reflectă într-o operă literară europeană). Ce e mai interesant: s-ar putea ca acest insucces să se datoreze unei întâmplări. Într-adevăr, puțin timp după apariție, Marcel Brion anunța la sfârșitul unei «cronici a cărții străine» din *Le Monde* că săptămâna următoare va discuta «*le beau roman de Mircea Eliade*». Pentru un scriitor străin, nu se putea închipui o «lansare» mai prestigioasă. Dar foiletonul din *Le Monde* n-a mai apărut. Marcel Brion mi-a explicat, într-o prea amabilă scrisoare, că cele patru pagini dactilografiate nu i-ar fi fost de ajuns, că are nevoie de 12-15 pagini și deci va redacta un studiu pentru *Revue des Deux Mondes*.

Până astăzi, acest studiu n-a apărut și nu cred că va mai apărea vreodată. Sunt sigur că a intervenit ceva, dar nu știu ce. Probabil vreun denunț la direcția *Le Monde*, nu interesează din ce parte (putea veni tot atât de bine de la Legație sau de la vreun «tovarăș de exil»). Dar nu încapă îndoială că acest accident a îngropat cartea. În acele săptămâni de toamnă târzie, neapariția cronicii lui Marcel Brion echivala cu o catastrofă; nu numai din punct de vedere financiar, dar mai ales pentru că eșecul *La nuit bengali* anula posibilitățile de a vedea traduse celelalte romane. Dar acum îmi spun că autorul denunțului mi-a făcut, fără să vrea, un mare serviciu. *Nu se cuvenea* să fiu descoperit ca scriitor, *astăzi*, printr-un roman scris la 25 de ani. Dacă îmi va fi dat să fiu cunoscut, într-o zi, ca romancier aici, în Occident, este mult mai firesc să fiu descoperit prin opera mea de maturitate, adică *Noaptea de Sânziene*. Numai o asemenea carte - în cazul că va avea norocul să fie citită de cei o sută-două de lectori și critici a căror opinie o respect -, va reuși să *salveze*, i.e., să dezvăluie semnificațiile tuturor experiențelor românești care au precedat-o." (*Jurnal*, I, București, Editura Humanitas, p. 208-209.)

Momentul este fixat și în *Memorii*, contextul dând câteva amănunte interesante privitoare la rezerva cunoscutului editor Gustave Payot la beletristica lui Eliade, care o considera capabilă să-i erodeze ipostaza de savant. Dacă această optică a avut extensie în epocă, este de înțeles de ce *La nuit bengali* n-a stârnit prea mult critica franceză. „*La nuit bengali*, își amintește scriitorul, a apărut, în sfârșit, în septembrie, dar n-a avut succesul - nici de critică, nici de public - pe care îl așteptam Brice Parain și cu mine. Pe de altă parte, Gustave Payot părea plictisit că, nici doi ani după *Trăite d'histoire des religions*, publicasem un «roman». «Numele dumitale, mi-a spus, evocă în mintea cititorilor un orientalist și un istoric al religiilor. Nu trebuie să-i dezorientezi!» Avea, desigur, dreptate. Dar eu crezusem că tradiția compartimentării stricte, impusă de pozitivism (obiectivitatea cercetării științifice și a gândirii filozofice, pe de o parte, subiectivitatea creațiilor artistice, pe de alta), devenise desuetă. Nu ptreteam uita că aproape toți filozofii germani de la începutul secolului XIX scriseseră romane, iar succesul unor autori ca Gabriel Marcel, Camus sau Jean-Paul Sartre demonstrase solidaritatea între gândirea filozofică și creația literară. Mă înșelasem, însă, alegând *Maitreyi* pentru debutul meu literar în Franța. Câți dintre cititori ar fi putut descifra, ca Gaston Bachelard, «*une mythologie de la volupté*» în acest roman din tinerețe?

Din fericire, în acea toamnă 1950 credeam că *La nuit bengali* ar putea avea succes, măcar de public, ceea ce mi-ar fi îngăduit să cer încă un avans din drepturile de autor. Situația noastră financiară se agrava pe măsură ce trecea timpul. Eram nevoiți să ne împrumutăm de la prieteni și de la Sibylle, ca să ne asigurăm chiria camerei și o masă pe zi la restaurantul (totuși, atât de ieftin) din rue de Sevres." (*Memorii*, voi. II, București, Editura Humanitas, 1991, p. 122.)

În Italia, romanul fiind tradus încă din 1945, el este singurul titlu asupra căruia insistă Gino Lupi, autorul unei substanțiale *Istorie a literaturii române*, publicată la Florența în 1955, în cadrul paragrafului dedicat scriitorului. El îl prețuiește pentru că îl descoperă neatins de discursivismul rece (*jredda ideologia*) resimțit în celelalte romane eliadești: „Autor de romane cerebrale care amintesc de Gide, fără a-l imita, prezintă prin intermediul unei detaliate analize introspective viața tinerei

burghezii a momentului, îndeosebi pe coordonatele experienței erotice. Operele care rezultă din acest studiu obosesc uneori printr-o anume prolixitate și divagații, dar când viața răzbate în țesătura invenției artistice și se impune ideologizării reci, se nasc circumstanțe epice și personaje cu adevărat reușite, ca în *Maitreyi* (1933)." (*Storia della letteratura romana*, Florența, G. S. Sansoni Editore, 1955, p. 377-378, *Parte III.*)

În spațiu german, *Maitreyi* are o neașteptată audiență. Cunoaște, de pildă, în numai un sfert de veac două versiuni, iar ultima, cea din 1975, devine obiectul unui adevărat regal de cronici, cuprinzând nu mai puțin de cinci (Wemer Helwig: *Mircea Eliade*, „*Dos Mädchen Maitreyi*”, în *Russelscheimer Echo*, 23 iunie 1975; *Mircea Eliade*: „*Das Mädchen Maitreyi*”, în *Darmstädter Echo*, 23 iunie 1975, articol nesemnat; Renate Mathaei: *Das Heilige und das Profane, Fine wieder aufgelegte Erzählung des Rumänien Mircea Eliade* [„*Das Mädchen Maitreyi*”], în *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 4 iulie 1975; Werner Helwig: „*Das Mädchen Maitreyi*” von *Mircea Eliade*, în *Westermanns Monatshefte Die Zeitschrift für Bucherleser*, aprilie 1976; *Mircea Eliade. Roman*. „*Das Mädchen Maitreyi*”. *Der Westen kann den Osten nie begreifen*, în *Rheinische Post*, 26 iunie 1976).

Cum opera eliadescă a ajuns obiectul unei ediții critice și în Japonia, avem surpriza să găsim romanul *Maitreyi* amplu analizat și într-o gazetă exegetică niponă (Kyoko Nakamura, „*Maitreyi*” no *Ichikosetin*, în *Kawamura Ton ki Deigeku kenkyukiyo*, nr. 7, 1987, p. 168-183).

4. *Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mircea Vulcănescu - trei reacții insolite*. Suntem tentați să amintim în finalul acestor hote și comentarii și manifestarea de entuziasm exploziv la care îi predispune lectura cărții pe trei confrăți apropiați ai romancierului (surprinzătoare oarecum dacă ne gândim la prestața și popularitatea lor în moment), care - chiar dacă nu s-a concretizat în texte critice de referință - are în ansamblu semnificația unui veritabil calificativ.

Lucian Blaga, de pildă, aflat în Austria ca atașat de presă al Legației române (1 noiembrie 1932 - 31 ianuarie 1937), îi trimite lui Eliade această epistolă, în care se declară cu totul vrăjbit de roman, oferindu-se să-i intermedieze tipărirea într-o editură austriacă:

„Wien, 6 iunie 1933.

Scumpe Mircea Eliade,

Isprăvesc tocmai citirea romanului despre Maitreyi și mă declar *profund entuziasmat* [subl. L. B.].

Nu ai cumva posibilitatea de a-l traduce în nemțește? Dacă așa avea traducerea, m-aș face luntre și punte să-l plasez la o casă de editură de aici.

Al d-tale, cu toată prietenia,

Lucian Blaga.”

Același entuziasm pare să-l fi stăpânit și pe Liviu Rebreanu, un alt constant prețuitor al scrisului lui Eliade, care deducem din *Memorii* - face un gest de seducătoare confraternitate: cumpără mai multe exemplare din *Maitreyi* și le împarte cunoscuților, recomandându-le expres lectura.

Tot din *Memorii* aflăm și despre curioasele „rezerve” ale lui Mircea Vulcănescu la *Maitreyi*, cauza fiind - paradoxurile sale erau bine cunoscute - clasicitatea *ab ovo* a cărții. Mare degustător al romanului *Isabel și apele diavolului*, căruia îi admiră cifra simbolică al problematicii și structura lui sinuoasă și ambiguă, oscilând între eseu și epică pură, eseistul se arată dezorientat de limpiditatea apodictică a noului roman: „Nu ai ce spune despre el, se mărturisește criticul autorului. E o carte transparentă, fără enigme; spune tot și, după ce ai citit-o, nu mai poți adăuga nimic, **nu poți comenta.**” (*Memorii*, voi. I, București, Editura Humanitas, 1991, p. 271.) Nedumerirea sa voala însă, cu evidență pentru oricine, un subtil elogiu.

III. VARIANTE

Maitreyi, manuscris: *A*; „**Maitreyi**” de Mircea Eliade, în *România literară*, an. II, nr. 57, 18 martie 1933, p. III (fragment din cap. IX; în ediția de față, p. 69-73): *B*; „**Maitreyi**” de Mircea Eliade, în *Vremea*, an. VI, nr. 281, 26 martie 1933, p. 6 (fragment din cap. X; în ediția de față, p. 77-83): *C*; „**Maitreyi**” de Mircea Eliade, în *România literară*, an. II, nr. 62, 22 aprilie 1933, p. III (fragment din cap. XI; în ediția de față, p. 89-95): *D*; **Maitreyi**, București, Editura Cultura Națională, 1933: *E*; **Maitreyi**, ediția a II-a, București, Editura Cultura Națională, 1933: *F*; **Maitreyi**, ediția a III-a, București, Editura Cultura Națională, 1933: *G*; **Maitreyi**. Ediție definitivă. București, Editura „Cugetarea” - P. C. Georgescu Delafras, 1938: //; **Maitreyi**, București, ediția a V-a, Editura „Cugetarea” - Georgescu Delafras, 1942: /; **Fragment din „Maitreyi”**, în *Literatura română contemporană*, București, Editura Dacia, 1943, p. 271-279 (fragment din cap. XI; în ediția de față, p. 89-95): *J*; **Maitreyi**, ediția a VI-a, București, Editura „Cugetarea” - Georgescu Delafras, 1946: *K*.

Pentru o mai rapidă decodare a aparatului de variante facem mai jos câteva mențiuni. Secvența lexicală „omite”, culeasă cu litere cursive, aparține editorului și este folosită *exclusiv* pentru a marca lipsa unui context mai amplu, de la două propoziții în sus (vezi *Variante*, p. 146, într.r. 1-2; p. 147, r. 1-7).

Când au lipsit secvențe lexicale simple, în genere cuvinte, am marcat absența lor, fără excepții, cu ajutorul ultimelor secvențe lexicale între care se produce hiatul (vezi *Variante*, p. 5, r. 5-6, r. 37; p. 7, r. 19, r. 28-29; p. 8, r. 2 etc). Acestea au mai fost utilizate și în cazurile în care editorul a trebuit să individualizeze variante similare aflate pe același rând (vezi *Variante*, p. 4, r. 21 etc).

Textul variantelor este transcris după aceleași norme filologice care au orientat și operația de stabilire a textului de bază. Când în cuprinsul lui apar secvențe lexicale culese cu caractere cursive însoțite de o paranteză cu variante la acestea, sublinierea aparține editorului, care indică astfel că variantele din paranteză se raportează doar la elementul indicat prin cursive (vezi p. 15, r. 19; p. 46, r. 32; p. 71, r. 23; p. 85, r. 25; p. 92, r. 8; p. 94, r. 16; p. 117, r. 7 etc). Celelalte sublinieri din text aparțin însă, cum e de așteptat, romancierului.

7 prin *A, E, F, G*; în *H, I, KI* 1930 *A*; 1929 *E, F, G, H, I, KII* 24 Navy, a *A*; Navy Stores, a *E, F, G, H, I, KII*

1 feminina, *K*, feminin£, *F, G, H, III* Y.M.C.A. - ei, niște *A, E, F, G*; Y.M.C.A., niște *H, I, KII* 10 bengali *A*; bengaleză *E, F, G, H, I, KII* 11 scârboase *A, E, F, G*; dezgustătoare *H, I, KII* 17 ascult *A, E, F, G*; aud *H, I, KI* cari *A*; care *E, F, G, H, I, KII* 21 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII* 23 se dezvoltă *A, E, F, G*; crește *H, I, KI* negativă *A, E, F, G*; vrăjmașe *H, I, KII* 24 ei *A, E, F, G*; celei dintâi *H, I, KII* 27 bengali *A, E, F, G*; bengaleză *H, I, KII* 31-32 jurnalul de-atunci *A*; jurnalul meu de-atunci *E, F, G, H, I, KII* 33 Jasmin *A, E*; iasomie *F, G, H, I, KII* 35 carierii *A, E, F, G*; carierei *H, I, KII* 36 rotarian *A, E, F, G*; membru în „Rotary-Club” *H, I, KII* 38 voisem^, *E, F, G*; visasem//, /, *KII*

4 de la Edinbourough *A, E, F, G*; din Edinburgh *H, I, KII* 5-6 Nu mai eram *A*; Nu eram *E, F, G, H, I, KII* 7-8 nu neurastenizez *A, E, F, G*; mă feresc de neurastenie *H, I, KI* 9 de la *A, E, F, G*; din *H, /, KII* 10 viu *A, H, I, K*; vin *E, F, G* 12 când *A, E, F, G*; căci *H, I, KII* 14 breakfast *A, E, F, G*; prânz *H, I, KI* șantier *A*; șantier *E, F, G, H, I, KII* 15 vacanțe *A, E*; vacanță *F, G, H, I, KII* 18 magazine *A, E, F, G*; reviste *H, I, KII* 25 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII* 26 nu învățaseră încă *A, E*; încă nu învățaseră *F, G, H, I, KII* 32 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII* 37 scoborau mult în *A*; scoborau în *E, F, G, H, I, KII* 39 origina *A, E, F, G*; originea *H, I, KII*

1 să-mi fumez *A, E, F, G*; să fumez *H, I, KI* reflectând *A, E*; pe gânduri *F, G, H, I, KII* 17 vreodată dat să-l văd *A*; dat să-l văd vreodată *E, F, G, H, I, KII* 19 și în stânga *A*; și stânga *E, F, G, H, I, KI* humor *A, E, F, G*; voie bună *H, I, KII* 30 Ascultă-mă *A*; la *E, F, G, H, I, KI* spune tipului *A*; spune, te rog, tipului *E, F, G, H, I, KII* 32 Vreau *A*; Am venit *E, F, G, H, I, KII* 33 cu *A*; de *E, F, G, H, I, KII*

1-3 copii. - Ascultă, Allan *A*; copii. M-a întrebat de mai multe ori: - Allan *E, F, G, H, I, KI* 4 cetit *A*; citit *E, F, G, H, I, KII* 9 femeilor bengali *A, E, F, G*; indienelor *H, I, KII* 15 din vi, *E, F, G*; în//, /, *KII* 19 spus inginerului că *A*; spus că *E, F, G, H, I, KII* 21 scrie, m-a *A*; scrie, Sen m-a *E, F, G, H, I, KII* 22 când am urcat *A*; urcând *E, F, G, H, I, KI* ca *A*; la „Cămin” *E, F, G, H, I, KII* 23-25 veste! - Și ascultă, Allan, Sen *A*; veste! Lucien nu fusese până atunci într-o casă de indieni *avuți* (bogați *H, I, K*) și se pregătea să compună un reportaj desăvârșit. - Sen *E, F, G, H, I, KII* 25 e? - Brahman *A*; e? se *informa* (informă *H, I, K*) el. - Brahman *E, F, G, H, I, KII* 21 fondator *A, E, F, G*; fondator *H, I, KII* 28-29 carne, și invită *A*; carne, invită *E, F, G, H, I, KII* 34 miezul *A*; interiorul *E, F, G, H, I, KII*

2 familie bogată bengaleza *A*; familie bengaleza *E, F, G, H, I, KII4* cetind *A, E, F, G*; citind *H, I, KII 5* cari *A, E, F, G*; care *H, IK/IS* și-și *A*; și își *E, F, G, H, I, KII 9* spusese ră gazdele *A*; spusese gazda *E, F, G, H, I, KII 10* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 12* care mi-o *A, E*; care să mi-o *F, G, H, I, KI* poate *A, E*; poată *F, G, H, I, K III4* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 19* viață și mai *A, E, F, G*; viață mai *H, I KII 24* pe *A, E, F, G*; în *H, I, K// 32* Congres *A, E, F, G*; congrese *H, I, KII33* cari *A, E, F, G*; care *HJ.KI* nu le citea, de altfel *A*; de altfel, nu le citea *E, F, G, //, /, £// 38* plin de *A, E, F, G*; cu *H, I, KII39* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII40* peste *A, E, F, G*; pe *H, I, KII40 - 1* (p. 9) scenă acel *A*; scenă neasemuită acel *E, F, G, H, I, KII*

9

I veșmintelor *A, E, F, G, H, I*; veșmintelor *KII3* carnetul de *A*; carnetul lui de *E, F, G, H, I, KI/4* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 10* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII18* negru *A*; tuciuriu *E, F, G, H, I, KII 27* înroșite *A*; roșite *E, F, G, H, I, KII 30* că ea e *A, E, F, G, H*; că e /, *KII33* avea *A*; purta *E, F, G, H, I, KI* europeană *A, E*; de stambă *F, G, H, I, KII34* brațele goale *A*; brațele ei goale *E, F, G, H, I, KII 35* sileau *A, E, F, G*; făceau *H, I, KII 36* vreo țigancă nubilă de la noi *A, E*; o țigancușe (europeană *F, G) F, G, H, I, KII*

10

5 bengaly^; bengaleza *E, F, G*; bengali *H, I, KII 8* *Scusez-moi\ Vous s'assoir\ Ici A*; *Scusez-moi\ Ici E, F, G, HJ.KIYi* d-na *A*; doamna *E, F, G, H, I, KII28* celalt *A, E, F, G*; celălalt *H, I KII 30* mi s-au părut *A, H, I, K*; le-am simțit *E, F, G I* veșniciei *A, E, F, G*; nesfârșite *H, I, KII31* sălbăticia *A*; salbatăcia *E, F, G, H, I, KI* Mi se părea *A, E, F, G*; aveam sentimentul *H, I, KII32* voința *A, E, F, G*; puterea *H, I, KII34* Când am plecat *A*; Plecând *E, F, G, H, I, KII* culegeam *A*; auzeam *E, F, G, H, I, KI* caii *A, E, F, G*; care *H, I, KII*

11

3 că, cu *A, E, F, G*; că numai cu *H, I, KII 8* Higgering *A, E*; Higgerig *F, G, H, I, K II 10* 24 de ani *A*; 24 ani *E, F, G, H.I.KIIU* alene *A*; agale *E, F, G, H, I, KII12* cealaltă *A*; cealaltă *E, F, G, H, I, KI* paserile *A*; păsările *E, F, G, H, I, KII 17* spus atunci că *A*; spus că *E, F, G, H, I, KII 21* număr, fără *A*; număr și fără *E, F, G, H, I, KI*

12

1 pe *A*; la *E, F, G, H, I, KII 6* recepționarea *A*; o recepționare a *E, F, G, H, I, K II 7* citit-o *A*; cetit-o *E, F, G, H, I, KII 10* aburi viorii, cu *A*; aburi, cu *E, F, G, H, I K III4* în *A, E, F, G*; din *H,I, KII 17* Lumding-Sadiya *A, E, F, G*; Lumding-Sadyia *H, I, KII 22* în Consiliu *A, E, F, G*; cu Consiliul *H, I, KII24* elimine *A*; elimineze *E, F, G, H, I, K /* streini *A*; străini *E, F, G, H, I KII 27* lucrat *A, E, F, G*; lucru *H, I, KII 30-31* Inginerul puse *A*; Inginerul îmi puse *E, F, G, H, I, KII 31* umărul meu *A*; umăr *E, F, G, H, I, KII33* nu înțelegi *A, E, F, G*; nu ne înțelegi *H, I, KI* bengali *A, E.F.G;\imbaH,I, KI*

366

13

9 genuchi *A*; genunchi *E, F, G, H,I,KII2* cu *A, E, F, G*; lui *H, I, KII14* toții serios întristați *A, E, F, G*; toții întristați *H,I, KII21* același *A*; acel *E, F, G, H, I, KI* gest al salutului *A, E, F, G*; salut *H, I, KII 22* întreg ridiculul situației *A, E, F, G*; cât de ridicolă era situația *H, I, KII23* când *A, E, F, G*; ce *H, I, KII35* *jeunne A, E, F, G*; *jeune H, I, KI* *achchha A*; *achha E, F, G*; *achhal H, I, KII*

14

1 d-tale *A, E, F, G*; dumitale *H, I, K II 2* ieftene *A*; ieftine *E, F, G, H, I, K II 4* economisim *A, E, F, G*; economisesc *H, I, KII7* umeri *A, E, F, G*; umăr *H, I, K II 8* D-ta *A, E, F, G*; Dumneata *H, IKII9* d-ta *A, E, F, G*; dumneata *H, I, K II 12* poartă *A*; purta *E, F, G, H, I, KI* private *A, E, F, G*; intime *H, I, KII13* mai nimic; numai *A, E, F*; decât *G, H, I, KII14* zgomot, și dacă *A*; zgomot, dacă *E, F, G, H, I, KII 16* sumă.4; mulțime *E, F, G, H, I, KII 17* mă invită^; m-a invitat /, *F, G, H, I, KII 21-22* căci mă *A*; căci îmi dovedea încă o dată că mă *E, F, G, H, I, KII22* afla *A*; aflam *E, F, G, H, I, KII 24* ultimele *A, E, F, G, H, K*; ultimile ///

4 pătruns *A, E, F, G*; cuprins *H, IKII9* căci o altă *A*; căci altă *E, F, G, H, I, KII 10* triburi, oameni *A*; triburi, alături de oameni *E, F, G, H, I KII 11* acum *A, E, F, G*; atunci *H, I, KII 14* Voiam *A*; Vroiam *E, F, G, H, I, KII 16* mai mult mă îfundam *A, E*; mă afundam mai mult *F, G, H, I, KII 19* controlat. Dar *A, E*; *controlat* (calm *H, I, K) ca* în orașe. Dar *F, G, H, I, KII 20* în joacă alături de neurastenie *A, E*; de luptă cu neurastenia *F, G, H, I, KI* auzind *A*; ascultând *E, F, G, H, I, KII 22* cu *A, E, F, G*; de *H, I KII 26* Steteam *A, E, F, G*; Stăteam *H, I, KII*

16

2 venea *A, E, F, G, H*; veni /, *KII 3* s-o pornesc *A*; să pornesc *E, F, G, H, I, KII A* întunerec *A, H, I, K*; întuneric *E, F, G I* către un *A, E, F, G*; într-un *H, I, KII 7* celor *A*; celor *E, F, G, H, I, K II %* parfumurile *A, E, F, G*; aburii *H, I, KI* acelea de putregai mă *A, E, F*; acelea mă *G*; acelea vegetale mă *H, I, KII 10* inspector de *la A*; inspector la *E, F, G, H, I, KII 14-15* zgâriam, nu *A, E*; zgâriam atunci, nu *F, G, H, I, KII15* nervii erau atunci *A, E*; îmi simțeam nervii ca *F, G, H, I, KII18* *Boy-ul A, E, F, G*; Feciorul *H, I, KII 21* familiară *A, E, F, G*; blândă *H, I, KII 22* porneam *A, E, F, G*; plecam *H, I, KII25* unui mare oraș *A*; unui oraș *E, F, G, H, I, KII 29* Sadiya *A*; Sadyia *E, F, G, H, I, K II 34* Neglijam *A*; Neglijasem *E, F, G, H, I, K II 39* Duminiicile *A, E, F, G, K*; Duminecile *H, III*

17

1 și gura *A, E, F, G, I, K*; și cu gura *III 9* patefonul și mi-am *A*; patefonul, mi-am *E, F, G, H, I, KII 10* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 21* *malaria A, E, F, G*; malarie *H.I.KII/27* adus *A*; dus *E, F, G, H, I, KII32* până ce să *A*; până să *E, F, G, H, I, K II 33* compartiment de clasa *A*; compartiment clasa *E, F, G, H, I, KII*

367

2 prost *A*; mediocru *E, F, G, H, I, KII* 5 cetit *A*; citit *E, F, G, H, I, KIIU* Doamna *A, E, F, G*; Femeia *H, I, KIIY1* d-stră *A*; dumneavoastră *E, F, G, H, I, KII18* Ideea *A, E, F, G*; Gândul *H, I, KI* mă mișcă *A*; m-a mișcat *E, F, G, H, I, KII19* podidi *A, E, F, G, H, I*; podidiră://21 două luni.4; cinci săptămânii, *F, G, H, I, KII29* ziua aceea a deșteptării *A*; ziua deșteptării *E, F, G, H, I, KII33* sumă *A*; mulțime *E, F, G, H, I, KI* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII37* s-au *A, E, F, G*; s-a *H, I, KII* 39 nevestii *A, E, F, G*; nevestei *H, I, KI* care-i *A*; care îi *E, F, G, H, I, KII*

5 mister *A*; mr. *E, F, G, H, I, KII* 13 ipocrit și roșind *A*; ipocrit, roșind *E, F, G, H, I, KII* li betela, *E; pan F, G, H, I, KII19* fetii *A, E, F, G*; fetei *H, I, KII* 26 bengali *A*; bengaleză *E, F, G, H, I, KII27* amuzat *A, E, F, G*; interesat *H, I, KII* 30 mântuită *A, E, F, G*; scăpată *H, I, KII31* n-o *A*; nu *E, F, G, H, I, KII* 32 ea *A, E, F, G, H*; ne /, *KI* prezență *A, E, F, G, H*; prezența /, *KII*

35 bengaleză *A, E, F, G*; bengali *H, I, KII* 36 fiice-sei *A*; fiicei sale *E, F, G, H, I, K* *I* surprinsă *A*; aprinsă *E, F, G, H, I, KII37* asculta *A*; ascultă *E, F, G, H, I, KII* 39 sălbatec *A, E, F, G, H, I*; sălbatic *KII*

1 întrebam *A, E, F, G*; întreb *H, I, KII* 6 strein *A*; straniu *E, F, G, H, I, KII* 10 făcu *A*; făcea *E, F, G, H, I, KII12* fals *A, E, F*; falș *G, H, I, KII* 21 să și-o *A*; să-ți *E, F, G, H, I, KII* 22 încheia *A*; încheie *E, F, G, H, I, KII* 23 privea *A, E*; privi *F, G, H, I, KII* 28 care *A, H, I, K*; cari *E, F, G II* 28-29 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII* 33 revelase *A*; relevase *E, F, G, H, I, KII34* tainică *A, E, F*; tainică *G*; tonică *H, I, KII* 35 celalt *A*; cellalt *E, F, G*; celălalt *H, I, KII*

3 M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII17* aceasta *A*; asta *E, F, G, H, I, KII* 10-11 să mă salveze *A*; că am nevoie de ajutorul lor *E, F, G, H, I, KII* 16 veni atunci în *A, E, F*; veni în *G, H, I, KII* 20 zâmbetul *A*; sufletul *E, F, G, H, I, KII23* Haide, haide, nu *A*; Haide, nu *E, F, G, H, I, KII* 28 cetit *A*; citit *E, F, G, H, I, KII3%* spuse mai *A*; spuse ea mai *E, F, G, H, I, KII*

7 fruntea, încercând să *A*; fruntea, să *E, F, G, H, I, KII%* spuse *A, E, F, G*; spune *H, I, KI* d-l *A*; mr. *E, F, G, H, I, KII* 11 știu *A*; știa *E, F, G, H, I, KII* 15 Harold[^], *E, I%* *G, //, /*; Allan *KII* 17 negrul, *E, I* *G*; indiană *//, /, 7/* 20-21 și cu Harold *v1*; și Harold *E, F, G, H, I, KII* 26 salvat, să *A*; salvat, Allan, să *E, F, G, H, I, KII*

5 jeț *A, E, F, G*; fotoliu *H, I, KII* 8 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII* 24 d-stră *A*; dumneavoastră *E, F, G, H, I, KII*

1 fost și surprins *A, E, F, G, H*; fost surprins *I, KII* 15 hindustană *A, E, F, G*; hindustani *H, I, KI* observam *A, E, F, G*; observasem *H, I, KII16* mele, cum *A, E*; mele, așa cum *F, G, H, I, KI* stă *A, E* sta *F, G, H, I, KI* soarbe *A, E*; sorbea *F, G, H, I, KII* 21 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII* 30 adesea *A, E, F, G*; adeseori *H*; adeseori *I, KII* 33 feții *A, E, F, G, H*; feței /, *KII*

9 D-ta *A*; Dumneata *E, F, G, H, I, KII* 13 spun *A*; spui *E, F, G, H, I, KII16* birou *A, E, G, H, I, K*; biurou *F II* 17 steteam *A, E, F, G*; stăteam *H, I, KI* gânduri, a *A*; gânduri, Maitreyi a *E, F, G, H, I, KII* 20 ușă *A, I, K*; ușe *E, F, G, HII* 22 cuvinte mai multe *A, E, F, G*; mai multe cuvinte *H, I, KII* 24 adăugă *A, E, F, G, H, I*; adăoga *K II* 36 ceva și se *A, E, F, G*; ceva, se *H, I, KII* 38 ușă *A, I, K*; ușe *E, F, G, HII* 40 fereștrile *A, E, F, G*; fereștrele *H, I, KII* *AI* învestmântata, *E, F, G, H*; înveșmântat *IKII*

2 glasul acela scurt *A*; glasul scurt *E, F, G, H, I, KII* 3 pasere *A, E, F, G*; pasăre *H, I, KII7cuA, E, F, G*; de//, /, *AT/mândru^, E, F, G*; mândră//, /, *KII* 11 cari.4, *E, F, G*; care *H, I, KII* 14 greșală *A, E, F, G, H*, greșeală *I, KII* 16 greșală *A, E, F, G, H*; greșeală /, *KII18* scrie necunoscuți *A, E, F, G*; scrie oameni necunoscuți *H, I, KII* 23 Acceptai eu cu *A*; Acceptai cu *E, F, G, H, /, KII* 24 coperișul *A, E, F, G*; acoperișul *H, I, KII* 33 d-stră *A, H, I, K*; dvs. *E, F, G II*

5 D-stră *A, H, I, K, Dvs. E, F, G III1* Lew *A, F, G, H, I, K*; Leon *EI* pronunța *A, E*; pronunță *F, G, H, I, KII* 11-12 Lew (Leon £) englezește *A, E, F, G*; Lew în englezește//, /, *KII* 16 odăieivi *E, F, G, H*; odăii/, *KII* 17 maniat; maică-sai, *F, G, H, I, KII* 21 coprinse *A*; cuprinse *E, F, G, H, I, KII* 21-22 bucurie aproape entuziastică *A, E, F, G*; nemărginită bucurie *H, I, KII* 23 coperișul *A, E, F, G*; acoperișul *H, L KII* 24 toți pomii *A, E, F, G*; arborii *H, I, KII* 27 M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, L KII* 28 M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII29* odăiei *A, E, F, G, H*; odăii/, *KII*

I instantaneu *A, E, F, G*; într-o clipă *H, I, KII3* cetit *A*; citit *E, F, G, H, I, KII* 8 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KI* cetisem *A*; citisem *E, F, G, H, I, KII* 9 nimic *A, E, F, G*; nici una *H, L KII24* îi *A*; o *E, F, G, H, L KII* 27 ridicul *A*; ridicol *E, F, G, H, I, KII* 31 M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 34 jăratec *A, E, F, G, H*; jeratec /, *KII*

8 vocalele *A*; vocale *E, F, G, H, I, KII* 10 M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 13-14 pom? - Nu *A*; pom al ei? - Nu *E, F, G, H, L KII* 15 turte *A*; turtă *E, F, G, H, I, KII* 16 și din *A, E, F, G*; și firimituri din *H, I, KII* 22 plec (ca *A*) *A, E, F, G*; mă duc *H, I, KII* 25 mult *A, E, F, G*; multe *H, L KII* 28 deosibire *A*; deosebire *E, F, G, H, L KII* 34 adăogat *A, E, F, G*; adăugat *G, H, III* 36 și îmi *A*; și-mi *E, F, G, H, I, KII*

31

3 acelei *A, E, F, G*; acestei *H, I, KII9 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII12 când A*; după ce *E, F, G, H, I, KII 13* an mai înainte *A, E, F, G*; an înainte *H, I, KI M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII16 dandy A, E, F, G*; tânăr elegant *H, I, KII 17* ia *A, E, F, G*; apuce *H, I, KI* întunec *A, H, I, K*; întuneric *E, F, GI20-21* intervenit. - Am *A, E*; intervenit. Discuții, explicații, scuze. - Am *F, G, H, I, KII 22* greșală *A, E, F, G, H*; greșeală /, *KII26-27* sau îi auzeam *A, E, F, G, H*; sau auzeam /, *KII28 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 31* făcu *A*; făcea *E, F, G, H, I, KII 36* îmi spuneam *A*; reflectam *E, F, G, H, I, KII 37* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII*

32

I întâlnesc *A*; întâlnii *E, F, G, H, I, KII 3* vorbii eu cu *A*; vorbii cu *E, F, G, H, I, KII 5* începu *A, E*; începea *F, G, H, I, KII24* Avu *A, E, F, G*; Avea *H, I, KII28* e om *A* l e un om *E, F, G, H, I, KII*

33

6 neînțeles *A, E, F, G*; fără înțeles *H, I, KII17* să vă *A, E, F, G*; să-ți *H, J, KI* spuse ea, și-i *A*; spuse, și-i *E, F, G, H, I, KII27 ah. A*; oh *E, F, G, H, I, KII 33* greșește *A*; greșești *E, F, G, H, I, KII*

34

19 subsoară *A*; subsuoară *E, F, G, H, I, KII 24* și *A*; iar *E, F, G, H, I, KII 25* adaog *A, E, F, G, H, K*; adaug///

35

10 avea /, *E, F, G, H*; aveau /, *KII 13* rezervei; rezervă *E, F, G, H, I, KII 16* și îmi *A*; și-mi *E, F, G, H, I, KII 18* mosafirii *A, E, F, G*; musafirii //, /, *K/23* eami-arfi profesor *A, E, F, G*; mi-ar da ea lecții *H, I, KII 25* conversație *A*; conversația *E, F, G, H, I, KII*

36

3 multe *A*; mult *E, F, G, H, I, KII 10* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 16* una ca asta *A, E, F, G*; o asemenea nuntă *H, I, KII 33* jeunne *A*; jeune *E, F, G, H, I, KI jeunne A*; jeune *E, F, G, H, I, KII34* cu o precizie *A*; cu precizie *E, F, G, H, I, KII*

37

14 asta? întreba *A*; asta? o întreba *E, F, G, H, I, KII 16* ce scrisese *A*; scris *E, F, G, H, I, KII 19* amuzat-o *A, E, F, G*; înveselit-o *H, I, K/125* bucur /, *E, F, G*; bucare *H, I, KII 28* îmi spuneam *A, E, F, G*; o numeam *H, I, KII 32* cari *A*; care *E, F, G, H, I, KII33* voiam *A*; vroiam *E, F, G, H, I, KII*

38

7 jeunne *A*; jeune *E, F, G, H, I, KII 12* iarăși *A*; iară *E, F, G, H*; iar /, *K III 15* Aș! vorbii cu convingere. Aceea *A, E, F, G*; Ar fi fost foarte greu, mă apăra *eu*. Fata aceea *H, I, KII19* spuse ea *A, E, F, G*; șopti *H, I, KI* sieși *A, E, F, G* pentru sine *H, I, KI' 21* bengalice *A*; bengaleze *E, F, G, H, I, A' /' 23* bătrân *A*; bărbat *E, F, G, H, I, KII*

370

/, *KII 27 16 A, E, F, G, H*, șaisprezece /, *KII 28* o *A, E, F, G*; un fel de *H, I, KII 30* cari *A, E, F, G*; care *H, I, K//*

39

6 arat *A*; arăt *E, F, G, H, IKII7* cealalta *A*; cealaltă *E, F, G, H, I, KI/9* cealaltă *A*; cealaltă *E, F, G, H, I, KII 14* min M; minții *E, F, G, H, I, KII 18-19* întors, m-am *A*; întors de la birou, m-am *E, F, G, H, I, KII 23* m-am trântit *A, E*; mă trântii *F, G, H, I, KI* sunt un *A, E*; sunt totuși un *F, G, H, I, KII 26* începurăm *A*; Am început *E, F, G, H, I, KII33* că zvârlisem *A, E, F, G*; că, de fapt, zvârlisem *H, I, KII 38* ca *A, E, F, G*; lăsând-o *H, I, KI* reîncepurăm *A, E, F, G*; continuărăm *H, I, KII 39* m-am dus *A*; am ieșit *E, F, G, H, I, KII40* uscând-o *A, E, F, G*; ofilind-o //, /, *KII*

40

6 Ideea *A, E, F, G*; Gândul *H, I, KII17* dezgustă *A*; dezgusta *E, F, G, H, I, KII & M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 14* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 15* mesei *A*; cât a durat masa *E, F, G, H, I, KII 21 IA. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 25* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 30* greșală *A, E, F, G, H, I*; greșeală *KII 36* ușă *A, I, K*; ușe *E, F, G, ti II38* Probabil că pălii *A*; Probabil pălii *E, F, G, H, I, KII40* un fir din părul meu, împletit *A, E, F, G*; împletit, un fir din părul meu *H, I, KII41* pasemite *A*; pare-mi-se *E, F, G, H, I, KII*

41

3 investmântată *A, E, F, G, H*; înveșmântată /, *KII 15* d. *A*; d-l *E, F, G, H, I, KII 22* asta *A*; aceasta *E, F, G, ti, I, KII 24-25* pe seară *A*; peste vreo două ceasuri *E, F, G, H, I, KII*

42

1 amândoura *A*; amândorora *E, F, G, H, I, KII 6* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 8* ferestrele *A*; ferestrele *E, F, G, H, I, KII 10* verandei, auzii din *A*; verandei, mă auzii chemat din *E, F, G, H, I, KII 26* care *A*; ce *E, F, G, H, I, KII 30* odăiei *A, E, F, G, H*; odăii *I, K/137* și îmi *A*; și-mi *E, F, G, H, I, KII*

43

19 mormăi *A, E, F, G, //*; mormăii /, *KII 23* obișnuit *A*; obicinuit *E, F, G, H, I, KII 29* începuse *A*; începui *E, F, G, H, I, KII 30* asculta *A, I, K*; ascultă *E, F, G, HII 34* ineficient *A*; insuficient *E, F, G, H, I, KII 35* Rămăsei mut *A, E*; Amuții, puțin plictisit de întrerupere *F, G, H, I, KII 36* ceai *A, E*; ceaiul *F, G, H, I, KII*

44

12-13 nu mai putea de nerăbdare *A*; de-abia își putea stăpâni nerăbdarea *E, F, G, H, I, KII13* ce scriam *A*; ce eu scriam *E, F, G, H, I, KII 15* scrisese *A*; scris *E, F, G, H, I, KI* atât *A, E, F, G, H*; atât /, *KII 17* el *A, E*; acela *F, G, H, I, KI poate A*; poate *E, F, G, H, J, K/18* pe *A, E*; de *F, G, H, I, KI* genuchi *A*; genuchi *E, F, G, H, I, K II 19* beau *A, E, F, G*; beam *H, I, KII 24* cu singură *A, E, F, G*; drept singura *H, I, K II 29* împreună mai serios *A*; împreună serios *E, F, G, H, I, KII*

371

13 înfloritură *A, E, F*; înflorituri *G, H, I, K/iaA, E*; de *F, G, H, I, KII* 16 Când îmi voi *A*; Când voi *E, F, G, H, I, KII* 27 cari *A, E, F, G, H, I, KII* 7,2 sine *A, E, F, G*; el însuși *H, I, KI* prodigios *A, E, F, G*; de necrezut *H, I, KII* 33 prostituatele *A, E, F, G*; cocotele *H, I, KII*

6 Poate *A, E, F, G*; Pare *H, I, K II* 7-8 împrietenit repede *A*; împrietenit foarte repede *E, F, G, H, I, KII* 19 noctis *A, E, F, G, H*; nox *I, KII* 21 detaliile *A, E, F, G*; amănuntele *H, I, KII* 22-23 îmbracă excelent, și *A, E, F, G*; prinde foarte bine, iar *H, I, KII* 23 încercând *A, E, F, G*; silindu-mă *H, I, KII* 24 adevărată *A, E, F, G*; mare *H, I, KII* 26 îndrăgostit, dar îndrăgostit ciudat *A*; îndrăgostit ciudat *E, F, G, H, I, K II* 21 ca în India *A*; (ca în India) *E, F, G, H, I, KII* 28 devota *A, E*; devotată *F, G, H, I, KII* 29 de mamă *A, E, F, G*; filială *H, I, KII* 30 văd *A*; zăresc *E, F, G, H, I, KII* 32 „fiu”, că am nevoie de *mângâiere* (*mângâiere E*) și de mamă, că *A, E, F, G*; „fiu”, că *H, I, KII* 37 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KII*

2 că astfel *A, E, F, G*; astfel că *H, I, KII* *A* cari *A*; care *E, F, G, H, I, KII* 8 *N.A. A, E, F, G*; *notă H, I, K II* 12 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 16-17 fericit, prea mediocr fericit. Unde *A*; fericit. Unde *E, F, G, H, I, KII* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KI* cumpăram *A, E, F, G*; cumpăr *H, I, KII* 20 noctis *A, E, F, G, H*; nox *I, KII* 26 violentă *A, E, F, G*; bruscă *H, I, KII* instantanee *A, E, F, G*; violentă *H, I, KII* 32 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KII* 37 niciodată. Am observat instantaneu schimbarea. Maitreyi *yl*; niciodată. Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

4 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KI/7 N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KII* 7-8 iubeam *A, E, F, G*; eram prea îndrăgostit *H, I, KII* 9 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 10 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 12 burlac *A, E, F, G*; celibatar *H, I, K II* 13 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 14 *N.A. A, E, F, G*; *notă H, I, KII* 14 are *A*; au *E, F, G, H, I, KII* 22 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 29 strein *A, E, F*; străin *G, H, I, KII* 30 și mai *A*; și cea mai *E, F, G, H, I, KII*

1 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KII* 3 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* *d M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI/IS* și rugasem *A*; și mă rugasem *E, F, G, H, I, KII*

6 plajă *A, E, F, G, H*; plaje *I, KI* Literatură? *A, E, F, G*; Literatură. *H, I, KII* 10 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KI* *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 14 posesiunea *A*; pasiunea *E, F, G, H, I, KII* 16 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 18 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* fâstăcît *A, E, F, G*; zăpăcît *H, I, KII* 19 *d. A*; d-1 *E, F, G, H, I, KII* 22 și ea *A*; și ea *E, F, G, H, I, KI* *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, K II* 24 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 25 c-o *A*; că o *E, F, G, H, I, KII*

2 putea vorbi *A, E, F, G*; vorbea *H, I, KI/5 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 6 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KII* 13 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 16 lirică⁴, *E, F, G*; patos *H, I, KII* 17 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII* *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KI* *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 22 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 26 întunerecul *A, H, I, K*; întunericul *E, F, GII* 27 inimaginabil *A, E, F, G*; neînchipuit *H, I, KII* 28 femeiei *A, E, F, G, H*; femeii *I, KII* 31 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* insinuează *A, E, F, G*; insinuează *G, H, I, KII* 32 itinerariul *A, E, F, G, I, K*; itinerarul *H // 33 A U. A, E, F, G*; *Notă H, I, KII*

1 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 5 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 8 Continuu *A, E, F, H, I, K*; Continuai *G / tactică A, E*; strategie *F, G, H, I, KI* ce *A*; care *E, F, G, H, I, KII* 9 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 16 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 17 creier *A, E, F, G*; suflet *H, I, K II* 20 banal, e copilăresc *A, E, F, G*; banal, copilăresc *H, I, KII* 36 primejdia *A*; primejdia *E, F, G, H, I, KII* 37 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

2 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KI/6* deconcentrantă *A*; deconcertantă *E, F, G, H, I, K II* 9 Maitreyi *A*; Maitreyiei *E, F, G, H, I, KII* 10 și ea *A, E, F, G*; și a *H, I, KII* 19 făcut eroice eforturi *A*; făcut eforturi *E, F, G, H, I, KII* 22 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, K/M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 25 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* e *A, E, F, G*; va fi *H, I, KII* 29 excitantă *A, E, F, G*; turburătoare *H, I, KII* 31 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KI/32* purta *A*; poartă *E, F, G, H, I, KII* 34 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 36 Senzual *A, E, F, G, H*; Senzuală *I, KII* 37 ca *A*; și *E, F, G, H, I, KII* 38 create *A, E, F, G*; contrarii *H, I, KII*

3 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 12 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 15 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 26 mi-a spus, șoptit *A, E, F, G*; mi-a șoptit *H, I, KII* 30 *N.A. A, E, F, G*; *Notă H, I, KII* 33 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

5 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 19 ridicul *A*; ridicol *E, F, G, H, I, KII* 1 cari *A, E, F, G*; care *H, I, K I/12* etc, iar *A*; etc, etc, iar *E, F, G, H, I, K II* 19 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 31 După-amiaza *A*; După-amiază *E, F, G, H, I, KII*

3 *N.A. A, E, F, G*; *notă H, I, KII* 19 altă dată *A, E, F*; alteori *G, H, I, KII* 11 mentală *A*; mintală *E, F, G, H, I, KII* 14 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 17 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 22 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 27 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II* 35 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII* 37 șanse, că sunt nevoit să par slab etc *A*; șanse etc. *E, F, G, H, I, KII*

1 nedumirit-o *A, E, F, G, H*; nedumerit-o /, **KII5** a-mi spune *A*; a spune *E, F, G, H, I, KII6* D-zeu *A*; Dumnezeu *E, F, G, H, I, KII1* D-zeu *A*; Dumnezeu *E, F, G, H, I, KII18* cari *A*; care *E, F, G, H, I, KII 20* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

2 seară *A*; după-amiază *E, F, G, H, I, KII U* era *A, E, F, G*; este *H, I, KII 12* ducea *A, E, F, G*; duce *H, I, KII16* fetele? îl întreba *A*; fetele? întreba *E, F, G, H, I, KII 18* Bhowanipore. Nu *A*; Bhowanipore, reîncepu el după o clipă. Nu *E, F, G, H, I, K II24-25* Y.M.C.A.-ei. - Nu *A, E, F, G*; Y.M.C.A. - Nu *H, I, KII121* va. *A, E, F*; la *G, H, I, KII*

8 cu *A, E, F*; și *G, H, I, KII 12* viața *A*; viață *E, F, G, H, I, KII 13* îi încântă *A, E, F, G*; i-a desfătat *H, I, K II 14* mâinile la piept și *A*; mâinile și *E, F, G, H, I, KII 25* dreapta *A, E, F, G*; mâna dreaptă *H, I, KII29* Spunea *A, E, F, G*; Spune *H, I, KII 30* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 38* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

5 de un *A, E, F*; dintr-un *G, H, I, KII19* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* trase *A*; retrase *E, F, G, H, I, KII14* avu *A*; avea *E, F, G, H, I, KII 26* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 30* sau *A, E*; și *F, G, H, I, KII 32* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 35* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 36* trimetea *A, E, F, G, H*; trimetea /, *KI 38* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII40* Thakkur *A*; Thakkur *E, F, G, H, I, KII*

2 și de sinceră *A, E*; și sinceră *F, G, H, I, KII3* petreceau cu mult în *A*; petreceau în *E, F, G, H, I, KII&* familiară *A, E, F, G*; colocvială *H, I, KII 10* Maitreyiei *A, F, G, H, I, K*; Maitreyii *E II 17* nu întâlnisem *A, E, F, G*; nu mă întâlnisem *H, I, KI* pe *A, E, F, G*; cu *H, I, KII% d. A*; d-1 *E, F, G, H, I, KII 24* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 30* raft, și transcrie *A*; raft, transcrie *E, F, G, H, I, A 7/3 1* dat, *A, E, F, G*; date *H, I, KII 31-32* Și-mi era teamă *A, E, F, G*; Și mă temeam *H, I, KII32* ca *A, E, F*; că *G, H, I, KI* să nu *A, E, F, G*; ar putea să *H, I, KII 34* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI*

1 arat *A*; arăt *E, F, G, H, I, KII 2* cinczeci *A*; cincizeci *E, F, G, H, I, KII4* mesii *A, E, F, G*; mesei *H, I, K II 5* întâlnim. Vrei *A*; întâlnim, vrei *E, F, G, H, I, K II 7* distrame *A*; destrame *E, F, G, H, I, KII16* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 21* ne așteaptă *A, E, F, G*; avem înaintea noastră *H, I, KII29* titluri foarte caracteristice *A*; titluri caracteristice *E, F, G, H, I, KII 39* vaishnava *A, E, F, G*; vaishnav *H, I, KII*

3 M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 11* M. *A*; Maitreyi *f, G, H, I, KII 23* feroce .1; suprafiresc *E, F, G, H, I, K II 23-24* dulce, suprafiresc incapabili *A*; dulce,

incapabili *E, F, G, H, I, KII 31* N. *A, A, E, F, G*; Notă *H, IK/31* cobora *A*; scobora *E, F, G, H, I, KII38* N.A. *A, E, F, G*; Notă *H, I, KII*

10 tușă *A, E, F, G*; atingere *H, I, K II 15* cari *A, E, F, G*; care *H, I, K II 16* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII21* genuchiului *A, E*; genunchiului *F, G, H, I, KII25* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 28* M. *A*; Maitreyiei *E, F, G, H, I, KI 34* vehicul ce poartă *A, E*; semn de *F, G, H, I, KII 38* care *A, H, I, K*; cari *E, F, G II 39* că și ea *A*; că ea *E, F, G, H, I, K/40* favorizaseră^; favorizează *E, F, G, H, I, KII*

8 căpătându-mi *A*; recăpătându-mi *E, F, G, H, I, KII 13* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 16* Spune-mi și *A*; Spune-mi asta și *E, F, G, H, I, KII 19* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII20* întuneric *A, H, I, K*; întuneric *E, F, G II 28* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 29* mâinile *A, H, I, K*; mâinele *E, F, G II 33* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII34* nu audă *A*; nu ne audă *E, F, G, H, I, KII40* sărutai *A, E, F*; sărutasem *G, H, IKII*

6 și și le *A*; și le *E, F, G, H, I, KII 13* mamei, în *A*; mamei mele, în *E, F, G, H, I, K*

4 dormit *A, E, F, G*; adormit *H, I, K/116* feminin *A*; feminin *E, F, G*; delicat *H, I, K II19* ridicul *A*; ridicol *E, F, G, H, I, KII20* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 21* feții *A, E, F, G*; feței *H, I, KII 26* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI 21* a ridica *A*; să ridic *E, F, G, H, I, KII*

5 M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 8* desenând *A*; desemnând *E, F, G, H, I, KII9* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 10* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII12* pe *A*; în *E, F, G, H, I, KII15* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII16* jicnindu-mă *A, E, F, G*; jignindu-mă *H, I, KII 24* găzduiți - și ea *A*; găzduiți - ea *E, F, G, H, I, KII 33* apărătoare *A, E, F, G, H, I, KII 36* lumii unde *A, E*; lumii pe unde *F, G, H, I, KII*

2 ating *A*; atinge *E, F, G, H, I, KII 5* M. *A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 25* cobora *A*; cobori *B, E, F, G, H, I, KII 27* întârziu *A, E, F*; întârzii *B*; prelungesc *G, H, I, K /* mult, aproape *A, B, E, F*; mult sărutarea, aproape *G, H, I, KII 35-36* firii. Ziua *A*; firii. în ziua *B, E, F, G, H, I, KII*

1 M. *A*; Maitreyi *B, E, F, G, H, I, KII* ating din *A, B*; ating nici din *E, F, G, H, I, KII 4* M. *A*; Maitreyi *B, E, F, G, H, I, KII12* genuchii *A*; genunchii *B, E, F, G, H, I, K III3* M. *A*; Maitreyi *B, E, F, G, H, I, KII 16* M. *A*; Maitreyi *B, E, F, G, H, I, KII 24* dată împreună despre *A, E, F, G, H, I, K*; dată despre *B II31* cari *A, B, E, F, G*; care

H, I, KII 33 M. A; Maitreyi B, E, F, G, H, I, KII39 fetii *A, B, E, F, G*; fetei *H, I, K* /jăratec *A, B, E, F, G, H; jeratec /, KII*

71

1-2 acruului în sine *A, B, E, F, G*; faptului care trebuia să urmeze *H, I, KII 10* reazemă *A, B, E, F*; reazămă *G, H, I, KI* mereu mai *A, B, E, F*; mereu, tot mai *G, H, I KII 11* celalt *A, B, E, F, G*; celălalt *H, I, K //12* să strângă *A*; să mă strângă *B, E, F, G, H, I, KII 23* beatitudine mă *invada* (invada *B*) *A, B, E, G, H, I, K*; beatitudine invada *E, FI* porțile, și ale sufletului *A*; porțile sufletului *B, E, F, G, H, I, KII 25* mine *A, B, E, F*; nimic *G, H, /, KII 26* instantaneu *A, B, E, F, G*; total *H, I, K I* imediat *A, B, E, F, G*; nemijlocit *H, I, KII 27* cari *A, B, E, F, G*; care *H, I KII 37* că îmi *A*; că-mi *B, E, F, G, H, I, KII*

72

1 *M. A; Maitreyi B, E, F, G, H, I, KII 3-4* despărțit așa cum trebuie, în intimitatea noastră descoperită astăzi. Nu ne puteam despărți decât *A, E, F, G, H, I, K*; despărțit decât *B II 5* împiedecase *A, B, E, F, G, H, I, K*; împiedicase *B II 6* căci *A, B, E, F, G, H*; că *I, KII 11* ghicisem *A, E, F, G, H, I, K*; am ghicit *B II 13* luare-aminte ușa *A, E, F, G, H, I, K*; luare-aminte, ușor, ușa *B II 14* să mă cobor *A, B, E, F, G*; să cobor *H, I, KII 22* moleșeala *A, B*; moleșela *E, F, G, H, I, KII 23* pe un umăr *A, B*; pe umăr *E, F, G, H, I KII 26* iasomie *F, G, H, I, KII 33* iasomie *A, B, E*; iasomie *F, G, H, I, KII 37* are *A, B*; avea *E, F, G, H, I, KII*

73

1 nestemat dar *A, E, F, G*; dar nestemat *B*; neprețuit dar *H, I, KI* șezând eu pe *A, E, F, G, H, I K*; șezând pe *B I* pat privind *A, B, E, F, G, H*; pat și privind */, KII 17* despărțituri, cât și *A, E, F, G*; despărțituri și *H, I, KII 25* pun *A*; spun *E, F, G, H, I, KII 30* nebunește! Și atunci *A*; nebunește! Atunci *E, F, G, H, I, KII 34* săruta apoi *A*; apoi săruta *E, F, G, H, I, KII*

74

13 eu, dar *A, E, F, G*; eu, Allan, dar *G, H, I, KII 14* dragostii *A*; dragostei[^], *F, G, H, I, KII 19* ridicul *A*; ridicol *E, F, G, H, I, KII 23* biată *A, E, F, G, H*; pe biata */, KII 23* *M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 24* celalt *A, E, F, G*; celălalt *H, I, KII 35* vestii *A, E, F, G*; vestei *H, I, KII 37* în *A, E, F, G, H, I, A'//*

75

2 de *A, E, F, G*; din *G, H, I, KII 3* *M.A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 8* *M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII U* spuse ea. *O A*; spuse. *O E, F, G, H, I KII 14* liniști eu. Noi */1*; liniști. Noi *E, F, G, H, I, KII 21* mă *A*; ne *E, F, G, H, I, KII 24* *M. dedea A; Maitreyi dădea E, F, G, H, I, KII 33* *M. A; Maitreyi E, F, G, H, I KII*

76

4 *M. 1; Maitreyi E, F, G, H, I, KII*

376

77

8 *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 11* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 25* dragostii *A, C*; dragostei *E, F, G, H, I KII*

78

3-*A* sau dacă exagerez *A*; sau exagerez *C, E, F, G, H, I, KII % M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, IKIIW* șapte *A, C, E*; șapte *F, G, H, I, KII %* mângâietor *A, E, F, G, H, I, K*; mângâietor *C I* mai mă *A, E, F, G, H, I, K*; mă mai *CII 22* mângâia *A, E, F, G, H, I, K*; mângâia *CII 30* șapte *A, E, F, G*; șapte *C, H, I, KII 31* ascultă *A, E, F, G, H, I, K*; asculta *C // 34 cari A; care C, E, F, G, H, I, A 7/38 M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 40* veșnic numai pe *A, E, F, G, H, I K*; veșnic pe *C II*

79

4-5 șterge. Era altfel de dragoste unirea aceea cu frunzele și cu ramul. *M-au A, E, F, G, H, I, K*; șterge. *M-au CII 6* dedea *A*; dădea *C, E, F, G, H, I, KII 7* șapte *A, E, F, G*; șapte *C, H, I, KII 18* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 25* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I KII 26* cari *A*; care *C, E, F, G, H, I, KII 28* iubire *A, C, E, F, G*; dragoste *H, I, KII 29* dragosti *A, C, E, F, G*; iubiri *H, I KII 30* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 31* cari *A, C, E, F, G*; care *H, I, KII 33* șoferul *A, C, E, F, G*; șoferul *H, I, KII 34* intrigat *A, C, E, F, G*; mirat *H, I, KII 35* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 40* cari *A, C, E, F, G*; care *H, I, KII*

80

2 aș vrea *A, C, E, F, G*; vreau *H, JKI/3* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KI* îl aduce *A, C, E, F, G*; mi-l aducea *H, I, KII 4* față-mi, îl *A, C, E, F, G*; față, îl *H, I, KII 6* nu-i fie *A, C, E, F, G*; nu fie *I, KI/7* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 15* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 18* intrară *A, C, E, F, G, H*; intră *I, KII 19* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 22* șeasa *A, C, E, F, G, H*; șase */, KII 26* gură *A, C, E, F, G, H*; gura *I, KIM. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 34* dragostii *A*; dragostei *C, E, F, G, H, I, KII 35* șeasa *A, C, E, F, G, H*; șase */, KII 36* înfioram *A, C, E, F, G, H*; informam */, KII*

81

IM. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 6 *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 8* dedea *A, C, E, F, G, H*; dădea *I, KII 21* senzualitate fiorul *A, C, E, F, G, H*; senzualitatea fiorului */, KII 23* miracolului, suprafișcului unei *A, C, E, F, G*; miracolului unei *H, I, KII 24* pe *A, C, E, F, G*; de *H, I, KII 27* celalt *A*; (mâna *F, G, H, I, K*) cealaltă *C.E.F, G, H, I, KII*

82

1 mângâi *A, C, F, G, H, I, K*; mângâi *E II 4* până ce am *A*; până am *C, E, F, G, H, I, KI* voia *A*; vroia *C, E, F, G, H, I, KII 5* complet *A, E, F, G, H, I, K*; complet *C // 6* că *A*; ca *C, E, F, G, H, I, KI* dragostii *A, C, E, F, G, H*; dragostei *I, KII 14* trebuiam *A, C, E*; trebuia *F, G, H, I, KII 16* pruncii *A, C, E, F, G*; pruncii *H, I, K, 7 22* *M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, KII 24* dragostii *A*; dragostei *C, E, F, G, H, I, KII 29* *d. 4*; d-l *C, E, F, G, H, I, KI o* modalitate *A, C, E, F, G*; un prilej *H, I, KI M. A; Maitreyi*

377

C, E, F, G, H, I, **KII**35 M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, **KII**36 complectă A, C, E, F, G; completă H, I, **KII** 37 împrejurările A; împrejurimile C, E, F, G, H, I, **KII**

83

6 cari A, C, E, F, G; care H, I, **KII** coșulețele A, C, E, F; coșulețe G, H, I, **KII** 10 cari A, C, E, F, G; care H, I, **KII**2 deranjat A, C, E, F, G; oprit H, I, **KII** 13 șoferul A, C, E, F, G; șoferul H, I, **KI** la un A, C, E, F, G; într-un H, I, **KI**/9 întunerecul A, E, F, G, H, I **K**; întunericul C // 20 atunci A, E, F, G, H, I, **K**; atunci C **II** 22 margeni A; margini C, E, F, G, H, I, **KII** 25 bazine ierboase în A; bazine în C, E, F, G, H, I, **KI** cari A; care C, E, F, G, H, I, **KII**29 că în preajma A, E, F, G, H, I, **K**; că preajma **CII**31 prezenții A; prezenței C, E, F, G, H, I, **KI** heleșteu A; eleșteu C, E, F, G, H, I, **KII** 32 M. A; Maitreyi C, E, F, G, H, I, **KII** 33 nici unui A, C, E, F, G; vreunui H, I, **KII**39 genuchi A; genunchi E, F, G, H, I, **KII**

84

2 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII** 3 pădurii A, H, I, **K**; pădurei E, F, G **II**4 în doi A, E, F, G; împreună H, I, **KII** 6 paserile A; păsările E, F, G, H, I, **KI** aceeași A, E; o F, G, H, I, **KII** 6-7 impronunciabilă A, E; dincolo de fire F, G, H, I, **KII**19 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII**10 ne puteau A; ne-ar fi putut E, F, G, H, I, **KII** 15 setii A, E, F, G; setei H, I, **KII** 16 comuniunea A, E, F, G, H; comunicarea /, **KII** 28 lăsase A, E, F, G, H; luase /, AT/ruinile A; ruinele E, F, G, H, I, **KII** 32-33 XX A; al XX-lea E, F, G, H, I, **KII** 39 pe la treptele A, E, F, G, H; pe treptele /, **KII** 40 noi mai nestingheriți A; noi nestingheriți E, F, G, H, I, **KII**

85

2 ghicise A, E; cunoscuse F, G, H, I, **KII** 3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII** 4 gândesc serios la A; gândesc la E, F, G, H, I, **KII**6 piedică A, E, F, G; piedecă H, I, **KI** unirii A, H, I, **K**; unirei E, F, G **III**13 pun A, E, F, G; schimb H, I, **KII**25 cari A, E, F, G; care H, I, **KI** ca pe adevărații A; ca adevărații (adevărați I, **K**) E, F, G, H, **KII** 27 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KI** 33 dragostii A; dragostei E, F, G, H, I, **KII**

86

1 consimțământul A; consimțământul E, F, G, H, I, **KII**4 cari A, E, F, G; care H, I, **KII**U. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KI** Ne hotărâsem A, E; Ne-am hotărât F, G, H, I, **KI**/& octombrie A, E, F, G, H; octomvrie I, **KII** 17 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KI**/121 dragostii A, E, F, G, H, I; dragostei **KII** 24 cinzeci de mii A; 50.000 E, F, G, H, I, **KII** 31 cumpărăm A, E, F, G, H; cumpărăm /, **KII** 38 că 11 A; că-1 E, F, G, H, I, **KI** să mănânce A; să mai mănânce E, F, G, H, I, **KII**

87

6 ia A, E, F, G; ceară H, I, **KI** o sută A; 100 E, F, G, H, I, **KII** 12 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII**15-16 de-acum A; de-acuma E, F, G, H, I, **KII** 23 abandonarea A, E, F, G; desăvârșita abandonare H, I, A' // 25 la D-zeu A, E, F, G; lui Dumnezeu H, I, **KII** 29 aici, aici în A, E, F, G; aici, în H, I, **KII** 32 cari A, E, F, G; care H, I, **KI**

378

lămurisem A, E, F, G; întregisem H, I, **KII**40 se va naște A; se naște E, F, G, H, I, **KII**

88

4 ultimile A; ultimele E, F, G, H, I, **KII** 16 dedeam A; dădeam E, F, G, H, I, **KI**17 dragostii A, E, F, G, H; dragostei I, **K/M**. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII** 10 cari A, E, F, G; care H, I, **KII** 14 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII** 17 avutul, E; simțită, G, H, I, **KII** li M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII** 21 de punere la punct A, E, F, G; să-mi precizez anumite hotărâri H, I, **KI** M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, **KII** 22 să-mi plece A, E, F, G; să plece H, I, **KII** 23 încalcă A, E, F; calcă G, H, I, **KII** 27 nu poate ghici nici dragostea cea mai mare A, E; nici dragostea cea mai mare nu poate ghici F, G, H, I, **KII**

89

3 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, **KII** 6 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, **KII** i babă A, D, E, F, G, H, I, **K**; babi **JII** 12 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, **KII**16 sufletul Maitreyiei A, D, E, F, G, H, I, **K**; sufletul lui Maitreyi **JII** 17 Ritmul A, D, E, F, G, H, I, **K**; Ritul /// 19 spuse A, E, F, G, H, I, J, **K**; spune D **I** M. A; Maitreyi A, E, F, G, H, I, J, **KII** 23 fier A, D, E, F, G, H, J; fir /, **KI** șerpi încolăciți, unul A, D, E, F, G, H, I, **K**; șerpi, unul **JII**24 celalalt M; celălalt D, E, F, G, H, I, **KII** 25 ea A, D, E, F, G, H, I, **K**; ca **JII**

90

4 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, **KI** soața A, D, E, J; soția F, G, H, I, **KII** 5 dinlăuntru A, F, G, H, I, **K**; dinlăuntru D, E, **JII** 6 brățara A, D, E, F, G, H, I, **K**, brățare **JII** 10 luciditate A, D, E, F, G, H, I, **K**; pudicitate **JII** 12 noastre orice A, D, E, F, G, H, I, **K**, noastre de orice /// 19 Mantu A, D, E, F, G, H, I, **K**; Mantre **JII** 21 indiană, toate acestea A, D, E, F, G, H, I, **K**, indiană, acestea **JII** 24 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, **KII** 28 să spună A, E, F, G, H, I, J, **K**; să mai spună D **II** 29 tovarăș A, D, E, F, G, J; tovarășă H, I, **KII** 32 șofer A; șofer D, E, F, G, H, I, J, **K** 1/34 eucalips A; eucalipt D, E, F, G, H, I, J, **KI** șoferul A; șoferul D, E, F, G, H, I, J, **KII**38 nopțile A, D, E, F, G, J; în timpul nopții H, I, **KII**

91

7 ascundeau A, D, E, F, G, H, I, **K**; ascundeam **JII**M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, **KII**14 dragostii A, E, F, J; dragoste D, G, H, I, **KII**15 cetisem A, E, F, G, H, I, **K**; citisem D, // 20 M. continua A; Maitreyi continuă D, E, F, G, H, I, J, **KII** 26 așa îmi va A; așa va D, E, F, G, H, I, J, **KII** 27 ta că unirea noastră nu e păcat, că A; ta, că D, E, F, G, H, I, J, **KII** 29 asupra-mi A; asupra-mi D, E, F, G, H, I, J, **KII**32 lor A, D, E, F, G, J; lui //, /, **KII**35 cum tu A, E, F, G, H, I, J, **K**; tu cum D **II**

92

4 genuchi A; genunchi D, E, F, G, H, I, J, **KII** 7 ta, cu desăvârșire a ta...O A, E, F, G, H, I, J, **K**; ta...O D **II** 8 mângâia A, D, H, I, J, **K**; mângâia E, F, G **I** cuvinte pe cari (care H, I, **K**) A, E, F, G, H, I, J, **K**; cuvinte care D **II** 9 negăsind A, D, E, F, G; nu găsi G, H, I, **KII**11 M. A; Maitreyi D, E, F, G, H, I, J, **KI** I feții A, D, E, /^e. G.../;

379

feței *H, I, AII 28* bucurie liberă *A, D, E, F, G, J*; liberă bucurie *H, I, K II 30* M. A; Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KII 31* privisem *A*; priveam *D, E, F, G, H, I, J, KII33* cari *A, D, E, F, G, J*; care *H, I, KII 37* M. A; Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KII40* M. A; Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KII*

93

2 feții *A, D, E, F, G, J*; feței *H, I, KI* M. A; Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KII%* M. A; Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KII* \ tovarășă *A, D, E, F, G*; tovarășe *H, I, J, KII4* nu îl *A*; nu-l *D, E, F, G, H, I, J, KII25* ușă *A, D, E, F, G, H, I, A*; ușe *J // 26* puțin *A, D, E, F, G, J*; puțină *H, I, KII 35* M. A; Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KI* M. A; Maitreyi *D, E, F, G, H, I, J, KII31* cari *A, D, E, F, G*; care *H, I, J, KII*

94

I Viziunea *A, D, E, F, G, J*; Vedenia *H, I, K III* dezgolindu-se *A, D, E, F, G, J*; dezvelindu-se *H, I, KII 8* inițiativă *A, D, E, F, G, J*; pornire *H, I, KII9* închipuim *A, D, E, F, G, J*; visam uneori *H, I, KII10* simplitatea *A, D, E, F, G, J*; simplitatea *H, I, KII* nu îi *A, D, E, F, G, H, J*; nu-i /, *KII 16* mângâiere (mângâiere *E, F, G*) mâinele (mâinile *E, F, G, H, I, K*) *A, D, E, F, G, H, I, A*; mângâiere cu mâinile *JII 17* îngenunchind *A*; îngenunchind *D, E, F, G, H, I, J, KII 19* de-acum *A, D, E, F, G, J*; acum *H, I, KII 25* însăși *A, D, E, F, G, J*; singură *H, I, KI* O singură *A, D, E, F, G, J*; Numai o *H, I, KII21* închideam *A, E, F, G, H, I, A*; închidem *D*; închidea *J // 28* ajunse *A, D, E, F, G, J*; se topi în *H, I, A' /* întunerec *A, D, E, F, G, H, I, A*; întuneric *JII 30* tot *A, D, E, F, G, H, I, A*; și *JII31* mine cu totul *A*; mine toată *D, E, F, G, H, I, J, KII*

95

5 i-1 *A*; îl *E, F, G, H, I, KII 18* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 23* nopții *A, A*; nopței *E, F, G, H, III 27* măiestre *A*; măiestre *E, F, G, H, I, KII32* dăruindu-se *A*; dăruindu-mi-se *E, F, G, H, I, KII*

96

8 invențiunea *A, E, F, G*; închipuirea *H, I, KII 12* împlinea *A, E, F, G*; desăvârșea *H, I, KII14* jenase *A, E, F, G*; stingherise *H, I, KII 20* dedea *A*; dădea *E, F, G, H, I, KII 22* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* întunerecul *A, H, I, K*; întunericul *E, F, G II 23* Voia *A*; Vroia *E, F, G, H, I, KII 24* întunerecul *A, H, I, K*, întunericul *E, F, G I* celei *A*; celor *E, F, G, H, I, KII 27* bucure *A, E, F, G*; desfete *H, I, KII 28* cobora jos să *A, E, F, G, H*; cobora să /, *KII 34* variații *A, E, F, G*; specii *H, I, KII 35* pe cari nu *A, E, F, G*; pe care nu *H, I, KI* pe cari le *A, E, F, G*; pe care le *H, I, KII*

97

1 ridicul *A*; ridicol *E, F, G, H, I, KII 3* fereștrile *A*; ferestrele *E, F, G, H, I, K II 9* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 12* englezii *A, E, F, G, H*; englezii /, *KI* știau *A, E, F, G*; știură *H, I, KU 18* de „cale”, de oameni necunoscuți văzuți cândva prin filme. Chema întruna „calea” *A*; de „calea” *E, F, G, H, I, K li 22* Lilu, de *A, E*; Lilu și de *F, G, H, I, KII 28* M. A; Maitreyi *E, F, G, H I KII 31* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KI* și *A, E, F, G*; iar *H, I, KII*

380

98

3 Venise și un *A, E, F*; Veni un *G, H, I, KIIA* ce *A, E*; care *F, G, H, I, KII 5* care-ți *A, E*; ce-ți *F, G, HIKI* și îți *A*; și-ți *E, F, G, H, IKIII* ochelari *A*; ochelarii *E, F, G, H, IKIIV* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I KII20* fetii *A, E, F, G*; fetei *H, I, KII 21* deodată *A*; o dată *E, F, G, H, I, A // 35* cari /, *E, F, G*; care /, /, *AV / 38* suiam *A, E, F, G*; duceam *H, I KII39* fetii *A, E, F, G*; fetei *H, I, KII*

99

1 M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II 2* dedea *A*; dădea *E, F, G, H, I, K II 4* și o nelămurită *A*; și nelămurită *E, F, G, H, IKIIZ* M. A; Maitreyi *E, F, G, HI KII 11* fi *A, E, F, G*; să fie *H, IKII 15* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII17* vara *A*; seara *E, F, G, H, I KII 20* oleia; oloi *E, F, G, H, I KII 21* putea *A*; puteau *E, F, G, H, I KII 22* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II 30* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I KII 32* șofer *A, E, F, G, H, I*; șofer *KII 39* cetite *A*; citite *E, F, G, H, I KII40* necredinții *A*; necredinței *E, F, G, H, IKI* minciunii *A*; minciunei *E, F, G, H, IKI* funciare *A, E, F, G*; totale *H, I, KII*

100

1 rezidă *A, E, F, G*; dospește *H I KII 5* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII9* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II 11* posesiune *A*; pasiune *E, F, G, H, I K II 19* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 20* nu a *A, E, F, G*; n-a *H, I KII 21* era de excitat *A, E, F, G, H*; era excitat *I, KII22* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII23* șoferul *A, E, F, G, H*; șoferul /, *A // 29* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, IKII 30* mesii *A, E, F, G*; mesii *H, I, KII35* zgâlție *A*; zgâlțâie *E, F, G, H, IKII 31* lăsa *A, E*; lași/s *G, H, IKI* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 38* lacrimi *A, E, F, G, H*; lacrimi *Z A //*

101

1 de *A, E, F, G*; pe *HI, KII 4* chinul meu *A, E*; ce am suferit *F, G, H, I, KII 5* strein *A*; străin *E, F, G, H, IKIII* violeze *A, E*; siluiască *F, G, H, I, KI* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I KII 10* ripostai *A, E, F, G*; răspunsei *H, I K II 11* cuceririle *A, E*; siluirile *F, G, H, I, A // 15* vorbind *A, E, F, G*; spunându-i *H, I, KII 26* împiedecat *A, H I A*; împiedicat *E, F, G II27* deie *A, E, F, G*; dea *HIKI* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I A // 32* ultimele *A, E, F, G, H K*; ultimile *II șapte A*; șapte *E, F, G, H, I, KII*

102

3 M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, A // 14* rămâne *A, E, F, G*; rămânea *H, IKI* piedică *A, E, F, G*; piedecă *H, I, KII 21* să fii necinstită cu forța nu e păcat *A, E*; nu e păcat să fi necinstită cu forța *F, G, H, I A // 25* s-o *A, E*; o *F, G, H, I, KII 30* fals *A*; falș *E, F, G, H, I, KII33* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I KII36* M. A; Maitreyi *E, F, G, H I KII 38* genuchii *A*; genuchii *E, F, G, H, IKII*

103

2 M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 3* cari *A, E, F, G*; care *H, I, KII 10* fereștrii *A*; ferestrii *E, F, G*; ferestrei *HI, KII 12* la *A*; în *E, F, G, H I KI* înghețaserăm *A, E*; înmărmuriserăm *F, G, II, I, KII 21* M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

381

3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 5 grijă A, I, K; grije E, F, G, HIU. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 6 cetit A; citit E, F, G, H I KII 8 să conținem A, E, F, G; să mai conținem H, J, KII M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 13 porecliserăm A, E, F, G; poreclisem H, I, KI încă de pe A; încă pe E, F, G, H, I, KI ceteam A, E, F, G; citeam H, J, KII 14 fac ca să o A; fac s-o E, F, G, H, J, KII 15 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 18 corijată A, E, F, G; corectată H, I, KII 19 cari 4 E, F, G; care H, Z KII 20 aceea căsătorie A, E, F, G; căsătoria H, I, KI dragoste A, E, F, G; dragostea H, I, K II 23 Să recunosc A; Mărturisesc E, F, G, H, I, KII 24 inițiativa noastră fusese pur pasională A, E, F, G; n-aveam alt izvor decât pasiunea H, I, KII 25 atunci când ne-am iubit A, E, F, G; iubindu-ne H, I, KI d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 28 conducerea A, E, F, G; voiața H, I, KII

3 când eu mă A, E, F, G; când mă H, I, KI M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 4 cea a violului A, E, F, G; violul H, I, K U 5 deie A, E, F, G; dea H, I, K I/7 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 22 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KI aceasta A; asta E, F, G, H, I, KII 24 critica A, E, F, G; presa H, / KII 25 d-l A, E, F, G; domnul H, I, K II 31 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 32 privise A; privea E, F, G, H, I, KII

I cari A, E, F, G; care H, I, KII 2 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 7 investmântată A, E, F, G, H; înveșmântată / KII 10 cari A, E, F, G; care H, I, KI transformaseră A, E, F; transformă G, H, I, KII 2 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 21 că ea era A, E, F, G; că era H, I, KII 22 absentă și s-a A; absentă. S-a E, F, G, H, / KII 24 imensă A, E, F, G; nesfârșită H, I, KII 27 odăii A, H, I, K; odăiei E, F, G II 28 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KI și femeile A; și celelalte femei E, F, G, H, I, KII 29 steteau A; stăteau E, F, G, H, I, K I într-altă A, E, F, G; în altă H, I, KII 35 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, KII 9 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 10 deși A; dacă E, F, G, H, I, KII 13 sigur A, E, F, G; cu certitudine H, I, KII 4 ezitare A, E, F, G; șovăire H, I, K I M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 15 credința A, E, F, G; mistica H, I, KII 17 M. A; Maitreyi E, F, G, H, J, K//li cari A; care E, F, G, H, I, KII 20 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 24 La festival A, E, F, G; Pe scenă H, I, K II 26 făcut mai înțelept/*; făcut înțelept E, F, G, H, I, KII 32 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

9-10 plângând și strigându-mă A; plângând, strigându-mă E, F, G, H, I, KII 17 a fost A, E, F; fusese G, H, I, K I M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 21 neîncetat temându-se A, E; temându-se neîncetat F, G, H, I, KII 23 vadă A, E; ia F, G, H, I, K II 26 să-i păstrează A, E, F, G, H; să păstreze I, KII 28 vreun A; un E, F, G, H, I, K I

integral A, E, F, G; precis H, I, KII 31 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 33 S-au continuat A, E, F, G; Au urmat H, I, KII

2 prevestea A, E, F, G; prevedea H, I, KII 12 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 13 ultimile A; ultimele E, F, G, H, I, K II 14 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 15 septembrie A, E, F, G, H; septembrie Z KII 16-17 într-o cameră A, E, F, G; într-o singură cameră H, I, K //18 sau la zece A; sau zece E, F, G, H, I, K II 22 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 25 arați A; arăți E, F, G, H, I, KII 29 în A, E, F, G; la H, I, KII 30 septembrie A, E, F, G; septembrie H, I, KII 32 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K II 37 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 38-39 adesea multe prostii A; adesea prostii E, F, G, H, I, KII 40 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

2 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K II 5 Iată că A, E, F, G; Uite H, I, K II 7 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KI celalt A, E, F, G; celălalt H, I, KII 10 astâmpără-te A, E, F, G; stăpânește-te H, I, KII 16 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 23 victorioasă A, E, F, G; biruitoare H, I, KII 24 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 28 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 33 șase A; șase E, F, G, H, I, KII 35 pe sofer A; șoferul (șoferul H, I, K) E, F, G, H, I, KII 39 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K II

3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 5 precis A; precis E, F, G, H, I, KI d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 5-6 șoferului A, E, F, G; șoferului H, I, KII 6 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII D-na A, E, F, G; Doamna H, I, KII M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 10 D-na A, E, F, G; Doamna H, I, KII 11 pătrundă până în A; pătrundă în E, F, G, H, I, KII 18 așa A; așa E, F, G, H, I, KII știam A, E, F, G; știu H, I, KI știe A, E, F, G; știa H, I, KII 19 d-na A, E, F, G; doamna H, 7, KII 21 d-lui A, E, F, G; domnului H, I, KII 22 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 30 rămâne singur, despărțit A; rămâne despărțit E, F, G, H, I, KII 32 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 33 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 39 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 40 spus A, E, F, G; șoptit H, I, KII

2 cari A, E, F, G; care H, I, KI M. A; Maitreyi E, F, G, H, KII 3 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 13 sus, și eu A, E, F, G; sus, eu H, I, KI am plecat A, E, F, G; m-am dus H, I, KII 6 jețul meu larg A; jețul larg E, F, G, H, I, KII 17 zorii A; zorile E, F, G, H, I, KII aceste A; acea E, F, G, H, I, KII 11 fereștrile A; ferestrele E, F, G, H, I, KII 13 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, AT/întunec A, H, I, K; întuneric E, F, G III 15 cari A, E, F, G; care H, I, KII 17 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII A, E, F, G; n-o H, I, K III 8 zorii A, E, F, G; zorile H, I, KII 25 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 27 nedespărțiți A, G, //, I, K; despărțit E, FI de A, E, F; prin G, H, I, KII 33 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, A // 36 ei? Ce-a A, E, F, G; ei? Tot ce-a H, I, KII 38 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 39 mult A, E, F, G; lucruri H, I, KII neînsemnate A, E, F, G; puțin grave //, Z KII 40 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII

2 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K//A d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII6 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 10 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 4; Maitreyi E, F, G, H, I, KII2 șoferului X, F; șoferului E, G, H, I, KII4; Maitreyi E, F, G, H, I, KII4 descoasă A; descoase E, F, G, H, I, A // M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, A // 16 genuchi A; genunchi E, F, G, H, I, A // 16-17 nu spună A; nu mai spună E, F, G, H, I, KII1 sufer A, E, F, G; sufăr H, I, K II 18 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 21 d. A; d-1 E, F, G; domnul //, I, A // 23 d-nei A, E, F, G; doamnei H, I, A // 24 d-na A, E, F, G; doamna H, I, KII 26 întregii A, E, F, G; întregii H, I, A // 30 surprins-o pe M. într-o A; surprins-o într-o E, F, G, H, I A // 32 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII35 șapte A; șapte E, F, G, H, I, A // 36 grijă A, H, I, A; grije E, F, G II 40 începu să-mi vorbească oarecum A; începu oarecum E, F, G, H, I, A //

1 la A; de E, F, G, H, I, KIII surprindea A, E, F, G; mira H, I, KII8 nu îmi A; nu-mi E, F, G, H, I, KII dedeam A, E, F, G; dădeam H, I, A // 9-10 o sumă de lucruri cu desăvârșire automat, în acea zi A, E, F, G; în acea zi, o sumă de lucruri fără să-mi dau seama de ele H, I, KII 16 arătam A; arătai E, F, G, H, I, A // cari A, E, F, G; care H, I, KII 18 agreabil A, E, F, G; politicos H, I, KII 21 poți locui A, E, F, G; locuiești H, I, KII 32-33 pot cădea A, E, F, G; aş putea să mă prăvălesc H, I, KII 33 din moment în A, E, F, G; din clipă în H, I, A / în moment, căci A, E, F, G; în clipă, căci H, I, A // 34 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII36 jet A, E, F, G; fotoliu H, I, A // 37 știam ce A; știam pe ce E, F, G, H, I, KII

1 zeci de A; zece E, F, G, H, I, KII 3 lacrimi A; lacrimi E, F, G, H, I, KII 6 Fii un om A, E, F, G; Fii om H, I, KII 30 curățata; curățit E, F, G, H, I, KII 33 pe servitor A, E, F, G; servitorul H, I, KII 35 intra A, E; intră F, G, H, I, KII

8 coprinsei A; cuprinsei E, F, G, H, I, KII 14 atâta A; atât E, F, G, H, I, KII 21 îngenunchiat A; îngenuncheat E, F, G, H, I, KII 33 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

5 la colț A, E; în colțul de sus F, G, H, I, KII1 ești un strein A; ești strein (străin H, I, A) E, F, G, H, I, KII 12 cari A, E, F, G; care H, I, KII 16 ofensa gravă pe A; ofensa pe E, F, G, H, I, KII18 Narendranathyl; Narendra E, F, G, H, I, KII

13 veșnicile A; veșnicile E, F, G, H, I, KII 19 real A, E, F, G; concret H, I, KII M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 23 iasmin A, E; iasomie F, G, H, I, KII 25 masă, seara, privindu-mă A; masă, privindu-mă E, F, G, H, I, KII 28 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

12 silit A, E; îndemnat F, G, H, I, KII vecină lui A, E; de alături de F, G, H, I, A // 27 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 38 spune să-mi A, E, F, G, H, spune-i să-mi /, KII

4 de-acum A, E, F, G; acum H, I, KII subtă A, E, F, G; suptă //, I, KII sprincenele A, E, F; sprâncenele G, H, I, KII 11 o A; le E, F, G, H, I, KII13 feții A, E, F, G; feței H, I, KII 19 Chemă A, E; Ceru F, G, H, I, KII 21 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, A // 34 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

7 întrebam. A, E, F, G; întreb //, I, KII 11 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 18 făceați A, E, F, G; faceți H, I, KII 19 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, A // 29 strein A; străin E, F, G, H, I, A // 30 schimbare A; jenă E, F, G, H, I, KII31 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 38 strânga A, E; sfâșiau F, G, H, I, KII

2 ta. I-au luat toate cărțile pe cari i le dăduseși tu. Cât A, E, F, G; ta. Cât H, I, KII A atâta A; atâtea E, F, G; atât H, I, KII 10 icie A, E, F, G; ia //, I, KII M. A; Maitreyi H, I, A // 20 adus A, E, F; dus G, H, I, KII 23 cari A, E, F, G; care H, I, KII38 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

8 genuchi A; genunchi E, F, G, H, I, KII9 rugam A; rugai E, F, G, H, I, KII10 ai fi A, E, F, G; ești H, I, KII șireată A, E, F, G; șiret H, I, KII 12 Mă, tu știi cu ce se spală indienele tale? Cu ce lasă vaca. Zău, crede-mă, de câte ori păcătuiesc cu ceva, se duc la Gange, se spală cu... mă-nțelegi... de la vacă. A, E, F, G; Vreo nespălată neagră, cum îți place ție... //, I, KII 13 veneai; veni/s, F, G, H, I, KII 19 batjocorea A, E, F, G; întrebă sarcastic H, I, KII 32 spune A, E, F, G; spui H, I, KII 36-37 vorbi gazda. - Eu A, E; vorbi. - Eu F, G, H, I, KII

15 cari A, E, F, G; care H, I, KII 18 cu acel stăruitor A, E, F, G; stăruind H, I, A // 19-20 să-mi atragă atenția A, E, F, G; să reînvie în minte H, I, A // 24 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 25 la A, E, F; în G, H, I, KII 26 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII auzind. D-na A, E, F, G, H; auzind, d-na /, A // 28 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII31-32 jos, curg A, E, F, G; jos cum curg H, I, A //

3 cari A, E, F, G; care H, I, A // 8 mă mai A, E; mai mă F, G, H, I, A // 10 despera A, E, F, G; deznădăjdui H, I, KII 18 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 19-20 sentimentalismului acesta neghiob A, E, F, G; amintirilor acestea de cumplită tristețe H, I, KII 35 nu-i A, E, F, G; nu îi H, I, KII35-36 Nici la 24 A, E, F, G; Nici 24 H, I, KII 38 biată de copilă A; biată copilă E, F, G, H, I, KII

1 extrădat *A*; expatriat *E, F, G, H, I, KII 10 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, K II 13 chinuiam yf, E*; chinuiam *F, G, H, I, KII 17 Harold. Ai A*; Harold, ai *E, F, G, H, I, K III 31 ridiculul A*; ridicolul *E, F, G, H, I, KII 32 cu A, E, F, G*; de *H, I, KII 33 ducea A*; duce *E, F, G, H, I, KII 34 trecea A*; trece *E, F, G, H, I, KII 38 lângă mine A, E, F, G*; șosea *H, I, KI cari A, E, F, G*; care *H, I, KII*

1 o șosea din *A, E, F, G*; un drum *H, I, KI de A, E, F, G*; din *H, I, KII 3 mângâiat A, H, I, K*; mângâiat *E, F, G II 5 cuvintele acelea ale A, E*; limba aceasta a *F, G, H, IK//6 erau A, E*; era *F, G, H, I, KII 8 două mile A, E*; doi kilometri *F, G, H, I, K III 14 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII grijă A, E, F, G*; griji *H, I, KI m-am mai A, E*; mai m-am *F, G, H, I, KII 17 seci A*; reci *E, F, G, H, I, KII 20 o mai A, E*; o voi mai *F, G, H, I, KII 23 acestea A, E, F, G*; aceasta *H, I, KII 24 insignifiant A, E, F, G*; nesemnificativ *H, I, K II 27 mi-a cerut A, E*; m-a rugat *F, G, H, I, K II 34 experiența A, E, F, G*; mizeria experienței *H, I, K // 37 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 38 jcnit A, E, F, G*; jgnit *H, I, KII 40 cari A, E, F, G*; care *H, I, KII*

1 am luat *A, E, F, G*; am mai luat *H, I, KII 4 Stam A, E*; Stau *F, G, H, I, KII 5 cari A, E, F, G*; care *H, I, K II 6 englezească A, E, F, G*; engleză *H, I, K I „albă!” „Maimuță albă!”*, apoi *A*; albă!, apoi *H, I, KII 16 cari A, E, F, G*; care *H, I, KII 18 să vadă A, E*; să mă vadă *F, G, H, I, KII 24 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 25-26 să odihnesc A, E, F, G, H*; să mă odihnesc */, KII 27 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, K I cari A, E, F, G*; care *H, I, KI 31 oameni A, E, F, G*; oamenii *H, I, KII 32 portofeliu A*; portofoliu *E, F, G, H, I, KII 36 pornit E, F, G*; plecat *H, I, KII 40 mângâiere E, F, G*; mângâiere *H, I, KII*

3 durerii *E, F, G*; durerii *H, I, KII 10 cari E, F, G*; care *H, I, KII 12 Mă ghiceam descompus la față E*; Ghiceam că am o față descompusă *F, G, H, I, KII 20 crezut E*; crescut *F, G, H, I, KII 21 singuratec E, F, G, H*; singuratic *7, KII 23 subte A, E, F, G*; supte *H, I, KII 25 transpirând A, E, F, G*; transpirat *H, I, KII 31 aici A, E, F, G, H, I, aci I KII 32 cl. A, E, F, G*; clasa *H, I, KII 35 din A, E, F*; prin *G, H, I, KI stație A, E, F, G, ti*; stațiile, *KII 37 beletul A*; biletul *£, F, G, //”, /, A / /*

12 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 13 mângâiere A, H, I, K*; mângâiere *E, F, G I mai mă A, E, F, G, H*; mă mai */, KII 17-18 zile, hainele A, E, F, G*; zile, cu hainele *H, /, KII 19 D-zeu A*; Dumnezeu *E, F, G, H, I, KII 20 d-ta. Și A*; d-ta, și *E, F, G, H, I K II 29 Efuziunea A, E, F, G*; Emoția *H, I, KII 29-30 umăr. - Nu-i A, E*; umăr. încercă să mă consoleze. - Nu-i *F, G, H, I, KII*

4 mașina *A, E, F, G*; mașină *H, I, KII 8 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 15 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 19 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 22 înainte de A, E*;

decât după *F, G, H, I, KII 28 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 29 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 39 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

1 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII*

2 cari *A, E, F, G*; care *H, I, KI aici A*; în Himalaya *E, F, G, H, IKII 3 Ranikhet, unde acum câteva săptămâni am început a scrie acest caiet al vieții mele, sunt A*; Ranikhet, sunt *E, F, G, H, IKII 5 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, IKII 6 părăsit A*; fugit *E, F, G, H, IKI rând Delhi A*; rând din Dehli *E, F, G, H, I, KII % Fugeam A*; Mă temeam *E, F, G, H, I, KII 10 și nu A*; și, astfel, nu *E, F, G, H, I, KI singur cât A*; singur pe cât *E, F, G, H, I, KII 17 Almorei A*; Almorii *E, F, G, H, I, KII 19 filmând A*; reluând *E, F, G, H, I, K II 20 M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, I, K I amănunte A*; întâmplări *E, F, G, H, I, KII 21 și eu, și M. A*; noi doi *E, F, G, H, I, KII 22 de nimeni nepătrunsă A, E*; nepătrunsă de nimeni *F, G, H, I, KII 25 Petreceam A*; Asistam *E, F, G, H, I, K I într-un A*; la desfășurarea aceluiași *E, F, G, H, I, K I vis tot mai fantastic A*; vis fantastic *E, F, G, H, I, KII 26-11 (p. 134) în care izolaseam lumea cealaltă de lumea noastră, a Maitreyiei și a mea, și sufeream tot mai puțin când zăvoram nopțile ușa, căci știam de-acum că nimic nu ne poate despărți, pe noi doi, și că M., acolo în celula ei din Bhowanipore, gândește și visează la fel ca mine. A*; care ne izola pe noi, pe mine și pe Maitreyi, de cealaltă lume. Fapte de mult uitate își recăpătau prospețimea, și închipuirea mea le împlinea, le adâncea, le lega între ele. Amănunte pe cari (care *H, I, K) atunci nu le luasem în seamă schimbau acum întregul câmp al viziunii mele interioare. Oriunde mă duceam, o întâlneam pe ea, printre pini și mesteceni, pe stânci, pe drumuri. Atât de mult trăiam cu povestea aceasta minunată, încât orice chemare din afară mă înspăimânta, aproape mă făcea să sufăr fizic. Știam că și Maitreyi, acolo, în celula ei din Bhowanipore, se gândește tot atât de adânc la mine, la viața noastră împreună, și comuniunea aceasta în închipuire ne lega parcă pe deasupra evenimentelor, ne lega în ciuda despărțirii și a morții E, F, G, H, I, KII*

16 *M. A*; Maitreyi *E, F, G, H, IKII % acele A, E*; atâtea *F, G, H, I, KI 19 cumplită A*; complectă *E, F, G*; completă *H, I, KI aceea A, E*; aceasta *F, G, H, I, KI 23 inutil, abstract și inutil A, E, F, G*; zadarnic, fără sens *H, I, KII 25 M. A*; Maitreyi *£, F, G, H, I, KII 28-29 răsufliu A*; respir în voie *E, F, G, H, I, KII 31-32 mă opream în preajma zilei A*; niciodată nu aveam curajul să mă apropiu *E, F, G, H, I, KII 34 cea A*; aceea *E, F, G, H, I, K II 36-37 date și conversații A*; însemnări de mână Maitreyiei (multe din ele de pe vremea lecțiilor de franceză) *E, F, G, H, I, K II 37 tot materialul documentar al A, E, F, G*; toate urmele *H, I, KII 38 tineretei A, E, F, G*; tineretii *H, I, KII*

5-6 iluzie. Prezentul nu prezenta nici o importanță. Nu *A*; iluzie. Nu *E, F, G, H, I, KII 8 cari A, E, F, G*; care *H, I, KII 11 revelat A*; descoperit *E, F, G, H, I, KII 13 în*

A; la E, F, G, H, I, KII 18 aş [fi] fost pus A; m-aş fi aflat deodată E, F, G, H, I, KII 20 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 21 trimitea A, H, I, K; trimetea E, F, G II 23 gardă A, E, F; pază G, H, I, KI M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 37 aceasta ei A; aceasta a ei E, F, G, H, I, K//

136

3 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 5 complectă, desăvârşită A; desăvârşind-o, împlinind-o E, F, G, H, I, KII6 imagine A, E, F; imaginaţie G, H, I, KII10 M. A; Maitreyi E, F, G, H, J, KII 12-21 ei?... Kliokha A; ei Eram însetat de real (concret H, I, K), de viaţă (viaţa I, K) nemijlocită, de prezenţă. Pe mine mă chinuia tocmai amintirea ei carnală, tocmai ceea ce era viu şi imediat, şi neînlocuibil în făptura ei, şi pe această Maitreyi, de suflet şi carne, o doream, pe ea o întâlneam în filmul meu de toate zilele. Nu voiam cu nici un preţ să dispar, în dragostea ei, înlocuit fiind de o idee, de un mit. Nu voiam să mă consolez cu o dragoste eternă şi cerească; dragostea mea cerea împlinire, vieţuire pe pământ, nu pereche îngerească... Khokha E, F, G, H, I, KII 22 prelungise A; prelungea E, F, G, H, I, K 1 şease A, E, F, G, H, I; şase KII 23 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 29 patru A, E; trei F, G, H, I, KII 31 Harold etcetera, etcetera. Pe A; Harold. Pe E, F, G, H, I, KII 36 iarăşi fi A, E, F; fi iarăşi G, H, I, KII

137

2 rătăcesc A; spulber E, F, G, H, I, KII3 sunt puşi la A; trebuie să treacă prin E, F, G, H, I, KII 5 Deci A; Aşadar E, F, G, H, I, KII2 lua de A; lua iar de E, F, G, H, I, K I pleca tot mai A; pleca mai E, F, G, H, I, K II 17-18 mă deprima simpla lor enunţare A; simpla lor enunţare (amintire H, I, K) mă întrista de moarte E, F, G, H, I, KII9 vizitator acolo, şi A; vizitator, şi E, F, G, H, I, KII 22 impronunciabila A; neîntâlnita E, F, G, H, I, KII 30-31 consola. Cream în fiecare zi un alt sistem de filozofie, o altă etică, o altă estetică. Tăcând A; consola. Tăcând E, F, G, H, I, KII 31 oamenii A; oameni E, F, G, H, I, K II 35-36 zona dincoace A, E; zona de dincoace F, G, H, I, KII 36 şi dincolo A, E; şi de dincolo F, G, H, I, KII

138

1 Acum două săptămâni A; Pe la începutul lui februarie E, F, G, H, I, KII % corp A; trup E, F, G, H, I, KII 9-10 când m-a văzut, i s-a luminat toată faţa de bucurie A; i s-a luminat toată faţa de bucurie când a dat cu ochii de mine E, F, G, H, I, KII 10 băieţaş bhutanez cu A; băieţaş cu E, F, G, H, I, KII22 pârâu. îmi A; pârâu ca să urce spre bungalow. îmi E, F, G, H, I, KI spune A; spusese E, F, G, H, I, KII 15 numeşte A; numea E, F, G, H, I, KII 17 face A; făcu E, F, G, H, I, KII19 aprinde A; aprinse E, F, G, H, I, KII 20 o văd A; am privit-o E, F, G, H, I, KII 22 E A; Era E, F, G, H, I, KII 24 E A; Era E, F, G, H, I, KII 24-25 trebuie A; a trebuit E, F, G, H, I, KII 25 pe care îl soarbe A; şi l-a sorbit E, F, G, H, I, KII 26 plectiseşte A; plectisea E, F, G, H, I, KII27 mă impac A; m-am liniştit E, F, G, H, I, KII 29 Zâmbesc A; Am zâmbit E, F, G, H, I, KII30 sunt A; erau E, F, G, H, I, KII 32 este A; trece E, F, G, H, I, K II îi dau A; I-am dat E, F, G, H, I, K II33 şi o sfătuiesc A; sfătuind-o E, F, G, H, I, K

388

/ Kotdwara A, E, F; Kotwara G, H, I, KI poate A; ar putea E, F, G, H, I, KII34 Mă întreabă A; M-a întrebat E, F, G, H, I, KI mai A; am să E, F, G, H, I, KII

139

1-2 îi răspund A; I-am răspuns E, F, G, H, I, K II 2-3 deocamdată rămân A; deocamdată am să rămân E, F, G, H, I, KII 3 c&eA; că acesta e E, F, G, H, I, KI 5 pornesc A; am plecat E, F, G, H, I, KI Ocolesc întreg A; Am ocolit E, F, G, H, I, K II6 îmi iau A; mi-am luat E, F, G, H, I, KI mănânc A; am mâncat E, F, G, H, I, KII 7 mă întorc A; m-am întors E, F, G, H, I, KI spune A, E; spuse F, G, H, I, KII 11 mă necăjeşte A; m-a necăjit E, F, G, H, I, KI de a A; că va E, F, G, H, I, KI fiu A; stau E, F, G, H, I, KII 13 O găsesc A; Am găsit-o E, F, G, H, I, KII 14 roagă A, E, F, G; rugă H, I, KI să-i scriu A, E, F, G; să scriu H, I, KI hindustani A; hindustane E, F, G, H, I, KII 15 e A; era E, F, G, H, I, KII 20 O întreb A; Am întrebat-o E, F, G, H, I, KII23 îmi vine să râd A; Mă ispiteşte un răs E, F, G, H, I, KII24 redescoperit în mine A; reînviat deodată în faţa răspunsului necunoscutului E, F, G, H, I, KII 25 neliňujeşte. Mă credeam mort faţă de orice A; neliňujeşte. Credeam că nici o E, F, G, H, I, KII de orice A; şi nici un E, F, G, H, I, KII25-26 ridicul. Credeam A; ridicul nu mă mai poate impresiona. Credeam E, F, G, H, I, KII27 mă A; îmi E, F, G, H, I, KI face atent A; stimula atenţia E, F, G, H, I, KII32 izbutesc A; am izbutit E, F, G, H, I, KII 35 Jenia e revoltată de atitudinea Britaniei, îmi A; Jenia îmi E, F, G, H, I, KII 35-36 engleză, ea aparţine; engleză, aparţine E, F, G, H, I, KII 36 stabilită A; stabiliţi E, F, G, H, I, KII

140

2 feţi A, E, F, G; feţei H, I, KI o Indie A; India E, F, G, H, I, KII 5 rămas de multă A; rămas multă E, F, G, H, I, KII 9 Johannesburg, avea A; Johannesburg, că avea E, F, G, H, I, KII 10 cari A, E, F, G; care H, I, KI voiau A; vroiau E, F, G, H, I, KII 11 ajungea A, E; se ducea F, G, H, I, KII 14 povestea vieţii ei A; mărturisirile E, F, G, H, I, KII 20 civilizată A; în civilizaţie E, F, G, H, I, KII 23 cari A, E, F, G; care H, I, KI revelat A, E, F, G; relevant H, I, KII

141

6 şi A; de E, F, G, H, I, KII 11 i s-a părut numai A; numai i s-a părut E, F, G, H, I, KII 12 cunoască şi experienţa A, E, F; cunoască experienţa G, H, I, KI dragostii A; dragostei E, F, G, H, I, KI complete A, E, F, G; complete H, I, KII 16 nu cunoscuse dragostea înainte A; era fecioară E, F, G, H, I, KII 18 drăgostoasă A; carnală E, F, G, H, I, KII18-19 noua ei viaţă A; viaţa pe care şi-o pregătea E, F, G, H, I, KII 19 împiedeca A, H, I, K; împiedica E, F, G II 20 spună A; creadă E, F, G, H, I, KII 21 vrednici de respecta; cari (care H, I, K) merită vreo consideraţie E, F, G, H, I, KI cari A, E, F, G; care H, I, KII 29 conştiinţii A, E, F, G; conştiinţei H, I, KII31 retrăgeam A, E, F; întorceam G, H, I, KII 32 aveam A; mi se părea E, F, G, H, I, KII 34 cândva. După o A; cândva. O E, F, G, H, I, KII

142

2-3 întorc. A doua A; întorc, mai curând sau mai târziu. A doua E, F, G, H, KII 9 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII11 impotent A; neputincios E, F, G, H, I, KII 12

389

care A; dacă nu cumva E, F, G, H, I, KII14 mai mă A; mă mai E, F, G, H,I,KI tenta A; ispiti E, F, G, H, I, KI avut A, E; trecut F, G, H, I, KII 15 când am înțeles A; gândindu-mă E, F, G, H,J,KI s-ar putea A; s-ar putea E, F, G, H, I, KII16 purtând tot restul vieții A; păstrând toată viața E, F, G, H, I,KII 8' cu o nestăvilită A, E, F, G, H, cu nestăvilită I,KII\ 9-20 Dacă A; nu cumva E, F, G, H,I,KII\ aceasta A; astfel E, F, G, H, I, KI aleg A, E, F, G, H; alerg I, KII 23 mentală, și A, E, F; mentală. Și G, H, I, KII 24-25 poate A; fără îndoială E, F, G, H, I, KII 26 mă va putea tenta A; va izbuti să mă tenteze E, F, G, H, I, KII 30 aș fi putut A, E, F, G; puteam H,I,KI totul A; contrariul E, F, G, H, I, KII 34 cari A; care E, F, G, H, I, K I/35 câteodată râdea A; câteodată, dimpotrivă, râdea E, F, G, H, I, KII 36 drăgălaș câte o A; drăgălaș o E, F, G, H, I, KII 37 în A, E, F, G; la H, I, KII 39 e A; este E, F, G, H, I, KII 39-16 (p. 143) port. își A; port. Este ciudat cât de mult mă gândeam la Maitreyi privind și vorbind cu Jenia. O aveam mereu în minte, pe ea, singura, și adesea, închipuindu-mă îmbrățișând o femeie oarecare, pe Jenia, de pildă, mă nedumiream de imposibilitatea acestei imagini, de irealitatea oricărei eventualități amoroase. Hotărât, o iubeam atât de nebunește pe Maitreyi, și amintirea ei îmi anula atât de decisiv orice prezență străină, încât mă întrebam chiar dacă trăirea aceasta într-un trecut viu nu e degradantă. Mă surprindeam întrebându-mă cu spaimă ce am să fac eu tot restul vieții, dacă nu voi repeta povestea lui Abelard și a Heloisei. Aș fi vrut să mă simt iarăși liber, să-mi verific libertatea, ca s-o pot iubi pe Maitreyi fără teama că mă retrag din fața vieții. Mi-este foarte greu să lămuresc aici toate acele sentimente obscure care m-au îndemnat atunci la o descătușare, la o nouă experiență. Poate nici eu nu le înțeleg. Poate. Jenia își E, F, G, H, I, KII

143

16 trimisese A, E, F, G; trimisese H, I, KII 17 în A, E, F, G; la H, I, KII 18-19 inocente ca A; inocente ale mele ca E, F, G, H, I, KII 20 o experiență A; o singură experiență E, F, G, H, I, KI 21 repetat etc. A; repetat în dragoste etc. E, F, G, H, I, KII 22 sâmbăta A; sâmbătă E, F, G, H, I, KII 24 e A; se întâmplă E, F, G, H, I, KII 37 brațele A, E; brațul F, G, H, I, KII

144

4 zăvorăsc A, E, F; zăvoresc G, H, IKIII M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 18 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 12-13 nu trecuse A; trecuse fără să se oprească E, F, G, H, I, KII 15-16 inutilă. O A; zadarnică. Nu știam dacă este o E, F, G, H, I, KII 19 cari A, E, F, G; care H, J, KII 22 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 25 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 28 de o femeie A; de femeie E, F, G, H, I, KII 29 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII30 inventând A\ născocind E, F, G, H,I,KI cari A, E, F, G; care H, I KII 33-1 (p. 145) eterna M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII

145

2-3 întrebat-o pe Jenia: - De A; întrebat: - De E, F, G, H, I, KII 4 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 4-5 îmi spune A; mi-a spus E, F, G, H, I, KII 6 Rămân A; Am rămas E, F, G, H, I, KI posibilă A; cu puțință E, F, G, H, I, KII 7-8 dragoste? •- Tu îmi A; dragoste? - îmi E, F, G, H, I, KI spunea A; povesteai E, F, G, H, I, KI M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 13 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 16 vedea A;

390

întâlni E, F, G, H, I, KII 16-17 noi? Am A; noi vreodată? Am E, F, G, H, I, KII 17-28 ... Și de aici, din *bungalow-xA* unde am scris această povestire, văd mereu în fața ochilor acea culme înzăpezită, albastră, ireală, unde, alături de M. , aș vrea... [Manuscrisul e întrerupt.] A; Am rămas iarăși singur; dezgustat, năuc, încercând să înțeleg ce are să se întâmple cu mine, încercând să mă întorc iarăși (iar H, I, K) în dulcele (meu E, F, G, H) somn alături de Maitreyi. Nu voi izbuti niciodată să scriu tot ce mi-a trecut atunci prin minte, în lungile săptămâni ce au urmat plecării Jeniei. Îmi amintesc vag de insomniile mele, de zădărnicia zilelor.

Și parcă totul a trecut într-o singură clipă, deșteptându-mă o dată dimineața ceva mai devreme, privind surprins soarele drept în față, lumina, verdeața. Scăpasem de ceva greu, de ceva ucigător. Îmi venea să cânt, să alerg. Nu știu cum s-a întâmplat aceasta. Se coborâse ceva în mine, mă năpădisese ceva.

Și atunci m-am întors. E, F, G, H, I, KII

146

1 *Epilog A; XV E, F, G, H, I, KII Intre* 1-2 [Nu știu nici până astăzi pentru ce Allan G... n-a complectat manuscrisul pe care mi l-a încredințat, înainte de plecarea mea din India, cu rugămintea de a-l folosi pentru un eventual nou roman al meu. Împrejurările în cari l-am cunoscut pe acest tânăr ar trebui povestite mai pe larg, dar ele depășesc cu desăvârșire episodul M. și sunt nevoit să le amân pe altă dată. De altfel, cum n-am pierdut nădejdea să reintălnesc pe Allan și cum eu însumi am cunoscut câteva din personagiile caietului de față, aș vrea să scriu cândva întreaga poveste a tânărului meu prieten. Nu știu ce destin ciudat urmărește pe acest dezrădăcinat. Veștile pe cari le primesc, la intervale regulate, din cele mai neumblate părți ale lumii (acum se află, cred, în insula Bali, amplasat feroviar) îmi descoperă un suflet cu o surprinzătoare capacitate de renaștere. Allan G. este singurul contemporan pe care l-am cunoscut în stare să uite trecutul, cu o spontaneitate și fervoare inimaginabilă. Nu vă lăsați iluzionați de acest episod al Maitreyiei. Fragmente din jurnalul care urmează dovedesc poate și altceva decât o dragoste dantescă. Am ales dintr-un caiet de aproape 100 de pagini numai cele ce interesează direct povestirea, urmând însăși pilda lui Allan. Poate că tot jurnalul ar trebui publicat într-o zi, și nu pierd nădejdea de a o face, mai ales că păstrez și alte însemnări de ale lui Allan, și ele ajută la lămurirea acestui suflet, de atâtea ori păcălit în toate certitudinile lui. Mi-ar fi plăcut să schițez aici și un portret al prietenului meu, dar cum Allan pe care l-am cunoscut eu este atât de deosebit de eroul povestirii, portretul nu și-ar mai fi avut rostul. Cred că Allan, începându-și confesiunea, se gândea la publicare, mai ales că voia să părăsească India și să-și refacă viața aiurea. Nu știu din ce pricini a renunțat la aceasta, și ultimele capitole au fost mai mult schițate, iar manuscrisul, cum se vede, întrerupt. Deși el s-a mai întâlnit cu Jenia Isaac, și povestea s-a complicat. Pe această tânără israelită am cunoscut-o și eu, când a venit la Calcutta să-l caute pe Allan și, fiind refuzată, a încercat să ajungă prostituată. Îmi amintesc că se duse la Firpos, îmbrăcată elegant și izbitor, ca să atragă atenția publicului european. Jenia mi s-a părut mult mai sinceră și mai inteligentă decât reiese din scrisul prietenului meu. De altfel,

Parantezele drepte aparțin romancierului (*n.ed.*).

391

obișnuia să spună: „Tot sau nimic!” și, pentru că nu izbutise să ajungă o sihastră, a preferat să încerce prostituția decât să eșueze în mediocritate. Eu și, indirect, Allan am izbutit să o oprim de la această hotărâre luată într-un ceas de desperare. Jenia Isaac se află acum într-un *ashram* din sudul Indiei, unde s-a legat cu jurământul tăcerii pentru cinci ani...

Pe inginerul Sen l-am cunoscut, întâmplător, la „Rotary-Club”. Un om cu desăvârșire strălucitor, și regret că Allan, robit episodului principal al confesiunii, l-a neglijat atât de mult. Narendra Sen este un bărbat care, în orice altă ramură de activitate, s-ar fi distins ca un creator. Bengalul îi datorează enorm și, dacă boala nu l-ar fi măcinat înainte de vreme, în câțiva ani ar fi fost alături de frunzașii Indiei. Pe Mantu l-am văzut numai o singură dată, acasă la Allan; nu mi-a lăsat nici o amintire. Harold și Geurtie sunt ultimele personaje cunoscute de mine. Regret un singur lucru, acum, când mă aflu atât de departe de locul unde s-a petrecut această întâmplare; regret că n-am cunoscut pe Maitreyi. După ce mi-a încredințat manuscrisul, Allan mi-a arătat și o fotografie de a Maitreyiei. O port atât de bine în minte. Dar așa fi vrut să-i văd ochii...] *A; omite E, F, G, H, I, KII \ binele făcut A; binele pe care i l-am făcut E, F, G, H, I, KII 13 șase-șeapte A; șase-șapte E, F, G, H, I, KII 15 U.A; MaitreyiE, F, G, H, I, KII 18 M. A; MaitreyiE, F, G, H, I, AT/roagă foarte mult A; roagă mult E, F, G, H, I, KII*

147

1-7 *omite A; Mă gândesc dacă există vreo nebulie prin care, înfăptuind-o, Maitreyi ar ajunge din nou a mea, pentru totdeauna. Dar nu găsesc nimic, nu îmi închipui nimic. Să fug cu ea în lume... Dar cum s-o fur, cum să pătrund din nou în acel Bhowanipore păzit de Sen?... Și poate mai e ceva; poate nu o mai merit (poate n-are să mă înțeleagă niciodată E, F, G). Nu știu nimic, nimic. Aș vrea să mă uite, să nu mai sufer. Dragostea noastră s-a oprit aici. E, F, G, H, I, KII10 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII Metyre A, E, F, G; Metire H, I, KII 14 genuchi A; genunchi E, F, G, H, I, KII15 Dumnezeu meu, mi-e A; Dumnezeule, mi-e E, F, G, H, I, KII 16 Seară A, E, F, G; Seara H, I, KII 22 ăla te face A, E, F, G; așa începi H, I, KII 30 streine A; străine E, F, G, H, I, KII*

148

2 insignifiant *A, E, F, G; ne semnificativ H, I, KII6 fumat eu o A, E, F; fumat o G, H, I, KII țigare A, E, F, G; țigară H, I, KII 20 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KI silesc A; silească E, F, G, H, I, KII21 vom putea A, E, F, G; puteam H, I, KI unul al altuia A, H, I, K, unul al altuia E, F, G II 22-24 spună... Tatonări A; spună totul Maitreyiei... Tatonări E, F, G, H, I, KII31 Am răscolit A, E; Răscolesc F, G, H, I, KII*

149

1 Vreau *A; Doresc E, F, G, H, I, KII 8 mesii A, E, F, G; mesei H, I, K I M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, K II 11 întotdeauna A, E, F, G; totdeauna H, I, K II 14 pregătește A, E; pregătesc F, G, H, I, KII 21 Adevărul A; Faptul E, F, G, H, I KII*

* Parantezele drepte aparțin romancierului (*n.ed.*).

392

22 M. A; Maitreyi *E, F, G, H, I, KII 23 aveam A, E, F, G, H, K; avem // 26 cari A, E, F, G; care H, I KII 28 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 29-1 (p. 150) Nu știu ce nebulie ar putea face mai mare ca aceea de a mă fi iubit pe mine... [Pagina care urmează este scrisă la Singapore câteva luni după ultima însemnare din jurnal. Caligrafiată prost, pătată, trădează o stare de suflet neobișnuită lui Allan din acea vreme.] *A; Mă cutremur de câte ori încerc să mă gândesc și de aceea evit cu îndârjire orice gând care m-ar apropia de Maitreyi. Khokha îmi spune că ea ar fi în stare să se dea unui necunoscut, numai ca să fie zvârlită pe drumuri și să poată să ajungă iarăși alături de mine. Literatură. E, F, G, H, I, KII**

150

1 d-nei *A, E, F, G; doamnei H, I, KII 2-3 amintiri. îl A; amintiri. E cel dintâi cunoscut pe care îl văd în Singapore. îl E, F, G, H, IKII 4 țigare, el îmi A, E, F, G; țigare îmi H, I, KII 8 ascult A, E, F, G; aud H, I KII13 ei. Știu că voi simți perfect A; ei, căci (știu că F, G, H, I, K) am să mă simt E, F, G, H, I, KII 14 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII16 culcat cu șoferul A; dat vânzătorului de fructe E, F, G, H, I, KII li conștiința A; cunoștința E, F, G, H, I, KI a observata, E; observă F, G, H, I, K II 20 gravă A; grea E, F, G, H, I, KII 21 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I KII 23 șofer, dar A; nemernicul acela, dar E, F, G, H, I, KII 26 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 27-28 preferă s-o omoare A; mai bine o omoară E, F, G, H, J, KII28 poetă A; poate E, F, G, H, I, KII 31 M. A; Maitreyi E, F, G, H, I, KII 33 făcut asta A; făcut una ca asta E, F, G, H, IKII*

151

1 Ce-aș putea face? *A; Și nu pot face nimic. E, F, G, H, I, KII3 cetit A, E, F, G; citit H, IKII 6 dragostii A; dragostei E, F, G, H, IKIII cred eu? De A; cred? De E, F, G, H, I, KII 7-8 știu eu? în definitiv, cine știe ceva precis despre Maitreyi? Sfârșit A; știu (eu E). Aș vrea să privesc ochii Maitreyiei. (Ianuarie-februarie 1933. G, H, I, K)E,F, G,H,I,KII*

Parantezele drepte aparțin romancierului (*n.ed.*).

393

CUPRINS

<i>Notă asupra volumului II</i>	V
MAITREYI	I
NOTE, COMENTARII, VARIANTE	153
I. GENEZA ROMANULUI	
1. Ediții în limba română	155
2. Ediții în limbi străine	158
3. Fragmente din roman publicate în periodice sau creștomafii	162
4. Ecranizări. Dramatizări radiofonice	162
5. <i>Maitreyi</i> între autenticitate și ficțiune	164
a) Allan/Mircea Eliade-Narendra Sen / Surendranath Dasgupta	165
b) Khokha, prototip real și personaj	167
c) <i>Maitreyi</i> și Chabu concurându-și dublurile literare	176
d) Seducătoarea Jenny alături cu antipatica Jenia	183
e) Gwen Perris / blânda doamnă Ribeiro	194
f) <i>Maitreyi</i> , ca roman retrăit de <i>Maitreyi</i>	197
g) <i>Maitreyi</i> de Mircea Eliade / <i>Na hanyate</i> de <i>Maitreyi Devi</i> - un roman cu doi autori	205
6. <i>Maitreyi Devi</i> , <i>Chitrita Devi</i> și Surendranath Dasgupta. Câteva repere biografice reale	226
II. PERSPECTIVĂ ASUPRA EXEGEZEI	
1. Controverse în jurul premierii romanului	228
2. Cronici, recenzii, eseuri având ca obiect romanul. Puncte de vedere autohtone	233
3. Ecouri pe alte meridiane	357
4. Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mircea Vulcănescu - trei reacții insolite	363
III. VARIANTE	364